לקורות הקהלות בפולניה

לקורות הקהלות בפולניה

הרב ר' צבי הלוי איש הורוויץ ז"ל

לקורות הקהלות בפולניה

מאת

הרב צבי הלוי איש הורוויץ ז"ל
אבד"ק יראים בדרזדן

●

אפטא, בלז, בוליחוב, באר, בוסק, גלוגא, גרידיץ,
דאברמיל, דוקלה, הרובישוב, ווישניצא.

המכון לחקר בעיות היהדות התרדית

ניו־יורק, נ. י. ה'תשכ"ט

To the History of the Jewish Communities in Poland

Apta (Opatow), Belz, Bolechow, Bar, Busk, Glogau, Greidetz, (Graetz), Dobromil, Dukla, Hrubieszow, Wishnitza

by RABBI HIRSCH HOROWITZ

Published by the
RESEARCH INSTITUTE OF RELIGIOUS JEWRY, INC.

Supported by the
CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY
through a grant from its
CULTURAL AND EDUCATIONAL RECONSTRUCTION FUND

Copyright 1969 by
RESEARCH INSTITUTE OF RELIGIOUS JEWRY, INC.

הובא לדפוס על ידי
ר' טובי' פרשל

Printed in the U.S.A. by
SHULSINGER BROS., INC.

תוכן העניינים:

„אוד מוצל מאש", מאת דר. יצחק לוין..... 7

דברים אחדים, מאת טובי' פרשל..... 9

פתח דבר, מאת המחבר..... 13

העיר אפטא ורבניה..... 17

העיר בעלזא ורבניה..... 91

העיר בוליחוב ורבניה..... 108

העיר באר ורבניה..... 114

העיר בוסק ורבניה..... 120

העיר גלוגא רבתי ורבניה..... 134

העיר גרידץ ורבניה..... 147

העיר דאברמיל ורבניה..... 172

העיר דוקלא ורבניה..... 176

העיר הרובשוב ורבניה..... 206

העיר ווישניצא ורבניה..... 210

„אוד מוצל מאש"

להופעת ספרו של הרב ר' צבי הלוי איש הורוויץ ז"ל
„לקורות הקהלות בפולניא"

מאת

הרב ד"ר יצחק לוין

יחד עם החורבן הנורא של יהדות פולין בשנות ת"ש־תש"ה לאלף הששי, כשאלפי רבבות ישראל נהרגו על קידוש השם ע"י הרוצחים הגרמנים וכל הקהילות הקדושות והטהורות במדינת פולין נהרסו ונחרבו — הלך לאבדון גם אוצר גדול מאד של כתבי־יד, פרי עבודתם של גאונים וגבורי רוח, ארזי הלבנון ואדירי התורה, גדולי וענקי המדע והחכמה.

כי בדורנו, הדור שראה במו עיניו את השואה הנוראה שלא היתה דוגמתה בעולם ואשר עברה בממדיה על כל הצרות והתלאות הקודמות בתולדות עם ישראל, חיו בפולין אנשים רמי מעלה, אשר גדלותם בתורה וחכמה העמידה אותם בשורה ראשונה של ההנהגה הרוחנית של עם ישראל. הם המשיכו את מסורת־הזהב של מחברי ספרים מדורות הקודמים. אבל מה שכתבו נשרף בשריפה ששרף ד'. כתבי־יד לאלפים נאבדו וכל המאמצים להצילם מאבדון אחרי שמלחמת עולם השניה הגיעה לקצה — היו לריק.

מעטים מאד הם כתבי־יד שנמצאו. אי פה אי שם היה מונח איזה כתב־יד בכלי הטמון בקרקע, והוא נתגלה אחרי המלחמה; לפעמים איזה מחבר נודד ממקום למקום, בברחו מפני הצוררים, הביא אתו את חיבורו בכתב־ידו מעבר לגבול הרוצח הגרמני וככה הציל את פרי רוחו מפני הצר הכורת בזדון את כל מה שנשא עליו רושם יהודי. אלה הם האודים המוצלים מהשריפה הנוראה של ת"ש־תש"ה.

אחד מהם הוא החיבור „לקורות הקהלות בפולניא", שנכתב ע"י הרב ר' צבי הלוי איש הורוויץ ז"ל מדרזדן, שחלק ראשון ממנו מתפרסם כעת ע"י ה„מכון לחקר בעיות היהדות החרדית" באמריקה.

חיבור זה הוא פרי עטו של אחד המומחים הגדולים בשדה החקירה ההיסטורית בפולין, מחברם של ספרים ומחקרים היסטוריים חשובים, הרב ר' צבי הלוי איש הורוויץ, אשר התחיל להדפיסו עוד בעצמו בשנה האחרונה לפני

פרוץ המלחמה. גליונות מוגהים של הספר (הכוללים המחקר על קהילת אפטא וחלק המחקר על עיר בלז) היו שמורים אצלו בדרכו מעמק הבכא לעיר ניצא בצרפת, ששם נפטר ביום י' לאייר תש"ה. על מצבתו נרשם שהיה „אחד מגדולי הרבנים מפיצי אור תורה וסופר קורות ימי עמנו. הוא עזב רבנותו בדרעזדן מפני רשעת הנאצית וברח לבלגיה ומשם לצרפת". גם חרות שם ש„חבר הרבה ספרים כמו כתבי הגאונים, לקורות הקהלות בפולניא, תולדות משפחת הורוויץ ועוד".

עלי ההגהה וגם הכתב־יד של הספר „לקורות הקהלות בפולניא" נמסרו על ידי בנו של המחבר מר משולם יששכר הלוי איש הורוויץ ועל ידי בתו וחתנו, הגברת ומר יוליוס (יהודה ארי') נוימרקט, ל„מכון לחקר בעיות היהדות החרדית". לבקשת המכון הוכן הכתב־יד לדפוס ע"י מומחה נפלא והיסטוריון מצויין הוא ידידי היקר ר' טובי' פרשל הי"ו, שעבר בדייקנות גדולה וזהירות עצומה על הכתב־יד ועל ההערות הרבות שהוסיף עליו המחבר בימיו האחרונים. תהי משכורתו שלמה מעם ד' בעד החסד, חסד של אמת, שעשה עם החיבור ועם מחברו, אשר את תולדותיו כתב עוד מקודם לכן (בקובץ „אלה אזכרה" חלק חמישי).

מה שמתפרסם כעת הוא רק חלק מהכתב־יד, הכולל המחקרים על הערים: אפטא, בלז, בוליחוב, באר, בוסק, גלוגא, גרידק, דאברמיל, דוקלה, הרובישוב ווישניצא. נשארו עוד בכתב־יד (אצל מר יוליוס נוימרקט ואשתו בניו־יורק) המחקרים על הערים: זאמושטש, זלוצ'וב, חנטשין, טיסמיניץ, טארנא, יאברוב, יאזלוביץ, יאמפולא, ליסקא, לאקאטש, מזיבוז, נמירוב, סאסוב, עלקוש, פולנא, פרמישלא, צאנץ, צויזמיר, קרוטושין, רוהטין, שינאווא, שברשין, ועוד קטעים ממחקרים שונים. ערך המחקרים האלה הוא גדול מאד, זמי יתן שבקרוב יופיעו גם הם בדפוס לתועלת חכמי המחקר ההיסטורי בישראל.

ממהפכת אלקים את יהדות פולין ישאר אז לפחות הזכר של קהילות הקודש, שמסרו נפשן על קדושת השם, והוא יהי' כאוד מוצל משרפה ששרף ד'.

ניו יורק, שלהי חשון תשכ"ט.

דברים אחדים

מאמרים ומחקרים רבים פירסם הרב צבי הלוי איש הורוויץ על קהילות ישראל ורבניהן. מחקרים אלה עבודות חלקיות היו של מפעל גדול עליו עמל במשך שנים רבות: הספר „לקורות הקהילות בפולניא", חיבור מקיף על קהילות ישראל בפולין ועל הרבנים ששימשו בהן בקודש.

בשנת תרצ"ח הוחל בהדפסת הספר בלודז', פולין, אך עם פרוץ המלחמה הופסקה ההדפסה.

עשרים שנה שימש הרב הורוויץ בקודש בדרזדן. בראשית שנת תרצ"ט יצא את גרמניה, ולאחר שהות קצרה בהולנד קבע מושבו באנטוורפן. עם פלישת הגרמנים לבלגיה באביב של שנת 1940 לקח שוב את מקל הנדודים בידו, ולאחר טלטולים רבים הגיע לניצה אשר בדרום צרפת. הוא השאיר כל רכושו, כולל ספריתו העשירה, באנטוורפן, ונטל עמו לדרכו רק כתבי־ידו*).

בימי המלחמה היה שוקד על כתב־היד של הספר „לקורות הקהילות בפולניא". היה מוסיף וגורע, מוחק וכותב. אפילו על עלי־ההגהה של הדפים שכבר נסדרו בדפוס היה רושם הערות חדשות.

נראה, שהתלאות הרבות שמצאוהו בעת הגירושים מצרפת, וכן המחסור בספרים, עכבו בידו מלערוך את הספר עריכה סופית. יש שרשם בשולי הגליונות הערות־מתוך־ספק, ויש שהיה משאיר בתוך הכתב מקום חלק, מתוך תקוה לפשט את הדברים ולמלא את התאריך או את השם החסר, כשיהיה בידו לעיין במקורות. הוא לא זכה לכך. המות קדמו.

לפני שנים אחדות נטל על עצמו הרב ד"ר יצחק לוין שליט"א, חוקר מובהק של תולדות יהדות פולין ומיסד „המכון לחקר בעיות היהדות החרדית", להוציא לאור את הספר, אשר חלקים ממנו נשתמרו בידי בני משפחת המחבר, והוא הטיל עלי להכשירו לדפוס.

לפי בקשתם של ד"ר י. לוין ובני משפחת המחבר נגעתי רק מעט בסגנון

---

*) תולדות הרב הורוויץ כתבתי בארוכה ב„אלה אזכרה" (בעריכת דר. יצחק לוין), כרך ה, ניו־יורק, תשכ"ג, עמ' 148—156. לרשימת המאמרים והמחקרים שהבאתי שם יש להוסיף: „לקורות קהילות ישראל בביהם: עיר גוטנפלאן ורבניה" („אוצר החיים", כרך יג, תרצ"ז, מחברת ו). בשנים האחרונות נדפס מחדש ב„פנקס הרובישוב" (תל אביב, תשכ"ב) עמ' 51—54, מאמרו של הרב על עיר הרובשוב ורבניה, שהופיע בראשונה ב„הצופה לחכמת ישראל", כרך טו, תרצ"א.

הספר. התרכזתי בעיקר בבירורם של שמות אנשים, מקומות, וספרים, ושל תאריכים, מראי מקומות וענינים אחרים, שהיו מטושטשים או שלא ניכרו היטב בכתב־היד. גם נסיתי להבהיר כמה וכמה מקומות שנראו כצריכים ביאור יתר.

בכמה מקומות בספרו חזר המחבר על דברים שכבר אמר, אם באותו פרק עצמו או במקום אחר בספר. לו היה זוכה המחבר להביא בעצמו את ספרו לבית הדפוס ודאי שהיה מתקן את הדבר. נטלתי לעצמי הרשות להשמיט, במקומות מעטים, דברים שנראו לי כפולים. השארתי אותם באותם המקומות בהם נתלוו לדברים החוזרים ונשנים גם חדשים.

בשולי הדברים אני רוצה להביע את תודתי לר׳ עקיבא צבי ברלינר יצ״ו, סדר בית הדפוס, אשר סידר את הספר ובתוך עבודתו העיר הערות מועילות.

טובי׳ פרשל

ספר

לקורות הקהלות בפולניא

דברי הימים לבני ישראל בקהלות שונות אשר במדינת פולניא, עם תולדות רבניה וגאוניה אשר שמשו שם ברבנות מזמן ראשון עד זמן אחרון.

ונלוה (עמהם גם כן) תולדות שאר גאונים מצוינים אדירי התורה מאורי הגולה וגדולי הדור, עם הרבה הערות יקרות ודברי בקורת בשלשלת היוחסין שבכל משפחה ומשפחה המיוחסת.

נערכו וגסדרו ע"פ סדר א"ב

ע"י

זריב הגאון הגדול חריף ובקי בכל חדרי התורה, כלילת המדעים, חוקר מצוין בדברי קדמוניות ובתולדות גדולי ישראל, שלשלת פאר היוחסין כש"ת מו"ה צבי' הלוי איש הורוויץ שליט"א, אב"ד דקה"ק ירגים בעיר דרעזדן, בן הגאון המפורסם פאר הדור והדרו נזר הזמן וכתרו שר התורה וההכמה כקש"ת מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל אבד"ק קראקא והגליל. מח"ס שו"ת „חיי אריה" ב"ח ועוד שאר ספרים יקרים.

נדפס בהוצאות „מסורה"–א. מ. גרובשטיין לודז

ת-ר-ח-ץ | פילסודסקי 34 | 1-9-3-8

צילום שער הספר שנשאר מהמהדורה שהמחבר התחיל להדפיס
עם תיקון בכת"י המחבר ז"ל על ההגהה

צילום קברו של המחבר בבית העולם הישן בניצא („שאטו")

בעזהי"ת.

פתח דבר

בעקבות המלחמה האיומה, מלחמת העולם (תרע"ד־תרע"ח) ותוצאותיה, ועל ידי המהפכה הגדולה אשר נעשתה בארץ רוסיה, כי קמה ממשלה חדשה אשר מטרתה להשמיד ולאבד כל אמונה ודת מבני אדם, ולהשכיח מבני ישראל תורתם ולהעבירם על דעת קונם, אשר לא נהיה כזאת בדברי הימים לבני ישראל מימי היונים בזמן בית שני, ועל ידי ההריגות והשחיטות אשר נעשו אחרי כן במדינת אוקראינה, אשר לא נשמע כזאת משנות ת"ח ות"ט, ותט"ו ותט"ז לאלף הששי, נעשה שינוי גדול במצב אחינו בני ישראל במזרח אירופה. הרבה קהילות, קטנות וגדולות, נהרסו ונחרבו ונהפכו משרש ערים. המרכז אשר בו היה רוב מניינם ובניניהם של היהודים נקרע לגזרים, והרבה מן אחינו בני ישראל במדינות האלו נדדו ממקומם, וילכו בגולה מעיר לעיר וממדינה למדינה מפני חמת המציק, אל מקום אשר ימצאו שם מנוח לכף רגלם העיפה. וגם כעת הזאת, בעת אשר אנכי כותב הטורים האלו בדם לבי, גם בשאר מדינות אירופה רוצים משנאינו להרחיק אותנו ממשכנותינו אשר גרו בהם אבותינו זה יותר מאלף וחמש מאות שנים, ובחוזק יד המה מקפחים פרנסתם ומחייתם של אחינו בני ישראל, אשר בעמל רב וביגיעה יתירה רכשו להם, ובנפשם יביאו לחמם, ויתנו את יעקב למשיסה וישראל לבוזזים.

בצוק העתים האלו חוב קדוש מוטל על כל חוקר ודורש קדמוניות, אוהב עמו ודתו, לקבץ על יד את כל אשר נודע לו מן הימים שעברו בקהילות ישראל במקומות שונים, ולהודיע לדור את אשר עברו עליהם בזמן העבר וגם בזמן ההוה, לרבות תולדות הרבנים, נושאי נס התורה, אשר עמדו בראש קהילתם לתפארת עדתם, ולעשות זכרון לראשונים וגם לאחרונים למען יעמדו ימים רבים, ולאסוף חומר ולבנה לבנין דברי ימי עמנו בכל מקומות מושבותיהם. ודוקא התקופה הלזו של הרס וחורבן, של שעבוד גלויות וחסרון פרנסה, צריכה להיות בשבילנו שעת כנוס וקבוץ להציל מה שאפשר בידינו עוד להציל מתהום הנשיה, הכליה והאבדון. הלא במשך זמן המלחמה האיומה הרבה פנקסי הקהילות וכתבים ישנים מן מאורינו ומורינו הרבנים גדולי הדור, וגם הרבה ספרים יקרי הערך נשרפו ונאבדו על ידי גדודי הרוסים, והיא אבידה שאין לה תמורתה. ואם יעבור עוד דור אחד, והכל יהיה נשכח מארץ החיים. וביותר השכחה מצויה

בזמננו על ידי טירוף הדעת וחוסר הפרנסה. אי לזאת מי שנודע לו איזה דבר מן הימים שעברו או מה שנוגע לתולדות גאוני וגדולי ישראל ורבניו, חוב קדוש מוטל עליו לקבץ אותם אל מקום אחד ולהדפיסם למען יעמדו ימים רבים, ובזה יעשה חסד עם החיים ועם המתים.

מנקודת ההשקפה הלזו חושב אנכי למועיל ולתועלת רבה לכתוב קורות הקהילות בישראל בכל מקומות מושבותיהם עם תולדות רבניהן אשר שמשו שמה ברבנות מזמן ראשון עד ימינו אלה, להודיע לדור ולבניהם אחריהם, מה פעלו המה בקרב ישראל בכלל, ובקרב קהילתם בפרט, ולהתחקות על טיבם ואופיים ולדעת את דברי ימיהם ותולדות בניהם אחריהם. בעבור זה עלה בדעתי לכתוב את דברי ימי הקהילות השונות בישראל בכל מקומות מושבותיהם בכלל ובמדינת פולין בפרט. אמנם נודע כי כל איש הבא לכתוב דברים אלה, צריכים להיות מונחים לפניו בכל עת ובכל שעה ספרי החיים — הם הספרים הנדפסים — וספרי המתים — המה הפנקסים והכתבים הישנים של הקהילות עם העתקות המצבות של הרבנים, למען יוכל לחקור על כל פרט ופרט, לדעת דבר ברור, ושלא להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ואף כי ספרי החיים — המה הספרים הנדפסים — פתוחים לפני, אבל ספרי המתים — המה הפנקסים של הקהילות השונות — חסרים לי, בכל זאת אמרתי: לא אתרשל בדבר, אלא כל חומר שיש בידי לדברי הימים בקהילות השונות, אציע אותו לדור למען לא יאבד מתוך קהל ישראל.

והנה כבר נדפסו ממני אי־אלה מאמרים על קהילות שונות בישראל, כמו בירחון הרבני „אוצר החיים": „עיר ירסלב ורבניה" (כרך ה, תרפ"ט, עמ' רג־רח), „עיר דעסויא ורבניה" (כרך ו, תר"ץ, עמ' קפו־קצא), „עיר בומסלא ורבניה" (כרך ח, תרצ"ב, עמ' טז־כו), „עיר העלישויא ורבניה" (שם, עמ' עב־עד, קנא־קנז), „עיר גוטענפלאן ורבניה" (כרך יג, אדר תרצ"ז). וכן בהרבעון „הצופה לחכמת ישראל": „עיר הרובשוב ורבניה" (כרך טו, תרצ"א, עמ' פז־קי). גם נדפסו ממנו מאמרים על קהילות שונות ב„אשכול", אנציקלופדיה ישראלית (כרך א, עמוד 1013 על אוסציה ורבניה; כרך ב, עמ' 565־567 על העיר אליסנה בספרד ורבניה) ובגרמנית ברבעון „צייטשריפט פיר גשיכטה דר יודן אין דר צ'כוסלובאקיי" („הקהילה היהודית באיגר ומלומדיה", שנה ב, חוברת ג; שנה ד, חוברת א; „הרבנים והמלומדים היהודים של פראג במאה השלישית לאלף הששי", שנה א, חוברת ד). כן כתבתי מאמרים רבים על קהילות ב„אנציקלופדיה יודאיקה", אבל שם נדפסו הרבה מאמרים מבלי ששמי חתום עליהם. יש אשר חתם המו"ל איש אחר, או הניח פנוי בלי חתימה כדי לקפח את שכרי. ובאמת

כל מקום אשר תמצא שמה מאמרים אודות קהילות שונות, עם שמות רבניה, דע כי מעטי יצאו. לדוגמא הערך של עיר „גרידץ" אנכי כתבתי, אך חתום עליו איש אחר, וכן הרבה כיוצא בזה. וכן עשה שמה המו"ל ג"כ עם הרבה תולדות רבני גדולי הדור אשר אנכי כתבתי אותם, ולא נקרא שמי עליהם מטעם הנזכר.

והנה בבית גנזה של התולדה הישראלית עוד רבה העזובה והחסרון, תולדות רבנים גאונים גדולי הדור המה לקויים מאד, ובפרט שלשלת היוחסין שלהם ותולדות זרעם אחריהם. ואף כי בזמננו אלה נדפסו הרבה ספרים ומאמרים שונים במקצוע זה, אבל רובם ככולם יש בהם שגיאות רבות וגדולות מאד, בזדון או בשגגה. ואם עלה במחשבתו של הכותב איזו השערה בלי שום בדיקה כלל אם נכונה היא או לא, כתב אותה סתם, מבלי להודיע כי רק דעתו היא, והקורא חושב אולי היתה זאת מסורת בידו ואין להרהר אחריו כלל, ובזה הוא מוליך שולל את חוקרי ודורשי קדמוניות ודברי כותבי תולדות המשפחות המיוחסות בישראל. ויש מקומות שזיוף פשוט ניכר מתוכם.

ואל תאמר: שלשלות היוחסין של המשפחות המיוחסות המה אך למותר, כי מה צורך לנו באלו. דע כי מנהג עתיק יומין הוא בישראל מיום היותו לגוי, לשמור את מגילת יחוסו ולדעת את מקור מחצבתו, כדכתיב (במדבר ב, ל"ד) „איש למשפחותיו על בית אבותיו". וכן מצאנו בעזרא (ח, א) „ואלה ראשי אבותם והתיחשם". על כן אין זה דבר ריק להודיע לדור את שלשלת היוחסין של כל משפחה ומשפחה בכל מדינה ומדינה. בעבור זה, בכל מקום אשר כתבתי איזה דברי ימי רב וגאון אשר שימש ברבנות באיזו קהילה, גדולה או קטנה, כתבתי גם כן את תולדות זרעו אחריו, ותולדות אבותיו עד למעלה ראש, כפי אשר ידי, יד כהה, מגעת.

ואף שכתבתי איזה דברים על תולדות המשפחות המיוחסות בישראל בספרי „כתבי הגאונים" ובשאר מקומות, הם רק מעט מזעיר ממה שנודע לי ונמצא אתי בכתובים. בעבור זה אמרתי לצרף גם כאן את שלשלת היוחסין של איזו משפחות אשר נכבדות מדובר בם בזה הספר. וכעת כאשר הקרה לפני איש יקר ונכבד, אשר נדבה רוחו להדפיס איזה קובץ ממני על דברי ימי הקהילות במדינת פולניא, עם תולדות הרבנים אשר שימשו שם ברבנות מיום ראשון עד זמן אחרון, אז אמרתי האח, ובלב ונפש חפיצה מסרתי אותו לידו להדפיסו, ואקוה כי ישישו על הדבר הזה. על כן בואו ונחזיק טובה להמו"ל מר אברהם משה גרובשטיין נ"י, מו"ס בעל הוצאת „מסורה" בלודז, המוציא לאור כעת את הקובץ הזה, המכיל בקרבו תולדות קהילות שונות בפולין, עם תולדות הרבנים אשר שימשו בהן, למען יעמדו ימים רבים. ואקוה כי כל איש מוקיר עמו ודתו,

יאסוף אותו אל ביתו, לדעת מה נעשה בישראל בימים שעברו, הן בדברי ימי הקהילות והן בתולדות רבני גדולי ישראל.

ועתה את כפי אפרוש אל אבינו שבשמים, שיתן לי כח ועצמה להגות בדברי תורתנו הקדושה מתוך הרחבת הדעת, ואזכה להוציא לאור את הספרים אשר אתי בכתובים, הן בשו"ת להלכה למעשה והן בחדושי הלכות ובאורי הסוגיות בתלמוד בבלי וירושלמי, וספרי באגדה, דרושים על מועדי ד', וכן ספרי הגדול „תולדות משפחות הורוויץ", מזמן ראשון עד ימינו אלה, ושאר הספרים בדברי קדמוניות אשר אתי בכתובים ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שאזכה לעלות במהרה לציון עיר הקודש ברנה אמן סלה.

אלה דברי הצעיר לבית אבא ולבית הלוי,

צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק יראים בעיר דרעזדן.

בן לאאמו"ר הגאון המפורסם מופת הדור והדרו, נזר הזמן זכתרו, מאיר עיני חכמים בהלכה, שר התורה כקש"ת מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצלה"ה, אבד"ק קראקא והגליל, מחבר ספר שו"ת חיי אריה ב' חלקים, וספר תיקון עירובין.

דרעזדן, יום ג' לסדר „ויקרב את המנחה", י"ט לחודש אדר שני, שנת „חיש ישע" (תרח"ץ) לפ"ק.

לקורות הקהלות בפולניא

עיר אפטא ורבניה[1]

אפטא, אשר היא כעת עירה במדינת פולניא הקטנה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי קהלה גדולה וחשובה, אחת מן השש קהלות הראשיות שבמדינה, והקהלה היותר גדולה והיותר נכבדה מכל קהלות הראשיות שבמדינה, לבד עיר קראקא הבירה. בעת ההיא היו במדינת פולניא הקטנה, הנקראת „גליל קראקא", רק שש קהלות ראשיות, ואלו הן: **קראקא, אפטא, פינטשוב, חענטשין, שידלוב, וואַדיסלאב.** במאה החמישית נתוספו עוד שלש ערים, ותהיינה ג"כ לקהלות ראשיות שבמדינה, ואלו הן: **ווישניצא, שעברשין וצאזמיר,** ואז היו למדינת פולניא הקטנה תשע קהלות ראשיות[2]. במאה ההיא תופיע לפניגו אפטא בתור עיר מרכזית העומדת בראש הגליל אשר הרבה קהלות קטנות וישובים מסביבה היו שייכים וכפופים לה. ואלה הן: **קאלבושוב, טארלא, קלימנטוב, אזירוב, ברנוב, מיעליץ, סאקולאב, אוסטראווצי, דזיקוב, טשאַחוב, רידניק, איוואניסק וצמיעלוב.**

מתי נתישבו היהודים שמה מכוסה בצעיף. כנראה כבר במאה השלישית לאלף הששי, דהיינו בשנת רע"ח, בעת אשר באה העיר הזאת ליד האדון שידלאַוויעצקי ונעשית אחוזתו, היו שמה יהודים הרבה. בתחילה היו דרים בין שכניהם הנוצרים בלי שום הבדל ופדות, רק בשנת שצ"ד, כאשר נהרו אליה יהודים הרבה מכל מקומות מושבותיהם, אז הוקצה להם רחוב מיוחד (גיטו), אשר לא היה אפשר להם להרחיב גבולו, ותחלק העיר לשתים, לעיר מושב היהודים ולעיר של הנוצרים. בראשית המאה הרביעית נתרבתה הקהלה וחיו בה יותר ממאתים משפחות ומהם עשירים גדולים בעלי הון[3], ובהיותה עיר

---

1) מקור הדברים אודות עיר אפטא הוא הפנקס דק"ק אפטא, אשר קצת ממנו נעתק בהאסיף שנה ששית עמוד קל"ז, ובהשלח כרך ב' עמוד רמ"א ע"ש. ודע כי כבר נדפס ממני אודות עיר אפטא ורבניה בגרמנית בירחון (מאַנאַטשריפט) היו"ל בעיר ברסלא, שנת תר"ץ, אבל פה נכתב בהוספות רבות ושינוים גדולים ופנים חדשות באו לכאן, ע"ש.

2) ראה בהסכמת רבני הועד של ד' ארצות על ספר עמודיה שבעה (פרג, תל"ד) דרשות להרב בצלאל ב"ר שלמה מקאברין דרשן בסלוצק ופרעמיסלא שחתם שם הרב אבד"ק שעברשין „ונאום הצעיר באלפי יהודה חונה בק"ק שעברשין, מבורר תשע קהלות". וראה ג"כ במגילת יוחסין שכתב הה"צ מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא, שאביו היה „חתן הרב הנגיד המפורסם מו"ה משה, פרנס ד„תשע קהלות" (בסוף ס' אבות עטרה לבנים).

3) ראה בסוף ספר „טיט היון", שחיבר ה"ר שמואל פייבש בן הרב הגאון מו"ה נתן פייטל מוינא (עיין מ"ש אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" דורות הראשונים, הנדפס בסוף

מרכולת באו הרבה יהודים מבחוץ לדור שמה ולהשתקע בתוכה וצר היה הרחוב מהכיל את כולם, אז ערכו ראשי ומנהיגי העדה בקשה אל הועד של ארבע הארצות לתת גם להם „חזקת הקהלה", היינו הזכות והשלטון והכח, כארבע הקהלות הראשיות שבארצות פולניא, כמו קראקא, פוזנא, לבוב ולודמיר, באופן שאין רשות לשום איש לבוא שמה ולהשתקע בתוכה, בלתי רשות ראשי ומנהיגי העדה הזאת[3]). בועד הארצות אשר היה ביום ה' כ"ו לחודש אלול שנת תמ"ז, נמנו וגמרו מנהיגי הועד לתת גם לעיר אפטא את „חזקת הקהלה" כמו ד' הקהלות הראשיות שבארצות פולניא, „שלא יבא שום איש לדור שמה או להשתקע בתוכה שאינו מתושבי ק"ק הנ"ל שלא ברצון המנהיגים, ורשות להם לגרש משם את כל איש אשר יבא שמה שלא ברצונם. ומעתה יש להם בנידון הנ"ל דין ותוקף ארבע הקהלות הראשיות דד' ארצות". ונתנו טעם לדבר, יען „הרבה אנשים באים לגור שמה ולהשתקע ומכבידים על הקהלה וגורמים להם תלונה גדולה ורשעות מהמקום הרשע". „ובשגם ידוע ומפורסם שאין לק"ק הנ"ל רק רחוב אחד, ואי אפשר להרחיב גבולם. והלואי שיפקיעו את עצמם בדירתם, ולא יהא יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא" (פנקס דק"ק אפטא).

בעת מלחמות השוועדין בשנות תט"ז, תי"ז, עברו גם על היהודים אשר באפטא צרות רבות ורעות. מאתים המשפחות אשר בתוכה נהרגו כמעט כולם[4]) והנמלטים מחרב מרצחיהם הלכו בגולה. אחרי עבור קול תרועת מלחמה והסדרים הישנים חזרו למקומם, אז שבו גם היהודים לגור שמה, ונתיסדה שוב קהלה חדשה. אבל מצב הקהלה הלזו היה נורא ואיום. הכסף תם מקופת הקהלה, חובותיה עלו למעלה ראש, וכל מוסדותיה מטו לנפול. אך ברבות הימים התפתחה שוב הקהלה במלא מובן המלה, בנוי ועושר וכבוד, לעיר מרובה באוכלסין, לאכסניה של תורה, לעיר שכולה בני תורה בעלי תריסין במשנה ובגמרא, ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים.

אחרי מות המלך יאן סאֲביעסקי, נתנו ראשי ורבי המלוכה את עיניהם בפרידריך אויגוסט דוכס זאכסן, ובשנת תנ"ז נתנו את כתר המלכות בראשו. אולם קארל הי"ב מלך שוועדין יצא לריב עמו ובחיל גדול וכבד מאד בא למדינת פולניא, להדיח אותו מעל כסא מלכותו. בסערת מלחמה לכד את ערי

ספר „טוב עין" שחיבר אחי הג"מ אלעזר משה הלוי נר"ו, קראקא, תרצ"ה, וכן בחוברת מיוחדת עמ' נ"ה) שכתב: „ומשם הלך לקהל קדוש אפט ושם שני מאות בעלי בתים עשירים גדולים, ונהרגו כמעט כלם בתועבה אחת".

4) ובזה תבין מה שכתוב בפנקס הקהלה בפוזנא, אשר היתה אחת מן הד' קהלות הראשיות של ארבע ארצות בפולניא (נעתק בספר קריה נשגבה, סי' קס"ד) שנתנו הורמן ורשותא להרב הגאון מו"ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל בן הגאון בעל „קיקיון דיונה", אשר היה אח"כ אבד"ק זאלקווא, סלוצק ופרעמישלא, לקבוע דירתו שמה.

5) בסוף ספר טיט היון הנ"ל.

הבירה ווארשא, קראקא, ויאסוף את כל ערי פולניא כאסוף ביצים עזובות. וכאשר ראו הזאכסים כי כלתה אליהם הרעה מאת השוועדים, בטרם יצאו מן פולניא, השחיתו והתעיבו את כל הערים אשר היו נאלצים לעזוב אותם, גזלו חמסו וטרפו את כל הבא לידם. ומי היה השה לעולה בראשונה? רק היהודים העזובים והחלשים. גם על העיר אפטא עבר כוס, והרבה מיהודי אפטא נדדו ממקומם להמלט על נפשם. ובתוך אלו הן הגולין היה ג"כ הרב הדיין האלוף מו"ה חנוך זונדל מו"ץ דק"ק אפטא, אשר בחוה"מ פסח שנת תנ"ה נמצאת עוד חתימתו בפנקס הקהל שם בתור דיין ומו"ץ. אולם ע"י הרדיפות והתלאות אשר מצאו את יהודי אפטא ע"י חיל הזאכסים, עבר את הגבול וברח ונס לו עירה פפרשא אשר בארץ אשכנז, ושם מצא מנוח לכף רגלו העמלה, כי הפרנס ומנהיג הקהלה משם קבע לו בית מדרש לתורה ולתעודה. שם סידר את ספרו "לקט שכחה ופאה" עה"ת הנשאר בכתובים ונמצא כעת באוצר הספרים באוקספורד.

בשנת תס"ג, כאשר ראו עיני וראשי העדה כי חובותיה עלו למעלה ראש, על ידי המשא הכבד שהיה עמוס עליהם מן הרשות, ומן הכומרים ושרי ואצילי המדינה, ובפרט כי בכל פעם היו נאלצים לתת מנות ומתנות להכומרים ותלמידיהם, שלא לקצץ בהם ולבוז את הונם ורכושם, ובראותם כי רעה נגד פני הקהלה, אז חגרו ראשי ומנהיגי העדה כחם ועשו תקנות חדשות, כי בעת הזאת צריכים העשירים לתת מעשר מהונם ורכושם לקופת הקהלה, ואף העניים יביאו את פרוטתם האחרונה לחזק את מעמד הקהלה למען תוכל עמוד.

ע"ד המאורעות האלו מצאנו בפנקס דק' אפטא מן יום ד' י"א ניסן תס"ג נרשמים הדברים האלה: "אחר סמוך אשר נהיתה השמה והשעוריה פה קהלתנו יצ"ו, מעשק השודדים אשר עשקו וחמסו האשכנזים פה מן כלל הקהלה יצ"ו סך מסוים ורב, וגם נלכדו במצודתם האלופים המנהיגים... שהיו במאסר כמה ימים, ואחר זה בעינוי ברזל באה נפשם, והוכרחו ליתן כופר נפשם סך מסוים כפי הקויטין, מלבד שחדים אשר נתנו אז, כדי להעמיד הפשר של כופר נפש" (גן פרחים ח"ג צד 41).

בזמן קצר הוטב מצבם מאד ועשו חיל ויעשירו ויצליחו מחדש, כי היתה עיר מרכולת בארץ. בעבור זה פנו אליה כל עני ודכא רוח. והרבה משולחים מקהלות רחוקות באו שמה לבקש נדבות לצרכי הכלל ולפדיון נפש בפרט, מלבד נדבות לעניים מגורשים ולאורחים הנעים ונדים מעיר לעיר ומדינה למדינה, למחברים ותלמידי חכמים והנוסעים לארץ ישראל, לכולם נתנו תמיכות הגונות מקופת הקהלה, מלבד מה שהיו נותנים להם העשירים כפי נדבת לבם.

אח"כ היו שם שני מאורעות. בשנת תע"ד "נתלו שני אנשים טובים, לומדים

מופלגים בעלי צורה, ר"י דייכש ורעהו על ידי עלילת שקר על לא חמס עשו" [6]. בשנה ההיא היתה אפטא ג"כ למאכולת אש, ונשרפה כל העיר כולה, והיהודים אשר בתוכה היו נאלצים לגור בכפרים הסמוכים, עד אשר יבנו שוב את בתיהם. גם זקני הגאון בעל „חכם צבי", אשר עזב בעת ההיא את משרת הרבנות אשר היתה לו בקהל עדת אשכנזים בעיר אמ"ד, ובא לו לגור בעיר אפטא המעטירה, היה דר בעת ההיא באחת הכפרים אשר סביבות אפטא [7].

כאמור, היתה אפטא בעת ההיא קהלה גדולה וחשובה בעושר וכבוד, עיר מלאה חכמים וסופרים, מקום תורה אשר רוב אנשי העיר ההיא היו לומדים מופלגים בהליכות התלמוד. גם יצאו ממנה רבנים גדולים, גאונים מצוינים אנשי השם, אשר שמשו ברבנות בקהלות היותר גדולות והיותר חשובות בישראל. לדוגמא: **הגאון מו"ה יוסף קלמנקש אבד"ק פראג**, וימת שם יוסף בשנת שצ"ז, אחיו **הגאון מו"ה אליהו ר"מ בעיר לבוב**, הנפטר שם בשנת שצ"ו, **הגאון מו"ה אברהם חיים מאפטא אבד"ק ווינא** [8], **הגאון מו"ה יצחק לנדא**, אשר היה בסוף ימיו אבד"ק קראקא, ובן אחיו **הגאון מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא אבד"ק פראג**, בעל „נודע ביהודה", וכן **הרב הגאון מו"ה אליעזר אבד"ק צילץ**, הבא בהסכמה ביום ה' ב' אלול שנת תק"ז על הדפסת ספר תבנית אות יוסף [פפד"א תקי"ב] וחותם שם בשמו ושם אביו ועירו „אליעזר במהר"ש מאפטא חפק"ק צילץ יע"א". גם הרבה מחברי ספרים יצאו מקרבה, לדוגמה: הרה"ג שמואל בן הר"ר אלעזר מאפטא, חיבר ספר חדושי הלכות על מס' כתובות וקידושין [פראסטיץ, שע"ח], מתלמידי הגאון מהר"ל מפראג, כעדות עצמו בהקדמתו שם „שבאתי לחסות תחת כנפי מ"ו ארי' דבי עילאי האלוף המופלג בתורה ומפורסם בחסידות מוהר"ר יהודה לוואי אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשפורג".

אפטא בהיותה קהלה גדולה וחשובה ועשירה, נתנה להרב אב"ד שלה פרס

---

6) לשון דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו „מגילת ספר" עמוד מ"ד.

7) שם עמוד מ' וג"ט.

8) הרב הגאון מו"ה (אברהם) חיים ב"ר אברהם פרנס מאפטא היה מילדי עיר אפטא וחכמיה. הוא היה מרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה במקומות שונים. בשנת שע"ח מצאנו אותו בעיר ניקלשפורג אשר במדינת מעהרין, ובשנה שלאחריה, היא שנת שע"ט, בעת אשר שללו ובזזו אנשי המלחמה בימי מלחמות השלשים שנה את רחוב היהודים אשר בנ"ש, אז הספיק הוא בעוד מועד לנוס משם, ויבא עירה ווינא וישב שמה. וימת שם אברהם חיים ביום ועש"ק כ' לחודש אלול שנת שפ"ג ושם מנ"כ. כנראה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו מלכה היתה בת ה"ר אלעזר מקראקא (אחי רבינו הרמ"א) אשר אשתו מרים היתה בת הגאון מהרש"ל, והיא ילדה לו בנים ובנות. ותמת מלכה בעיר ווינא ביום ב' כ"ג לחודש טבת שנת ש"פ לפ"ק. אחריה לקח לו לאשה את מרים בת משה, ומתה היא בשנת שצ"ט בעיר פרג ושם קבורתה. מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא האלוף ר' שלמה ספרא דמתא ונאמן הקהלה בעיר פרג, חותנו של הרב הדיין ודרשן בעיר פרג מו"ה מתתיה ליברמן מח"ס „מתת יה" עה"ת (פפד"א,

סך עשרה זהובים לשבוע, כמו העיר לבוב הגדולה. לא כן קהלת וויטעפסק נתנה להאב"ד שלה רק חמשה זהובים, ופינטשוב רק ד' זהובים[9].

ועד המדינה של פולניא הקטנה היה על פי רוב בערי **וואַדיסלאַב, סטאַבניץ, חענטשין**, ורק פעם אחת מצאנו כי היה בעיר אפטא בשנת תקי"ד. פרנס המדינה, היינו היושב ראש בועד המדינה קיבל מאת קופת הועד סך שש מאות זהובים עבור הוצאות. לא כן המנהיגים קבלו רק מאה זהובים עבור ההוצאות. בועד אשר היה בעיר סטאַבניץ בשנת תקי"ד נמנו וגמרו כי הרבנים וכן מי שאינו משלם מס לקופת הקהלה אינו יכול להיות נבחר למנהיג המדינה, ובכן נדחו בשנה ההיא הרבנים מערי פינטשוב, חענטשין ואַפאַטשנא, מלהיות עוד מנהיגי המדינה. גם תקנו שם כי למקום הועד של ארבע הארצות ישלחו מן מדינת פולניא הקטנה רק שני אנשים, את פרנס המדינה דהיינו היושב ראש ועוד מנהיג אחד ולא יותר, שלא להרבות בהוצאות. גם תקנו שוב כי רק המנהיגים יבחרו את הפרנס, דהיינו את היושב ראש, והבחירה תהיה בדעה אחת בלי שום חולק, והמשרה הלזו תהיה עליו רק שתי שנים ולא יותר, ולא יקח שום פרס מקופת המדינה בעבור זה (ירחון מברעסלא שנת תרע"ב עמוד תס"א, ת"ע — תע"א).

אפטא בהיותה אחת הקהלות הראשיות שבמדינה, בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד המדינה אשר איזה פעמים היה ג"כ „הנאמן דבית ישראל", היינו הגזבר הסופר והמזכיר של ועד המדינה, אשר אצלו היו מונחים פנקסי המדינה של „גליל קראקא" היא מדינת פולניא הקטנה. מן מנהיגי המדינה אשר בחרה אפטא מקרבה למקום הועד, נודעים לנו איזה מהם כמו: **הרב ר' אברהם קלמנקש**[10], אבי האחים הרבנים הגאונים מו"ה יוסף ומו"ה אליהו קלמנקש הנזכרים למעלה. **הרה"ג ר' יהודה סג"ל לנדא**, אבי הגאון בעל „נודע ביהודה", אשר בשנת תפ"ד היו פנקסי המדינה מונחים אצלו[11]. **הרה"ג מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא**, הוא היה חתן הג"מ מאיר אבד"ק אפטא, עיין לקמן

תנ"ו). כדיין הסכים בתוך בי דינא רבה דעיר פרג ע"ס משנת ר' אליעזר על אגדת התלמוד להג"מ אליעזר במהור"ר יהודא מפינטשוב (אמ"ד, תפ"ה) ביום ועש"ק י"ג לחודש אלול שנת תס"א. כן הסכים ג"כ ביום ג' א"ך לחודש אדר שנת תס"ד ע"ס שו"ת אבן השהם להרב הגאון ר' אליקים געץ ב"ר מאיר (דיהרנפורט, תצ"ג) ובשניהם חתם עצמו בשמו ושם אביו „מתתיה ליברמן בלא"א האלוף מו"ה אשר לעמיל זצ"ל". וזה האחרון היה דיין ומו"צ בעיר קראקא כמו אחיו הדיין ר' אורי שרגא המכונה פייבש. וימת שם אורי שרגא, אור ליום ה' ז' לחודש מנחם אב שנת תנ"ז. ועל לוח מצבתו בקראקא חרותים עליו אלה הדברים: „האלוף בתורה הרב המופלג מו"ה אורי שרגא ה"ה המכונה ר' פייבש דיין, יצאה נשמתו בקדושה ובטהרה, אור ליום ה' ז' אב תבנ"ה".

9) ראה בקובץ „רשומות", כרך ב' במאמר „לקורות הרבנות", ע"ש.

10) במצבת בנו הגאון מו"ה אלי' קלמנקש ר"מ בלבוב נמצא חרות „בן הראש הרב המנהיג ר' אברהם קלמנקש זצ"ל (מצבת קודש ח"א סי' כ"ד).

11) הגאון בעל נודע ביהודה בתשובותיו (קמא אהע"ז סי' פ"ז) כתב: „כד הוינא טליא

סימן י״א, שהיה ג״כ אב״ד בהקלויז באפטא[12]), ובנו הג׳ **מו״ה יוסף הלוי לנדא**[13]), **ה״ר בנימין זאב הכהן** שהיה נקרא בשם ר׳ ווֹאלף טובי מדינה[14]), **ה״ר מנחם מענדיל** שהיה נקרא בשם ר׳ מעני פרנס[15]) **וה״ר אביגדור ראש מדינה באפטא** (ראה ספר תורת הקנאות לדו״ז הגאון יעב״ץ, ד׳ לבוב עמוד קכ״ט ע״ש).

כבר תשע או כבר עשר ראיתי אצל א״א הרב ז״ל פנקסאות של הגליל קראקא, וראיתי פנקסאות משנים קדמוניות היו חתומים בו גאוני עולם, זקיני הגאון רשכבה״ג מוה״ר העשיל זצ״ל, ואחריו דודי זקיני גאון המפורסם מוהרר״ל, וגם ראיתי חתימת הגאון בעל תוספות יו״ט שמה״. כנודע גולד הגאון בעל נודע ביהודה בשנת תע״ד, א״כ בהיותו בן עשר שנים דהיינו בשנת תס״ד, היו הפנקסאות של גליל קראקא, דהיינו של פולניא הקטנה, מונחים אצל אביו בהיותו מגיהג המדינה ונאמן דבית ישראל בפולניא הקטנה. — כמנהיג המדינה חתם בין מנהיגי המדינה ביום י״ח אלול שנת תפ״א בהסכמה ע״ס דמשק אליעזר פי׳ על המסרה להרה״ג ר׳ אליעזר ב״ר יהודה מפינטשוב ראש ב״ד דק״ק פיורדא (יעסניץ תפ״ג) „הק׳ יהודה בהמנוח הנגיד המפורסם מוהר״ר צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא״. גם נכדו הרה״ג מו״ה [יעקב] יעקובקי סג״ל לנדא מבראַדי, כותב עליו בהקדמתו לנודע ביהודה מהדו״ת, שהיה „שר ונגיד המדינה״. ויותר מה שכתב כאן כתבתי „בתולדות אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אב״ד אה״ו זצ״ל״, הנדפסה בסוף ספר „ברכה משולשת״ (בילגורייא תרצ״ה) עמוד ק״ך בהערה שם. במגילת יוחסין ישן הנדפסה בסוף ס׳ תולדות משפחת גינצבורג עמוד רנ״ה, משמע כי הרה״ג ר׳ יהודה לנדא היה זמן מה אבד״ק רישא, ועדיין הדבר צריך בירור וליבון.

12) מוזכר בפנקס אפטא מן שנת תע״א עד שנת תצ״א. כפרנס המדינה הסכים ע״ס תבנית אות יוסף חדו׳ על מסכתות להרה״ג מו״ה יוסף אבד״ק חענטשין בהגאון ר׳ אביגדור (פפד״א תקי״ב) בשנת תק״ז, וחתם „יחזקאל בהמנוח המפורסם מ׳ צבי סג״ל לנדא, פרנס הועד בגליל עליון [כי בשנת תק״ד נחלק גליל קראקא לשני גלילים נפרדים, גליל עליון וגליל תחתון, ואפטא היתה שייכה לגליל עליון] בקראקא יצ״ו לע״ע גיסו של הגאון מ׳ אביגדור ודודו של המחבר״. נוסף על שני בניו אשר הבאתי אותם ב„תולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו״, הנדפסה בסוף ספר ברכה משולשת (בילגורייא תרצ״ה) עמוד קכ״ג, יש להוסיף עוד בן אחד אשר היה לו, והוא המנהיג ופרנס המדינה ר׳ יהודה סג״ל לנדא מאפטא. כמנהיג המדינה מצאנו אותו בשנת תק״ב בועד המדינה, אשר היה בעיר ווֹאדיסלאב, בין שאר מנהיגי המדינה של מדינת פולניא הקטנה.

13) מוזכר בפנקס אפטא מן שנת תע״ו עד שנת תקט״ז. כפרנס ומנהיג המדינה הסכים ביום ה׳ כ״ד שבט תקי״א בועד קאַנסטנטין על הדפסת הש״ס דפוס אמ״ד (תקי״ב) וחתם „הק׳ יוסף סג״ל לנדא מאפטא פרנס הועד דגליל קראקא״. ועליה רשום „הסכמת הרב הנגיד המאוה״ג פרנס הועד דגליל קראקא״. בשנת תקי״ב הסכים ע״ס שו״ת בית אברהם להרה״ג מו״ה אברהם כהן מק״ק זאַמאַשטש נאמן דד״א ואבד״ק טרלא (ברלין תקי״ג) וחתם „יוסף בהרב המפורסם מו״ה יחזקאל סג״ל לנדא״. כנראה היה זמן מה אב״ד דקלויז בעיר סלוצק, וכן בעיר מעזריטש דליטא. בהיותו אבד״ק מעזריטש הסכים ע״ס שו״ת הר הכרמל להרה״ג מו״ה אלי׳ בהגאון ר׳ יחזקאל אב״ד בילגורייי (פפד״א תקמ״ב) מאת נכד דודו, וחתם שם „יוסף סג״ל לנדא מאפטא אבד״ק מעזריטש חותם פה ק״ק קורבא״. (כנודע היה הג״מ אליה בעל הר הכרמל בנו של הגאון מו״ה יחזקאל אבד״ק אוסטראַווצי אשר אביו הגאון מו״ה אביגדור אבד״ק חענטשין לקח לו לאשה את רעכלא בת הנגיד הקציו בעל בעמיו מו״ה צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר׳ הירש וויטש, זקינו של הג״מ יוסף הנזכר, וא״כ היה המחבר ספר הר הכרמל נכד דודו). גם דודי זקיני הגאון מו״ה יצחק אבד״ק זאמושטש מביא בסוף ספרו זכרון יצחק ח״א דבר חדוש בשם חותנו „הרב המאוה״ג המופלג המפורסם שלשלת היוחסין מוהר״ר אלעזר

הלוי לנדא זצללה"ה אב"ד דק"ק טורבין בהרב המאוה"ג המפורסם מו' יוסף זצללה"ה פו"מ דגליל קראקא, אשר מנוחתם כבוד עם אבותם יחוסי ארץ בק"ק אפטא יע"א. כפי עדותו נח נפשיה דרב יוסף בעיר מולדתו אפטא ויקברו אותו בקבורת אבותיו. כאמור, היה לו בן יחיד והוא הרה"ג מו"ה אלעזר הלוי אבד"ק טורבין אשר לקח לו לאשה את הדסה בת זקיני הגאון המפורסם מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש והיא נשרפה באחת השריפות אשר היתה אחר שנת תקפ"ב בעיר טרניגראַד. להג"מ אלעזר הלוי לנדא שתי בנות: שם האחת רבקה בריינדיל אשת דו"ז הגאון מו"ה יצחק אבד"ק זאמושטש בעל זכרון יצחק, והיא מתה בעיר בראַדי, אשר קבעה דירתה שם [אחרי מות אישה הנפטר בזאמושטש ביום כ' לחודש כסלו שנת תקפ"ז], אצל בתה מרת דינה וחתנה הרב החריף הנגיד ר' ישכר בעריש בן הגביר נגיד ונדיב ר' יעקב מאיר הכהן קלארפעלד. — והשנית היתה אשת הרה"ג מו"ה אברהם יעקב גילעהרטער אבד"ק טישוויץ, אשר אביו הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאַמשוב היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי מזאמושטש אבד"ק אה"ו מח"ס שו"ת תפארת צבי, וחתן זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש מח"ס „משנת חכמים", ונח נפשיה דרב משה בהיותו זקן ושבע ימים בן פ"ד שנים בעיר בראַדי ושם מנ"כ. והרה"ג מו"ה אברהם יעקב היה אבי הרב הגדול מו"ה יוסף גילעהרטער אבד"ק הרובשוב הנפטר שם בשנת תרכ"ד (ראה מ"ש אודותיו במאמרי „עיר הרובשוב ורבניה", הנדפס בהצופה לחכמת ישראל, שנה ט"ו עמוד צ"ט). כנודע הוא היה חותן הגאון המפורסם מו"ה גרשון חנוך הענינ לייענער מראדזין מח"ס סדרי טהרות על מס' כלים ואהלות ועוד שאר ספרים.

14) יליד מדינת ליטא מגזע הרמ"א ונשא אשה באפטא את בת הרה"ג מו"ה נתן נטע שפירא, אשר אביו הרב הגאון מו"ה שלמה אבד"ק סאטנוב היה בנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע בעל מגלה עמוקות מקראקא. לרב בנימין זאב וואַלף טובי מדינה היה לו בת אשת הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא. הסכים שם ביום ז' שבט תקמ"ב ע"ס נעימה קדושה הנהגות ישרות להג"מ יוסף יאסקי אבד"ק דובנא, וימת שם יצחק בשנת תקס"ד, והוא היה בנו של הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי ברייטבארט מגדולי חכמי מיץ, תלמיד דודו הרב הגאון מו"ה משה הלוי ברגדס אבד"ק מגנצא (ראה מ"ש אודותיו בירחון „אוצר החיים" שנה ח' עמוד כ"ד). — ולהג"מ יצחק אייזיק הלוי אבד"ק דוקלא היו לו ארבעה בנים גדולים רבנים מובהקים יושבי על מדין בערי יהודה אשר במדינת פולניא. ואלה הם: האחד היה הרב הגאון מו"ה נתן נטע סג"ל לנדא אבד"ק אושפצין אשר תשובות אליו נדפסו בשו"ת חתם סופר (חו"מ סי' ג') ובשו"ת פרשת מרדכי (יו"ד סי' כ' ואה"ע סי' י"א) ובשו"ת עטרת חכמים (אה"ע סי' י"ט כ"ט) ובשו"ת שמן רקח ח"ג (אה"ע סי' י"ב). והוא אבי ה"ר אלעזר סג"ל לנדא מקראקא חתן זקיני הגביר הנדיב ובעל בעמיו ר' אליקום געציל ראקובר מקראקא (ראה מ"ש אודותיו בהצופה לחכמת ישראל, שנה ט"ו עמוד ק"ו). — השני הרה"ג מו"ה אלעזר סג"ל לנדא אבד"ק יאנאַוע. והשלישי הרה"ג מו"ה משה דוד סג"ל לנדא אבד"ק צאנז והוא שמש ברבנות כארבעים שנה, אבי הרה"ג מו"ה ברוך סג"ל לנדא אבד"ק צאנז הנפטר שם בשנת תר"ח ביום י"ז לחודש כסלו (וראה מ"ש אודותיו בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו עמוד קט"ז). ועל משפחת אמם שהיתה מבית הלוי לנדא היו מכנים עצמם בשם „לנדא". והרביעי אבד"ק פריסטיק בעת אשר הי' דר שם הה"צ מו"ה מנחם מעדניל מרימנוב.

15) כפרנס (דהיינו היושב ראש בהועד) ומנהיג המדינה והארצות, הסכים בועד יערסלאב ביום כ' לחודש תשרי שנת תנ"ג ע"ס בית יעקב שו"ת להרה"ג ר' יעקב בהגאון מוהר"ר שמואל ר"מ ואב"ד דק' צויזמיר (דיהרנפורט תנ"ו) וחתם בראש מנהיגי הארצות „אהרן מנחם מענדל מאפטא". ואולי הוא אותו האיש מנחם מענדל מאפטא, המוזכר בהקדמת ספר הלכה אדם מישראל (זאַלקווא תצ"ט) שכתב שם: „אבי אמי הרב הגאון החסיד מה"ו אהרן ז"ל שהיה אב"ד דק"ק טרעבוולי וזלאטשוב, שהיה חתן הרב הנגיד מו"ה מענדל מאפטא". וזה האחרון היה בנו של הרב הגאון מו"ה יוסף יאַסקי אבד"ק שידלוב שהיה בתחילה אבד"ק וואַידיסלב, כמבואר ממעל להסכמתו ע"ס מגן אברהם (דיהרנפורט תנ"ב). שנת תמ"ג נתמנה

שוב לאבד"ק שידלוב, שמה הסכים על ספרים שונים מן שנת תמ"ג עד שנת תמ"ח. כנראה, בשנת תפ"ט הי' עוד בחיים, כי באותה שנה נסע בנו הרב הגדול קנקן חדש מלא ישן מו"ה פייביש למדינת לועז לקבץ כסף עבור קהל עיר לובלין (ע' בס' „תולדות משפחת הורוויץ" עמ' כ"ז). ואביו של זה האחרון היה הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ דיין ומו"ץ בלבוב הנפטר שם בשנת תכ"ט, בנו של הרב הגאון מו"ה יהודה זעלקלי מזי"א אשכנזי דיין ומו"ץ בעיר קראקא חתן הב"ח כי לקח לו את בתו הבכירה מרת אסתר לו לאשה. ודע כי הגאון מו"ה יהודה זעלקלי מזי"א אשכנזי היה דיין הגדול בבי דינא רבה של הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע בקראקא, ונמצא חתימתו בתור דיין על גביית עדות ביום א' מ"ג למבנ"י שנת ת"ג לפ"ק (שו"ת פני יהושע ח"ב סי' ס'). וגם נמצא הסכמתו ע"ס נחלת צבי על אבות להרה"ג ר' צבי הירש ב"ר שמשון הכהן טוכפירר מקראקא תלמיד הב"ח (ויניציאה ת"ך) מן שנת תי"א ותחם שם „נאם יודא בן הר"ר יצחק ז"ל המכונה זעלקיל מזי"א אשכנזי".

ודע כי הפרנס ה"ר מנחם מענדל מאפטא היה אביו של זקיני הרב המופלג בתורה ומופלג בעשירות ר' יוסף יוזפ מענדלסבורג מעיר קאזמיר, אשר היו אומדין את רכושו על אלף אלפים זהובים. הוא היה קבלן גדול אצל הרשות וקראו אותו על שם אביו „יוסף מענדלאוויטש". בניו וזרעו אחריו היו מכנים שם משפחתם על שם אבי אביהם, בשם מענדלסבורג עד היום. בילדותו למד יוסף יחד עם הרב המגיד מקאזינץ אצל הגאון מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ בהיותו אבד"ק ריטשיוואהל והיה מתלמידיו המובהקים, ואח"כ כאשר נשא אשה ושלח במסחר ידו נתעשר מאד. ודירתו היתה קבועה בעיר קאזמיר, ועל שם העיר ההיא הוא נודע ג"כ בשם ר' יוזפ קאזמיר. קושיא אחת נדפסה ממנו בספר בית מאיר (או"ח סי' תר"ל סק"ז). כאמור היה הוא מופלג בעשירות וסוחר גדול אשר מסחרו פרץ בכל מדינת פולניא וד' מאות אנשים היו עוסקים במסחריו ומנהלים עסקיו. לעת זקנתו היה רוצה להניח מעמלו ומרוב טרדותיו בעסקיו ולעזוב אותם. אז שאל את ידידו מגעוריו הרה"צ מו"ה ישראל זצ"ל המגיד מקאזינץ אם יעשה כן. הוא השיב לו, כי לפרנס ד' מאות משפחות הוא חשוב ומרוצה לפני הקב"ה יותר מלימוד התורה, וכדאי הוא לבטל דברי תלמוד תורה מלעזוב את עסקיו אשר מהם יתפרנסו ארבע מאות משפחות. הוא היה רחים ומוקיר רבנן ונדבן גדול עד מאד. גם היה נהוג בביתו כאחד העשירים הגדולים, ברוב פאר והדר, כמו אצילי הפולנים. לו היה כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הרבה מאד. גם כלי האכילה אשר היו לו בביתו, דהיינו הכפות המזלגות והסכינים היו משובצים באבנים טובות ומרגליות. התחתן עם רבני גדולי הדור, את בנותיו נתן לנשים לרבנים מובהקים. בתו גנענדיל היתה אשת הגאון מו"ה משולם זלמן אשכנזי, אשר בשחרותו נתמנה לאב"ד בעיר מגורי חותנו ק"ק קאזמיר, משם נתמנה שוב לאבד"ק נאשעלסק, וביום ועש"ק ט"ו לחודש כסלו שנת תקפ"ד נתקבל לאבד"ק לובלין המעוטרה, ושמש שם ברבנות שבע עשרה שנה, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום א' דר"ח אייר שנת תר"ג בעיר לובלין ושם מנוחתו כבוד. — אחרי מותו נתמנה אחריו בנו הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל אשכנזי, חתן הגאון מו"ה בנימין ברודא מהורדנא, וימת שם יהושע ביום ב' אדר ראשון שנת תרכ"ז לפ"ק (וראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד נ"ו בסופו). — עם בנו המופלג ר' צבי הירש היה רוצה להתחתן עם זקיני הגאון האדיר רבנו משולם איגרא אבד"ק פרעשבורג, אבל הגאון רבנו משולם מיאן בדבר יען היה רוצה לתת בתו לצורבא מדרבנן בן של רבנים גדולי הדור (ראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ק"ך), ע"כ השיב פני השדכנים ריקם, אולם בזמן קצר נח נפשיה דרבי משולם איגרא, ואז אשתו האלמנה התחתנה עמו בנתנה את בתה שרה חוואלש לבנו ר' צבי הירש לאשה. ר' צבי הירש מענדלסבורג מקאזמיר היה ג"כ עשיר גדול כי ירש את רוב רכושו של אביו הקצין, אך בשנת תקצ"א, בימי מרידת הפולנים נגד מלכות רוסיא, אבד כל הונו ורכושו, כי כל הכסף אשר היה לו אצל שרי המדינה ואצילי הפולנים ירד לטמיון וגם שטרות המדינה של הפולנים נפסלו, ובכן לא נשאר לו מכל הונו ורכושו רק הכסף והזהב והתכשיטין של אבנים טובות ומרגליות אשר היה לו. את בתו רייזיל נתן ה"ר צבי הירש מענדלסבורג להגאון מו"ה משולם יששכר הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלב לאשה, והיא ילדה לו גם כן את הגאון ר' שאול הלוי אבד"ק

אפטא, בהיותה קהלה עשירה נתנה את חלקה להועד ארבע הארצות אשר היה ביערסלאב בשנת תכ"ט עבור הוצאות על עניני הכלל, סך חמש מאות זהובים, ובועד לובלין שנה הנזכרת סך שלש מאות וחמשים זהובים. כנראה נתנה אפטא את הסכומים הנזכרים מדי שנה בשנה למקום הועד של ארבע הארצות אשר בפולניא.

ראשי העדה אשר באפטא היו שלשה, ובאופן זה נבחרו שם. את שמות בעלי סכומים הגבוהים נתנו בקלפי והוציאו משם על פי גורל שמות חמשה אנשים אשר היו נקראים „בוררים ראשונים" והם בחרו שלשה ראשי העדה שהיו נקראים „בוררים שניים". לראשי העדה לא היו יכולים להבחר רק תלמידי חכמים אשר היה להם התואר „מורינו", ולא אנשים פשוטים. כל איש אשר שילם מס להקהלה היה יכול לבחור את ראשי העדה. אחד מאנשי העיר כאשר פרץ את גדר המוסר בזנות, בגניבה, בזיוף מטבעות וכדומה, אז שללו ממנו את חזקת הקהלה וגרשו אותו מן העיר.

כאמור היתה אפטא עיר מרכולת אשר אנשיה היו סוחרים גדולים ומסחרם פרץ בארץ. הם הביאו סחורות מן מינים שונים אשר קנו אותם מחוץ לגבול ארצם דהיינו במדינות אשכנז ביריד (מעסטע) ערי לייפציג, ברעסלא ופפד"א, ומכרו אותם להסוחרים הקטנים אשר סביבות קהלתם. בשנת תקכ"ג מצאנו יהודי אחד מעיר אפטא ושמו אלכסנדר בן משה, אשר קיבל תעודת מסע (רייזע פאסס) הוא ושני משרתיו עמו מאת המלך אויגוסט, שיכולין לבוא לעיר לייפציג ולהתעכב שמה שנה אחת, לעסוק במסחר וקנין, ולקנות שם את סחורתם הדרושה להם לבית מסחרם. בהיות אפטא עיר גדולה ומרובה באוכלסין, היו היהודים לא רק סוחרים גדולים ובעלי הון, אלא אף בעלי מלאכות שונות היו נמצאים שם, אשר מחיתם היתה ממלאכתם ונהנו מיגיע כפם. בין בעלי מלאכות שהיו שמה בעת ההיא מצאנו: חייטים, עושי כובעות, צובעים, אופים, בעלי רחיים, צורפים, טבחים, מנגנים בכלי שיר, וחובשי פצעים.

כמו בכל הקהלות הראשיות שבמדינות פולניא, היה גם לקהלת עיר אפטא רופא ורוקח מבני ישראל עבור קהל עדתם, והם קבלו פרס מקופת הקהלה לרפא את חולי היהודים חנם. מן רופאי היהודים אשר היו נמצאים שמה נודעים לנו רק שנים. האחד **הרופא ר' יוסף כ"ץ**, ונזכר בפנקס הקהל באפטא בתארים „האלוף המרומם מורנו ר' יוסף כ"ץ". כנראה היה הוא מופלג בתורה, כי נתנו לו התואר מורנו. והשני **הרופא ר' שמואל מאפטא**, אשר חיבר

טיסמניץ אבי אבא הגאון המפורסם מו"ה חיים אריה הלוי אבד"ק קראקא והגליל זצ"ל, הנפטר שם בדמי ימיו בהיותו בן שלש וחמשים שנה ביום י"ב לחודש כסלו שנת הסת"ר לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

הרבה ספרים בחכמת הרפואה. וימת שמואל ביום כ״ז לחודש יוני שנת תס״ה ושם נקבר.

אפטא, בהיותה קהלה גדולה וחשובה עד מאד, היו נמצאים בקרבה איזה בתי דינים, ולכל אחד ראש בית דין העומד בראש בית דינו. כמו הרה״ג מו״ה אריה ליב בן הגאון המפורסם מו״ה יצחק חריף אבד״ק קראקא, ככתוב בשער ספר „יפה מראה״ להרה״ג ר׳ שמואל יפה אשכנזי אב״ד קאשטאנדינא פי׳ על האגדות שבתלמוד ירושלמי (אמ״ד, תפ״ז) אשר הובא לבית הדפוס על ידי „ה״ה האלוף התורני הרבני מהור״ר יצחק בן הרבני המופלג מהור״ר אריה ליב שליט״א, חד ׳מראשי ב״ד דק״ק אפטא׳, בן הגאון הגדול המפורסם מהור״ר יצחק אב״ד ור״מ דק״ק קראקא והגליל יצ״ו״.

אפטא היתה עיר מלאה חכמים וסופרים במלא מובן המלה, מקום תורה, אשר רוב אנשיה היו בעלי תריסין במשנה ובגמרא. המה יסדו שמה בית אולפנא רבתי הנקראת „קלויז״, אשר שמה התאספו חכמיה גדולי התורה ותופסי התלמוד, ללמוד כל ימי המעשה לרבות הלילות בהליכות התלמוד, ולהם רב מיוחד — מלבד המרא דאתרא רב העיר — אשר היה לו התואר „אב״ד דקלויז אפטא״. כמו **הרה״ג פרנס המדינה ר׳ יחזקאל סג״ל לנדא** ובנו **הרה״ג מו״ה יוסף סג״ל** (ראה מה שכתבתי אודותם בהערה 12 ו־13), וזה האחרון היה רב בהקלויז מן שנת תע״ז עד שנת תקט״ז. נוסף על זה היתה לקהלת אפטא גם כן דרשן מיוחד אשר בשם „מגיד מישרים״ היה נקרא, אשר דרש לפני הקהל מדי שבת בשבתו בהלכה ואגדה. לדוגמה: הדרשן **ר׳ יצחק ב״ר בן ציון** מח״ס מכלל יופי דרשות ומוסר (פפד״א תקל״ח), אשר בנו ר׳ בן ציון מעיר טרנופול היה בשנת תקכ״ח בעיר הומין (האָמיל) בעת ההריגה והשחיטה הגדולה שהיתה שם בעת ההיא על ידי צורר היהודים רב הטבחים, איוואַן גאָנטי שר״י, ונהרגו שמה לערך מאת אלפים יהודים, והוא ניצל בדרך נס, ככתוב בהקדמת הס׳ מכלל יופי [16]). **הרב הגאון מו״ה יוסף תאומים**, אשר בסוף ימיו היה דרשן וראש ב״ד בעיר לובלין [17]), **והרב הגאון המפורסם מו״ה דוב**

---

16) המאורע הלזה דהיינו ההריגות והשחיטות אשר היו באוקריינא בשנת תקכ״ח, נזכרים גם כן בהקדמת ספר רביד הזהב עה״ת להר״ר ישראל דובער גילערנטר אבד״ק יאשיניצא (לבוב תרכ״ט), אשר העתיק מכת״י שהיה לו מזקינו המגיד מסאטנוב הוא הרב החריף מו״ה ישראל מגדולי תלמידיו של הבעש״ט, אשר העיד בכתב ידו מה שראה בעיניו, „כי בשנת תקכ״ח לאלף הששי היתה הריגה באקלים האקריינא בחודש הרביעי ובחודש החמישי, יהי״ר שיהפוך לנו לששון ולשמחה, ונהרגו לאלפים ורבבות כמעט כי חדל לספור ערך קרוב ׳מאה אלפים׳, כמה וכמה כפרים לערך חמשים פרסאות אורך ועשרים רוחב בעירות וביערות, היאומן כי יסופר אי אפשר להעלות על הכתב״. והדברים הכתובים למעלה נעלמו מכל חוקרי ודורשי קדמוניות.

17) הרב הגאון מו״ה יוסף תאומים היה בן משפחה מיוחסת למשפחת תאומים הכבודה, אשר העמידה הרבה רבנים יושבי על מדין בקהלות שונות ומהם רבני גאוני וגדולי הדור. אביו הרה״ג מו״ה אריה ליב תאומים אבד״ק קרעשוב, היה בנו של הגאון מו״ה יהושע

יחזקאל פייביל תאומים אבד"ק פרעמישלא, בנו הצעיר של הגאון מו"ה יוגה תאומים, בעל „קיקיון דיוגה" חי' על כמה מסכתות, (ראה מ"ש אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ס'). — בשחרותו נתמנה לאבד"ק אָסטראָבצי, ערך שנת תצ"ז נתקבל לדרשן ודיין הגדול בעיר אפטא, משם נתעלה שוב להיות דרשן ור"מ בעיר פוזנא, ובסוף ימיו נתמנה להיות ראש ב"ד בעיר לובלין. וימת שם יוסף בהיותו זקן ושבע ימים ביום ח"י לחודש תשרי שנת תקמ"ב, ושם מנ"כ. ואלה תולדות יוסף: בנו האחד היה הרה"ג מו"ה שאול יהושע פייביל תאומים־פרענקיל אבד"ק אָסטראָבצי, וימת שם שאול בשנת תקל"א, והוא זכה לדור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה אנשי השם. ולו שלשה בנים ובת. בתו שרה היתה אשת הרה"ג דובער אבד"ק שדה לבן, הגולד לאביו הרב הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קראָשניק ביום ה' י"א לחודש מרחשון שנת תקמ"ז. וימת דובער בשנת תק"ץ בערך. ושלשת בני שאול יהושע פייביל תאומים־פרענקיל היו: א) הרב הגאון מו"ה יצחק תאומים־פרענקיל אבד"ק טיקטין. ב) הרב הגדול ר' אהרן יהודה ליבש תאומים מעיר זאָוויכוואָסט, והוא שינה את שם משפחתו תאומים על שם וויינבערג, והוא אבי משפחת וויינבערג במדינת פולניא בכלל ובעיר דוקלא בפרט עד היום. ג) הכי נכבד מכולם היה הגאון המפורסם מופת הדור והדרו מו"ה ברוך תאומים־פרענקיל בעל ברוך טעם. — בנעוריו לקח לו לאשה את בת גביד ושוע ר' יהודה פרנס מווישניצא שהיה מנהיג המדינה דגליל קראקא, אשר אביו ר' ברוך פרנס היה חתנו של הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (ראה מ"ש אודותיו בתולדות זקיני הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו עמוד קכ"ב). בשנת תקל"ח, כי גח נפשיה דרב האי גאון מופת הדור מו"ה נפתלי הירץ לנדא (מרגליות) אבד"ק ווישניצא (ראה מ"ש אודותיו בתולדות זקיני הנזכר עמוד קי"ז), אז חותנו אשר היה ראש ומנהיג העיר והמדינה ומתקיפי העיר, השיבו על כסא הרבנות בווישניצא בטרם מלאו לו י"ט שנים. אך הרבה מגדולי חכמי העיר ההיא נתקנאו בו ויצאו לריב עמו ושלחו וקראו להגאון מו"ה אלעזר קאליר בעל אור חדש, ונתנו את כתר הרבנות עלי ראשו. וזו כוונת בעל אור חדש בספרו חקר הלכה (סי' י"ד) שכתב, כי „בסוף חורף תקל"ט, בין גאולה לגאולה שלחו אלי אלופי ראשי רוזני קציני מנהיגים דעיר ווישניצא, וקבלו אותי „לאב"ד נרצה". איזה ירחים שמשו שניהם יחד בעיר ווישניצא. אח"כ עזב הגאון בעל אור חדש את העיר ההיא וחזר לו לעירו, והגאון מו"ה ברוך פרענקיל נשאר לאב"ד בעיר ההיא באין מפריע. משם יצא טיבו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור. ערך שנת תק"ס נתנו עיני וראשי העדה דעיר לייפניק את עיניהם בו, וישימו אותו אלוף לראשם. שמה נהג את ישיבתו ברמה והרביץ תורה ברבים, ובחורי חמד היו עוטרים את שלחנו הטהור אשר הרבה מהם היו אח"כ למאורות לבית ישראל. ונח נפשיה דרב האי גאון ושר התורה ביום ז' לחודש תמוז שנת תקפ"ח, ושם חלקת מחוקק ספון. והוא שלש פעמים נשא אשה. כאמור אשת נעוריו היתה בת הפרנס ר' יהודה מעיר ווישניצא. אחרי מותה לקח לו לאשה את בת ר' יהודה ליב הלוי מעיר ליסא, ותמת גם היא בלייפניק בשנת תקס"ט לפ"ק. אחריה נשא אשה, אלמנה מכהן מיוחס אשת הנגיד ר' משה הכהן ראפאפורט מבראדי (ראה מ"ש עליו בספרי „כתבי הגאונים" דף ל"ד), והיא בת לוי למשפחת הורוויץ, בת הגאון החריף מו"ה צבי יהושע הלוי איש הורוויץ אבד"ק טריביטש, בנו של הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי אבד"ק ניקאלשפורג והמדינה.

בנו השני (של הגאון מו"ה יוסף תאומים מלובלין) היה הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב תאומים, מח"ס שו"ת גור אריה יהודה (זאָלקווא תקפ"ז) אילת אהבים חי' על מס' הש"ס (שם תקס"ב) ויעלת חן עה"ת (שם תקס"ב). בילדותו, בהיותו בן חמש עשרה שנה, נתמנה לאבד"ק ליזענסק, בעת אשר היה דר שמה הה"צ מו"ה אלימלך בעל נועם אלימלך זצ"ל. אולם שני ההת"ח האלו לא היו נוחים זה את זה, כי דרכי החסידות, היא שיטת הבעש"ט, לא ישרו בעיניו. בעבור זה יצא לריב עמו בכל עת ובכל שעה. כאשר מתה עליו אשתו אשת נעוריו, ונשא אשה אחרת את מיכלי בת העשיר המפורסם ר' שמואל ביק מבראדי, והיא היתה גרושה מאישה הראשון בעל נעוריה הוא זקיני הגאון האדיר רבנו משולם איגרא זצ"ל (ראה בספרי „כתבי הגאונים" דף נ"ב), אז עזב הוא את עיר ליזענסק וכל המונה ואת כס הרבנות אשר

היה לו שמה, וקבע דירתו בעיר ואם בישראל מלאה חכמים וסופרים מקום תורה שאין כמותה, עיר בראדי המעטירה, וישב שם באהלה של תורה באין מפריע, כי חותנו הגביר העניק לו מכל טוב, ועליו היה די מחסורו אשר יחסר לו, והיה מן גדולי חכמי העיר ההיא, ונחשב בין רבני גדולי הדור. וכי נח נפשיה דרב מאיר הוא הגאון המפורסם מו״ה מאיר קריסטינפוליר אבד״ק בראדי מח״ס יד המאיר בשנת תקע״ה, אז מנהיגי וראשי העדה נתנו את כתר הרבנות של עיר בראדי המעטירה עלי ראשו ונתקבל לאבד״ק בראדי והגליל, לשמחת לב כל אנשי העיר ההיא. ערך שנת תקפ״ז אישתקל מילוליה וניטל ממנו כח הדיבור ונעשה אלם. אז נמנו וגמרו מנהלי וראשי העדה לתת את כתר הרבנות של עיר בראדי על ראש הגאון מו״ה אלעזר סג״ל לנדא בעל יד המלך (בן בנו של הגאון בעל נודע ביהודה) אשר היה ג״כ מגדולי חכמי העיר ההיא, וגמרו לבלתי להודיע זאת להרב הזקן שלא תהיה לו חלישת דעת מזה. כאשר דרש הגאון מו״ה אלעזר סג״ל לנדא את דרשתו הראשונה בבית הכנסת בעיר בראדי בתור רב ואב״ד מצא חן בעיני כל שומעיו, כי מדברתו היה נעים והוצק חן בשפתותיו. בתוך הנאספים הבאים לשמוע את דרשתו היה ג״כ הרב הגאון מו״ה יחיאל מיכל קריסטינפולר (בנו של הגאון מו״ה מאיר בעל יד המאיר) אשר היה עדיין צעיר לימים ורך בשנים (הוא נתמנה אחריו לאבד״ק בראדי), וכאשר שאלו אותו אודות הרב החדש אם דבריו הפיקו ג״כ נועם וחן בעיניו כמו אצל שאר השומעים, אז השיב להם בנועם מליצתו כדברים האלה: כעת יש לנו רב ואב״ד במלא מובן המלה אשר צריך להיות לרב ואב״ד בקהלה גדולה כזו. הלא הרב הזקן שלנו הוא גאון גדול בתורה ואחד מגדולי הדור, אך חסר לו כח הדיבור כי אלם הוא, ועתה אצל הרב החדש מה שחסר להרב הזקן נמצא אתו, כי יש לו פה מפיק מרגליות אשר הוצק חן בשפתותיו ומדברתו נאה, א״כ שנים כאחד הם רב שלם בכל המדות שמנו חכמים באב״ד. ובזה רמז להם כי הרב החדש אין כחו גדול כ״כ בתורה ובהליכות התלמוד, בחריפות ובבקיאות כמו הרב הזקן, רק קולו ודיבורו נעים. כשלש שנים שמש הג״מ אלעזר סג״ל לגדא ברבנות בעיר בראדי, ובשנת תק״ץ, בעת אשר שררה המגפה היא מחלת חולי־הרע בארץ, דבקה המחלה האיומה גם בו, ונח נפשיה דרב אלעזר ביום י״א לחודש תמוז שנת תק״ץ. כמובן נתנו לו כל אנשי העיר ההיא את כבודו האחרון, וכל העם מקצה אנשים ונשים וטף הלכו ללוותו לבית עולמו. כאשר נשאו את מטתו ועברו את הרחוב אשר הרב הזקן הגאון מו״ה אריה ליב תאומים היה דר שם, והביט בעד החלון וראה את המון האנשים אשר הלכו אחרי מטתו של מת אחד, שאל בתמהון את המשרתת שלו מי הוא המת? והיא אשר לא ידעה כי העלימו הדבר ממנו כי נתקבל רב אחר במקומו, השיבה בתם לבבה: הלא הרב האב״ד שלנו נח נפשו. מיד הבין כי ראשי ומנהיגי העיר קבלו להם רב ואב״ד אחר במקומו בלי ידיעתו, ויתעצב אל לבו, ומיד חלה את חליו אשר מת בה, ויגוע ויאסף אל עמיו בחודש אלול שנת תק״ץ בעיר בראדי ושם חלקת מחוקק ספון.

בנו השלישי (של הג״מ יוסף תאומים) היה הרה״ג מו״ה שמואל תאומים. בשחרותו היה דיין ומו״ץ בעיר גלוגא רבתי, וביום י״א לחודש תמוז שנת תקי״ט חתום שם בתוך בי דינא רבה. אח״כ נתמנה לאבד״ק לובזענץ. בשנת תקמ״ג הסכים שם ע״ס תהלות יעקב, באור על ס׳ תהלים להרה״ג ר׳ יעקב א״ש פייבוש אבד״ק זליוטוע (האמבורג תקמ״ד). בשנת תקמ״ד היה לו ריב ומדון עם איש אחד אשר חלק על הוראותיו, ואז ביקש מאת הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק ברלין שיעמוד לימינו, כמבואר במכתבו הנדפס בספר יכבד אב (סי׳ רכ״ב), והוא אבי הרה״ג מו״ה אריה יהודה ליב תאומים אשר בשחרותו היתה דירתו בעיר ליסא, ובשנת תקמ״ה היה עוד דר שם. משם נתקבל זה האחרון לאבד״ק העלישויא, וימת שם ביום י״ד לחודש אדר שני (פורים) שנת תקנ״ד. תשובה אליו נדפסה בשו״ת נודע ביהודה תנינא חיו״ד (סי׳ ק״ל). ולו שלשה בנים א) הרב הדיין מו״ה יהושע פייביל תאומים, דיין ומו״ץ בעיר קאַלמאר, אשר תשובות אליו נדפסו בשו״ת רעק״א ח״א (סי׳ קנ״ג) ובח״ב (סי׳ צ״ז, קכ״ט). ב) הרב הגדול מו״ה יעקב תאומים אבד״ק צעמפלין מן שנת תקע״ח עד יום פקודתו היא שנת תר״י לפ״ק. ג) הרב הדיין ר׳ יוסף דוד האַלישויער. נולד בליסא בשנת תקמ״ה. בשנת תקס״ט קבע דירתו בעיר אַסטראַוואַ, ובשנת תקצ״ג נתמנה שם לדיין ומו״ץ, וימת שם בשנת תרכ״ב.

בעריש הכהן, אשר אביו הרב הגדול מו"ה יצחק כ"ץ, היה בנו של הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ בן הרב בעל הש"ך [18]).

בנו הרביעי (של הג"מ יוסף תאומים מלובלין) היה ה"ר יעקב תאומים מעיר טיסמניץ ומג"כ בעיר פּאַדהייץ, ועל שם עירו היה נקרא בשם ר' יעקל טיסמניצר. אשתו חיה היתה בת ר' שלמה מפּאַדהייץ, שמתה שמה ביום כ"ו טבת תק"ע לפ"ק (וראה מ"ש בזה בירחון רבני „אוצר החיים", שנה שמינית עמוד קנ"ו ע"ש). כל אלה בית יוסף הוא הגאון מו"ה יוסף תאומים אשר בסוף ימיו היה ראב"ד בעיר לובלין.

18) הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ בנו של רבנו בעל הש"ך זצ"ל, היה עוד נער בצאת ישראל בגולה מעיר ווילנא בשנת תט"ו לפ"ק. יחד עם אביו ואמו היה נע ונד בארץ עד אשר מצאו מנוחה בעיר העלישויא אשר במדינת מעהרין. כנודע נתמנה הגאון בעל הש"ך שמה לאב"ד, וגח נפשיה דרבנו בעל הש"ך בשנת תכ"ג, בהיותו בן מ"ב שנים, ושם חלקת מחוקק ספון. כמנהג הימים ההם שידך אביו אותו, בהיותו עוד נער, עם בת הרב הגאון מוהר"מ [מו"ה מנחם מענדיל] מרגליות אשר היה עשיר, וחתן הגאון המופלג בדורו מו"ה יעקב אליהו. וזה האחרון שמש ברבנות בערי שאַריגראַד, בוטשאטש, טיסמניץ וזלאַטשוב בזה אחר זה, ושם מנ"כ. החתן והכלה אשר היו עוד ילדים קטנים לא ראו זה את זה עד קודם החופה, וגם הנשים אמותיהם של החתן והכלה ג"כ לא ראו אותם ואת עצמן עד הנשואין. וכאשר הגיעה עת דודים, זמן הנשואין, כבר לא היה הגאון בעל הש"ך בין החיים, ונסעה אמו עמו על הנשואין לבית הכלה. אשת הג' מהר"ם מרגליות, אם הכלה, בראותה את החתן פעם ראשונה, לא מצא חן בעיניה, ולא נתרצתה להעמיד את החופה ולעשות הנשואין. אשת הגאון בעל הש"ך כאשר הרגישה זאת, באתה לפני הגאון מו"ה יעקב אליהו, אבי אם הכלה, ואמרה לו הדברים האלו: בעלי הגאון המנוח עשה את השידוך עם כ"ת באשר הכיר אותו לרב וגאון בהליכות התלמוד על ידי התשובות אשר היו לכם בהלכה עמו, ועתה אני רואה כי בתו מסרבת לקיים השידוך ורוצה לנתק את מוסרות האהבה, אם גם כ"ת מסכים לזה הנני נכונה לחזור לביתי עם בני החתן. הגאון מו"ה יעקב אליהו, כאשר שמע זאת, אמר לה: איך אשא פני מחותני הגאון בעל הש"ך בעלמא דקשוט? והוכיח את בתו אשת מהר"ם מרגליות על זאת, וצוה לה להכניס את בתה לחופה עם החתן הלזה. ובכן נשאו זה את זו בחופה וקידושין כדת משה וישראל. אולם זוגם לא עלה יפה, כי אחרי אשר הולידה לו שני בנים נשתטתה ולא היה יכול לדור עמה (ראה במגילת יוחסין אשר כתב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, ונדפס בזמננו אלה בס' שלומי אמוני ישראל ח"ב עמוד מ"ה). — בשחרותו היה הג"מ משה כ"ץ דר בעיר קאליש אשר במדינת פולניא הגדולה, שם למד בצוותא חדא עם הרב הדרשן ר' אבי עזרי המכונה זעליג מרגליות מח"ס כסף נבחר דרשות עה"ת (אמ"ד תע"ב), בן ה"ר יצחק מרגליות (כנראה היה הוא קרוב וש"ב של אשת משה בת מהר"ם מרגליות) ועם הרב הדרשן ר' יחיאל מיכל ב"ר אריה ליב סג"ל מח"ס שערי שמים (דרושים, פרג תל"ח) ועם ה"ר עוזיאל, ועם האלוף המרומם ר' אליקים מקאליש (ראה כל זאת בהקדמת ספר חבורי לקוטים להר"ר אבי עזרי זעליג ב"ר יצחק אייזיק מרגליות, חי' גפ"ת וקצת שו"ת). — מבן עשרים שנה ומעלה הרביץ תורה ברבים בעיר פּאַדהייץ, אשר היתה בעת ההיא קהלה גדולה וחשובה מלאה חכמים וסופרים. בשנת תל"ב, כאשר התפרצו התוגרים במדינת פודוליא ועשו שמות בארץ, ובשנת תל"ג כאשר לכדו את העיר סאטנוב הוליכו משם שנים עשר יהודים שבי, והשאר הרגו בחרב, וכן בשנת תל"ו כאשר נחרבה ג"כ העיר פּאַדהייץ על ידם, אז הספיק הג"מ משה כ"ץ בעוד מועד להמלט משם ולהציל את נפשו, ובא לו לעירה פפד"א אשר בארץ אשכנז וישב שם. בשנת תל"ז הדפיס שם את ספר נקודות הכסף אשר השאיר אחריו ברכה אביו הגאון בעל הש"ך, והוא הוסיף מדיליה איזה חדושים בתוך דברי אביו, והמה נדפסים בכל הוצאות הש"ע יו"ד עד היום. וימת משה בטרם מלאו לו שלשים שנה, בשנת ת"מ בערך.

כאשר אשת נעוריו נשתטית ויקח לו משה אשה אחרת, את נכד הגאון מו"ה מאיר ווהל

אב"ד דק"ק בריסק דליטא, והיא ילדה לו את הרה"ג מו"ה יצחק כ"ץ, אשר נתגדל ונתחנך אצל אבי חורגו הגאון מו"ה משה אבד"ק מינסק (כי אמו נשאת לו אחרי מות בעלה) והוא האציל מחכמתו עליו. בשנת תנ"ו נאסף משה רבו ובעל אמו אל עמיו. מני אז היה נע ונד בארץ עד אשר בא לעיר ניקאלשפורג אשר במדינת מעהרין, במקום אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה דוד אופענהיים, ומצא חן בעיניו ולמד שם בישיבתו. אח"כ נשא אשה את בתו היחידה של הרה"ג מו"ה משה סג"ל איטינגא אבד"ק זבאריז הסמוכה לטרניפול, בנו של הקצין ר' (אשר) לעמיל סג"ל איטינגא, מגדולי ונכבדי עיר ווינא, וזה האחרון היה בנו של הרב המופלג בתורה ובחסידות ר' מרדכי מודיל סג"ל מאיטינגין, בן הגאון הגדול מו"ה אליהו סג"ל מאיטינגין. — הספר גבורות אנשים שחיבר זקינו בעל הש"ך, אשר היה נמצא אתו בכתובים, הדפיס הוא בעיר דעסויא בשנת תנ"ז, ובסוף הקדמתו חתם עצמו בשמו ובשם אביו ושם זקינו ושם חותנו „יצחק בהרב הגדול כמוהר"ר משה כ"ץ ז"ל, בן הגאון הגדול כמוהר"ר שבתי בעל שפתי כהן, וחתן הרב המובהק כמוהר"ר משה סג"ל ז"ל בן הקצין כמוהר"ר לעמיל אטינגער מווינא ז"ל". גם הוא הסכים על הדפסת ספר פועל צדק (יעסניץ ת"ם) שחיבר זקינו הגאון בעל הש"ך, וחתם עצמו שם „יצחק בן המאה"ג מ' משה כ"ץ בן הרב הש"ך, נין ונכד להגאון מ' מאיר ז"ל בן הקצין הטפסר שאול וואלש מבריסק דליטא". ונח נפשיה דרב יצחק כ"ץ בעיר רישא. וזה נוסח מצבתו שם, אשר נשארו לנו היום רק הטורים הראשונים:

„כהן צדק אשר לקח... לעולמו, ה"ה האלוף בתורה
ובחסידות מו"ה יצחק בהרב הגאון מוהר"ר משה
בהרב מו"ה שבתי כ"ץ בעל המחבר שפתי כהן"

יצחק זכה לדור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בקהלות שונות, ומהם רבני גדולי הדור ומחברי ספרים בהלכה עד ימינו אלה. ואלה תולדות יצחק כ"ץ: בנו היה „הרב הגאון המפורסם מוהר"ר דוב בער זצ"ל מגיד משרים דק"ק אפטא" (לשון הרב הגאון מו"ה אהרן בעל הגהות מנחת אהרן על ספר הארוך מש"ך בהקדמתו שם), אשר באוצרו היה נמצא הספר הארוך מש"ך על טור יו"ד, והוא נתנו לידי ש"ב הג"מ אהרן אבד"ק דעסא (ראה מ"ש אודותיו בירחון רבני „אוצר החיים", שנה ששית עמוד קפ"ח סי' ו') להדפיס אותו, וזה האחרון הדפיסו בהגהותיו „מנחת אהרן" (ברלין תקכ"ז). ושם אשת הג"מ דובעריש, פיגא בת הנגיד ר' אברהם אבלי, נכדו של הגאון מו"ה יחזקאל הלוי אבד"ק קראָטשין (ראה בהקדמת ס' שו"ת כתר כהונה), אשר אביו הגאון מו"ה מאיר הלוי אבד"ק זאמושטש היה בנו של הגאון מו"ה משה הלוי אבד"ק מינסק (ראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ק"מ סי' ג'). הג"מ דוב בעריש כ"ץ היה חריף עצום בהליכות התלמוד ובנעוריו למד בישיבת הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו, ובימי חורפו התוכח ג"כ בהלכה עם דודי זקיני הגאון יעב"ץ, כמבואר בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' י"ב). כאמור היה מגיד מישרים בעיר אפטא ושם שקעה שמשו שלא בעונתה ונפטר בחצי ימיו. סנסן אחד מחדושיו הדפיס בנו הגאון מו"ה אברהם כ"ץ בספרו שו"ת כתר כהונה (סי' ע"ט). ולו שני בנים גדולים רבנים סמוכים מגדולי הדור. בנו הראשון היה הרב הגאון המפורסם מו"ה יצחק כ"ץ אבד"ק סטאָבניץ. בהיותו אב"ד שם הסכים ביום ד' כ"ב לחודש אייר שנת תקכ"ו ע"ס גנת ורדים שחיבר הגאון בעל פרי מגדים (פפד"א תקט"ז), וכן על ספר הארוך מש"ך (ברלין תקכ"ז), ותשובה אליו נדפסת בשו"ת גבעת פנחס להרה"ג מוה"ר פנחס הלוי הורוויץ (סי' מ"ד). וברי"ח חשון שנת תקל"ד נתמנה שוב לאבד"ק פינטשוב, אך לא ישב על כסא שם רק שבועות אחדים, כי פגעה בו מדת הדין ונפטר שם בקוצר שנים ביום א' כ"ה לחודש שבט שנת תקל"ד, ושם מנ"כ. וכי נח נפשיה דרב יצחק נתחמם עליו בהספידו הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק הנובר והמדינה, שעשה מספד גדול וכבד על שבעה גרות ישראל שכבו בזמן אחד, ובתוכם „תפארת החכמה שארי הרב המאוה"ג מוהר"י בעריש הלוי ז"ל שהיה אבד"ק טשעכנאָווצי (הוא בנו של הג"מ יהושע הלוי אשר דברתי אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ח'), והרב המאוה"ג מוהר"ר ישעיה יפה ז"ל ראש ב"ד דק"ק האמבורג, ושארי הרב המאוה"ג המפורסם מו"ה יצחק הכהן שהיה אבד"ק פינטשוב ושארי ב"ג הרב המאור הגדול המפורסם מו"ה יעקב ז"ל ובני המופלג ז"ל שנהרג

הרבה משפחות חשובות ונכבדות ומיוחסות היו בעיר אפטא, כמו משפחות: **קלמנקש, פרענקיל, פרץ**, אשר הם נקראים על שם הנגיד הקצין ר' פרץ מאפטא, והוא אבי משפחה הנכבדה „פרץ" במדינת פולניא עד היום (וראה מ"ש אודותה בתולדה השני' לתולדות משפחת הורוויץ עמוד קסה). **שפירא**, ואבי משפחת שפירא אשר בעיר אפטא הי' ה"ר נתן נטע שפירא אשר אביו הגאון המקובל מו"ה שלמה שפירא אבד"ק סאטנוב הי' בנו של הגאון המפורסם מו"ה נתן נטע שפירא ר"מ בקראקא. ושם אשת נתן נטע רעכיש בת האלוף ה"ר יחזקאל סג"ל לנדא, דיין הקהלה בעיר אפטא. ועל שם העיר הזאת הי' נקרא בשם ר' נטעל אפטער (ראה בס' מעלות היוחסין, ובמגה"י הנדפסה בראש ס' עורה שחר). — ובת ה"ר נטעל אפטער היתה אשת ר' וואלף טובי מדינה מאפטא. **ולנדא**. זו האחרונה היתה משפחה גדולה וחשובה עד מאד ומתקיפי העיר, אשר העמידה אנשים מצוינים ונכבדים מהם רבנים גדולי וגאוני הדור ואנשי השם. הראשון מן המשפחה הנכבדה הלזו אשר היה דר באפטא, הוא הרב הנגיד וקצין בעל בעמיו ר' בנימין זאב סג"ל לנדא[19]).

בעו"ה". ועוד שלשה רבנים אשר אין רשומם עוד ניכר, והוא נמצא עוד בכתובים חתום באוצרותי.

להגאון מו"ה יצחק כ"ץ היה לו בן ובת. בתו מאליע היתה אשת נעוריו של ר' משה פיאַסקער (?). אחרי מות משה, לקח אותה הרה"ג מו"ה יצחק מייזעלס אבד"ק קאמניץ (במדינת פולניא) בעל חוסן ישועות לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו, והיא ילדה לו את הרב הגאון מו"ה דובעריש מייזעלס אבד"ק קראקא ווארשא. — ובנו היה הרה"ג מו"ה זאב וואָלף ראפאפורט אשר בשחרותו היה אבד"ק שטעקטשין המוזכר בשו"ת ברית אברהם (חאה"ע סי' צ"ג). ובשנת תקע"ג נתמנה שוב לאבד"ק פינטשוב ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו יום ח' לחודש תשרי שנת תקצ"ג.

בנו השני (של הג"מ דובעריש כ"ץ הנ"ל) היה הגאון המפורסם מו"ה אברהם אבלי הכהן ראפאפורט מח"ס שו"ת כתר כהונה (זאַלקווא תקס"ה). בשחרותו שמש ברבנות בעיר ראקוב, ואחרי נסיעת אחיו הגאון מו"ה יצחק מעיר סטאַבניץ לשבת על כס הרבנות בעיר פינטשוב, נתמנה הוא על מקום אחיו בעיר סטאַבניץ. משם נתקבל שוב לאבד"ק פינטשוב, שם הסכים בשנת תקנ"ה ע"ס מעשה חושב, חדושים על מס' ב"ק ושבועות להרה"ג יוסף נכד בעל ס' תורת חיים (לבוב תקנ"ו) וימת שם אברהם בר"ה שנת תקס"ט, ושם מנ"כ, והניח אחריו בנים ובני בנים יושבי על מדין בקהלות שונות עד ימינו אלה.

19) הראשון למשפחת הלוי לנדא אשר היה דר באפטא היה הנגיד ר' בנימין וואָלף סג"ל לנדא (דעת קדושים עמוד ק"ד). ולו בן, הוא הרב האלוף דיין בעיר מולדתו אפטא ר' יחזקאל הלוי, אשר לקח לו לאשה את וויטא בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אשר היה בסוף ימיו אבד"ק קראקא, הנודע בשם „ר' איציק שפיצקאָפּף" (במגילת יוחסין שסידר הרה"ג מו"ה אהרן מירלש אבד"ק וורעשנא מח"ס בית אהרן על דיני ספרים תפילין ומזוזות. ברלין תקפ"ט, הנדפס בזמנו אלה בלי שום סדר ומישור ובשגיאות רבות וגדולות, משמע שאבי אביו של האלוף ר' יחזקאל סג"ל לנדא מאפטא היה ר' צבי הירש סג"ל לנדא אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו"ה אליהו הלוי. ומשער אני כי זה האחרון הוא הג"מ אליהו הלוי איטינגא אבד"ק וועגראָב מח"ס ברית הלוי על תפלת מרע"ה שבראש פרשת ואתחנן, לובלין ת"ח). — להאלוף ר' יחזקאל הלוי לנדא היו לו שלשה בנים גדולים ובת אחת ושמה רעכיש, נשואה להרב המופלג ר' נתן נטע שפירא שהיה נקרא בשם ר' נטעל אפטער, אשר אביו הגאון מו"ה שלמה שפירא היה בנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות (ראה

פעמים היתה אפטא עיר מושב של הרב המדינה שהיה נקרא בשם „אב״ד דגליל קראקא״. בחצי השניה למאה הרביעית, בעת אשר שמש ברבנות בעיר קראקא הגאון מו״ה משולם פייביש (רבו של הב״ח), מצאנו רב אחר שהיה אב״ד בגליל קראקא, והוא הגאון מו״ה משה אשר גם לפניו הציע הגאון מהר״ם מלובלין את שאלתו הנדפסה בתשובותיו (בסי׳ פ״ח) ומזכירו בשם „הגאון המופלא מו״ה משה האב״ד דגליל קראקא״. בעת ההיא לא היה האבד״ק קראקא הרב הכולל על המדינה כולה, רק הי׳ אבד״ק קראקא בלבד, ורב המדינה דהיינו על ערי הגליל היה בעת ההיא הגאון מו״ה משה. אם הוא שמש ג״כ ברבנות שם או לא, לא אוכל לברר כעת. הקרע אשר נעשה בין ערי הגליל ובין עיר הבירה קראקא, כי כל אחת היה לה רב מיוחד, לא נתאחה עד שנת ת״ד לפ״ק, כי בשנה ההיא, כאשר נתקבל הגאון בעל תוס׳ יו״ט לאב״ד בעיר קראקא, אז נתאחדו שוב ערי הגליל עם העיר קראקא, ושמו להם רב אחד הוא הגאון בעל תוס׳ יו״ט, אשר היה אבד״ק קראקא והגליל כולו, דהיינו רב המדינה גם כן של מדינת פולניא הקטנה. ושלשה ראשי העדה מקראקא ושלשה ראשי הגליל בחרו את הגאון בעל תוס׳ יו״ט להיות אבד״ק קראקא והגליל. וזה כוונת הגאון בעל תוס׳ יו״ט בספרו מגילת איבה שכתב שם „בו ביום (ב׳ דר״ח אדר שנת ת״ד) חזרה העטרה ליושנה להיות אב״ד ור״מ בקהלה קדושה הגדולה קראקא עם הגליל שלה ועל כל סביבותיה״.

מ״ש לעיל הערה 14). — ושלשת בני יחזקאל היו: הראשון הרב הנגיד המפורסם קצין עם, בעל בעמיו ר׳ צבי הירש סג״ל לנדא הידוע בשם ר׳ הירש וויטש (ראה מ״ש אודותיו בארוכה בתולדות אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, בהערה שם). — השני היה „האלוף התורני המופלא ומופלג הראש ומנהיג הרבני מו״ה יוסף וויטיס״ (לשון המחבר בעל שמנה לחמו עה״ת הוא הרה״ג אשר אנשיל בר׳ יצחק דרשן ורב בפרעמסלא, דעסא תס״א, בסוף ספרו ח״א), אשר לקח לו לאשה את פריוא בת ר׳ נתן בן ר׳ יצחק מפרעמישלא. — השלישי היה הנגיד ר׳ בנימין וואלף סג״ל לנדא מנהיג המדינה מעיר טארנא, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר׳ וואלף טארנער. כמנהיג המדינה חתום בין מנהיגי הארצות בועד יערסלאב ביום ה׳ ב׳ חשון תע״ח נגד הג״מ שמואל מסלאנים אודות הרבנות דעיר פרעמישלא, וחתום שם „ונאום זאב וואלף לנדא מטארני״ (תקע שופר). ולו בן ובנות שתים: בנו ר׳ יחזקאל סג״ל לנדא, כמו אביו ג״כ היה מנהיג המדינה בעיר טארנא, והוא אבי ר׳ בנימין זאב וואלף לנדא מטארנא מנהיג המדינה. כמנהיג המדינה מצאנו אותו בשנת תקל״ב בועד המדינה אשר היה בעיר וואידיסלאב (ירחון מברעסלא). — ושתי בנותיו של ר׳ וואלף טארנער (בן האלוף ר׳ יחזקאל מאפטא) היו נשואות לאנשי שם. האחת היתה אשת הרב הגאון מו״ה שלום רוקח אבד״ק טיקטין בן הגאון המפורסם מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד. — והשניה היתה אשת הנגיד המנהיג המדינה ר׳ יהושע הלוי מרישא, וימת שם שנת תקי״א (ראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד מ״ו). והנה ראיתי בהקדמת ספר סמיכת משה על סוגיות הש״ס להרה״ג צבי יהושע הלוי הורוויץ אבד״ק טארני (פרעמישלא תרמ״ז) שכתב שר׳ יהושע הנזכר היה חתן הרב הגדול מו״ה יצחק כ״ץ בן הג״מ משה כ״ץ ובן בנו של הש״ך. ואולי פעמיים נשא אשה, ואחרי מות אשת נעוריו בת ר׳ וואלף טורנער לקח את בת יצחק לו לאשה. ויצחק בא לגור בעיר רישא אצל בתו וחתנו, ושמה מת ונקבר.

פעם שנית נתפרדה שוב החבילה ונפרדו ערי הגליל מעיר קראקא הבירה ושמו להם אלוף מיוחד בתור „אב"ד דגליל קראקא", אשר איתן מושבו היה ג"כ בעיר אפטא, בהיותה הקהלה היותר גדולה והיותר חשובה מכל ערי הגליל. וזה היה בעת אשר נתקבל הגאון מו"ה **אריה ליב** (בנו חורגו של הגאון בעל הטורי זהב, ובן בנו של רבנו בעל הב"ח) לאבד"ק קראקא, אשר שמש שם ברבנות מן אמצע שנת תנ"ו עד סוף שנת ת"ס לפ"ק, אז ערי הגליל לא קבלו את מרותו, ויפרדו מן עיר הבירה קראקא, ושמו להם רב אחר אשר „אב"ד דגליל קראקא" היה נקרא, והוא זקיני הגאון מו"ה **שאול**, בנו של רבנו הגדול מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק קראקא[20]), והקרע (אשר נעשה בעת שהי'

---

20) ראיתי במגילת יוחסין שסידר הגאון הגדול בדורו מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול (ונדפס בזמננו אלה בשלומי אמוני ישראל ח"ב סי' כ"ו) שכתב, כי אחרי מות הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק לובלין, ותנשא אשתו דינה, בת הנגיד ר' יהודה וואהל בן הקצין המפורסם שר וגדול ליהודים ר' שאול וואהל מבריסק דליטא, להגאון רבנו אברהם יהושע העשיל הידוע בשם רבי ר' העשיל שהיה בעת ההיא עוד ר"מ בלובלין, והיא ילדה לו שני בנים ושתי בנות: את הנגיד מו' בעריש פרנס דד"א בק' קראקא, ואת הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא. והבנות היו, האחת הרבנית מרת גרונא, והשניה הרבנית מרת העסי' אשר נולדה אחר פטירת הגאון מו"ה העשיל, והיא היתה רבנית בק' חעלם, עכ"ד. ואנן מאי נענה אחריו פלגינן דבוריה, רק בנו הגאון מו"ה שאול ילדה לו אשתו השניה מרת דינה, ונקרא ע"ש זקינה ר' שאול וואהל מבריסק, אבל בנו הראשון ר' יששכר בעריש פרנס הועד דד"א בקראקא, ע"כ צ"ל כי אותו ילדה לו אשת נעוריו בת ר' משה ר' ליזרש מבריסק, יען הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אבד"ק לובלין נתבקש בישיבה של מעלה בשנת ת"י בלובלין, ואף אם פשטה אשתו את בגדי אלמנותה מעליה ובאותה שנה היתה לאשה לרבנו רבי ר' העשיל, א"כ הפרנס ר' יששכר בעריש נולד בשנת תי"א, והלא בשנת תל"ז מצאנו אותו יושב בראש מנהיגי הועד דד"א בהסכימם על הדפסת התנ"ך בהעתקת אשכנזית באמ"ד, וכן עוד קודם לזה בשנת תל"ב כבר ישב בראש פרנסי הועד של ארבע הארצות, ואיך יעלה על הדעת לומר, כי אברך בן כ"א שנים יהיה ראש מנהיגי הועד דד"א ויושב וחותם בראש כולם, אתמהה! ועוד. בשנת תמ"ט היה בנו הגאון מו"ה יצחק אבד"ק ברעזאן, והסכים שם ע"ס צנצנת מנחם באור מאמרים תמוהים בדרך חורפא להרה"ג מו"ה מענדל תלמיד רבינו ר' העשיל (ברלין ת"פ), ובטח היה בעת ההיא לכל הפחות בן כ"ה שנים, ונולד בשנת תכ"ד לפ"ק, א"כ אביו הפרנס ר' יששכר בעריש היה בן י"ג שנה בגולד לו בנו הג"מ יצחק, וזה רחוק מן השכל ואין הדעת סובלתו וקשה להאמין. ע"כ משער אני כי ה"ר יששכר בעריש מקראקא גולד לו מאשתו הראשונה בת הקצין ר' משה ר' ליזרש מבריסק.

ואודות שתי בנותיו הלא הודיע לנו כי בתו העסי' היתה רבנית בק' חעלם, דהיינו אשת הגאון מו"ה מאיר היילפרין אשר שמש ברבנות בערי חעלם, אפטא, ובסוף ימיו בעיר לובלין, ויבואר אודותיו במקומו. אך מי היה בעלה של הרבנית גרונא כי נדע, ותולדות בניה וזרעה אחריה לא הודיע לנו. אולם אחר החיפוש מצאתי מי היה בעלה וזרעה אחריה. ודבר זה לאו בפירוש איתמר רק מכללא איתמר, כי בהקדמת ספר מגחת זכרון על מס' עירובין להרב מוהר"ר וואלף בער שיף מזאמושטש (קראקא תרנ"ד) כתוב, כי לרבנו רבי ר' העשיל היה לו חתן אחד הרב ר' שמשון הכהן אבי הרב החסיד מו"ה אהרן צבי הכהן חותן הה"צ מו"ה יואל בעל שם מזאמושטש, ע"כ. גם הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש בהקדמת ספרו שו"ת בית אברהם (ברלין תקנ"ג) כותב, כי אמו „הגבירה המפורסמת מרת בלומא, בת הארוך בדורו הרב החסיד המפורסם ה"ה מוהר"ר צבי כ"ץ ז"ל שהיה נאמן ב"י דד"א יצ"ו, בת בתו של זקיני

הגאון המפורסם ממזרח שמש עד מבואו רבן של כל בני הגולה מוהר"ר העשיל ז"ל מקראקא". וכן איתא ג"כ בשער ספר אסיפת הכהן על התורה (אמ"ד תצ"ב) שחיבר ה"ר משה יהושע העשיל הכהן, שאביו ה"ר אהרן צבי הירש הכהן מקראקא, היה נכד להגאון רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא זצ"ל. ובשער השני הנדבק על דף השער הוסיף לאמר "נכד לה"ה המפורסם שלשלת היוחסין כמוהר"ר שאול וואל". ואם אביו ה"ר צבי הירש הכהן היה נכד הגאון רבי ר' העשיל מקראקא ונכד הנגיד שר וגדול ליהודים ר' שאול ואהל מבריסק, ע"כ צ"ל כי אמו היתה הרבנית גרונא בת רבנו ר' העשיל אשר ילדה לו אשתי השניה דינה בת ר' יהודה וואהל בן ר' שאול וואהל, ובכן היה נכד הגאון מו"ה העשיל ונכד הגביר ר' שאול וואהל. ובזה תבין ג"כ מה שהגאון מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש קורא בספרו בית אברהם להגאון מהר"ם פאדואה בשם "זקיני", יען זקינו הגאמן דב"י מו"ה אהרן צבי הכהן היה בנה של הרבנית גרונא בת רבנו רבי ר' העשיל שילדה אותה לו אשתו השניה מרת דינה נכד ה"ר שאול וואהל נכד מהר"ם מפאדואה. — ודע כי הרב החסיד ארוך בדורו ר' אהרן צבי הכהן היה יליד עיר קראקא ונשא אשה מעיר זאמושטש, ושם היה נקרא בשם "ר' הירש ר' מענדלש", בטח ע"ש חותנו אשר היה שמו מענדל. שמה נחל כבוד מאנשי העיר ההיא ונעשה נאמן דבית ישראל בועד הארצות (ראה כל זאת בהקדמת ספר "אסיפת הכהן" הנ"ל).

מתולדות ה"ר אהרן צבי הכהן ידענו כי שלשה בנים גדולים ובנות שתים היו לו, ואלו הם: בנו האחד היה הרה"ג משה הכהן מתלמידי הגאון מו"ה אברהם ברודא זצ"ל, חיבר ספר "אסיפת הכהן", פשטים עה"ת (אמ"ד תצ"ב), והוא אבי ה"ר יהושע העשיל הכהן אשר איזה חדושים נדפסו ממנו בספרו של אביו הנזכר. — בנו השני היה הרב הגדול ר' יצחק יהושע העשיל הכהן, אשר גם ממנו נדפסו איזה חדושים בהלכה בספרו של אחיו הנזכר. — בנו השלישי היה הרב הגדול ר' נתן נטע הכהן, אשר גם ממנו הובאו איזה חדושים בספרו של אחיו הנזכר. — ושתי בנותיו היו: האחת מרת בלומא אשת הנגיד ר' יצחק הכהן מזאמושטש בן "הרב המאוה"ג החסיד המנוח מוהר"ר אברהם כ"ץ זצ"ל" (לשון בעל בית אברהם בהקדמת ספרו שם). והיא ילדה ליצחק את הרב הגאון החכם הכולל מו"ה אברהם הכהן מזאמושטש, אשר בבחרותו שמש ברבנות שנים אחדות בעיר טארלא, ובהיותו עשיר פרק מעליו את עול הרבנות וחזר ושב לעיר מולדתו זאמושטש, וישב שם עד יום פקודתו. שם חיבר את ספרו שו"ת "בית אברהם" (ברלין תקי"ג). והנה מלבד רוחב ידיעתו בהליכות התלמוד כאחד מרבני הדור, רכש לו ג"כ ידיעה גדולה בחכמות החיצוניות, ההנדסה והחשבון, וידע שפת רומי הישנה, כעדות עצמו בספרו שם (דף פ"ח ע"ד) שכתב "וגם יש לי סעד וסמך מלשון לטיין משמות הנגזרים, ואין כאן מקומו". הסכים ביום ב' ר"ח אב תק"י ע"ס מרכבת המשנה חי' על הרמב"ם (פפד"א תקי"א) שחיבר גיסו הגאון מו"ה שלמה מחעלמא, וגם נמצא ממנו הסכמה על הדפסת הש"ס באמ"ד (תקי"א־תקכ"ד). — והוא פעמיים נשא אשה, אשת נעוריו שיינדיל היתה בת "הרב הנגיד חריף ובקי מו"ה משה מזאמושטש" (אבי הגאון בעל מרכבת המשנה) שהיה נקרא בשם "ר' משה חר"ח (ר"ת חתן ר' חיים), יען אשתו שפרינצא היתה "בת הרב המובהק המאוה"ג מו"ה חיים סג"ל אבד"ק יאברוב" (לשון חתנו הגאון מו"ה אברהם כ"ץ בהקדמת ספרו שו"ת בית אברהם). להגאון בעל בית אברהם יולד בן והוא הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק לאַדמיר, הסכים על הדפסת סדר הדורות וקורא להמחבר "בן דודי". — חתנו השני (של ה"ר אהרן צבי הכהן) היה הרב המקובל המפורסם, תהלתו בקהל חסידים לאיש קדוש מו"ה יואל בעל שם מזאמושטש מח"ס מפעלות אלקים (זאלקווא תפ"ב) (בהקדמת ספר מנחת זכרון), אשר אביו הרב ר' אורי הייליפרין היה בנו של המקובל הגדול מו"ה יואל ב"ר יצחק הייליפרין שהיה נקרא בשם ר' יואל בעל שם (הראשון) מזאמושטש המובא בספר קב הישר סי' ס"ט ע"ש. — ודע כי המקובל ר' יואל בעל שם (השני) מזאמושטש מלבד תורת ד' וחכמת הקבלה אשר היתה בקרבו התנהג ג"כ בחסידות ובפרישות יתירה, ויצא טיבו לפועל ישועות ולאיש מופת, ונהרו אליו אנשים ונשים וטף לקבל ברכתו ולשאול מזור ותרופה למכתם. הוא היה יודע ג"כ איזו שפות, והגה בחכמת הרפואה מספרי חכמי הנוצרים בימיו. בעבור זה לא הוקירו ולא כבדוהו ולא העריצו ולא הקדישו אותו תלמידי וחסידי הבעש"ט ולא קבלו מרותו בתור בעל שם

הרה"ג מוהר"ר ארי' ליב הנזכר אבד"ק קראקא) לא נתאחה שוב עד שנת תס"א, כי אז נתמנה הגאון מו"ה שאול לאבד"ק קראקא, אז חזרה העטרה ליושנה והתאחדו שוב ערי המדינה עם עיר הבירה קראקא, ורב אחד בראשם, הוא הגר"ש אשר שמש ברבנות לא רק בעיר קראקא בלבד, אלא אף בתור רב המדינה, דהיינו על כל מדינת פולניא הקטנה. פעם שלישית מצאנו שוב כי נתפרדה החבילה ונפרדו ערי הגליל מעיר הבירה קראקא, וזה היה בראשית מאה הששית לאלף הששי (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ע"ג אות ג' ע"ש. ומ"ש להלאה בתוך הערה 24 אצל הגאון יצחק יוסף תאומים).

מסיבה לא ידענו שחרה, ירד קהל עדת ישראל בעיר אפטא מן ראשית מאה הששית אחורנית בחומר ובחוסר הפרנסה, וירד מטה מטה בעושר ובכבוד: ובמספר אנשיו, ונעשה קהלה קטנה ואי חשובה עד ימינו אלה. בשנת תקל"ד, אחרי נסיעת הרב הגאון מו"ה חנניא ליפמן מיזעלש מעיר אפטא לשבת על כס הרבנות בעיר פיעטרקוב, אז ביקש הגאון מו"ה אלעזר הקאליר בעל אור חדש מאת הגאון בעל נודע ביהודה שיכתוב לבני משפחתו בית הלוי לנדא אשר באפטא, אשר היו מחשובי העיר ונכבדיה, שיקבלו אותו לאב"ד בקהלתם. הגאון בעל נודע ביהודה השיב לו את אלה הדברים: "וע"ד אשר שאל עצה בנדון ק"ק פלונית (אפטא) אין אני מייעצו לחזור למדינת פולין בשביל עיר בינונית כזו. ועוד שהרב הזה שהיה שם הוא חשוכי בנים והוצאותיו מועטים, ולכן לא דקדק אחר הכנסות, וכבר הורגלו בני העיר בזה, ויהיה קשה להרב שימלא מקומו להביא טרף לביתו. זאת היא עצתי. ואם אעפ"כ דעת רום מעלתו

להיות צדיק לחסידים, ובהלצה היו קוראים אותו הזאמושטשער לאמר, כי אצלו מעורבת חכמת הקבלה והחסידות עם חכמה חיצונית. ונח נפשיה דרב חסידא בעיר זאמושטש בשנת תק"ה בערך. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו הנשארת לנו עוד לפליטה:

"לכו וראו מפעלות אלקים, אשר שם שמות בארץ.
ה"ה המה"ג המקובל המפורסם איש אלקים קדוש,
מו' יואל ב"ש ז"ל, תהלתו מקצה הארץ,
בהנגיד המפורסם מ' אורי', נפטר יום ג'
כ"ד לחודש אייר שנת..."

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא הרב המקובל הגדול מו"ה ישעיה היילפרין בעיר זאמושטש, אשר גם אליו הגיש דו"ז הגאון יעב"ץ העתקת הקמיעות מן הג"מ יונתן אייבשיץ זצ"ל לחוות דעתו, והוא הסכים להגאון יעב"ץ בדבר הזה, כעדות הגאון יעב"ץ בסוף ספרו התאבקות שכתב "וזה דבר המקובל הגדול כמוהר"ר ישעי' נר"ו בן להמקובל האמתי המפורסם מוהר"ר יואל בעל שם זצ"ל בק"ק זאמושטש. שאין זה דרך כותבי הקמיעות לכתוב אותיות מנצפ"ך הסתומות באמצע התיבות והפתוחות בסופיהן". והוא אבי הרב הנגיד ונדיב קצין עם, אבי יתומים ודיין אלמנות ר' צבי הירש היילפרין מזאמושטש, אביו של הרב הגדול החכם הכולל חכם ונבון מו"ה זאב וואלף בער שיף מקראקא מח"ס מנחת זכרון על מס' עירובין (קראקא תרנ"ד). אלה הם צאצאי רבנו הגדול מו"ה יהושע העשיל אבד"ק קראקא, אשר ילדה בתו הרבנית גרונא אשת ר' שמשון הכהן מקראקא.

להתאמץ בזה, יודיעני ואכתוב לקרוביי שמה, ואף שאין לי עד הנה שום היכרות עמהם, לא אמנע מלכתוב שמה עבורו" (נוב"י קמא או"ח סי' ט"ו). הרי דעתו שלא להחליף את עירו עם אפטא אשר היתה בעת ההיא רק קהלה בינונית ואי חשובה ולא כאשר היתה לפנים.

ואלה הם הרבנים הנודעים לנו, אשר שמשו שמה ברבנות מאמצע מאה הרביעית עד סוף מאה הששית לאלף הששי.

א) הרב הגאון הגדול בדורו מו"ה יעקב ב"ר אליקים היילפרין.

עוד בחיי הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף מקראקא (הוא נפטר בקראקא בשנת שנ"א) היה הוא דר באפטא, ושאל מאתו שאלה בנידון מקוה אשר באפטא (שו"ת שארית יוסף סי' ס'). גם שלח משם ספיקותיו לפני הגאון מהר"ם מלובלין, וזה האחרון פיזר לו מלא חפנים כבוד והדר (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' ט"ו) וזה יכתוב ידו שם: "וענותך תרבני אהובי ר"ג ור"מ פ"ה נ"י מהר"ר יעקב יצ"ו, בצירוף האלוף מדברנא דאומתי' התורני הר"ר בונם יצ"ו, ויתר ראשי ומנהיגי עם קדוש דק"ק אפטא יצ"ו, כל אחד לפי רום הדרת מעלתו". "הגם שכל רז לא אניס ממכ"ת, ומה אדע אשר לא תדעו בדינים פשוטים כאלו, מ"מ משום אין מסרבין לגדול, אמרתי להשיב על דבריכם". חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. אחרי כן נתמנה לר"מ בעיר לבוב. בשנת שע"ב, כאשר יצא הגאון מהר"ם מלובלין לערער על הגט הניתן בוויגא על ידי הגאון בעל הסמ"ע ואתו עמו הגאון מו"ה חנוך העגדיל (ראה מ"ש אודות דברי הריבות בנידון הגט מוויגא בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", הנדפס בסוף ספרו של מר אחי הרב הגאון מו"ה אלעזר משה נר"ו הנקוב בשם "טוב עין", קראקא תרצ"ה, עמוד נ"ה), אז פנה הגאון מהר"ם מלובלין לרבני גדולי הדור שיעמדו לימינו ובתוכם הגאון מו"ה יעקב היילפרין, והוא הסכים עמו להלכה וחתום שם: "נאם יעקב ב"ר אליקים היילפרין זלה"ה" (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' קכ"ב). ונח נפשיה דרב יעקב שם ביום ש"ק ח"י לחודש אלול שנת ת"ה ושם מנ"כ (אנשי שם סי' רנ"ב).

ב) הגאון המפורסם מו"ה משה מת בן הקדוש מו"ה אברהם הי"ד מפרעמישלא.

היה אחד מרבני גדולי הדור, ומגדולי תלמידיו של הגאון מהרש"ל ז"ל. עליו העיד הגאון מו"ה אהרן בנימין סלניק אבד"ק פאדהייץ [21])

---

21) הגאון בעל "שאגת אריה" בהסכמתו ע"ס שו"ת משאת בנימין (מיץ תקל"ו) קורא להמחבר "האשל הגדול איש גבור חיל, אבי זקיני ז"ל". ועדיין לא מצאתי לשום חוקר ודורש קדמוניות, שיודיע לנו איך הי' הגאון בעל שאגרת ארי' נכדו. אי לזאת אמרתי בזה לשלשל יחוסו (של הגאון בעל שאג"א) עד הגאון בעל משאת בנימין ז"ל. דע כי להגאון מו"ה בנימין אהרן סלניק אבד"ק פאדהייץ בעל שו"ת משאת בנימין היו לו שלשה בנים גדולים, ואלה הם:

בעל משאת בנימין בתשובותיו (סי' מ"ו) „שזה משה האיש גדול מאד בדורנו". כאמור היה הוא יליד עיר פרעמישלא, שם נהרג אביו בשנת שכ"א. וכנראה אח היה לו למשה ושמו בנימין, ונזכר בפנקס אפטא בשם „בנימין בהקדוש ר' אברהם מפרעמישלא". בשחרותו הרביץ תורה ברבים בעיר בעלזא, ותלמידים הרבה היו עוטרים את שלחנו איזו שנים. אולם מפני טרדות רבות ותלאות הזמן עזב את העיר הזאת וקבע דירתו במקום חותנו הקצין „נדיב ויועץ, נשוא פנים וראש בישראל כמר שמואל" בעיר לודמיר. שמה התחיל לסדר את ספרו „מטה משה" בשנת שמ"ה (ראה בהקדמתו שם) והדפיסו בקראקא בשנת שנ"א בהיותו כבר אב"ד בעיר מולדתו פרעמישלא. לעת זקנתו הי' דר באפטא, וכנראה שמש שם ג"כ ברבנות, וימת שם משה בשנת שס"ו (שו"ת משאת בנימין סי' מ"ו).

ג) **הגאון מו"ה ישראל איסר ב"ר שמחה בונם [מייזעלש] מקראקא.** למד בילדותו בישיבתו של הב"ח והיה מגדולי תלמידיו. תשובות נדפסו ממנו בשו"ת ב"ח החדשות (סי' כ"ה) ובשו"ת גאוני בתראי (סי' ל"ט) וחתום שם „ישראל איסר בהגאון מו"ה שמחה בונם מקראקא, חותם פה אפטא". מן חתימתו זאת נראה כי הי' מגדולי חכמי העיר ההיא ואולי שמש שם ג"כ ברבנות. משער אני כי הוא הי' בן בתו של רבנו הרמ"א ז"ל. כנודע היתה לו לרבנו הרמ"א בת ושמה דרעזיל אשר ילדה לו אשת נעוריו גולדה בת הגאון מו"ה שלום שכנא מלובלין שמתה בקראקא ביום ב' ל' כסלו א' דר"ח טבת שנת ש"ב, והיא היתה אשת ה"ר שמחה בונם מייזעלש הנפטר שם ביום ט' אדר שנת שפ"ד. וקרוב הדבר, כי על שם הקצין ר' ישראל איסרל מקראקא (אבי הרמ"א) נקרא הוא ישראל איסר (ואף שחתם עצמו „בהגאון מו' שמחה בונם מקראקא", וכנודע חתנו של הרמ"א לא הי' רב וגאון, יוכל היות כי טעות הדפוס היא בחתימתו שם). בלבוב נפטר ביום ב' דחג הסוכות שנת ת"ה לפ"ק

הראשון היה הרב הגאון מו"ה יעקב יעקל מח"ס נחלת יעקב עה"ת (קראקא ת"ב). — השני היה הרב הגאון מו"ה אברהם, אשר בתחילה הרביץ תורה והי' ראש ישיבה בעיר טרנופול ובסוף ימיו אבד"ק ברסק דליטא. — והשלישי הי' הג"מ בצלאל, חותנו של הרב הגדול מו"ה אברהם קאצינלפוגין דיין ומו"צ בעיר ברסק דליטא, אבי הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל ק"ס אבד"ק אה"ו מח"ס שו"ת כנסת יחזקאל (ראה כל זאת בהקדמת ס' כנסת יחזקאל). ואחותו של זה האחרון היתה אשת הרב הגאון מו"ה אשר, שמש ברבנות בגליל העליון דק' מינסק, מח"ס מעונות אריות על ש"ע חו"מ הנשאר בכתובים, הנפטר בסוף שנת תקי"א או בראשית תקי"ב, והוא אבי הגאון בעל השאג"א ז"ל, ובעבור זה הוא קורא להגאון בעל כנסת יחזקאל „דודי אחי אמי הגאון מו"ה יחזקאל ז"ל" (שו"ת שאג"א חדשות דף כ"ז ע"ב), ובכן היה בעל שאג"א דור חמישי להגאון בעל משאת בנימין. — ודע כי הגאון בעל שאג"א גם מצד אביו היה בן רבנים גדולים למשפחת בית גינצבורג החשובה, כי אבי אביו הגאון מו"ה אריה ליב ממינסק הידוע בשם ר' ליב בעל התוספות, ונח נפשיה שם בשנת תס"ח בערך, היה בנו של הגאון מו"ה יהודה יודל אבד"ק קלעצק ומשם נתקבל שוב לאבד"ק מיציט. וזה האחרון לקח לו לאשה את אידל בת הגאון מו"ה נפתלי גינצבורג אבר"ק פינסק ובסוף ימיו אבד"ק סלוצק.

הגאון מו"ה ישראל איסר בהגאון מר"ה שמחה בונם (ראה במצבת קודש ח"ג סי' כ"ו), ואולי הוא זה. שם נחרת עליו כי הי' ריש מתיבתא ודיין הגדול בלבוב. אך כנודע אין לסמוך על בעל מצבת קודש כי חשוד הוא לזיף ולהוסיף תוארים.

ד) **הגאון המפורסם מו"ה אליעזר אשכנזי**, הנקרא ג"כ "איש צבי". בן למשפחת רבנים גדולים הן מצד אביו והן מצד אמו. אביו המופלג בחסידות הרב הגאון מו"ה שמואל ז"ל היה בנו של הרב הגאון מו"ה צבי העלמאן, ואביו של זה האחרון הרב ר' חיים מתושבי עיר ווירמייזא, היה בן בנו של הגאון המופלג בדורו מו"ה יהודה ליווואי (הזקן) הנפטר בפרג בשנת ר' לפ"ק (מגילת יוחסין למהר"ל מפרג), וחרות על לוח מצבתו כי היה בקי בש"ס התלמוד, ולא נמצא כמותו בכל העולם בחריפות ובקיאות ובזכרון, והוא מגזע הגאונים המיוחסים לדוד המלך בן ישי [22]. אמו (של הג"מ אליעזר אשכנזי) מרת מיכלה (טיב גיטין ש"נ אות ג') היתה בת הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ טריוש מפפד"מ [23]. בשחרותו למד הג"מ אליעזר בישיבתו של הגאון מו"ה משולם

---

22) משער אני כי עליו כוון בעל שלשלת הקבלה, שהביא שם הרבנים גדולי הדור אשר היו בארצות אשכנז במאה השניה לאלף הששי, ומונה שם "ר' יצחק מרגליות" (הוא בנו של הגאון מו"ה יעקב מרגליות מנירנבערג). והוא שמש ברבנות בעיר פרג בעת אשר הגאון מו"ה יעקב פולק היה ר"מ שם. בעת תבערת המחלוקת בין הגאון מו"ה יעקב פולק ובין זקיני הגאון מו"ה אברהם מינץ אבד"ק פדואה בשנת רע"ח (ראה מ"ש אודות דברי ריבות האלו בירחון רבני "אוצר החיים" שנה ז' עמוד ע"ט באורך), עמד הוא לימין הגאון מו"ה יעקב פולק, וחתם "הקטן (יצחק) אייזק היתום בן לא"א הגאון מה"ר יעקב מרגליות זלה"ה, רועה צאן בק"ק פראג הבירה". ונח נפשיה דרב יצחק בפרג ביום כ"ד אדר שנת רפ"ה (גל עד סי' ע"ו). "ר' משה פיפילא, ר' מנחם המכונה מענדל פראנק" (הוא הגאון מו"ה מענדל ורנק, שמש ברבנות בפוזנא באמצע מאה השלישית לאלף הששי, ונזכר בתשובת הגאון מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, נדפס מכת"י ביחד עם חי' הרא"ה על מס' קידושין ע"י ח' דובבי שפתי ישנים, הוסיאטין תרס"ד, דף כ' ע"ב, "שמעשה אירע בימי חורפי כשהייתי שואב מים ממעייני הישועה בק' פוזנא, זכורני שהיה מעשה בסבלונות, והצריכה מהר"ם מענדל ורנק שהלך לירושלים, גט לבתולה עניה, ובודאי הרבה אנשים יודעים כי זה עשרים שנה או מעט היתה זאת", ועיין בחלקת מחוקק סי' מ"ח סקי"א. בשנת רצ"א מצאנו אותו לרב ואבד"ק בריסק דליטא, ולעת זקנתו הלך לירושלים לדור שמה, ובטח שם מת ונקבר). "ר' יצחק המכונה איזק שטיין שחיבר פי' על הסמ"ג ור' ליב" (לדעתי הוא הג"מ יהודה ליוואי (הזקן) מפראג). "כל אלה היו חכמים גדולים בארצות אשכנז", עכ"ל.

23) הגאון המקובל מו"ה נפתלי הירץ טריוש היה בן משפחה מיוחסת המתיחסת עצמה עד רש"י ז"ל. איתן מושבו היה בעיר פפד"מ, ושם שמש בתור ש"ץ, אשר בימים ההם היו ממנים לש"ץ רק רב גדול בתורה ומופלג בחסידות ומיודעי ח"ן. בשנת רצ"א היה עוד בחיים ונזכר בפנקס הקהלה בעיר פפד"מ, אולם בשנת ש"ו כבר הלך לו לעולמו. בניו הגאון מו"ה אליעזר טריוש אבד"ק קראקא ופפד"מ, והג"מ יוסף טריוש, הדפיסו את ספריו אשר הניח אחריו, ואלה: א) נפתולי אלקים, באור בעניני קבלה ע"ס רבנו בחיי עה"ת (הידרנום ש"ו), ב) דקדוק התפלה, פי' בקבלה ע"ס התפלה (טהינגען ש"ך), ג) יסוד שירים, פירוש על מגילת רות בדרך קבלה (שם). בכת"י נמצא עוד ממנו פי' על רש"י עה"ת הנשאר בכתובים ונמצא כעת באוקספֿארד. גם השאיר אחריו ס' שמות גיטין אשר היה נמצא עוד תחת ידי נכדו

פייביש אבד"ק קראקא, ואח"כ הרביץ תורה בהרבה קהלות אשר במדינת פולניא ובסוף ימיו בעיר אפטא. בסוף המאה הרביעית כבר שמש שם ברבנות. שמה הסכים יחד עם אחיו הג"מ חיים אבד"ק קרעמניץ ע"ס עבודת הלוי דרשות ע"ס בראשית שחיבר ה"ר אלכסנדר בענדט ב"ר יוסף סגל (קראקא שצ"ט) וחתום שם „אליעזר ב"ר שמואל אבד"ק אפטא". חיבר ספר דמשק אליעזר על מס' חולין (לובלין ת"ו) וגם ספר שיח השדה מאמר ע"ס מעמדות וסדר התפלות (שם ת"ה). בהיותו אבד"ק אפטא, אחת מן הקהלות הראשיות שבמדינת פולניא הקטנה, היה ג"כ אחד מן רבני גאוני הועד של המדינה. בשנת ת"ט, בהיותו בועד המדינה בעיר פינטשוב, הסכים שם בתוך שאר רבני גאוני הועד ע"ס טעמי התורה להגאון מו"ה יעקב אבד"ק צויזמיר (אמ"ד ת"י). אח"כ העיר ד' את רוחו לעלות לא"י כאשר עשו אביו ואמו לעת זקנתם. בשנת תי"א בהיותו באמצע הדרך לעלות לארץ הקדושה בהיותו בווינא, הסכים שם ע"ס נחלת צבי על אבות להגאון המקובל צבי הירש טוך פירר מחכמי קראקא, וחתם ביום ג' לסדר „הנני נותן לו את בריתי שלום" בשנת „טב"ת" לפ"ק פה ק"ק ווינא. וכאשר עבר עיר בעלגראד אשר במדינת סערביא, התראה עם הגאון מו"ה שמחה הכהן ראפאפורט אבד"ק דשם, ונתן לו הכת"י של זקינו הגאון מו"ה נפתלי הירץ טריוש מפפד"מ הנקרא בשם „ספר שמות" על שמות גיטין, אשר השתמש בו הרבה מאד.

ה) **הרב הגאון מו"ה אביגדור קרא.** מילדי עיר ווינא הבירה. אביו הקצין הרב החסיד ר' שניאור המכונה פייבש בן ה"ר אביגדור מעיר ברודא (אונגאַריש בראַד) היה ראש ומנהיג בווינא, וימת שם בליל ג' לחודש טבת שנת ת"ג לפ"ק. הוא היה רחים ומוקיר רבנן וזכה ג"כ לבנין וחתנין רבנן. ואלה חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה הרה"ג מו"ה משה בן החסיד ר' יהודה ליב כ"ץ דיין ומו"ץ בווינא. ושם אשתו שרה, ותמת שם שרה בליל ו' כ"ח חשון שנת ת"ו לפ"ק. וגם הוא מת שם ביום ב' י"א טבת שנת תט"ו. — חתנו השני היה הגאון המקובל מו"ה שלמה שפירא, בנו של הגאון בעל „מגלה עמוקות", אשר בשחרותו הוציא לאור יחד עם אחיו הג"מ משה שפירא את

(בן בתו) הגאון מו"ה אליעזר אבד"ק אפטא בעל דמשק אליעזר, אשר הגאון מו"ה שמחה הכהן ראפאפורט אבד"ק בעלגראד השתמש בו הרבה מאד. — כאמור היה הגאון מו"ה נפתלי הירץ טריוש רב גדול בתורה ובחכמת הקבלה. בעל יוסף אומץ (פפד"מ תפ"ג) העיד עליו שהיה „גדול בדורו ומקובל גדול" (סי' תתקע"ב), „שהיה חסיד ודקדק מאד בדקדוקי התפלה ע"י זה קבלוהו עליהם פה עירנו לש"ץ" (סי' רצ"ה). — בספרו נפתולי אלקים בדף י"ט ע"א כתב: „קבלתי מפי זקן הרב ר' נתן ז"ק, שקיבל ושמע מפי ברוך בחור משנייטוך שקיבל מהר"י פולק זצ"ל" (ר' ברוך זה הוא ר' ברוך ב"ר יוסף החתום בסוף תשובת הגאון מו"ה יעקב פולק, הנדפסה בזמננו אלה בדעת קדושים, פטרסבורג תרנ"ח, ח"ג עמוד י"ז).

הספר מגלה עמוקות על פרשת ואתחנן (קראקא שצ"ז), ובסוף הקדמתו חתם עצמו שמה „חתן החסיד הקצין והראש כמהר"ר פייבש מק"ק ווינא". כנודע שמש הוא ברבנות בערי צויזמר, לקאטש, סאטנוב בזה אחר זה. ונח נפשיה דרב האי גאון וקדוש במבחר שנותיו, בהיותו בן ל"ג שנים בשנת ת"ט לפ"ק. ונתחמם עליו רבנו בעל הש"ך בהספידו אשר עשה על הרוגי שנות ת"ח ות"ט, וכה דבריו: „ושארי הגאון הגדול ה' שלמה אב"ד דק"ק סטנאווה, יניק וחכים, דבריו בוקעים רקיע ותהום נוקבות, בן הגאון מ' נתן שפירא איש אלקים". — בנו הגאון מו"ה אביגדור קרא, היה חתניה דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יונה תאומים בעל „קיקיון דיונה". ונדפס ממנו דבר אגדה בעין יעקב מס' שבת (דף י' ע"א) „בשם המאור הגדול מוהר"ר אביגדור זצוק"ל, חתן הגאון בעל קיקיון דיונה"[24]). כפי עדות חתנו הרב הגדול מו"ה יעקב במו"ה נפתלי (הירש) הנקרא ר' הירש ר' יעקב ר' איסרלש ז"ל מווילנא, הי' בשחרותו מרביץ

---

24) הגאון המפורסם מופת הדור והדרו מו"ה יונה תאומים, בעל קיקיון דיונה, נולד בפרג, בשנת שנ"ו לפ"ק, לאביו ה"ר ישעיה תאומים. מתי הלך לו לעולמו ה"ר ישעיה תאומים לא נודע לנו בדיוק, רק מן חתימת בנו הגאון בעל קיקיון דיונה נוכל לשער בערך באיזה זמן נפטר בפרג. בהסכמתו ע"ס „עבודת הלוי" (קראקא שצ"ט) חותם הוא בשמו ושם אביו „יונה ב"ר ישעי' תאומים מפראג אבד"ק לובלמא", ואין כותב ז"ל, א"כ הי' אביו בעת ההיא עוד בחיים, לא כן בועד הארצות אשר הי' ביום ב' ה' ניסן תי"ד, חותם „ונאום יונה בן מהר"ר ישעי' ז"ל תאומים מפראג", א"כ בשנה ההיא כבר הלך לו לעולמו. מן התואר „מהר"ר" אשר כותב על אביו, נראה שהי' מופלג בתורה כי כותב עליו מורנו הרב ר' ישעי' ז"ל. (ראה מ"ש אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ דורות הראשונים" עמוד ס'). לזה האחרון היו לו שני בנים רבנים וגם בת ושמה עלקלא אשת „האלוף מו' יוחנן בכ"ה טעביל ווייל אשכנזי" מפרג. ותמת עלקלא במבצר ברייטענשטיין ביום א' כ"א לחודש מנחם אב שפ"ד ונקברה בפרג ביום ה' י"א אייר שנת שפ"ו (גל עד סי' כ"ז). ובעלה ה"ר יוחנן ווייל נפטר בפרג ביום ו' לחודש טבת שנת תל"ח לפ"ק. — ומשער אני כי עוד בת אחת היתה לו להר"ר ישעיה תאומים ושמה חיה אשת ה"ר יוסף תאומים, אשר בפנקס דבית הכנסת דרב פנחס בפרג נרשמו עליהם אלה הדברים: „ונשמת מו"ה יוסף תאומים, ונשמת אשתו חיה בת מ' ישעיה תאומים". ותמת היא בחודש חשון שנת תכ"ב בפרג. וה"ר יוסף היה נקרא תאומים ע"ש משפחת חותנו כמנהג הימים ההם. ולבי אומר לי כי הוא זה „הגאון מופת הדור מהור"ר יאָסקי זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק קראקא" (לשון הגאון בעל פרי מגדים בשער ספרו „גנת ורדים"), אשר בנו הגאון מוהר"ר שמואל תאומים מפרג היה אבי ה"ר יוסף תאומים הנפטר בקוצר שנים, והניח אחריו בן, ילד בן ד' שנים (בהקדמת ספר ברכת יוסף ואליה רבה) הרה"ג מו"ה מאיר תאומים מגיד ודרשן בלבוב מח"ס „ברכת יוסף ואליה רבה" עה"ת (זאָלקוא תק"ו), ונח נפשיה דרבי מאיר ביום ב' י"ט לחודש תמוז שנת תקל"א, והוא אבי הגאון הנודע מו"ה יוסף תאומים בעל פרי מגדים, הנולד בשנת תפ"ז. בהיות עוד טל ילדות עליו, בן י"ט שנים, הדפיס את חדושיו הנקובים בשם „ברכת יוסף" בתוך ספרו של אביו אליה רבה. בשחרותו היה דרשן בעיר לבוב, אח"כ הלך לבערלין והיה מיושבי בית המדרש אשר יסד שם הקציו ר' דניאל יפה. בשנת תקל"ד חזר לו למדינת פולניא ונתמנה לדיין ומו"ץ בעיר לבוב, ובשנת תקמ"ב נתמנה שוב לאבד"ק פפד"א, אחרי נסיעת הרב הגאון מו"ה שאול בעל כסא דהרסנא. וימת שם יוסף ביום ד' לחודש אייר שנת תקנ"ב, ושם חלקת מחוקק ספון. — ואלה בני ה"ר ישעיה תאומים מפרג: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה מגחם מניס תאומים אבד"ק קאָסטיל במדינת מעהרין, ונח נפשיה

תורה בעיר אפטא, כמבואר בסוף ס׳ עין יעקב (אמ״ד תמ״ד), וכה דבריו שם: „חמי אבי אבי רכב ישראל, ראש גולת אריאל, המאור הגדול כמהר״ר אביגדור זצללה״ה מילידי ווין, הרביץ תורה בכמה קהלות תהלות, ובראשם ק״ק אפטא, ובק״ק קוסנטין, ובסוף ימיו תפס ישיבה בישיבה מרבה חכמה בק״ק גלוגא רבתי״. בהיותו דר בעיר גלוגא רבתי הסכים שם ע״ס שפתי ישנים (אמ״ד ת״מ) וחותם בשמו ושם אביו ועירו „נאם הטרוד אביגדור בן לא״א החסיד מהר״ר שניאור נקרא וויביש זצללה״ה, לע״ע פה ק״ק גלוגא״. נח נפשיה ביום ש״ק כ״ד אדר שנת תל״ח ושם מנ״כ (ראה בהקדמת ס׳ שו״ת השיב ר׳ אליעזר (נייאוויט תק״ט). כאמור היה חתנו ה״ר יעקב מווילנא, אבל עוד בת אחרת היתה לו ושמה שרה מעיר שדה לבן אשר בנה היה חותן הרב הגאון מו״ה אליעזר ליפשיץ אבד״ק אוסטראָבצא, מח״ס שו״ת השיב ר׳ אליעזר (ראה בהקדמתו ובסי׳ ב׳ שם).

בעיר מולדתו פרג בחודש אייר שנת תמ״ד ושם מנ״כ. — בנו השני היה הגאון המפורסם מאור הגולה מו״ה יונה תאומים אבד״ק מיץ, בעל „קיקיון דיונה״. בילדותו כבר עזב את פרג עיר מולדתו ויט אהלו בעיר קראקא לקחת לקח מפי גדולי חכמי העיר ההיא, אשר בעת ההיא היתה אכסניה של תורה במדינת פולניא. שמה זכה לראות את אחי אם אביו הוא ניהו אא״ז הגאון מו״ה פנחס הלוי איש הורוויץ (גיסו של הרמ״א), ומזכירו בסוף חדושיו למס׳ מגילה בשם „דודי הזקן״. מבן עשרים שנה ומעלה „הרביץ תורה ברבים בכמה קהלות קדושות במדינת פולין״ (לשון בנו בהקדמתו לס׳ קיקיון דיונה). בסוף המאה הרביעית לאלף הששי שמש ברבנות בעיר לובלמא, שם הסכים ע״ס עבודת הלוי שחיבר ה״ר אלכסנדר בינדט ב״ר יוסף סג״ל, דרשות ע״ס בראשית (קראקא שצ״ט), וחתום שם „יונה ב״ר ישעי׳ תאומים מפראג אבד״ק לובלמא״. בשנת ת״ג כי נח נפשיה דר׳ יצחק אייזיק שהיה אבד״ק הורדנא (ראה בס׳ איתן האזרחי פ׳ בהעלותך להג״מ אברהם הכהן ראפאפורט, אסטראה תקנ״ו) נתמנה הוא על מקומו שם. בעת ההיא כבר היה נחשב לאחד מרבני גדולי הדור. היו לו חלופי שו״ת עם הגאון בעל תו״י ותשובת זה האחרון אליו נדפסה בחלקת מחוקק סי׳ קס״ט סק״א. שם הסכים על הדפסת הש״ך יו״ד (קראקא ת״ו), ובשנת תי״ד על הדפסת הש״ך חו״מ (אמ״ד תכ״ג). בועד הארצות אשר היה ביום ב׳ ה׳ לחודש ניסן תי״ד חתום הוא שלישי אחרי הגאון רבנו בעל טו״ז, ובראשם אא״ז הגאון רבנו רבי ר׳ העשיל, בשמו ושם אביו ושם עיר מולדתו „ונאום יונה בן מהר״ר ישעי׳ ז״ל תאומים מפראג״. בשנות תט״ז־תי״ז בצאת ישראל בגולה ממדינת ליטא ע״י תרועת מלחמה, נס גם הוא להמלט על נפשו, וכמו יתר חביריו עזב גם הוא את מדינת פולניא, ובא לו עירה ניקאָלשפורג אשר במדינת מעהרין וישב שם. (הגאון חיד״א בספרו שה״ג כתב כי היה אבד״ק ניקאָלשפורג, אבל הדבר אינו כן, רק התעכב שמה איזה זמן). משם הלך עירה ווינא הבירה, אשר היתה בעת ההיא עיר מקלט להרבה רבנים וגאונים גדולי הדור מארץ פולניא, וקבע דירתו שמה. — בעת ההיא נזרקה שאלה בבית המדרש אשר בווינא אודות מינקת חבירו, אם מותרת להנשא תוך כ״ד חודש. הגאון מו״ה אהרן שמואל קאיידנובר, בעל ברכת הזבח, אשר היה ג״כ שם בעת ההיא התירה, אולם זקיני הגאון רבנו העשיל אבד״ק קראקא, ואתו עמו בעל קיקיון דיונה, לא רצו להסכים עמו, באמרם כי סכנה גדולה היא להמורה להקל בגזירה זו (ראה בשו״ת אמונת שמואל סי׳ ב׳ ד׳, ובסוף ספר תפארת למשה על יו״ד, ובשו״ת חכם צבי סי׳ ס״ה). — ויהי אחרי מות משה, הוא הגאון מו״ה משה כ״ץ אבד״ק מיץ (אבי הרופא המומחה לרבים בעל מעשי טוביה) וימת שם משה במוצש״ק ונקבר שם ביום א׳ ל״ג בעומר שנת תי״ט. אז נתמנה הוא למלאות מקומו, והוא שמש שם ברבנות

כעשר שנים. וימת בהיותו בן שבעים ושלש שנים, ביום ג׳ ט״ו לחודש ניסן שנת תכ״ט במיץ, ושם חלקת מחוקק ספון. אחרי מותו הדפיסו בניו ה״ר ישראל וה״ר יהושע יחזקאל פייביל תאומים את ספרו „קיקיון דיונה״ (אמ״ד ת״ל). — בפנקס הזכרות נשמות במיץ נרשמו עליו אלה הדברים: יזכור אלקים את נשמת הגאון הגדול והחסיד מפורסם ובעל כנפים יגיד דבר מספרים הרבה אשר חיבר, על אופניו דבר דבר, איש אלקי האב״ד מוהר״ר יונה תאומים מפראגא, אשר היה תופס ישיבה יותר מג׳ שנים בכמה קהלות גדולות, בנעמירוב, לובלמא, בעלז, הורדנא, פינסק זולו׳ שנתקבל בשאר קהלות והעמיד הרבה תלמידים שהם עתה גאוני עולם, ובכנפיו מטפס ועולה מטפס ויורד ועוקר הרים וטוחנן זה בזה. ויהי כאשר התעו ד׳ את אנשי מדינת פולין בצרות תכופות זו לזו, ונהפך עליהם צירי גלגל השמים בגזירות ובלבולים, ויעף היונ״ה לק׳ ווינא, ושם עדרים רובצים, הלא המה גאוני עולם אנשי שם: הגאון הגדול החסיד המפורסם מהר״ר שעפטיל סג״ל בהגאון נשיא שבא״י מוהר״ר ישעי׳, והשני לו הגאון הגדול החריף והבקי מוהר״ר העשיל, וגם שם הטיבו לראות עיני היוני״ם, ומי ראה אלו יוצאים ולא יצא. ומשם נתקבל לכאן ק׳ מיצע ומצא יונה מנוח לכף רגלה רגל ישרה אחר עצבון ודאבון לבנו בפולין וקיבץ וריבץ כעפר גרנה, נחפה בכסף יונה תמה, ונתקבל מכאן לק׳ פוזנאה ולא רצה ליסע אצלה מחמת שלמודו היה כאן במנוחה, והניח אחריו ברכות בחבורו הנחמד אשר זה שמו קיקיון דיונה, אשר שם הראה פלפול וחריפותו, יהא שכר מצוה מצוה ששפתו יהי׳ דובבת בקבר.. .נפטר בשם טוב ביום א׳ של פסח תכ״ט. — מגדולי תלמידיו של בעל קיקיון דיונה הי׳ הגאון מופת הדור הארוך בדורו בגלגה ונסתר גם יחד מו״ה יצחק ב״ר אברהם שהי׳ נקרא בומנו בשם ר׳ יצחק הגדול, רבו של בעל מגן אברהם, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר פוזנא וימת שם יצחק בשנת תמ״ה.

ודע כי הגאון בעל קיקיון דיונה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו שלוש בנות ובן (עי׳ אודותם בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ עמוד ס׳), ואחרי מותה לקח לו לאשה את בילא בת זקיני הגאון מו״ה מאיר וואהל אבד״ק בריסק דליטא, והיא ילדה לו שלשה בנים גדולים וגם בת, אשר מהם יצא דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלו הם: בנו הראשון היה הרב הגאון החכם הכולל הרופא מומחה לרבים מו״ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל, ויבואר אודותיו להלאה. בנו השני היה הרב הגאון מו״ה יהושע יחזקאל פייביל תאומים אבד״ק פרעמישלא, ויבואר גם כן אודותיו להלאה. בנו השלישי היה ה״ר יעקב שולהויף מפראג, כי נשא משם אשה את יוטה בת הקצין ר׳ אנטשיל שולהויף, ועל שם משפחת חותנו היה נקרא בשם שולהויף. ותמת יוטה בחודש העשירי הוא חודש טבת שנת ת״ע בפרג. ובעלה יעקב מת שם בשנת תפ״ג, ובנם ר׳ יונה תאומים מת שם ביום כ׳ לחודש אלול שנת תע״ט. בתו שרה היתה עוד ילדה קטנה במות אביה הגאון בעל קיקיון דיונה, ונתגדלה אצל אחיה ר׳ יעקב בפרג, והיא נשאת לה״ר מרדכי בן זקיני הגאון רבנו רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא, שנפטר בקוצר ימים אחרי חתונתו. אחרי מותו ותלקח שרה ביתה הגאון מו״ה שמואל אבד״ק פרעמישלא, בן הגאון המפורסם מו״ה משה ר׳ מענדילש אבד״ק קראקא, אחרי מות אשת נעוריו. וכי גח נפשיה דרב שמואל, ויקח אותה הרב הגאון מו״ה אהרן תאומים בעל „בגדי אהרן״ לו לאשה, אחרי מות אשתו השניה אסתר בת הגביר שר וגדול ליהודים ר׳ אברהם הלוי ליכטענשטיין ממשפחת איטינגא. ותמת שרה בחודש תמוז שנת תע״ט בעיר פרג, ושם קבורתה.

ועתה נדבר מתולדות שני בניו הגדולים של הגאון בעל קיקיון דיונה, אשר בנו בתים בישראל, מהם רבנים גדולי הדור יושבי על מדין במדינות שונות עד ימינו אלה. בנו הראשון הרב הגאון החכם הכולל הרופא המומחה לרבים מו״ה יצחק מאיר תאומים פרענקיל, נולד בשנת תי״א בהיות אביו הגאון אבד״ק הורדנא. מלבד ידו הגדולה בהליכות התלמוד כאחד מגדולי הדור, למד ג״כ את חכמת הרפואה, בטח בעיר פדואה אשר במדינת איטליא, אשר רק שם היו נותנים רשות להיהודים ללמוד בבתי ספר הגבוהים את חכמת הרפואה, ואחר אשר גמר את חוק למודיו, קיבל את התואר דאָקטאָר לחכמת הרפואה. בהיותו בן ח״י שנים נשא אשה את שרה בת הנגיד הקצין ר׳ משה סג״ל מירלש, מגדולי נכבדי ווינא הבירה. בשנת ת״ל

בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג״כ מאלו הן הגולין, ויבוא עירה טריביטש אשר במדינת מעהרין יחד עם חותנו ועם משפחת אשתו וישבו שם. בשנת תל״ב מתה עליו שרה אשתו בהיותה בת שלש ועשרים שנה, אשר לא ראה עמה חיים אף שלש שנים תמימות, והוא העיד עליה „כי אשה בכל אלו המעלות לא מצאתי כהנה״ (בהקדמתו לעין יעקב דפוס אמ״ד תמ״ד). אח״כ נשא אשה את בת גיסו ר׳ אברהם מירלש ראש ומנהיג בטריביטש, אשר ילדה לו בנים ובנות. בעת ההיא עלה בדעתו להו״ל איזה ספר בעניני חכמה ומדע, בחשבון ותשבורת וכוכבי לכת, אך לא עלתה בידו. בשנת תמ״ג נתמנה לאבד״ק זאַלקווא. שמה היה גם כן רופא בהצר המלך יאן סאָביעסקי „עם הרופא מומחה המפורסם ר׳ שמחה המכונה ר׳ שמחה דאָקטער״, במעוני הקיץ אשר היה להמלך שם (נודע ביהודה תניינא, אה״ע סי׳ פ״א). בשנת תמ״ד הדפיס מחדש את העין יעקב עם כל המפורשים בקראו אותו בשם „כתנות אור״ (אמ״ד תמ״ד). בשנת תנ״א נתמנה לאבד״ק סלוצק וערך שנת תנ״ד שוב לאבד״ק פינסק. בשנת תס״ב, אחרי מות הגאון החסיד מו״ה יוסף סג״ל חריף שהיה אבד״ק פרעמישלא ונפטר שם ביום ועש״ק א׳ דר״ח אייר תס״ב (ראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ס״ט בהערה ב׳ שם), נתקבל הוא למלאות מקומו שמה, אך לא בא למחוז חפצו כי ביניתיים פגעה בו מדת הדין ונפטר בשנה ההיא. איפה מת ונקבר לא נודע לנו. ממעל להסכמתו ע״ס כבוד חכמים להג״מ ר׳ יהודא ליב פוחוויצר ב״ר יוסף מפינסק דרושים (אמ״ד תס״ג) נרשם עליו „הגאון אבד״ק פינסק ז״ל״. את יתר תולדות יצחק, בניו ובני בניו וזרעו אחריו, הלא הם כתובים על ספר „תולדות משפחות הורוויץ״ אשר אתי בכתובים. איזה דבר חדוש נדפס ממנו בס׳ לקוטי שושנים להג״מ מאיר בר לוי חידושי הגאונים כסדר התורה (יעסניץ ת״פ) בשם „הגאון המפורסם בדורו מו״ה מאיר פרענקיל ז״ל״. — אחיו הצעיר הרב הגאון מו״ה יהושע יחזקאל פייביל תאומים היה עוד בחור בימי עלומיו במות עליו אביו הגאון זצ״ל. בשנת ת״ל הו״ל יחד עם אחיו הגדול ה״ר ישראל תאומים את הספר „קיקיון דיונה״ (אמ״ד ת״ל) מן אביו הגאון זצ״ל, והרבנים הגאונים המסכימים מתארים אותו „הבחור החשוב והנעלה, יניק וחכים כמהר״ר יהושע פייבילמן״. אח״כ נשא אשה את פעריל בת זקיני הגאון המפורסם מו״ה אריה ליב אבד״ק קראקא, הידוע בשם ר׳ אריה ליב הגבוה. בשחרותו נתמנה לאבד״ק צילץ. וביום א׳ כ״ג לחודש מנחם אב שנת תס״ג נתקבל לאבד״ק פרעמישלא, במקום אשר נתמנה אחיו ז״ל, בתנאי שישלם לגיסתו אלמנת אחיו הרב ז״ל את הסך שמגיע לה מאת קהל עיר פרעמישלא (ראה בספרו תקע שופר). אח״כ הדפיס את מחברתו „פנים מסבירות״ (ברלין תע״ה), והוא השגות על ספר שו״ת פנים מאירות, בדרך גנאי ובזיון, בחרופים וגדופים. כנראה איזה טינא היה בלבו על הגאון מו״ה מאיר אייזענשטאדט בעל פנים מאירות.

כחמש עשרה שנה שמש ברבנות בעיר פרעמישלא מן שנת תס״ג עד שנת תע״ח. אח״כ יצאו ראשי ומנהיגי העיר לריב עמו, ודחו אותו ממשמרתו וקבלו רב אחר לאב״ד במקומו, הוא ניהו הרב הגאון מו״ה שמואל שהיה לפנים אבד״ק סלאָנימא, אשר אביו הרה״ג מו״ה מנחם מענדיל פאָטיקער אבד״ק בערזאן הנפטר בלבוב ביום ג׳ טבת תע״ז ושם נקבר, היה בנו של הרב החסיד ר׳ יחיאל מיכל פאָטיקר, וזה האחרון היה בן אחיו של הגאון הקדוש מו״ה יחיאל מיכל הי״ד מנעמרוב. — הג״מ פייביל תאומים ערער על הדבר הזה לפני רבני גאוני הועד אשר היה ביערסלאב ביום ב׳ ח׳ מרחשון שנת תע״ח, והמה באו לידי החלטה כי יציע טענותיו לפני שלשה עמודי הגולה במדינה הזאת, דהיינו לפני זקיני הגאון בעל חכם צבי, אשר היה בעת ההיא אבד״ק לבוב, ולפני הגאון מו״ה אברהם אבלי אבד״ק זאָלקווא, ולפני הגאון מו״ה יוסף הוליש אבד״ק טיסמניץ, והמה ידונו במשפטו. כנראה יצא חייב בדין, והיה נאלץ לעזוב את פרעמישלא וכס הרבנות שמה, ומרוב שיחו וכעסו עבר את הגבול ובא לו לעירה ברעסלא אשר בשלעזיא המדינה וקבע דירתו שם. שמה הדפיס את ספרו „תקע שופר, קול תרועת חרם אודות ק״ק פרעמישלא ואיש הידוע מק״ק סלאָנימא אשר במדינת ליטא״, אשר בו יספר את כל אשר קרה אותו בדבר הזה, ועל חבירו אשר השיג גבולו ונפל בפח החרם. שמה מתה עליו אשתו ביום שבת קודש י״ד לחודש סיון שנת תפ״ב, ותקבר בעיר קראָטשין (כי בעת ההיא עדיין לא היו רשאים היהודים לקבור את מתיהם בברעסלא). בועד הארצות אשר היה ביערסלב

ביום ה׳ ג׳ תשרי שנת תצ״א, היה הוא ג״כ בתוך אותה האסיפה וחתום שלישי „הצעיר יחזקאל יפ״ת החונה בק״ק פ׳(רעמישלא) והגליל יצ״ו״ (קריה נשגבה סי׳ קע״ג). כנראה נח נפשיה דר׳ יהושע פייביל סמוך לעת ההיא. מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים אדירי התורה וגם בת נשואה לרב וגאון היו לו. חתנו הרב הגאון מו״ה שלמה היה אבד״ק פינטשוב מח״ס ויקהל שלמה עה״ת (ליוורנא תקמ״ו) (וראה מה שכתבתי אודותיו למטה, הערה 25). עוד בת היתה לו, אשת נעוריו של הג״מ יואל היילפרין אבד״ק אוסטרא (דור ישרים ס״ד) הנפטר שם ביום ג׳ ד׳ תשרי תע״ד. ואחריה לקח לו לאשה את עלקלע בת הג״מ יעקובקא אבד״ק נ״ש. לעת זקנתה היתה דרה אצל חתנה הגאבד״ק דובנא, ותמת שם עלקלע ביום כ״ד שבט תק״ח לפ״ק. מנשואיו אלה היו לו להג״מ יואל היילפרין אלה הבנים: א) ר׳ מרדכי היילפרין פו״מ באוסטרהא, ב) מנוחה אשת הג״מ בצלאל כ״ץ אבד״ק אוסטרהא בנו של הג״מ נפתלי כ״ץ אב״ד פפד״מ, ג) חוה אשת הגאון מו״ה מנחם מענדיל מרגליות אבד״ק קראַטשין, ד) אשת הג״מ נתן אבד״ק פולנאה [מג״י היילפרין].

בנו הראשון של הג״מ פייביל היה הגאון המפורסם מו״ה חיים יונה תאומים, אשר עשה לו שם גדול וכבוד בקונטרסו הנקוב בשם „קונטרס דר׳ חיים יונה״ הנדפס בסוף ספר ים של שלמה על ב״ק (יעסניץ תפ״ג). בן שש עשרה שנה היה בהלקח את שרה בת הגאון המפורסם מו״ה דוד אופנהיים לו לאשה. בן ח״י שנים היה כאשר חיבר את הקונטרס הנזכר, אשר בו בא להשיג על הש״ך בסוגי׳ דשיקול הדעת ועוד בשאר ענינים, אשר בו הראה נפלאות בהליכות התלמוד. ואף בהיותו בעת ההיא „בר שיבסר או תמניסר״ (לשון הכתוב על שער ספרו), בכל זאת נמצא בו טעם זקנים כחכם זקן ורגיל היודע לשחות בים התלמוד כאחד מגדולי הדור. בקונטרסו זה הראה לדעת איך היה תקיף בדעתו ולא חת מפני כל, כי בא להכריע בין גדולי הפוסקים הראשונים ולומר דין הניין לי ודין לא הניין לי. הקונטרס הלזה עשה רושם גדול בין חכמי הדור וכולם היו משתמשים בו. הגאון האדיר מו״ה יונתן אייבשיץ כתב קונטרס מיוחד נגדו, ובא ליישב דעת הש״ך ולהסיר מעליו השגותיו, והוא נדפס בספרו אורים ותומים סי׳ כ״ה, וזה יכתוב ידו שם: „ובזמני חיבר שארי הגאון מהור״ר חיים יונה תאומים ז״ל קונטרס מיוחד על סי׳ זה והשיג בכמה דברים על הש״ך, ואמת שבכמה דברים היטב אשר דיבר, אלא להיותו אב בחכמה ורך בשנים והרחיב פיו בלשון מדברת גדולות על רבנו הש״ך, ולא חס על כבודו אשר באורו נראה אור לכל בני הגולה ומטובו חיינו, וכמו כן שם ידו להכריע בין הרים הגדולים רבותינו הקדמונים, והרחיב פיו על הרי״ף ורמב״ן והרא״ש, שמועה זו נאה וזו אינה נאה״. „ובאמת החרשתי כי היה חכם גדול והלך למנוחתו כבוד, רק שלא ילמדו ממנו אחרים לעשות במתכונתו, ואין פתח זה פתוח לחכמי זמננו להכריע״, עכ״ל. — ביום ב׳ כ׳ לחודש אלול שנת תע״ג מתה עליו שרה אשתו בדמי ימיה בהיותה בת שמונה עשרה שנה בעיר איגר בבית הקצין ר׳ אברהם איגר, ונקברה בעיר קעניגסוואַרט אשר במדינת ביהם. היא היתה אשה גדולה מלומדת בתלמוד כגברא, וביותר היתה מצטיינת ביופי כתב ידה, וכתבה בעצמה „מגילת אסתר״ בכתב אשורית יפה בכל דקדוקיה ופרטיה כאחד מסופרי סת״ם. הניחה אחריה בת ילדה קטנה ושמה גנענדיל על שם זקינתה אשת הגאון מו״ה דוד אופענהיים זצ״ל. אחרי מות אשתו זאת לקח לו את רייזיל בת הקצין מו״ה נפתלי הירש מירלש מברלין לו לאשה. וכי נח נפשיה דרב שמואל שמעלקא כ״ץ בן הגאון המקובל מו״ה נפתלי כ״ץ בעל סמיכת חכמים, בשנת תפ״ב בעיר ברעסלא, אז נתקבל הגאון מו״ה חיים יונה להיות ממלא מקומו שם. אך לדאבון כל בית ישראל נפטר והלך לו לעולמו בהיותו בן שלשים שנה, ביום ג׳ י״ז טבת שנת תפ״ח, ויקברו אותו בעיר קראַטשין ביום ה׳ בו. בפנקס עיר קראַטשין נרשמו עליו אלה הדברים:

„חבל על האי שופרא דבלי בארעא, ה״ה הרב המאור הגדול המפורסם הגאון מ׳ חיים יונה זצ״ל אב״ד ור״מ מברעסלא. בהגאון המפורסם מ׳ פייביל תאומים. נפטר בברעסלא יום ג׳ י״ז טבת תפ״ח, ונקבר פה קהלתינו יום ה׳ י״ט טבת״.

אחרי מותו ותלקח אשתו רייזיל ביתה הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא, ותהי לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בת הקצין ר' שמחה מנחם ב"ר יוחנן מיוחה, הידוע בשם ר' שמחה דאַקטער מלבוב. ויהי אחרי מות יהושע הנפטר בווילנא ביום כ"ו אלול תק"ט, אז שבה היא לעיר מולדתה ברלין, ומתה שמה ביום כ"ח אייר תקכ"ד. ואלה תולדות הגאון מו"ה חיים יונה תאומים ז"ל. אשת נעוריו ילדה לו בת ושמה גנענדיל אשת הרה"ג ר' שמעון ב"ר יצחק באַנדי מפרג, והיא ילדה חמשה בנים ובת. בשנת תק"ה, כאשר נגרשו היהודים מפרג, עזב גם הוא את עיר מולדתו וקבע דירתו בדרעזדן ומת שם. — אשתו השניה ילדה לו שתי בנות ובן. האחת, חיה, היתה אשת בן דודה הרב הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק זבאריז, אשר אביו הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב היה חתן הגאון מו"ה יחזקאל יהושע פייביל תאומים, כאשר כתבתי למעלה. והשנית ושמה אדיל, היתה אשתו השניה של הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק הנובר מח"ס פני אריה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו רחל בת הגאון מו"ה יחיאל מיכל היילפרין אבד"ק ברעזאן, והיא לא ילדה לו בנים כי עקרה היתה, ותמת היא ביום א' כ"ז אייר תקנ"ח בהנובר (ראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ט הערה א'). — בנו יחידו של הגאון מו"ה חיים יונה תאומים היה הגאון המפורסם מו"ה יצחק יוסף תאומים. בהיותו בן עשרים שנה נתקבל לאבד"ק סלוצק, ובשנת תק"ד נתמנה שוב לאבד"ק קראקא. בשנת תק"א, כאשר נדחה הג"מ דוד שמואל שמעלקא מכס רבנותו בעיר קראקא, אז השתדל בכל עוז הנגיד הקצין ר' שמואל בר סלוצק להושיב את חתנו הג"מ יצחק יוסף תאומים על כס הרבנות בקראקא, אף בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים בהיותו בן חמש ועשרים שנה. ר' שמואל בהיותו עשיר וקבלן אצל הנסיך ראדזיווילאב, פיזר ממון הרבה אודות הדבר הזה, ונתן כסף רב למנהיגי המדינה שיחוו דעתם על חתנו הנזכר. גם למנהיג המדינה ה"ר יחזקאל סג"ל לנדא מטארנא נתן סך מסוים אם חתנו יתמנה לאבד"ק קראקא והמדינה. ריב ומצה פרצו בעיר ובמדינה אודות הדבר הזה. ערי המדינה דהיינו ערי הגליל נחלקו לשני מחנות: לגליל העליון וגליל התחתון. גליל העליון עמדו לימין הג"מ דוד שמעלקא, וקיבל מרותו אף שלא הי' עוד אבד"ק קראקא, רק אוה למושב לו את העיר זאַלאַשיץ. לא כן גליל התחתון עמד תחת מרותו של הגאבד"ק קראקא, להיות רב הכולל בערי הגליל שלהם. ובזה תבין מה שמנהיג המדינה בעיר אפטא הרה"ג מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא חתם בהסכמתו על ס' תבנית אות יוסף (פפד"א תקי"ב), וחתם שם בשמו ושם אביו „יהודה יחזקאל בהמנוח המפורסם ה"ה מ' צבי הירש סג"ל לנדא, פרנס הועד [יושב ראש] דגליל עליון בגליל קראקא יצ"ו לע"ע", כי העיר אפטא היתה שייכה לגליל העליון. (בהסכמתו הוא כותב שם על המחבר: „ה"ה כבוד ב"א הרב המאור הגדול המפורסם בעל כנפי' ארך הנוצה כבוד מוהר"ר יוסף נרו, בן כבוד גיסי הרב הגאון המפורסם בדורו מוהר"ר אביגדור גר"ו" — הוא כותב עליו ב"א, בן אחותי, ובן גיסי, יען הגאון מו"ה אביגדור היה חתן ר' הירש וויטש מאפטא). וכן חקקו ג"כ בראש הסכמת הג"מ דוד שמואל שמעלקא ע"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם „אבד"ק קראקא וגליל העליון". כשלש שנים שמש שם ברבנות ואח"כ עזב את העיר וכל המונה ועבר את הגבול ובא לו עירה ברעסלא לדור שם, ונחשב שם מגדולי סוחרי הארץ ומסחרו פרץ בארץ, והיה מופלג בעשירות וחוסה בצל החכמה ובצל הכסף, כי היו אומדין את רכושו על מאת אלף טאהלר. בשנת תקי"ד, אחרי מות הג"מ ברוך וויזל מח"ס שו"ת מקור ברוך (אמ"ד תקל"ז), נתקבל הוא לאבד"ק ברעסלא והמדינה, ונהג שם את נשיאותו ברמה עד יום מותו, הוא יום ט"ז מרחשון תקנ"ד.

בנו השני (של הג"מ פייביל תאומים) היה הרה"ג מו"ה אריה ליב תאומים אבד"ק קרעשוב, חתן הג"מ יצחק אייזיק דיין ומו"ץ מפרעמישלא. וזה האחרון היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. ולהג"מ אריה ליב תאומים בן והוא הג"מ יוסף תאומים (ראה מ"ש אודותיו למעלה בהערה 17), אשר חותנו הג"מ נתן נטע אבד"ק טורבין היה חתן הגאון מו"ה ברוך כהנא ראפאפורט אבד"ק פיורדא, אשר אביו הגאון מו"ה משה מאיר הכהן ר"פ היה בן הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ, הידוע בשם ר נחמן ליפשס, חתן הגאון מו"ה יוסף ב"ר אליקים אבד"ק לבוב, חתן זקיני מהר"ם מלובלין.

ו) **הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק חריף**, שהיה נקרא בזמנו ר' איצק שפיצקאָפף ע"ש חריפותו בהליכות התלמוד, היה רבו של הגאון המפורסם מו"ה אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ. אביו ה"ר זאב וואָלף היה פרנס ומנהיג בעיר קראָטשין במדינת פולניא הגדולה, ואבי אביו הגאון מו"ה דוד היה אבד"ק פוזנא. זה האחרון היה מגדולי חכמי פוזנא עוד בחיי הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל "הלבושים" (אשר שמש שם ברבנות מן שנת שנ"ט עד יום פקודתו יום ג' אדר שני שנת שע"ב). בתוך שאר גדולי חכמי עיר פוזנא הסכים גם הוא על הדפסת הראב"ן (פראג ש"ע) וחתם רביעי אחר חתימת המהרש"א "דוד במוהר"ר יצחק ז"ל". כנראה אחרי מות הגאון בעל הלבושים נתמנה הוא למלאות מקומו בתור אבד"ק פוזנא, וישב על כסא שם שמונה שנים בערך, ויגוע שם דוד ויאסף אל עמיו בשנת ש"פ בערך. ביום א' בר"ח אייר שנת ש"פ באתה אשתו "הרבנית מרת רבקה בת דוד צ"ן, אלמנת הגאון מוהר"ר דוד ז"ל, אשר נדבה רוחה לעלות לארץ הקדושה, ובקשה מהקהל יצ"ו שיתנו לה בידה כתב ראיה, שאם יתעכב המעות אשר ישלח לה מדי שנה, שיגמלו עמה, להלוות לה כפי צרכה. וכדי שלא יגיע להקהל מזה שום נזק העמידה ערבים קבלנים להקהל, את כהר"ר אברהם אברל בר חנוך, ושני בניה דהיינו כהר"ר זאב וואָלף וכ' יצחק בני הגאון כמוהרר"ד ז"ל. גם הס"ת שיש להם פה מאביהם הגאון כמוהרר"ד יהיה לאחריות הע"ק הנ"ל עם עץ חיים של כסף למעלה, ולמטה מוזהב" (לשון הפנקס בעיר פוזנא). ודע כי אחרי מות מו"ה דוד ז"ל לא נתקבל רב אחר במקומו, רק ביום ה' י"ג אלול ש"פ התאספו ראשי ומנהיגי העדה ונמנו וגמרו כי הגאון מו"ה אהרן בנימין ב"ר חיים מאָרפטשיק[25], אשר היה דיין ומו"ץ בפוזנא עוד בחיי הגאון בעל הלבושים, יהיה מהיום והלאה ר"מ וריש מתא בעיר הזאת אשר כל צרכי ציבור יהיו נעשים על ידו, ומעתה יהיה הוא במקום אב"ד לכל דבר, אבל התואר אב"ד נמנע ממנו.

---

25) שם המשפחה "מאָרפטשיק" אשר מצאנו אותה בעיר קראקא במאה הרביעית לאלף הששי, מקורה מן מדינה מורביא (מעהרין). כנודע גורשו היהודים במאה השלישית והרביעית מן מדינת מעהרין וביהם, ואלו הגולין שמו פניהם למדינת פולניא בכלל, ולעיר הבירה קראקא בפרט, אשר היתה בעת ההיא עיר מקלט להנרדפים האלו, ועל שם ארץ מולדתם היו נקראים שמה בשם "מאָרפטשיק" או "ביהם", כמו הנגיד הקצין ר' אליעזר ליפמן מאָרפטשיק פרנס בקראקא והמדינה (מחותנו של הגאון יצחק חיות, בעל אפי רברבי). וימת שם אליעזר ביום כ"ו כסלו שנת שנ"א (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ע'). וכן הנגיד ר' יעקב מאָרפטשיק אשר נתמנה מאת המלך זיגמונד להיות גובה המסים מהיהודים בקראקא (ראה מ"ש אודותיו בספרי הנזכר, עמוד מ"ב). וימת שם יעקב בשנת שפ"ג. כן הגאון מו"ה אהרן בנימין מאָרפטשיק, הוא או אביו ה"ר חיים או זקיניו באו למדינת פולניא מן מדינת מעהרין, ועל שם ארץ מולדתם היו נקראים שמה בשם מאָרפטשיק. משער אני כי הג"מ אהרן בנימין מאָרפטשיק היה יליד עיר קראקא, כי לפי המסורת לקח משם אשה את בת הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות (שהגה"ח אות ש' סי' נ"ן). בשחרות רבנותו נמנה בין רבני הועד, וביום ג' כ"ז סיון שנ"ז הסכים בין שאר הרבנים שהיו

שם באסיפה על ספר חג הפסח, שיר על סדר חג הפסח, שחיבר הר׳ יעקב ב״ר יוסף קיצינגען, וחתום שם „בנימין ב״ר חיים מאַרפטשיק״. בתחילה היה דיין ומו״ץ בפוזנא בחיי הגאון מו״ה מרדכי יפה בעל הלבושים, והיה נקרא שם „ר׳ בנימין דיין״. בשנת שע״א, כאשר סידר הגאון בעל הסמ״ע ואתו עמו הגאון מו״ה חנוך העניך ר״מ בווינא גט שכיב מרע, והגאון מהר״ם מלובלין יצא לערער עליו כי אשתו אסורה להנשא לאיש אחר, והציע הדבר לפני הרבנים גדולי הדור ובראשם הגאון המפורסם זקן ויושב בישיבה מו״ה מרדכי יפה בעל הלבושים אשר היה בעת ההיא אבד״ק פוזנא, והוא הסכים לדבריו, וכתב ע״ז שתי תשובות והמה נדפסים בשו״ת מהר״ם מלובלין (סי׳ קכ״ד, קכ״ה), אז הציע הגאון בעל הלבוש את הדברים האלו לפני הגאון מו״ה בנימין דיין, יען הוא היה מוטל על ערש דוי בחולי אשר מת בה וכתב שם (בסי׳ קכ״ד) : „גם שמתי כל הדברים בפי מאהבי, חכם השלם פאר התורה הודה והדרה האלוף מהור״ר בנימין דיין מפוזנן נרו״. ובתשובה שאחריה כותב עליו את אלה הדברים : „מסרתי ביד מאהבי ידיד ד׳ נשיא אלקים, פאר התורה, האלוף מהר״ר בנימין דיין יצ״ו״. חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. אחרי מות דוד אבד״ק פוזנא הנפטר שמה בשנת ש״פ, אז נתקבל הוא לאבד״ק קרעמניץ על משך חמש שנים. אך ראשי ומנהיגי העדה בקשו ממנו לבלתי עזבם. בעבור זה התאספו כל גדולי העיר ביום ה׳ י״ג לחודש אלול שנת ש״פ, ונמנו וגמרו לקבל אותו לר״מ בעירם ולהיות במקום אב״ד, אשר כל צרכי ציבור שבעיר הזאת יהיו נעשים על ידו, אבל התואר אב״ד נמנע ממנו, וקצבו לו שכר מקופת הקהלה סך ד׳ מאות ועשרים וחמשה זהובים לשנה מלבד דירה לצורכו על משך חמש שנים. הג״מ בנימין התרצה לזה ונשאר במקומו. בתור ר״מ וריש מתא שמש הג״מ אהרן בנימין מאַרפטשיק מן שנת ש״פ עד שנת שפ״ב. ועל אותה העת כוון הגאון בעל „טורי זהב״ בתשובתו הנדפסה בשו״ת ב״ח החדשות (סי׳ י״ז) שכתב שם : „ועתה בהיותי בק״ק פוזנא בין מלכא למלכא, ישבתי בדין עם מו״ר בנימין דיין יצ״ו״. בשנת שפ״ג, כאשר נתמנה הגאון מו״ה שמעון וואַלף ב״ר טעבלי אויערבאך לאבד״ק פוזנא, אז פחתו לו מן משכורתו ע״ס שתי מאות ושלשים ושנים זהובים. בחודש תמוז שנת שפ״ט, כאשר נסע משם הג״מ שמעון וואַלף אויערבאך לשבת על כס הרבנות בעיר וינא, אז ביום ב׳ י״א תמוז שפ״ט התאספו גדולי העיר, ל״ב במספר, והסכימו יחד בלב אחד למנות את הג״מ בנימין אשר היה עד הנה רק ר״מ בעיר הזאת, להיות מהיום והלאה ג״כ אבד״ק פוזנא והמדינה. בועד הארצות אשר היה ביום ג׳ י״ט אדר שני שנת שצ״ג [צ״ל שפ״ג] בלובלין, היה הוא מן שלשה הרבנים הגאונים אשר נבחרו לדון בין מדינת ליטא ומדינות פולניא אודות הסכסוכים אשר היו ביניהם (העתיק הח׳ א״א הרכבי מפנקס המדינה דליטא, נעתק בס׳ האסיף לסאקלוב שנת תרנ״ד עמוד 155), ועל הפסק דין חתום שם ראשון „נאום שמשון במוהר״ר יצחק ז״ל (הוא הג״מ שמשון בוכנער אבד״ק אוסטרא הנפטר שם ביום י״א תמוז שנת שצ״ו) ונאום אהרן בנימין במוהר״ר חיים ז״ל מאַרפציג, ונאום מאיר הק׳ לבית קצינלינבוגין״ (הוא זקיני הגאון מו״ה מאיר ק״ב, אבד״ק בריסק דליטא, בן הנגיד הידוע ר׳ שאול וואהל מבריסק). והנה הזמן הנזכר למעלה הוא טעות סופר, כי שנת שצ״ג לא היתה שנה מעוברת, ועוד כי ביום כ״א לחודש מנחם אב שנת שצ״ב לא היה כבר הג״מ בנימין בין החיים (ראה קרית ספר שנה ט׳ ס״ד, עמוד תק״ב). — התוס׳ על מס׳ כריתות שנדפסו בפעם ראשונה בש״ס דפוס פפד״מ (תפ״ב־תפ״ד) נעתקו מן כתב ידו של הג״מ אהרן בנימין אשר היה בהגמרא שלו והוא העתיק אותם מכתב ישן נושן, ככתוב על השער למסכתא זו „עם תוס׳ חדשים אשר עדיין לא היו, ונמצאו בגמרא של הרב המובהק מו״ה בנימין זצ״ל שהיה אב״ד ור״מ בק״ק פוזנן, אשר העתיק אותן מכתב ישן נושן ועליהם בנויים הפסקי תוס׳ שכבר היו״.

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו, והוא הרה״ג מו״ה צבי הירש מצויזמר ראש ב״ד בעיר פינטשוב, אבי הרב הגאון בנימין וואַלף בוכנער אבד״ק שטעקטשין, אשר זכה לבן גדול בתורה הוא ניהו הרב הגאון מו״ה שלמה אבד״ק פינטשוב, חתן הגאון מו״ה יחזקאל יהושע פייביל תאומים אבד״ק פרעמישלא (ראה למעלה בהערה 24) מח״ס ויקהל שלמה (ליוואַרנא תקמ״ו). וימת שלמה בעיר פינטשוב ביום כ״ב אלול שנת תקכ״א, ונתחמם עליו בהספידו הג״מ יונתן

כאמור, היה הגאון מו"ה יצחק חריף בן בנו של הגאון מו"ה דוד אבד"ק פוזנא. עוד בנעוריו ע"י שכלו הכביר והמהיר אשר לו יצא טיבו בעולם היהדות לכבוד ולתפארת. בעבור זה התחתן עמו הרב הגביר שר ונגיד בישראל ר' נחום מצחמיר ונתן לו את בתו לאשה[26]). בשחרותו שמש ברבנות בעיר חענטשין,

---

אייבשיץ, בהספידא רבה שעשה על ששה רבנים גדולי הדור שמתו בזמן אחד, ובתוכם „הרב המאה"ג מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב, שהיה מרבני קדמאי בעל תורה ויראה והגיע להוראה ומורה" (יערות דבש ח"ב). — מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ושתי בנות היו לו ואלה הם: בנו האחד הוא הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ ראש ב"ד בעיר פינטשוב, אשר הו"ל את הספר ויקהל שלמה מן מר אביו הגאון זצ"ל. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק סימיאטיץ, אשר אביו הגאון מו"ה יהושע הלוי, אבד"ק דאַברמיל, טשעכנאָוצי וסימיאטיץ, היה בנו של הגאון הוא זקיני מו"ה שמואל הלוי אבד"ק רישא (חתן הגאון ר' יצחק הגדול אבד"ק פוזנא והמדינה), אשר אביו הנגיד מנהיג דד"א ר' אברהם ב"ר נתן הלוי היה חתן הגאון מו"ה יהושע חריף מקראקא בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. ושם אשת נפתלי הירץ, שיינדיל, אשר נהרגה עלי דרך עם נפשות רבות מישראל, ונלקח ממנה כל הונה ורכושה אשר עלה לאיזה אלפים זהובים. אח"כ נשא אשה אחרת את שרה בת ה"ר שלמה הכהן ראפאפורט, נכד של הגאון מו"ה שמואל הכהן אבד"ק שעברשין. — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה בנימין וואָלף אבד"ק פיעטרקוב ונדפס ממנו ספר בשם „שער בנימין". — בנו השלישי היה ה"ר צבי הירש אבד"ק זבאריז, ואף הוא חתום על החרם נגד פראנק ועדתו בשנת תקט"ו, וחתום שם בשמו ושם אביו „הק' צבי הירש בן הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב ז"ל חוב"ק זבארז". בשנת תצ"ו נשא אשה. חתנו הג"מ אלכסנדר מרגליות הי' אבד"ק סאטנוב. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב. חתנו הראשון היה הרה"ג מו"ה יהודה ליב אבד"ק קאָריב בן הג"מ יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, אשר ילדה לו אשתו פריידא בת זקיני הגאון בעל „חכם צבי" (ראה מ"ש אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד כ"ה, בהערה שם). וליהודה ליב בת ושמה חנה, אשת הנגיד הפרנס ר' יצחק באב"ד מבוליחוב שהיה נקרא בשם ר' איצק ראש מדינה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו. — חתנו השני היה הרה"ג מו"ה אריה ליבש הכהן אבד"ק שדה חדש, ותשובה אליו נדפסה בשו"ת ברית אברהם (חאו"ח סי' י"ח), אשר אביו הרב הגאון מו"ה אלעזר הכהן אבד"ק וואַידיסלב, הנפטר שם ביום א' דחג השבועות שנת תק"ן לפ"ק, היה חתן הגאון הגדול מו"ה ארי' ליב מלובלין שהיה אבד"ק זאמושטש מן ערך שנת ת"ס עד שנת ת"ק (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ק"מ), גיסו של הגאון מו"ה יוסף מרגליות בעל תבנית אות יוסף (חדושים על כמה מסכתות) ואבי הרב הגאון מו"ה דובעריש, אשר חתם עצמו תמיד בשמו ובשם אביו „דוב בער בהגאון אבד"ק זאמושטש". והג"מ דובעריש היה בשנת תק"ה אבד"ק קאָזניץ, ובשנת תקי"ד כבר היה אבד"ק קראָשניק, ובשנת תק"ח היה אבד"ק רישא, ואחרי מות הכהן הגאון מו"ה אריה ליב הכהן ר"פ, שהיה ר"מ בלבוב, נתמנה הוא על מקומו להיות ר"מ בלבוב. ונח נפשיה שם בשנת תקל"ז בערך. כל אלה בני בנימין, הוא הגאון מו"ה אהרן בנימין מאָרפטשיק אבד"ק פוזנא והמדינה.

26) „הרב הגביר שר ונגיד בישראל מו"ה נחום מצוזמיר, אילנא רבה אשר צלו נאה ופירותיו מתוקים, ואמת המים של תורה אצליהם, בכל מדינות פולניא וכל הגלילות יהודה וישראל" (לשון הרה"ג מו"ה שמריה זלמן בספרו אבני שהם המחובר לס' אביו נחלת יעקב, בפ' נח סימן י"ג) היה רחים ומוקיר רבנן, ולו בנין וחתנין רבנן. חתנו האחד כאמור היה הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אבד"ק קראקא. חתנו השני היה הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק פינטשוב, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה משה יצחק יהודה ליב אבד"ק העלישויא במדינת מעהרין ואח"כ אבד"ק פינטשוב, ונח נפשיה דרב יצחק שם בשנת תמ"ד (ראה מ"ש אודותם בירחון רבני „אוצר החיים" שנה שמינית עמוד קנ"ב־קנ"ד). ובנו

משם נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בשנת תל"א הסכים שם על הדפסת תנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ז), וביום י"ח סיון תל"ג ע"ס דברי שמואל, דרושים על התורה להרה"ג שמואל זנוויל מלובלין אבד"ק יאס (אמ"ד תל"ח), ובשנת תל"ד ע"ס מגדל דוד פי' על מגילת רות עפ"י קבלה להג"מ דוד לידא (שם ת"מ). משם נתמנה שוב לאבד"ק ור"מ דק"ק קראקא והגליל. ביום ג' כ"ב סיון שנת תל"ז, בהיותו בועד המדינה בעיר וואַידיסלאב, הסכים שם ע"ס ארבע חרשים פי' על נביאים הראשונים להרה"ג ר' ישכר בער אבד"ק פפד"א (פפד"א תמ"א). וכן נמצאה הסכמתו בהיותו אבד"ק קראקא על ספרים שונים. בשנת ת"מ כאשר זקן יצחק ותש כוחו ולא יכול עוד לנהל את הישיבה הגדולה בעיר קראקא, אז התאספו ראשי ומנהיגי העדה לקבל רב אחד בתור ר"מ אשר ינהל את הישיבה הגדולה ברוב עוז ותעצומות, ונתנו עיניהם בהגאון מו"ה משה מגזע צבי, בן בתו של זקיני רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא זצ"ל, ושלחו לו כתב התמנות בתור ר"מ, כתוב וחתום מגדולי העיר וחכמיה. אבל לדאבון לב כל אנשי העיר ההיא לא בא הגאון מו"ה משה בעל תפארת למשה למחוז חפצו כי בינתיים פגעה בו מדת הדין, וימת משה עבד ד' בעיר הורדנא במקום אשר שמש שם ברבנות ביום י' לחודש אייר שנת תמ"א לפ"ק ושם מנ"כ. גם הגאון מו"ה יצחק חריף לא האריך ימים אח"כ, ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים, אחרי אשר שמש ברבנות חמשים שנה, ביום הושענא רבה שנת תמ"ג בעיר קראקא ושם חלקת מחוקק ספון. ואלה תולדות יצחק: בנו הראשון היה הרב הגדול מו"ה אריה ליב, אחד מראשי ב"ד בעיר אפטא, גיסו של הרב הגאון מר"ה יעקב משה העלין מח"ס ידי משה פי' על המדרש רבה, והוא מזכירו בפירושו על שה"ש רבה סוף פרשה א' בזה"ל: "שמעתי מפי גיסי האלוף המרומם מו"ה אריה ליב בן הגאון מוהר"ר יצחק אב"ד בק"ק קראקא". ולו בן ושמו יצחק אשר הדפיס מחדש את הספר יפה מראה על אגדות הירושלמי (אמ"ד תפ"ז). ועל שער הספר נמצא כתוב שם הובא לבית הדפוס ע"י "ה"ה האלוף התורני הרבני מהור"ר יצחק בן הרבני המופלג מהור"ר אריה ליב שליט"ט חד מראשי ב"ד דק"ק אפטא בן הגאון הגדול המפורסם מהור"ר יצחק אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל יצ"ו". — בנו השני הוא דוד הקטן. הנגיד ר' דוד הי' ראש מדינה מעיר וואַדיסלאב בגליל קראקא, הי' חותן הרב הגדול ר' שמרי' זלמן מח"ס אבני שהם עה"ת שהדפיס יחד עם ס' נחלת יעקב

של הנגיד ר' נחום מצוזמיר, היה הרב הדיין מו"ה וואַלף מו"ץ דק"ק פינטשוב, ושם אשתו שרה בת הרב הגאון אבד"ק פינטשוב (נכד הקצין ה"ר אייזיק ר' יעקילש מקראקא), ושם אשת הגאון אבד"ק פינטשוב ברייגדיל בת הגביר המפורסם שר וגדול ליהודים ר' אברהם סג"ל איטינגא מווינא, שנפטר שם בשנת תצ"ד (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד נ"ז), ונכדו של ה"ר נחום היה הרב המופלג ר' יחזקאל ז"ל, אשר נדפס ממנו דבר חדוש בס' פלפולא חריפתא במס' פסחים.

שחיבר אביו הגאון אבד"ק לייפניק (ראה בהקדמת ספרו שם). בנו של ר' דוד, ה"ר יחזקאל, היה מעתיק את הס' „שער המצוות" שחיבר המקובל ה"ר חיים וויטאל ז"ל, ונמצא עוד בכתובים באוצר הספרים אשר בעיר אמ"ד, וחתם עצמו שם בסוף הס': „יום ה' ער"ח אב תס"ד לפ"ק. הק' יחזקאל בה"ר דוד, בהמפורסם הגאון המנוח מו"ה יצחק חריף אב"ד ור"מ דק' קראקא, ב"ר וואלף פרנס מקראטשין, בהמנוח הגאון הגדול מו"ה דוד אב"ד ור"מ דק' פוזנא". — גם שתי בנות היו לו להג"מ יצחק חריף ז"ל, שם האחת וויטא אשת הרב הפרנס ודיין הקהלה מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא מאפטא (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, שנדפסו בסוף ס' ברכה משולשת, בילגורייא תרצ"ה, עמוד קי"ז, בהערה שם), והשנית היתה אמו של הרב הגאון מו"ה יצחק איצק ראש בית דין בעיר קראקא (מעלות היוחסין עמוד ס"ח).

ז) אחרי נסיעת הג"מ יצחק חריף מאפטא לשבת על כס הרבנות בקראקא, כנראה נבחר על מקומו שם **הרב הגאון מו"ה יהודה ליב יאָלש מקראקא**, שהיה בעת ההיא אב"ד ראָהטין ומוזכר בספר דרש שמואל ולקט שמואל (וויניציא תנ"ד) בפרשת נצבים בזו הלשון: „עפ"ז הגיד הרב ר' ליבש יאָליס מקראקא". אך לדאבון אנשי עיר אפטא, נפטר הג"מ יהודה ליב יאָלש בראָהטין אחרי אשר קיבל את כתב הרבנת (ראה בהקדמת ספר שו"ת השיב ר' אליעזר, נייאוויט תק"ט, ובסי' ב'). דבר אגדה נדפס ממנו בס' דרש שמואל וכו'. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בתו היתה חותנתו של הג"מ אליעזר ליפשיץ בעל השיב ר' אליעזר. ובנו הרה הרב הגדול מו"ה שמעון יאָליש, מנהיג העיר והמדינה ודיין גבוה בקראקא, אשר חתן אחותו בעל השיב ר' אליעזר בהקדמת ספרו מפליג מאד בשבחו וכותב עליו אלה הדברים „המפורסם אבי החכמים ואבי החוזים, הרב הנגיד התייר הגדול, פ"ה דד"א, כבוד מהור"ר שמעון יאָליש זצ"ל". ונח נפשיה דרב שמעון בעיר קראקא, ביום הכפורים שחל להיות בשבת, בתפילת מוסף בעת אמירת העבודה בשנת תפ"ז לפ"ק. ובפנקס הזכרות נשמות בעיר קראקא נרשמו עליו אלה הדברים: „את נשמת הטפסר ושר הבירה, מנהיג המדינה, תל שהכל אליו פונה, המופלא ומופלג, חריף ובקי בכל חדרי תורה ומושלם בכל המעלות ומדות שמנו חכמים, ה"ה מוהר"ר שמעון חתן הראש ומנהיג מהר"ר שמואל יאָלש, שיצאה נשמתו הקדושה והטהורה בי"כ שחל בשבת במוסף בשעה שהיה החזן עוסק בעבודה, בקדושה ובטהרה, ונקבר ביום א' מחרת י"כ תפ"זיין לפ"ק". — כאמור היה הוא חתן המנהיג ר' שמואל יאָלש שנפטר בקראקא, ועליו נרשם בפנקס שם „את נשמת התורני מוהר"ר שמואל ב"ר נפתלי יאָלש, שהיה מנהיג וקצין כל ימיו, אדם חשוב, אחד משלשה מטיבי צעד, מת ונקבר ביום ד' כ"ו סיון תפ"דלית לפ"ק". ואביו

ה״ר נפתלי יאַלש שנפטר בקראקא ביום ד׳ כ״ד חשון תכ״ה היה נקרא הוא וזרעו אחריו בשם „יאַלש״ על שם משפחת חותנו ה״ר משה הלוי יאַלש מקראקא, אשר בתו פיגל שמתה בקראקא ביום ב׳ י״א תמוז שנת ת״מ, היתה אשת הגאון מו״ה שבתי שעפטיל סג״ל הורוויץ בן השל״ה, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו, בת הג״מ משה חריף הראשון (ראה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״, עמוד כ״ה).

ח) **הרב הגאון מו״ה יהושע העשיל**, בנו של הגאון מו״ה מאיר אבד״ק קרעמניץ מגזע רש״י (ראה בהקדמת ס׳ מצמיח ישועה על המרדכי, נאַווידוואַהר תקמ״ב). ולו בן ושמו מאיר, אבי הרב הגדול מו״ה יהושע העשיל מח״ס מצמיח ישועה הנזכר. והג״מ יהושע העשיל אבד״ק אפטא היה חתנא דבי נשיאה, כי לקח לו לאשה את בת יעקב, הוא הרב הגאון מו״ה יעקב ב״ר שמואל אבד״ק צויזמיר מח״ס שו״ת בית יעקב (דיהרנפורט תנ״ו). וזה האחרון היה חתן הרב הגאון מו״ה יצחק אייזיק היילפרין אבד״ק טיקטין, אשר הסכים בשנת תל״ג ע״ס שערי שמים, דרושים להרה״ג מו״ה יחיאל מיכל סג״ל (פרג תל״ה) וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו „אייזיק בלאאמ״ו מ׳ אליעזר ליפמן היילפרין חב״ק טיקטין״. ושם אשת יצחק אסתר בת הקצין ר׳ הירץ מסאטנוב (גדולת שאול).

ט) **הרב הגאון מו״ה מרדכי כהנא**, בן הגאון מו״ה נתן נטע כהנא אבד״ק אוסטרא, ובן בנו של הגאון מו״ה משה מרדכי ב״ר נתן הכהן. וימת משה בלבוב ביום כ״א תשרי שנת שצ״א ושם מנ״כ (אנשי שם סי׳ שס״ז). להג״מ נתן נטע כהנא אבד״ק אוסטרא, מלבד בנו הג״מ מרדכי אבד״ק אפטא, היה לו ג״כ בת אשת הגאון מו״ה משה סג״ל חריף אבד״ק פולנאה, בנו של הגאון מו״ה שלמה סג״ל חריף אבד״ק לבוב, חתן הגאון מו״ה יוסף כ״ץ בעל שו״ת שארית יוסף (גיסו של הרמ״א). הג״מ מרדכי כהנא היה לפנים אבד״ק אמסטיבווא, שם הסכים בשנת תל״ג ע״ס מגדל דוד. אח״כ נתמנה לאבד״ק מאַהליב. בהיותו אבד״ק מאַהליב כתב תשובה שנדפסה בשו״ת מהר״ם זיסקינד רוטנבערג וחתום שם „נאם הצעיר מרדכי בן א״א מרנא ורבנא הגאון מו״ה נתן נטע כהנא זללה״ה חונה על צבא רוסיא היום יום ד׳ טבת תמ״ד לפ״ק פה מאהליב״. ובשנת תמ״ד נתקבל שוב לאבד״ק אפטא. בשנת תמ״ו בא משם בהסכמה ע״ס חלק שמעון על מדרשים תמוהים להג״מ שמעון בר׳ אפרים יודא מזאלקווא (פרג תמ״ו) ועל שאר ספרים, והסכמתו האחרונה בהיותו אבד״ק אפטא היא מן יום ו׳ כ״ב סיון תנ״ג ע״ס עלה דיונה, חדושים על מסכתות, וחתום שם: „נאם הצעיר מרדכי בא״א מרנא ורבנא הגאון מוהר״ר נתן נטע כהנא חונה פה ק״ק אפטא״ (פיורדא תנ״ד), וכנראה שם מנ״כ.

י) **זקיני הגאון המפורסם מו"ה שאול**, שנולד לאביו רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, מן אשתו השניה דינה בת הנגיד ר' יהודה וואהל מבריסק בן הגביר שר ונגיד בישראל ר' שאול וואהל מבריסק דליטא (ראה מגילת יוחסין אשר כתב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, ונדפס בזמננו אלה בס' שלמי אמוני ישראל ח"ב סי' כ"ו). הוא היה עוד צעיר לימים במות עליו אביו הגאון זצ"ל. ותקח אותו אמו עירה בריסק עיר מולדתה, ונתגדל ונתחנך על ברכי גדולי חכמי העיר ההיא. הוא נשא אשה את אסתר (מתה בפרג בחודש כסלו שנת תע"ג) בת הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא הידוע בשם "הרבי ר' ליב הגבוה" (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ז-ס"ח). בשנת ת"מ נתמנה לאב"ד בהקלויז אשר יסד זקינו הגביר ר' שאול וואהל בבריסק, במקום אשר שמש שם לפנים דו"ז הגאון מו"ה אברהם אברָשקי וואהל (ראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד ע"א). שמה שמש ברבנות כחמש שנים. בשנת תמ"ד עמד גם הוא לימין הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד בעל עיר דוד, וחתם על החרם על כל הדוברים עליו עתק, אשר נדפס בס' "באר עשק" להגאון מו"ה דוד לידא הנ"ל (פפד"א תמ"ד, ונדפס שנית בס' היובל לכ' סאקולוב שנת תרס"ד ע"י הח' אהרן פריימאן), וחתום שם: "שאול בן הגאון מו"ה העשיל, חונה בקלויז דבריסק". בשנת תמ"ה כבר שמש ברבנות בעיר קידאן, וחתום בעת ההיא בועד המדינה על תקנות הגליל "הקטן שאול בהרב המופלא כמהור"ר אברהם יושע העשיל חוב"ק קידאן והגליל". משם נתקבל שוב לאבד"ק לקאטש (בהקדמת ספר בנין אריאל), שמה שמש ברבנות בטח רק שלש שנים, כמנהג הימים ההם אשר היו ממנים לרב ואב"ד לזמן קצוב, לשלש שנים או לכל היותר שש שנים, ואחרי כלות הזמן או התפטר ממשמרתו וקבלו רב אחר במקומו או הרויחו לו זמנו. אחרי מות הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג שנפטר בבריסק בשנת תמ"ח, נתמנה הוא למלאות מקומו. בשנת תנ"א בועד דחמש קהלות של מדינות ליטא אשר היה בעיר חאָמסק הסכים שם ע"ס דעת חכמה, הנקרא ג"כ דברי חכמים להרה"ג המקובל מוה"ר יהודה ליב פוחאוויצער מוסר ועל ש"ע או"ח עד סי' ר"מ (המבורג תנ"ג) כרב ואבד"ק בריסק. גם בא שם בהסכמה על ספרים שונים, והסכמתו האחרונה היא ע"ס שם שמואל עה"ת להג"מ ר' שמואל ב"ר משה אבד"ק שווישלוויטץ (פפד"א תנ"ט) וחתום "יום ד' כ"א תמוז תנ"ה לפ"ק. הק' שאול החופ"ק בריסק דליטא והגליל".

אולם עיניו ולבו כל הימים היה למאחז פני כסא אביו בעיר קראקא. אחיו הרב ר' ישכר בעריש היה פרנס הועד דד"א וראש ומנהיג בקראקא, וגם גיסיו דהיינו לוקחי בנותיו של הגאון רבי ר' העשיל זצ"ל היתה להם השפעה גדולה

בקהל עדת ישראל בעיר הזאת והמה היו בתומכי נפשו להושיבו על כס הרבנות בעירם. אבל המפלגה שהתנגדה לבני משפחתו שמה, וביניהם ר' צדוק, ור' שמעון בר זרח ועוד אחרים לא הסכימו שהוא ישב על כס הרבנות שם. בשנת תנ"ו, כאשר עלתה שאלת הרבנות דק"ק קראקא על הפרק, אז גבר הצד שכנגדו וקבלו עליהם לאבד"ק קראקא את הגאון מו"ה אריה ליב, בנו חורגו של הטו"ז ובן בנו של הב"ח (ראה בספרי „כתבי הגאונים", עמוד ע"ג). ואז נתפרדה החבילה, ערי הגליל לא רצו לקבלו לרב המדינה, דהיינו על כל הגליל כולו, ולא קבלו מרותו, והוא היה אבד"ק קראקא לבד ומצודתו לא היתה פרושה על הגליל, כי ערי הגליל קבלו עליהם לרב המדינה את הגאון מו"ה שאול להיות אב"ד דגליל קראקא, כחקוק ממעל להסכמתו ע"ס שם שמואל הנזכר: „הסכמת הגאון מו"ה שאול אב"ד דק"ק בריסק דליטא, ולעת עתה נתקבל בהוד תפארתו לאב"ד לגליל קראקא". ויען כי אפטא היתה הקהלה היותר גדולה והיותר חשובה מכל ערי הגליל אוה אותה שאול למושב לו, וגם ראשי ומנהיגי העדה באפטא נתנו את כתר הרבנות בעירם עלי ראשו. בשנת תנ"ח וכן אח"כ הסכים שם על ספרים שונים וגם בשנת ת"ס ביום א' ר"ח אלול הסכים על הדפסת ש"ע או"ח עם הטו"ז ומג"א, ובכולם חתם עצמו „אבד"ק אפטא וגליל קראקא". בשנת תס"א, כאשר התפטר הגאון מו"ה אריה יהודה ליב ממשמרתו בעיר קראקא, אז עלתה בידו למאחז פני כסא אביו, ונתקבל בשנה ההיא לאבד"ק קראקא והגליל כולו. ואנשי קהל עדת עיר אפטא נתנו לו כתב רבנות על עוד ג' שנים אחרות אף בהיותו אבד"ק קראקא. ורק שלש שנים שמש הגר"ש ברבנות בקראקא וברביעית התפטר ממשמרתו זאת אחרי כלות זמנו, דהיינו בשנת תס"ה ע"י מתנגדיו אשר היו לו שמה. ביום ג' ר"ח אדר שנת תס"ה עדיין הסכים על מד"ר עם פי' ידי משה, וחתום הק' שאול חונה בק"ק קראקא והגליל יצ"ו. בשנה ההיא עבר את הגבול וקבע דירתו בעיר ברעסלא אשר במדינת שלעזיען בתור איש פרטי, על פי רשיון שניתן לו מאת הקיסר יוסף ע"י השתדלותו של השר ונגיד בישראל ר' שמשון ווערטהיימער מווינא סרסור הקיסר וקבלן הממשלה של מלכות אוסטריא. גם צוה הקיסר יוסף שהרשות אשר בעיר ברעסלא תעזור להג"מ שאול אודות התביעות שיש לו על קהל עדת עיר בריסק דליטא, שישלמו לו את חובתם בעגלא ובזמן קריב. ע"פ הפקודה הזאת נעשה פשר עם שלוחי קהלת עיר בריסק, שמיד צריכים לתת לו שתי מאות טאלער, ובמשך שלש שנים אחרות בכל שנה מאה טאלער. בשנת תס"ז נתמנה שוב לאבד"ק אמ"ד, אך לא הגיע למחוז חפצו, כי בהיותו עלי דרך חלה בעיר גלוגא רבתי את חליו אשר מת בו, ויגוע שם שאול ויאסף אל עמיו עיף ועמל מן הרפתקאות והתלאות אשר היו לו בימיו, ביום י"ז לחודש אייר שנת תס"ז, ושם נקבר.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים אדירי התורה מן הרבנים גדולי הדור היו לו, וזכה שמהם יצאה שלשלת גדולה של רבנים וגאונים הנודעים לשם ולתהלה עד ימינו אלה. גם שלש בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהן. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו האחד היה הרה"ג מו"ה יהושע פלק, מגדולי חכמי עיר פוזנא, הסכים על הדפסת עין יעקב (ברלין תס"ט), וחתום ביום ט"ו שבט תס"ח "נאם הק' פלק בלא"א מ' מאיר דרשן ז"ל, חתן הגאון המפורסם מו"ה שאול האב"ד דק"ק קראקא יצ"ו". חתנו השני היה הרב הדיין מו"ה יצחק מו"ץ בבי דינא רבה בפרג. וימת שם יצחק ביום ועש"ק ט"ו לחודש טבת תע"ג (מק"פ עמוד ל"א). והוא היה בנו של הקציו הנעלה ר' ישששכר בומסלא מטובי העיר בפרג. ושם אשת ישששכר יטלא בת האלוף ר' אליקים לוריא, שמתה בפרג ביום א' ב' דר"ח אלול תע"ז. חתנו השלישי היה הרב הפרנס נגיד ומצוה לעמו מנהיג העיר והמדינה ר' משה אויערבאך מקראטשין, בנו של הגאון המפורסם מו"ה מנחם מעגדיל בעל עטרת זקנים[27]), אשר לקח את בתו פריידיל לו לאשה,

---

27) הגאון המפורסם מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך בעל "עטרת זקנים" היה יליד עיר ווינא. אביו הרב הגדול בתורה ובחסידות הנגיד ר' משולם זלמן ב"ר שמעון אויערבאך הנקרא ר' זלמן פישהויף, היה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף, ומגדולי נכבדי עיר ווינא. אמו מרים היתה בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב מאור קטן, רופא מומחה בעיר ווינא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ס"ג). ר' זלמן פישהויף היה ראש מנהיג בווינא, עד צאת ישראל בגולה בשנת ת"ל, ואז היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין אשר התישב במדינת מעהרין וקבע דירתו בעיר ניקאלשפורג, וימת שם בשנת תל"ז לפ"ק. ולו ארבעה בנים גדולים בתורה אנשי השם, וגם בת אחת נשואה לרב וגאון, הוא ניהו הרב הגאון הדרשן מו"ה אורי ליפמן ב"ר אהרן ז"ל הנקרא ר' אהרן דרשן, שהיה דיין ומו"ץ בווינא, מבי דינו של הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל עבודת הגרשוני, בהיותו אבד"ק ווינא. עם שאר הדיינים ועם האב"ד בראשם הסכים גם הוא ע"ס אור חדש מאת ה"ר חיים בוכנער בשנת תכ"ט, וממעל להסכמתו נרשם עליו "הגאון הדרשן הגדול, ולפנים בישראל הרביץ תורה בישראל, והיה ר"מ ואב"ד בכמה קהלות קדושות, נקרא מוהר"ר ליפמן דרשן מווינא". — חתנו היה הגביר ר' קאפיל סג"ל ריז מברלין, בנו של הרה"ג מו"ה מרדכי מאדיל סג"ל איטינגא שהיה דיין בווינא.

ואלה הם ד' בניו: בנו האחד היה הרב הגדול מו"ה שמעון, אשר בילדותו למד בישיבתו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות בעיר קראקא, והקשיב לקח ג"כ מפי הגאון ר' משה ר' מענדילש ז"ל. בהיותו בן כ"ג שנים חיבר סליחה הנקראת "משעון לילדים" על שנת המגפה אשר היתה בתינוקות בשנת שצ"ד (קראקא שצ"ט) בהסכמת הגאון בעל הב"ח המפליג בשבחו ובשבח אביו, וכותב עליו שהוא בן "האלוף המרומם התורני, איש חי, החסיד ה"ר משולם זלמן אויערבאך נרו, אחד מגדולי ק"ק ווינא". ונח נפשיה דר' שמעון בהיותו עוד רך בשנים ערך שנת ת' לפ"ק, בטרם מלאו לו שלשים שנה. — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה בנימין זאב המכונה ר' וואלף פישהויף, אשר יחד עם אביו עזב בשנת ת"ל את העיר ווינא, וקבע דירתו בק"ק ניקאלשפורג. שם נתמנה לראש ב"ד. בשנת תס"ה הסכים שם ע"ס מאזני צדק, פי' על תהלים (דיהרנפורט תס"ו) ועליה נרשם "הישיש הגאון מוהר"ר וואלף פישהויף ראש ב"ד דק"ק נ"ש". הצוואה אשר עשה קודם מותו נדפסה בסוף ס' מקור חכמה להרב המקובל מו"ה ישכר בער על ס' הזהר בחלק הפשט (ברלין תע"א). ולו שלשה בנים ובת, ואלה בני בנימין: בנו האחד היה הרב הגדול מו"ה משולם זלמן, דרשן בעיר

ולה בן מאישה הראשון שהיה נקרא ר׳ הירשל פרעגר אבד״ק שווערין (מגיוח״ס של משפחת מירלש), אחרי מות אשת נעוריו אסתר (מתה בקראָטשין ד׳ אלול תע״ה), נכדת הרב הגאון מו״ה אפרים זלמן שור אבד״ק לובלין מח״ס תבואות שור, קיצור בית יוסף מד׳ טורים (לובלין שע״ה). פריידיל היתה אשה גדולה וחכמה מלומדת כגברא בגפ״ת, וגם היא ילדה למשה בת אחת ושמה אסתר, אשת הרה״ג מו״ה צבי הירש מרגליות, אשר בשחרותו היה אבד״ק אָפּאָטשני, ומשם נתקבל שוב לאבד״ק צעמפּעלבורג, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר הילדעסהיים, ונפטר שם בשנת תקכ״ו. והוא היה בנו של הרב הגאון מו״ה אביגדור מרגליות אבד״ק חענטשין, אשר אביו הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל מרגליות אבד״ק קראָטשין (נפטר שם ביום י״ד אדר ראשון שנת תפ״ט) היה בנו של הגאון מו״ה משה מרגליות אבד״ק טרניגראָד, בן הגאון המפורסם פאר דורו מו״ה מנחם מענדיל מרגליות אבד״ק פרעמישלא. — להג״מ צבי הירש מרגליות הנזכר היתה לו בת אחת, אשת הרה״ג מו״ה צבי הירש מירלש, אשר בשחרותו היה אבד״ק שווערין ואח״כ שמש ברבנות בעיר וורעשנא, ונח נפשיה שמה בשנת תקע״ד, מח״ס מספר צבאם, חדושים על כמה מסכתות (ברלין תקמ״ט). והיא ילדה לו שתי בנות ובן חכם, והוא הרה״ג מו״ה אהרן מירלש, מח״ס בית אהרן על דיני סת״ם ושו״ת (ברלין תקפ״ט), אשר היה רב ואב״ד בערי חענטשין, קאָרוב, אָזירוב בזה אחר זה, ובסוף ימיו נתמנה לשבת על כסא אביו בעיר וורעשנא, ושם מנ״כ. ושתי בנותיו (של הג״מ צבי הירש מירלש) היו: האחת, אסתר מרים, היתה אשת נעוריו של הרב הגאון מו״ה יחיאל מיכל שפּייער אבד״ק דעסויא (ראה מ״ש אודותיו במאמרי „עיר דעסויא ורבניה״, שנדפס בירחון רבני „אוצר החיים״, שנה ששית סי׳ ט׳), והשנית היתה כלתו של הנגיד ר׳ וואָלף ראוויר (מעלות היוחסין, עמוד ס״ד).

מולדתו נ״ש. — בנו השני ה״ר חיים פישהויף, ובנו השלישי ה״ר שמעון פישהויף. — בתו (של הג״מ וואָלף פישהויף) היתה אשת הרב הגאון מו״ה נתן נטע פייטיל ב״ר אברהם מונק מילידי עיר וויגא. עשרים ושבע שנים שמש ברבנות בעיר אויסטרליץ אשר במדינת מעהרין, מן שנת תמ״ו עד שנת תע״ג. משם נתקבל שוב לאב״ד בעיר האָצענפלאָץ, וימת שם ביום ט׳ לחודש אלול שנת תפ״ד. אחרי אשר שמש שם ברבנות י״א שנים. — בנו השלישי (של ר׳ זלמן פישהויף) היה הרב הדיין מו״ה חיים אויערבאך מו״ץ בוויגא, שנפטר שם בשנת תכ״ז ביום ד׳ כ״ח לחודש תשרי על פני אביו. — בנו הרביעי הכי נכבד והגדול שבכולם, היה הגאון המפורסם מו״ה מנחם מענדיל אויערבאך, בעל „עטרת זקנים״. בשחרותו למד אצל אבי אמו הגאון מו״ה יהודה ליב מאור קטן, אשר התימר בכבודו בהקדמת ספרו, כי הוא „המאור הגדול לממשלת היום, וחתם עצמו מאור קטן, ובתורה היה בכור, שמו גדול בענקים, בהיר היה בשחקים, הגאון הגדול מוהר״ר יהודה ליב רופא ר״מ ואב״ד בק״ק וויגא״. בהיותו מופלא הסמוך לאיש נשא את רבקה בת הרב הנגיד מנהיג המדינה בועד ד״א בפולין מו״ה יהודה ליב כ״ץ מקראקא, אשר בועד הארצות אשר היה ביום ג׳ י״ד טבת שנת שפ״ח בלובלין חתם בתוך שאר המנהיגים „יהודה בן הר״ר אהרן משה ר״י (ר׳ יַאסקיש) מקראקא״. ונח נפשיה דרב יהודה שם ביום י״ט סיון שנת ת״ה. כאמור היה אביו של זה האחרון הרב הנגיד ר׳ אהרן משה כ״ץ מקראקא,

ואלה בני שאול אבד"ק קראקא: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל (הוא נקרא על שם זקינו רבי ר' העשיל מקראקא), חתן הרופא המומחה ר' שמחה מנחם ב"ר יוחנן מיונה הידוע בשם ר' שמחה דאָקטער מלבוב (דעת קדושים עמוד ק"ח). כמו אביו היה בשחרותו אב"ד בהקלויז בעיר בריסק. בשנת תס"ז, אחרי מות אביו הגאון זצ"ל, קבע דירתו בעיר ברעסלא, במקום אשר היה דר שם אביו טרם מותו. שמה התארח אצלו הרב הדרשן ר' יוסף ב"ר מרדכי הכהן, מח"ס דברי יוסף, דרושים והספדים (וויניציא תע"ד), המזכירו בספרו (דף ד' ע"ב) בזה"ל: „בהיותי בברעסלא מתארח בבית הרב הגדול אב"ד ור"מ דק"ק בריסק דליטא כמוהר"ר יהושע העשיל בן הרב הגדול כמוהר"ר שאול אב"ד ור"מ דק"ק קראקא". — בשנת תע"ב נתמנה לאבד"ק ווילנא. בשנה ההיא הסכים ע"ס מרי דכיא (ספד"א תצ"ד) וחתום שם ביום ה' ר"ח אלול תע"ב „חונה בק"ק ברעסלא ומצ"פ בק"ק ווילנא". שם שמש ברבנות עד יום פקודתו, בהיותו זקן ושבע ביום כ"ו לחודש אלול שנת תק"ט בעיר ווילנא ושם חלקת מחוקק ספון. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו כאמור היתה בת ה"ר שמחה מנחם מיונה רופא בחצר המלך יאן סאָביעסקי במעוני הקיץ אשר היו לו בעיר זאָלקווא (נוב"י תנייגא אה"ע סי' פ"א). אחרי מות אשתו זאת לקח לו לאשה את רייזיל בת הנגיד ה"ר נפתלי הירש מירלש מברלין, אחות הגאון מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין, מחבר פי' קרבן העדה על הירושלמי, אלמנת הגאון מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא, שנפטר בימי עלומיו בשנת תפ"ח (עיין עליו לעיל הערה 24), והיא לא ילדה לו בנים. בשנת תק"ב הסכים על הספר קרבן העדה וקורא להמחבר בשם „גיסי", כי בעת ההיא כבר לקח את אחותו לו לאשה. אחרי מות יהושע שבה אשתו רייזיל לעיר מולדתה ברלין, ותמת שם ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקכ"ד.

בנו של הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף. ועל שם אביו וזקינו היה חותם עצמו תמיד „יהודה בן הר"ר אהרן משה ר"י (ר' יוסקיש)". וימת אהרן משה בקראקא ביום ט' לחודש אדר שנת שע"ו לפ"ק. ובזה תבין מה שהגאון בעל עטרת זקנים קורא (בסי' תרע"ז) להגאון בעל שארית יוסף בשם חו"ז (חותני זקיני), יען אבי חותנו היה בנו של בעל שארית יוסף, ושם אשת יהודה ליב כ"ץ, היסה, בת הגאון מו"ה אפרים זלמן שור אבד"ק לובלין מח"ס תבואות שור קיצור ב"י על הטורים (חתן הקצין הידוע ר' שאול וואהל מבריסק דליטא), בן הגאון מו"ה נפתלי הירש שור תלמיד הרמ"א כנודע. בעבור זה מכנה אותו בעל עטרת זקנים (בסי' תנ"א) „חמי זקיני הגאון מהר"ר הירש שור", יען חותנתו היתה בת בן בנו כאמור.

בבואו עירה קראקא למד שם בישיבתו של הגאון בעל הב"ח (עט"ז סי' תקע"ב), אשר היה אב"ד ור"מ בעת ההיא. אח"כ למד בישיבתו של הגאון מו"ה יהושע בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע (עט"ז סי' מ"ו), אשר היה ר"מ בקראקא אחרי מות הב"ח. אחרי מות חותנו בשנת ת"ה כבר היה הוא דיין ומו"ץ בקראקא והיה נקרא בשם „ר' מענדיל דיין". אחר מות חותנתו שמתה שמה ביום ו' כ"ז לחודש אלול שנת ת"י, מכר את כל נכסיו דלא ניידי אשר היו לו שם, כי נתקבל בעת ההיא לאבד"ק רויזניץ אשר במדינת מעהרין. משם נתפרסם שמו בעולם היהדות לגאון ולתפארת והיה נחשב בין רבני גדולי הדור, אליו פנו חכמי ישראל מכל מקומות

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו ושמה חיה, אשת הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאָנימא, והיא ילדה לו בן ובת. בתם עכסה (מתה בבריסק ביום א' ב' אדר ראשון שנת תקל"ב) היתה אשת הרב הגאון מו"ה יוסף קצינלבויגין אבד"ק בריסק דליטא (ד"ק עמוד קכ"א), ובנם היה הרב הגאון מו"ה שאול הלוי אבד"ק אפטא, ויבואר אודותיו להלאה במקומו.

בנו השני של הגר"ש אבד"ק קראקא היה זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אריה ליב (חתן הח"ק), והוא היה עוד בחור בימי עלומיו במות עליו אביו, ונתגדל על ברכי חותנו הגאון בעל חכם צבי. הוא היה אחד מרבני גדולי הדור אשר זכה לשם ולתהלה בקרב כל ישראל, וגם זכה לבנין וחתנין רבנן גאונים מצויני ואדירי התורה, יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה, ויבואר אודותיו במקום אחר.

מושבותיהם בשאלותיהם וספיקותיהם כאשר ישאל איש בדבר אלקים. משם השיב תשובה לאנשי עיר מנטובה אשר בארץ לועז היא מדינת איטליא, והיא מן יום א' כ"ו לחודש כסלו תי"ט, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו „הקטן מנחם מענדיל בלא"א הקצין כמוהר"ר משולם זלמן יצ"ו אויערבאך פה ק"ק רויסטיץ [רויזניץ] לע"ע". גם הסכים ע"ס קטרת הסמים להרה"ג מו"ה מרדכי פ' לתרגום יונתן בן עוזיאל עה"ת (אמ"ד תל"א), ועל שאר ספרים שונים, והסכמתו האחרונה שם היא משנת תל"ב לפ"ק. משם נתקבל שוב לאבד"ק קראָטשין אשר בפולניא הגדולה. ביום י"ג לחודש ניסן הסכים שם ע"ס לב אריה עה"ת להרה"ג מו"ה אריה ליב אבד"ק בוסק (ווילמהרשדאָרף תל"ד), ושם נהג את ישיבתו הגדולה עם תלמידים הגונים וחשובים בשקידה גדולה מבוקר עד הערב, כעדות עצמו בתשובתו שנדפסה בשו"ת אבן השהם (סי' ס"א). ונח נפשיה דרבנו מנחם מענדיל ביום ועש"ק כ' לחודש תמוז שנת תמ"ט ושם מג"כ. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

„פ"נ. חמדה גנוזה אהבה עזה צדקת ד' עשה
ומשפטיו עם ישראל, איש חי רב פעלים
מקבציאל, והעמיד תלמידים הרבה חכמים,
חריף ובקי בחדרי תורה ה"ה מ"ר (מורנו
רבנו) מ"ע (מאור עינינו) הגאון אב"ד ור"מ
דקהלתינו מ' מנחם מענדיל במהור"ר משולם
זלמן זצ"ל אויערבאך. השלים נפשו ליוצר
בורא, אור יום ו' כ' תמוז תמ"ט לפ"ק".

בפנקס ח"ק שם נרשמו עליו אלה הדברים: „הרב המאור הגדול המפורסם מו"ה מנחם מענדיל בן מ' זלמן ז"ל שהיה אב"ד ור"מ פה ק"ק קראָטשין. נפטר ליל ה' נגהי ליל ו' כ' תמוז, ונקבר ביום ו' תמ"ט לפ"ק". והנה מלבד ספרו עטרת זקנים שנתפשט בכל תפוצות ישראל ונדפס בגליון הש"ע או"ח (כנראה הוא רק קיצור מספרו הגדול אשר חיבר על או"ח) חיבר גם כן ספר „עקרת הבית", חידושים על סוגיות הש"ס והפוסקים (ראה בתשובתו בס' אבן השהם סי' ס"א) הנשאר בכתובים. כשבע עשרה שנה האריכה אשתו אחריו, ותמת גם היא שם ביום ה' ד' לחודש מרחשון שנת תס"ו.

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו ואלו הם: בתו טאָנע נתן לגיסו ה"ר זלמן כ"ץ לאשה. וימת גם הוא שם ביום א' י"ד אייר שנת תנ"ז. ובפנקס ח"ק דק"ק קראָטשין נרשמו עליו אלה הדברים: „ר' זלמן בן מ' ליב כ"ץ (בן) [נכד] הגאון מו"ה יוסף אבד"ק קראקא בעל המחבר ספר שארית יוסף, חתן הגאון אב"ד דקהלתינו, נפטר יום א' י"ד אייר תנ"ז

לפ״ק״. הניח אחריו בן ושמו משה, אשר אשתו ריינא היתה בת ר׳ שמואל קאצינלבויגין פרנס בפוזנא, אשר אביו הקדוש ה״ר יעקב ק״ב, הי״ד, היה בנו של הרב הגאון מו״ה שאול ק״ב, אבד״ק פינטשוב, אשר ילדה לו אשתו השניה יענטא בת הרב הגאון מו״ה יעקב שור אבד״ק בריסק דליטא. וימת ה״ר משה כ״ץ בקראָטשין בשנת תס״ח, וגם אשתו מתה שמה בשנת תס״א, וקבורתו סמוכה לקבר זקינו הגאון בעל עטרת זקנים (גדולת שאול). — ובנו (של הג״מ מנחם מענדיל בעל עטרת זקנים) היה הרב הפרנס נגיד ומצוה לעמו מו״ה משה אויערבאך ראש ומנהיג בקראָטשין ובמדינת פולניא הגדולה. בשנת תע״ג כבר היה מנהיג המדינה, ותהי המשרה הזאת עליו יותר מעשרים שנה. בועד המדינה אשר היה ביום ג׳ כ״ה שבט שנת תצ״ג בעיר קאָבלין, חתום הוא בראש מנהיגי המדינה, בהסכמה ע״ס שו״ת אבן השהם (דיהרנפורט תצ״ג) „הקטן משה באב״א הרב ה״ה מוהרר״ם זצ״ל אויערבאך״. וימת שם משה זקן ושבע ימים בשיבה טובה, בתורה וגדולה גם יחד, ביום ש״ק ב׳ דר״ח אייר שנת תצ״ט ושם נקבר. וזה נוסח מצבתו שם:

„פ״נ. הרב הנגיד המפורסם הראש פרנס דק״ק קראָטשין
יצ״ו והגליל פוזנן, כבוד מ׳ משה בהרב הגאון מו׳
מנחם מענדיל זצ״ל אבד״ק הנ״ל, שהלך לעולמו וחיים
לנו שבק בשבת ק׳ ב׳ דר״ח אייר תצ״ט לפ״ק״.

בהקדמת ס׳ לחם הפנים על ש״ע יו״ד להרה״ג מו״ה יקותיאל קויפמן חתן הגאון בעל מגן אברהם (אמ״ד תצ״ב) ח״ב, מזכירו לשבח בזה״ל: „האלוף התורני הרבני עירני הנגיד רישא דעמא ומדברנא, בוצינא דנהורא, שלשלת היוחסין, ועניו מאד״.

הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו אסתר (מתה שם ביום ד׳ אלול שנת תע״ה) היתה נכדת הגאון מו״ה אפרים זלמן שור אבד״ק לובלין מח״ס תבואות שור קיצור הב״י על הטורים (מעלות היוחסין עמוד ס״ד). ואחרי מותה לקח לו לאשה את פריידיל בת זקיני הגאון מו״ה שאול אבד״ק קראקא כמבואר בפגים. — ואשת נעוריו גם היא ילדה לו בן ובת: בתו מרים היתה אשת הרב הגאון המקובל מו״ה משה יצחק הלוי אבד״ק זלאָטאוי (בן בתו של הגאון המפורסם מו״ה יצחק הגדול אבד״ק פוזנא והמדינה), אשר אביו הרב הגאון מו״ה יחזקאל הלוי אבד״ק זלאָטאוי וקראָטשין היה בנו של הרב הגאון מו״ה מאיר הלוי אב״ד בשלש גלילות בזאַמאָשטש (ראה בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ק״מ סי׳ ג׳, ובמאמרי „עיר בומסלא ורבניה״ שנדפס בירחון רבני „אוצר החיים״ שנת תרצ״ב סי׳ י״ז, ובדעת קדושים עמוד מ״ה). — ודע כי הג״מ משה יצחק הלוי היה מקובל גדול אשר אליו פנה הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ זצ״ל לחוות דעתו אודות הקמיעות אם נמצא בהם שמץ פסול, כמבואר בספרו לוחות העדות, וז״ל שם: „אח״ז שמעתי כי הרב הגדול מופלג בחכמה ובמדע, זקן ונשוא פנים ומקובל אלקי, נכד הגאון הגדול המקובל מ׳ יצחק מפוזין רבו של המג״א מו״ה משה יצחק יצ״ו יושב בשבת תחכמוני בק״ק זלאָטאוי עוסק בחכמה זו, ולו יד ושם טוב וכו׳ ולזאת מהרתי לשלוח לו״, עכ״ד. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים ביום ג׳ שמחת תורה שנת תקנ״ז לפ״ק. — בנו של הפרנס ה״ר משה אויערבאך היה הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל אויערבאך (הוא נקרא על שם אבי אביו בעל עטרת זקנים), אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגביר ר׳ יצחק איצק מנהיג העיר והמדינה בקראָטשין, וימת שם יצחק בשנת תצ״ג, אשר אביו הנגיד ר׳ שמואל פרנס בעיר פוזנא היה בנו של הגאון הקדוש מו״ה יעקב קאצינלבויגין הי״ד, בן הגאון מו״ה שאול ק״ב, אשר היה בסוף ימיו אבד״ק פינטשוב, ושם מנ״כ (גדולת שאול). — ויהי אחרי מות מנחם הוא הגאון מו״ה מנחם מענדיל מרגליות אבד״ק קראָטשין, שנפטר שמה ביום ב׳ י״ד אדר א׳ שנת תפ״ט, אז נתקבל הוא למלאות מקומו, למאחז פני כסא אבי אביו הגאון בעל עטרת זקנים. בועד המדינה אשר היה בעיר קאָבלין ביום ד׳ כ״ו לחודש שבט תצ״ג בא שם בהסכמה על הדפסת ספר שו״ת אבן השהם (דיהרנפורט תצ״ג) וחתום „נאום מנחם מענדיל חונה ק״ק קראָטשין״. תשובה אחת קטנה נדפסה ממנו בס׳ שו״ת שתי הלחם (וואנזיבעק תצ״ג) סי׳ ל״א, מן יום א׳ כ״ו לחודש כסלו תצ״ג, וחתם עצמו שם בשמו ובשם אביו ועירו „מנחם

יא) **הרב הגאון מופת דורו מו"ה מאיר למשפחה החשובה היילפרין**, מרבני גדולי הדור. אביו ה"ר בנימין וואלף היילפרין מלובלין היה פרנס הועד דד"א. כפרנס דד"א הסכים בין מנהיגי הארצות בועד יערסלאב בשנת תנ"ג ע"ס שו"ת בית יעקב, שחיבר הג"מ יעקב ב"ר שמואל אבד"ק צוזמיר, וחתם שם „בנימין וואלף ב"מ אברהם ר"ל (ר' ליפמנש) זצ"ל היילפרין מלובלין". אביו הוא זקיני ה"ר אברהם נקרא בשם ה"ר אברהם גבאי בלובלין, היה ג"כ פרנס הועד דד"א. כפרנס חתום בועד לובלין בשנת תט"ו בין מנהיגי הארצות „אברהם בה"ר אליעזר ליפמן היילפרין". הוא היה חתניה דבי נשיאה של הגאון מהר"ם מלובלין ובנו של ה"ר אליעזר ליפמן היילפרין, אשר אשתו מרגלא היתה בת הגאון מו"ה נפתלי הירש שור הידוע בשם ה"ר הירש עלזאסער תלמיד הרמ"א (דעת קדושים ע' נ"ח בשם גדולת שאול). — ראשית משרת הרבנות שלו היה בעיר חעלם. שם הסכים בשנת תס"ט ע"ס נתיב הישר עה"ת מאת ה"ר נפתלי הירש ב"ר יהונתן מפינסק (דיהרנפורט תע"ב). משם נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בועד יערסלאב שהיה ביום ה' ב' חשון תע"ח חתום בין רבני הועד „הצעיר מאיר מלובלין חו"ק אפטא" (תקע שופר). שם הסכים ע"ס אהל יעקב על אגדות הש"ס שחיבר „הרב המאור הגדול מוהר"ר יעקב כהנא שפירא" שהיה אב"ד דק"ק טיטשין (פפד"א תע"ט) וחתום שם יום ג' י"ז כסלו תע"ז „הקטן מאיר בלא"א האלוף המפורסם מוהר"ר בנימין וואלף זצ"ל מלובלין

מענדיל בן הנגיד מוהר"ר משה גרו אויערבאך, חונה ק"ק קראטשין". גם נמצאו ממנו הסכמות ע"ס חקי דרך (פפד"א תק"ז), אור לחכמים (שם תקי"ב), מאמר קידושין (פרג תקכ"ד). עוד תשובה אחת קטנה מן יום ה' כ"ג אלול שנת תצ"ז נמצאת אתי חתום באוצרותי בעצם כת"ר, אודות „אשת הר"ר זלמן כהן בת הגאון בעל פנים מאירות", אשר נחבשה ע"י עכו"ם, וסיים להתירה. והדפסנו תשובה זו לקמן בסוף פרק זה על קהילת אפטא ורבניה. ונח נפשיה של הרב „הגאון החסיד הצדיק תמים במעשיו מו"ה מנחם מענדיל, בשחרית של יום ג' י"ט טבת תק"כ ונקבר בו ביום" (לשון פנקס חברא קדישא דק"ק קראטשין). מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו. בתו באשי' היתה אשת הרב הגאון מו"ה יוסף מרגליות אבד"ק חענטשין מח"ס תבנית אות יוסף, ונמצאת שם הסכמה גם מן חותנו מן יום א' כ"א כסלו תק"ז, ועליה רשום „הסכמת חותן המחבר הגאון מ' מנחם מענדיל אבד"ק קראטשין". והוא בהסכמתו שם כותב: „ה"ה חתני הרב המאור הגדול המופלג מוהר"ר יוסף נ"י, בהרב המאור הגדול המפורסם מוהר"ר אביגדור נרו". ואולי עוד חתן אחד היה לו להג"מ מנחם מענדיל אויערבאך, והוא הגאון מו"ה אריה ליב ב"ר יחיאל אבד"ק זאמושטש (ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" ע' ק"מ, אות ח') ובעבור זה קורא אותו הגאון בעל תבנית אות יוסף „גיסי". — ושני בניו של הג"מ מנחם מענדיל אבד"ק קראטשין היו: הראשון הוא הרב הגאון מו"ה זאב וואלף אויערבאך אבד"ק לונטשיץ ושם אשתו ציזא בת הרב הגאון מו"ה חיים קרא אבד"ק לונטשיץ (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" ע' קל"ב). בנו השני היה „הישיש הזקן ושבע ימים ה"ה המרומם הנגיד המפורסם התורני מו"ה משה בן לאותו צדיק הרב המאור הגאון הגדול מהור"ר מנחם מענדיל זצ"ל. נפטר ב' דר"ח אלול תקס"ג (לשון פנקס ח"ק בעיר קראטשין). אלה הם צאצאי הגאון בעל עטרת זקנים מזמן ראשון עד זמן אחרון.

חונה בק״ק אפט״. משם בא בהסכמה ע״ס ברית שלום עה״ת, שחיבר הג״מ פינחס ב״ר פילטא אבד״ק וולאָדאווי (פפד״מ תע״ח). באפטא שימש ברבנות עד שנת תפ״א ובאותה שנה הסכים שם ע״ס קרן עור, דרושים מאת ה״ר משה ב״ר ישעיה כ״ץ (זאָלקווא תפ״א). בשנה ההיא נתמנה שוב לאב״ד בלובלין. הסכים שם בשנת תפ״א ע״ס דרש משה עה״ת מאת ה״ר משה דרשן מקראקא (לבוב תרל״א), ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ה׳ מרחשון שנת תפ״ג (וראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״, עמוד נ׳ הערה ד׳). הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת רבנו בעל הטו״ז, והיא ילדה לו בן ובת. בנו ה״ר דוד מלובלין היה חתן הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק האלברשטאדט, ונדפס ממנו דבר חדוש בספר אהל יוסף שחיבר הג״מ יוסף אבד״ק פאָדקאמין חדושים על הש״ס (אלעקסניץ תקכ״ז), והוא היה אבי הרה״ג ר׳ מאיר ספרא ודיינא בלובלין ואח״כ מ״מ ומר״ץ בעיר מאָהליב אשר במדינת רוסיא. ובפנקס הקהל שם נמצא חתימתו מן שנת תק״א עד שנת תקכ״ב, וחדושיו נדפסו בסוף ספר עטרת צבי, חדושים על הש״ס שחיבר זקינו הג״מ צבי אבד״ק הלברשטאדט (דעת קדושים עמוד ס״ו). — ובתו (של הג״מ מאיר) היתה אשת הרב הגדול מו״ה יחזקאל סג״ל אב״ד בהקלויז באפטא ומנהיג המדינה משם (ע״ע לעיל עמ׳ 15־16, מג״י ישן הנדפס בסוף ס׳ תולדות משפחות גינצבורג ע׳ רנ״ה, וראה מ״ש למעלה בהערה 12). אחרי מות אשת נעוריו ויקח לו הג״מ מאיר את העסע בת זקיני רבנו הגדול רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא, שנולדה אחרי מותו ונקראת על שמו (ראה מג״י שכתב הגאון מו״ה שלמה יצחק היילפרין שנדפסה בספר שלמי אמוני ישראל, ח״ב סי׳ כ״ו, ומה שחרות על לוח מצבתו של ר׳ מאיר בעיר לובלין). והיא ילדה לו ארבעה בנים גדולים אנשי השם, ואלה הם: הראשון היה הרב הגאון מו״ה ישששכר בעריש (על שם דודו הפרנס ה״ר ישששכר בעריש מקראקא) אבד״ק לובלמא. אף הוא היה מרבני גאוני הועד של ד״א אשר הי׳ ביום ד׳ לחודש אלול שנת תפ״ד בעיר יערסלאב אשר עמדו לימין הגאון בעל פנ״י אודות הרבנות של עיר לבוב, וחתום שם אחרון „ונאום הצעיר ישששכר בער מלובלין החונה בק״ק לובלמא יצ״ו״ (כתבי הגאונים עמוד נ׳). כרב ואב״ד בעיר הזאת הסכים שם בשנת תפ״ט ע״ס בית לחם יהודה על יו״ד, שחיבר הג״מ צבי הירש אבד״ק אליק (זאָלקווא תצ״א) וחתם שם בשמו ובשם אביו „הק׳ ישכר בער בן לא״א הגאון מו״ה מאיר מלובלין״. — השני היה הרב המנהיג ר׳ יהושע העשיל מחעלמא (ע״ש זקינו הג״מ העשיל מקראקא). בשנת תצ״ט נתמנה לפרנס (ליושב ראש הועד) דארבע הארצות של מדינות פולניא (אנציקלופדיא יודאיקא כרך ד׳ ע׳ מ״ד). כמנהיג הארצות ונאמן דבית ישראל דד״א בועד אשר היה ביום ו׳ ה׳ אלול שנת תק״ב בעיר טילשיץ, חתום שני, אחרי חתימת הפרנס „אברהם בהרב ה״ה מוהר״ר יקותיאל זלמן מליסא

פ״ה דד״א״, „הצעיר יהושע העשיל נב״י [נאמן בית ישראל] דד״א״ (האסיף ח״ו ע׳ קכו).

הוא היה חתן ה״ר משולם זלמן מווילנא, בנו של הגאון מו״ה בנימין וואלף מח״ס עיר בנימין ח״א על אגדות הש״ס (פפד״א תנ״ח), אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר דעסויא (ראה מה שכתבתי אודותיו במאמרי „עיר דעסויא ורבניה״ שנדפס בירחון רבני „אוצר החיים״ שנה ששית סי׳ ב׳, ובהגרן ח״א עמוד מ״ח). — השלישי היה מנהיג המדינה ופרנס דתשע קהלות של מדינת פולניא הקטנה ר׳ משה פרנס מחעלמא. ומשער אני כי זה האיש משה היה נקרא ר׳ משה דאָבריש על שם אשתו דאָבריש בת הרב הפרנס ר׳ יששכר בעריש מקראקא בן זקיני רבנו הגדול מו״ה אברהם יהושע העשיל אבד״ק קראקא[28]. חתנו של ר׳ משה פרנס, היה הרה״ג מו״ה שמואל אבד״ק עיר חדש (בן הג״מ אריה ליב אב״ד דק״ק עיר חדש שנפטר שם בהיותו בן ל״ד שנים ביום כ״ו כסלו שנת תצ״ד), אבי הרב הצדיק המפורסם מו״ה אברהם יהושע העשיל אבד״ק אפטא, הנודע למשגב בשם „הרב מאפטא״. בן אחד היה לו לר׳ משה פרנס, והוא הרה״ג מו״ה זאב וואָלף אבד״ק ראחמנוב. הג״מ בנימין זאב וואָלף היה לפנים אבד״ק פיאסק (מג״י בראש ס׳ שפתי צדיקים). הוא היה חתן המנהיג ר׳ יצחק הקטן (חתן הג״מ שמואל כהנא אבד״ק דובנא) תאומים בן הג״מ פנחס תאומים אבד״ק ווישניצא בנו של הג״מ יצחק מאיר תאומים פרענקיל אבד״ק זאָלקווא. להג״מ בנימין זאב וואָלף היה בן, והוא הגאון מו״ה אריה ליבש אבד״ק אפטא, הידוע בשם ר׳ ליבש חריף, ויבואר אודותיו במקומו. מלבד בנו הג״מ אריה ליב, היתה לו להג״מ וואָלף עוד בת ושמה פעסיא שמתה בדובנא ביום י״ט שבט תקע״ה (עיר דובנא, מרגליות). — הרביעי היה ר׳ אברהם מק״ק בורשטין, חתן הג״מ מנחם מענדיל אבד״ק פרעמישלא (מג״י בראש ס׳ שפתי צדיקים).

יב) **הגאון המפורסם מו״ה יצחק סג״ל לנדא.** יליד עיר אפטא, בנו של הקציץ המפורסם רחים ומוקיר רבנן ה״ר צבי הירש סג״ל לנדא הידוע בשם ר׳ הירש וויטש, ע״ש אמו וויטא בת הגאון מו״ה יצחק חריף אבד״ק אפטא

---

28) „הרב הצדיק מאפטא״ משלשל יחוסו עד רבנו הגדול רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא (ראה בסוף ספר אבות עטרה לבנים) בזה״ל: „ואדוני אבי הנ״ל הי׳ חתן הרב הנגיד המפורסם מו״ה משה פרנס דט׳ קהלות, בהגאון הגדול מו״ה מאיר אבד״ק לובלין והגליל״. „ואמו של הרב משה הנ״ל היא בת הרב הגאון הגדול, הנשר הגדול בעל כנפים מו״ה העשיל אבד״ק קראקא והגליל, הנקרא בפי כל אדם רבי ר׳ העשיל״. ובמג״י של הג״מ שלמה יצחק היילפרין ז״ל אבד״ק טרניפול בסי׳ כ׳ כתוב, כי „הרב הפרנס מו״ה משה דאָבריש מחעלם, גיסו של הגאון מו״ה איציק אב״ד דק׳ בראד״. והנה זה האחרון הוא זקיני הגאון מו״ה יצחק מקראקא אבד״ק בראָדי שהיה בנו של הפרנס ה״ר יששכר בעריש מקראקא, בנו הראשון של רבי ר׳ העשיל זצ״ל (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ ע׳ ל״ה בהערה שם).

(ראה למעלה סי' ו'). עוד בשחרותו כבר נודע שמו למשגב, כי הוא אחד מרבני גדולי הדור. הוא היה חתן הרופא המומחה לרבים ר' שמחה מנחם מיונה מלבוב (ראה במג"י של המו"ל ספר מגן דוד עה"ת מאת הה"צ מו"ה דוד מטאלנא, לבוב תר"מ, שנדפסה בראש הספר). הוא שהיה בראשונה רופא בחצר השולטן התוגרמי, ואח"כ רופא בחצר המלך יאן סאָביעסקי במעוני הקיץ אשר היו לו בעיר זאָלקווא (ראה נוב"י תניינא אה"ע סי' פ"א). ראשית משרת הרבנות של הג"מ יצחק לנדא היתה בעיר טארלא. ביום י"ב לחודש שבט תע"ט נתמנה שוב לאב"ד בעיר מולדתו אפטא, אבל אחיו הגדול ממנו בשנים הוא הרה"ג מו"ה יהודה סג"ל לנדא (אבי בעל נודע ביהודה) לא הודה לו ברבנותו, כי הוא רצה להשתמש בכתר הרבנות בעירו (ראה לדו"ז הגאון יעב"ץ בספרו שבירת לוחות האון דף מ"ט ע"ב) והיה לו ריב ומדון עמו אודות הדבר הזה. כנראה שמש הג"מ יהודה סג"ל לנדא ברבנות זמן מה בעיר רישא (תולדות משפחות ג"ב עמוד רנ"ה). בחורף שנת תפ"ט נתמנה שוב לאבד"ק זאָלקווא (קריה נשגבה סי' קע"ג). ביום א' אדר ראשון תפ"ט הסכים שם ע"ס גור אריה עה"ת, שחיבר ה"ר יהודה ב"ר דוד (אמ"ד תצ"ג), ובשנת תצ"ו על הדפסת הש"ס (דפוס ברלין־ פפד"א, ונדפסה הסכמתו בראש מס' חולין), בהיותו עוד אבד"ק זאָלקווא. בשנת תצ"ה, כאשר נתקבל זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (חתן הח"ץ) לאבד"ק לבוב, אז נפרדו ערי הגליל מן עיר הבירה לבוב, ולא רצו לקבלו לרב המדינה, דהיינו לאב"ד דגליל לבוב (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ע"ב), רק נתנו את כתר הרבנות דגליל לבוב על ראש הג"מ יצחק סג"ל לנדא. באופן זה נבחר רב המדינה, דהיינו על גליל לבוב: ארבעה ראשי העדה מעיר לבוב התאספו יחד בעיר לבוב עם שבעה מנהיגים מן ערי המדינה לבחור את רב המדינה. ואם ראשי הקהלה דלבוב עם עוד ארבעה מנהיגים שוו לדעה אחת, אז נתמנה לרב המדינה עם שמונה דעות האלו. ואם לא עלתה בידו להשיג דעות האלו אז הבחירה היתה בטילה (ירחון משנת 1912 ע' 472). כנראה שזקיני הג"מ ארי' ליב, אף כי הד' ראשי העדה של קהל עיר לבוב נתנו דעתם כי הוא יהיה לרב המדינה, בכל זאת לא קיבל מן מנהיגי המדינה עוד ארבע הדעות הנצרכות, ובכן לא נתקבל לרב המדינה דגליל לבוב. ארבעה רבנים צריכים היו לעמוד על המנין להיות אחד מהם נבחר לרב המדינה (ירחון הנ"ל שם). מנהיגי וראשי העדה דק"ק לבוב עשו מחאה על זאת לפני המלך אויגוסט השלישי, וביום כ"ז לחודש נאָוועמבר שנת תצ"ו נתן פתשגן כתב הדת כי אין רשות לערי הגליל של מדינת רייסין דהיינו רוסיא האדומה (גליל לבוב) להפריד עצמם מן עיר הבירה ולקבל רב מיוחד עליהם, רק הרב אבד"ק לבוב צריך להיות ג"כ רב המדינה, דהיינו על הגליל כולו כמו עד עתה. אבל דברי המלך

היו ללא הועיל, כי כנודע לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) משנת רצ"ט לאלף הששי, היו מלכי פולניא מוגבלים בשלטונם מצד האצילים, ובערים וכן במחוזות שהיו שייכים להם, היה רק להאצילים הכח והעוז לשלוט שמה, ולא היה ביד המלך או פקודיו רשות להתערב במה שנעשה בחלק אחוזתם וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם. וכן נשאר הג"מ יצחק סג"ל לנדא "רב המדינה" דגליל לבוב מאושר ומקויים מן שר ומושל המדינה, ולא הג"מ אריה ליב, אף שהמלך עמד לימינו. ובעבור זה תמצא בכל הסכמותיו מן העת ההיא הוא חותם עצמו "חונה בגליל לבוב" או "אב"ד דגליל לבוב" (ראה בספרי "כתבי הגאונים" הנ"ל). — על ידי זה ויען כי נתפרדה החבילה, והיה הציבור חלוק, עזב זקיני הגאון מו"ה אריה ליב את העיר לבוב והיה מוותר על הרבנות דשם, והלך לו עירה גלוגא רבתי אשר נתמנה שם לאב"ד בשנת תצ"ט. בר"ח חשון שנת ת"ק הסכים ע"ס נצח ישראל (פפד"א תק"א) מאת הרה"ג ר' ישראל הלוי מזאמושטש וחתום שם "הק' אריה ליב חונה ק"ק לבוב והגליל יצ"ו ומצ"פ בק"ק גלוגא רבתי". אבל גם שם לא שמש ברבנות רק שנה תמימה, כי בשנת ת"ק נתקבל שוב לאב"ד בקהל אשכנזים אשר באמסטרדם, ושם נהג את נשיאותו ברמה עד יום פקודתו הוא יום ז' של חג הפסח שנת תקט"ו, ושם חלקת מחוקק ספון. — ויהי בנסוע זקיני הגאון מו"ה אריה ליב מלבוב, רצה הג"מ יצחק לנדא למאחז פני כסא הרבנות של ק"ק לבוב ג"כ, אך ראשי ומנהיגי העדה לא הסכימו לזה, רק קבלו עליהם לאב"ד בעירם את הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט אשר נתמנה שם לאב"ד בשנת תק"א לפ"ק. הג"מ חיים כהן ר"פ היה אבד"ק לבוב בלבד, ומצודתו לא היתה פרושה על המדינה כולה דהיינו על גליל לבוב, כי הגליל עמד עדיין תחת חסותו של הג"מ יצחק לנדא עד שנת תקי"ד, כי בשנה ההיא נתקבל הג"מ יצחק לנדא לאבד"ק קראקא, אז חזרה העטרה ליושנה ונתאחדו שוב ערי הגליל עם עיר הבירה לבוב, ומעתה היה הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ רב הכולל על כל המדינה כולה, כמו שהיתה לפנים והיה אבד"ק לבוב והגליל. — בעת המחלוקת הידועה בין דו"ז הגאון יעב"ץ ובין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, עמד הג"מ יצחק לנדא לימין האחרון, כמבואר במכתבו הנדפס בלוחות העדות, והג"מ יונתן אייבשיץ זצ"ל פיזר לו מלא חפנים כבוד, וכותב עליו "כי הוא ראשון שבראשון לגאוני הזמן שאין למעלה הימנו, ונשיא הלוים שיש בדור, כליל מחמדים, הגאון מו"ה יצחק סג"ל שהיה אב"ד בגליל לבוב וכעת אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל". ויגוע שם יצחק ויאסף אל עמיו ביום שמחת תורה שנת תקכ"ח, ושם מנ"כ. — (תולדות יצחק בניו ניניו ונכדיו וזרעו אחריו כבר נדפסו ממני ב"תולדות אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו", שנדפסו בסוף ספר ברכה משולשת עה"ת, בילגורייא תרצ"ה, עמוד קכ"א ע"ש).

יג) **הגאון המפורסם מו"ה (אהרן) משה יעקב בן מהרר"ש מקראקא.** היה אחד המיוחד מגאוני הזמן, שמש לפנים ברבנות בעיר חענטשין. הסכים שם בשנת תע"א ע"ס מסגרת השלחן על חו"מ שחיבר הג"מ בנימין זאב וואלף דיין מפינטשוב (ברלין תע"ג). ערך שנת ת"ץ נתקבל שוב לאבד"ק אפטא. בבואו בפעם הראשונה לחון את פני העיר, היתה זאת אחרי ימי חג הסוכות, כעדות הגאון בעל נודע ביהודה בספרו צל"ח על פסחים (דף ע' ע"ב בד"ה אלא) וזה יכתוב ידו שם: „שמעתי מפי כבוד המנוח הגאון המפורסם מוהר"ר משה יעקב זצלה"ה רב ור"מ דק"ק אפטא בהיותי טליא". „ואמנם עתה בסדרי הדברים להביאם לדפוס נתתי אל לבי, ונזכרתי היטב בפלפול שהי' לי בהיותי טליא ביני ובין הגאון מו"ה משה יעקב זצ"ל, וגופא דעובדא כאשר נתקבל הגאון הנ"ל לרב ור"מ בק"ק אפטא, כאשר בא בפעם ראשון לחון את פני העיר, היה אחר חג הסוכות, ובא בעש"ק וכל גדולי הדור הלכו לקבל פני הרב ולעתות ערב, ואני הייתי רך בשנים מתגדל על ברכי אדוני אבי הרב הגדול זצ"ל, צוה עלי אדוני אבי ז"ל לך עתה שבודאי הרב פנוי בביתו, וקבל פניו והראה חזותך לפני הרב. והלכתי אל הרב ופלפלנו וחזרנו מענין לענין עד שהגענו לסוגיא זו". — כאמור היה הג"מ משה יעקב אחד מרבני גאוני הדור אשר תורה יבקשו מפיהו ושמו נודע בשערים המצוינים בהלכה. הרבה הסכמות נמצאים ממנו בהיותו יושב על כס הרבנות באפטא. הראשונה משנת תצ"ב ע"ס יזמרך כבוד שחיבר ה"ר אליעזר ב"ר יצחק על מס' מגילה (זאלקווא תק"ב), והאחרונה היא מן יום י"ז אלול תקי"ח ע"ס תפארת צבי, פשטים עה"ת, שחיבר הג"מ צבי הירש ליפשיץ אבד"ק ראקוב (זאלקווא תקי"ט) ונח נפשיה דרב האי גאון סמוך לעת ההיא. בס' מופת הדור דף א' ע"ב הערה ז' מביא בשם הרב מסעראצק כי בשחרותו שמש ברבנות בעיר לינסק. אח"כ שימש בעיר חענטשין וערך ת"פ נתקבל לאבד"ק אפטא, וימת שם י"ז אלול תקי"ח לפ"ק.

יד) **הרב הגאון מו"ה שאול הלוי, למשפחת „סג"ל חריף"** החשובה אשר העמידה מקרבה הרבה רבנים ומהם גדולי הדור וגאונים מצוינים יושבי על מדין בערי יהודה אשר במדינת פולניא[29]) משך איזה דורות. אביו הרב

---

29) שתי משפחות גדולות וחשובות היו בישראל אשר היו נקראים בשם „חריף", האחת מבית לוי והיו קוראים אותה „סג"ל חריף", והשניה אשר לא ממטה לוי מוצאה, היתה נקראת בשם „חריף" סתם. אודות משפחת „חריף" סתם כבר כתבתי קצת בארוכה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" בהערה מ"א ע"ש. ועתה באתי לדבר בכאן אודות משפחת „סג"ל חריף", אשר גם היא העמידה הרבה רבנים וגאונים מצוינים מהם גדולי הדור יושבי על מדין בערי יהודה במדינת פולניא. ואתה הסכת ושמע! אבי משפחת „סג"ל חריף" הוא הגאון הגדול בדורו מו"ה שלמה ב"ר יצחק הלוי, שהיה נקרא בימיו בשם „ר' שלמה חריף". הוא היה יליד עיר פרעמישלא (מעלות היוחסין עמוד ל"ד) וחתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה

יוסף כ״ץ מקראקא בעל שו״ת שארית יוסף גיסו של הרמ״א, כי נתן את בתו גיטל לו לאשה. הוא היה מגדולי תלמידיו של הגאון בעל הסמ״ע, כעדות עצמו בהסכמתו על הסמ״ע דפוס ראשון (פרג שע״ד) שחתם עצמו שם „נאם הצעיר שבתלמידיו שלמה בן לא״א ה״ר יצחק אברהם סג״ל חונה פה יערסלאָב על היריד, פרשת לעברך בברית״. שמש ברבנות בעיר לבוב בתוך העיר, בעת אשר זקיני הגאון מהר״ם מלובלין הי׳ אבד״ק לבוב מחוץ לעיר (כנודע היה מרכז של היהודים בלבוב בחוץ לעיר, דהיינו מחוץ לחומת העיר היה מושב היהודים, גיטו. אבל בתוך העיר דהיינו במקום מושב הנכרים היתה דירתם מעט, ושם היתה רק עדה קטנה ורב ואב״ד מיוחד בראשה, שהיה נקרא אב״ד דתוך העיר או תוך החומה). — אף הוא היה מן הרבנים גאוני הועד ביריד לובלין בשנת שצ״ו אשר הסכימו על הדפסת הספר אור חדש על ברכות הנהנין מאת ה״ר חיים בוכנער (אמ״ד תל״א) וחתום שני אחרי הב״ח „נאם שלמה בלא״א מו״ה יצחק ז״ל סג״ל ביריד לובלין״. הוא היה מרבין תורה ברבים יותר „מארבעים שנה והעמיד תלמידים ותיקים אשר הרבה מהם היו תופשי ישיבות, וגם היה מופלג בחסידות ובמדות חמודות״ (לשון החרות על לוח מצבתו בלבוב). וימת שם שלמה ביום כ״ו מרחשון שנת שצ״ח. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים היו לו, אשר מהם נשתלשלה משפחת „סג״ל חריף״, אשר העמידה רבנים גדולים וגאונים מצוינים משך איזה דורות. ואלה תולדות שלמה: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה יצחק סג״ל חריף (חתן מהרש״א), אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר רימנוב (מג״י של הגאון מו״ה משה טייטעלבוים זצ״ל, הנדפסה בראש ספרו ישמח משה עה״ת בח״ב), ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר לבוב, ושם מנ״כ. ולו בן ובת, בנו ה״ר משה הלוי חתם עצמו בשמו ובשם אביו „נאם משה בן הגאון הגדול ר״מ ור״ג מו״ה יצחק סג״ל מלבוב בתוך העיר״ (מעלות היוחסין עמוד ל״ד). ובתו היתה אשת הרב הגדול מו״ה אליעזר בן הגאון מו״ה אברהם ר׳ הירצקיס מלבוב.

ולאליעזר יולד שני בנים חשובים. שם האחד ה״ר יעקב משעברשין מנהיג דגליל לבוב (ראה מ״ש עליו בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ מ״ב, הערה ז׳). ושם השני ר׳ שמואל לפאטינער מנכבדי עיר בראָדי (גם הגאון מו״ה משה טייטעלבוים היה מנכדיו של ר׳ שמואל לפאטינער, כמבואר במג״י שלו הנ״ל). ואשת ר׳ שמואל אשר לקח אותה לאשה אחרי מות אשת נעוריו, היתה שמה ציזיא בת ה״ר משה בן הגאון מו״ה אריה ליב אבד״ק בוסק מח״ס לב אריה עה״ת (ווילמרשדאָרף תל״ד). והיא ילדה לו בת, אשת הרב הגדול מו״ה מרדכי מרגליות שהיה נקרא בשם „ר׳ מרדכי חסיד״, יען כל ימיו לא אכל דבר מן החי. וימת מרדכי בעיר דובנא בהיותו עוד צעיר לימים בן כ״ב שנים. הוא היה חבירו של הגאון בעל נודע ביהודה בהליכות התלמוד ועמיתו של המקובל ר׳ משה אַסטריר בחכמת הקבלה. הניח אחריו שני בנים ילדים קטנים, אשר נתגדלו אחרי מות אמם בבית דודם אחי אמם הרב החריף מו״ה צבי הירש מבראָדי, ונעשו אח״כ רבנים גדולים אדירי התורה, שיצאו מהם דור ישרים יבורך משך איזה דורות, ואלה הם: בנו הראשון היה הגאון המפורסם מאור הגולה פאר הדור מו״ה אלכסנדר סעגדר מרגליות מח״ס שו״ת הרא״ם חאה״ע (ווארשא תרי״ט). בשחרותו שמש ברבנות מן ערך שנת תקכ״ב ארבע שנים בעיר דאָברמיל. שמה מתה עליו אשת נעוריו. בעבור זה עזב את העיר וכס הרבנות אשר היה לו שמה, והלך לו לעיר פשעווארסק ונתמנה שם לאב״ד. אחרי מות חותנו הרב הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק זבאריז, אשר בשנת תקל״א היה עוד בחיים (ראה מ״ש אודותיו למעלה הערה 25), נתמנה הוא למלאות מקומו שמה. בהיותו אבד״ק זבאריז הסכים ביום י׳ לחודש אדר שנת תקל״ד ע״ס מנחה חדשה שחיבר ר׳ יצחק אייזיק מרגליות, שו״ת וחדושים (אלעקסניץ תקל״ד), וכן ביום ט״ו לחודש אב שנת תקמ״א על סידור התפלה עם כוונות האר״י, שהדפיס ה״ר מרדכי אריה מזאָלקווא. משם נתקבל שוב לאבד״ק סאטנוב. שם הסכים ביום י״א לחודש סיון תקמ״ח ע״ס מודע לביגה מאת המשכיל מנחם מענדיל מסאטנוב (ברלין תקמ״ט). ונח נפשיה דרב האי גאון עצום ורב ביום א׳ ער״ח שבט תקס״ב בעיר סאטנוב ושם חלקת מחוקק ספון (נוסח מצבתו תמצא בד״ק ח״ב עמ׳ כ״ה). כאמור היה הוא אחד מרבני גדולי הדור אשר בית ישראל היו נשענים עליו, וכולם הוקירוהו ויכבדוהו וינשאוהו עד למעלה ראש, ועמדו לפניו ביראת הרוממות. הגאון בעל נודע ביהודה העיד עליו

„שלבו כלב הארי, שהרבה להראות חריפות ובקיאות, ונתגבר כארי" (תניינא אה"ע סי' נ"ד). הגאון מו"ה יהושע העשיל באב"ד אבד"ק טרניפול (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ל"ט) כותב עליו אלה הדברים: „אהובי אדוני, להיות לעיין בדברי כבודו צריך בושש לעמוד על כוונתו העמוקה, ואין עתה עמדי פנאי, אמרתי עוד היום בגוב לעמוד על דבריו, ולא באתי עתה כי אם להציל עצמי מפי הארי הגדול כבודו דמר נ"י". „אף ידעתי כי אין להשיב את הארי ניהו מר, מ"מ לאשר חביב עלי במאד לבוא עמו בדבריו ולפלפל עמו, אם לא אוכל להשיב (על דבריו) אבוא לסייע בדבריו כיהודה ועוד לקרא כדי לישא וליתן עם אדוני באהבה לאמתה של תורה אשר חביבין עלי דבריו כאילו ניתנו מסיני" (שו"ת ספר יהושע חאו"ח סי' ט"ו, דף ט"ז ע"א). גם הוא בעצמו ידע את רוב גדלו וחילו באורייתא באמרו: „שגם לקראת הגאון החריף הנורא רבינו יהונתן מפראג ז"ל עצר כח לערוך מלחמה במלחמתה של תורה, לא כן עם הגאון ר' משולם איגרא" (לשון הגאון מו"ה יוסף שאול הלוי נ"ז בהסכמתו על ספר איגרא רמה ח"א, לבוב תרל"ג, שחיבר זקיני הגאון הנורא מרן משולם איגרא זצ"ל. וראה מ"ש אודותיו בארוכה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ק"א הערה ב' ע"ש). גם הגאון מו"ה אריה ליבש ליפשיץ אבד"ק ווישניצא כתב „כי יכולין לסמוך על דבריו כעל עמוד הברזל, כי אתמחי גברא טובא, והוא גאון הגאונים, ובפרט בדורנו זה" (שו"ת אריה דבי עילאי חיו"ד סי' י').

מתולדותיו ידענו כי ארבעה בנים גדולים בתורה וגם איזו בנות היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה מרדכי מרגליות, אשר מילא אחרי אביו בעיר סאטנוב ושם מנ"כ. בנו השני היה הרב הגאון מו"ה שמואל מרגליות, אשר הוא עם בן דודו הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראַדי למדו שניהם יחד אצל הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר אבד"ק סאטנוב, ושניהם הציעו את שאלותיהם וספקותיהם לפני הגאון בעל נודע ביהודה (ראה בנוב"י תניינא אה"ע סי' נ"ד). בשחרותו נתמנה הג"מ שמואל לאבד"ק מקילניץ. שמה למד אצלו הרב הגאון מו"ה יוסף מאיר היילפרין, בנו של הרב הגאון מו"ה מרדכי היילפרין אבד"ק זורווּנא, אשר אביו הג"מ יעקב היילפרין אבד"ק סקאַלי היה בנו של הגאון מו"ה חנניא יוסף אבד"ק ברעזאן (וגם תשובה אליו נדפסה בהיותו אב"ד שם בשו"ת ס' יהושע אה"ע סי' ע"ב). משם נתקבל שוב לאבד"ק סטריא, כנראה אחרי מות הכהן הוא הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב הכהן בעל קצות החושן, שנפטר שמה ביום י"ט לחודש טבת שנת תקע"ג, ונח נפשיה דרב שמואל אחרי אשר שמש שם ברבנות איזו שנים. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה אריה ליבש מרגליות אבד"ק זמיגראַד. — והרביעי היה הרב הגדול מו"ה נפתלי צבי מרגליות מלבוב, ונדפס ממנו דבר חדוש בשו"ת הרא"ם למר אביו הגאון זצ"ל בחאה"ע סוף סי' נ"ב. — מבנותיו של הגאון מו"ה אלכסנדר מרגליות ידענו רק אחת בשם ושמה דבורה. ואחת היתה אמו של הרב הגאון מו"ה דוד סג"ל לנדא אבד"ק צאנז (ראה למעלה הערה 14, ומ"ש אודותיו בתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, שנדפסה בסוף ס' ברכה משולשת בהערה שם). וגם זקינתי אם אבי הגאון המפורסם מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל אבד"ק קראקא והגליל, הרבנית מרת רבקה, אמה מרת הינדא היתה נכדת הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר אבד"ק סאטנוב. ועוד אחת מבנותיו היתה אשת ר' אורי שרגא פייביש בלאַך מווילנא (אבות עטרה לבנים ע' קע"א). בנו השני של ר' מרדכי חסיד היה הרב הגאון מנחם מאַניש מרגליות, אשר שמש ברבנות בארבע קהלות זא"ז בוויטקוב, דיניוויץ, לעכוויץ, גריידינג, וכנודע הוא אבי הגאון המפורסם מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראַדי, בעל ספרים שונים.

להרב הגדול מו"ה אליעזר (חתן הג"מ יצחק סג"ל חריף) היתה לו ג"כ בת ושמה חנה, אשת הנגיד הקצין הגביר והנכבד ר' אליקים געציל מלעברטוב. „הרבני המופלג הנכבד מו"ה אליקים געציל ז"ל היה מפורסם בעולם בצדקתו ובכשרון מעשיו" (לשון נכדו הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות בספרו מעלות היוחסין ע' ל"ו). מלבד אשר ידו היתה פתוחה לכל והוא על נדיבות יקום, היה ג"כ רחים ומוקיר רבנן, וזכה ג"כ לבנין וחתנין רבנן, דור ישרים יבורך דור אחר דור, מהם רבנים גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה עד ימינו אלה, ואלה הם: בנו

הראשון היה הרב הגאון מו"ה אהרן רבינאָוויץ אבד"ק לעברטוב אבי אמו של הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות מבראדי (שם עמוד ל"ו). — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש רבינאָוויץ (בהקדמת ס' שפתי צדיקים כתב כי בנו ה"ר יהושע העשיל היה אבד"ק מעזריטש) אבד"ק מעזריטש, אשר חתניו לוקחי בנותיו היו רבנים גדולים. האחד הוא הרב הגאון מו"ה יהודא ליב ב"ר יוסף הלוי אבד"ק שידלוב. כרב ואב"ד בעיר הזאת בא בהסכמה ביום ה' כסלו תקנ"ח ע"ס אור המאיר שחיבר ה"ר זאב וואָלף מזיטאָמיר (קאָריץ תקנ"ח). — והשני הוא הגאון המפורסם חסיד שבכהונה מו"ה יצחק אייזיק כ"ץ אבד"ק קאָריץ, מח"ס שו"ת זכרון כהונה, וס' ברית כהונת עולם ג"ח על קבלה. ונח נפשיה דרב יצחק במבחר שנותיו ביום א' דחג הסוכות תקנ"ג, ובן חמש ושלשים שנה היה במותו (בהקדמת ספרו זכרון כהונה). בזה תבין מה שהגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות קורא אותו בשם "חד"ז" (ראה בפי' זרע אפרים על הפסיקתא דעשרת הדברות), יען אבי אמו ה"ר אהרן ראבינאָוויץ היה אח אבי אשתו של בעל ברית כהונת עולם. — ושני חתניו לוקחי בנותיו של הקצין ר' אליקים געציל מלעברטוב היו ג"כ רבנים גדולים. הראשון הוא הרב הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק זבאָרוב (בגאליציא), אשר אביו הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי מבראָדי היה בנו של זקיני הגאון הח"ץ זצ"ל. ונח נפשיה דרב יעקב משה במבחר שנותיו בשנת תק"ל לפ"ק בעיר זבאָרוב ושם מנ"כ. הניח אחריו יתומים קטנים את הגאון המפורסם מו"ה יעקב מליסא בעל חות דעת, וגם בת גדולה ממנו בשנים, אשר גידלה אותו, וכל מחסורו היה עליה. הוא היה מספר בשבח אחותו זו, כי היתה צדיקת גדולה והיתה מפרנסת אותו למען יוכל ללמוד בהתמדה עד אשר ישא אשה. ולה בת אשת ה"ר גרשון אשכנזי אשר ילדה לו את הרב הגאון מו"ה נתן יהודה ליב אשכנזי, וזה האחרון נתגדל ונתחנך אצל דו"ז הגאון בעל חות דעת, והיה מתלמידיו המובהקים (יען אמו נתגרשה מבעלה זה, ובעלה ה"ר גרשון נשא אשה אחרת בארץ רוסיא, וגם היא הלכה והיתה לאיש אחר). בשחרותו נתקבל הג"מ נתן ליב לאבד"ק פּאָטיק (גאליציא) בהשתדלות דו"ז ומו"ר הגאון בעל חות דעת. משם נשא ונתן עם רבני גדולי הדור ותשובות אליו נדפסו בשו"ת חת"ס, ובשו"ת מהר"י ענוזל צאָזמיר אבד"ק סטריא (בסי' כ"ח כ"ט), ובשו"ת מהר"י כהן להגאון מו"ה ישראל כהן ראפאפורט אבד"ק טארנא (מהדו"ק חיו"ד סי' ח'), ובשו"ת יד יוסף מאת הג"מ יוסף יואל דייטש אבד"ק מאניסטרישץ (סי' קט"ז). וכי נח נפשיה דרב יעקב הוא הרב הגאון מו"ה יעקב הכהן גוטווירטה אבד"ק דוקלא (אביו ה"ר אלעזר ליזר גוטווירטה מעיר מאָשטשיסק היה בנו של הרב הגדול מו"ה משה רפאל כ"ץ אבד"ק באָביב אשר אביו ר' מהדכי כ"ץ מקראקא היה בנו של ר' זלמן כ"ץ מעיר טארניגראָד, בן ר' משה זאב כ"ץ מעיר סטריא. וזה האחרון היה בנו של הג"מ יהודה ליב כ"ץ בן הגאון מו"ה אפרים כ"ץ בעל שו"ת שער אפרים זקינו של הח"ץ) שנפטר שמה בשנת תר"ח, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אבד"ק דוקלא. אך לדאבון לבו לא מצא שם מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי בעת ההיא התפשטה החסידות בעיר ההיא, וכל חשובי העיר ונכבדיה היו חסידים ההולכים בשיטת הבעש"ט, וזאת היתה למורת רוחו, כי גם הוא אמר חדש אסור מה"ת, והם רבו אתו ומררו את חייו. והיה חי שמה חיי צער ולומד מתוך הדחק, עד אשר הרחיב ד' את גבולו ונתקבל שוב לאבד"ק טיסמניץ. שמה ישב במנוחה ובכבוד גדול עד יום פטירתו הוא יום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך ושם מנ"כ. אחרי מותו נדפס ממנו ספר קטן על דרושים נקוב בשם מאורות נתן (דראָהביטש תרס"ד).

תחנו השני של הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד"ק לבוב, ואשתו ילדה לו את הגאון מו"ה יהושע העשיל בעל ים התלמוד על ב"ק, ואת ה"ר אליקום אריה ליב (ראה מ"ש אודותם בספרי "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח). בזה תבין מה שקורא הגאון מליסא בהסכמתו ע"ס הים התלמוד את המחבר בשם "בן דודי", יען אמותיהם אחיות היו, בנות הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב. וכן הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות בהסכמתו שם קורא להמחבר בשם "בן דודי זקיני", יען אבי אמו הג"מ אהרן ראבינאָוויץ אבד"ק לעברטוב היה אחי אמו של הגאון בעל הים התלמוד. כל אלה הם צאצאי הקצין ר' אליקום געציל מלעברטוב הנודעים לנו. —

ומשער אני כי עוד נין ונכד היה לו להגאון מו״ה יצחק סג״ל חריף אבד״ק רימנוב ולבוב, והוא הרב הגאון מו״ה שמואל קאמניצר אשר בנו הרב הגאון מו״ה דוד קאמניצר היה אבי הרב הגאון מו״ה יצחק מגריידינג, זקינו של הרב הגדול מו״ה יצחק אייזיק סג״ל מלבוב אבד״ק לאבין סמוך לקונסטאנטין ישן, מח״ס שיח יצחק עה״ת (סדילקאָב תקפ״ה). ובזה תבין מה שכתוב שם בשער הספר כי הג״מ שמואל קאמניצר היה נכד להגאון מהרש״א ולהגאון מו״ה שלמה אבד״ק לבוב, יען הגאון מו״ה יצחק סג״ל חריף היה חתן מהרש״א ובנו של הגאון מו״ה שלמה חריף הלוי אבד״ק לבוב. ודע כי ה״ר יצחק אייזיק הלוי מח״ס שיח יצחק היה חותנו של ר׳ אלקנה בן הרב ר׳ ליבש אבד״ק ניימעגין במדינת הולנד. וזה האחרון היה אחיו של ה״ר אהרן משה ב״ר צבי מח״ס אהל משה על דקדוק (זאַלקווא תקכ״ה). כל אלה תולדות מו״ה יצחק סג״ל חריף, בנו הראשון של הגאון מו״ה שלמה סג״ל חריף אבד״ק לבוב.

בנו השני של הגאון מו״ה שלמה סג״ל חריף היה הרב הגאון מו״ה משה סג״ל חריף אבד״ק פולנאה, אשר זכה כי גם ממנו יצא דור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלה תולדות משה סג״ל חריף: הוא היה חתן הגאון מו״ה נתן נטע כהנא אבד״ק אוסטרא (ראה למעלה סי׳ ט׳) ואבי הרב הגאון הגדול בדורו מו״ה יוסף סג״ל חריף, אשר עליו העיד זקיני הגאון בעל חכם צבי שלא היה בו שום דופי רק מה שעבר על דברי חז״ל (כתובות נ׳ ע״א) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. ויוסף הצדיק הלזה, היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מו״ה אריה יהודה ליב חסיד אבד״ק לבוב ופרעמישלא (ראה בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ס״ט, הערה ב׳). עוד בחיי חותנו הג״מ ליב חסיד בהיותו אבד״ק לבוב תוך העיר היה הוא ג״כ ר״מ שמה, ובאו שניהם יחד בהסכמה על הדפסת הירושלמי סדר זרעים עם פי׳ מהר״א פולדא (אמ״ד ת״ע) ועליה רשום „הסכמת הגאונים המופלגים מאד, כבוד הגאון מו״ה ליב חסיד זצ״ל, וכבוד הגאון מו״ה משה חריף זצ״ל (הוא זקיני הג״מ משה חריף סתם, ע״ע בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״, בהערה מ״א מ״ש בארוכה אודותיו) וחתניהם״. ובאו שם עה״ח „אור ליום ה׳ י״ב טבת תנ״א לפ״ק, פה ק״ק לבוב, אריה יהודה מלודמיר (הוא הג״מ ליב חסיד), נאם פנחס משה (הוא זקיני הג״מ משה חריף אבד״ק לבוב מחוץ לעיר), ונאם יוסף סג״ל מלבוב (הוא ה״ר יוסף סג״ל חריף שהיה בעת ההיא ר״מ בתוך העיר), ונאם הצעיר יהודה ליב ר״מ דק״ק לבוב מחוץ לעיר״ (הוא חתנו של זקיני מהר״ם חריף). בשנת תנ״ב נתמנה הגאון מו״ה ליב חסיד לאב״דק פרעמישלא, כמבואר בראש הסכמתו על הדפסת המדרש רבה עם פי׳ נפתלי אילה שלוחה (פפד״א תנ״ב) ועליה רשום „ה״ה הגאון הגדול המקובל החסיד כמוהר״ר ליב חסיד אב״ד ור״מ דק״ק פרעמישלא״. ונח נפשיה דרב חסידא שמה ביום ש״ק י״ג אייר תנ״ד (שמנה לחמו ח״ב פ״ו). וכי נח נפשיה דרב יהודה ליב חסיד נתקבל על מקומו חתנו הגאון מו״ה יוסף סג״ל חריף. וימת שם יוסף ביום ועש״ק א׳ דר״ח אייר שנת תס״ב, וקבורתו אצל חותנו הגאון זצ״ל (אנשי שם סי׳ רכ״ה). בס׳ כתונת פסים (אמ״ד תנ״ה) מזכירו בזה״ל: „כוונתי בזה לדעת הגאון אב״ד ור״מ דק״ק פרעמישלא מוהר״ר יוסף במו״ה משה ז״ל״. ובתשובה לחכם אחד שנדפסה בסוף ספר שו״ת ר״ח כהן ראפאפורט אבד״ק לבוב (לבוב תרכ״א) בדף קי״א, מזכירו ג״כ וכתב שם: „ושמעתי פי׳ נאה בשם בן דודי ה״ה הגאון המפורסם כבוד מו״ה יוסף סג״ל אבד״ק פרעמישלא, חתן הגאון החסיד מו״ה ליב חסיד ז״ל״.

וליוסף יולד שני בנים גדולים מובהקים, וגם בת ושמה מרים אשת הרב הגאון מ׳ שמחה אבד״ק סטריא, ואח״כ ר״מ בלבוב, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו״ה משה זצ״ל חריף יהודה ליב צונץ אבד״ק פינטשוב (ראה מ״ש אודותיו בארוכה במאמרי „עיר העלישויא ורבניה״ בירחון רבני „אוצר החיים״ שנה ח׳ בסי׳ ג׳ ע״ש). — ואלה בני יוסף: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה יצחק הלוי אשר עוד בחיי אביו בשנת תס״א כבר שמש ברבנות בעיר בעלזיץ, ונזכר בס׳ שמנה לחמו (דעסויא תס״א) שחיבר ה״ר אשר אנטשיל ב״ר יצחק מפרעמישלא, תלמידו של אביו הג״מ יוסף סג״ל חריף, דרוש להספד סוף פי״א. משם נתקבל שוב לדיין ומו״ץ ור״מ בעיר לבוב. ובשנת תס״ד נמצאת חתימתו בפנקס דבי דינא שם, וכן חתום שם בראש בי דינא רבה דעיר לבוב, ביום א׳ כ״ט ניסן תס״ז „נאום הק׳ יצחק בהרב ה״ה המפורסם

מו"ה יוסף סג"ל חופ"ק לבוב יצ"ו" (אנשי שם בהוספה סי' י"ב). גם הסכים שם בשנת תע"א ע"ס מכתב אליהו מאת ה"ר אליהו ב"ר אריה ליב מקאַבְרין (האמבורג תע"ה) וחותם כנ"ל, ועליה רשום „הסכמת הגאון הגדול המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק לבוב והגליל יצ"ו". כנראה שם מת ונקבר.

בנו השני (של הג"מ יוסף חריף) היה הרב הגאון מו"ה יקותיאל זלמן הלוי הרב הראשון אשר שמש ברבנות בעיר דראָהביטש, ונח נפשיה ביום י"ז מרחשון שנת תצ"א ושם מנ"כ. הוא זכה לששה בנים גדולים רבנים מובהקים, אשר יצאו מהם בנים ובני בנים רבנים יושבי על מדין משך איזה דורות. — ודע כי הג"מ יקותיאל הלוי היה חתן הגביר הקציר המפורסם מו"ה יצחק איציק מזאַלקווא בן הגאון אבד"ק ווין (מג"י של הג"מ שלמה יצחק היילפרין בפ"ב סי' י' ובפ"ה סי' כ"ז) אשר מהם השתלשלה שלשלת גדולה של רבנים עד זמן אחרון, ואלה הם: בנו הראשון במעלה היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי אשר שמש בשלש קהלות בזה אחר זה בדוקלא אשר במדינת פולניא, בצילץ אשר במדינת שלעזיא, ובסוף ימיו בק"ק פרשבורג, ושם חלקת מחוקק ספון. בזמננו אלה נדפסו ממנו ספר אמרי רבבי על ג' בבות, וספר מעיני הישועה, דרושים, ויבואר אודותיו במקום אחר (וראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד מ"ח). — בנו השני היה הרב הגאון מו"ה נתן נטע הלוי, אשר בשחרותו היה אבד"ק אַלעסק, ומשם נתקבל שוב לראש ב"ד בעיר לבוב דתוך העיר (כי בעת ההיא לא היה נקרא עוד אב"ד בתוך העיר, רק נתנו לו התואר ראש ב"ד ור"מ), ונמצא חתימתו בפנקס הב"ד דשם מן שנת תפ"א, ונח נפשיה דרב נתן שם ביום ש"ק ו' שבט תקל"ו (אנשי שם סי' תנ"ט) ולו בת אשת הרב הגאון מו"ה חנניא יוסף היילפרין אבד"ק ברעזאן וימת שם יוסף ביום כ"ב לחודש אייר שנת תקכ"ד, וזה נוסח מצבתו שם:

> כ"ב אייר תקכ"ד לפ"ק. נלקח ארזא רמא דראשו מטו עד צית שמיא, ברם ענפין דעבדין פירין דאורייתא שהגיח אחריו חדושים פר"ו וניקב בשמותם „צפנת פענח" ו„מגילה עפה". והוכח מוסר וילן על האש, רישא דבלי בארעא, ה"ה הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים אור נערב... נ"י ע"ה פ"ה מו"ה חנניא יוסף צדיק וטוב לו, והיה צדיק בן צדיק, ה"ה הרב הגאון מלך שלם בכל המעלות המפ' בתורה ובחסידות בן קדושים ועניו וחסיד נ"י ע"ה פ"ה מו"ה טוביה יחיאל מיכל דנהגו שניהם והיו אבד"ק בערזאן, ועליו נאמר, טוב שם משמן טוב. תנצב"ה".

ולו שלשה בנים רבנים: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה אברהם זרח אריה יהודה ליב אשר מילא מקום אביו בעיר ברעזאן, וימת שם אברהם ביום ש"ק ט"ז לחודש טבת תקס"ח. וזה נוסח מצבתו שם:

> „ש"ק ט"ז טבת תקס"ח. הלא תדעון כי שר וגדול נפל היום בישראל, צדקתו ה' כהררי אל, ועשה משפט וצדקה בישראל, מראש שלשלת היוחסין, בן ישראל ה"ה אדומ"ו הגאון החסיד ועניו מתלמידיו של א"א מו"ה אברהם זרח יהודה ליב שהי' אבדפ"ק בן הרה"ג החריף מופת הדור מו"ה חנניא יוסף היילפרין זצ"ל. תנצב"ה זיע"א וכי"ר.

ואלה תולדות ה"ר אברהם זרח היילפרין: א) ה"ר אלחנן אבד"ק פרעמישלאן, ב) ה"ר טוביה יחיאל מיכל מברעזאן, ג) ה"ר יוסף מברעזאן. וימת שם יוסף ביום כ' שבט שנת תקע"ט.

בנו השני (של הג"מ חנניא יוסף) היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל אבד"ק סקאליט, ונח נפשיה ביום ח' אלול תק"ס בעיר ברעזאן ושם מנ"כ.

בנו השלישי (של הג"מ חנניא יוסף) היה הרב הגדול מו"ה יעקב אבד"ק סקאלי אבי הרה"ג מו"ה מרדכי היילפרין אבד"ק זוראוונע, חתן הרב הגדול מו"ה אריה ליבש ברודא אבד"ק קריווטש (חתן הרב הגאון מו"ה שמואל מרגליות אבד"ק זאלישטשיק), בנו של הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ ברודא אבד"ק מקילינץ, חתן הרב הגאון המפורסם מו"ה ליבש אויערבאך

הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאָנימא היה חתן הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק ווילנא (עיין לעיל סוף סי' י') ובנו של הרב הגאון מו"ה יקותיאל זלמן הלוי אבד"ק דראָהביטש, בן הגאון מופת דורו מו"ה יוסף סג"ל חריף אבד"ק פרעמישלא (ע"ע בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ט, הערה ב'), אשר אביו הרב הגאון מו' משה חריף אבד"ק פולנאה היה בנו של הגאון המפורסם בדורו מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב, חתן הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא מח"ס שו"ת שארית יוסף גיסו של הרמ"א. — אם שמש הג"מ שאול הלוי ברבנות בטרם נתקבל לאבד"ק אפטא אין אנו יודעין. בשנת תקס"ח כבר מצאנו אותו יושב על כס הרבנות בעיר אפטא, וביום ט"ז לחודש אלול שנה זו הסכים שם על הדפסת סדר הדורות (קארלסרוהע תקכ"ט), והסכמתו האחרונה משם היא משנת תקל"ג ע"ס ככב מיעקב על אה"ע עד סי' ח' שחיבר הג"מ יעקב אבד"ק לויצק (זאָלקווא תקל"ד). מתי מת ונפטר שמה נעלם ממני. מתולדות שאול הלוי ידענו, כי בן ובת היו לו ואלה הם: בנו ה"ר שמחה הלוי מדאָברמיל היה חתן הרב הגאון מו"ה נתן אבד"ק דאָברמיל (ע"ע בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ע' הערה ב'). ולהרה"ג מו"ה שמחה מדאָברמיל היתה לו בת אשת הרב הגדול מו"ה יהושע אפרים באָמבאָך אבד"ק ליזענסק, בן הרב הגאון מו"ה יהודה צבי באָמבאָך מח"ס שו"ת מנחת יהודה ב"ח (זאָלקווא תקצ"ה, תקצ"ח),

---

אבד"ק סטאניסלאָב (ראה מ"ש עליו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד צ"ה סי' ב'). — וה"ר יעקב אבד"ק סקאָלי הג"ל היה חתן דודו הגביד ר' יצחק איציק, חתן הרב הגאון מו"ה נתן נטע הלוי אבד"ק אָלעסק וראש ב"ד בלבוב, הנ"ל.

בנו השלישי (של הג"מ יקותיאל זלמן הלוי) היה הרב הגאון מו"ה שמחה הלוי אבד"ק סלאָנימא, כמבואר בפנים.

בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה משה מאיר הלוי אבד"ק דאָברמיל. הסכים שם בשנת תק"ב ע"ס באר היטב על ש"ע יו"ד שחיבר ה"ר משה ב"ר ברוך (זאָלקווא תק"ב), וימת שם משה ערך שנת תק"י. חתנו הרב הגאון מו"ה נתן בן הגאון בעל פני יהושע נתקבל אחריו שמה לאב"ד ונח נפשיה דרב נתן בעיר דאָברמיל ביום שמחת תורה תקכ"ב (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ט הערה ב').

בנו החמישי היה הרב הגאון מו"ה מרדכי הלוי אבד"ק קאָצק, חותן הרב הגדול מו"ה אליעזר חיות ר"מ דק"ק פשעווארסק ומנ"כ בעיר בראָדי, שהדפיס את הספר זרע יצחק על משניות (פפד"א תצ"ב) שחיבר אביו הרב הגאון מו"ה יצחק חיות אבד"ק סקאָלי, וימת שם יצחק ביום כ"ז אלול שנת תפ"ו, בן הרב הגאון מו"ה מנחם מאָניש חיות אבד"ק ווילנא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק חיות בעל אפי רבבי (קראקא שנ"א). וה"ר אליעזר חיות התימר עצמו בכבוד חותנו זה וחתם בהקדמת הספר הנזכר „אליעזר בהגאון המחבר ז"ל, חתן הה"ג מ' מרדכי סג"ל ז"ל, בהה"ג מ' יקותיאל זלמן סג"ל ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק דראָהביטש, חתן הגאון המפורסם מו"ה מרדכי זצ"ל אבד"ק ברסק דליטא והמדינה (כוונתו כי הג"מ מרדכי סג"ל היה חתן הג"מ מרדכי ג"ב אבד"ק ברסק דליטא, כי אביו הג"מ יקותיאל זלמן היה חתן הקצין ר' יצחק מזאָלקווא, כמבואר במג"י של הג"מ שלמה יצחק אבד"ק טארניפול).

בנו הששי היה הרב הה"ג מו"ה יעקב הלוי אבד"ק פולנאי (ראה בראש ס' ישמח משה עה"ת בח"ב הערה ב'). — כל אלה מטה בית הלוי חריף מצאצאי הגאון מו"ה שלמה סג"ל חריף אבד"ק לבוב תוך העיר.

בן ה״ר חיים זאב באַמבאַך מלבוב (ראה כל זאת בהקדמת ספר מנחת יהודה). וזה האחרון היה חתן ה״ר דוד, בן הרה״ג מו״ה פתחיה לידא אשר שמש ברבנות ביאססי, לקאטש, וולאַדווי וסלאוויטש מחוז חעלם, בנו של הגאון המפורסם מו״ה דוד לידא אבד״ק אמ״ד מח״ס עיר דוד, דרושים (אמ״ד תע״ט). — ובתו של הג״מ שאול הלוי היתה שמה חייקא אשת הרב החריף מו״ה אברהם נחמן, בן הרב הגאון מו״ה יעקב משה לעווענשטאם אבד״ק אמ״ד (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ ע׳ ע״ר הערה ג׳). וימת אברהם נחמן בעיר אפטא בהיותו עוד רך בשנים בשנת תקנ״ב, בלי השאיר אחריו זרע[30]).

טו) **הרב הגאון המפורסם מו״ה חנינא ליפא מייזלש.** בהיותו אבד״ק אפטא הסכים שם ביום כ׳ טבת תקל״ב ע״ס חובת הלבבות. בשנת תקמ״ו נתקבל לאב״ד דק״ק פיעטרקוב, שם הסכים ביום ג׳ י״ד אלול תקס״ח ע״ס המכריע עם פי׳ זר זהב ומנחת יהודה שחיבר הג״מ נח שמואל ליפשיץ אבד״ק טורבין (לובלין תרנ״ז) וחתום „נאום הק׳ חנינא ליפא מייזלש חונה בק״ק פיעטרקוב״. הוא קורא להמחבר „נד״ז״. הגאון מו״ה אברהם צבי בעל שו״ת ברית אברהם קורא אותו (תאה״ע סי׳ צ״ה) „כבוד חד״ז הרב הישיש הגאון המפורסם מוהר״ח ליפמאן נ״י אבד״ק פיעטרקוב הש״י יאריך ימיו ושנותיו ויחדש כנשר נעוריו״. וגם הוא קורא לבעל ברית אברהם שם „נד״ז״ וחותם „יום ד׳ כ״ד אדר ראשון דהאי שתא תק״ע לפ״ק פיעטרקוב, נאום הק׳ חנניא ליפמן מייזל״. ונח נפשיה בשנת תקע״ו, ושם חלקת מחוקק ספון.

---

30) הרב החריף ומושלם מו״ה אברהם נחמן היה בנו הראשון של דו״ז הגאון מו״ה יעקב משה אבד״ק אמ״ד. ליום חתונת אחותו הגדולה ממנו בשנים מרת רייזיל עם הגאון מו״ה שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד, עשה שיר ידידות בחרוזים יפים ונעימים הנמצא תחת ידי. אח״כ נשא אשה את חייקא בת הרה״ג מו״ה שאול הלוי אבד״ק אפטא, וגם אחר חתונתו נתגדל על ברכי זקינו הוא אא״ז הגאון המפורסם מוהר״ר שאול אבד״ק אמ״ד, והיה מאוכלי שלחנו. בפקודת זקינו חתם בהסכמה על הדפסת המשנה למלך (האמבורג תק״ן) „הק׳ אברהם נחמן בן הגאון מו״ה יעקב משה אב״ד דק״ק קאליף והמדינות יצ״ו, נכד הגאון המפורסם מו״ה שאול נ״י אב״ד דאשכנזים בעיר אמסטרדאם הכותב וחותם בפקודתו״. גם חותנתו הרבנית מאפטא היתה דרה עמו שמה. ואחרי מות זקינו הג״מ שאול שנפטר ביום ש״ק ז׳ תמוז תק״ן, אז עזב הוא עם אשתו וחותנתו את אמ״ד, ויבואו עירה אפטא לדור שם. ביום עש״ק פרשת וירא שנת תקנ״א כתב משם מכתב להוריו, הנמצא תחת ידי, וכותב שם את הדברים האלה: „פה העירה יושבת העמק בארץ הנגב, עיר מושב אויתי למושב לי, כי היא נבנתה במעלות ובמידות יותר מכל ערי פולניא, והיא החלקה הטובה בכל הארצות האל בכל מושבותיה״. ואף כי משבח את העיר הזאת מ״מ הוא מתגעגע מאד על העיר אמ״ד אשר היה נאלץ לעזוב אותה, וכותב שם ג״כ את אלה הדברים: „כי כמו רגע נדחתי אני והנלוים אלי אל ארץ אחרת אשר דתיהם שונות, וערבוב הלשונות ובלבול נימוסי המדינות אשר לא ידעתי מתמול שלשום״. (וראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ע״ה הערה ב׳, ומה שנדפס בשמי בספר „פינות הבית״ לידידי הג״מ צבי יחזקאל מיכלזאהן נרו בראש הר הבית עמוד צ״ד ע״ש). וימת שם אברהם נחמן בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים בטרם מלאה לו שמה שנה תמימה, בשנת תקנ״ב בלא בנים.

טז) **הרב הגאון מו"ה יעקב שמחה הלוי לנדא**, בן משפחה מיוחסת לבית הלוי איטינגא. אביו הרב הגאון מו"ה יוסף הלוי לנדא אבד"ק חמעלניק (וליוסף הלוי עוד בן, והוא הג"מ ישראל יונה הלוי לנדא, מח"ס מעון הברכות על ברכות, דיהרנפורט תקע"ו, חתן הקדוש ר' שמואל למשפחת פרץ הי"ד מעיר לברטוב, הנהרג יחד עם אשתו בנסעם יחד עלי דרך ביער סמוך לעיר חמעלניק ונקברו בחמעלניק), שנפטר שם י"ז חשון תקמ"ג [תקי"ז ?] היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה חיים יהודה הלוי איטינגא אבד"ק לבוב[31]. ואמו היתה בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (ע"ע למעלה בסי' י"ב). ועל שם משפחת חותנו היה הג"מ יוסף וזרעו אחריו נקראים בשם לנדא. ויעקב שמחה נשא את שרה (מתה בלבוב ושם קבורתה עד היום) „בת הראש המנהיג מדינה

---

31) אחת המשפחות העתיקות בישראל אשר העמידה מקרבה רבנים יושבי על מדין ומהם גדולי הדור ואנשי השם, היא משפחת בית הלוי איטינגא. מקור המשפחה הלזו היא עיר איטינגען במדינת בייערן אשר בארץ אשכנז. כנודע נתגרשו היהודים משם הרבה פעמים, ובאחת הרדיפות וילך איש מבית לוי ויקח את אשתו ואת בניו ואת כל אשד לו ללכת עירה ווינא ולישב שם. על שם העיר ההיא היה נקרא בווינא בשם איטינגין, והוא אבי משפחת בית הלוי איטינגא עד היום (בזמן האחרון חתמו הרבה מהם בשם „עטינגער" או „אייטינגען" וכולם בני איש אחד לבית הלוי איטינגא). הראשון הנודע לנו מן המשפחה החשובה הלזו הוא הרב הגאון מו"ה אליהו הלוי מאיטינגין, חתן הגביר המפורסם, נגיד ונדיב שר וגדול ליהודים אשר אושר ועושר יחדיו בו נצמדו ר' שמעון גינצבורג, אשר בעל צמח דוד בסוף ח"א העיד עליו מפי הראיה ומפי השמועה „כי הרוזן ר' שמעון גינצבורג היה חכם חרשים ונבון דעת, גדול בתורה ובנדיבות, גם חסיד ועניו, ומרוב חסדי ד' שהיה עליו התעשר עושר גדול ורב אשר כמוהו לא היה בדורותינו באחד מבני עמנו באשכנז, גם אבותינו לא ספרו לנו, והוא עלה אל האלקים זקן ושבע ימים קרוב לשמונים שנה בשנת שמ"ו לפ"ק, והניח אחריו ברכה בנים הממלאים את מקומו אנשי אמת חכמים ונדיבים ומביני מדע". ולו בן ובת: בתו היתה אשת האלוף ר' יהודה ליב אבי הנגיד הקצין מ' אליה מפרג שנפטר שמה ביום ו' תשרי שנת ת"ט, ועל לוח מצבתו חרותים גם הדברים האלו „האלוף המרומם הקצין מו"ה אליה בן האלוף מו' יהודה ליב ז"ל, חתן הגאון מו"ה אליה סג"ל ז"ל מאיטינגא" (מק"פ, עמוד שפ"ח). ובנו של הג"מ אליה הלוי היה הרב החסיד נגיד ונדיב ר' מרדכי המכונה מודל הלוי מאיטינגין. וימת שם ר' מרדכי בשנת ש"ע בערך. בפנקס הזכרות נשמות נרשמו עליו הדברים האלה: „נשמת החסיד השלם במעשיו ומופלג בדורו מוהר"ר מודל מרדכי במוהר"ר ר' אליה הלוי וכו' עבור שעסק בצרכי בני המדינה באמונה והשתדל לישובים עניים, וגמל חסד עם עניים ועשירים והיה מכניס אורחים". ולו ששה בנים גדולים (מג"י ישן הנדפס בסוף ס' תולדות משפחות גינצבורג) אנשי השם, אשר מהם יצאו משפחות נכבדות ונשאות, ואלה הם: בנו הראשון היה „האלוף הנדיב הגדול, גבר חכם מחוכם, חובר חבר וסבר" (לשון החרות על לוח מצבתו בווינא) ר' אברהם סג"ל איטינגין בווינא, כי נשא משם אשה את פיגלא בת הקצין ר' שמואל פייביש גוטרידש תאומים, בנו של הרה"ג מו"ה אהרן משה תאומים, חתן זקיני הנגיד ר' ישראל הלוי איש הורוויץ מפרג (ע"ע בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד נ"ז). הוא היה עשיר גדול ומגדולי נכבדי עיר ווינא, נגיד ונדיב, בעל עמיו ראש ומנהיג בעירו וראש המדברים בכל מקום, קרוב אל המלכות וסוכן בחצר המלך ונודע בשם ר' אברהם ריז. הוא יסד בית המדרש לתורה ולתעודה „והחזיק תלמידי חכמים הלומדים שמה יומם ולילה" (לשון ר' מנחם פורטא בספרו עובר אורח בחכמת החשבון, ווינציא שפ"ז). שמו היה נודע בשערים על ידי צדקת פזרונו, וגם על ידי השתדלותו אצל הרשות, כי נכנס בעובי הקורה להציל נפשות רבות

המפורסם מו״ה אלכסנדר זיסקינד זצ״ל״ (לשון החרות על לוח מצבתה בלבוב. ראה במעלות היוחסין עמוד ע״ו). ומשער אני כי אביה הוא מנהיג העיר והמדינה בעיר בראדי, שהיה נקרא בשם ר׳ זיסקינד לעכאוויצער, שמת שם י״ב אייר שנת ת״ס. — ובת הג״מ יעקב שמחה היתה שמה טאבא אשת הרב הנגיד ר׳ יצחק אהרן איטינגא מלבוב (בכתבי הגאונים עמ׳ נ״ו כתבתי, כי שם אשת יצחק אהרן אסתר בת הג״מ מרדכי זאב אורינשטיין אבד״ק לבוב, וכן בעמוד מ״ה כתבתי שם כי אביו של הג״מ מרדכי זאב היה שמו נפתלי הירץ בן הג״מ יהודה ליב, שלא כמו שכתוב כאן), אבי הגאון המפורסם מו״ה מרדכי זאב סג״ל איטינגא מלבוב בעל מפרשי הים ושו״ת מאמר מרדכי, וחותנו של הגאון המפורסם מו״ה יוסף שאול הלוי נאטנזאהן אבד״ק לבוב והגליל (וראה מ״ש בתולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, בסוף ס׳ ברכה משולשת עמ׳ קכ״ג).

מישראל. ביום ח״י לחודש יולי שנת ש״ץ, כאשר נלכדה העיר מנטואה אשר במדינת איטליא ע״י גייסות מלכות אוסטריא, ושללו ובזזו את רחוב היהודים (גיטו) והרבה מהם נלקחו בשביה והשאר גורשו מן קרית העיר וחוצה לה, אז חגר ר׳ אברהם סג״ל איטינגא עוז ונסע עירה רעגנסבורג, מקום מושב הקיסר בעת ההיא, והתנפל לפני המלך והמלכה לחוס על היהודים להשיבם אל מקומם. על ידי השתדלותו יצא דבר המלכות אל שר צבאו במנטואה, לשלוח את היהודים אשר נלקחו בשביה חפשי ולהשיב להם כל הונם ורכושם אשר נגזלו מאתם על ידי אנשי הצבא, ולהחזירם למקומם (גולי ווינא ע׳ כ״ג). וימת אברהם בשיבה טובה וכתר שם טוב העולה על כלנה ביום ב׳ ב׳ לחודש סיון שצ״ז בווינא ושם מנ״כ.

ולו שלשה בנים גדולים ושתי בנות גבירות שאננות. ואלה תולדות אברהם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה אליה סג״ל איטינגא אבד״ק וועגרוב (משער אני כי הוא היה אח״כ אבד״ק טריר אשר בארץ אשכנז, ולו בן ושמו משה שהיה נקרא בשם ר׳ משה קאבלענץ. וימת משה ביום ועש״ק כ״ב אב תפ״א בהיותו זקן ושבע ימים. ובפנקס הקהל גרשם עליו „נשמת הזקן ר׳ משה בהרב הגדול מ׳ אלי׳ איטינגין סגל אבד״ק טריר, נקרא בפי כל ר׳ משה קאבלענץ״), מח״ס ברית הלוי, פי׳ על תפלת משה בפרשת ואתחנן בשס״ה אופנים (לובלין ת״ה). גם היו נמצאים אצלו תוס׳ על מס׳ הוריות ונדפסו בפעם ראשונה (דיהרנפורט) בסוף מס׳ סוכה אחר הלכות הרא״ש ואח״כ במקומן בש״ס דפוס פפד״מ ואמ״ד (תע״א־תפ״ג) וכן בכל הוצאות הש״ס. בהקדמת ספרו ברית הלוי הוא חותם עצמו בשמו ושם אביו וזקיניו „אליהו לביה לוי בלא״א הגביר והנדיב מוהר״ר אברהם בן החסיד מוהר״ר מרדכי מודל הלוי ז״ל, בן הגאון מוהר״ר אליהו ז״ל״. ולו בן ושמו אברהם מווישניצא, מנהיג המדינה דגליל קראקא, דהיינו של מדינת פולניא הקטנה. ובתו של בעל ברית הלוי היתה אשת הנגיד ר׳ שמואל ר׳ איסרלש מלובלין (ע״ע בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ עמ׳ כ״ז).

בנו השני (של ה״ר אברהם סג״ל איטינגא מווינא) היה שמו ר׳ ליב, חתן זקיני הרב הגאון מו״ה מאיר וואהל אבד״ק בריסק דליטא, בנו של הקציץ שר וגדול ליהודים ר׳ שאול וואהל, וחתן זקיני הרב הגאון מו״ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא (ע״ע בספרי הנזכר עמ׳ ע׳). ולה״ר ליב יולד בן ושמו מאיר (ע״ש זקינו הג״מ מאיר וואהל) שהיה אבד״ק ראקוב.

בנו השלישי (של ה״ר אברהם הלוי איטינגא) היה הרופא ר׳ נפתלי הירץ הלוי איטינגא מפרעמישלא, ויבואר אודותיו להלאה. — ובתו (של ה״ר אברהם סג״ל איטינגא) מרת בריינדיל היתה אשת הרב הגאון אבד״ק פינטשוב (נכד הקציץ ר׳ יצחק אייזיק הנודע בשם ר׳ אייזיק ר׳ יעקליש מקראקא) ולה בת ושמה שרה אשת הרב הדיין ר׳ וואלף צוויזמיר מו״ץ בעיר פינטשוב

(ראה מ״ש אודותיו למעלה בהערה 26). ולשרה יולד בן ושמו ר׳ יחזקאל מעיר קשונס גדול, ולו בן חתן ה״ר שלמה סופר מקראקא. וימת שם שלמה ביום ד׳ ט׳ לחודש ניסן תקי״ז, ושם אשתו פעריל בת זקיני הרב הפרנס מו״ה יששכר בעריש מקראקא בן רבנו הגדול רבי ר׳ העשיל זצ״ל. ותמת גם היא שם ביום ב׳ ג׳ ניסן תפ״ד. ודע כי לר׳ שלמה סופר מקראקא יולד שני בנים, שם האחר הרה״ג מו״ה יששכר בעריש (ע״ש זקינו) אבד״ק זאבני, ושם השני הוא מנהיג המדינה ר׳ יחיאל מיכל (מג״י הגדפס בראש ספר שפתי צדיקים).

ומשער אני כי ה״ר שלמה סופר מקראקא היה בנו של ה״ר יחיאל מיכל חתן הרב הגאון מו״ה אברהם לבוב (חתן הגאון המקובל מו״ה נתן נטע בעל מגלה עמוקות), בן הגאון מו״ה משה לבוב (ראה בהקדמת שו״ת ברית אברהם להג״מ אברהם צבי אבד״ק פיעטרקוב). ודע כי הג״מ יששכר בעריש אבד״ק זאבני היה חתן הרה״ג מו״ה שמעון וואלף בר׳ יעקילש דיין בעיר פינטשוב, מח״ס כבוד הבית על אגדות עין יעקב ח״א (האמבורג תס״ז) וספר כבוד חכמים על אגדות הירושלמי (שם תס״ג) ונזכר לשבח בבית שמואל על אה״ע (סי׳ ט״ז סק״ו) בזה״ל: „והעירני לזה ארי שבחבורה, גדול בתורה התורני מהר״ר וואלף ר״י (ר׳ יעקילש) דיין מק״ק פינטשוב״. ולהג׳ מ׳ יששכר אבד״ק זאבני היה בן והוא הגביר המפורסם רחים ומוקיר רבנן ר׳ צבי הירש מפיעטרקוב, חותנו של הרה״ג מו״ה שלמה, אשר בנו הנגיד ר׳ אלעזר היה אבי הגאון מו״ה אברהם צבי אבד״ק פיעטרקוב מח״ס שו״ת ברית אברהם (ראה בהקדמת שו״ת ברית אברהם מאבי המחבר).

ועתה שוב נשוב לדבר מתולדות בניו ובני בניו של הרופא ר׳ נפתלי הירץ סג״ל איטינגא מפרעמישלא (בנו השלישי של ה״ר אברהם איטינגא), אשר זכה כי גם ממנו יצא דור ישרים יבורך אנשים מצוינים וגם רבנים מובהקים אנשי השם. לו היו חמשה בנים גדולים וגם בת ושמה שרה אשת הקצין המפורסם מו״ה צבי הירש סג״ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר׳ הירש וויטש (ראה מ״ש אודותיו בארוכה בתולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, שנדפסו בסוף ס׳ ברכה משולשת בהערה שם). וחמשת בני נפתלי, שנים מהם אחזו מעשי אביהם והיו ג״כ רופאים, דהיינו בנו ר׳ משה הלוי היה רופא בעיר פינטשוב, והשני ר׳ זעליג הלוי היה רופא בעיר סלוצק. והשלישי ר׳ ליב הלוי היה חתן ה״ר מרדכי קמנצר מלובלין. והרביעי היה הרב הדיין מו״ה מרדכי מאדיל הלוי איטינגא מו״ץ דק׳ טורבין, מח״ס לבוש מרדכי עה״ת, וגם הוא הביא לבית הדפוס את השו״ת מהר״י בן לב ח״ד (פיורדא תנ״ב), והגאון בעל בית שמואל על אה״ע בהסכמתו הגיד עליו שהוא „איש קדוש בנן של קדושים״. ובנו החמישי הגדול שבכלם והוא הבכור היה הרב הפרנס הגביר המפורסם נגיד ונדיב, קצין עם, בעל בעמיו ר׳ אברהם סג״ל איטינגא הידוע בשם ר׳ אברהם ליכטענשטאדט פרימוס בעיר פרג, דהיינו פרנס ומנהיג על מדינת ביהם מטעם הרשות (פרימאטאר), אשר היה לו הכח לערוך המסים לפי הגולגלות על יהודי ביהם. ואלה דברי ימי חיי אברהם הלוי ליכטענשטאדט מפרג. כנראה היה ר׳ אברהם ליכטענשטאדט עוד ילד קטן במות עליו אביו הרופא ר׳ נפתלי הירץ, ונתגדל ונתחנך אצל אבי חורגו ר׳ יעקב ליכטענשטאדט פרנס המדינה במדינת ביהם, וע״ש אביו חורגו היה הוא ג״כ נקרא בשם ר׳ אברהם ליכטענשטאדט. אחרי אשר נשא אשה את דינה בת הנעלה כהר״ר שלמה (היא מתה בחיי בעלה בפרג יום ג׳ כ״ד אלול תנ״ז) קבע דירתו ג״כ בעיר ליכטנשטאדט אצל קארלסבאד, והיו לו מסחרים גדולים אשר נתעשר מהם. הוא היה סוכן בחצר המלך של מדינת זאכסן, ונעשה ג״כ פרימוס המדינה ושתדלן עבור אחיו היהודים אצל הרשות, ועשה טובות לעמו והציל נפשות רבות מישראל, כעדות נכדו הרה״ג מו״ה יוסף הלוי איטינגא בהקדמת ספרו עדות ביהוסף עה״ת (זולצבאך תס״א). בשנת ת״מ, כאשר רצתה הרשות בעיר פלאן אצל מאריענבאד לגרש את היהודים משם, אז לא נח ולא שקט ר׳ אברהם ליכטנשטאדט והגיש בקשה ערוכה אל הקיסר לעפאלד הראשון וכן אל הממשלה, שיתנו צו אל הרשות במקום ההוא שאין לגרש את היהודים משם. ביום ח״י לחודש אקטובר שנת תמ״א יצאה פקודה מאת שרי המדינה אל הרשות במקום ההוא להחזיר היהודים למקומם. הוא היה סוכן אצל הקורפירסט של מלכות זאכסן ודבריו היו נשמעים שמה, על כן ערך ביום ט״ז לחודש אויגוסט שנת תמ״ז כתב בקשה אל הקורפירסט מזאכסן, ליתן צו לעושי רצונו, כי אסור לשלוח יד

ביהודים הבאים מביהם לעיר לייפציג על היריד (מעסטע) לשם. ע״י השתדלותו נתמנה הגאון מו״ה אברהם ברודא (עיין מ״ש עליו בירחון רבני „אוצר החיים״ שנת תרצ״ז עמ׳ מ״ה) בשנת תמ״ט לרב המדינה על כל מדינת ביהם. אח״כ כאשר התחתן ה״ר אברהם ליכטנשטאדט עם הגאון מו״ה שמעון וואַלף שפירא, בהלקח לבנו ר׳ שלמה את שפרה בת הג״מ שמעון וואַלף שפירא לו לאשה, אז השתדל גם עבורו שיהיה אב״ד דמדינת ביהם, ובכן נתחלקה המשרה הזאת לשנים, חצי מדינה עמדה תחת חסות הגאון מ׳ אברהם ברודא וחציה השניה תחת הגאון מ׳ שמעון וואַלף שפירא, נגד רצון מ׳ אברהם ברודא זצ״ל. כעשרים שנה היה ה״ר אברהם הלוי לאב ולפטרון דהיינו פרימוס (פרימאטאַר) לבני ישראל במדינת ביהם, אולם לעת זקנתו נתקנאו בו אחיו, שני פרנסי המדינה ר׳ בעריל טאבאַר ור׳ אליהו בקאובין (הוא היה גיסו של הגאון מו״ה יעקב רישר בעל שו״ת שבות יעקב, כי זה האחרון לקח לו לאשה את אחותו שרה, בת „הראש והקציץ האלוף כ״ה הירש בלאַך בקאובין ראש הקהל בפראג״ — לשון הגאון הנ״ל בהקדמת ספרו מנחת יעקב, ושרה מתה בפרג בשנת תנ״ו), והלשינו עליו לפני הרשות, כי העלים הרבה שמות היהודים במדינת ביהם לפטרם מן המס. ובכן יצאה פקודה מן הרשות ביום כ״ב לחודש אויגוסט שנת תנ״ב לקחת אותו לבית הסוהר. ביום כ׳ לחודש אפריל שנת תנ״ג ניטלה ממנו המשרה הכבודה של פרימוס דמדינת ביהם. בינתיים שמו גם את שני המלשינים הנזכרים בבית הסוהר. ביום כ׳ לחודש נאָוועמבר שנת תס״א יצא דבר מלכות מן הקיסר לעפאַלד הראשון להוציא לחפשי את ה״ר אברהם ליכטנשטאדט, יען חף הוא מפשע, אולם המלשינים ישבו עוד שנה אחת בבית הסוהר, ואחר כלות השנה ההיא יגרשו אותם מן מדינת ביהם. ביום י״ד דיצמבר שנת תס״ב יצא צו מאת הקיסר לעפאַלד להושיב את ה״ר אברהם הלוי על כנו להיות פרימוס על כל מדינת ביהם כלפנים. אבל הוא שמש בהמשרה הזאת רק שנה אחת, כי על ידי הרפתקאות והיסורים אשר היו לו במשך הימים אשר ישב בבית הסוהר עזבוהו כחותיו ונחלש מאד. וימת אברהם בפרג ביום א׳ י״ג לחודש כסלו שנת תס״ג ושם מנ״כ.

הוא זכה כי יצאו ממנו בנים ובני בנים אנשי השם ומהם רבנים מובהקים יושבי על מדין במדינות שונות עד ימינו אלה. ואלה תולדות אברהם הלוי איטיגנא: כאמור היה בנו ה״ר שלמה חתן הג״מ שמעון וואַלף שפירא רב המדינה בפרג, ולו בן ובת. בנו ה״ר שמואל הלוי היה רב ואב״ד בהקלויז בעיר פרג. ובתו בילא היתה אשת הגגיד ר׳ יצחק באַנדי מפרג, וימת יצחק בשנת תק״י בפרג, ואחרי מותו נדבה היא ושני בניה ר׳ שמעון ור׳ מרדכי באַנדי פרוכת יקרה לבית הכנסת הגבוה בפרג. ושם אשת ר׳ שמעון באַנדי גנעגדל בת הגאון מו״ה חיים יונה תאומים אבד״ק ברעסלא (ראה למעלה בהערה 24).

בנו השני (של ה״ר אברהם ליכטנשטאדט) והוא הבכור היה הרב הגאון מו״ה אליעזר הלוי איטיגנא, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר לונדנבורג אשר במדינת מעהרין. ביום י״א טבת שנת תנ״ח אירע דבר, כאשר התאספו האנשים להתפלל בבית הכנסת נפלה כיפת בית הכנסת ארצה והיתה לרסיסים ולא ניזק שום איש. על המאורע והנס הלזה תיקן הוא שם להתעגות מדי שנה בשנה ביום ההוא ולומר סליחות. גם חיבר סליחה אודות הדבר הזה אשר שמו ושם עירו נרשם בראשי החרוזים „אני אליעזר הלוי אב״ד ל״ב (לונדנבורג) חז״ק״. בשנת ת״ס בערך נתמנה שוב לאבד״ק העלישויא, וימת ביום ב׳ כ״ו תשרי ת״ע לפ״ק ושם מנ״כ (ראה מ״ש אודותיו במאמרי „עיר העלישויא ורבניה״ בירחון רבני „אוצר החיים״ שנה ח, סימן ז׳). מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים ושלש בנות היו לו. חתנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה צבי הירש ב״ר יוחנן ניקולשפורג אשר שמש ברבנות בהרבה קהלות במדינת מעהרין בזה אחר זה בק״ק איוואניץ, ביזענץ, אייבשיץ, קרומינא, ובשנת תפ״ט נתמנה שוב לאבד״ק טריביטש. בשנת תצ״ג, אחרי נסיעת הגאון מו״ה מרדכי כ״ץ (חותנו של דו״ז הגאון יעב״ץ) מעיר ברודא לשבת על כס הרבנות בעיר פוזנא, אז נתקבל הוא על מקומו שמה, ושמש שם ברבנות כעשר שנים, וימת ביום ג׳ כ״א מרחשון תק״ב ושם מנ״כ. — חתנו השני היה הרב הגדול מו״ה ליב וויזיל, חותנו של הרב ר׳ יוסף וויזיל בק״ק הלברשטאדט (ראה כל זאת בספר עדות ביהוסף עה״ת סי׳ קע״א, ש״ו וש״ז).

חתנו של ה״ר אברהם ל״ש היה הרב הגדול מו״ה פייביש ליכטנשטאדט אשר בשחרותו

שמש ברבנות זמן מה בעיר קעלין (קאללין) ואח״כ בעיר בומסלא אשר במדינת ביהם, ושם אשתו רעכיל שמתה בפרג שנת ת״ן.

בנו הראשון של הגאון מו״ה אליעזר סג״ל איטינגא היה הרב הגאון מ׳ חיים יהודה ליב סג״ל איטינגא שהיה בסוף ימיו אבד״ק לבוב, ויבואר אודותיו להלאה. — בנו השני היה הרה״ג מו״ה יוסף הלוי, אשר היה עוד רך בשנים במות עליו אביו, ויקחהו אחיו הגדול לביתו והיה מאוכלי שלחנו ולמד בישיבתו עד יום חתונתו היא שנת תע״ז, כי בשנה ההיא נשא אשה את בת הרה״ג מ״ה אייזיק פרעגער דיין ומו״ץ בעיר גלוגא רבתי, חותנו של הרב הגאון מו״ה יחיאל מיכל בעל נזר הקודש על המדרש רבה, והוא היה ג״כ נאה דורש ברבים במקומות שונים. ובהיותו בן שבע שנים דרש על הפסוק מה טבו אהליך יעקב, ואביו קלסיה מאד. חיבר ספר עדות ביהוסף עה״ת (זולצבאך תק״א) וספר יפה מראה על אגדות הש״ס וספר חדושי הלכות על ששה מסכתות ובתוכם גם מס׳ יבמות (ראה כ״ז בהקדמתו שם).

ועתה שוב נשוב לדבר מדברי חיי יהודה, הוא הגאון מו״ה חיים יהודה סג״ל איטינגא, בנו בכורו של הגאון מו״ה אליעזר הלוי אבד״ק העלישויא. עוד בחיי אביו היה הוא נחשב לאחר מרבני גדולי הדור. וכמו אביו היה הוא ג״כ מופלג בחסידות וצדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. הוא נשא אשה את מיכלא (מתה בלבוב ביום ג׳ ה׳ כסלו תפ״ב) בת הנגיד ר׳ אליעזר שהיה נקרא בשם „ר׳ ליזר ר׳ מענדל פאטיגירש מלבוב״ (מג״י ישן הנדפס בסוף ס׳ תולדות משפחות ג״ב). משער אני כי חותנו ר׳ ליזר ר׳ מענדלש בלבוב הוא אבי זקיני הגאון מו״ה משה חיים אבד״ק לבוב (ראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ כ״ט ועמוד ס׳). ובכן היה גיסו של זקיני הגאון מו״ה משה חיים אבד״ק לבוב, כי אשת נעוריו מיכלא היתה אחות משה. בשחרותו נתמנה הגאון מו״ה חיים יהודה ליב סג״ל איטינגא לאבד״ק קאליש, הסמוכה לסטאניסלאב. משם נתקבל שוב לר״מ ודיין הגדול בעיר לבוב, ונמצא חתימתו בפנקס הקהל דשם משנת תס״ב על קיום פרעון חוב של זוזי דיתמי. משם יצא טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור, וגדולי המחברים שחרו את פניו להדר את ספריהם בנועם זיו הסכמתו, ונמצאו ממנו הסכמות שונות בהיותו שוכן בעיר לבוב. ואחרי אשר עזב זקיני הג״מ משה חיים את עיר לבוב מפני חמת המציק, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אבד״ק לבוב, כמבואר בראש הסכמתו ע״ס טעמי המסורה (אמ״ד תפ״ח) שנרשם עליו „אב״ד בק״ק לבוב״ (ראה בספרי הנ״ל עמוד ל״א). כשתים עשרה שנה שמש ברבנות בעיר לבוב מן שנת תפ״ח עד יום פקודתו שנת ת״ק לפ״ק, ונח נפשיה דרב יהודה הלוי ביום ב׳ ג׳ שבט ת״ק בעיר יארטשוב ושם מנ״כ. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו, כאמור, היתה בת הקציץ ר׳ ליזר ר׳ מענדל פאטגירש מלבוב, ואחרי מותה נשא את בת הגאון המפורסם מו״ה שמחה כהן ר״פ, אחות הג״מ חיים כהן ראפאפורט שהיה אחריו אבד״ק לבוב והגליל. תשובות אליו נדפסו בשו״ת ר״ח כהן ר״פ, חיו״ד סי׳ ז׳, חו״מ סי׳ ז׳. ותשובותיו נדפסו ג״כ שמה בחלק חו״מ סי׳ ו׳ ובשו״ת מים חיים (זיטאָמיר תרי״ז) סי׳ י״א. ויהודה גבר באחיו כי זכה ג״כ לבנים ולבני בנים גדולים בתורה עד זמן אחרון. וגם חתניו לוקחי בנותיו היו גאונים מצוינים אדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה אהרן סג״ל איטינגא חתן הגאון מו״ה חיים כהן ר״פ, אבד״ק לבוב. בתחילה שמש ברבנות בעיר יאברוב, ותשובה אליו נדפסה בתשובות חותנו חיו״ד סי׳ מ׳ והיא מן יום י״ט מנחם אב שנת תק״י בהיותו עוד ביאברוב. ויהי בנסוע הגאון מו״ה דובער בן הגאון מו״ה אריה ליבש אבד״ק זאמושטש מעיר רישא להיות ר״מ בעיר לבוב, אז נתמנה הוא על מקומו שם לאב״ד ור״מ בעיר ההיא. הסכמתו הראשונה משם היא משנת תקכ״ג ע״ס שו״ת גאוני בתראי (טורקא תקכ״ד) והאחרונה ע״ס שו״ת הר הכרמל (פפד״א תקמ״ב). ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו ביום ג׳ י״ט סיון תקמ״א בעיר לבוב ושם מנ״כ.

בנו השני היה הרב הגאון מו״ה יוסף סג״ל לנדא אבד״ק חמעלניק, כמבואר בפנים. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל הלוי אבד״ק מעזריטש, חתן הרב הגאון מו״ה שמואל אבד״ק קרעמניץ. עיין בספרי „כתבי הגאונים עמוד מ״ג. — בנו הרביעי היה הרה״ג מו״ה יחיאל מיכל אבד״ק טישוויץ הנקבר בעיר לעברטוב. — בנו החמישי היה עוד רך בשנים

וצעיר לימים במותו, הוא ה״ר נפתלי הירץ הנקבר בעיר בראַדי. אלה הם חמשת בניו של הגאון מו״ה חיים יהודה ליב סג״ל איטינגא, אשר ילדו לו נשיו. — וגם חמש בנות היו לו נשואות לגאונים מצוינים אדירי התורה ואלו הן: בתו הראשונה היתה אשת הרב הגאון מו״ה אברהם אבד״ק טיסמניץ (ראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ ע׳ מ״ה). השניה היתה אשת הגאון המפורסם מו״ה יעקב יצחק הלוי אבד״ק פרעסבורג (ראה למעלה הערה 29). השלישית אשת הגאון מו״ה שמואל האב״ד האחרון בווילנא. הרביעית חנה היתה אשת הרב הגאון מו״ה דובער אבד״ק טשאַרטקוב (ראה אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ ע׳ מ״ה). החמישית היתה אשת הרב הגאון מו״ה יצחק אייזיק כהן צדק ר״מ באוסטרהא (מעלות היוחסין עמ׳ ע״ד). כל אלה אלופי יהודה ליב לבית הלוי איטינגא אבד״ק לבוב בן הגאון מו״ה אליעזר הלוי אבד״ק העלישויא, בנו בכורו של ה״ר אברהם ליכטנשטאדט מפרג, בן בנו של ה״ר אברהם סג״ל איטינגא מווינא, בנו הראשון של ה״ר מרדכי מודל סג״ל (הראשון) מאיטינגין.

בנו השני (של ה״ר מרדכי מודל הראשון מאיטינגין) היה הנגיד ר׳ שמעון הלוי מאיטינגא, ובפנקס הזכרות נשמות בשם נרשם עליו „את נשמת העניו החסיד המושלם מוהר״ר שמעון בן מוהר״ר דוד מרדכי מודל מבית הלוי וכו׳ עבור שעסק בצרכי בני המדינה וגמל חסד עם עניים ועשירים והיה מכניס אורחים והניח ברכה אחריו״.

בנו השלישי היה הרב „החסיד השלם מופלג בדורו מוהר״ר דוד טעבלי״, אשר השיג רשיון מאת הרשות של מדינת עללוואנגען עבור איזו משפחות של יהודים לגור שם, כי עד הזמן ההוא היתה המדינה הזאת מוסגרת לפני בני ישראל. ובפנקס שם נרשם עליו „נשמת החסיד השלם מופלג בדורו מוהר״ר דוד טעבלי במוהר״ר מרדכי מודל הלוי וכו׳ עבור שעסק בצרכי בני המדינה באמונה והשתדל במדינת עללוואנגין שהיתה סגורה כמה שנים, וגמל חסד עם עניים ועם עשירים וכיבד לומדי תורה״. וימת דוד טעבלי בעיר ווינא בשנת תכ״ה ושם קבורתו עד היום. ולו בן יחיד והוא הרה״ג מו״ה מרדכי מודל (השני) שהיה נקרא בשם ר׳ מאַדיל ריז. בשחרותו היה אבד״ק שנייטוך ואח״כ היה דיין ומו״ץ בווינא בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו״ה גרשון אשכנזי בעל שו״ת עבודת הגרשוני. אף הוא הסכים בשנת תכ״ט ע״ס אור חדש על ברכות הנהנין מאת הרב המקובל ר׳ בנימין זאב בוכנער מקראקא. בצאת ישראל בגולה בשנת ת״ל מעיר ווינא היה גם הוא בתוך אלו הן הגולין וקבע דירתו בעיר ברלין ומצא חן ע״י שכלו הטוב והישר בעיני הקורפירסט הגדול משם. הוא היה נכה רגלים, והקורפירסט אמר עליו, אילו היו לו רגלים ישרות וטובות כמו שיש לו שכל טוב וישר חד וחרוץ לא היה נמצא דוגמתו בארץ הזאת. אף הוא היה מראשי מיסדי הקהלה שמה, ובכן נתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. בשנת תל״ב השיג רשיון לקנות כברת ארץ עבור בית הקברות של הקהלה החדשה. וימת שם מרדכי מודל ביום א׳ י׳ לחודש אלול שנת תל״ה. — ושם אשתו פעסיל בת הרב הגדול מו״ה יעקב דוד מירלש „ראש חריפי ווינא״ (זקינו של בעל קרבן העדה על הירושלמי) ודיין הגדול בשם. וימת דוד בעיר ווינא ביום א׳ כ״ח לחודש טבת שנת תי״ז. ותמת גם היא בברלין ביום ב׳ כ״ה ניסן תל״ת לפ״ק, והיא ילדה לו ארבעה בנים נגידים וקצינים, הלא המה: א) הנגיד ר אברהם הלוי ריז, אשר הוא השתדל אצל הקורפירסט שיתן רשיון להיהודים גולי ווינא לדור בברלין, וגם הוא היה מראשי מיסדי הקהלה שמה. וימת שם אברהם בשנת תל״ז. אחד מחתניו לוקחי בנותיו היה הרה״ג מו״ה מרדכי טאַקלעס ראש ב״ד בעיר ברלין. ב) האלוף המרומם ר׳ אליהו מנהיג בעיר אלטונא, וימת שם בשנת תע״ג. ג) הגביר ר יעקב קאַפּיל הנקרא בשם ר׳ קאַפּיל ריז, חתן הרב הגאון מו״ה אורי ליפמן דרשן מווינא. הוא קיבל רשיון מאת הקורפירסט פרידריך השלישי לבנות בית הכנסת בברלין. וימת שם יעקב קאַפּיל בשנת תס״ט. ד) ה״ר צבי הירש ריז, אשר היה נקרא על שם עיר מולדתו בשם ר׳ הירש ווינר. יחד עם אביו בא בשנת תל״א עירה ברלין, וימת שם בשנת תע״ה. בתו רעכיל היתה אשת הנגיד ר׳ שמואל זנוויל הלברשטאדט מברלין. וימת שם שמואל בשנת תק״ב, והוא אבי ה״ר אברהם מאיר ברלין (היה נקרא כן ע״ש עיר מולדתו ברלין). וימת אברהם בעיר פיורדא בשנת תק״מ, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו״ה נח חיים צבי ברלין מח״ס עצי ארזים

על ש"ע אה"ע (פיורדא תק"ן), ועצי אלמוגים על הלכות נט"י, עירובי חצרות, ושניות לעריות (זולצבאך תקל"ט).

בנו הרביעי (של ה"ר מרדכי מודל הראשון היה שמו ר' אליה מפפד"מ, שנפטר שם ביום ט' ניסן שנת ת"י לפ"ק, ולו בן ושמו ר' אברהם אבריל מפפד"מ, אבי ר' אהרן חיים הלוי איטינגא משם, אשר לקח לו לאשה את חוה בת הרב הגאון מו"ה אהרן תאומים אבד"ק קראקא מח"ס בגדי אהרן עה"ת.

בנו החמישי היה הנגיד הקציז ר' אשר לעמיל הלוי איטינגא מווינא. וימת שם ביום ג' כ"א אלול שנת תכ"ב. ולו בן ובת: בנו הרב הגאון מו"ה משה הלוי איטינגא היה אבד"ק זבאריז (ע"ע למעלה הערה 18), והוא בשנת תנ"ז לא היה עוד בין בחיים. ובתו (של ר' אשר לעמיל) בולנא היתה אשת הרופא ר' יצחק איציק ווינקלער (ד"ר ווינקלער) מפרעמישלא, בנו של הרופא המומחה (ד"ר לעֶע ווינקלער) ר' יהודה ליב ב"ר יצחק רופא בקהל עדת ישורון בעיר ווינא. הרופא ר' יצחק איציק ווינקלער למד את חכמת הרפואה והפילוסופיא בעיר פדואה אשר במדינת איטליא, כי רק שם נתנו רשות ליהודים ללמוד את חכמת הרפואה בבתי ספר הגבוהים (אוניווערזיטעט) שלהם. בשנת תכ"ט נכתר שמה בתור דאָקטאָר לחכמת הרפואה והפילוסופיא. בשחרותו היה עוסק ברפואת הגוף על יד אביו בעיר ווינא והיה שם רופא מהולל גם אצל הנכרים. בשנת ת"ל בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא הלך גם הוא בגולה יחד עם אביו, וקבעו דירתם בעיר פוזנא. בשנת תמ"ב קיבל רשיון מאת המלך יאן סאָביעסקי לגור בעיר פרעמישלא ולהיות שם רופא באין מעצור לו.

בנו הששי (של ה"ר מרדכי מודל הראשון) היה הרב הגדול בתורה מו"ה משה הלוי מנהיג העיר במיץ, חותן ה"ר יוזיל ממיץ. משער אני כי זה האחרון הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יוזיל בן הרב הגאון החסיד מו"ה אברהם מווירמייזא. בשחרותו נתמנה יוסף בעיר מגורי חותנו לדיין ומו"ץ בעיר מיץ. אח"כ נתקבל לאבד"ק טריר ומשם נתמנה שוב לאבד"ק בינגא. בשנת תמ"א הסכים שם ע"ס שו"ת חות יאיר (היא נדפסה בסוף הספר) מאת הגאון מו"ה יאיר חיים בכרך, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ושם עירו „נאם הק' יוסף יוזיל בלא"א כמהר"ר אברהם זצלה"ה החונה בק"ק בינגא וחותם פה וירמש, לסדר „ובחרת בחיים שנת אמ"ת". וימת שם יוסף בליל א' דר"ה שנת תמ"ה. והוא אבי הרב הגאון מו"ה יצחק אהרן וירמיזא אשר נתמנה אחרי אביו לאבד"ק טריר. משם שלח שאלותיו וספיקותיו לפני הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל שו"ת עבודת הגרשוני (ראה עבודת הגרשוני סי' י"ח). אחרי כן נתקבל שוב לאבד"ק ברייזיך אשר במדינת עלזאס. שם הסכים ביום ה' כ"ו תשרי תמ"ב על ספרו של הגאון בעל חות יאיר (והיא נדפסה שמה בסוף הספר), וחתום „הצעיר הקטן יצחק אהרן בלא"א הרב הגדול החסיד כמוהר"ר יוסף יוזיל שלי"ט וירמייזא, חונה פה ק"ק ברייזיך במדינות עלזוס והגלילות". בשנת תמ"ה נתקבל שוב לאבד"ק מנהיים ושמש שם ברבנות עד שנת תנ"ג, וכאשר נשרפה העיר הזאת הלך לו לגור בעיר מולדתו מיץ. ביום ב' כ"ב אדר שני שנת תנ"ג הסכים שם ע"ס שם שמואל עה"ת (פפד"א תנ"ט) ומזכיר בה את העיר „מנהיים השרופה", ועליה נרשם „הסכמת הרב הגדול המובהק מוהר"ר אהרן שהיה אבד"ק מנהיים ואח"כ איתן מושבו בעיר ואם בישראל קהלה מפוארה ק"ק מיץ". ונח נפשיה דרב יצחק אהרן שם בשנת תפ"ב. בתו מערלא היתה אשת הרב הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יהושע העשיל לבוב, שנולד בשנת תנ"ג לאביו הוא זקיני הרב הגאון מו"ה אהרן לבוב אבד"ק טריר ואח"כ בעיר וועסהויבין אשר במדינת עלזאס (וימת שם אהרן בליל ש"ק ז"ך מרחשון שנת תע"ג), אשר ילדה לו אשת נעוריו בת הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה יוסף שמואל ב"ר חיים ישעיה אבד"ק פפד"מ (בעל מסורת הש"ס). בהיות יהושע העשיל בן כ"א שנים נתמנה לדיין בעיר מיץ וישב שם על מדין תשע שנים. בן שלשים שנה היה כאשר נתמנה לאבד"ק טריר. בשנת תצ"ג בערך נתקבל שוב לאבד"ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא אחד מרבני גדולי הדור, וגם הוא היה מן הרבנים הגאונים אשר קמו בעזרת ישראל הוא הגאון מו"ה ישראל ליפשיץ אודות הגט אשר סודר בעיר קליווא, וערערו עליו הבד"צ של ק"ק פפד"מ שהוא פסול, והג"מ ישראל פנה עצמו אל הרבנים גדולי הדור, ובתוכם הגאון מו"ה

יז) **הרב הגאון מו"ה אריה ליבש, שהיו קוראים אותו ר' ליבש חריף.** אביו הרה"ג מו"ה זאב וואלף היה אבד"ק ראחמנוב, ואבי אביו היה הפרנס ר' משה בן הגאון מו"ה מאיר אבד"ק לובלין (ע"ע למעלה סי' י"א ובהערה 28) אשר ילדה לו אשתו השניה העסע בת הגאון האדיר הוא זקיני רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. בשחרותו למד תורה מפי הגאון מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ בעל הפלאה. בהיותו אבד"ק אפטא הסכים שם בשנת תקנ"א ע"ס ברכת אברהם, ביאור על מגילת קהלת להרה"ק אברהם אבוש קאצינאלינבוגן מלאסק (ווארשא תקע"ה). באותה שנה נתמנה שוב לאבד"ק סאַכטשוב, שם הסכים בשנת תקנ"ב ע"ס גאון צבי על ב"מ (ווארשא תקס"א). לעת זקנתו קבע דירתו בעיר ווארשא, ומנ"כ בעיר סאַכאטשוב. אחרי מותו

יהושע העשיל לבוב, ותשובתו היא נדפסה בשו"ת אור הישר סי' ל"ב. הניח אחריו ספר שו"ת פני לבנה הנשאר בכתובים, ונמצא כעת באוקספאָרד. וימת יהושע בהיותו זקן ושבע ימים ביום א' כ"ח טבת שנת תקל"א, ויקברו אותו בעיר גמינד ושם חלקת מחוקק ספון. גם אשתו מתה שמה ביום ש"ק ה' תשרי שנת תקל"ג וקבורתה ג"כ בעיר גמינד. ואלה הדברים נרשמים עליהם בפנקס הקהל בעיר שוואבאך:

> „יזכור אלקים את נשמת מורנו ורבנו הגאון אב"ד מוהר"ר יהושע העשיל בן הגאון מוהר"ר אהרן משה יחזקאל זצ"ל. ונשמת אשתו מרת מערלא ז"ל, בת הגאון המנוח מוהר"ר יצחק אהרן וירמישא ממיץ זצ"ל, בעבור שהרביץ תורה בישראל ועשה משפט וצדקה, ופעל כל טוב ביתרון הכשר דעת וחוקה, והזוג היו מחזיקים ידי לומדי תורה ושאר עניים ודלים, ועסקו ביראת ד' כל הימים בצדקה וחסד ורדיפת שלום".

כי נח נפשיה דרב יהושע נתחמם עליו בהספידו הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט אבד"ק פיורדא בספרו משביר בר דף נ"א ע"ב (פרג תקפ"ח). וכן הגאון מו"ה טיאה וויל אבד"ק קארלסרוהע, אשר עשה מספד גדול וכבד על שלשת הרועים שמתו בשנה אחת, הלא המה הגאונים מו"ה יהושע העשיל לבוב, ומו"ה יוסף (שצקיש) אבד"ק בראַדי, ומו"ה דוד (ברלין) אבד"ק אה"ו. — מתולדותיו ידענו כי בן היה לו והוא הרב הגאון מו"ה משה לבוב אשר שמש ברבנות בעיר טריר כ"ב שנים, וימת שם משה ביום א' ונקבר ביום ב' ר"ח מנחם אב שנת תקמ"ח. ולו בת ושמה חיה אשת הרה"ג מו"ה מרדכי הלוי שנולד בבאַסענבערג אצל באַכהיים בשנת תק"ב לאביו שמואל הלוי ולאמו מלכה. אחרי מות חותנו נתמנה הוא להיות ממלא מקומו בעיר טריר ושמש שם ברבנות ארבע עשרה שנה, וימת שם בשנת תקס"ב בהיותו כבן ששים שנה. אחרי כן נשאת אשתו חיה להרב הגאון מו"ה יעקב משה לעווענשטאם אבד"ק אמ"ד, בנו של זקיני הגאון המפורסם מו"ה שאול אבד"ק הנזכר בעל בנין אריאל, אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו שרה (שמתה באמ"ד ביום ח' אלול תקנ"ז), בת דודו הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין. — הג"מ מרדכי הלוי הניח אחריו ששה בנים ובת אשר היו מכנים עצמם על שם אביהם מרדכי, בשם „מארקוס", ואח"כ בשם „מארקס". ואחד מבניו, הוא הרה"ג מו"ה שמואל הלוי מארקוס שנולד בשנת תקמ"ב, נתמנה אחרי מות אביו לאבד"ק טריר ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו (ויתר דברי הגאון מו"ה יהושע העשיל מלבוב, ותולדות משפחת לבוב מזמן ראשון עד זמן אחרון כתבתי בגרמנית והם נדפסו בירחון הי"ל בברסלא שנת תרפ"ח, עמ' תפ"ז—תצ"ט). כל אלה מטה בני לוי איטינגא למשפחותם לבית אבותם מזמן ראשון עד זמן אחרון.

נדפסו חדושיו על מס׳ גיטין בשם „חדושי מהר״א״ (ווארשא תרכ״ו). הוא היה רבו של הה״צ מו״ה יעקב יצחק מפרשיסחא הנקרא בקהל חסידים בשם „היהודי הקדוש״, אצלו למד הליכות התלמוד וחכמת הקבלה ושיטת הבעש״ט זצ״ל.

יח) **הרה״צ המפורסם הנערץ והנקדש בקהל חסידים מו״ה אברהם יהושע העשיל**, הידוע בשם „הרב מאפטא״. הוא נולד ערך שנת תק״ה כנראה בעיר זמיגראָד אשר במדינת גאליציא, במקום אשר אביו היה דר שם בעת ההיא, כי חתם בהסכמה ע״ס אור עולם (הדרך הישר והטוב) שחיבר הגאון בעל מאיר נתיבים, כל שרשי הדינים מארבעה חלקי הש״ע בחרוזים על סדר א״ב (פולנאה תקנ״ה) „אברהם יהושע העשיל מזמיגראָד החב״ק קאלבשוב״. אביו הרה״ג מו״ה שמואל בשנת תצ״ד כבר היה דר בזמיגראָד, ואח״כ שמש ברבנות בק׳ עיר חדש. הוא היה חותר מגזע הגאון הנודע רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא, ונקרא על שמו, יען אמו היתה בת הפרנס ר׳ משה מחעלמא בן הגאון מו״ה מאיר אבד״ק לובלין, אשר ילדה לו אשתו השניה מרת העסע בת זקיני הגאון האדיר רבי ר׳ העשיל מקראקא (ראה למעלה בסי׳ י״א ובהערה 28).

כאמור שמש בשחרותו בעיר קאָלבשוב, ובערך שנת תק״ס נתמנה לאבד״ק אפטא, ועל שם העיר ההיא אשר היתה חביבה עליו ביותר מכל הקהלות אשר שמש בהן ברבנות הוא נקרא בשם „הרב מאפטא״ עד היום הזה. ודע כי בטרם בואו שמה כבר התפשטה החסידות, היא שיטת הבעש״ט, בעיר הזאת ולה עדה קטנה אשר בשם „חברה חסידים״ היתה נקראת, ולהם בית המדרש מיוחד לתורה ולתפלה שהתפללו שמה על פי נוסח ספרד, וה„חברותא קדישא״ שהיו מתפללים שמה היו מתנהגים בדרך החסידות, דרך הבעש״ט. איש אחד מהם הקציע חדר אחד מביתו עבור בית המדרש הלזה שהיה נקרא „שטיבל״, וגם נתן שם ספרים להנות מהם בני החבורה. ואלוף בראשם היה בעת ההיא הרב הצדיק המפורסם מו״ה משה יהודה ליב מסאסוב[32]). ויהי בנסוע הה״צ מו״ה

---

32) הרה״צ מו״ה משה יהודה ליב היה בן משפחה של רבנים גדולים אנשי השם הנודעים לשם ולתהלה בקרב ישראל, מהם מחברי ספרים, דור שמיני להגאון הגדול בדורו מו״ה מאיר ב״ר אברהם אבד״ק לבוב תוך העיר, למשפחת ז״ק (זרע קודש) היקרה. הם היו מכנים שם משפחתם בשם ז״ק (זרע קודש) כי מסורת היתה בידם כי הם מבני בניהם של רבנו הרא״ש ז״ל אשר משבט יהודה קאתי (מגילת יוחסין למהר״ל מפרג) אשר היו „נקראים קדושים, כי בכל השמדות קדשו את ד׳ ברבים״ (לשון היוחסין שנת ה״א כ״ח). כנראה הרב הגאון מו״ה בנימין זאב וואָלף אשכנזי ז״ק מווילנא (אבי אביו של זקיני הגאון „חכם צבי״) היה ג״כ מאותה משפחה, כי דו״ז הגאון יעב״ץ בראש ספרו מגלת ספר כתב עליו „וכך היו נהוגין לחתום שם משפחתם (ז״ק), כי היו זרע קודש, בני בחונים וצרופים בימי הגזרות ושמדות והמה נשארים נאמנים לד׳ מכמה דורות מגדולי חסידי אשכנז הקדמונים״. כאמור היה הה״צ המפורסם מו״ה משה יהודה ליב מסאסוב דור שמיני להגאון מו״ה מאיר ז״ק אבד״ק לבוב. וזה האחרון היה מגדולי תלמידיו של זקיני הגאון מהר״ם מלובלין (ראה בסוף ספר שו״ת איתן האזרחי) ואחד

משה ליב מסאסוב מאפטא, וכאשר נתקבל הרב הגאון מו"ה אברהם יהושע העשיל לאבד"ק אפטא, אז כל החסידים שהיו מתפללים שם, נמנו וגמרו „בעצה אחת להיות כולם חוסים בצל כנפיו של הגאון האב"ד", ובכן נתבטל בית המדרש של קהל החסידים שהתפללו שמה מקדם. ואף כי המיסד של השטיבל

הגאונים המצוינים בדורו מגאוני פולניא בועד דד"א. בועד לובלין שנת שצ"ט הסכים בשריותא דעגונה עם הגאון מו"ה יהושע חריף בעל מגיני שלמה כמבואר בשו"ת פני יהושע (ח"ב סי' ס"ג). גם נדפסו ממנו שתי תשובות בשו"ת איתן האזרחי להג"מ אברהם שרענציל (בסי' כ"ג וסי' מ"ה). הסכים ביום כ"ח מנחם אב שנת שצ"ט בועד לובלין יחד עם הגאון בעל מגיני שלמה ע"ס אהבת השם, דרשות שחיבר ה"ר ידידיה גאָטליב ב"ר אברהם ישראל מלבוב (לובלין ת"ה), וגח נפשיה דר' מאיר בהיותו זקן ושבע ימים ביום כ' לחודש כסלו שנת תי"ד בעיר לבוב ושם חלקת מחוקק ספון. ולו ז' בנים גדולים כוכבים מאירים, מהם חמשה אשר שמשו ברבנות בקהלות שונות אשר במדינת פולניא, ושנים מהם היו נגידים וקציגים אנשי השם, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אברהם ז"ק אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר באר, וערך שנת ת"ד נתמנה לר"מ בעיר לבוב במקום אשר שמש שם אביו הגאון מהר"ם ברבנות בתוך העיר. אך לא עלתה לו שנה תמימה, וימת אברהם על פני אביו ביום א' ט"ז לחודש תשרי שנת ת"ה ושם מנ"כ. הספידו הג"מ ישראל אבד"ק בעלזיץ בעל ילקוט חדש בספרו „תפארת ישראל" עה"ת אשר עדיין הוא בכתובים ומונח כעת באוצר הספרים אשר באוקספאָרד. ובפרשת נח כותב עליו שם „זאת דרשתי לפום ריהטא שלא להתעצל בהספדו של חכם הגאון יניק וחכים מוהר"ר אברהם ז"ל, אשר היה אב"ד ור"מ דק"ק באר, חתן אדוני מ"ו הגאון ר' שמואל ר' פייבש ז"ל בשנת ת"ה בחודש חשון". ודע כי הג"מ אברהם ז"ק פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הגאון מו"ה שמואל אבד"ק פרעמישלא, בנו של הגאון המפורסם בדורו מו"ה משולם פייבש אבד"ק קראקא (רבו של הב"ח). אחריה לקח לו לאשה את חוואליש בת הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות מקראקא, אלמנת הרב הגאון מו"ה צבי הירש שור, בנו של הגאון מו"ה חיים שור בעל תורת חיים חדושים על הש"ס, והיא ילדה לאברהם בת אחת ושמה רוזא (כלילת יופי ח"א דף מ"ד ע"ב).

בנו השני (של הגאון מהר"ם ז"ק) היה הגאון המפורסם בדורו מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה חיים איש צבי אבד"ק קרעמניץ. הספידו בעל איתן האזרחי בפי יתרו „דרשתי על הספד הגאון מהו' מ"ו חיים שהי' ר"מ ואב"ד בקרעמניץ יצ"ו שנת ת"ט". הג"מ חיים איש צבי היה בנו של הרב החסיד מו"ה שמואל (חתן המקובל הגדול מו"ה נפתלי הירץ טריווש מפפד"מ) בן הרב הגאון מו"ה צבי הילמן, אשר על שמו היו בניו וזרעו אחריו מכנים עצמם בשם „איש צבי", אחי ה"ר בצלאל אבי הגאון מהר"ל מפרג (מגיו"ח למהר"ל מפרג). בחודש שבט שנת ת"ה בא הוא עם אחיו הג"מ מרדכי עירה קראקא להתפשר עם אלמנת אחיהם אשת אברהם. האלמנה מרת חוואליש אם הילדה רוזא התחייבה להניק אותה בלי שכר ולגדלה בביתה עד מלאות לה חמש שנים, ואז התחייבו הם עצמם לקחת את הילדה לביתם לגדלה עד שתנשא לאיש, וגם התחייבו עצמם לתת חמש מאות זהובים על רווחים לטובת הילדה היתומה (כלילת יופי ח"א דף מ"ה). בשנת ת"ח ות"ט, כאשר נחרבה עיר אוסטרהא ע"י גייסות חמיל שר"י, וגם „בית המדרש הגדול הקלויז" נהרס, אז אחרי שנים מועטות נבנה מחדש ע"י הגאון מו"ה שמואל שמעלקא ז"ק, ומאז הוא נקרא על שמו. הוא היה אב"ד ור"מ שמה עד יום פקודתו הוא יום ג' י' לחודש ניסן שנת תמ"ז לפ"ק (בקונטרס אוצרות חיים הנדפס בסוף ספר שו"ת מים חיים, שחיבר הגאון מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק אוסטרהא, זיטאמיר תרי"ז). מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים היו לו, אשר שם האחד ה"ר מאיר ושם השני ה"ר נפתלי הירץ ובנו השלישי הג"מ יצחק אייזיק מפרעמישלא חתן בעל מג"ש (מזכרת גדולי אוסטרהא סי' יח, עמ' 60), וגם שלש בנות נשואות לרבנים מובהקים ומהם גדולי הדור. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו

אשר נדב אותו מהונו עם כלי הקודש וס״ת ושאר ספרים הנדפסים ביקש מאתם להיות מתפללים שם כלפנים ולא להניח את הבית ריקם, אבל כל דבריו היו ללא הועיל. וכאשר מת מיסד בית המדרש הלזה בלא זרע של קיימא מצאו צוואה בתוך כתביו איך הוא מחלק את נכסיו אחרי מותו „חוץ מהשטיבל

הראשון הוא הגאון המקובל המפורסם מו״ה נפתלי כ״ץ מחס „סמיכת חכמים״, אשר אחרי מות שמואל חותנו נתמנה אחריו שמה להיות אב״ד ור״מ בהקלויז דק״ק אוסטרהא. כנודע בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר פפד״מ ומג״כ בעיר קאָנסטנטינופל, בהיותו עלי דרך לעלות לארץ הקדושה.

חתנו השני היה הרה״ג מו״ה מאיר הכהן ראפאפורט פו״מ בלבוב, אחי הגאון המפורסם מו״ה שמחה הכהן ר״פ, אבד״ק הורדנא. וזכור לטוב בספר זכר החיים, דרושים (לבוב תרכ״ו) לבן אחיו הגאון הנודע מו״ה חיים כהן ר״פ אבד״ק לבוב בדרוש ו׳ ע״ש. ושם אשתו לאה, מתה באוסטרא ו׳ כסלו תס״ס (ביבר שם, עמ׳ 61). הג״מ משה מאיר הכהן ר״פ היה אבי הג״מ יצחק הכהן ר״פ אב״ד בהקלויז בעיר אוסטרהא, חתן המנהיג ר׳ מרדכי ר׳ ליבש מזאלקווא. ונח נפשיה דר׳ יצחק כ״ץ ביום ה׳ ער״ח חשון תס״ז בעיר אוסטרהא. ולו בת, אשת הג״מ אשר ענזיל אבד״ק פינטשוב, אביו של הג״מ יהודה ליב, שהיה לפנים אב״ד ור״מ בהקלויז הנ״ל ואח״כ אבד״ק פינסק, וימת שם יהודה. הספידו בס׳ דברי רב משולם דף ל״ב. וליהודה שלשה בנים ובת: א. הג״מ אשר ענזיל מח״ס ברוך מבנים אשר. ב. ה״ר דוד בעל אותות למועדים. ג. הנגיד ר׳ מרדכי חתן הקצין ר׳ יוזפא מעיר אוסטרהא. בתו של יהודה היתה אשת הג״מ יצחק אייזיק הכהן רב בהקלויז (שם ושארית הערה 22). להנגיד ר׳ מרדכי הנ״ל בת ושמה רבקה גיטל, אשת הגאון החסיד ר׳ נפתלי הירץ הכהן רב בהקלויז ואח״כ אבד״ק שדה לבן אשר נתקבל שם בערך תקל״ח. ונח נפשיה דרב נפתלי שם ביום כ״ד טבת תקנ״ו. בנו ה״ר יצחק הכהן היה רב בעיר יאמפּלי ובאר. וימת ג״כ בשדה לבן ביום א׳ כ״ח חשון תק״פ לפ״ק (ביבר). הג״מ יצחק כ״ץ ר״פ אבד״ק בהקלויז הנ״ל היה נין ונכד ומיוצאי חלציו של הג״מ יצחק הכהן שפירא אבד״ק קראקא, כעדות עצמו בהסכמתו ע״ס אהל יעקב על אגדות הש״ס (פפד״א תע״ט). וכתב שם „תאבה נפשי לשמוע דברי ש״ב נין ונכד אדוני אבי זקיני הרב הגאון מוהר״ר יצחק כ״ץ זצ״ל, אמרתי מבשרך אל תתעלם וכהנא מסייע כהנא״. וחתם שם יום ג׳ ח״י מנחם אב שנת תנ״ד לפ״ק, „הצעיר יצחק בהרב הגדול מוהר״ר משה מאיר כ״ץ זצ״ל ראפאפורט חונה פק״ק אוסטרא״. וקורא להג״מ יצחק ב״ר דוד הגאון שפירא אבד״ק קראקא אא״ז, יען אבי אביו הג״מ נחמן כ״ץ ר״פ אבד״ק דובנא היה חתן מו״ה יוסף ב״ר אליקים געץ אבד״ק לבוב, אשר חותנו של זה האחרון הגאון מהר״ם מלובלין היה חתן הג״מ יצחק הכהן שפירא כנודע.

חתנו השלישי (של ר׳ שמואל שמעלקא ז״ק) היה הרב הגאון מו״ה יוסף גינצבורג בנו של הגאון מו״ה מרדכי גינצבורג אבד״ק בריסק דליטא (מג״י למשפחת היילפרין שנדפס בשלמי אמוני ישראל ח״ב עמוד ס״ה). בשחרותו חיבר ספר לקט יוסף, דרושים על מאמרים שונים (פרג תמ״ט) וס׳ חדושי תורה על מסכתות (אמ״ד תס״ג). ונח נפשיה דרב יוסף א׳ דר״ח כסלו שנת תע״ו בעיר אוסטרהא. וליוסף יולד בן שנעשה ברבות הימים אבד״ק אליק בשם ר׳ מרדכי ר׳ אייזיקש מזבאריז. ולזה האחרון היה לו בן ובת. בתו היתה אשת הרה״ג מו״ה זאב וואָלף אבד״ק מאדליבאזיש (הסמוכה לקראָשניק מחוץ לובלין). ובנו היה הנגיד ר׳ חיים גינצבורג מבראָדי, כי לקח משם אשה את בת הנגיד ר׳ אברהם אבלי בן הנגיד ר׳ יוסף קרעסליש מבראָדי. וימת חיים ביום ב׳ כסלו שנת תקנ״ג בעיר בראָדי ושם נקבר. בפנקס ח״ק דק״ק בראָדי נרשם עליו: „הרבני המופ׳ שלשלת היוחסין מ׳ חיים ב׳ המופלג מ׳ מרדכי גינצבורג, נכד בעמ״ח לקט יוסף״. משער אני כי הוא היה אבי הרב הגאון מו״ה יוסף גינצבורג אבד״ק סניאטין אשר תשובתו נדפסה בשו״ת זקיני הגאון רבנו משולם איגרא (חלק אה״ע סי׳ ל״ב) והיה נקרא יוסף על שם זקינו הנגיד ר׳ יוסף קרעסליש מבראָדי. הסכים ע״ס אהבת דודים על שיר השירים

והספרים יהי׳ נקדש לשמים לבהמ״ד״. ואחרי מותו באו יורשי המנוח בטענה, שבודאי נשאל המנוח על זאת וכבר יצא החדר הלזה לחולין ואין בו קדושת בית המדרש כלל. ואז נזרקה השאלה בפי כל חכמי העיר הזאת, אם מותר

(לבוב תקנ״ה) שחיבר הרב המגיד דק׳ זלאַזיץ ה״ר בנימין ב״ר אהרן ז״ל, וחתום שם ביום א׳ י״א לחודש תמוז שנת תקנ״ב „יוסף גינצבורג מזאַלקווא דמיתקרי דן אבד״ק סניטין״. גם בת היתה לו להג״מ יוסף גינצבורג בעל לקט יוסף, אשת הג״מ אברהם אבד״ק זוועהל, ונדפס ממנו דבר חדוש בס׳ גורל יהושע עה״ת (זאַלקווא תקי״ג). וימת אברהם בעיר מולדתו אוסטרא ביום ד׳ ח׳ אייר תקכ״ד לפ״ק. אביו ר׳ אהרן היה בנו של הקצין ר׳ יוזפא גינצבורג מאוסטרא (ביבר).

בנו השלישי (של הגאון מהר״ם ז״ק) היה הרב הגאון מו״ה מרדכי ז״ק אבד״ק ברעזאן, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל מרגליות אבד״ק פרעמישלא, כי נתן לו את בתו לאשה, אשר ילדה לו אשתו השניה בת זקיני הגאון מו״ה משה חריף מקרעמניץ (ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ הערה מ״א). בהיותו אבד״ק ברעזאן חיבר יחד עם חבירו ועמיתו הרב הגאון מו״ה חיים שור בעל תורת חיים, את הספר „צאן קדשים״ על סדר קדשים כמבואר בשער הספר הנזכר. הסכים בועד יעראַסלב בשנת תל״א ע״ס לב אריה עה״ת (וויל׳מרשדאַרף) וחתום „הצעיר מרדכי בלא״א מוהר״מ ז״ל״ ועליה נרשם „אבד״ק ברעזאן״. דבר חדוש מובא ממנו בספר הנזכר בפרשת בחקותי „ושמעתי מפי ש״ב הרב הגדול כמוהר״ר מרדכי בן הרב הגדול מוהר״ר מאיר אבד״ק לבוב״. בנו הג״מ חיים ז״ק היה אבד״ק שעברשין ונפטר שם במוצאי יו״כ תנ״ט.

בנו הרביעי (של הג״מ מאיר ז״ק) היה הרב הגאון מו״ה יהושע אהרן ז״ק, אשר שמש ברבנות בעיר טולטשין. בשנת ת״ח ות״ט, כאשר הגיעו גייסות חמיל שר״י שמה, אסרו עשרה ת״ח מגדולי חכמי העיר ההיא באזיקים ובתוכם את האב״ד „רבי אהרן בהגאון מהר״מ מלבוב״, לקחת „עשרת אלפים זהובים״ דמי פדיון נפשם. אנשי העיר ההיא בקשו מאת העריצים האלו, שיניחו לכל הפחות את האב״ד שלהם לחפשי, אבל הזדים הארורים הללו לא הסכימו לזה באמרם, אדרבה, ממנו אנו רוצים דמי פדיון נפשו סך מסוים, יען אביו הוא עשיר ויפדהו בכל ממון שיופסק עליו. אחרי אשר נפדה מידם בא לו לארץ מגורי אביו עירה לבוב לדור שם, אך על ידי עמל רב והרפתקאות ותלאות שעברו עליו בימים האלו, מת שם אהרן על פני אביו במבחר שנותיו, ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו ביום י״ד לחודש העשירי הוא חודש טבת שנת תי״א לפ״ק ושם מנ״כ (אנשי שם סי׳ מ״ו). דבר אגדה נדפס ממנו בס׳ ענף עץ אבות על מס׳ אבות שחיבר בן בנו הרה״ג מו״ה בנימין וואַלף אבד״ק הרדלא (אפינבאך תס״ט) בדף כ׳ ע״א, כ״א ע״ב, בשם אא״ז הג״מ יהושע אהרן זצ״ל אבד״ק טולטשינא. ולו בן והוא הרב הגאון מו״ה יקותיאל ז״ק, אשר בשחרותו הרביץ תורה בעיר חעלמא, שמה הסכים על ס׳ לב אריה עה״ת (וויל׳מרשדאַרף תל״ד), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ׳יעירו יקותיאל בלא״א הרב הגדול מו״ה יהושע אהרן ז״ל מלובלין חוב״ק חעלמא. בשנת תל״ח היה עדיין דר שם, כי בשנה ההיא בא בהסכמה על ס׳ דברי שמואל, דרושים על התורה שחיבר הג״מ שמואל זנוויל מלובלין אבד״ק יאסטי (אמ״ד תל״ח) וחתם עצמו „יקותיאל בה״ר אהרן ז״ל חוב״ק חעלמא״. אחרי כן היה תופס ישיבה בעיר לודמיר, והיה מרבני הועד דד״א פולניא. בועד לובלין אשר היה ביריד גראמניץ שנת תל״ח הסכים שם ע״ס אדרת אליהו, דרשות על מאמרים תמוהים מהרב הדרשן אלי׳ בן מוהר״ר קלונימוס מלובלין (פפד״א תנ״ד) וחתם: „יקותיאל בה״ר יהושע אהרן מחעלמא וכעת בלאדמיר״. וכן הסכים בועד יעראסלאב ביום ד׳ כ״ה אלול תמ״ז על כתבי ר׳ חיים סג״ל הורביץ (נחלת חיים, מים חיים ועוד), וחתם שם: „נאם הצעיר יקותיאל בלא״א הרב הגדול מוהר״ר יהושע אהרן זלה״ה חונה בק״ק לאדמיר יע״א ואגפיה״. ולו בן ושמו אליעזר אבי הגגיד ר׳ יעקב מנכבדי אוסטרהא. וימת שם יעקב ביום ב׳ ט״ז אלול תקי״ט (ביבר סי׳ ק״א). ולו עוד בן והוא הרב הדרשן ר׳ בנימין וואַלף

להשתמש בחדר הלזה תשמיש של חול. הרב הצדיק מו״ה אברהם יהושע העשיל מרא דאתרא בעת ההיא חשך עצמו מלדון בדבר הזה, באמרו שהוא דבר הנוגע לכל אנשי העיר ההיא ואין דנין אותו בדייני אותה העיר, כמבואר בש״ע

אבד״ק הרדלא מחבר ספר ענף עץ אבות על מסכת אבות (אפינבך תס״ט). על שער ספרו כתוב שם שחיברו הג״מ בנימין וואלף אבד״ק הרדלא בהג״מ יקותיאל ז״ל, זרע קודש (ז״ק) מחצבתו שהיה תופס ישיבה בלאדמיר. בנו בכורו של הג״מ בנימין וואלף היה הר׳ מאיר אבד״ק דרישקאפליע, אשר נדפס ממנו דבר אגדה בספרו של אביו הנזכר בדף י״ח ע״א, כ׳ ע״ב, מן „בני בכורי מו״ה מאיר אבד״ק דרישקאפליע״. ולזה האחרון בן, והוא הרה״ג מו״ה אברהם ז״ק אבד״ק לעחוויץ. שמה הסכים ע״ס בית פרץ וחתום הק׳ אברהם בהרב מו״ה מאיר אבד״ק לעחוויץ. אח״כ שמש ברבנות בעיר שדה לבן, ונמצאת חתימתו בס׳ שו״ת רב משולם שחיבר הגאון מו״ה אברהם משולם זלמן בן הגאון הח״ץ בסי׳ כ״ב וחתם עצמו שם: הק׳ אברהם ז״ק חופ״ק שדה לבן.

בנו החמישי היה הרב הגאון מו״ה בנימין בונם אשר יבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה.

בנו הששי היה הנגיד ה״ר משה ז״ק, ובנו השביעי היה שמו אברהם, שנולד לאחר מיתת אחיו הגדול הג״מ אברהם ר״מ דק״ק לבוב, ונקרא על שמו להקים לאחיו שם בישראל. והיה בעיר אוסטרהא, ולו ב׳ בנים. א) ה״ר מאיר חתן הג״מ יעקב אבד״ק פוזנא. ב) הרב הגדול ר׳ יעקב שמחה בונם. וימת יעקב ביום י׳ אב תנ״ח באוסטרהא. ולזה האחרון בן, הוא הרב המופלג בתורה חריף ושנון ר׳ שמעלקי אשר בשנת תפ״ה נזכר בפנקס ק״ק אוסטרהא (מזכרת לגדולי אוסטרהא סי׳ כ״ח).

ועתה נחזור לדבר מתולדות הג״מ בנימין בונם ז״ק, בנו החמישי של הגאון מהר״ם ז״ק זצ״ל, אשר זכה כי יצא ממנו דור ישרים יבורך בנים ובני בנים רבנים מובהקים מהם מחברי ספרים משך איזה דורות. ואלה בני בנימין בונם ז״ק. הוא היה אבי הרב הגאון מו״ה אברהם אבלי ז״ק, אשר בשחרותו היה ר״מ בעיר לאַדמיר, בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו״ה ישראל ב״ר שמואל מטרניפול. ובאו שניהם בהסכמה על הדפסת ספר לב אריה עה״ת (ווילמרש־דאַרף תל״ד), האחד בתור אב״ד והשני בתור ר״מ, וחתם עצמו שם „אברהם בהרב מו״ה בנימין בונם ז״ל״. אח״כ נתמנה לאבד״ק הרובשוב. מתי ואיפה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו, רק זאת ידענו בבירור, כי בשנת תס״א לא היה כבר בין החיים, כי מובא ממנו דבר חדוש בספר שמנה לחמו (דעסויא תס״א) שחיבר ה״ר אשר אנשיל ב״ר יצחק דרשן מפרעמישלא בח״ב בהסספדים פ״ג „בשם ה״ר אברהם אבד״ק הרובשוב ז״ל״. וכן נדפס ממנו דבר חידוש בספר „הלכה אדם מישראל״ שחיבר בן בנו הג״מ ישראל ז״ל (זאַלקווא תצ״ט), וכן פלפול ארוך בסוגיא דנשר, בספר אהל יוסף (אלעקסנזיץ תקכ״ז) שחיבר נכדו הג״מ יוסף יאַסקי אבד״ק פודקאמין. מתולדותיו של הג״מ אברהם אבלי ידענו כי בן היה לו ושמו ר׳ יעקב מלאַדמיר אשר שמש ברבנות בעיר הוסיאטין. ושם אשת יעקב ליפשא בת הרב הגאון מו״ה גרשון הכהן ראפאפורט אבד״ק בעלזא, אחי הגאון המפורסם מו״ה שמחה כהן ראפאפורט אבד״ק הורדנא, טובלין. והיא ילדה ליעקב את הרב הגאון מו״ה ישראל אבד״ק לאַקאטש, מח״ס הלכה אדם מישראל, חדושים עה״ת (זאַלקווא תצ״ט). ושם אשתו מלכה בת הרב הגאון מו״ה אהרן, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר טרעבוולא ואח״כ בעיר זלאַטשוב. ותמת מלכה בשנת תקי״א. והיא ילדה לישראל שלשה בנים. שם האחד גרשון (ע״ש זקינו הג״מ גרשון הכהן ר״פ), ונדפס ממנו דבר פלפול בספר אהל יוסף שחיבר אחיו הג״מ יוסף יאַסקי אבד״ק פודקאמין בחלק הליקוטים. ושם השני שמחה, הוא הרה״ג מו״ה שמחה אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר קאמינקא, אשר גם ממנו נדפס איזה דבר חדוש בס׳ אהל יוסף מן מר אחיו הג״מ יוסף יאַסקי בחלק הליקוטים. בשנת תקכ״א בטרם שמש ברבנות כבר נשא ונתן בעניני הלכה למעשה עם הגאון בעל נודע ביהודה, ותשובה אליו נדפסה שמה (קמא, אה״ע סי׳ פ״ט). הוא היה חתן

(חו"מ סי' ז'). ע"כ שאלו הדיינים מאפטא הלא המה הרה"ג "בנש"ק מו"ה אהרן ראב"ד ומו"ץ באפטא" והשני בדומה לו הרב הגדול בתורה ובחסידות "זקן זה שקנה חכמה" מו"ה שלום הכהן את פי הכהן הוא הרב הגאון הגדול מו"ה

הגגיד ר' עזריאל מלבוב. ושם השלישי הכי נכבד וגדול שבכלם היה שמו יוסף, הוא הרב הגאון מו"ה יוסף יאָסקי אבד"ק פאָדקאמין מח"ס אהל יוסף ח"ה על מסכתות (אלעקסניץ תקכ"ז). שם אשתו העניא בת הג"מ שמואל אשר בשחרותו היה אבד"ק טשאָרטקוב ואח"כ בעיר זוואניץ בגליל פודוליא בן ה"ר הגאון מו"ה משה אבד"ק סאטנוב (ראה כל זאת בהקדמת ס' אהל יוסף).

בשנת תקכ"א בהיותו אבד"ק פודקאמין אירע דבר בגט שנכתב בו בת ישראל הכהן ואח"כ נודע הדבר שאבי המגורשת לא היה כהן. הוא כתב תשובה להתיר אותה בגט הזה, ושאל את רבני גדולי הודר לחוות דעתם, את זקיני הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ שהיה בעת ההיא בבראָדי וכן את הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ראפאפורט אבד"ק לבוב. הראשון היה חוכך להחמיר, ומסיים תשובתו: "ומיראי הוראה אני בדין זה להעמיד על דברי יחיד באיסור ערוה החמורה, בכן אין דעתי להצטרף להיתר זה" (שו"ת מטעמי יצחק סי' ט"ן). השני היה בדעתו להיתר מחמת מקום עיגון, רק בתנאי שיסכימו עמו "שני רבנים מומחים בהוראה גדולי הדור, מלבד דעת השואל". אחי השואל הוא הג"מ שמחה שאל שאלה זו גם את הגאון בעל נודע ביהודה, וזה האחרון לא הסכים להתיר (נוב"י קמא אה"ע סי' פ"ט). משלשה הרבנים גדולי הדור אשר שדר שאלתו לפניהם בדבר הזה, היה רק הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב אשר היה בדעתו להתירה לעלמא. לא כן שני בני יצהר זקיני הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ והגאון בעל נוב"י לא הסכימו לדבריו.

ואלה תולדות יוסף יאָסקי אבד"ק פודקאמין. בנו הראשון היה הרב הגדול מו"ה ישראל אבד"ק חאָדרוב, ונדפס ממנו דבר הלכה בספר אהל יוסף שחיבר אביו הגאון ז"ל. — בנו השני היה הרה"ג מו"ה אברהם אבלי, אשר בשנת תקכ"א הסכים ע"ס מנחה חדשה שחיבר ה"ר יצחק אייזיק ב"ר ישראל מגוע צבי ומרגליות, ח"ה בסוגיות הש"ס (אלעקסניץ תקל"ד), ותחם שם "אברהם אבלי בהג"מ יוסקי אבד"ק פודקאמין". — בנו השלישי היה הרה"ג מו"ה יעקב אשר בשחרותו שמש ברבנות זמן מה בעיר פאָריצק, ואח"כ היה איתן מושבו בעיר בראָדי, והוא אבי הרב הצדיק המפורסם מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב. בסוף ימיו היה דר בסאסוב אצל בנו הרה"ק זצ"ל. ונח נפשיה דרב יעקב שם ביום ז' ניסן שנת תקע"א. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

> "ביום ז' ניסן תקע"א לפ"ק. נפטר הרב הישיש המופלג בתורה הבקי והחריף המפורסם, שנה התורה בכמה פנים, עסק בתורה כל הימים, אב לחכמים מו"ה יעקב בהרב הגאון הגדול מו"ה יוסף זצ"ל תנצב"ה".

וגם בת היתה לו להגאון בעל אהל יוסף, אשת הרה"ג מו"ה שלמה מבוטשאטש אבד"ק בילקאמין הסמוכה לבראָדי.

כאמור היה הרה"ק מו"ה משה יהודה ליב מסאסוב בנו של הרה"ג מו"ה יעקב מגדולי חכמי עיר בראָדי. הוא נולד שם בשנת תק"ה, ויען כי היה מילידי בראָדי הוא חתם עצמו בכל חתימותיו "משה יהודה ליב מבראָדי". בשחרותו למד אצל הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק ניקאָלשפורג והיה מגדולי תלמידיו המובהקים. עוד בשחר טל ילדותו היה מתנהג בחסידות ובפרישות יתירה אשר כל רואה אותו ניבא עליו כי יהיה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת לבית ישראל מצדיקי הדור. בכל משך ימי חייו היתה מגמתו לקיים מצות פדיון שבויים. בכל עת כאשר ראה כי איש אחד מבני ישראה היה אסור בבית הסוהר, כתת את רגליו לקבץ את הכסף הנצרך לזה לפדות את השבוי מבית הסוהר. כאמור ערך תק"ס בא לגור בעיר אפטא וקבע דירתו שם והתנהג בחסידות ובדעתו היה שתתפשט החסידות היינו שיטת הבעש"ט שמה על ידו. וקצין אחד הקדיש חדר אחד לחסידים למען יוכלו להתפלל בנוסח

דובער הכהן ר"פ אבד"ק צאָזמיר[33]) את חות דעתו בדבר הזה. הוא כתב תשובה להיתר ומסיק להלכה כי אין כאן נדנוד הקדש כלל ומותר להשתמש בו בחולין. אח"כ הציעו הדברים לפני זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יוסף הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש זצ"ל והוא כתב תשובה להחמיר, וחותם "יום ג' ח' תמוז תקס"ג לפ"ק, הק' יוסף בהגאון אמתי מו"ה יעקב יצחק זלה"ה

ספרד, אך כאשר נתקבל הגאון מו"ה אברהם יהושע העשיל לאבד"ק אפטא, עזב הוא את העיר הזאת ובא לו לשכון עירה סאסוב ועל שם העיר ההיא הוא נקרא עד היום בשם "ר' משה ליב סאסובר". וימת שם משה עבד ד' על פני יעקב אביו ביום ד' שבט שנת תקס"ז לפ"ק. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שם:

"ביום ד' שבט תקס"ז לפ"ק, נפטר הרב המאוה"ג החריף ובקי בו"ק חסו"פ, קדוש יאמר לו, משים לילות כימים בעבודת ד' ובתורתו ובעשיית מצוותיו, ורבים השיב מעון אדמו"ר מו"ה משה יהודה ליב זלה"ה בהרב הגדול המפורסם מו"ה יעקב מבראָד נ"י".

את ענותנותו וגודל צדקתו אנו רואים ממכתבו אשר כתב אל הרב הגאון מו"ה שמחה אבד"ק בוברקא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' נג, ובספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים", עמוד כ"ד) וז"ל:

"שלום שלום שלום לאהובי חי רוחי, נר נשמתי, הרב המאור הגדול חריף ובקי החסיד ועניו, בוצינא קדישא, נר ישראל, עמוד העולם פה"ח מ' שמחה נ"י.

קבלתי אמרותיו ושמחתי. והנה אשר שלח אלי, מי אנכי השפל והנבזה, אוי לי על אשר אני גוזל הברירות. אני לוקח ממון שלא בישור (כוונתו על הפדיונות). ובקשתי להתפלל עלי שאזכה לעבוד להש"י באמת. דברי הק' משה יודא ליב מבראָד" (נדפס בראש ס' מעון אריה על דרושים מאת הג"מ מנחם אריה צאָזמיר אבד"ק זאלישטשיק, קראקא תרנ"ז).

33) הרב הגאון החריף מו"ה דובעריש הכהן היה מיחוסי כהונה, דור ששי לרבנו בעל הש"ך, יען אביו הגאון המפורסם מו"ה אברהם אבלי הכהן אבד"ק פינטשוב מח"ס שו"ת כתר כהונה (זאָלקווא תקס"ה) היה בנו של הרב הגאון מו"ה דובעריש הכהן דרשן באפטא, אשר אביו הרב הגדול מו"ה יצחק הכהן מרישא היה בנו של הרב הגאון מו"ה משה כ"ץ בן רבנו בעל הש"ך (ראה למעלה עמ' 20-23 ובהערה 18). בשחרותו נתמנה לאבד"ק ראקוב, במקום אשר שמש שם לפנים אביו הגאון בעל כתר כהונה ז"ל (שו"ת כתר כהונה סי' ס"א). משם נתקבל שוב לאבד"ק פאטשנוב (שם סי' ל"ז). משם ערך שאלתו בענין עגונה לפני הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק קראקא (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' קכא הערה ח). וזה האחרון השיב לו תשובה ארוכה והיא מיום א' א' דר"ח אדר שנת תקמ"ד, והיא עוד בכתובים, ונמצא תחת ידי חתום באוצרותי. בשנת תקס"ג כבר שמש ברבנות בעיר צויזמיר, ובעת ההיא היה נחשב מרבני גדולי הדור, ושאלו את פיו איך דעתו נוטה אודות בית המדרש של החסידים באפטא אם יצא לחולין או לא. ביום ה' תמוז שנת תקס"ח הסכים ע"ס המכריע עם פי' זר זהב ומנחת יהודה שחיבר הג"מ נח שמואל ליפשיץ (לובלין תרנ"ז) וחתום "הק' דובער הכהן חונה בק"ק צויזמער יע"א". ויהי אחרי מות אברהם אביו נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר פינטשוב בשנת תקס"ט, אך לדאבון כל בית ישראל מת בחצי ימיו, כי חלה את חליו, ובא לעיר קראקא לשאול ברופאים, ונח נפשיה שמה ביום ג' ב' לחודש אדר שנת תקע"ח ושם מנ"כ. שתי תשובות נדפסו ממנו בספר שו"ת שמן רוקח ח"ג (סי' י"ח, כ"ב, בחלק אה"ע) שחיבר גיסו הגאון המפורסם מו"ה אלעזר בעל ספרים שונים.

בן אחיו הרב הגדול מו"ה אלכסנדר יעקב הכהן אבד"ק האלאש ואח"כ בעיר שאמשאן, בהקדמתו אשר כתב לספר שערי חיים על מסכתות (פרעסבורג תרי"ט) שחיבר אביו הרב

נקרא בלשונם הויך גילערנטר". הדבר הזה נתן איזו שנים להרבנים ענין לענות בו, ובשנת תקס"ה ביקש הרב מאפטא עוד הפעם את הרב הגאון מו"ה דובער הכהן ר"פ אבד"ק צאזמיר וכן את הרה"ג אבד"ק אזאראוב שהם ידונו בדבר. ואז כתב הג"מ דובער תשובה שניה להתיר ובה השיג על תשובת זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף אבד"ק זאמושטש בעל „משנת חכמים", והיא מן יום ג' ח' אייר תקס"ה לפ"ק צויזמר. כנראה יצא הדבר בהיתר ונתבטל שמה הבית המדרש הישן של קהל חסידים. כתשע שנים שמש ברבנות בעיר אפטא. משם נתקבל שוב לאבד"ק יאססי אשר במדינת וואלאחיי, ולעת זקנתו קבע דירתו בעיר מעזיבוש. ונח נפשיה דהאי סבא קדישא ביום ה' לחודש ניסן שנת תקפ"ח ושם חלקת מחוקק ספון. בנו ה"ר יצחק היה חתן הג"מ חיים יעקב שטרום אב"ד דוקלא.

הה"צ מאפטא היה אחד מגדולי רועי החסידים אשר תהלתו מלאה הארץ. הוא התפאר בעצמו כי גם לפני ב"ד של מעלה יוכל לומר כי אהבת ישראל היתה תקועה בלבו כל הימים. וכן צוה קודם מותו שלא לחרות שום שבח על לוח מצבתו, רק בשם „אוהב ישראל". ובעבור זה נכדו הה"צ מו"ה משולם זושא קרא לדרושיו אשר הניח אחריו עה"ת בשם „אוהב ישראל". הה"צ מאפטא בכל מקום בואו דרש לפני העם הבאים לשמוע דברו את שיטת הבעש"ט, והיה מעורר את הציבור לתורה ולעבודה ולמעשים טובים בכלל ולאהבת ישראל ולאחדות האומה בפרט. הוא היה אומר כי כעת הוא בגלגול עשירי, וכבר היה לפנים כהן גדול, מלך ונשיא וכיוצא בהם, על כן נהג לומר בעבודה של יוה"כ „וכך הייתי אומר" תחת וכך היה אומר.

יט) **הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי.** מגדולי תלמידיו של הרב הגאון מו"ה יצחק אברהם אבלי הכהן ר"פ, אבד"ק פינטשוב בעל שו"ת כתר כהונה בהליכות התלמוד, ובחסידות תלמיד הה"צ המפורסם מו"ה יעקב יצחק הלוי הורוויץ „החוזה מלובלין". ויהי בנסוע רבו מעיר סטאבניץ לישב על כס הרבנות בעיר פינטשוב, נתמנה הוא למלאות מקומו שמה בתור אב"ד ור"מ. אחר כך נתקבל לאבד"ק אפטא, ואחרי מות רבו „החוזה מלובלין" נהרו אליו חסידים ושמו אותו אלוף לראשם להורות להם את דרכי החסידות. ונח נפשיה דרב פנחס שם בשנת תקצ"ג.

הגאון החריף מו"ה חיים מאיר זאב הכהן אבד"ק סוליש, כותב עליו את אלה הדברים: „כבוד דודי פארי והודי, אח אבי ה"ה הגאון הגדול מופת דורנו, נזר ראשינו ראש לכל החריפים צדיק תמים המנוח מו"ה דובעריש הכהן האב"ד דכמה קהלות קדושות, ואח"כ מילא מקום אביו הוא אבי אבי הגאון מאור הגולה בעהמ"ס כתר כהונה בק"ק פינטשוב והגליל, ושקעה שמשו שלא בעונתה, ולא זכה להביא לדפוס את חיבורו הגדול על הח"מ". בזמננו אלה נדפס קצת חדושיו מן חיבורו זה על חו"מ בשם „דרך חכמה" (וארשא תרנ"ד).

כ) **הרה"ג מו"ה שמואל למשפחת אייבשיץ.** אביו הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק וואַרקי היה בנו של הרה"ג מו"ה יהונתן אייבשיץ אבד"ק דראַבנין, ואביו של זה האחרון היה הרב הגאון מ' אהרן אייבשיץ שהיה נקרא בשם ר' אהרן פירד, היה בנו של הרב הגאון המקובל מו"ה נתן נטע אבד"ק אייבשיץ[34]), נכד הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא מקראקא בעל מגלה עמוקות.

גם הוא היה מגדולי חסידיו של החוזה מלובלין. ואחרי מות אביו נתמנה לאבד"ק וואַרקי למלאות מקומו שמה, ואח"כ נתקבל לאבד"ק אפטא. שם נהרו אליו חסידים ליהנות מנועם דבריו בדברי חסידות, ותהלתו בקהל חסידים. ונח נפשיה דרב שמואל בשנת תר"ד, ושם מנ"כ. נדפס ממנו ספר תורת שמואל עה"ת.

---

34) הרב הגאון מו"ה נתן נטע בן ה"ר אשר זעליג היה מילידי עיר קראקא ומנכדי הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל מגלה עמוקות, ועדיין לא נתברר אם מצד אביו או מצד אמו. עוד בימי חורפו היה מרביץ תורה ברבים בכמה קהלות בישראל, והעמיד תלמידים הרבה ומהם מורי הוראה ואיזה מהם היו ג"כ גדולי הדור (כן חרות על לוח מצבתו באייבשיץ). כבר בהיותו בימי ילדותו יניק וחכים טובא התחתן עמו הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה משה יצחק יהודה ליב צונץ אבד"ק פינטשוב, ונתן לו את בתו שיינדיל לאשה (ראה מאמרי „עיר העלישויא ורבניה" שנדפס בירחון רבני „אוצר החיים" שנה ח, סי' ג'). אחרי מות יוסף הוא הרב הגאון מו"ה יוסף בן מו"ה דוד טעביל מרקוב, אשר שמש ברבנות בעיר אייבשיץ ערך ט"ו שנים, וימת יוסף ביום ג' לחודש שבט שנת תס"ז, אז נתמנה הוא על מקומו להיות אב"ד ור"מ בעיר הזאת. אבל לדאבון כל בית ישראל בכלל ולקהל עיר אייבשיץ בפרט, נח נפשיה דרב נתן בהיותו „רך בימים ואב לחכמים" (לשון החרות על לוח מצבתו), בטרם עלתה לו שנה תמימה, ביום ב' י"ב מרחשון שנת תס"ח, ושם מנ"כ. על שם העיר ההיא היו בניו וזרעו אחריו מכנים עצמם בשם אייבשיץ, והוא אבי בני משפחת אייבשיץ עד היום. ולו שלשה בנים גדולים: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אהרן אייבשיץ, שהיה נקרא בשם ר' אהרן פירד, חתן הרב הנגיד פרנס ומנהיג בעיר פינטשוב ר' מאיר שהיה נקרא בשם ר' מאיר רחלס (ראה בהקדמת ס' שו"ת צלותא דאברהם, שחיבר הג"מ אברהם יעגר ראש ב"ד דק' קראקא, לבוב תרכ"ח, שמיחס עצמו עד ה"ר מאיר רחלס הנזכר). ולו שני בנים רבנים. האחד הוא הרב הגאון מו"ה נתן נטע אבד"ק פשעדבורז, אשר בא בהסכמה ביום ה' מרחשון שנת תקמ"ג על הדפסת הש"ס בנאַוויידוואַהר. והשני הוא הרב הגאון מו"ה יהונתן אבד"ק דראַבנין, אבי הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק וואַרקי. ולזה האחרון בן ובת: בנו הרה"ג מו"ה שמואל אבד"ק אפטא המוזכר בפנים. ובתו היתה אשת הרה"ג מו"ה ישראל ראַטענבערג אשר בתחילה שמש ברבנות בעיר מאגנישוב, ואח"כ בעיר גור, וכנודע הוא אבי הגאון המפורסם חסידא ופרישא, נערץ ונקדש בקהל חסידים מו"ה יצחק מאיר אלטר זצ"ל בעל חדושי הריי"ם.

בנו השני (של הג"מ נתן נטע אבד"ק אייבשיץ) היה הרב הגדול מו"ה יהודה ליב, אשר בנו הרב החריף מו"ה יעקב מוואַדיסלוב, למד בילדותו בישיבת דודו הגאון האדיר מו"ה יהונתן אייבשיץ זצ"ל, והוא הוציא לאור את הס' יערות דבש מאת דודו הגאון זצ"ל.

בנו השלישי (של הגאון מהור"ר נתן נטע) הוא הגאון המפורסם רבן של ישראל מהו"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל אבד"ק אה"ו, אשר במות אביו היה נער בן י"ב שנים. ובתו של הג"מ נתן נטע זצ"ל היתה אשת ר' חיים, אשר בנו ר' משה מפינטשוב זכה לבן גדול בתורה הוא הגאון המפורסם מוה"ר אריה ליב צונץ אבד"ק פלאַצק, אשר חיבר כשלשים ספרים יקרים. הראשון שבהם הוא הספר יעלת חן. ונח נפשיה דרב האי גאון ביום ג' אייר תקצ"ג בעיר ורשה, ושם מנח"כ.

העתק תשובת הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל אויערבאך אבד"ק קראַטשין
נכד הרב הגאון בעל עטרת זקנים על ש"ע או"ח נזכרה למעלה בתולדות
קהילת אפטא ורבניה הערה 27, ומפני יקרת ערכה הדפסנו אותה כולה.

ב"ה

מעשה שהיה שאשת הר"ר זלמן כהן חתן המאור מו' מאיר אב"ד מאיזן־
שטאדט החזיק הראנדי בכפר, ובלילה יצא אש ונשרף הבית עם הכלים ונתפס
הוא ואשתו, ואח"כ התפשר עם הפריץ על סך מסוים, והחזיק הפריץ לזוגתו
עד שיביא הוא המעות כפי הפשר, וישבה בחדר בלא שומר סגור ומסוגר
והמפתח היה בחצר, רק ערלים היו עומדים לפני החדר לשמרה, וחלון של
חדר היה לר"ה. ולפעמים נסעו לכפר יהודים לדבר עמה דרך החלון. והיתה
שאלה אצל הרב המאור הגדול אב"ד דק"ק קראַטשין כדת מה לעשות, ותשובתו
נכתבה בצדו.

ע"ד המעשה בלתי טהור שהקרה ה' לפני הר"ר זלמן כהן האיך שאשתו
נחבשה בידי גוים על ידי ממון והוא כהן, וכהיום הוא בוכה על אשת נעורים
והיא ג"כ תבכה על בעל נעוריה. ומה מאד קשה גירושין, ומהראוי לצדד בכל
צד האפשרי כדי למצוא היתר, וכמאמר חז"ל דבשבויה הקילו. לכן דעתי נוטה
להיתר, אף שפשט דברי הב"י הוא לאיסור דכתב דסוף האי אוקימתא בד"א
כשיד ישראל תקיפה וכו', אבל בהצטרפות הטעמים נ"ל להתיר. א. שלשיטת
הרא"ש שכ' שאוקימתא דרבינא היא אמת, א"כ בדיעבד מותר, ועיין בחלקת
מחוקק. ואף לדברי שאר הפוסקים יש להתיר מהאי דהגהות מרדכי והובא בב"י
היכא שישראל יוכל לירד למשפט לפני ערכאות שלהם הוי כמו יד ישראל
תקיפה. ואף שהרב ב"י כ' שלא נראה כן מדברי שאר הפוסקים, מ"מ אין מחליט
לאיסור, ועיקר ההיתר לפי דברי בעל הנ"ל יהא ישראל יוצא ונכנס, כי בודאי
מבואר להמעיין שאין פירוש של יוצא ונכנס שתמיד יהא ישראל יוצא ונכנס,
נתת דבריך לשיעורין, אלא פירושו שבכל עת רשות לישראל ליצא וליכנס.
ובנדון הנ"ל לפי דברי הבעל הנ"ל שיכול לברר שבכל שני או ג' ימים היו
ישראל באים אצלה והם רשאים לבא בכל שעה אצל החלון לתפיסה, א"כ הוא
היתר גמור ע"פ דברי הגה' מיימ' באם שישראל יוצא ונכנס מותר. ואף שהרב
רמ"א בהג"ה סדרו קודם האי בד"א שיד ישראל תקיפה, ונוכל לומר שקאי רק
על האי בבא על נפשות אסורה לבעלה, אבל האמת אינו כן, כי בד"מ סידר
האי דברי הגה' מיימונ' אחר האי בד"א בממון שיד ישראל תקיפה. וספר הגה'
מיימו' אין אתי. ולפ"ד יותר יש לפרש דקאי על האי בבא בד"א שיד ישראל
תקיפה וכו' ולא קאי כלל האי בבא על נפשות שאסורה לבעלה, כי על ידי
נפשות אסורה בכל ענין... לפ"ד הפוסקים שפסקו על נפשות וכו' לא קאי
רק על אשת כהן... ביאר קושיות ר"ת והובא במרדכי, והיא קושי' חזקה

לכל רואה, ל"ל ע"י נפשות אסורה, אפילו בסתמא אסורה כל שאין מתיירא להפסיד ממון, אלא ע"כ פי' המשנה הוא כך, ע"י ממון מותרת בכל ענין וע"י נפשות אסורה בכל ענין, ובסתמא שאין ממון ואין נפשות יש מקום לאיסור ולהיתר היכא שיוצא ונכנס מותר והיכא שאין יוצא ונכנס אסור. דבר זה הוא ישוב הגון. ס"ד בהצטרפות הטעמים יש להתיר האשה הנ"ל, אבל לא מלאתי לבי לבד אם לא שיסכימו עמי שני בעלי הוראות המפורסמים. ועיין במהרי"ק שורש ק"ס איך מיקל בענין זה. גם הרב בעל תרומת הדשן מיקל ג"כ בענין זה.

יש עוד סברא להיתר, כי חילוק בין יד ישראל תקיפה או יד אומות תקיפה פרושו מבואר כשיד ישראל תקיפה א"כ מתיירא הגוי באם שיטמא לאשה אזי ע"כ יפסיד ממונו, ובזמן שידם תקיפה אינו מתיירא. אבל בנדון זה שבעלה הרהינה אצל האדון ואמר לאדון שהוא הולך להמציא לו מעות כדי לפדות אשתו ובודאי גם לגוים נודע זה מסברא באם שיטמא לאשה אזי אל ירצה הבעל לפדות אותה אחרי אשר הוטמאה, בכן בודאי מתיירא להפסיד ממונו שבעלה לא ירצה לפדותה.

כ"ד הכותב בחפזון ברפיון ידים, יום ה' כ"ג אלול תצ"ז ל'.

מנחם מענדל חונה בקראָטשין.

העיר בעלזא ורבניה

העיר בעלזא, הקטנה עתה ונמצאת קרובה כעשר פרסאות מלבוב, היתה במאה השלישית לאלף הששי עיר חשובה, עיר מרכז עומדת בראש הגליל, אשר נקרא גליל בעלזא, והקהלה היהודית בה אשר מנתה שתי מאות וארבעה נפש, היתה נחשבת למקום ראשי במדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת „גליל לבוב". הרב אבד"ק בעלז לא היה אב"ד בעירו בלבד, אלא ממשלתו היתה בכל הגליל כולו, והרבנים והדיינים והשוחטים שבערים והקהלות והישובים השונים סביב לה היו כפופים לו, והיו נאלצים לקבל רשות והורמנא מאתו, אם ראוים הם לדון ולהורות ולישב על כס הרבנות, כי בלי רשותו והסכמתו לא היו רשאים לשמש בתור רב ואב"ד או מו"ץ באחת הקהלות מערי הגליל שלו.

כנודע היתה לפנים מדינת פולניא נחלקת להרבה ארצות: למדינת פולניא הגדולה והקטנה, מדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת אח"כ בספרות הרבנית בשם „גליל לבוב", מדינת וואהלין, אוקריינא ופודוליא, ומדינת מזיא (מאזאוויען) ובתוכם גלילות הרבה עם קהלות ראשיות העומדות בראש הגליל, כמו: גליל קראקא, גליל לבוב, גליל פוזנא, גליל לובלין, גליל פרעמישלא, גליל חעלמא וגליל בעלזא, ועוד כמוהם הרבה.

באמצע המאה השלישית לאלף הששי היו שלשה גלילות, לובלין, חעלמא ובעלזא מרובים באוכלסין עם קהלות גדולות וקטנות וישובים הרבה הסמוכים להם. בעת ההיא התחברו שלשה הגלילות האלו ושמו להם ראש אחד, רב הכולל, רב ראשי על שלשה גלילות האלה. הרב המדינה, רב הכולל הראשון שנודע לנו אשר שמש ברבנות על שלשה גלילות האלו, היה **הרב הגאון ר' יהודה אהרן אבד"ק חעלמא**, אשר בשנת ר"פ נתמנה מאת המלך זיגמונד הראשון לגובה המסים מאת היהודים בגלילות האלו, ואחרי כן ביום כ"א לחודש יולי שנת רפ"ב מינה אותו המלך לרב הכולל רב ראשי על שלשה גלילות הנזכרים, דהיינו גליל לובלין, גליל חעלמא, גליל בעלזא[1]. ביום י"ב לחודש יאנואר שנת ש"ב (כנראה אחרי מות אהרן) אז מינה המלך זיגמונד הראשון שני רבנים כוללים, רבני המדינה, את **הגאון המפורסם מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין**, ואת **הרופא ה"ר משה פישלש מקראקא**[2].

---

1) ראה מ"ש ברבעון „הצופה לחכמת ישראל", שנה ט"ו עמוד פ"ז. ובאנציקלופדיא יודאיקא (בגרמנית), כרך ה' עמוד ר"ו, ובספר השנתי „האשכול" (קראקא תרס"ט) לתולדות ישראל וחכמיו בפולין, פ"א; בלבן, בדברי ימי היהודים בקראקא וקאזמיר (בפולנית) ע' ע' ע"ש.

2) ראה מה שכתבתי אודותיו בירחון רבני „אוצר החיים" שנת תרצ"א עמוד קי"ח.

ממשלתו של זה האחרון היתה רק על שני הגלילות קראקא וצאזמיר, לא כן הראשון, אשר היה רבן של ישראל בהליכות התלמוד במדינת פולניא בימים ההם ובזמן ההוא. אותו מינה המלך לרב הכולל להיות מושל בשאר גלילות, דהיינו: גליל לובלין, גליל חעלמא, גליל בעלזא, גליל לבוב וגם על מדינת פודוליא, אשר בעת ההיא היתה מחזקת את שלש הקהלות הגדולות והחשובות האלו: בוטשאטש, קאמניץ פודאלסקי ומעזיבוז[3]. במשך הזמן התחברו שני הגלילות בעלז וחעלמא למדינה אחת והיה להם ועד מדינה בפני עצמו, ועל פי רוב היה הועד שלהם באחת מערי המדינה: טישוויץ, לאשצוב וקראסניסטאב[4].

ראשית התישבות היהודים בעיר בעלזא משוקע באופל. בכתבי הרשות הישנים נזכרים המה בפעם ראשונה בשנת קצ"ט לאלף הששי. בשנת ר' לאלף הששי (1440) היתה בעלזא שייכה למדינת רייסין היא רוסיא האדומה. ואלה הן הערים אשר היו שייכות למדינת רייסין בעת ההיא: בוסק, בעלז, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאליגא, דראהביטש, העליטש, הרובשוב, ווייסלאוויץ, זידיטשוב, חעלמא, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא וקאזמיר ח"א עמוד ע'). בשנת רע"ז היה ריב בין הסוחרים היהודים והנוצרים, כי האחרונים מיחו בסוחרי היהודים למכור את סחורתם בשוק (מארקט) העיר. הסוחרים היהודיים הגישו בקשה לפני המלך על זאת, וזיגמונד הראשון שהגין בכל עת על היהודים מפני שכניהם הנוצרים, נתן צו כי אין למחות ביהודים של עיר בעלזא למכור את סחורתם אף בשוק העיר, ורשות להם לעמוד עם סחורתם ברחובה של עיר כמו שכניהם הנוצרים, ובעניני מסחר דין אחד להם ולנוצרים. בשנת שי"ז הגישו מוזגי יין שרוף של הנוצרים בקשה אל הממשלה שלא ליתן רשות ליהודים למכור יין שרוף לשכניהם הנוצרים, רק להם לבדם. אם הרשות אסרו ליהודים למכור יין שרוף בעיר הזאת, לא נודע על נכון. בעלזא בהיותה עיר בצורה היו היהודים מחויבים לשלם מדי שנה בשנה איזה סך, לחיזוק הסוללות וחומות העיר להיות עיר בצורה מפני האויב.

מקום מושב היהודים שם היה ברחוב מיוחד (גיטו). בשנת ש"י עלה מספרם למאתים וארבעה נפש, ול"ב בתים היו שייכים להם. בשנת ת"ח ות"ט היה מספרם כמאתים בעלי בתים (משפחות), מלבד אלה אשר נמלטו לשם משאר הקהלות כאלף בעלי בתים (משפחות) להציל את נפשם. בעלזא, בהיותה עיר בצורה מאד, לא יכלו גייסות חמיל לנגוע אליה, אבל הרבה מהם מתו שמה מפני זלעפות רעב (טיט היון). בימי מלחמות השוועדין בשנות תט"ו־תט"ז נחרבה העיר לגמרי. אחרי עבור תרועת המלחמה נמנו וגמרו מועצות

3) בלבן, דברי ימי היהודים בקראקא ח"א (בפולנית), עמוד ע'.
4) אנציקלופדיא יודאיקא כרך ד', עמוד מ"ג־מ"ה.

העיר הזאת, לתת גם ליהודים רשות לגור בכל מרחבי העיר ויכולים לבנות בתיהם בכל מקום שהם רוצים בלי מעכב על ידם, בתנאי שהמסים אשר המה מחויבים לתת להרשות ישלמו כשאר אנשי העיר ההיא, ואם יהיה להם איזה סכסוך אודות הדבר הזה, אז מחויבים המה לציית דינא במקום המשפט של העיר הזאת כמו שכניהם הנוצרים, ולא יבואו עוד כלפנים אל המלך שידין אותם. בשנת תקכ"ה היה מספרם בבעלזא עם הגליל שלו שבע מאות ושש עשרה נפש, ובשנת תרפ"א, שני אלפים וארבעה נפשות.

כאמור היתה בעלזא במאה השלישית והרביעית אחת הקהלות הגדולות והחשובות שבמדינת פולניא, ורבניה אשר ישבו לכסא לה היו גאונים מצוינים ואדירי התורה הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. אולם במאה החמישית ירדה מטה מטה במספר אנשיה ובעושר וכבוד, ונעשתה לקהלה קטנה ואי־חשובה עד ימינו אלה.

האגדה מספרת לנו, כי בהיות הגאון מו"ה יואל סירקיש מח"ס „בית חדש" (ב"ח) אבד"ק בעלזא, משנת שס"ו עד שע"ז בערך, הציקוהו אנשי עירו עד מאד וימררו את חייו ולא יכלו דברו לשלום. ראש ומנהיג העיר ההיא, אשר היה בעל זרוע גדול ותקיף בעירו, הדיח אותו מעל כסא רבנותו, והיה נאלץ לעזוב את העיר הזאת ביום ועש"ק פניא דמעלי שבתא. הדבר הזה נגע עד נפשו, ולא יכול עוד לתת מעצור לרוחו, ואיררם וקיללם מעומקא דליבא, כי בכל דור ודור תלך הקהלה אחורנית במספר אנשיה ובתהלתה וכבודה. את מנהיג העיר ההיא קילל, כי בני ביתו ימותו אנשים ולא יחצו ימיהם. קללת אותו צדיק נתקיימה בהם, ומני אז ירדה העיר פלאים במספר אנשם ונדלדלה עד מאד, עד כי בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים בבעלזא רק שבע מאות ושש עשרה נפש. לא כן העיר סקאָהל, אשר היתה רק אחת מערי הגליל שלה, בה חיו אלף ושלש מאות ותשעים נפש יהודים[5]).

בעלזא בהיותה אחת הקהלות הראשיות שבמדינת פולניא, בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד של ארבע הארצות, בין כ"ה מנהיגים שנבחרו מכל הארצות פולניא. כן שלחה נאמן אחד דבית ישראל להועד של ד"א, בין כ"ב נאמנים (נדב"י) משאר המדינות. ממנהיגי המדינה אשר שלחה בעלזא למקום הועד של ד"א נודעים לנו רק איזה הם, ואלה שמותם: א) **ר' ליב**, נבחר בשנת שנ"ה להיות יושב בתור מנהיג דעיר בעלזא בתוך הועד של ד"א פולניא. ב) **ר' צבי הירש ב"ר שמשון מייזעלש**[6]). ג) בשנת תע"ג היה מנהיג המדינה מעיר בעלזא ושמו **אריה ליב ב"ר נתן**, בועד יערסלאב, אשר היה ביום ה' כ"ח

5) שם.

6) „הרב הפרנס דד"א מו"ה צבי הירש מייזלש מק' בעלז, בהרב החסיד המפורסם מו"ה שמשון" (לשון הרב הגאון מו"ה שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול, במג"י שלו, שנדפסה

תשרי תע"ג. הוא חתום בין המנהיגים העומדים לימין הג' פייביל תאומים, אודות הרבנות דק"ק פרעמישלא, וחתום שם „ונאום אריה ליב ב"ר נתן מבעלזא" (תקע שופר). ד) **ר' (יצחק) אייזיק בן ר' יוסף**, הגבחר למנהיג המדינה על ג' שנים, מן שנת תקכ"ב עד תקכ"ה. בועד המדינה של „גליל בעלזא" מצאנו אותו יושב שם בתור מנהיג (אנציקלופדיא יודאיקא, כרך ד' עמוד מ"ה).

בס' „שלמי אמוני ישראל" ח"ב סי' ט') היה בן למשפחה החשובה מייזלש אשר מקורה מעיר פרג, ואיזה אנשים מצוינים באו ממנה עירה קראקא וישבו שם. לדוגמה: ה"ר יוסף מייזעלש (מפלת עיר הצדק), אבי הרב הגאון מו"ה אברהם מייזעלש, מגדולי חכמי קראקא, ונמצאת חתימתו בתשובת חכמי קראקא, מה שהשיבו למדינת איטליא, בדבר המחלוקת וריב ומדון שהיה שם בין הר"נ פואה ובין משפחת גרשון אודות ביהכנ"ס בעיר ריגיו, וחתום שם ראשון הגאון מו"ה יוסף כ"ץ בעל שו"ת שארית יוסף, ואחריו הגאון מו"ה מאיר בר' יעקב מטרופה, ואחריו שלישי הגאון מו"ה אברהם מייזעלש. וימת שם אברהם בשנת ש"ס לפ"ק. בנו ה"ר שמחה בונם לקח לו לאשה את דרעזיל בת רבנו הרמ"א ז"ל, והיא ילדה לו את ה"ר יצחק מייזעלש שהיה נקרא ע"ש אביו, בשם „ר' יצחק ר' בונמש". ויצחק ילד את משה, הוא הגאון מו"ה משה אבד"ק לובלין מח"ס מהדורא בתרא, חתן מהרש"א כנודע. ולמשה יולד בן והוא הג"מ ישראל איסרל אבד"ק לובלין. כנודע היה ה"ר שמחה בונם מייזלש מקראקא חתן רבנו הרמ"א ז"ל, ואביו ה"ר אברהם מייזלש מחותנו של הרמ"א מהם נשתלשלה משפחת מייזלש במדינת פולניא, אשר העמידה מקרבה רבנים וגאונים מהם גדולי הדור מחברי ספרים, דור אחר דור עד זמננו זה. — משער אני כי גם הפרנס ר' צבי הירש מייזלש מבעלזא היה גין ונכד לר' שמחה בונם מקראקא חתן הרמ"א ז"ל, או לאביו הג"מ אברהם מייזלש מקראקא. כאמור היה ה"ר צבי הירש אחד ממנהיגי הועד של ארבע ארצות וזכה ג"כ לבנין וחתנין רבנן גדולי הדור. חתנו הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי שמש ברבנות בעיר בעלז, כמבואר להלן בסי' י"ב. — בנו ה"ר יעקב מייזלש זכה לבן גדול בתורה הוא ניהו הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה שמשון מייזלש. ערך שנת תפ"ט נתקבל לאבד"ק צעשינוב, משם נתמנה בשנת תקי"ח שוב לאבד"ק זאלקווא ושמש שם ברבנות עד שנת תקכ"ו. בשנה ההיא עזב את זאלקווא וחזר לצעשינוב, במקום אשר שמש שם ברבנות בתחילה, כי נפשה אותה להיות קבור בקבורת אבותיו. ונח נפשיה דרב האי גאון ביום ד' ט' לחודש סיון שנת תקכ"ט. על לוח מצבתו מפליגין בשבחו כי היה „רבן של כל בני הגולה". בס' „שער המלך", דרושים שחיבר ה"ר מרדכי ב"ר שמואל אבד"ק ווילקאטש (זאלקווא תקל"ד) נדפס עליו הספד גדול וכבד וגם קינה בדרך שיר, וקורא אותו שם „מורנו הרב הגאון הגדול מופת הדור כבוד מו"ה שמשון מייזלש אבד"ק צעשנוב, ומלפנים היה אב"ד ור"מ בקהלה מפוארה ק"ק זאלקווא יצ"ו. ומרוב עוצמתו לא רצה להשתמש בתגא וחזר למקומו הראשון לשכב עם אבותיו" (שם בשער הספד הצדיקים פ"ז).

הניח אחריו שני בנים רבנים יושבי על מדין, האחד היה הרב הגאון מו"ה חנניה ליפמן מייזלש, אשר אחרי מות אביו נתקבל למלאות מקומו בעיר צעשינוב, וימת שם ביום ד' חוהמ"פ שנת תקמ"א (קריה נשגבה סי' ש"ן). — בנו השני היה הגאון המפורסם מופת הדור והדרו נזר הזמן וכתרו מו"ה משה צבי הירש מייזלש, אשר בשחרותו שמש ברבנות איזו שנים בעיר בילגורייא, ואח"כ נתקבל לאבד"ק לנצהוט. ויהי בנסוע אביו הגאון מעיר זאלקווא לשבת על כס הרבנות בעיר צעשינוב, נתמנה הוא למלא מקומו שמה להיות אב"ד ור"מ בעיר מפוארה זאלקווא. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא מרבני גדולי הדור, וקהלות חשובות בישראל שחרו את פניו שיבא לכהן פאר בקהלתם, אך הוא מיאן בדבר כי לא היה רוצה לעזוב את העיר זאלקווא אשר היתה חביבה עליו עד מאד, יען היא היתה בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים ומקום תורה אין דוגמתה.

כאמור היה הוא אחד מהרבנים גדולי הדור אשר בית ישראל היה נשען עליו. הגאון מו"ה אפרים זלמן מרגליות בשו"ת בית אפרים (חאה"ע סי' כ"ב) העיד שלא רצו חכמי הדור להתיר עגונה אחת אם לא בהסכמת שני גדולי גאוני הזמן, וביותר "הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה צבי הירש אב"ד דק"ק זאַלקוא והקרייז". הוא שמש ברבנות יותר מחמשים שנה, ונח נפשיה בעיר זאַלקוא בהיותו זקן ושבע ימים ביום ועש"ק ח"י כסלו שנת תקס"א, ושם חלקת מחוקק ספון. אחרי מותו נדפסו ממנו ד' תשובות בספר שאלות ותשובות גאוני בתראי (טשערנאָוויץ תר"ך) וספר שאלות ותשובות חמדה גנוזה (לבוב תרל"ה). ולו בן ובת. בנו הרה"ג מו"ה אביגדור מייזלש שמש ברבנות כחמשים שנה בעיר בילגורייא במקום אשר שמש שם לפנים אביו הגאון זצ"ל, ואחרי מותו מילא מקומו שם חתנו הרב הגדול מו"ה יצחק נתן נטע ברלינר (אביו ה"ר דוד טעבלי מפיעטרקוב היה בנו של דו"ז הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין). ונח נפשיה דרב יצחק נתן שם בשנת תרכ"ד לפ"ק. — ופריידא בת הגאון מו"ה צבי הירש מייזלש מזאַלקוא היתה אשת הרב הגדול מו"ה אביגדור הורוויץ אבד"ק קאמינקא, אשר אביו הג"מ אברהם אבד"ק לויצק היה חתן הרב הגאון מו"ה אשר אבד"ק גראָל, חתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין, ועל שם משפחת זקינו זה היה מכנה עצמו בשם "הורוויץ", והוא אבי הרה"ג מו"ה יצחק שמשון מייזלש־הורוויץ, אשר בשחרותו היה ראש ב"ד בעיר זאַלקוא ואח"כ שמש ברבנות בעיר טשערנאָוויץ, ובשנת תרכ"ה נתמנה שוב לאבד"ק זאַלקוא למלאות מקום אבי אמו הגאון המפורסם מו"ה משה צבי הירש מייזלש. וימת שם יצחק שמשון בהיותו כבן תשעים שנה ביום ב' דחנוכה שנת תרל"ט (ראה כל זאת בהקדמת ספר "חמדה גנוזה" הנ"ל, ובספר "קריה נשגבה" סי' רל"ח). כשתי שנים היה כס הרבנות בעיר זאַלקוא פנוי, ובחודש תשרי שנת תרמ"א פרשת בראשית נתקבל אאמו"ר הגאון המפורסם מו"ה חיים אריה הלוי איש הורוויץ זצ"ל לאבד"ק זאַלקוא, ושמש שם ברבנות עד חודש טבת שנת תרמ"ה, כי בעת ההיא נתמנה שוב במקום אשר היה שם אהלו בתחילה להיות "במקום אב"ד" בעיר קראקא, אחרי מות ה"ר שמעון סופר אשר אחרי מותו לא היה שם אב"ד קבוע. בקיץ שנת תרנ"ט נתקבל שוב לאבד"ק קראקא והגליל, ונח נפשיה שמה במבחר שנותיו בהיותו בן חמשים ושלש ומחצה שנים, ביום י"ב לחודש כסלו שנת הסת"ר לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

והנה אמרתי בל אמנע מלהציג פה עוד שלשלת אחת מן המשפחה הכבודה הלזו, מנכדי ה"ר שמחה בונם מייזלש חתן הרמ"א, אשר גם היא העמידה מקרבה רבנים מובהקים יושבי על מדין בקהלות שונות משך איזה דורות, והיא תולדות הגאון המפורסם מופת דורו מו"ה (משה) אריה ליב מלודמיר, שהיה נקרא בזמנו בשם "ר' ליב חסיד". הוא היה אחד מהרבנים גדולי הדור ומגאוני הועד של ארבע ארצות פולניא. הוא נולד ערך שנת ת' כנראה בעיר לודמיר אשר במדינת וואָהלין, כי בכל חתימותיו הוא חותם עצמו "אריה יהודה ליב מלודמיר". אביו ה"ר משה מייזלש כנראה היה בן בנו של ה"ר שמחה בונם מקראקא חתן הרמ"א ז"ל (בעבור זה תבין כי על שער ספרי נכדיו מיחסים עצמם לנכדי הרמ"א). בשנת תל"ז מצאנו אותו בעיר לבוב (כנראה לא היה שם אב"ד, כי בכל הסכמותיו מעת ההיא לא חתם עצמו בשם אבד"ק לבוב או חופ"ק לבוב, רק "הדר בלבוב דחוץ לעיר"). בועד יערסלב אשר היה ביום ג' כ"ב אלול תל"ז, הסכים שם על הדפסת תנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ח) וחתום "אריה יהודה ב"ר משה מלודמיר הדר בלבוב דחוץ לעיר". גם נמצאת ממנו הסכמה על הדפסת הירושלמי סדר זרעים עם פי' מהר"א פולדא (אמ"ד ת"ע) ועליה רשום "הסכמת הגאונים המופלגים מאד כבוד הגאון מו"ה ליב חסיד זצ"ל וכבוד הגאון מו"ה משה חריף זצ"ל וחתניהם", ובאו שם עה"ח "אור ליום ה' י"ב טבת תנ"א לפ"ק פה ק"ק לבוב. אריה יהודה מלודמיר, נאם הצעיר פנחס משה" (הוא זקיני הגאון מו"ה משה חריף השני אבד"ק לבוב. וראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" שנדפס בסוף ספר "טוב עין" שחיבר אחי הרב הגאון נרו. קראקא תרצ"ה, על הירושלמי יבמות, עמוד כ"ב ע"ש). בזמן ההוא נתמנה לאבד"ק פרעמישלא. הסכים בתור אבד"ק פרעמישלא בועד יערסלב מן ה' תשרי תנ"ב על המדרש רבה עם פי' נפתלי אילה שלוחה (פפד"א תנ"ב) ועליה רשום

„הסכמות הגאונים הרבנים דד׳ ארצות ה״ה הגאון הגדול המקובל החסיד כמוהר״ר ליב חסיד אב״ד דק״ק פרעמישלא״ וחתום שם „ונאום אריה יהודה מלודמיר״. ונח נפשיה דרב חסידא בפרעמישלא ביום ש״ק י״ג אייר שנת תנ״ד, ונדפס עליו הספד בספר שמנה לחמו, דרושים, שחיבר ה״ר אשר אנשיל מפרעמישלא (דעסויא תס״א) ח״ב פ״ו. — ולו שני בנים גדולים מנהיגי הארצות במדינת פולניא. האחד הוא המנהיג ר׳ זלמן החתום בועד יערסלב ביום ה׳ כ״ז תשרי תע״ג בין מנהיגי הארצות „זלמן בהגאון החסיד המפורסם כמוהר״ר משה אריה יהודה ליב זללה״ה מק״ק לבוב״. והשני הוא מנהיג המדינה ר׳ חיים מייזעלש, אשר בנו ה״ר משה מייזעלש לקח לו לאשה את בריינדל בת הרב הגאון מו״ה שמואל צבי הירש אבד״ק בריסק דליטא, וזה האחרון היה בנו של הרב הגאון מו״ה אריה ליב אבד״ק קראקא ובריסק דליטא, מח״ס שו״ת שאגת אריה (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד קל״ט), אשר אביו הרב הגאון מו״ה שמואל צבי הירץ אבד״ק פינטשוב היה בנו של רבנו הגדול בעל הב״ח (ראה בהקדמת ס׳ הליכות עולם ח״ה שחיבר הג״מ מאיר מייזעלש, זולצבאך תקט״ז).

ה״ר משה מייזעלש הניח אחריו שלשה בנים גדולים. בנו הראשון היה הרה״ג מו״ה מאיר מייזעלש מח״ס הליכות עולם ח״ה על איזה מסכתות (זולצבאך תקט״ז).

בנו השני היה הרה״ג מו״ה אברהם נתן נטע מייזעלש אבד״ק ווישניץ דליטא, מח״ס נטע שעשועים, ח״ה על מס׳ (נייאוויט תצ״ה) ושו״ת קול שחל, שנדפסו יחד עם שו״ת שאגת אריה שחיבר זקינו הגאון מו״ה אריה ליב אבד״ק בריסק דליטא הנזכר (שם תצ״ו). ובסוף ימיו נסע לארץ הצבי, ומת שם. והוא אבי הרה״ג מרדכי מייזעלש מזאָלקווא, הבא בהסכמה על ספר המדות לר׳ יצחק סאטאנוב (ברלין תקמ״ד).

בנו השלישי היה הרב ר׳ יצחק מייזעלש שהיה נקרא בשם ר׳ יצחק וואָלאָדאוער, אשר בנו ר׳ צבי לקח את בת דודו אחי אביו הג״מ אברהם נתן נטע הנזכר לו לאשה, והיא ילדה לו שני בנים גדולים רבנים מובהקים: הראשון הוא הרב הגאון החסיד מו״ה עוזיאל מייזעלש, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר ריטשוואָהל, ואח״כ בעיר אָסטראָבצי ובסוף ימיו נתקבל לאבד״ק עיר חדש בגליל קראקא. ונח נפשיה שמה במבחר שנותיו בטרם מלאו לו ארבעים שנה בשנת תקמ״ו (שבה״ח אות ע׳ סי׳ א׳). אחרי מותו נדפסו ממנו הספרים האלו: תפארת צבי וכרם שלמה על מס׳ ביצה (זאָלקווא תקס״ג), עץ הדעת טוב על מס׳ כתובות, ודרושים עה״ת הנקובים בשם תפארת עוזיאל (וואַרשא תרכ״ג), עץ הדעת טוב על מס׳ שבת (לבוב תרמ״ד), וספר מנורה הטהורה על הלכות שבת (שם). — השני היה הרב הגאון מו״ה יצחק מייזעלש אבד״ק צויזמיר, ואחרי מות אחיו הנזכר נתמנה למלא מקומו לשבת על כס הרבנות בעיר חדש, והוא הו״ל את הס׳ תפארת צבי על מס׳ ביצה שחיבר אחיו הנזכר והוסיף מדיליה הגהות הנקובים בשם „זר זהב״, והוא אבי הרה״ג מו״ה צבי מנחם מייזעלש אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר פילעב ואח״כ פארצאוי, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר חדש. וימת שם ביום כ״ח תשרי תרי״ט. אחרי מותו נדפסו תשובותיו וחדושיו בשם „זכרון צבי מנחם״ (פרעמישלא תרל״ג). — ונין ונכד היה לו להג״מ אברהם נתן נטע אב״ד ווישניץ דליטא הנזכר, והוא הרב הגאון מו״ה יצחק מייזעלש מח״ס חוסן ישועות על מס׳ יבמות, בבא בתרא (תקס״ח), אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר קאמניץ ואח״כ בעיר שטעקטשין ובסוף ימיו קבע דירתו בעיר קראקא במקום אשר שמש שם ברבנות בנו הרב הגאון המפורסם מו״ה דובעריש מייזעלש אשר ילדה לו אשתו השניה מאליע בת הרב הגאון הגדול מו״ה יצחק הכהן ראפאפורט אבד״ק פינטשוב, אחי הגאון המפורסם בעל שו״ת כתר כהונה.

משער אני כי לה״ר משה מייזעלש בן בנו של הגאון מו״ה ליב חסיד, וחתן הגאון מו״ה שמואל צבי הירש אבד״ק בריסק דליטא, היה לו עוד בן רביעי, והוא הרב המופלג ר׳ חיים מייזעלש, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו״ה רפאל מייזעלש מח״ס תוס׳ שבת על הלכות שבת (ובזה תבין מ״ש בשער ספרו כי הוא נכד הגאון בעל הב״ח, ודור עשירי לרבנו הרמ״א ז״ל). ודע כי בשחרותו היה הגאון בעל תוס׳ שבת דיין ומו״ץ בעיר הורחוב, בעת אשר שמש שם ברבנות אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו (ראה מ״ש בתולדות אא״ז הנזכר שנדפסו בסוף ס׳ ברכה משולשת, בילגורייא

בשנת תקע"ז, כאשר נתמנה **הרב הה"צ מו"ה שלום רוקח לאבד"ק בעלזא**, מן העת ההיא נעשתה בעלז לעיר מרכזית של קהל חסידים, כי יצא טבעו לצדיק כביר ופועל ישועות, ונהרו אליו חסידים מכל ערי הגליל לשמוע בקול דברו ולהנות מנועם זיו חכמתו וחסידותו, ונאספו אליו כל נכה רוח וכל איש ידוע חולי ומדוה לבקש ממנו עזר ותרופה, ומני אז נעשתה בעלזא לעיר של קהל חסידים, ועל ידי השפעתו נתפשטה החסידות, היא שיטת הבעש"ט, ביתר שאת ויתר עז בעיר הזאת בפרט והוא נערץ ונקדש בקהל חסידים לאחד המיוחד שבהם. ומן העת ההיא תופיע לנו בעלזא לעיר מרכזית של חסידים עם רבה בראשה, והוא מיסדה של שלשלת הצדיקים חסידי בעלז עד היום הזה.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות מן זמן ראשון עד ימינו אלה.

א) **הרב הגאון מו"ה זעליג**, הבא על החתום בתוך שאר הרבנים גדולי הדור על התקנה שנעשתה בועד הארצות שנת שמ"ז ביריד גראָמניץ בעיר

תרצ"ה עמוד ק"ב ע"ש). אח"כ שמש ברבנות בעיר פּאָריצק וכנראה שם מנ"כ. הניח אחריו שלשה בנים גדולים בתורה יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה אלכסנדר סענדר מייזעלש, אשר בשחרותו היה דיין ומו"ץ בעיר זאבלטוב אשר במדינת גאליציא. הוא הביא לבית הדפוס את הס' תוס' שבת על הלכות שבת, שחיבר אביו הגאון והוסיף מדיליה ג"כ הגהות יקרות (פפד"א תקל"א). מחמת איזו מלשינות אשר הוציאו עליו שונאיו לפני הרשות, היה נאלץ לעזוב את המדינה הזאת, והלך לו לארץ הגר (אונגארן), שמה נתמנה לאבד"ק סערדהעלי. משם שלח שאלותיו וספיקותיו לפני הגאון בעל גודע ביהודה. ותשובות אליו נדפסו בשו"ת גוב"י תניינא (או"ח סי' י"ט, אה"ע סי' קכ"ד).

שם שמש ברבנות עד שנת תקנ"ט בכלל. בשנה ההיא נתעוררה עליו מחלוקת גדולה, כי אנשי העיר ההיא רצו להדיח אותו מכסאו ולקבל רב אחר במקומו. הוא פנה תיכף לרבני גדולי הדור שיעמדו לימינו להזהיר לבני קהלתו לבל יהינו לקבל רב אחר במקומו. דו"ז הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק אמ"ד כתב מכתב תוכחה לקהל עדת עיר סערדהעלי, כי ע"פ דין אסור להם להדיח את רבם ולקבל רב אחר במקומו, כי לא יעשה כן בישראל שלא יאמרו רבם דחפו. העתק מן מכתב הנזכר נמצא תח"י בעצם כת"י של הגאון מאמ"ד חתום באוצרותי. אבל כל זאת היה ללא הועיל, כי נאלץ היה הגאון מו"ה אלכסנדר לעזוב את העיר ואת כס הרבנות אשר היה לו שמה, ועל מקומו שם נתמנה הרב הגאון מו"ה דוד דייטש בעל „אהל דוד", אשר בשנת תק"ס כבר ישב על כס הרבנות שם (ראה בחת"ס חיו"ד סי' קס"ז). הוא נתמנה שוב לאבד"ק רעכניץ, ונח נפשיה שמה בשנת תקע"ט.

בנו השני (של הג"מ רפאל מייזעלש) היה הרה"ג מו"ה משה מייזעלש אבד"ק סערעד, אשר לקח את בת אחותו של הגאון בעל הפלאה לו לאשה, והיא היתה ילדה קטנה במות אמה, ולקח אותה דודה הגאון הקדוש מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק נ"ש לביתו, והשיאה לאותו האיש משה הנזכר.

בנו השלישי היה הדיין המצוין מו"ה חיים מייזעלס מו"ץ דק"ק לבוב, אשר הו"ל פעם שנית את הספר „תוס' שבת" מאת אביו הגאון זצ"ל עם הוספות „קונטרס מהדורא בתרא" (זאלקווא תקנ"ה).

לובלין, שלא ישתדל שום רב בישראל להשיג משרת הרבנות ע"י כסף וזהב, חתום שם "הק' זעליג מבעלז" (הלבנון, שנת תרכ"ז גליון ל"ד). כנראה שם הקודש שלו היה יצחק, ובשנת של"ב כבר שמש שם ברבנות, כי ביום ד' ב' סיון של"ב נמצאת חתימתו על גביית עדות, וחתום "דברי יצחק החונה על יד דגלו בק"ק בעלזא" (שו"ת מהרש"ל סי' ק"א).

ב) **הגאון מו"ה משה מפרעמישלא, מח"ס מטה משה.** מגדולי תלמידיו של מהרש"ל, כעדות עצמו בהקדמת ספרו שם. בשחרותו הרביץ תורה בעיר בעלזא. אם שמש שם ברבנות בתור אב"ד או רק בתור ר"מ בלבד לא אוכל לברר. וראה מ"ש אודותיו למעלה אצל עיר אפטא סי' ב'.

ג) **הגאון מו"ה אברהם חיים בן הגאון מו"ה נפתלי הירש למשפחת שור** הנכבדה, אשר מסורת היתה בידם שהמה מצאצאי רבנו יוסף ב"ר יצחק בכור שור מאורליניש מתלמידי הר"ת (מעלות היוחסין עמ' ל"ח). חיבר ספר „תורת חיים", חדושים על מסכתות, ח"א (לובלין שפ"ד) וח"ב (קראקא שצ"ו) ושניהם ביחד (פרג תנ"ב). אחרי מותו הדפיס נכדו הג"מ חיים ב"ר עוזר אבד"ק הילדסהיים את ספרו צאן קדשים, חדושיו על סדר קדשים (וואנזיבעק תפ"ט) שחיבר יחד עם חבירו ועמיתו **הגאון מו"ה מרדכי ז"ק אבד"ק ברעזאן** (ראה מ"ש אודותיו ב„הצופה לחכמת ישראל", שנה ט"ו עמוד צ"א). גם נדפס ממנו קונטרס על הטור וב"י בהלכות גיטין וחליצה (אמ"ד שצ"ג) ע"י נכדו ה"ר דוד בן הרב הגאון מו"ה אריה יהודה ליב אבד"ק אמ"ד. הג"מ אברהם חיים שמש ברבנות בעיר בעלזא (אנשי שם סי' ד'), סאטנוב וקרעמניץ (מעלות היוחסין עמוד ב'), ונח נפשיה בחודש טבת שנת שצ"ב בעיר לבוב (אנשי שם סי' ד'), ושם חלקת מחוקק ספון.

ד) **הגאון מו"ה יואל סירקיש (הב"ח).** בשחרותו היה אבד"ק פרוזנה אשר במדינת ליטא, ואח"כ בעיר לוקאַבי בפולניא הקטנה, וגם שמש ברבנות בערים לובמלא, שידלוב, מעזיבוש, בריסק־דליטא ובעלזא. שם הסכים בין שבעה עמודי הגולה ע"ס יש נוחלין (פרג שע"ו), וחתום „ונאם הק' יואל בן לא"א כמו"ה שמואל זללה"ה, אב"ד ור"מ דק"ק בעלזא". בשנת שע"ט נתמנה לאבד"ק קראקא הבירה, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום כ' לחודש אדר שנת ת' לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון.

ד־1) **הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יונה תאומים,** בעל „קיקיון דיונה", עיין עליו אצל אפטא הערה 24.

ה) **הגאון מו"ה משה מאך,** גיסו של **הגאון מו"ה יהושע חריף,** בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע, כי זה האחרון לקח לו את אחותו לאשה. והמה

היו בני הנגיד ר׳ שמואל מבריסק דליטא שהיה נקרא בשם „ר׳ שמואל ר׳ משה ר׳ הללש״ (לשון שער ספר בית הלל). בנו של ר׳ שמואל הנזכר היה אבי ה״ר נפתלי הירץ אביו של הגאון מו״ה הלל אבד״ק זאַלקווא מח״ס בית הלל על ש״ע יו״ד ואה״ע (דיהרנפורט תנ״א). ובכן תבין מה שהגאון בעל בית הלל קורא בספרו (חיו״ד סי׳ ס״ד סק״ד) את הגאון בעל מגיני שלמה „בעל דודתי״. בתחילה שמש הגאון מו״ה משה מאך ברבנות בעיר שאַריגראָד, אשר היתה בעת ההיא אחת הקהלות הגדולות והראשיות אשר בפולניא, ובסוף מאה השלישית היו דרים שם יותר מאלף משפחות יהודים (שלמי אמוני ישראל ח״ב עמוד מ״ח), ונהרגו ונשחטו רובם ככולם בשנת ת״ח ות״ט ע״י גייסות חמיל שר״י. אח״כ נתמנה לאבד״ק בעלזא, אך מתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו.

ולו בן גדול בתורה מגדולי הדור והוא הרב הגאון מו״ה יעקב אליהו (חתן הקצין ר׳ אלי׳עזר מפרג, חתנו של הג״מ חיים אבד״ק קעלין ומדינת ביהם בן הג״מ סיני אבד״ק פוזנא [מג״י היילפרין סי׳ ט״ז]), חתן הג״מ אליעזר ר׳ טודרס מפרג, חתן הג״מ סיני ב״ר בצלאל, אחי מהר״ל מפרג), אשר בשנת ט״ו לימי חייו שלחהו אביו ללמוד בישיבתו של גיסו הגאון בעל מגיני שלמה, ולשאוב מים חיים ממעיני יהושע. כשנה ומחצה למד בישיבתו הרמה בנגלה ובנסתר, ואח״כ סמך את ידו עליו כי ראוי להיות רב ואב״ד בישראל, ונתן לו מכתב תהלה ויקר כי בהליכות התלמוד לבו כפתחו של אולם ובחכמת הקבלה כמוהו כמוני. בבואו לבית אביו עם מכתב כזה קבלוהו אנשי עירו לר״מ ולראש ישיבה בעיר גדולה הלזו. בשחרותו שמש ברבנות בעיר שאַריגראָד על מקום אביו ז״ל, ובשנת ת״ח ות״ט ברח משם מפני גייסות חמיל שר״י, ונתקבל אח״כ לאבד״ק בוטשאטש ומשם לעיר הגדולה טיסמניץ, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר זלאָטשוב, ושם מנ״כ. הוא היה אחד מרבני גדולי הדור ונשא ונתן בשו״ת עם הגאון בעל הש״ך (ראה למעלה אצל אפטא הערה 18), וכחא דהיתרא עדיף ליה. בבואו עירה בוטשאטש התיר שאין צריך לנקר את חלק הפנים שנקרא „שפאַנדירעס״. בשנת תל״ח חיבר ספר „אהל יעקב״, חדושים על ארבעה טורים, וספר „אדרת אליהו״, דרושים על התורה, והמה עוד בכתובים ונמצאים באוצר הספרים אשר באוקספאָרד. מתולדותיו ידענו כי שתי בנות היו לו, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה ה״ר מנחם מענדיל בן הרב הגדול כמוהר״ר אליהו בן הגאון הגדול המפורסם כמוהר״ר מנחם מענדיל מרגליות זצ״ל אב״ד ור״מ דק״ק פרעמישלא, אשר ילדה לו אשת נעוריו שינדיל בת הג״מ מרדכי מרגליות מקראקא. — השני היה הרב הגאון מו״ה ישראל היילפרין, אשר אביו הג״מ אברהם היילפרין אבד״ק קאָוולי היה חתן הרב הגאון הרופא מומחה לרבים מו״ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו״ה מרדכי יפה בעל הלבושים. בשחרותו בהיות הג״מ

ישראל בן שמנה עשרה שנה נתמנה לדרשן בעיר רישא. אח"כ שמש ברבנות בעיר סווירז, והיה ג"כ רב המדינה על כל מדינת רייסין הנקראת „גליל לבוב" יחד עם הגאון בעל טורי זהב, אשר היה אבד"ק לבוב בעת ההיא. ושניהם היו רבנים כוללים רבני המדינה בארץ הזאת בעת ההיא. ויגוע ישראל ויאסף אל עמיו בעיר סטרעליסק, ושם מנ"כ.

ואלה תולדות ישראל: בתו היתה אשת הג"מ ישעיה, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר וויטקוב, ולעת זקנתו קבע דירתו בעיר בראָדי (הג"מ ישעיה היה בן דודתו של הג"מ יחזקאל בן הגאון בעל ברית שלום עה"ת, ראה בהקדמה שם), ונח נפשיה שמה ביום י"א כסלו שנת תפ"ד, ושם מנ"כ. והוא אבי הג"מ משה אבד"ק סלאָטווינא. ולמשה יולד ארבעה בנים גדולים ובת: בנו הראשון היה הג"מ יוסף אבד"ק בארדיטשוב. השני היה שמו שמואל. השלישי היה הג"מ שאול אבד"ק לושטשין, אבי הג"מ יחיאל מיכל אבד"ק ראחאוו. הרביעי ה"ר ישראל פינילש מלבוב. ובת משה ושמה רייזיל היתה אשת ר' יצחק איציק מעיר האָראָדענקא אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו. לעת זקנתו נסע הוא עם אשתו רייזיל לארץ ישראל וקבע דירתו בעיר צפת, ושם מתו שניהם.

בנו של הג"מ ישראל היילפרין אבד"ק סווירז היה הגאון מו"ה יחיאל מיכל היילפרין אבד"ק ברעזאן, אשר זכה שיצאה ממנו שלשלת גדולה של רבנים מובהקים אדירי התורה דור אחר דור עד ימינו אלה, ויבואר אודותיו להלאה בסי' י"ג.

ו) **הרב הגאון מו"ה נחמן בן הגאון מו"ה מאיר הכהן, מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט**, הנודע בשם ר' נחמן ליפשיס ע"ש אשתו ליפשא בת הגאון הגדול מו"ה יוסף ב"ר אליקום געץ[7]) שישב על כסא חותנו

---

7) הגאון מו"ה יוסף בן מו"ה אליקום געץ היה אחד מרבני גדולי הדור וחתנא דבי נשיאה של זקיני הגאון מהר"ם מלובלין. בראשית מאה החמישית לאלף הששי כבר שמש ברבנות בלבוב בחוץ לעיר. בשנת ת"ו הסכים על הדפסת הש"ך על יו"ד (דפוס ראשון), וגם נדפסה ממנו תשובה אשר השיב בשנת ת"ח למחותנו הגאון מו"ה דוד סג"ל אבד"ק מאנסטריסק (שו"ת איתן האזרחי סי' מ"ד). גם נדפסה ממנו שמה תשובה משנת ת"ט (שם בסי' כ"ב), אשר בה מזכיר את חותנו וכותב עליו „וחמי הגאון הגדול מוהר"מ ז"ל בתשובותיו סי' קל"ב פוסק להיתר". ונח נפשיה דרב יוסף ביום ב' לחודש תשרי שנת תי"ב בעיר לבוב, ושם מנ"כ. נתחמם עליו בהספידו הגאון בעל איתן האזרחי (בספרו פ' אמור) וכן הג"מ ישראל אבד"ק בעלזיץ, ואח"כ ראש ב"ד בלובלין בספרו „תפארת ישראל" (המונח עוד בכת"י בעיר אוקספאָרד) פרשת לך לך.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה נחמן הכהן ראפאפורט כמבואר בפנים. חתנו השני היה ה"ה משה ב"ר דוד סג"ל (אביו כנראה הוא הגאון מו"ה דוד בן מוהר"י סג"ל אבד"ק מאניסטריץ), אשר הוא ואשתו ליבא נאסרו בבית הסוהר בלבוב. הוא הצליח לברוח משם ולהמלט על

נפשו, ואשתו ליבא נשארה עוד נחבשה בבית האסורים. בעבור זה מכרו אחיה בהסכמת גיסה הג״מ נחמן כ״ץ את המקום שהיה להם בבית הכנסת שם, לפדותה מבית האסורים. כנראה היה זה בשנת תכ״א, אחרי מות אביה הגאון ז״ל.

ואלה בני יוסף: האחד היה ר׳ אריה ליב, והוא נזכר בפנקס הקהל בעיר לבוב ביום כ״ג אדר שני שנת תכ״א, והשני ר׳ זאב וואָלף הנזכר ג״כ שם.

ומשער אני כי זה האחרון הוא „הישיש האלוף ר׳ וואָלף ר׳ יוזפש מלבוב״, אשר בתו מרים היתה אשת הגאון מו״ה דוד לידא אבד״ק אמ״ד מח״ס „עיר דוד״, אשר מתימר בכבוד חותנו זה בהסכמתו ע״ס „עיר דוד״ (לובלין תל״א), וחתם שם „חונה כעת בק״ק לידא, חתן הישיש האלוף ר׳ וואָלף ר׳ יוזפש מלבוב״. ותמת מרים במוצש״ק פרשת כי תבא שנת תע״א בעיר לקאָטש בהיות בנה הג״מ פתחיה אב״ד שמה. על לוח מצבתה חרות שם „מרים בת ר׳ וואָלף ר׳ יוזיפש מלבוב״.

ואם כנים הדברים האלו, יש להוסיף כי בנה הגאון מו״ה פתחיה לידא היה בשחרותו אבד״ק יאס, וערך שנת ת״ע נתמנה שוב לאבד״ק לקאָטש במדינת וואָהלין. אח״כ שמש ברבנות בעיר וולאָדאוויי אשר במדינת פולניא הקטנה, ומשם נתקבל לאבד״ק סלאָוויטץ. בשנת תפ״ז הביא לדפוס את הספר „עיר דוד״ מאת אביו הגאון ז״ל והוסיף מדיליה איזה חדושים (בפד״מ תפ״ז). ונח נפשיה בעיר בפד״מ ביום ב י״ט אייר תק״א (אנ״ש סי׳ תע״א). הוא היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מ׳ בנימין זאב וואָלף בעל „עיר בנימין״ על אגדות הש״ס, בבלי וירושלמי ב״ח (ח״א בפד״א תנ״ח, ח״ב פיורדא תפ״ב) (בהערות לאנ״ש סי׳ תע״א). וכנראה אחרי נסיעת חותנו מעיר לקאָטש להיות אבד״ק זמיגראָד, נתמנה הוא על מקומו שם. ולו בן ושמו דוד, ונדפס ממנו איזה דבר חדוש בספר „עיר דוד״ (דף כ״א ע״ב) ועליו כתב הדברים האלה: „בשם בני חביבי הנחמד יניק וחכים התורני המופלג מוהר״ר דוד נרו, חתן הרב המאור הגדול מו״ה ישראל נרו אב״ד ור״מ דק״ק זסלאב, חתן הרב הגאון הגדול מוהר״ר יצחק ז״ל אב״ד דק״ק בראָדי״ (ראה מ״ש בספרי „כתבי הגאונים״ דף י״ט). ולדוד היתה לו בת אשת ה״ר חיים זאב באָמבאך מלבוב (אבי הגאון מו״ה יהודה צבי מלבוב, מח״ס „מנחת יהודה״ ב״ח, זאָלקווא תקצ״ה, תקצ״ח). ומשער אני כי עוד בן היה לו להר׳ דוד בן הג״מ פתחיה לידא ושמו פתחיה ע״ש אבי אביו, אשר היה „צורבא מרבנן״, ונפטר בלבוב בהיותו עוד רך בשנים בערב ר״ח שבט שנת [תקפ״א] (תפ״א). ובעל מצבת קודש לא העתיק יפה שנת מיתתו, בעבור זה בא לכלל טעות והחליפו עם זקינו אשר שמו בקרבו הוא הג״מ פתחיה אבד״ק יאס אשר נקבר בפפד״מ.

ודע כי הג״מ יוסף ב״ר אליקום געץ, בטרם שנתקבל לאבד״ק לבוב שמש ברבנות בעיר לויצק אשר במדינת וואָהלין. בשנת ת׳ כבר ישב על כס הרבנות שמה, כי בעת ההיא רצו ראשי ומנהיגי העדה של העיר לקאָטש לדחות את האב״ד שלהם הוא הג״מ יוזל ולקבל את הגאון בעל תויו״ט על מקומו אשר היה בעת ההיא אבד״ק לאָדמיר (בסוף מאה הרביעית לאלף הששי כבר שמש שם ברבנות, כי בעת ההיא הסכים ע״ס עבודת הלוי, דרשות ע״ס בראשית, קראקא שצ״ט, וחתום „יוסף ב״ר אליקום געץ אבד״ק לויצק״). הג״מ יוזל בא לפני הרבנים וגאוני הועד דד״א אשר היה ביריד גראָמניץ בעיר לובלין, וכן אח״כ לפני רבני הועד של מדינת וואָהלין אשר היה בעיר ווישנצו אשר בגליל לויצק, וטען לפניהם כי אנשי קהלתו כבר הרויחו לו זמנו עוד על ב׳ שנים אחרות, יען יש לו שמה חובות אצל אנשים שונים, ואם יעזוב את העיר בתוך הזמן ההוא יהיה לו היזק רב. רק הגאון בעל תוספת יו״ט במגילת סתרים הוא כותב למנהיגי וראשי העדה לדחות אותו בתוך הזמן, למען יוכל הוא לשמש שם ברבנות מיד, ולישב על מקומו. רבני הועד אשר היו בעת ההיא בעיר ווישנצו פסקו כי הג״מ יוזל ישאר על כסא הרבנות בעיר לקאָטש עוד חצי שנה עד אשר יבואו הדברים לפני מקום המשפט. ביום ד׳ ז״ך לחודש מנחם אב הסכימו לפסקא דא בי דינא רבה של ק״ק לויצק, ועל זה באו עה״ח „נאם הצעיר יוסף בלא״א מ״ו אליקים הנקרא געץ זלה״ה״, נאום ישראל, ונאום יעקב, ונאום ישראל ברוך, ונאום משה נחום. משם נתמנה שוב לאבד״ק לבוב מחוץ לעיר במקום אשר שמש שם לפנים ברבנות חותנו הגאון מהר״ם מלובלין.

הגאון מהר"ם מלובלין בעיר לבוב. וימת שם יוסף ביום ב' לחודש תשרי שנת תי"ב. עוד בחיי חותנו הגאון מו"ה יוסף בעת אשר שמש ברבנות בעיר לבוב, היה הוא דיין ומו"ץ בעיר הזאת, ונמצאת חתימתו בפנקס הקהל שם בין חתימות הדיינים ביום ז' לחודש תמוז שנת ת"ט. וכן בשנת תי"ב אחרי מות חותנו חתום ג"כ בפנקס הקהל שם. ערך שנת ת"ך נתמנה לאבד"ק קרעמניץ אשר במדינת וואהלין, ביום י"ד לחודש כסלו שנת תכ"ב הסכים על הדפסת ספר „שערי ציון", תקוני תפלות להר' נתן נטע הנובר (פראג תכ"ב), ועליה רשום „אב"ד ור"מ דק"ק קרעמניץ". משם נתמנה שוב לאבד"ק דובנא רבתי, ובועד הארצות אשר היה ביריד יערסלב, ביום ב' ט"ו לחודש אלול שנת תכ"ג בא בהסכמה בתוך שאר רבני וגאוני הועד על הדפסת הש"ע עם באר הגולה (אמ"ד תכ"א—תכ"ו) וחתום חמישי „נחמן בלא"א מוהר"ר מאיר כ"ץ זצלה"ה ראפאפאָרט החונה בק"ק דובנא הגדולה". משם נתקבל לאבד"ק בעלזא, ובועד הארצות אשר היה בשנת תל"א בעיר יעראָסלב הסכים שם ע"ס „לב אריה" עה"ת להרה"ג אריה ליב בהר"ר יהושע האשקע אבד"ק בוסק (ווילמהרשדאָרף תל"ד) וחתום „חונה בק"ק בעלזא לע"ע, פה יערסלב תל"א". בועד יערסלב אשר היה ביום ג' י"א לחודש תשרי שנת תל"ב הסכים ע"ס „נחמות ציון", דרושים על המועדות להרה"ג מנחם ציון גבאיש מקראקא אבד"ק בוסק (פפד"מ תל"ז), וחתום „נחמן ב"ר מאיר כץ ר"פ מבעלזא". (לפי וועטשטיין, לתולדות גדולי ישראל סימן י"ד, היה מחבר נחמות ציון אב"ד וואדיסלאב ולא של בוסק). מתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו. רק זאת ידענו בבירור, כי בשנת תמ"ט לא היה כבר בין החיים, כי בשנה ההיא בא בנו הגאון מו"ה שמחה כ"ץ ר"פ בהסכמה ע"ס „צפנת פענח חדש", דרושים והקדמות על מאמרים תמוהים להרה"ג ר' יוסף ב"ר משה מפרעמיסלא (פפד"א תנ"ד), וחתום „שמחה בא"א הרב הגדול מוהר"ר נחמן זללה"ה ראפאפאָרט החונה בק"ק דובנא".

מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו. הרב הגאון גרשון הכהן ראפאפורט, ששימש גם כן בעיר בעלזא (עיין למטה סימן ט), הרה"ג שמחה הכהן ראפאפורט, והרה"ג מאיר ראפאפורט (ועיין למעלה אצל אפטא הערה 32), אשר יצא מהם דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים מובהקים אדירי התורה גדולי הדור עד ימינו אלה. וגם שתי בנות נשואות לרבנים מובהקים, אשר שם האחת מיכלא אשת הרב הגאון מו"ה אברהם סג"ל עפשטיין אבד"ק ראָוונא, ואח"כ אבד"ק רעכניץ אשר במדינת הגר, אשר בתו מרת בילה היתה אשת ה"ר ראובן והיא ילדה לו את הרב הגדול מו"ה מרדכי גימפיל, אשר בשחרותו היה אבד"ק ווינקאוויץ ואח"כ נתמנה לדיין ומו"ץ בעיר לבוב מח"ס „מפלגי ראובן" על ש"ס (זאָלקווא תקל"ה). ובתו השניה היתה אשת הרב הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ אבד"ק בריסק דליטא, אשר אביו הגאון מו"ה אריה

ליב מח"ס שו"ת „שאגת אריה וקול שחל" היה בנו של הגאון שמואל צבי אבד"ק פינטשוב, בן הגאון בעל הב"ח.

הג"מ שמואל צבי הירץ אבד"ק בריסק דליטא, הוא אבי משפחת סירקין אשר במדינת ליטא על ידי ד' בנים אשר היו לו שמה, ואלה הם: א) הגאון מו"ה נחמן סירקין אבד"ק בריסק דליטא, ונח נפשיה שמה בשנת תקי"ז, אשר בנו הרב הגאון מו"ה מרדכי סירקין מח"ס „מים עמוקים" (זאלקווא תק"ך) היה אבי הג"מ ישראל אבד"ק פשעווארסק. ב) ה"ר יואל. ג) ה"ר נתן נטע. ד) ה"ר משה סירקין. ובריינדיל אחותם היתה אשת ר' משה מייזעלש בן הפרנס ר' חיים מייזעלש, בנו של הגאון מו"ה (משה) אריה ליב יהודה הידוע בשם ר' ליב חסיד מלודמיר נכד הרמ"א ז"ל, אשר שמש ברבנות בעיר לבוב בחוץ לעיר מן ערך תל"ה עד תנ"ב, ובאותה שנה נתמנה שוב לאבד"ק פרעמישלא. ונח נפשיה דרב יהודה חסידא שם ביום י"ג אייר שנת תנ"ד לפ"ק.

ז) **הרב הגאון מו"ה אשר בן הנגיד הקדוש ר' יצחק מנהיג המדינה מחענטשין הי"ד.** הוא שמש בשחרותו ברבנות בעיר שעברשין, שם הסכים בשנת תל"ג ע"ס „לקט שמואל" להר' מוה"ר שמואל פייבוש כ"ץ נכד בעל הסמ"ע, הקדמות יקרות ודרושים (ווינציא תנ"ד). אח"כ נתמנה לאבד"ק לודמיר. בתור אב"ד בעיר הזאת הסכים בועד דד"א אשר היה בעיר יערסלאב בשנת תל"ז על הדפסת התנ"ך עם העתקה אשכנזית (אמ"ד תל"ז—תל"ט). משם נתמנה שוב לאבד"ק בעלזא. ביום ב' סיון תל"ח הסכים שם ע"ס „אדרת אליהו", דרשות על מאמרים תמוהים להרב הדרשן מוהר"ר אליהו בן מוהר"ר קלונימוס מלובלין (פפד"א תנ"ד), וכן בשנת ת"ן על הגש"פ עם פי' „חלוקא דרבנן" (אמ"ד תנ"ה) וע"ס „כסף נבחר", דרושים על התורה להרה"ג אבי עזרא זעליג מרגליות, מו"ץ בק"ק קאליש ופרג (אמ"ד תע"ב) וכנראה שם מנ"כ.

ח) **הרב הגאון מו"ה גרשון הכהן ראפאפורט.** לו היתה חזקת אבהתא מן אביו הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ, אשר שמש ג"כ ברבנות בעיר בעלזא כמבואר למעלה בסימן ו'. בועד הארצות אשר היה בעיר יערסלאב בשנת תמ"ז חתם בין רבני וגאוני הועד בתור אבד"ק בעלזא (אנשי שם סי' קכ"ז). וכאשר זכרתי אצל אפטא בתוך הערה 32, היתה בתו ליפשא אשת ה"ר יעקב מלודמיר אשר ילדה לו את הרה"ג מו"ה ישראל אבד"ק לאָקטש, אשר יצא ממנו דור ישרים יבורך בנים ובני בנים גדולים בתורה יושבי על מדין ומהם מחברי ספרים. וכבר הארכתי בזה במאמרי „עיר הרובשוב ורבניה", שנדפס ב„הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו עמוד צ"ב, ע"ש.

ט) **הרב הגאון מו"ה זכריה מענדיל הנודע ע"י ספרו באר היטב על ש"ע יו"ד וחו"מ,** בנו של הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (הגבוה) אבד"ק קראקא. ואודות זה האחרון כבר כתבתי בארוכה בספרי "כתבי הגאונים" מן עמוד נ"ז עד ס"ג, ובמאמרי "עיר הרובשוב ורבניה", שנדפס ב"הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו עמוד צ"ב. בשחרותו נתמנה הגאון בעל באר היטב לרב בבית הכנסת הגבוה בעיר קראקא, אשר לפנים היה להם רב מיוחד נוסף על הרב אשר שמש בכתר הרבנות בקראקא. ודבר זה היה נמשך עוד מימי קדם, בעת אשר היו בקראקא שתי קהלות נפרדות, אשר שם האחת קהל עדת אנשי פולין, ושם השנית קהל עדת אנשי ביהם, ולכל אחת רב ואב"ד בראשה. בשנת רע"ט היה הגאון המקובל מו"ה אשר לעמיל (זקינו של הגאון מהר"ם מלובלין) אבד"ק אנשי פולין, והגאון מו"ה פרץ (כנראה, אליו כוון הרמ"א בנוספות בסוף ספר "היוחסין", אשר מונה אותו בין הגאונים המצוינים גדולי הדור) היה אבד"ק אנשי ביהם. ברבות הימים התאחדו שתי הקהלות יחד ושמו להם ראש אחד ואב"ד לכולם הוא אבד"ק קראקא. אולם בית הכנסת הגבוה, אשר בזמן קודם היה שייך לקהל עדת אנשי ביהם (ובית הכנסת הישן לקהל עדת אנשי פולין) קבלו עליהם רב מיוחד אשר בשם "הרב דבית הכנסת הגבוה" היה נקרא. אחרי אשר שמש שם בתור רב ד"בית הכנסת הגבוה" איזו שנים, נתמנה אחר זה לאבד"ק טורבין, שם הסכים בשנת תמ"ז ע"ס "חלק שמעון" להר' שמעון ב"ר אפרים יהודה מזאלקווא, על מדרשים תמוהים (פרג' תמ"ז). אף הוא היה אחד מן רבני גאוני הועד של ארבע הארצות. בועד הארצות אשר היה בשנת תמ"ט הסכים בין רבני וגאוני הועד ע"ס "צפנת פענח חדש" (פרג תנ"ד) וחתם שם בשמו ושם אביו ועירו "ונאם זכריה מענדיל בא"א המאור הגדול מוהר"ר אריה ליב זצ"ל החונה בק"ק טורבין ולע"ע בק"ק בעלזא". מן חתימתו זאת אנו רואים כי בשנה ההיא, היא שנת תמ"ט, נתקבל שוב לאבד"ק בעלזא. בשנת תנ"ה הסכים שם על הגדה של פסח עם פי' "חלוקא דרבנן" (אמ"ד תנ"ה), וכן בשנת ת"ס נמצאת חתימתו יחד עם גיסו, הוא זקיני הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא, בפנקס הקהל בעיר טיקטין, וחתום "חוב"ק בעלזא". כנראה שם מת ונקבר. את שנת מיתתו אין אנו יודעים בדיוק, רק זאת ידענו בבירור כי בשנת תס"ז לא היה כבר בין החיים, כי בשנה ההיא נולד בן בתו הרב הגאון מו"ה זכריה מענדיל אבד"ק הורדנא, הנקרא בשמו. ותולדות בניו ובני בניו וזרעו אחריו הלא המה כתובים על ספרי "כתבי הגאונים" מן עמוד נ"ח עד ס"ג, ע"ש.

י) ויהי אחרי מות זכריה נתמנה למלאות מקומו שמה, **בנו הרב הגאון מו"ה משה ז"ל.** פרטי קורות ימי חייו, ומתי הלך לו לעולמו ואיה מנוחתו כבוד נעלם מאתנו.

יא) **הרב הגאון מו"ה אשר** (אנ"ש סי' תע"ט), **בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש.** זה האחרון שמש בתחילה ברבנות בעיר לבוב, ובסוף ימיו היה אבד"ק לובלין, ונח נפשיה שמה ביום י"ז לחודש סיון שנת תנ"א. הוא היה חותנו של הג"מ אלעזר אבד"ק דובנא, זקינו של בעל נוב"י, וגם חותנו של הג"מ שאול אבד"ק פרעשבורג (ראה מ"ש בפינות הבית וכתבי הגאונים עמ' מ"א). ובנו של הג"מ צבי הירש היה הג"מ מרדכי אבד"ק לויצק, אשר בתו מלכה היתה אשת הג"מ צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק טשאַרטקוב.

יב) **הרב הגאון מו"ה אברהם אבלי בנו של הגאון מו"ה אלחנן אבד"ק בוטשאטש וסטריא,** ואביו של זה האחרון היה הרב הגאון מו"ה זאב וואָלף אבד"ק אָליק, בנו של הגאון מו"ה זאב וואָלף ר"מ בלובלין חתן מהרש"ל.

להגאון מו"ה זאב וואָלף אבד"ק אָליק היו שני בנים: שם האחד אברהם, הוא הנגיד הקציז ר' אברהם פרנס ומנהיג במדינת וואָהלין, וכן בנו ר' דוד ובן בנו ר' משה כולם היו פרנסי מדינת וואָהלין. בעבור זה היו קוראים שם משפחתם בשם „פרנס". ור' משה פרנס היה אבי הנגיד נדיב לב ר' דוד פרנס בעיר דובנא, אשר בנו הגביר הנגיד הנדבן הגדול ר' צדוק היה פרנס בדובנא. ויען כי הוא ובית אבותיו היו פרנסי המדינה בוואָהלין ימים רבים, היו הפולנים קוראים אותם בשם „מארשאלעק", הוא אבי משפחת „מארשאלקאָוויץ" בעיר דובנא עד היום. הנדיב ר' צדוק מארשאלקאָוויץ בדובנא היה חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון החריף הוא דו"ז מו"ה מרדכי הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב [8] ושם אשתו נעכע ברייגדיל.

---

8) הרב הגאון החריף מו"ה מרדכי צבי הלוי אבד"ק הורחוב היה בנו הראשון לאא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, אשר ילדה לו אשת נעוריו רייצא בת מנהיג המדינה ה"ר יעקב יעקל באב"ד מבראָדי (ראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ל"ח ובתולדות אא"ז הגאון הנזכר, שנדפסה ממני בסוף ס' ברכה משולשת עה"ת). בילדותו כבר היה נודע שהוא אחד מבני עליה אשר יהיה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת לבית ישראל. לו היה שכל חד וחריף אשר ידע לשכל את ידיו בהליכות התלמוד כאחד מגדולי החריפים בפלפול ובסברא. בעוד טל ילדות עליו נשא אשה את דינה בת הרה"ג מו"ה יוסף סג"ל לנדא מאפטא (ע"ע למעלה אצל אפטא ע' 16 הערה 13), אשר ילדה לו חמש בנות גבירות שאננות. ואלה שמות בנותיו: רייצא, דבורה, העסע, שרה, נעכע ברייגדיל אשת הנגיד ונדיב ר' צדוק מארשלקאָוויץ מדובנא. — בשחרותו נתקבל לאבד"ק הורחוב במקום אשר שמש שם לפנים ברבנות אביו הגאון זצ"ל. ביום כ"ח לחודש כסלו שנת תקנ"ו הסכים בתור אבד"ק הורחוב ע"ס „תוקף הנס", פירוש על מגילת אסתר לה"ר פנחס מבראָד (לבוב תקנ"ז), וכן ע"ס „בית האוצר", חדושים על יו"ד להרה"ג אלי' צבי ב"ר יעקב מוי"ץ בפרידבורג (לבוב תקס"ב). תשובות אליו נדפסו בשו"ת „נוב"י תנינא" (אה"ע סי' קי"ב) ובשו"ת „גבעת פנחס" (סי' ל') אשר בא להציל את דברי אביו הגאון זצ"ל מן השגות בעל גודע ביהודה.

אחרי מות אשת נעוריו נשא בשנת תקנ"ה לערך את הרבנית טאָבא בת הג"מ משה אבד"ק סאטגוב, אשר אביו הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק דובנא רבתי היה בנו של הגאון המפורסם

בנו השני (של הג״מ זאב ווּאלף) היה הרב הגאון מו״ה אלחנן, אשר בתחילה שמש ברבנות בעיר בוטשאטש ואח״כ בעיר סטריא, וכנראה שם מנ״כ. הוא היה חתן הגביר המפורסם ר׳ יצחק איצק מעיר זאלקווא, בנו של הגאון אבד״ק ווינא (מג״י למשפחת היילפרין שנדפסה בס׳ „שלומי אמוני ישראל״ ח״ב). ולו שני בנים גדולים ובת. בתו היתה אשת הרב הגדול ר׳ נפתלי הירש ב״ר יונתן הלוי מגדולי חכמי עיר פּינסק, מח״ס „נתיב הישר״ עה״ת (דיהרנפורט תע״ב). ואלה בני אלחנן: בנו האחד היה הגאון המפורסם מו״ה שלמה חריף, אשר שמש ברבנות בעיר ראַזינאי אשר במדינת ליטא מן שנת תמ״ו עד תנ״ב. אח״כ הי האבד״ק סלוצק, וימת שם שלמה ביום ד׳ כ״ח לחודש תמוז שנת תס״ו. לפי עדות הג״מ שלמה יצחק היילפרין במגילת יוחסין שלו (סי׳ י״ב) נתקבל הגאון מו״ה שלמה חריף לאבד״ק לבוב, אך הוא מיאן בדבר ולא רצה לקבל המשרה הזאת וישאר בעירו עיר סלוצק עד יום פקודתו. ולו שני בנים: שם האחד ה״ר ליב שנפטר אחר חודש ימים למיתת אביו ביום ב׳ ר׳ לחודש אלול שנת תס״ו בעיר סלוצק. ושם השני אברהם, הוא הרב הגדול מו״ה אברהם אב״ד בהקלויז בעיר בריסק דליטא, אבי הרב הגדול מו״ה שלמה, אשר אשתו דרעזיל היתה בת הרה״ג מו״ה זאב ווּאלף אבד״ק לאמאז, בן הנגיד הגביר ר׳ אריה ליב, אשר אביו הרב הגאון מו״ה משה כ״ץ אבד״ק לוצק היה חתן הקצין הידוע שר וגדול ליהודים ר׳ שאול וואהל מבריסק דליטא (מג״י הנ״ל).

בנו השני (של הג״מ אלחנן) היה הגאון מו״ה אברהם אבלי, חתן הפרנס ר׳ צבי הירש מייזעלש מבעלזא. בשחרותו שמש ברבנות בעיר סווינש אשר במדינת ליטא, אח״כ היה אבד״ק בעלזא. ויהי בנסוע אביו הג״מ אלחנן מעיר בוטשאטש לשבת על כס הרבנות בעיר סטריא, אז נתקבל הוא למלאות מקום אביו בעיר בוטשאטש, ושם מנ״כ. אחרי נסיעתו לעיר בוטשאטש נתקבל לאב״ד בעיר בעלזא חתנו, הרב הגאון מו״ה טוביה יחיאל מיכל למשפחת היילפרין המיוחסת.

מו״ה צבי הירש חריף אבד״ק הלברשטאט, אשר היתה אלמנה מאישה הראשון הרה״ג מו״ה מנחם מענדיל אבד״ק לעגטשנא ודירתה היתה בעיר בראַדי. ע״י הנשואין האלו קבע דירתו בעיר בראַדי, והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. ונח נפשיה שם ביום ד׳ כ״ה לחודש כסלו שנת תק״ע לפ״ק. ואלה הטורים חרותים על מצבתו שמה:

„כן צוה מרדכי אשר לא תגיד עליו שום תואר ושבח.
מרדכי צבי בן הגאון מו״ה יצחק סג״ל ז״ל איש הורוויץ
אב״ד דפה (הג״מ יצחק היה אבד״ק בראַדי) וש״ק (ושלש קהלות) אה״ו (אלטונא, המבורג, ואנדזבעק) תנצב״ה״.

הניח אחריו בכתובים שו״ת וחדושי הלכות על מסכתות, ובזמננו אלה נדפס סנסן אחד מחדושיו על מס׳ פסחים וביצה בשם „לחם מצה״. וכי נח נפשיה נתחממו עליו כל גדולי הדור ובתוכם בן אחותו הגאון המפורסם שר התורה החכם הכולל בכל חכמה ומדע, ובלשונות שונים, אוצר בלום מו״ה שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד, ונשא קינה ונהי על שלשת הרועים שמתו בשנה אחת, הלא המה הרבנים הגאונים מו״ה דוד זינצהיים (בעל „יד דוד״ על מסכתות) אבד״ק

יג) **הגאון החסיד מו"ה טוביה יחיאל מיכל** היה אחד מרבני גדולי הדור ובן משפחה מיוחסת, למשפחת היילפרין החשובה, אשר העמידה הרבה רבנים ומהם גדולי הדור משך איזה דורות. אביו הגאון מו"ה ישראל היילפרין אבד"ק סווירז היה (השאר חסר).

שטראסבורג, ומו"ה יהודה ליב מרגליות אבד"ק פפד"א (מח"ס שו"ת „פרי תבואה"), ומו"ה מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב, והיא עדיין בכתובים, וגמצאה תחת ידי. ועל דודו זה הוא כותב שם את אלה הדברים:

ואיככה אוכל להגיד צרתי וכאבי, כי דודי נסתר, הצדיק אבד ואנחנו נשארנו כמלונה במקשה כסוכה בכרם. מי יורה לנו דעה, מי יבין שמועה, מי יתנה צדקות ד', ישמיע גבורותיו ישמיע תהלתו, ומי יגיד כל תעלומה. קול כשופר הולך וחזק ויחרד כל עם בית ישראל, כי ממרום שלח אש ותאכל בקצה המחנה... אנה הלך דודי, מי יחזור עטרה ליושנה, כי דודי חמק עבר, הוא האיש קדוש וטהור הגאון הגדול עטרת תפארת ישראל, החריף ושנון מורג חרוץ קולע אל השערה ולא יחטיא, עוקר הרים, החכם הכולל, דודי אחי אמי חמדת ישראל, הודם והדרם, צבי עדים כמוהר"ר מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ זצללה"ה אב"ד דק"ק האָרחוב. פה מפיק מרגליות, המפורסם בכל קצוי ארץ, וחבר חבור, נפלא בפלפולא דאורייתא, אליו ידרשו כל החכמים, מפיו תצא תורת ודבר ד', אליו נגלו כל תעלומות חכמה, כל דבר הקשה יביאון אליו, תורת אמת יבקשו מפיהו. נקיט בידיה חומרי מתניתא ויקח עמו דברים קשים אשר אין סותר אותם. וילן קידש עצמו במותר לו קדושת הגוף בטהרה ובפרישות, בבכי יבא ובתחנונים לערוך תחנונים לפני ד' על האי שופרא דבלי באראע".

העיר בוליחוב ורבניה

העיר בוליחוב נתיסדה בשנת שע"ב ע"י ניקולאי גידזינסקי, כי מצאו שם אגמים, בארות ונהרות של מי מלח, שמהם עשו מלח. כנראה, מיד התישבו היהודים בתוכה לסחור אותה, ובפרט לקנות שם את המלח, או חכרו את האגמים להוציא מהם המלח ולמכרו למקומות אחרים. ניקולאי גידזינסקי, שאליו השתייכה העיר, היה ג"כ שר ומושל העיר ההיא, והיה לו הכח והעוז לתת לתושבי העיר זכויות או לשלול אותן מהם, והיו עומדים תחת חסותו לכל דבר, אף בדבר חוק ומשפט, כי לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) של אצילי פולניא משנת רצ"ט לאלף הששי, היו מלכי פולניא מוגבלים בשלטונם, והערים, המחוזות והכפרים אשר היו שייכים להאצילים, הם בלבד היו מושלים על התושבים שם ודנו את דינם, ולא היה ביד המלך ושריו או פקידיו רשות להתערב בדבר במה שנעשה באחוזתם, וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם.

בעיר בוליחוב גרו שלש אומות מדתות שונות, יהודים, פולנים ורותנים (רוסים). גידזינסקי, בהיותו איש טוב וישר לכל, והיה אוהב את המין האנושי בלי שום הבדל דת ומאין מוצאו, נתן לתושבי העיר ההיא שווי זכויות בלי שום הבדל ופדות בין עם ולשון, ולא ניכר אצלו בין יהודי לנוצרי, כי כולם היו שווים אצלו לטובה, ולכולם היתה להם זכות אזרח בלי שום גרעון כלל. גם שם דבר חוק ומשפט, כי בכל עת ובכל שעה אף לאחר זמן, כאשר יועצי העיר ההיא והבאים אחריהם יבחרו להם ראש למועצת העיר הזאת, צריך להשבע שבועת אמון שלא ישנה את כל הדברים האלו כאשר הם חקוקים כעת בספרי העיר, ולא יגרע שום זכות מתושבי העיר ההיא, בלי הבדל של עם ודת.

ברבע הראשון למאה החמישית של האלף הששי, כאשר אש יצאה בעיר ותאכל את רוב בתי היהודים ונשארו בעירום ובחוסר כל, נתן להם שר ומושל העיר כסף בהלוואה לבנות את בתיהם מחדש ולעסוק במסחר וקנין כמלפנים.

יהודי המקום היו חוכרי מלח. מן הימים, האגמים והנהרות שהיו סביבות העיר בשלו את מי המלח בבתי הבישול אשר העמידו לכך, ועשו מהם מלח ומכרוהו בכל המדינה. גם הרבה מהם היה מסחרם עם יין אשר הביאו מארץ הגר עבור האצילים ותושבי העיר ההיא. כבכל ערי פולניא היה מסחר היהודים ביבול הארץ, בחליבה, בבהמות וסוסים, בצמר רחלים וכבשים, וכן עם פשתן. עבור רשיון לסחור בצמר רחלים עזים וכבשים נאלצים היו לשלם לשר ומושל העיר שמונה מאות זהובים לשנה. עבור מסחר יין שרף שלמו מס חמש מאות זהובים לשנה. עבור רשיון לבחור להם רב ואב"ד היו משלמים לו סך שמונים

אדומים זהוב (דוקאטין). עבור רשיון לבנות שם ביהכנ"ס היה צריך לתת לזה להגמון מעיר לבוב, והוא קיבל עבור דבר זה איזה סך מדי שנה בשנה. בשנת תק"ך, כאשר לא שלמו היהודים את הסך אשר היה מגיע לו, צוה לסגור את ביהכנ"ס ולא יתפללו בו עד אשר ישלמו מה שמגיע לו. וכך עמד הביהכנ"ס סגור מן חג הפסח עד חג העצרת, עד אשר נתנו לו סך עשרים אדומים זהוב. מס כסף הגולגולת היו משלמים סך שני אלפים ומאה זהובים לשנה. בשנת תקכ"ג היה מספרם שם יותר מאלף ושלש מאות נפש. בשנה ההיא יצאה פקודה מאת המלך פוניאטובסקי — הוא המלך האחרון של מלכות פולניא — כי המסים והארנוניות, דהיינו כסף הגולגולת, אשר נאלצים היהודים לשלם להרשות, לא יקבלו יותר הועד של ד' ארצות מן היהודים בעצמם לתתנם לאוצר המלוכה, רק כל איש יהודי צריך לשלם כסף גולגולת סך שני זהובים לשנה, וזה לחצאין, זהוב אחד בחודש מרץ והשני בחודש ספטמבר, לפקידי הממשלה, כל עיר ועיר בפני עצמה, ולא ישלמו זאת יותר למנהיגי המדינה. בעת ההיא העלימו ראשי הקהלה של העיר בוליחוב את מספרם האמתי לפני פקידי הרשות ונתנו להם רשימה רק על שמונה מאות ושמונים ושלש נפש (דובער בוליחובר בזכרונותיו).

בשנת תקכ"ה נעשית בוליחוב קנין כספו של הגראף פוטוצקי. בשנה ההיא עלה בדעתו לעשות עיר חדשה בכפר פודוויסאקי הסמוך לעיר ברעזאן, שהיתה מאחוזותיו. הוא צוה להרבה יהודי בוליחוב לעזוב את מקומם ולהשתקע במקום ההוא, כי ברצונו לבנות שם עיירה חדשה. ויען כי כל היהודים מאנו מלעזוב את עירם ואהלם, צוה כמה מהם לשום בבית הסוהר והיו מענים אותם קשה, וביד חזקה נגד רצונם שלח אותם לקבוע שמה את דירתם. הכפר הזה לא התפתח להיות עיר על ידי השערוריות והמהומות ששררו במדינת פולניא, עד אשר נקרעה המלכות לגזרים, בין שלש מלכויות, אוסטריא, פרוסיא ורוסיא, כנודע.

כאמור, היה ברבע הראשון למאה החמישית שריפה גדולה בבוליחוב, ורוב בתי היהודים עלו במוקד ואבדו כל הונם ורכושם, ולא נשאר להם בלתי אם גווייתם. ע"כ שר ומושל העיר הלווה להם את כל הכסף הנצרך להם לבנות בתיהם מחדש, וגם לעסוק עוד במסחר וקנין כלפנים. בשנת תפ"ט נשרפו שוב חמשה בתים גדולים של היהודים, וגם אשה נשרפה בלהבות אש. אחרי עבור איזו שנים היתה שוב שמה שריפה גדולה ונשרפו רוב בתי היהודים, וגם ביתו של הרב אב"ד בעת ההיא, הוא אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ, אשר עמד אצל בית המדרש הישן נשרף כולו. ויען כי זה האחרון עשיר היה, בנה לו אח"כ בית גדול, יפה ונהדר.

ביום א י"ג לחודש תמוז שנת תקי"ט, באו עשרים ושמונה שודדים מן הכפרים אשר סביבות בוליחוב — רותנים — וקרדומות בידם, וללו וחמסו וגזלו את בתי היהודים, ומי שעמד כנגדם הרגו אותו באכזריות נוראה בלי

רחם, כי בקרדומות אשר בידם בקעו את גופם כמו שבוקעים עצים. גם אשה אחת נהרגה על ידם, וגם רב אחד הוא הרב ר׳ אברהם אבד״ק דאלינא שהזדמן כאורח ללון בלילה ההוא. משער אני כי הוא הרב הצדיק ר׳ אברהם סג״ל העליר אבד״ק דאלינא, אחי הה״צ מו״ה משולם פייביש סג״ל העליר מזבאריז, בני הה״צ מו״ה אלחנן סג״ל העליר מטרנופול, אשר היה דר בסוף ימיו בעיר באר (שהגה״ח אות א׳ סי׳ צ״ב). גם שלחו איזה בתים יהודיים באש. ההיזק אשר עשו השודדים האלו ליהודים עלה על סך שלש מאות אלף זהובים. הרשות עשתה הנחה ליהודים מן המסים והארנוניות על שלש שנים, למען יוכלו עמוד ולהחיות את נפשם.

במאה הששית לאלף הששי היו שם יהודים עשירים ובעלי הון, ומקום תורה, עיר מלאה חכמים וסופרים ובעלי כשרון בחכמה ובתבונה ובשפת עבר, וההשכלה התחילה גם שם להתפתח. ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שמשו שם ברבנות מן זמן ראשון עד זמן אחרון:

א) **הרב הגאון מו״ה יעקב בן ה״ר ישראל שלמה.** כרב ואב״ד בעיר ההיא הסכים על ספר דת יקותיאל (זאלקווא תנ״ו) מאת ה״ר יקותיאל זיסקינד ב״ר שלמה הלוי.

ב) **אא״ז הגאון המפורסם מופת הדור סבא קדישא, מו״ה מאיר הלוי איש הורוויץ,** אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר טיקטין. בהיותו אב״ד בעיר ההיא נמצאת חתימתו בפנקס הקהל משנת תנ״ו עד סוף שנת ת״ע, ומשם עבר לאבד״ק זלאטשוב, וביום א׳ כ״ח תשרי תע״ט לאבד״ק טיקטין, ושם חלקת מחוקק ספון.

ג) אחרי נסיעת הגאון מהר״ם מטיקטין, נתמנה למלאות מקומו בנו הגדול, הוא **אא״ז הגאון המפורסם פאר הדור מו״ה יעקב יוקיל הלוי,** אשר שמש שם ברבנות משנת תע״א עד שנת תצ״ה, כי אז נתמנה שוב לאבד״ק בראדי, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר גלוגא רבתי עד יום פקודתו הוא ר״ח אייר שנת תקט״ו לפ״ק.

ד) ויהי בנסוע אא״ז מו״ה יעקב יוקיל הלוי עירה בראדי, נתקבל לאב״ד שם בנו הגדול **הרה״ג מו״ה מרדכי הלוי** למלאות מקום אביו, חתן הרב הגאון אבד״ק סנאטין. אבל לא ארכו לו שם הימים, כי היה איש חלוש ידוע חולי ומדוה, ושמש שם ברבנות רק שלש שנים, ונפטר שם בהיותו עוד רך בשנים ביום כ״ז לחודש אדר ראשון שנת תצ״ז, ושם מנוחתו כבוד.

ה) **הרה״ג מו״ה משה ב״ר אהרן הלוי,** בן למשפחת רבנים. אבי אביו הרה״ג מו״ה משה הלוי אבד״ק טורבין היה בנו של הרב הגאון מו״ה

שמואל הלוי אבד"ק פאדהייץ, חותר מגזע הגאון הנודע למשגב בשם ר' שכנא אבד"ק לובלין (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד מ"ד). אביו ה"ר אהרן הלוי היה מנכבדי עיר בראדי והיה נקרא בשם „ר' ארון ר' אברמש", בטח ע"ש חותנו שהיה שמו אברהם. הרה"ג ר' משה נשא אשה את בת הרה"ג מו"ה דובעריש חריף אבד"ק סטריא, בנו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו"ה פנחס משה חריף אבד"ק לבוב (ראה מ"ש בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" עמוד כ"ד). כעשר שנים שמש ברבנות בעיר בוליחוב, ואח"כ נתקבל שוב לאבד"ק אלעסק, במקום אשר ישב על כס הרבנות שם אחיו הצעיר הרה"ג מו"ה יעקב הלוי שור, אשר ויתר על כס הרבנות שם נגד אחיו הגדול ממנו בשנים. ויעקב קבע דירתו בעיר מולדתו בראדי, ושם נבחר למנהיג המדינה דגליל לבוב (בוליחובר עמוד נ"ט).

ו) **הרב הגאון מו"ה נתן,** חתנא דבי נשיאה של הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף הוליש אבד"ק טיסמניץ (שהגה"ח אות ל' סי' פ"ו).

ז) **הרב הגאון מו"ה משה (?) בן הגאון מו"ה אריה ליב הכהן מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט,** ובן בנו של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב. בשנת תקי"ג כבר שמש ברבנות בעיר בוליחוב (בוליחובר ע' נ"ט), ואח"כ בעיר יארטשוב. תשובה אליו נדפסה בשו"ת ר"ח כהן ר"פ (אה"ע סי' ס"א) וכותב עליו „לנכדי חביבי המאוה"ג וכו' מ' משה כ"ץ". ולו בן ובת. בנו ה"ר שמחה הכהן ר"פ מלבוב, שהיו קוראים אותו ר' „שמחה הגדול", היה אבי הרב החריף ר' שמואל הכהן ר"פ מלבוב, אבי הרב הגאון מו"ה דובעריש הכהן ר"פ אבד"ק ראווי־רוסקא, מח"ס דרך המלך על הרמב"ם ב"ח (בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ג נדפס שם טעות, כי נמשכתי אחרי בעל דעת קדושים). בתו חוה היתה אשת הנגיד ר' פישל מיזיש מלבוב (בלבן ע' ל"ח).

ח) **הרב הגאון מו"ה יעקב נתן בן ה"ר שלמה זלמן הכהן.** הוא חתום בפנקס העיר פינטשוב ביום א' י"א לחודש תמוז שנת תע"ד (אנשי שם עמוד 248). בהיותו אבד"ק בוליחוב, נדפסה אליו תשובה משנת תקי"ח, בשו"ת מאיר נתיבים (סי' ע"ט), בהיותו כבר איש זקן וישיש ובא בימים. ביום ב' לחודש תמוז שנת תקכ"ו הסכים שם ע"ס אהל מועד (פפד"א תקכ"ז) מאת הג"מ יוסף יאסקי ב"ר מיכל אולינוב. כנראה נח נפשיה דרב יעקב בשנה ההיא.

ט) **הרב הגאון הגדול מו"ה צבי הירש רוזאניש,** בן הרב הגאון החריף מו"ה יששכר דובעריש אבד"ק פאדהייץ, ובן בנו של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל פני יהושע. בשנת תקכ"ז כבר שמש ברבנות בעיר בוליחוב (בוליחובר

ע׳ קכ״ז). ביום ב׳ מ״א למבנ״י (לספירה) שנת תק״ל לפ״ק הסכים שם ע״ס גבולת בנימין (לבוב תקמ״ט) מאת הרה״ג מו״ה בנימין בהרב ר׳ שמחה הכהן ר״פ (אנ״ש סי׳ תפ״ט). ויהי אחרי מות הגאון המקובל מו״ה מרדכי זאב אורינשטיין אבד״ק לבוב, שנפטר שם ביום ב׳ שבט תקמ״ז, אז נתמנה הוא על מקומו לאבד״ק לבוב והגליל. כשבע עשרה שנה שמש שם ברבנות, ונח נפשיה בהיותו בן שבעים ושתים שנה ביום ו׳ לחודש כסלו שנת תקס״ה, ושם מנוחתו כבוד. חיבר ס׳ תשע שיטות, חדושים ופלפולים על תשע שיטות בסוגיות הש״ס (לבוב תק״ס).

י) **הרב הגאון מו״ה יהודה ליב בן הרב הגאון מו״ה יואל כ״ץ** (ראה מ״ש בספרי „כתבי הגאונים״ ע׳ צ״ה) נולד בשנת תקכ״א. בהיותו בן שש עשרה שנה נתמנה לאבד״ק בוליחוב, שמש שם ברבנות עד שנת תקמ״ה, כי אז נתקבל שוב לאבד״ק סטריא, ונח נפשיה דרב יהודה הכהן במבחר שנותיו בהיותו בן ארבעים ואחת שנים, ומנ״כ בעיר מונקאטש, ושם אשתו מרים בת הנגיד ר׳ מאיר חיות מנכבדי עיר טיסמניץ, חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו״ה שמואל הלוי אבד״ק טיסמניץ (ראה בספרי הנזכר ע׳ מ״ד).

יא) **הרב הגאון מו״ה דוד יעקב הייליפרין.** כרב ואבד״ק בוליחוב הסכים על הדפסת פירוש בעל הטורים עה״ת (זאלקווא תקס״ו). בתו חיה רייזיל היתה אשת נעוריו של הרה״ג מו״ה מנחם אריה צויזמר־רייכענבערג, שנולד לאביו הרה״ג מו״ה שלמה נפתלי צויזמיר אב״ד דגליל טשארטקוב בשנת תקס״ו לפ״ק. בשחרותו היה מן תלמידיו של אא״ז הגאון המפורסם אריה דבי עילאי מו״ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב. בשנת תקצ״ב נתמנה לאבד״ק זאלישטשיק. משם נשא ונתן בהיותו עדיין רך בשנים, בן כ״ו שנה, עם הגאון בעל חת״ס, ותשובה אליו נדפסה בחלק ששי, והמליץ עליו „הרב הגאון המופלג החרוץ ושנון בעל פיפיות המפואר המיוחס״. כשלשים שנה שמש שם ברבנות, ועל ידי פירוד הלבבות והמחלוקת אשר היו לו שם, עזב את עירו וקבע דירתו בעיר קראקא, בתור צדיק ופועל ישועות וימת שם ביום ו׳ לחודש אלול שנת תרמ״ו, בהיותו בן שמונים שנה. נדפס ממנו ס׳ מעון אריה בהלכה ואגדה (קראקא תרנ״ז).

יב) **הרב הגאון מו״ה יעקב יוקיל הורוויץ, בן הרב הגאון מו״ה מנחם מענדיל ראבין אבד״ק לינסק,** ושם אמו בילא בת אא״ז הגאון המפורסם מאור הגולה מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, וע״ש משפחת אמו היו הוא וזרעו אחריו נקראים הורוויץ עד היום. בשנת תקפ״ד נתמנה הוא לאב״ד דשם, וימת שם יעקב בהיותו בן חמישים ותשע שנים בשנת תקצ״ב, ושם מנ״כ. והוא שלש פעמים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הנגיד ר׳ מנחם

נחום צויזמיר מסטריא, אחות הרב הגאון המושלם מו"ה יקותיאל אשר ענזיל אבד"ק פרעמישלא וסטריא, והיא ילדה לו בן גדול בתורה והוא הרב הגאון המוסמך בהוראה מו"ה אפרים פישל הורוויץ, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר מונקאטש ושם מנ"כ. אח"כ לקח אשה אחרת, אשר ילדה לו שלשה בנים רבנים יושבי על מדין, וגם בת ושמה קלעריל, אשת הרה"ג חיים אבד"ק בוברקא, אבי הרה"ג מו"ה דוד, אשר ישב על כסא בעיר בוברקא, חותן דו"ז הרה"ג מו"ה יוסף הלוי איש הורוויץ אבד"ק אוסציא, בן אא"ז הגאון המפורסם מו"ה משולם הלוי אבד"ק סטאניסלאב זצ"ל (ראה מ"ש בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" עמוד כד). אחרי מותה לקח לו לאשה את הינדא בת הנגיד ר' יהודה אהרן פרענקיל מבראָדי, והיא ילדה לו שלשה בנים גדולים יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות: את הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל הורוויץ אבד"ק בוליחוב, מח"ס שושנת יעקב על חו"מ ג"ח (לבוב תרי"ט, זאלקווא תרכ"ג), ואת הרה"ג מו"ה צבי הירש הורוויץ אבד"ק באקשעוויץ, ואת הרב הגדול מו"ה יהודא אהרן הורוויץ אבד"ק סאנדאָוויץ (סאכוויטץ) במדינת בוקאווינא, אשר תשובה אליו נדפסה בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תנייגא (ח"ב סי' ל"ד).

יג) **הרה"ג מו"ה ישראל**, אשר נתקבל לאבד"ק יאנוב הסמוכה ללבוב בשנת ת"ץ בערך, ומשם נתמנה שוב בשנת תר"ח לאבד"ק בוליחוב (מן נכדו).

יד) **הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל הורוויץ.** נתמנה על מקום אביו הג"מ יעקב יוקיל הנזכר בסי' י"ב, ואותו ילדה לו אשתו השלישית הינדא בת ר' יהודא אהרן פרענקיל מבראָדי. הוא נודע על ידי ספרו שושנת יעקב על חו"מ ג"ח (לבוב תרי"ט, זאלקווא תרכ"ג), ונח נפשיה שם בהיותו בן ששים שנה בשנת תרכ"ד, ושם כבודו מונח ונקבר.

טו) **הרה"ג מו"ה אהרן מאיר אבד"ק וואלאווע** (ע"ע בשה"ג מארץ הגר א' סי' קכ"ד). הוא שמש ברבנות בעיר בוליחוב שמונה שנים, ואח"כ נתמנה לאבד"ק וואלאווע אשר בארץ הגר, ושם מת ונקבר.

טז) **הרב הגאון מו"ה לוי הורוויץ בן הג"מ מנחם מענדיל,** בעל שושנת יעקב. שמש שם ברבנות שלשים שנה בערך, וימת שם בהיותו זקן ושבע ימים כי הגיע לגבורות בחודש תמוז תרס"ב, ושם נקבר. בהיותו עשיר ובעל הון לא היה רוצה בשחרותו לקבל עליו עול רבנות ולמלאות מקום אביו מיד אחר מותו. אחרי מותו לא נתמנה שם אב"ד עד היום.

העיר באר ורבניה

העיר באר, הקטנה עתה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי קהלה גדולה וחשובה, אשר היתה מחזקת כשלשת אלפים נפשות יהודיות. ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת משוקע בערפל. במאה השלישית כבר היו יהודים דרים בתוכה. בשנת ש"א מת בעיר קראקא איש אחד מעיר באר ונקבר שם (פנקס ח"ק בעיר קראקא). בשנת ת"ח היה שם טבח גדול ואיום מאד ע"י גייסות חמיל שר"י, אשר היו צמאים לדם היהודים בכל מקום שהם. כשלשת אלפים יהודים נהרגו שמה באכזריות נוראות ע"י הקוזאקים וההידמקים הפראים זובחי אדם. ע"י המאורעות האלו נתדלדלה הקהלה ונתמעט מספר תושביה מאד, ונעשה לקהלה קטנה ואי־חשובה עד היום.

כמו בכל הקהלות הגדולות והחשובות שבמדינת פולניא, כן היה גם לעיר באר דרשן ומגיד משרים, נוסף על האב"ד בעיר ההיא. מן המגידים האלו נודעים לנו רק שנים. האחר הוא הרב המגיד מו"ה אברהם ב"ר ברוך מעיר זאמושטש, אשר היה דרשן ומ"מ בכמה קהלות פודוליה שנמנו לגליל לבוב ובאחרונה בעיר באר. חיבר ספר בדרך אלשיך (דיהרנפורט תפ"ז), פשטים על תנ"ך (חוץ מתהלים, משלי, איוב) על דרך דרושי הג"מ משה אלשיך בקצרה. השאיר אחריו בכתובים: ס' חדודי דאבא, על מאמרים תמוהים אשר בעין יעקב, ס' מרכבת המשנה על משניות, ופירוש על המדרש רבה. מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים. השני היה הרב מגיד משרים מו"ה מנחם מענדיל דרשן ומ"מ בעיר באר. הוא היה זקינו של הרב הגאון מו"ה מנחם מענדל לנדא אבד"ק באָהסלאב, אשר בנו הגאון המפורסם מו"ה יוסף לנדא שמש בשחרותו ברבנות בעיר ליטין אשר במדינת בעסרביא, ומשם נתקבל שוב לרב ואב"ד דקהל חסידים בעיר יאססי במדינת רומניא, בחיי הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אהרן משה טויבש אבד"ק יאס. שם שמש ברבנות כעשרים שנה, וימת יוסף ביום כ"ד מרחשון שנת תרי"ד, ושם מנוחתו כבוד. אחרי מותו נדפס ממנו ספר שו"ת ברכת יוסף (לבוב תרכ"ט) על ד' חלקי שו"ע (ראה כל זה בהקדמה שם).

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות:

א) הרב הגאון מו"ה אברהם בן הגאון הגדול בדורו מו"ה מאיר ז"ק [זרע קודש] אבד"ק לבוב תוך העיר. בשחרותו שימש ברבנות בעיר באר, ובערך שנת ת"ד נתמנה לר"מ בעיר לבוב, אך לא עלתה לו שם שנה תמימה, וימת אברהם על פני אביו, בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, ביום א' ט"ז לחודש תשרי

שנת ת״ה, ושם מנ״כ. ונתחמם עליו בהספידו הרה״ג מו״ה ישראל בעלזין, מח״ס ילקוט חדש, בספרו תפארת ישראל עה״ת, אשר הוא עדיין בכתובים באוצר הספרים אשר באוקספורד, ושם בדרוש לפרשת נח מביא שם הספידו אשר דרש עליו, וזה יכתוב ידו שם: „זאת דרשתי לפום ריהטא שלא להתעצל בהספדו של חכם, הגאון יניק וחכים מוהר״ר אברהם ז״ל, אשר היה אב״ד ור״מ בק״ק באר, חתן אדוני מו״ר הגאון ר׳ שמואל ר׳ פייביש ז״ל, בשנת ת״ה בחודש חשון״. הוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו, כאמור, היתה בת הגאון מו״ה שמואל אבד״ק פרעמישלא, בנו של הגאון מו״ה משולם פייביש אבד״ק קראקא [רבו של הב״ח]. אחריה לקח לו לאשה את חוואליש בת הגאון המקובל מו״ה נתן נטע שפירא ר״מ מקראקא, בעל מגלה עמוקות, אלמנת הרב הגאון מו״ה צבי הירש בן הגאון המפורסם מו״ה חיים שור בעל תורת חיים (ראה מ״ש אודות זה האחרון אצל בעלזא סי׳ ג׳), והיא ילדה לאברהם בת אחת ושמה רוזא (ראה מ״ש אצל אפטא בהערה 32).

ב) הרב הגאון מו״ה נחמן ב״ר אברהם הלוי עפשטיין, מגזע הגאון מו״ה מרדכי יפה בעל הלבושים. כנראה היה אביו בנו של הרופא ה״ר יחיאל מיכל סג״ל עפשטיין, חתן בעל הלבושים (ראה בהקדמת ס׳ גנזי יוסף על הפתיחה הכוללת מבעל פרי מגדים). ונח נפשיה דרב נחמן בשנת תצ״ה, ונתחמם עליו בהספידו הגאון המפורסם מו״ה חיים הכהן ראפאפורט אבד״ק לבוב, אשר עשה מספד גדול וכבד על שבעה נרות ישראל שכבו בזמן אחד ובתוכם „הרב המאוה״ג המפורסם בתורה ובחסידות כבוד מו״ה נחמן הלוי אשר היה אור תורתו זורח(ת) בק׳ באר״. (בספרו זכר החיים דרוש כ״ג). — מתולדותיו ידענו כי בן גדול בתורה היה לו, והוא הרב הגאון מו״ה יצחק הלוי אבד״ק קאלימייא, חתנא דבי נשיאה של זקיני הגאון מו״ה משולם אבד״ק קאלימייא, שנפטר שם ביום ד׳ דחג הסוכות שנת תק״ו, ושם מנ״כ. משער אני כי הג״מ יצחק הלוי נתמנה לאבד״ק קאלימייא אחרי מות גיסו הגאון מו״ה אפרים פישל (חתן או בנו של הג״מ משולם הנזכר) שנפטר שם ביום י״ג לחודש תשרי שנת תקמ״ג, ושם מנ״כ. וימת שם הג״מ יצחק הנ״ל ביום ג׳ לחודש אדר שנת תקנ״ה, ושם מנ״כ. — עוד בן היה לו להג״מ נחמן הלוי, ושמו ר׳ חיים שמחה מעיר זאלקווא, חתן הג״מ שלמה אבד״ק קאַבערין, אשר אביו הג״מ אברהם אבא מרי היה אבד״ק נוואהרדאק (מגיו״ח היילפרין). — ואלה תולדות יצחק: בנו הרב הגאון מו״ה נחמן צבי הלוי נתמנה אחרי מות אביו לאבד״ק קאַלימייא, ונח נפשיה שם ביום כ״ח לחודש תשרי שנת תק״ץ. בשחרותו היה חבירו ועמיתו של הגאון המפורסם מו״ה אריה ליב הכהן, בעל קצות החושן. הסכמות נמצאות מאתו ע״ס אבן פנה מאת הגאון מו״ה אריה ליב אבד״ק סטריזוב (לבוב תקס״ד), וע״ס מעין החכמה על מס׳ ב״מ (שם תקצ״ד) שחיבר הגאון מו״ה משה יוסף אבד״ק זאלישטשיק.

וזכור לטוב ג"כ בס' אשל אברהם על או"ח (סי' ס"ז סקי"ז, ובסוף סי' תרכ"ד) מאת הגאון המפורסם מו"ה אברהם דוד אבד"ק בוטשאטש. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים גדולים בתורה ושתים בנות נשואות למרנן ורבנן היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה יצחק הלוי עפשטיין, אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר קאלימיא, ושמש שם ברבנות כעשרים שנה. וימת שם יצחק הלוי ביום ט"ו לחודש מרחשון שנת תר"ט, ושם מנ"כ. תשובות אליו נדפסו: בשו"ת ברכת יוסף (חיו"ד סי' ו' וחלק חו"מ סי' ס"ג) שחיבר הגאון מו"ה יוסף לנדא אבד"ק יאסי (לבוב תרכ"ט), ובשו"ת חסד לאברהם ח"א, מאת הגאון מו"ה אברהם תאומים אבד"ק בוטשאטש. ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: הראשון היה הרה"ג מו"ה יוסף אבד"ק קיטיב, זקינו של בעל המחבר ס' גנזי יוסף על פתיחה הכוללת של בעל פרי מגדים (ראה בהקדמה שם), ושם השני הרב ר' מנחם מענדל דיין ומו"ץ בעיר יאסי.

ג) הרב הגאון מו"ה יהושע העשיל בן משפחה מיוחסת לרבני גדולי הדור. אביו הנגיד ר' מרדכי מבראדי היה בנו של הגאון מו"ה יהושע העשיל אבד"ק טארלי. זה האחרון היה בנו של הרב הפרנס דד"א ה"ר יששכר בעריש מקראקא, בן הגאון המפורסם רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. כרב ואב"ד בעיר באר הסכים שם ביום י"ד טבת שנת תק"ז ע"ס ברכת יוסף (זאלקווא תק"ז). גין ונכד לו, הוא הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה שלום הלוי ראזענפעלד, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר יארטשוב ואח"כ בקאמינקא, ומנ"כ בעיר בעלזא (מגיוח"ס אשר בראש ס' שפתי צדיקים עה"ת), אשר הסכים ביום י"א כסלו שנת תקצ"ו על הדפסת הש"ס בבלי דפוס סלאוויטא.

ד) הרב הגאון מו"ה זאב וואלף מיחוסי כהונה למשפחת ראפאפורט החשובה (ד"ק). אביו הגאון המפורסם מו"ה שמחה הכהן ר"פ היה בנו של הרב הגאון מו"ה נחמן הכהן ר"פ אבד"ק דובנא ואח"כ בעיר בעלזא (ראה מ"ש אצל בעלזא סי' ו'), שהיה נקרא בשם ר' נחמן ליפשיס ע"ש אשתו ליפשא בת הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף ב"ר אליקים געץ אבד"ק לבוב, חתן מהר"ם מלובלין.

ה) הרב הגאון הישיש מו"ה יוסף אבד"ק בארדיטשוב. משם נתמנה לאבד"ק באר. תשובה אליו נדפסה בשו"ת מאיר נתיבים (סי' ע"ד).

ו) הרב הגאון הגדול מו"ה שלמה יצחק היילפרין. נולד לאביו הגאון החריף מו"ה יעקב בשנת תפ"ט, בעת אשר שמש אביו ברבנות בעיר פמארין. בן תשע שנים היה במות עליו אביו במבחר שנותיו בהיותו בן ארבעים שנה. בעבור זה נתגדל ונתחנך על ברכי אבי אביו הגאון המפורסם מו"ה טוביה מיכל היילפרין, אשר היה בסוף ימיו אבד"ק ברעזאן (ראה מ"ש אצל בעלזא סי' י"ג). בשחרותו נתמנה לאבד"ק בראדשין. בשנת תקי"ט, כאשר בקשו הפראנקיסטים ובראשם

יעקב פראנק ועדתו מאת הסוכן הארכי־הגמוניה בלבוב, מורה הכנסיה הקאתולית מיקולסקי, שיערוך וכוח דתי ביניהם ובין הרבנים אודות שיטות אמונתם ודתם, אז יצא צו מאת מיקולסקי, כי כל רבני ההגמוניה שלו, דהיינו של גליל לבוב, צריכים לבוא עירה לבוב אל מקום הויכוח אשר יהיה ביום ששה עשר לחודש יולי שנת תקי"ט, להתוכח עם הפראנקיסטים לעין כל, אם אמת נכון הדבר כי היהודים משתמשים בדם נוצרים לצרכי דתם, וכי ע"פ התלמוד מצוה ליהודים לרמות את הנוצרים ולהכותם נפש. וכל מי שלא יבוא ליום הנועד יענש עונש כסף. ביום המיועד באו ארבעים רבנים במספר, אשר עמדו בראשי הקהלות שבמדינה עירה לבוב להתוכח עם עדת פראנק שר"י, מיראתם את עונש הכסף, ובתוכם היה גם הג"מ שלמה יצחק אבד"ק בראדשין, אשר היתה בעת ההיא אחת הקהלות החשובות שבמדינה. רובם של הרבנים לא היו יכולים לדבר בשפת המדינה. בעבור זה בחרו מקרבם שלשה רבנים אשר יכולים היו לדבר קצת פולנית ומיודעי חכמת הקבלה, למען יוכלו להשיב למנגדיהם, אשר עיקר הוכחתם היתה נשענת על ספר הזהר וספרי הקבלה. ובכן בחרו מקרבם את שלשת האנשים האלו להיות עומדים בראשם, ה"ה הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב ורב המדינה, והרב הגאון מו"ה יצחק דובער מרגליות אבד"ק יאזלאוויץ, ואת הבעש"ט, אשר כולם היו מיודעי ח"ן ויודעים לדבר קצת לשון הארץ. הויכוח נמשך שלשה ימים בלא שום בירור כלל, וע"י זה היו נאלצים הפראנקיסטים להתנצר, כי הרשות וכהני הכנסיה לא היה ברצונם ליתן רשות להיות בארצם כיתה חדשה ואמונה חדשה מה שלא היה עד כה. ויען כי הפראנקיסטים הראו בויכוח שלהם, כי הם כבר הפכו עורף ליהדות, ע"כ נאלצים היו להמיר דתם בדת השולטת, כי אמונה חדשה או כיתה דתית לא יתן הרשות להיות בארץ הזאת. בשנה ההיא התנצרו לערך אלף נפשות. יעקב פראנק וכל עדתו חיו בתחילה רק ככיתה מיוחדת אשר התחתנו רק בינם לבין עצמם. בגלוי היו נוצרים והלכו בכל יום ראשון בשבוע וביום אידם לבית תפילתם, ובסתר נטו עוד אחרי היהדות, כפי אשר הורה להם מנהיגם יעקב פראנק שר"י. אח"כ נטמעו בין הגוים ונעשו נוצרים גמורים. עוד כיום נודעות המשפחות הפולניות אשר יצאו מהם, כמו המשפחות: וואלבסקי (לפנים משפחת שור, של אלישע שור מראהטין, מראשי ומנהלי עדת פראנק), דמבובסקי, דזלינסקי. גם אמו של המשורר הכי גדול אצל הפולנים, אדם מיצקעוויץ, היתה מגזע הפראנקיסטים.

בעת אשר שימש ר' שלמה יצחק היילפרין ברבנות בעיר בראדשין, יצא טבעו לגאון ולתפארת כי הוא מגדולי הרבנים שבמדינה. ובכן נתמנה לאב"ד בקהלה גדולה עיר טרניפול. בשנת תקכ"ז הסכים כרב ואבד"ק טרניפול ע"ס מקלו של אהרן (אלעקסניץ תקכ"ח), וביום ל"ג בעומר שנת תקל"א ע"ס חדושי הרז"ה (זאלקווא תקל"א), ובשנת תקל"ד ע"ס מנחה חדשה (אלעקסניץ תקל"ד).

משם נתקבל לאבד"ק באר. כאב"ד בעיר ההיא הסכים ביום ב' י"א לחודש מרחשון שנת תקל"ז ע"ס תקוני זהר עם פי' באר יצחק (זאלקווא תקל"ח) שחיבר „נכד של דודי הרב הגאון המפורסם מו' איסר שהיה אב"ד דק"ק בריסק וק"ק פינסק והגליל, בן לאא"ז הגאון המקובל אלקי מהו' אברהם הנקרא אבא מרי ז"ל" (לשונו בהסכמתו שם), וחתם שם: „שלמה יצחק בהרב מ' יעקב היילפרין אבד"ק באר". ביום ה' לחודש מנחם אב שנת תקמ"ה הסכים שם ע"ס אהבת דודים, פ' על שה"ש (לבוב תקנ"ב). בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר קאראסטשוב. ביום ה' כ"ז לחודש מרחשון שנת תקמ"ח כתב שם תשובתו שנדפסה בסוף ס' שו"ת ר' חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב בשם „שאלת חכם". ותשובה אליו נדפסה בשו"ת נוב"י. ונח נפשיה דרב יצחק ביום ד' לחודש מרחשון שנת תקנ"ב לפ"ק.

ז) הרה"ג מו"ה דוד בן ה"ר ישראל. כאבד"ק באר הסכים ביום ל' לחודש סיון שנת תקנ"ח, ע"ס תנא דבי אליהו.

ח) הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא הורוויץ בן הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל רובין אבד"ק לינסק, וע"ש משפחת אמו בילא בת הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, היו בניו של הג"מ מנחם מענדיל מכנים עצמם בשם הורוויץ עד היום. בהיות הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא צעיר לימים נתמנה לאבד"ק באר, ושמש שם ברבנות רק איזו שנים, כי היה איש חלוש מאד וראה כי קרוב יום קצו, ע"כ חזר לו לעיר מולדתו לינסק (ליסקא) להיות קבור בקבורת אבותיו. וימת שם שמואל בהיותו כבן שלשים שנה, ונקבר אצל אביו ז"ל.

ט) הרב הגאון מו"ה יצחק בן הגאון החסיד מו"ה נפתלי הירץ הכהן. ושם אשת נפתלי רבקה גיטל בת הנגיד ר' מרדכי מעיר אוסטרא (חתן הקציץ ר' יוסף יוזפא מאוסטרא), אשר אביו הרב הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק פינסק היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה אשר ענזיל אבד"ק פינטשוב. בשחרותו היה הג"מ נפתלי הירץ הכהן רב ואב"ד בקלויז רבתי בעיר אוסטרא. בערך שנת תקל"ח נתמנה לאבד"ק שדה לבן, וימת שם ביום כ"ד טבת תקנ"ו לפ"ק. בנו הג"מ יצחק היה בתחילה אב"ד בעיר יאמפלא. משם נתקבל לאבד"ק באר, ונח נפשיה דרב יצחק ביום א' כ"ח חשון שנת תק"פ לפ"ק בעיר שדה לבן, ונקבר שם (ביבר).

י) הרה"ג מו"ה יקותיאל זלמן, אשר בתו פעריל היתה אשה גדולה וחכמה, אשת חיל, הנודעת לשם ולתהלה. והיא פעמיים היתה לאיש. בעלה הראשון היה הרה"ג מנחם מאניש מרגליות, והיא ילדה את הרה"ג מו"ה נפתלי מרגליות (מגדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי. בענף עץ אבות, סי' פ"א, כתב, כי שם בעלה היה מנחם מאניש מרגליות, והיא ילדה לו את ה"ר נפתלי מרגליות, הבא

בהסכמה על סידור התפילה עם פי' האריז"ל, זאלקווא תקמ"ד, וחתום שם „נפתלי ב"ר מניש מרגליות", והיה נקרא ע"ש אמו נפתלי פערילש). בניו וזרעו אחריו היו נקראים „ברנ"פ" (ר"ת בן ר' נפתלי פעריל). לה"ר נפתלי פערילש יולד בן ושמו ה"ר מרדכי צבי מרגליות, חתנא דבי נשיאה הגאון המפורסם המופלג בחסידות מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד"ק ניקולשפורג והמדינה, כי לקח לו את בתו באבא בילא לאשה, והיא ילדה לו את הנגיד ר' שמואל שמעלקא מעיר אומין. — ואלה בני שמואל שמעלקא: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל, אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר קאטירקארג, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק טשעמערא־ווין. בשנת תר"ט, ויהי כי זקן היה הרה"ג מו"ה שאול ישכר בעריש ביק אבד"ק מעזיבוש, ולא היה יכול עוד לנהל את עדתו לבדו, אז קבלו את הג"מ יחיאל מיכל להיות לו לעזר בקהל עדתו. ואחרי מות שאול, שנפטר שם ביום כ"ד ניסן שנת תרי"ד לפ"ק, אז נשאר הוא לבדו להיות אבד"ק מעזיבוש, ונח נפשיה שם ביום א' דר"ה שנת תרכ"ג, ושם מנ"כ. ולו בן ובת: בנו הרב הגדול מו"ה צבי שמש ברבנות בעיר טערגיווקא. ובתו פרומט היתה אשתו השניה של הרב הגדול מו"ה צבי אריה ביק אבד"ק מעזיבוז. — בנו השני (של ה"ר שמואל שמעלקא) היה ר' פנחס מעיר יעליזאוועטגראד, אשר מנ"כ בא"י.

אחרי מות בעלה ה"ר מנחם מאניש מרגליות, ותלקח פערעל ביתה ה"ר מאיר הכהן מבראדי (בנו של הג"מ משה הכהן ר"פ, אבד"ק טרניפול) ותהי לו לאשה, והוא כבר היה בעת ההיא איש זקן, וגם היא כבת חמשים שנה, ואחרי בלותה היתה לה עדנה, ותלד לו בן אחד והוא הרב המופלג בתורה ובנדיבות ה"ר אברהם יקותיאל זלמן הכהן ר"פ, מגדולי נכבדי עיר בראדי, שהיה נקרא ע"ש אמו בשם „ר' זלמן פערילס" (ראה מ"ש בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ל"ט).

העיר בוסק ורבניה

בוסק היא אחת הערים הכי עתיקות אשר במדינת רייסין, היא רוסיא האדומה, הנקראת בספרות הרבנית בשם „גליל לבוב". היא היתה מחזקת בסוף מאה השניה, דהיינו בשנת 1440 את הערים האלה: בוסק, בעלזא, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאָלינא, דראָהביטש, הרובשוב, ווייסלאָוויץ, זידיטשוב, חעלם, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא — קאזמיר ח"א עמוד ע'). — כנראה בעת אשר נתעלו המקומות האלו לערים היו יהודים דרים שם, ובמאה השניה לששית כבר היו קהלות ישראל עם כל צרכי ציבור. איזו מן הערים האלו התפתחו במשך הזמן ונעשו לערים גדולות ובתוכם קהלות גדולות וראשיות שבמדינה עד ימינו אלה, ורובם עמדו על עמדם כימי קדם. ואולם גם נסוגו אחור, והן עיירות עם קהלות קטנות גם בזמן הזה, כמו: בוסק, בעלזא, גאליגורא, גלינא, גריידינג, דאָלינא, ווייסלאָוויץ, זידיטשוב, לובאטשוב קאמינקא. כבר בראשית מאה השלישית דהיינו בשנת רי"ד לאלף הששי, היו יהודים דרים בבוסק, ולהם עדה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכת לקהל עדת ישורון בעיר לבוב. יהודי בוסק שלמו להרשות מס סך שתים עשרה גו'יביות לשנה (בלבן, דברי ימי היהודים בקראקא, עמוד 83, 264).

ע"י מלחמות הטרטרים נתדלדלו היהודים מאד בעבור זה פטרם המלך זיגמונד הראשון בשנת רע"ח מן המס אשר היו צריכים לשלם לאוצר המלוכה. וכן פטרם פעם שנית בשנת רפ"ו למשך שלש שנים. הוא נתן להם זכויות הרבה, למען יוכלו להחיות את נפשם, אשר בנו זיגמונד אויגוסט אישר וקיים אותן גם כן (אנציקלופדיא יודאיקא כרך 4 עמוד 1229). בשנת ת"ח היה מספרם כמאתים בעלי בתים (משפחות) אשר נהרגו כמעט כולם ע"י גייסות חמיל (טיט היון).

כנודע, בקיץ שנת תכ"ו, אחרי אשר שבתי צבי הפך עורף להיהדות והמיר דתו בדת המחמדית והרבה מתלמידיו הנאמנים באו ג"כ בברית האיסלם, בכל זאת הרבה יהודים כמו לפנים היו עוד מוכים בסנוורים, ורוח שכרון של שגעונם לא סר מהם והאמינו גם אח"כ במשיחיותו, ורוח עוועים התעם גם אחר כך באמרם כי הוא לא המיר דתו כלל, רק איש אחר בדמותו ובצלמו, ושבתי צבי עלה השמימה ובמהרה יופיע מחדש למען הביא את הגאולה השלימה, כמו שאמרו הנוצרים על אותו האיש מיסד דתם. ופתגם יצא מאתם, כי המרת הדת המדומה מוכרחה להיות כך, כמו שהגואל הראשון משה רבנו ע"ה היה נאלץ להתגדל ולהתחנך זמן ידוע בארמונו של פרעה ולהיות מצרי למראית עין, כן הגואל האחרון — המלך המשיח — הוכרח להיות ממאמיני מחמד לעין כל,

„רע מלבר וזך מלגו". [כן אמרו ג"כ חסידי ה'פ'ס'ל' על דובער בן הרב ר' ישראל פרידמן מרוזין, אחרי אשר פרק מעליו את עול היהדות, והיה רוצה להתנצר וישב זמן ידוע במנזר, ועבר על מצות התורה בחילול שבת ובאכילת נבילות וטריפות, אמרו ג"כ כי כן היה צריך להיות „רע מלבר וזך מלגו", וכל מה שעשה היה איש אחר בצלמו ובדמותו, והוא מעולם לא סר מדרכי התורה והיראה.] וכן הכתה הלזו כת ש"ץ שר"י היתה נמשכת והולכת בתוך היהודים זמן רב גם אחרי מות ש"ץ (הוא מת בשנת תל"ז, בעיירה דולצינו אשר במדינת אלבאניא), והוסיפו להאמין במשיחיותו, כי היה הוה ויהיה הגואל האמתי, ואמרו עליו כי שמו „צבי" הוא ר"ת „צדיק באמונתו יחיה". לא רק במדינת טורקי שרר השגעון הלזה אצל הרבה יהודים, כי אם גם במדינת פולניא בכלל ובכל מדינת פודוליא בפרט. במשך זמן רב עשו במחשך את מעשיהם הנתעבים ולא היתה קריה — קהלה גדולה או קטנה — שלא היה שם מכת הלזו, והם השתדלו בכל עוז לעשות נפשות לכת שלהם, הסירו מעליהם מעט את המסוה של יראת שמים והתחילו לעשות מעשיהם המלאות פריצות ומזימות בעזות מצח לעין כל. אז הכריז זקיני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה משה חריף זצ"ל אבד"ק לבוב עם בי דינא רבה שלו חרם חרום בעיר לבוב בפני כל עם ועדה להפרישם מתוך קהל הגולה. וימת משה עבד ד' ביום כ"ד אלול שנת תס"ב בעיר לבוב, ושם מנ"כ (ראה מ"ש בספרי „תולדות משפחת הורוויץ", עמ' כ"ג). ואף כי בכל עיר ועיר רדפו הרבנים יושבי על מדין אותם בכל מיני רדיפות בחרמות בנידוי ושמתא, בכל זאת לא הועילו לעקור אותם לגמרי ולשרשם מכל שלא יהיו נראים עוד בארץ. שגעון משיחיותו של ש"ץ לא עזב אותם זמן רב, פעם בגלוי פעם בהסתר. רוח השכרון ההוא של משיח השקר לא עבר כליל עם הכרזת החרם ורדיפת הרבנים אחר כת הלזו, ולא עקרו אותה משרשה להכחיד אותה מן הארץ, כי הכתה הלזו היתה נמשכת והולכת בחשאי זמן רב בתוך בני ישראל עד סוף מאה הששית לאלף הששי.

השבתאים אשר במדינת פודוליא וגאליציא המזרחית לא היו יכולים להתארגן ולעשות אגודה אחת לחיות ע"פ דרכם ושיטתם, כי חסר היה להם ראש ומנהיג העומד בראש הכיתה להורות להם את הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון. אולם פתאום בא יעקב פראנק מארץ טורקיא למדינת פולניא ונעשה להם לראש. הוא הגבר אשר עוד בימי נעוריו ידע לרמות אנשים ולהוליך אותם שולל. הוא עצמו התפאר אח"כ כי רמה גם את אביו הרבה פעמים. הוא היה אחד הנוכלים והערומים הכי גדולים יותר בדורו, אבל לא רק בדורו בלבד, כי גם איזה דורות לפניו ולאחריו לא היה כמוהו איש נוכל ובליעל, אשר עלה בערמתו ובמעשיו על כל הנוכלים והערומים אשר עמדו לישראל במאות האחרונות. הוא ידע להוליך שולל אף את הפקחים ביותר ולהסתיר את נכליו ומזימותיו הנתעבות

בזהירות כזו, עד כי רבים מתוך אמונה טפילה העריצוהו והקדישוהו לאיש מאד נעלה, אשר קדוש יאמר לו, והאמינו בו כי יודע עתידות ויש בכחו לעשות נסים ונפלאות כרצונו בכל עת ובכל שעה. ולפי אמונת מעריציו עשה פראנק מעשי פלאים. הוא היה יליד מדינת פודוליא בה נולד בשנת ת"פ לפ"ק. בלכתו למסעיו לרגל מסחרו בארץ תוגרמה בא בחוגי השבתאים אשר היו שם, אשר קבלו את דת מחמד אחרי אשר החליף שבתי צבי את דתו בדת האיסלם ונעשו למוסלמים למחצה. מבחוץ היו מוסלמים כשאר מאמיני מחמד והלכו למסגד להתפלל שם, ובצנעה היו מאמינים בשבתי צבי שהוא משיחם וגואלם אשר ערכו אליו תפילות מלאות מסתורין בלשון הזהר ובאותו הנוסח. יעקב פראנק המיר את דתו בדת האיסלאם ונעשה לאחד ממאמיני מחמד כשאר רעיו וידידיו שמה, הם השבתאים בארץ טורקיא הנקראים „דנמי". הוא נעשה למחמדי, כמו שנהיה אח"כ לנוצרי [בתחילה לקתולי רומי ואח"כ לקתולי יווני], ככל אשר היה דרוש למטרתו. יעקב פראנק היה מבין אלה האנשים הגאים הרוצים לעשות להם שם בארץ להיות חי בכבוד מלכים חיי עונג ברוב פאר והדר בכסף רב אשר לא עמל בו כלל, רק להיות נהנה משל אחרים אשר ישלחו לו ביד רחבה וברוח נדיבה מכבדיו ומעריציו ומקדישיו העשירים, כמו הרביים של החסידים בזמננו אלה. הוא היה עני מנוער ובעל תשוקה עזה להגיע למעלה רמה ולחיות חיי עונג מכסף של אחרים ברוב פאר והדר אף ע"י עול ומרמה, וגם להשתרר על אחרים להיות להם למנהיג ולרמות את כל האנשים באונאת דברים ובדברי פקחות וגם בתרמית.

בהיותו בארץ תוגרמה וראה כי השבתאים שם מעריצים ומקדישים לא את שבתי צבי בלבד אף אחר המרת דתו, אלא גם את הבאים אחריו, את יעקב צבי, אשר אלמנתו של שבתי צבי אמרה על אחיה יעקב שהוא בנה אשר ילדה לשבתי צבי, ע"כ קראו אותו בשם יעקב צבי, והשבתאים העריצו אותו הערצה יתירה וקראו לו בשם „קירידו" (האהוב), והאמינו כי נתגלגלה בו לא רק נשמתו של שבתי צבי אלא נשמותיהם של שני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד אשר התאחדו יחד אצלו, ואף הוא היה חי כמחמדי מבחוץ וכיהודי לפי דרכו לפנים, דו פרצופים — אז עלה במחשבתו של יעקב פראנק מדוע לא יהיה אף הוא עצמו כמותם לראש ומנהיג אצל השבתאים ויאמר כי גם אצלו נתגלגלה נשמתו של משיח בן דוד, ובפרט כי ידע להתעטר זאת ע"פ דרך וסתרי חכמת הקבלה בגמטריאות ודברי הזיה, וגם תנאי הזמן היו רצויים לו מאד. ויען כי במלכות תוגרמה לא היו לו מעריצים ומקדישים אשר ישימו אותו לאדון עליהם, כי שם בטח הכירו וידעו את נכליו ותרמיותיו, בעבור זה פנה לו למדינת פודוליא ולגאליציא המזרחית לאסוף לו את השבתאים הנמצאים שמה, למען ינחל שם כבוד גדול ביניהם ועל ידם. בירח נובמבר 1755 בא לפולניא, היינו

לגאליציא המזרחית, ויעבור שם הרבה ערים אשר שם הרבה יהודים מכת ש"ץ, שנטו אחריו גם אחר מותו. הוא אסף סביביו סיעה קטנה של יהודים שנטו בסתר אחרי ש"ץ שר"י. הם נפלו במדה ידועה איש בזרועות רעהו. פראנק בקש לו חבורה שתעריץ ותקדיש אותו לאיש אלקים, אשר יש בכחו לעשות נסים ונפלאות חוץ לדרך הטבע, והם בקשו להם מנהיג כפי שיטתם למלאות מקום ש"ץ והבאים אחריו. כמובן שמחו הם בו כי מצאו אשר לבם חפץ זה כמה, ונעשה להם לראש, וקראו אותו רבנו הקדוש אשר רוח אלקים בו, אשר בו נתגלגלה נשמת משיח בן דוד, והוא יהיה הגואל האמתי. ויען כי האמינו בו כי הוא מלך המשיח, בעבור זה צריך הוא לחיות ברוב פאר והדר במלבושים נהדרים, במרכבה רתומה לששה סוסים, וחיילים בתלבושת נהדרה יהיו סובבים אותו כמלך בגדוד להרהיב את עין כל רואיו בהליכותיו, אף את עיני אצילי הפולנים. לזה היו צריכים סכום עצום מדי חודש בחדשו, להתנהג כך ברוב פאר והדר. השבתאים, היינו מעריציו ומקדישיו, התחייבו עצמם לתת כל אחד זהוב אדום (דוקאט) אחד מדי שנה בשנה — סכום עצום לפי מושגי הימים ההם — למען יוכל לחיות כאחד האצילים להרהיב עין כל רואיו, ואף הנכרים ושרי המדינה בכלל, למען יכירו וידעו כי הוא ראש וראשון ליהודים ועליון על כל עם בני ישראל. מטבעו היה הוא מארגן טוב מאד, אשר ע"י פקחותו ותרמיתו היה יודע לאחד ולארגן את כל אבריהם הנפרדים המה השבתאים אשר דרו במדינת גאליציא המזרחית בערי בוסק, נדבורנא, רוהטין בכלל ובמדינת פודוליא בפרט. במדינות האלו יסד כתה מיוחדת במינה הנקראת על שמו בשם „פראנקיסטים". הוא רכש לו מעריצים ומקדישים לא רק אצל פשוטי העם ע"י טפשותם והאמונה טפילה שהיתה שוררת בקרבם, כי אם גם אצל איזה רבנים יושבי על מדין אשר שמשו ברבנות בעיירות ואצל אנשים חשובים מגזע היחס בישראל. לדוגמה: יהודה ליב קריזא היה רב בעיר נדבורנא, נחמן בן שמואל הלוי היה רב בעיר בוסק, ואלישע שור, איש נכבד בא בימים, מקובל, חוטר מגזע המשפחה המיוחסת בישראל, בן רבנים גדולים למשפחת שור החשובה מעיר רוהטין, הוא ובניו וחתניו לוקחי בנותיו ניניו ונכדיו היו שבתאים גמורים במלוא מובן המלה. למודם כל הימים היה בספר „הזהר" ובספרי קבלה של האר"י זצ"ל, ואמרו כי בתו חיה ידעה את הזהר על פה, בכל זאת ע"י דבקותם באמונתו של ש"ץ שר"י, היתה כל פעולה קלה עלולה להטות את לבם, לבזות את דיני היהדות ואת התלמוד בבלי וספרות הרבנית, ולא רק את התורה שבעל פה ופסקי הדינים של חז"ל, אלא גם תורה שבכתב, באמרם כי בימות המשיח בטלה התורה לגמרי ואין לקיים מצותיה רק מה שאדונם הקדוש, הוא מלך המשיח, יצוה אותם.

היהודים עם גדולי הרבנים שבארץ הזאת הכירו מיד את גודל הסכנה המרחפת על היהדות במדינת האלו ע"י הכתה הנשחתה והנתעבה הלזו. הם

התחילו לרדוף אותם בכל מיני רדיפות בחרמות ושמתות, ומסרו אותם לרשות כי הם יסדו כתה חדשה בארץ ורוצים לצוד נפשות לדתם החדשה גם במדינה זו בלי רשיון השלטונות והמלך ופקידיו. אבל ערמתו של פראנק עמדה לו שלא יאונה לו ולבני סיעתו שום דבר, כי הוא הצטדק לפני הרשות שהם מאמינים בשלוש ומנאצים את התלמוד אשר היהודים מקדישים אותו ביתר שאת והוא מלא דעות נפסדות נשחתות ונתעבות ביותר, בעבור זה היהודים רודפים אותם בלי רחם. ע"כ הוא מבקש מאת המלך ופקידיו ליתן להם רשיון לחיות במדינה זו כפי דרכם ודתם הקרובה מאד לדת הנוצרית. המלך אויגוסט השלישי נתן לו ולסיעתו רשיון להתנהג כפי רצונם ומנהגם ואין לרשות רשות לעכב על ידם. פראנק אוה למושב לו את העיר בוסק, יען רוב אנשי העיר ההיא, וגם הרב בתוכם, היו שבתאים גמורים, ושם היו יכולים להתנהג כפי שיטתם ואמונתם באין מפריע. יען בוסק היתה עיר מרכזית של הכתה הנתעבה הלזו, היו שאר היהודים אשר במדינה קוראים אותם „בוסקר שבתי צביניקס".

באחד הימים ביומא דשוקא, בעת היריד אשר היה בעיר לנצקורין, נתפס פראנק עם עשרים אנשים מן מעריציו באסיפה חשאית באכסניא של אחד מבני סיעתם. וינעלו את השער למען יוכלו לעשות את מעשיהם באין מפריע ובאין רואה. הדבר הזה הטיל איזה חשד משאר היהודים אשר היו שם על היריד. מסביב לאכסניא נקבצו יהודים רבים לחדור פנימה לראות מה מעשיהם, ויען כי הדלת היתה סגורה, הודיעו כל זאת להמשטרה, באמרם כי איש טורקי התגנב לבוא לפודוליא למען הטות את לב היהודים כי ימירו את דתם בדת מחמד ולצאת לארץ תוגרמה, וכי כל אלה אשר נספחו אליו עושים מעשי זימה ופריצות. השוטרים באו, שברו את הדלת הנעולה ויאסרו את הפראנקיסטים הנאספים. פראנק כנתין חוץ לארץ יצא לחפשי, אך הפראנקיסטים הפודוליים נשארו בבית הכלא. הם אמרו כי לא עשו כל דבר בלתי אם שרו שירים ידועים בלשון הזהר, אולם מתנגדיהם העידו, כי רקדו ריקוד של הוללות מסביב לאשה ערומה למחצה עד בטנה וינשקו אותה ואת כל אבריה. המאורע הזה עשה רושם גדול אצל היהודים. במהירות הבזק עברה שמועה זו בכל קהלות המדינה בדבר פריצת גדרי הדת והצניעות אצל השבתאים. פלצות אחזה את הרבנים בכל הקהלות ורבני גדולי הדור על ירידת הדת והמוסר והצניעות בחוגי השבתאים, המה הפראנקיסטים במדינות פודוליא וגאליציא המזרחית, וכי נלוו עמהם הרבה אנשים חשובים ממשפחות מיוחסות בישראל ועשו ג"כ דברים נתעבים ונשחתים. בעיר סאטנוב קבלו גביית עדות לפני בי דינא רבה ולעיני כל הקהל אשר ספרו הרבה אנשים ובפרט הצעירים ואברכים ונשים על אודות עצמם ועל אודות בני סיעתם, כי עשו מעשה זימה, הפרו ברית הנשואים גילוי עריות ועשו מעשי פריצות אחרים וכל זה עשו ע"פ רזי חכמה הנסתרה לקרב הגאולה ולהביא ימות המשיח,

כפי אשר הורה להם פראנק הנקרא אצלם „רבם הקדוש". בשמוע זאת הרבנים גדולי הדור שבמדינה, פלצות אחזה אותם, ובחודש אייר תקט"ז התאספו גדולי הרבנים ביומא דשוקא בעיר בראדי והטילו חרם חמור על הפראנקיסטים, כי אסור להתחתן עמהם, בניהם ובנותיהם נחשבים כממזרים, ואלה החשודים כי נוטים הם לפראנקיסטים לא יתנו להם שום משרה דתית ואף לא למלמדי תינוקות, וחוב קדוש מוטל על כל איש אשר בשם ישראל יכונה להסיר את המסוה מעל פני השבתאים המתחפשים ולהודיע לפני ראשי העדה ורב ואב"ד בעירם אודותם. גם תקנו שמה כי כל איש פחות מבן שלשים לא יעסוק בחכמת הקבלה. את נוסח החרם הדפיסו והפיצו אותו ברבים והכריזו בהרבה קהלות ותקנו כי מדי חודש בחדשו יהיה נקרא בכל בתי הכנסת בכל עיר ועיר באזני כל הקהל, למען יזכרו לקיימו.

ע"י החרם הלזה באו הפראנקיסטים במשעול צר שאין דרך לנטות ימין ושמאל, כי מן קהל עדת ישראל כבר נדחו, והם היו מתי מספר לערוך עוד מלחמה עם היהודים, אבל ערמתו של הנוכל והרמאי ואיש בליעל יעקב פראנק עמדה להם כי לא באו לידי יאוש עדיין וגם לא חזרו בתשובה להסתפח שוב לקהל עדת ישראל ולהשליך את שקוציהם ותועבותיהם. היהודים ובראשם שני שרי ישראל, הלא המה האחד הוא זקיני הקציו המפורסם ה"ר אברהם ר' חיימש מלובלין שהיה פרנס (יושב ראש) הועד דד"א מאושר ומקויים מן רבי המלוכה וחשוב אצל הרשות, והשני הוא הנגיד ר' ברוך מארץ יון, אשר היה חשוב וגדול אצל האדון שידלוניצקי, סגן שר בית האוצר של מלכות פולניא, הודיעו לפני השלטונות וכהני הכנסיה כי פראנק ועדתו יסדו להם כתה חדשה עם דת אחרת מן היהודים בלי רשיון הממשלה, אשר זו האחרונה אין ברצונה להיות עוד דת אחרת שולטת בארץ בלי הסכמתה. ההגמון ניקולאוס דמבובסקי מקאמניץ פודולסק, אשר בתחום שלטונו היו רוב הפראנקיסטים דרים שם, שמח מאד בלבו לערוך להם מוקדי אש ככופרים אשר מאמינים באיזו דת הנודע להרשות בארצם. פראנק, בראותו כי כלתה אליו הרעה מאת כהני הכנסיה והאינקוויזיציה הקתולית, חשב להשיב אחור את החץ אשר ירו אויביו אל בני סיעתו ולכוון אותו אל לבם, ויעץ לאנשי קהל עדתו כי יצטדקו לפני הרשות בשני נמוקים, כי הם מאמינים בשלוש ומתנגדים להתלמוד אשר היהודים מעריצים ומקדישים אותו, המלא דעות נפסדות ומכיל בקרבו דברים נתעבים. עשרים או שלשים מבני סיעתו ימהרו וימירו את דתם למען יתנו יתר תוקף להוכחה זו. המרת הדת היתה נחשבת בעיני פראנק לדבר קל הערך, כאדם הפושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים. היהודים ובראשם שני שרי ישראל הנזכרים, ע"י מתנות בסכומים גדולים הטו את לב בעלי השלטון ורבי המלוכה כי יעמדו לימינם ויעזרו על ידם בכל תוקף ברדיפות אחרי הכופרים האלו. פעם אחת הגיעה להם השמועה,

כי פראנק בא להועד בסתר עם בני סיעתו, אז נקבצו יחד קהל גדול, התנפלו עליהם ויובילום בחרפה אל בית הכלא. הדבר הזה הגדיל מאד בלב הפראנקיסטים התשוקה להנקם מאויביהם. הם הודיעו גלוי לפני הכומרים של ההגמון דמבובסקי כי קרובים הם לנצרות, וכי הם מאמינים בשלוש, ע"כ הם נרדפים על אמיתת אמונתם זאת. למען הנקם ממתנגדיהם בחמת רשע, העלילו על היהודים עלילות שוא, כי לצרכי דתם דרוש להם דם נוצרים ללוש בהם את המצות לחג הפסח, וכי על פי התלמוד מצוה היא לרצוח נוצרים. ההגמון דמבובסקי וחבר כהניו בגלל מלשינות זאת נטו חסד להפראנקיסטים, הוציאו אותם לחפשי מבתי הכלא ונתנו להם רשיון להתישב במחוז ההגמון קאמיניץ, לחיות ע"פ דרכם וחזק את שנאתם לשאר היהודים. ובכן נהיתה הכתה הקטנה והצעירה הלזו להיות רודפת את שאר היהודים בכלל ואת הרבנים בפרט. למען תהיה להם היכולת לרדוף את אויביהם ביתר עז ותעצומות פנו הפראנקיסטים בשנת תקי"ז בבקשה אל ההגמון דמבובסקי לערוך וכוח דתי ביניהם ובין שאר היהודים, והם קבלו על עצמם להוכיח אמיתת תורתם בדבר השלוש המאחד בראיות מן התנ"ך והזהר מצד אחד ולהוכיח מצד שני כי התלמוד מכיל בקרבו דעות נפסדות ודברים נתעבים, „כי מותר ליהודים לרמות את הנוצרים ולהכותם נפש". אז הוציא ההגמון דמבובסקי פקודה, כי היהודים מאמיני התלמוד ישלחו צירים לקאמיניץ אל הוכוח, ואם יעברו על פקודתו יטיל עליהם עונשים ויצוה לשרוף את התלמוד וספרותו כספר המלא שנאה לנצרות. בעת ההיא עת צרה היתה ליעקב כי לא ידעו מה לעשות. הם בקשו להם מנוס בצל האצילים והרשות, בתתם להם סכומים גדולים לבטל את הפקודה הלזו, אבל כל עמלם היה ללא הועיל. הם נאלצו לשלוח צירים להתוכח עם אויביהם הנוראים והנתעבים ולהשיב על טענותיהם. הם שלחו איזה צירים למקום הועד ובתוכם את הרב הגאון המקובל מו"ה יצחק דובער מרגליות אבד"ק יאזלאוויץ ואת ה"ר ישראל בעש"ט אשר היה יודע לדבר בפולנית יותר מכל אחיו הצירים. ההאשמות המלאות חוצפה של הפראנקיסטים עשו רושם על לב הנוצרים בכלל ואצל הכומרים בפרט, בחשבם כי ע"י זה יתנצרו היהודים למאות ולאלפים. אצל הנוצרים והכומרים נחשבו היהודים בשעת הוכוח למנוצחים. בעבור זה צוה ההגמון דמבובסקי לחפש בעזרת שוטרים בערים הנמצאות במחוז שלטונו אחרי ספרי התלמוד, להשליכם לבור ולשרפם בידי תלין. הרבנים קבעו את היום לצום „על שרפת התורה".

ההגמון דמבובסקי מת פתאום מות אי־טבעי בי"ז לחודש נובמבר 1757, היא שנת תקי"ח, וע"י מותו בא שינוי במהלך העניינים האלו. הרדיפה אחרי התלמוד חדלה תיכף, והחלו הרדיפות אחרי הפראנקיסטים. פראנק בראותו כי לא נעשתה עצתו, והיהודים התחילו מחדש לרדוף אותו ובני סיעתו, יעץ לאנשי עדתו כי ששה מהפקחים והערומים שבהם ילכו אל ההגמון הגדול מלבוב, בשם

כל סיעתם, כי ע"פ תנאים ידועים יאותו כולם להתנצר, אם יתנו להם לערוך וכוח חדש עם היהודים, וקבלו על עצמם להוכיח כי היהודים מעריצי התלמוד ומקדישיו הרבו לשפוך דם של נוצרים חפים מפשע יותר מעובדי אלילים בזמנם. בינתיים נתמנה ההגמון מלבוב להיות הגמון בעיר גניזן בפולניא הגדולה, וסוכן ההגמוניא לבוב מיקולסקי הבטיח מיד לפראנקיסטים לערוך וכוח דתי ביניהם ובין הרבנים של היהודים אם יראו נטיה אמיתית להתנצרות. הצירים ליב קריזא, שהיה לפנים רב בנדבורנא, ואלישע שור מרוהטין נשבעו לו בשם כל בני סיעתם להיות נאמנים לאמונה הקאתולית, אם ירשו להם לערוך וכוח דתי כרצונם. מיקולסקי עשה את ההכנות הדרושות לוכוח שני בלבוב. הרבנים של מדינת רייסין, היינו של גליל לבוב שהיא שייכה להההגמוניא שלו, קבלו דרישה לבוא אל מקום הוכוח ביום ט"ז לחודש יולי תקי"ט עירה לבוב, וכל מי שלא יבוא יענש עונש כסף. האצילים והכומרים נתבקשו כי אם יהיה צורך בדבר יכריחו את הרבנים למלא את הפקודה הזאת. הוכוח הדתי, שבו שמו הכומרים את התקוה להכניס יהודים רבים בברית הנצרות, החל לעורר ענין אצל הפולנים. האצילים אנשים ונשים קנו כרטיסי כניסה אל ישיבות הוכוח בסכומים אשר היו מוקדשים לטובת המומרים הפראנקיסטים העניים. ביום המיועד הובילו אל בית הכנסיה הראשי אשר בלבוב את הרבנים ארבעים במספר, ובראשם הגאון ר"ח כהן ר"פ אבד"ק לבוב ורב המדינה על כל מדינת רייסין, באי כח של כל היהודים אשר במדינה. הפראנקיסטים, אשר התהללו כי אל הוכוח יבואו איזו מאות אנשים מבני סיעתם, באו רק כמו עשרה, ובראשם אלישע שור מרוהטין, הזקן שבהם ובעל מקובל גדול, אשר גם בתו חיה היתה יודעת את הזהר בע"פ. הרבנים באי כח היהדות באו באי־רצון להאסיפה הלזו להתוכח עם המלשינים והמוסרים אודות התלמוד והיהדות לפני הנוצרים והכומרים, המדברים בעזות ובחוצפה יתירה, והם נחשבו לבזויי אדם, נוכלים ורמאים, אבל מה היה להם לעשות מיראתם את העונש אשר יטילו עליהם, ותוצאות הדבר, אם יצאו שונאיהם זכאים בדין והכומרים יאמרו כי עם הפראנקיסטים הצדק והמשפט, והתלמוד הוא ספר מלא דברים נתעבים נגד הנוצרים ואמונת הנצרות, ע"כ נגד רצונם באו ליום המיועד עירה לבוב.

פראנק בעצמו לא לקח חבל בהוכוח, רק הוא בא מעירו בוסק ללבוב בלבוש טורקי נהדר, במרכבה רתומה לששה סוסים, כמו האצילים הכי יותר גדולים בפולניא, וחיילים בתלבושת טורקים סובבים אותו, להרהיב את עיני האצילים בהליכותיו, למען דעת איך יפול הדבר ומה יהיה בסופו. הוכוח והישיבה ארכו שלשה ימים והיושב ראש באסיפה היה הסוכן מיקולסקי. בעזות גדולה ובחוצפה יתירה האשימו הפראנקיסטים את היהודים כי לצורך דתם דרוש להם דם נוצרים ללוש בהם את המצות לחג הפסח, ע"כ מצוה גדולה היא ע"פ התלמוד לרצוח

נוצרים. וכאשר שאל הגאון ר"ח כהן ר"פ את אלישע שור, איך נועז לבו לדבר עלילת שוא כזו שלא היתה לעולמים בשום פעם, השיב הוא לו „דם תחת דם". אתם שפכתם את דמנו בקצף ובזיון ע"י חרמות ושמתות ונידוי והרחקתם אותנו מקהל עדת ישראל, הא לכם תשלומין מדה כנגד מדה „דם תחת דם". אחרי אשר התוכחו משך שלשה ימים, שבו הרבנים לביתם במבוכה גדולה, כי לא יכלו להשיב לחורפיהם דבר, מבלי אשר יעליבו ג"כ את הנוצרים בדבר השלוש המאוחד, וכי אחד מהשלשה באלהות התלבש בבשר, ולכן חזרו לביתם בלי דבר ברור בזה, בצער עמוק ובבושת פנים. הכומרים החלו להאיץ להפראנקיסטים שימירו את דתם בדת הקאתולית, כאשר נשבעו הצירים שלהם בתחילה, אם יתנו להם שוב רשיון לערוך וכוח דתי עם הרבנים, ויען הוכוח כבר נהיה, צריכים הם לקיים את מוצא שפתם ולא יהיו מחללי שבועה. בתחילה סירבו הם לעשות זאת להתנצר, אך כאשר צוה אותם פראנק לעשות זאת, הסכימו כולם להמיר דתם בדת הקאתולית. ערך אלף פראנקיסטים התנצרו אז. פראנק בעצמו לא התנצר בלבוב, כי אם הופיע ברוב פאר כדרכו בעיר המלוכה ווארשא, בחודש אוקטובר שנת 1759 (תק"ך) לפ"ק, וזכה כי נאות המלך להיות אבי הטבילה שלו. כן סופם של כל האנשים המאמינים באמונה טפילה, וע"י טפשותם הם מעריצים ומקדישים את בו"ד ומגביהים אותו למעלה ראש.

אח"כ חקרו ודרשו הכומרים בסתר את מעריציו בדבר מעשיו ופעולותיו, בדבר עברו ובדבר מטרתו לימים הבאים, ואחד מהם הגיד להם כי האמונה הנוצרית הנה כצחוק בעיניו, וכמו לפנים הוא לבני סיעתו משיח לישראל וגואלם בלי שום שינוי כלל. הוא הובא לפני השופטים הכומרים כנוכל ומחלל באמונה. גביות העדות הוכיחו יותר את מעשי תרמיתו. וכן הובא למבצר צ'ינסטוחוב והושם במנזר. פראנק ניצל ממות על המוקד ככופר ובוגד בכנסיה רק באשר המלך היה אבי הטבילה שלו. חלק מבני סיעתו לוקח לעבודת הסוללות במבצר צ'ינסטוחוב והרבה מהם הושבו למקום מולדתם, וקצתם אולצו לקבץ נדבות על פתחי בתי הכנסיה ותיפלתם. אצל הפולנים היו נחשבים לבזויי אדם ונוכלים. אך הם נשארו נאמנים ל„משיחם הקדוש". את כל המקרים הרעים שעברו עליהם בארו להם ע"פ הקבלה, כי כן היה צריך להיות. את בית מקלט הנזירים אשר בצ'ינסטוחוב קראו בשם המסתורי „שער רומי". למראית עין היו דבקים בדת הקאתולית, אך בכל זאת חיו רק ככתה מיוחדת, התחתנו רק לבין עצמם ולא עם הנוצרים. עוד כיום נודעות המשפחות הפולניות אשר יצאו מהם, כמו המשפחות וולובסקי (תרגומו של משפחת שור), דמבובסקי, דזלינסקי ועוד אחרות כמוהן. גם אם זקינתו של המשורר היותר נעלה בספרות הפולנית, אדם מיצקעוויץ, היתה מן הפראנקיסטים. שלש עשרה שנה ישב פראנק במבצר צ'ינסטוחוב, אח"כ הוציאו אותו הרוסים לחפשי. אז בא פראנק בברית הדת היונית־קאתולית. ובכן החליף

את דתו שלש פעמים, ככל אשר היה דרוש למטרתו: בתחילה נעשה מחמדי, אח"כ לקתולי, ובאחרונה לקתולי יוני. הוא רמה את העולם, וברצותו לחיות חיי אציל שקע בחובות גדולים. הוא רקם את נכליו במקומות אחרים בווינא, בברין ובפפד"מ עד יומו האחרון, וביותר את נושיו ומאמיניו, הנתעים להאמין בשוא ובהבל וריק. הוא מת — או יותר נכון, הוא נפגר — בעיר אופינבאך אשר באשכנז בתור בארון בשנת תקס"א.

לפי מפקד הרשות משנת תקכ"ה היה מספר היהודים בבוסק 401 נפש. בשנת תרס"ט לערך שני אלפים. על ידי מלחמת העולם (תרע"ד־תרע"ח) נתמעט מספרם בשנת תרפ"א עד כדי 1460 בתוך 3950 תושבים. מן הרבנים אשר שמשו ברבנות והרביצו שם תורה ברבים נודעים לנו רק איזה מהם:

א) הגאון הגדול מופת דורו מו"ה אליעזר, מרבני גדולי הדור ומגאוני קשישאי במדינת פולניא בימי הגאון מהרש"ל ז"ל, כעדות בעל צמח דוד בסוף ספרו ח"א (שנת של"ג), וזה יכתוב ידו שם: „בימיו [של מהרש"ל] הרביצו תורה [במדינת פולניא] ר' יצחק ב"ר בצלאל ר"י (ראש ישיבה) בלודמיר [זקינו של הגאון בעל טו"ז], ר' הירש בלובלמא (עיין שו"ת ב"ח החדשות סי' ע"ד), ר' ישראל בן הג"מ שכנא מלובלין (תשובה אחת ממנו נדפסה בשו"ת הרמ"א סי' כ"ה), ר' הירצקי בלבוב (ע"ע באנשי שם אות נ' סי' תמ"ה), ר' אליעזר בבוסק". מתי הלך לו לעולמו ואיה מנ"כ נעלם מאתנו.

ב) הגאון המפורסם מו"ה יצחק ב"ר אברהם בעל „אפי רברבי", חותר מגזע חסידי פרובנציא וגיסו של הגאון מהר"ל מפרג (הגאון בעל חוות יאיר בכתביו). נולד בשנת רצ"ח כנראה בעיר פוזנא. בהיותו בן שלשים שנה נתמנה לאב"ד ור"מ בעיר בוסק (בהקדמת ספרו). משם נתמנה שוב לאבד"ק פראָסניץ אשר במדינת מעהרין, ובשנת דש"ם כבר שמש ברבנות בעיר פרג. מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים, רק זאת ידענו בבירור כי בשנת שע"ה כבר לא היה בין החיים, כי בשנה ההיא הסכים בנו הגאון מו"ה מנחם מאָניש חיות אבד"ק ווילנא ע"ס גדולת מרדכי (האנויא שע"ה), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו, וכותב עליו תיבת „ז"ל". ספרו „פני יצחק" (קראקא שנ"א) כולל דיני ש"ע חיו"ד בחרוזים בשם „אפי רברבי" עם פי' ארוך בפלפול ובסברא בשם „אפי זוטא". הוא היה מפלפל גדול ולקח לו לקו את החילוקים אשר המציא הגאון רבנו יעקב פולק בעל החילוקים, אשר רבים מגאוני וגדולי הדור ערערו על הלימוד הזה כנודע. הש"ך ביו"ד מביא את ספרו הנזכר איזו פעמים. מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו. ואלה תולדות יצחק: בנו האחד היה הרב הגאון מו"ה מנחם מאָניש חיות אבד"ק ווילנא, נח נפשיה שמה ביום ח' לחודש אייר שנת שצ"ו. לזה האחרון היו ג"כ שלשה בנים ובת: בתו היתה אשת ה"ר

יוסף יוזפא הלוי הורוויץ, אשר אביו הג״מ משה הלוי אשר בסוף ימיו נסע לא״י ושם מת ונקבר היה בנו של הרב יעקב הלוי מגדולי חכמי עיר שעברשין, אחי רבנו הקדוש בעל השל״ה (ראה מ״ש בספרי „תולדות משפחת הורוויץ", עמוד י״ז). ושלשת בניו היו: א) ה״ר שמשון אשר לעת זקנתו נסע ג״כ לא״י ומת שם, והוא אבי ה״ר מאיר חיות אשר בנו הרב הנגיד הקצין ר׳ מנחם מאַניש חיות מווילנא היה חתן הגאון בעל הש״ך, אשר הו״ל את הס׳ „שפתי כהן" על חו״מ מאת חותנו כמבואר בהקדמתו. ב) ה״ר פנחס חיות, אבי ה״ר מנחם מאַניש חיות אשר בסוף ימיו נסע ג״כ לא״י וימת שם. ולזה האחרון בת, אשת הרה״ג מו״ה יצחק מרגליות מגדולי חכמי עיר יאברוב, הבא בהסכמה ע״ס זרע בירך שלישי (פפד״א אחרי תצ״ה?), זקינו של הגאון המפורסם מאור הגולה מו״ה אלכסנדר סנדר מרגליות אבד״ק סאטנוב (ראה מ״ש אצל אפטא הערה 29). ג) ה״ר יעקב חיות, אבי הרב הגאון מו״ה יצחק חיות ר״מ בעיר סקאַליע. וימת יצחק בעיר דראַהביטש ביום ב׳ כ״ז לחודש אלול שנת תפ״ו, ושם נקבר. ספרו „זרע יצחק" על משניות (פפד״א תצ״ב) הדפיס בנו ה״ר אליעזר חיות אחרי מותו. זה האחרון היה אבי מנהיג הארצות ה״ר יצחק חיות שנפטר בארץ הקדושה. ולו בן ה״ר מאיר חיות מעיר טיסמניץ, אבי הנגיד ר׳ יצחק חיות ראש הקהל בעיר בראדי. ולזה האחרון בן ושמו מנחם מאַניש חיות אבי העשיר ר׳ מאיר חיות מעיר בראדי, אשר זכה לבן גדול בתורה הוא הגאון הנודע מו״ה צבי הירש חיות אבד״ק זאלקווא, אבי הרב הגאון מו״ה יצחק חיות אבד״ק בראדי. בנו השני (של בעל אפי רברבי) היה הרה״ג מו״ה אברהם חיות, מח״ס הולך תמים (קראקא שצ״ד). בנו השלישי היה ה״ר אליעזר חיות מגדולי חכמי עיר קראקא, שנפטר שם יום ועש״ק כ״ז סיון שפ״ג. ולו בן ובת. בנו הרב ר׳ יעקב יצחק חיות היה דיין ומו״ץ בעיר פרג. אשתו אידל היתה בת הגאון המפורסם מו״ה אברהם קצינלבויגין אבד״ק לבוב. וימת יעקב יצחק ביום ו׳ לחודש כסלו שנת תמ״ח בעיר פרג, ושם נקבר. ובתו של ר׳ אליעזר ושרה שמה היתה אשת הרב הגדול מו״ה יעקב הלוי הורוויץ מקראקא בן רבנו הקדוש בעל השל״ה. ונח נפשיה דרב יעקב שם בזאת חנוכה שנת ת״ג, בטרם מלאו לו ארבעים שנה, והוא אבי הרה״ג מו״ה ישעיה הלוי, מח״ס בית הלוי על חו״מ (ווינציא תכ״ו) שנפטר בשנת תנ״ה לפ״ק (ראה מ״ש אודותם בספרי „תולדות משפחת הורוויץ", עמ׳ ל״א, ל״ב). כל אלה זרע יצחק הגאון מו״ה יצחק חיות אבד״ק בוסק בעל אפי רברבי.

ג) הרב הגאון מו״ה יהודה אריה ליב בן ה״ר יהושע האשקע, מח״ס לב אריה, דרושים עה״ת וחמש מגילות ועל הגדה של פסח, שנדפס אחרי מותו ע״י בנו (ווילמרשדאַרף תל״ד). בנו זה הוא „הרב המופלג המפורסם מו״ה משה", אבי האשה הגבירה אשת חיל עטרת בעלה מרת ציזיא, אשתו השניה של הנדיב

בעל צדקות ר׳ שמואל לאָפטינר מעיר בראָדי, בנו של הרב הגדול מו״ה אליעזר ובן בנו של הג״מ אברהם ר׳ הירצקיס מלבוב (ראה מ״ש אצל אפטא הערה 29, ובמעלות היוחסין עמוד ל״ה).

ד) הרב הגאון מו״ה צבי הירש ב״ר משה מעיר זאלקווא. בשחרותו היה מנהיג המדינה דגליל לבוב בעיר מולדתו זאלקווא. כמנהיג חתום בין מנהיגי המדינה בועד המדינה שהיה ביום ח׳ לחודש אדר שנת תקי״ב, בהסכמה ע״ס אותות למועדים (זאלקווא תקי״ב). אח״כ שמש ברבנות איזה זמן בעיר בוסק, וכאשר התפטר מן משרתו זאת חזר לו לעיר מולדתו זאלקווא ושם היה איתן מושבו. ביום ועש״ק כ״ה לחודש תמוז שנת תקכ״ב הסכים שם ע״ס שער המלך (זאלקווא תק״ל) וחתם שם „צבי הירש בהרב מוהר״ר משה, ועליה חקוק „הגאון החסיד מו״ה צבי הירש מזאלקווא אבד״ק בוסק, שהיה חתן הגאון מו״ה זאב וואָלף בעל ‚אור יקרות׳״.

ה) הרב הגאון מו״ה דוד פנחס. אף הוא היה בתוך המנין בין ארבעים הרבנים של „גליל לבוב״ שבאו עירה לבוב להתוכח עם הפראנקיסטים לפני ההגמון והאצילים, כמבואר למעלה (השלח, כרך ל״ג עמוד של״ב). מעיר בוסק נתמנה שוב לאבד״ק לוצק אשר במדינת וואָהלין, וכנראה שם מנ״כ.

ו) הרה״ג מו״ה בעריש, חתן הרב הגאון מו״ה יחזקאל מרגליות אבד״ק אָסטראָבצי ואח״כ בעיר גריידינג, אשר אביו הרב הגאון מו״ה אביגדור מרגליות אבד״ק חענטשין היה בנו של הרב הגאון מו״ה מנחם מענדל מרגליות אבד״ק קראָטשין. וזה האחרון היה בן הגאון הגדול בדורו מו״ה משה אבד״ק טרניגראָד ובן בנו של הגאון המפורסם מו״ה מנחם מענדל מרגליות אבד״ק פרעמישלא (מעלות היוחסין עמוד ס״ד).

ז) הרה״ג הישיש מו״ה צבי הירש, ושם אשתו שרה, בת הרב הגאון מו״ה יששכר בעריש אבד״ק פּאָדהייץ, בנו הראשון של הגאון בעל „פני יהושע״ זצ״ל. בתו (של ר׳ צבי הירש) היה שמה טויבא רייזיל, אשת ה״ר שרגא פייבש הכהן, אשר בנו הרב הגדול ר׳ מרדכי הכהן יאללעס מלבוב היה אבי הרה״ג החריף המושלם בחכמה ובמדע ובבקורת הנגיד העשיר ר׳ זכריה ישעיה הכהן יאללעס מגדולי נכבדי עיר מינסק, מח״ס זכר ישעיהו ב״ח (ווילנא תרמ״ב). בשנת תקכ״ג ביטל סטאניסלאב אויגוסט פּאָניאָטובסקי, המלך האחרון למלכות פולניא, את הועד של ארבע הארצות, אשר עד כה הם היו מחויבים להביא את המסים והארנוניות וכסף הגלגולת לאוצר המלוכה, כי המלך והמשרה לא הטילו ישר על כל איש יהודי את המסים וכסף הגלגולת להביא אותם להרשות, רק גביית הסכומים המרובים האלו נעשו ע״י פרנסי ומנהיגי המדינה והועד של ד״א פולניא, והם העריכו את הקהלות כפי מכסת בתי אבות ולפי ערך מעמדם ורכושם.

מטעם הממשלה היה הכח מאת ראשי הקהלה לעשות הערכה על כל יחיד ויחיד ולגבות הסכומים וכסף הגלגולת כרצונם ולפי אומד דעתם. המלך החדש הלזה, ברצותו להרחיב את ההכנסות לאוצר הממשלה, הוציא פקודה כי כסף הגלגולת אשר כל איש מבני ישראל אנשים נשים וטף צריכים לשלם, שני זהובים לשנה, לא תהיה גביית הסכומים האלו ע"י ראשי הקהלות ופרנסי ומנהיגי המדינה, רק כל איש ואיש צריך לשלם אותו ישר לפקידי המלך ומשרתיו, וזאת לחצאין, זהוב אחד בסוף ימי החודש מארץ וזהוב אחד בסוף ימי הקיץ הוא חודש אלול. ועל ראשי הקהלות נתן להביא להרשות רשימה מכל היהודים הנמצאים בתוכה לדעת כמה הם חייבים לשלם לאוצר הממשלה. על רשימתם כי נאמנה מאד בלי שום חיסור כלל, צריכים לישבע שני אנשים כשרים ונאמנים, זקנים וישישים, נכבדי ארץ, כי הרשימה אשר נתנו להרשות היא אמיתית וצדקה מאד. בעת ההיא נבחרו מן גליל לבוב "שני אנשים זקנים, האחד היה הרב המאה"ג מו"ה צבי הירש ז"ל, אבד"ק בוסק, והשני כהר"ר שלמה בהר"ר גרשון, איש זקן ונשוא פנים, ונסעו לעיר זידיטשוב לישבע שבועת אומן" (לשונו של ר' דובער בוליחובר בזכרונותיו). כאמור, נבחר הרב ר' צבי הירש אבד"ק בוסק מגליל לבוב לישבע שבועת אומן על רשימת הנפקדים. מתי מת ואיפה נקבר נעלם מאתנו. — חותנו הג"מ יששכר בעריש אבד"ק פאדהייץ לקח לו לאשה את שפרה בת הרב הגדול ר' אריה ליבש ראש מדינה מעיר בוטשאטש, ויגוע הארי שמה בשנת תקל"ה. אשתו יוכבד היתה בת הנגיד ר' דוד מעיר זאמושטש בן הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא ובריסק דליטא, ושם מנ"כ (ראה בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ס"ו).

ח) הרב הגאון מו"ה יהושע בן הגאון המפורסם מו"ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טיקטין הידוע בשם "מהר"ם מטיקטין" (שמן הטוב). הוא היה אחד מן השנים עשר נשיאים אשר היו לו להגאון מהר"ם מטיקטין, רבנים גדולים ומהם מופתי הדור וגאוני ארץ. מתי שמש ברבנות בעיר בוסק לא נודע לנו בדיוק, רק כנראה היה זה בסוף המאה החמישית לאלף הששי. בערך שנת תצ"ז נתמנה שוב לאבד"ק יערסלאב, ושם ישב על כס הרבנות כשלש שנים עד שנת תק"א בערך. בשנת תקי"ג, בעברו עיר יערסלאב במקום אשר שמש לפנים ברבנות, הסכים שם ע"ס שו"ת בית אברהם (ברלין) מאת הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן אבד"ק טרלי, וחתום "ביום ועש"ק י"ז כסלו שנת תקי"ג, מדי עברי פה ק"ק הנ"ל. הק' יהושע הלוי איש הורוויץ המתגורר בק"ק יערסלאב". ועליה רשום: "הסכמת הרב המאה"ג הגאון מו' יהושע הלוי שהיה אב"ד בק"ק יעראסלב". לעת זקנתו קבע דירתו בעיר זאלקווא, מקום אשר היו דרים שמה בתו וחתנו ר' ליבש זיסלש מנכבדי העיר ההיא. נח נפשיה דרב יהושע שם ביום ד' ה' טבת שנת תקכ"ז, ושם מנ"כ. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו. בנו האחד היה ה"ר משה הלוי, חתן הנגיד "ראש מדינה" מעיר טיסמניץ ר' מרדכי הלוי.

וזה האחרון היה חתן הקציץ ר׳ קלונימוס קלמן „ראש מדינה" מעיר טיסמניץ ובנו של הנגיד ר׳ אהרן הלוי מעיר בראדי שהיה נקרא שם בשם „ר׳ ארון ר׳ אברמש" (מעלות היוחסין עמוד ע״א). ואהרן היה אחי הנגיד הקציץ ר׳ מרדכי סג״ל „ראש מדינה" מטיסמניץ. ה״ר משה הלוי היה אבד״ק טורבין. השני היה הרה״ג מו״ה יעקב חיים הלוי הורוויץ אבד״ק נאָוויפאָלי, אבי הרבנים האחים מר״ה מאיר הלוי אבד״ק שעפס, ומו״ה ראובן הלוי אבד״ק זארנאווצי, מח״ס דודאים בשדה עה״ת (לבוב תרי״ט). ולזה האחרון בת, אשת הרב ר׳ אריה ליב הלוי עפשטיין אבד״ק אוזערוב, חותן יהושע, הוא הרב ר׳ מאיר יהושע אבד״ק קלימנטוב. כאמור, היתה בתו של הג״מ יהושע הלוי אשת ר׳ ליבש זיסלש מעיר זאלקווא, ולהם בן ושמו יעקב, חתן הנגיד ר׳ שאול מבראדי, וימת שם שאול ביום ה׳ כסלו שנת תקס״ו, בן הגאון מו״ה זאב וואָלף אבד״ק הרובשוב וחתנא דבי נשיאה של אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד קי״ז, ומ״ש בתולדות זקיני הנזכר, שנדפסו בסוף ס׳ ברכה משולשת). — ואין זה הגאון מו״ה משה יהושע הלוי הורוויץ, אשר שמש ג״כ ברבנות בעיר יערסלב, וכנראה אחריו דהיינו משנת תק״י בערך עד שנת תקי״ד, כי אז נתמנה שוב לאבד״ק הורדנא, כי זה האחרון היה דודו אחי אביו (מאב אחד), וחתם עצמו תמיד בכל ההסכמות „משה יהושע הלוי הורוויץ" (בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" עמוד פ׳), לא כן הראשון חתם עצמו רק בשם יהושע בלבד ונוסף ע״ש משפחתו „איש הורוויץ".

העיר גלוגא רבתי ורבניה

העיר גלוגא רבתי היא אחת מן הקהלות שבמדינת שלעזיא. מתי נתישבו היהודים שמה שקוע בערפל. בשנת נ"ט לאלף הששי (1299) נתן להם הייניריך השלישי זכויות ורשיון לגור בתחילה. מקום משכנם היה אצל השער ברעסלויא. בשנת קס"ז (1407) נתן להם ההערצאג יאָהאַן זכויות ורשיון לגור שם, ולמועצת ראשי העיר נתן צו, שאין להם רשות לגרוע זכותם אשר נתן ליהודים. במאה השלישית לאלף הששי היתה גלוגא עיר מרכזית העומדת בראש הגליל, אשר הרבה ערים מסביבה היו שייכות אליה וכפופות לה, כמו פראסניץ, מיליטש, טראכענבערג ועוד. היא היתה עיר מרכולת אשר כל הסחורות מירכתי צפון עברו מן העיר פוזנא דרך עיר גלוגא ומשם לעיר לייפציג. בעת ההיא היתה העיר הזאת אחוזתם של שני שרים אשר משלו שמה. חצי העיר היתה שייכה לשר ומושל העיר טעשען, וחציה השניה להאדון אשר היה דר בגלוגא. כאשר הציק אחד מהם את היהודים, עזבו הם את חצי העיר שהיתה שייכת לו ובאו לגור בחצי העיר השנית, אשר האדון ומושל העיר קבלם בשתי ידים. בשנת ד"מ (1480), כאשר לקח יאָהאַן השני הנקרא בשם האנס האכזר, את חלק העיר שהיתה אחוזתו של שר ומושל העיר טעשען בחזקה ע"י מלחמה, וכאשר נלכד חלק העיר הזאת, אז שרפו את כל בתי היהודים, ואת כל המקומות אשר עמדו בתיהם נתן במתנה למועצת העיר ההיא. בשנת רמ"ד (1484) גירש את כל היהודים משם ואת הכסר אשר היה שייך להם מכר לראש מועצת העיר בעד 600 גולדען.

כנודע בכל ערי המדינות שבארץ אשכנז, אף כי היהודים עמדו תחת חסות המלך ושריו, בכל זאת בית המועצות שבכל עיר ועיר היו שונאים אותם, והיו מציקים להם בכל זמן ועידן, כי היהודים היו להם לנגף במסחרם, כי האחרונים מכרו את סחורתם ברווח מצומצם למען החיות את נפשם בדוחק גדול וחיו חיי צער ומסתפקים במועט, והנוצרים ראו בזה השגת גבולם. בעבור זה ערכו בכל פעם בקשה אל המלך שיתן להם רשות לגרש את היהודים מעירם. גם בגלוגא בקשו הנכרים מערי גלוגא ואָפּעלן בשנת שכ"א, לגרש את היהודים מעריהם. ביום 18 לחודש אפריל שנת 1564 אישר וקיים המלך את בקשת מועצת העיר ונתן צו לגרש את היהודים מערי גלוגא ואָפּעלן (באנדי־דווארסקי, צור געשיכטה דר יודן אין בהמן, מאהרן אונד שלזיאן, סי' 670). כנראה, לא יצאה פקודתו לפועל ממש והיהודים נשארו במקומם.

בשנת שמ"ב (1582) גרשו את היהודים מכל מדינת שלעזיא, רק היהודים בערי גלוגא, צילץ [והאצענפלאץ] נשארו במקומם. הראשונים, יען גלוגא עומדת

על אדמה השייכת להמלך והם עומדים תחת חסותו, ע"כ אין להם ליועצי העיר רשות לגרש אותם, ועבור האחרונים נכנס בעדם בעובי הקורה הגראף פּאַן פּראָסקאָ, ובכל כחו המליץ בעדם לטובה ולא נתן לנגוע להם רע. בטח היתה זאת ע"י ריצוי כסף אשר נתנו לו קהלות צילץ והאצענפּלאץ, אשר אודות מי מחויב לתת יותר פנו הקהלות אל הגאון מהר"ם מלובלין שידין אותם (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' מ'). בשנת שמ"ה נגרשו גם היהודים מעיר גלוגא, רק שתי משפחות, משפחת ישראל [בן ברוך] בעניידיקט, ומשפחת מרדכי בן אברהם זכס, קבלו אח"כ רשיון לגור שם, הם ונשיהם ובניהם ואת כל אשר להם. בשנת שפ"ב (1622) כבר היו דרים שם שני המשפחות האלו, ובכן נתיסדה שוב קהלה חדשה עם כל צרכי ציבור, העומדת עד היום.

לפי המפקד מן יום 6 לחודש אוקטובר שנת שפ"ב היו לו לישראל בעניידיקט ובני משפחתו ס"ה 75 נפש, אנשים ונשים וגם שש אלמנות. בשנת ש"ץ היה מספר היהודים שם מאתים נפש, אשר גרו בעשרים בתים אשר היו שייכים להם, מלבד אשר דרו בבתי הנכרים. בשנת שצ"ו בנו להם בית הכנסת, אשר בשנת תל"ח עלה על המוקד ונשרף כולו, ולא נבנה שוב עד שנת תע"ד. בית הקברות היה להם עוד בשנת שפ"ב. בשנת תע"ד היה מספרם מאתים ושמונים ושתים משפחות, אשר דרו בתוך 141 חדרים. בעת ההיא היה ביכולתם לבנות מחדש את בית הכנסת שנשרף בשנת תל"ח. בשנת תפ"א נתמעטו עד 269 משפחות. בשנת תפ"ה נתרבו שוב עד 278 משפחות, בס"ה 1564 נפש אשר דרו בתוך 141 חדרים אשר היו בל"ו בתים. בשנת תק"ב היה מספרם 284 משפחות, ובשנת תק"נ נתמעטו על 976 נפש. בשנת תקנ"ד היה מספרם 320 משפחות, מאה ואחת מהם דרו בבתיהם אשר היו כסף מקנתם, והשאר בבתים של נכרים.

מסחר היהודים היה עם יבול הארץ וסחורות ממינים שונים של פשתן ומשי ומוכרי אבנים טובות וצמר כבשים ומוכרי בשר (קצבים). מן בעלי מלאכה היו נמצאים שם: חייטים, בורסקים, תופרי מנעלים, כורכי ספרים, צורפי זהב וטבחים. בכפרים אשר בסביבה היו נמצאים יהודים עושי שכר ויין שרף ואופים.

[מסים וארנוניות]. כסף גלגולת היו משלמים ע"פ ציווי הרשות מן שנת של"א, כל איש ואשה מעשרים שנה ומעלה סך שני גולדען לשנה. פחות מעשרים עד עשר שנים — 1 גולדען, פחות מכאן היו פטורים מכלום. מי שהולך על היריד (יאהרמארקט) היה צריך לתת מס להרשות גולדען אחד מדי פעם בפעם. עבור רשיון להיות להם בית הקברות היו משלמים בתחילה 60 גולדען לשנה. בשנת שפ"ב הוסיפו והגדילו המס על 60 טאלר, ואח"כ על 60 זהובים אדומים (דוקאטין) לשנה. מכל בית אשר יש להם צריכים לשלם מס 4 טאלר לשנה.

בשנת תפ"ו יצאה פקודה כי יותר מן 282 משפחות אינם רשאים לדור בגלוגא, ויותר מאיש אחד מן משפחה אחת לא יוכל לישא אשה, והעובר על

זה יענש בסך אלף אדומים (דוקאטין). בשנת תקל"ב היו ההכנסות של הקהלה סך 8000 טאלר, ובשנת תקנ"ח היו הוצאות שלה 6000 טאלר. בשנת תפ"א היו משועבדי הקהלה אשר קבלו פרס ממנה י"א משפחות, ואלה הם: הרב אב"ד, ב' חזנים ומשורר (באַס) אחד, שלשה שמשים, ב' שוחטים, סופר סת"ם אחד וגם קברן — קובר מתים — אחד. ראשי העדה העבירו בקשה אל הרשות בעת ההיא, שלא לחשוב את הרב אב"ד אשר הוא כעת בן שמונים שנה עם שני בניו, וכן שאר משמשי הקהלה הנזכרים, אשר צריכים להיות בכל קהל ישראל, בין מספר הנפשות אשר מותרים לגור בתוכה ע"פ פקודת רשיון מאת הרשות, והם לא יהיו בתוך אותו המנין, ועל ידם לא יגרע מספר הנפשות מן העיר הזאת. אם הרשות מלאה בקשתם אין אנו יודעים. בשנת תק"ב עלה מספר המשועבדים של הקהלה על ל"ה משפחות, ובתוכם: האב"ד, 2 שוחטים, 2 חזנים, מנקר בשר אחד, 2 קברנים, שומר בית הקברות, 5 שומרי העיר, 7 קצבים, 5 משמשים את החולים. סכום קצוב נתנה הרשות להקצבים לשחוט בהמות גסות ודקות בכל שנה, דהיינו: 500 גסות, 300 כבשים, 300 עגלים, אבל לא יותר. ואם צריכים להם בשר יותר מזה הסכום, אסור להם לשחוט בהמות אשר קנו להם בעצמם, רק יקנו מן הנכרים.

ביום ששה עשר לחודש מאי שנת תס"ב יצאה פקודה מאת הרשות להעביר את האב"ד ליב בן משה ממשרתו ולגרשו מן העיר, יען החרים את מנהיג הקהלה שמואל בן גד, וגם היה כופה את אנשי עדתו שיבחרו לראשי העדה את מרדכי בן אברהם זכס, ואת האיש פראגער. ע"כ הבחירה בטילה והם נדחים מלהיות מנהיגי העדה.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו ברבנות מן זמן ראשון עד זמן אחרון:

א) הרב הגאון מו"ה יהודה ליב בן כ"ה קלונימוס. שמש בתחילה ברבנות בעיר גלוגא, ואח"כ נתמנה לדיין מו"ש בעיר פרג, וימת שם בשנת ת' לפ"ק (מק"פ עמ' שצ"ג).

ב) הרב הגאון מו"ה אביגדור קרא. ראה מ"ש אודותיו אצל אפטא בסי' ה'. וימת בגלוגא ביום ש"ק כ"ה אדר שנת תל"ח.

ג) הרב הגאון המקובל מו"ה ישכר בער ב"ר עובדיה הי"ד. לפנים שמש ברבנות בערי בענדין, צילץ, האצענפלאָץ ואח"כ בעיר גלוגא רבתי. שם הסכים בשנת תמ"ג על ספר בית יהודה (דעסויא תנ"ח) וחתום „ישכר בער ב"ר עובדיה מגלוגא". כן הסכים שם בשנת תנ"ב על הדפסת שו"ע או"ח (דיהרנפורט תנ"ב), ובאותו שנה הסכים ג"כ ביום ד' ח"י לחודש סיון תנ"ב „ישכר בער בהקדוש החבר ר' עובדיה הי"ד רבד"ק גלוגא ולע"ע אבד"ק זאלקווי". כאמור

נתמנה בעת ההיא לאבד"ק זאלקווא, שם שמש ברבנות עד שנת תנ"ז, משם נתקבל שוב לאבד"ק קרעמזיר אשר במדינת מעהרין, וימת שם ביום ח' לחודש סיון שנת תס"א, אחרי אשר שמש ברבנות שלשים ושמונה שנים (ע"ע בס' קריה נשגבה סי' קפ"א).

ד) הרב הגאון מו"ה יהודה ליב בן מו"ה משה. ביום כ"ו לחודש תמוז שנת תנ"ז הסכים שם על ספר עיר בנימין (פפד"א תנ"ח), וביום ג' ר"ח אדר שנת תס"ה על המדרש רבה עם פי' ידי משה, וחתום שם „יהודה ליב חונה פה ק"ק גלוגא רבתי", וביום ט"ו למבנ"י שנת תס"ח על הדפסת עין יעקב (ברלין תס"ט), וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו „נאם יהודה ליב במהר"ר משה זלה"ה חונה פק"ק גלוגא רבתי". גם נמצאה ממנו הסכמה ע"ס רפדוני בתפוחים (ברלין תע"ב), וביום ד' ח' לחודש מרחשון שנת תע"ה הסכים שם ע"ס שו"ת פני יהושע, וחתום „הקטן יהודה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי לע"ע". תשובה אליו נדפסה בשו"ת ח"ץ (סי' קל"ב) והיא משנת תס"ו לפ"ק. בשנת תס"ב יצאה פקודה מאת הרשות לגרש אותו משם, יען החרים את מנהיג הקהלה שמואל בן גד, והיה כופה את קהל עדתו לבחור למנהיג הקהלה את מרדכי בן אברהם זכס. הוא לא עזב את העיר ונשאר במקומו, ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו. ביום ג' ז"ך תמוז תע"ז הסכים ע"ס פני יצחק זוטא (אמ"ד תצ"א), וחתום שם „הק' יהודה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי". בשנת תפ"א כבר היה זקן ושבע ימים כבן שמונים שנה. כנראה נח נפשיה דרב יהודה בשנה ההיא. הוא פעמים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הגאון הגדול בדורו מו"ה יוסף סג"ל הורוויץ אבד"ק פרעמישלא. נדפס ממנו איזה דבר אגדה בס' שמנה לחמו (דעסויא תס"א) בדרוש לר"ה „בשם הרב המאור הגדול כבוד מו"ה יהודה ליב נר"ו אבד"ק גלוגא, חתן הגאון הגדול המנוח מו"ה יוסף סג"ל זצ"ל הורוויץ, שהיה אב"ד ור"מ דק"ק המפוארה פרעמישלא יצ"ו". אחרי מותה לקח לו לאשה את אלמנתו של הרה"ג הקדוש מו"ה פנחס קאצינלבוגין הי"ד, אשר נשרף ע"י עלילת שוא בשנת תל"ו.

ה) הרב הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ, מיחוסי כהונה. אביו ה"ר חיים כ"ץ מפרג היה בנו של הגאון הגדול בדורו מו"ה יצחק כ"ץ אבד"ק לובלין הנפטר שם בשנת ת"ט. בשחרותו היה דיין מו"ש בעיר מולדתו פרג, שמה מתה עליו רחל אשתו בחודש ניסן שנת תנ"ד. בשנת תפ"א נתמנה לאבד"ק גלוגא כרב ואב"ד בעיר ההיא. ביום ב' ב' כסלו תפ"א הסכים ע"ס פני יצחק זוטא (אמ"ד תצ"א) „נאם נפתלי בא"א המנוח כמוהר"ר חיים כ"ץ זלה"ה החונה פה ק"ק גלוגא רבתי והמדינה". כן הסכים ע"ס זבח שמואל (פפד"א תקי"ג), וימת שם בשנת תצ"ג. דבר אגדה נדפס ממנו בס' עדות ביהוסף (סי' מ"ה) ובשאר מקומות.

ו) זקני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב, אשר אביו הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא היה בנו של רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. לפנים שמש ברבנות בערי דוקלא, טרניפול, רישא אשר במדינת פולין. משנת תצ"ד נתמנה לאבד"ק גלוגא. שם הסכים ביום י"ד לחודש אייר שנת תצ"ד ע"ס קנה בשם (פפד"א תצ"ד), וכן על הדפסת הש"ס דפוס פפד"א־ברלין והיא נדפסה בראש מס' שבת. ביום ג' י"ב טבת תצ"ט הסכים שם ע"ס בית שמואל עה"ת (זאלקווא תצ"ט), ובחודש תמוז שנת ת"ק נתמנה שוב לאבד"ק אמ"ד, וימת שם ביום ז' של חג הפסח שנת תקט"ו ושם חלקת מחוקק ספון (ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל דוקלא סי' א').

ז) אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ (עיין אצל בוליחוב סימן ג'). ויגוע שם יעקב ויאסף אל עמיו ביום ר"ח אייר שנת תקט"ו, ושם חלקת מחוקק ספון.

ח) אא"ז הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ. אחרי מות אביו הנזכר נתמנה הוא לאבד"ק גלוגא. ביום כ"ו אייר שנת תקט"ו, כאשר החרימו ביומא דשוקא את יעקב פראנק ועדתו, כת של ש"ץ בעיר בראדי, הוא היה ג"כ באותה האסיפה, וחתום שני אחרי חתימת הגאון מו"ה חיים כהן ר"פ אבד"ק לבוב „יצחק הלוי איש הורוויץ אב"ד ור"מ דק"ק גלוגא". שם שמש ברבנות עד שנת תקכ"א ואז חזר לו עירה בראדי, מקום אשר היה לו שם אהלו בתחילה (וראה מה שכתבתי בתולדתו בארוכה והיא נדפסה בסוף ס' ברכה משולשת).

ט) הרה"ק מו"ה יצחק בן ה"ר יהודה. הסכים שם ביום י"ב לחודש מנחם אב שנת תקכ"ב על ספר אסיפת יהודה (פפד"א תקכ"ג).

י) הגאון המפורסם מו"ה שלמה דובערים, בן משפחת רבנים גדולי הדור הן מצד אביו והן מצד אמו. אביו היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה צבי הירש חריף אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר הלברשטאדט, בנו של הגאון המובהק בדורו מו"ה נפתלי הירץ אשר בסוף ימיו שימש ברבנות בעיר לבוב, ושם מנוחתו כבוד. זה האחרון היה מגדולי עיר ווינא הבירה. בשנת ת"ל, בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין, ויחד עם בן דודו הגאון מו"ה אברהם אבא מרי, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר נאוויהרדאק, הלכו למרכזה של התורה למדינת פולניא וישבו שם. משער אני כי אביו של הג"מ נפתלי הירץ, הג"מ ישראל אשכנזי, ואביו של הג"מ אברהם, דהיינו הג"מ יעקב מווינא, אשר נעלה הוא מעל כל ספק שהוא הגאון המקובל מו"ה יעקב טעמרילש הנפטר בווינא ביום א' ו' לחודש ניסן שנת תכ"ו, אחים היו בני איש

אחד ושמו אליעזר מעיר ווירמייזא, ובעבור זה כותב הג"מ שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול במגלת יוחסין שהגאון נפתלי הירץ היה ב"ד (בן דודו) של הג"מ אברהם אבא. ואביו של הג"מ נפתלי הירץ היה נקרא בשם ר' ישראל אשכנזי, יען היה יליד עיר ווירמייזא אשר בארץ אשכנז. אמו של הג"מ שלמה דובעריש היתה בת הגאון המפורסם מו"ה שמחה הכהן ראפאפורט אבד"ק הורדנא, ומנוחתו כבוד בעיר שעברשין. ודע כי להג"מ צבי הירש חריף אבד"ק האלברשטאדט, מלבד בנו הג"מ שלמה דובעריש, היו לו עוד ארבעה בנים גדולים יושבי על מדין בערי יהודה במדינות שונות, ואלו הם:

1) הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ (ע"ש זקנו הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק לבוב הנפטר שם בש"ק ח"י לחודש מרחשון שנת תע"ד) אשר לקח לו לאשה את פראדיל בת זקני הנגיד וקציו רחים ומוקיר רבנן מנהיג המדינה ר' יעקב יעקיל באב"ד מעיר בראדי (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד מ'). בשחרותו שמש ברבנות בעיר קאוולי אשר במדינת וואהלין. אף הוא בא עה"ח בין גדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי על החרם שנתנו שמה נגד הקמיעות [של הג"מ יונתן אייבשיץ] בחודש אלול שנת תקי"ב, וחתום שני אחרי גיסו הוא זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הלוי הורוויץ אבד"ק אה"ו, וחתום שם בשמו ושם אביו ועירו „הק' נפתלי הירץ באמ"ו הגאון המפורסם כמ"ו צבי הירש ז"ל החונה בק"ק קאוולא ואגפיה יצ"ו". ואף הוא היה מן הרבנים הגאונים אשר קמו בעזרת ישראל הוא הג"מ ישראל ליפשיץ אבד"ק קליווא בנידון הגט אשר סידר בשנת תקכ"ו, וערערו עליו הגאון החסיד מו"ה אברהם אביש אבד"ק פפד"מ ובי דינו הצדק שאין ממש בגירושין האלו, כי המגרש בעת נתינתו לא היה שפוי בדעתו, וכל גדולי הדור עמדו לימין ישראל, כי זך וישר היה פעלו. בעשרה בטבת שנת תקכ"ח היה הוא ג"כ בין העשרה שליטים חכמי הקלויז בעיר בראדי אשר עמדו לימין צדקו ותשובתו היא נדפסה בס' אור ישראל (סי' י"ב), וראה בס' אור הישר. ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקט"ז בהתאסף ראשי עם גדולי הדור וגאוניה ביריד בראדי, להחרים ולנדות את יעקב פראנק ועדתו, הם מאמיני ש"ץ שר"י ולהפרישם מתוך קהל הגולה, אז היה הוא ג"כ בתוך אותו המנין, וחתום שם „הק' נפתלי הירץ חוב"ק קאוולע ומצ"פ לדובנא". כאמור נתמנה בעת ההיא לאבד"ק דובנא, ושם מנוחתו כבוד. הסכים ע"ס כוכבי יעקב (זאלקווא תקל"ד); ביום י"ג סיון תקכ"א ע"ס עמוד העבודה מאת המקובל מו"ה ברוך בן מו"ה אברהם מקאסוב, וע"ס תוספות שבת (פפד"א תקל"א). תשובות נדפסו ממנו, אחת ארוכה בשו"ת מים חיים חאה"ע (סי' כ"ו), ואחת קצרה בס' אור ישראל (סי' י"ב). זכור לטוב בשו"ת נוב"י קמא חיו"ד (סוף סי' מ"ג), בשו"ת תפארת צבי חאה"ע דיני מינקת (סי' א' וסי' ט'), ובשו"ת פרי תבואה. ולו שני בנים רבנים יושבי על מדין. בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה זאב

וואלף אשר בשחרותו היה אבד"ק ראדוויל (שו"ת תפארת צבי חאה"ע סי' ע"ט, ודיני מינקת חבירו סי' א'), ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר דובנא, ושם מנוחתו כבוד. — בנו השני היה הרה"ג מו"ה משה אבד"ק סאטנוב, חתנא דבי נשיאה של הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (וזכור לטוב בישועות יעקב חיו"ד סי' י"א), אבי הרב הגדול מו"ה יהושע יהודה אבד"ק ברעסטיצקא, אשר בנו הרב הגדול מו"ה משה חיים הלברטאהל היה אבד"ק חראסקוב (מגלת יוחסין הנדפסה בראש ס' מגן דוד עה"ת, לבוב תר"ם). — בנו השלישי הג"מ יהושע העשיל אבד"ק זמיגראד. — בנו הרביעי הג"מ דובעריש אבד"ק טוטשין. — בנו החמישי הג"מ יעקב צבי הירש אבד"ק פודקאמין. אשת נעוריו היתה בת יצחק באב"ד אחות בעל ספר יהושע. אשתו השניה היתה בת הנגיד ר' עוזר ביק מבראדי.

2) בנו השני (של הג"מ מהר"ץ מהלברשטאדט) היה הרב הגאון מו"ה שמחה אבד"ק דעסויא (ראה מ"ש אודותיו אצל העיר דעסויא ורבניה, הנדפס ב„אוצר החיים" שנה ששית עמ' קפ"ז), אבי הרב הגאון מו"ה מרדכי הלברשטאם אבד"ק קאמרני, אשר בנו הרב הגדול מו"ה חיים הלבשטאם מבראדי היה חתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המובהק בדורו מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, ואבי הרב הגדול מו"ה יצחק הלברשטאם מקראקא מח"ס שיח יצחק, חדושים עה"ת (לבוב תרמ"ב), אביו של החכם שזח"ה מעיר ביעליטץ (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד צ').

3) בנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה אריה ליבש אבד"ק דובענקא, אשר בתו היתה אשת נעוריו של הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק אה"ו, מח"ס שו"ת תפארת צבי (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ה).

4) בנו הרביעי היה הרה"ג מו"ה יוסף ר"מ בעיר ליסא ומגדולי חכמיה (מגלת יוחסין הנדפסה בראש ס' מגן דוד עה"ת).

5) בנו החמישי כאמור היה הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה שלמה דובעריש, חתנא דבי נשיאה של הגאון בעל פני יהושע, ולפנים שמש ברבנות בערי: ביאלי, במדינת ליטא, ואח"כ בעיר לקאטש במדינת וואהלין, ושוב נתמנה לאבד"ק לאביטש אשר במדינת פולניא, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר גלוגא רבתי כעשרים שנה מן שנת תקכ"ה עד יום פקודתו יום ג' תמוז תקמ"ה, ושם מנוחתו כבוד. השאיר לקרן קימת לת"ת שם סך מאה וחמשים טאלר. תשובה אחת נדפסה ממנו בסוף ספר בית מאיר חאה"ע בקונטרס צלעות הבית. וראה מ"ש אודותיו ותולדות בניו וזרעו אחריו בספרי „כתבי הגאונים" עמוד ט"ו.

יא) הרב הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש בן הנגיד ר' ישראל בנימין בוקשא מזאמושטש, מח"ס שו"ת תפארת צבי חאו"ח יו"ד ואה"ע. לפנים שמש

ברבנות בערים: טישוויץ, האָצענפלאָץ, גרידץ, בראדי, ובשנת תקמ"ו נתמנה לאבד"ק גלוגא רבתי, ושמש שם ברבנות עד שנת תקס"ב, כי אז נתמנה שוב לאב"ד בערי אה"ו, וימת שם ביום י"ז אלול תקס"ז בהיותו בן ששים ושבע שנים, ושם מנוחתו כבוד. הוא היה האב"ד האחרון של שלש קהלות אה"ו. (ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל גרידץ, ובספרי „כתבי הגאונים" עמוד ס"ה).

יב) הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אברהם בן הרב הגאון מו"ה גדליה אבד"ק לינטשיץ, מח"ס פתח הבית חלק אה"ע ויו"ד. בן שבע שנים היה במות עליו אביו הגאון ז"ל, ולקחהו גיסו בעל אחותו הרב הגאון מו"ה מרדכי אבד"ק גרידץ לביתו והיה מגדלו לתורה ולמעשים טובים והיה רבו המובהק עד אשר נשא אשה. בשחרותו נתמנה לאבד"ק לינטשיץ במקום אשר שמש לפנים אביו הגאון ז"ל. אחרי נסיעת הג"מ צבי הירש בעל תפארת צבי מעיר גלוגא נתמנה הוא למלאות מקומו שם. כרב ואב"ד שמה הסכים ביום י"ד טבת תקס"ה על הדפסת המחזור עם ביאור קרואי מועד. בשנת תקע"ו נתקבל שוב לאבד"ק ברעסלא והמדינה, וימת שם אברהם בהיותו זקן ושבע ימים ביום כ"ב לחודש טבת שנת תקפ"א, ושם מנוחתו כבוד. בנו הרב הגאון מו"ה שלמה זלמן טיקטין נתמנה בשנת תקפ"ד למלאות מקומו בעיר ברעסלא, וימת שם שלמה ביום ח"י לחודש אדר שני שנת תר"ג לפ"ק. הסכמה נמצאה ממנו ע"ס מאור ושמש עה"ת מאת הה"צ ר' קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין מקראקא. ויהי אחרי מות שלמה נתמנה בנו הרה"ג המושלם מו"ה גדליה טיקטין למלאות מקום אביו לאבד"ק ברעסלא והמדינה, ושמש שם ברבנות ארבעים ושלש שנים. וימת שם ביום ז' לחודש מנחם אב שנת תרמ"ו לפ"ק, ושם מנוחתו כבוד.

יג) הרה"ג מו"ה יוסף אליעזר אָפּלער. כרב ואבד"ק גלוגא הסכים בשנת תקפ"ג ע"ס ימין משה (ברעסלא תקפ"ד).

אלה הם רבני גלוגא מזמן ראשון עד זמן אחרון הנודעים לנו.

העיר גרידץ ורבניה

קהל עדת ישראל בעיר גרידץ מחוז פוזנא איננו עתיק ימים. בשנת שצ"ד קבלו שני יהודים חייטים רשות לגור ולעסוק במלאכתם. במשך הזמן נתרבו תושביה ובראשית המאה החמישית כבר היתה שמה עדה קטנה עם כל צרכי צבור, אשר בשנות תט"ו—ת"ך על ידי מלחמות השוועדין נחרבה כמעט כולה. אחרי עבור תרועת המלחמה התישבו שוב היהודים בתוכה, ומספרם הלך וגדל עד שנעשית לאחת הקהלות החשובות במדינת פולניא הגדולה. בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים שמונה מאות ושנים עשר נפש. בשנת תקנ"ג היה מספרם כמספר שכניהם הנוצרים מחצה על מחצה ומספר בני ישראל היה אלף ומאה וחמישים ושש נפש. בשנת תק"ס היה מספרם 1135 נפש בין 1446 נכרים, ס"ה 2581 נפשות. בשנת תק"פ נפל בית הכנסת בנין של עץ שהיה להם שם, ובנבה תחתיו בשנת תקפ"ב בנין של אבנים. בראשית מאה השביעית לאלף הששי היה הלוך וחסור מספר היהודים, עד כי בשנת תרפ"א היו נמצאים בה רק 61 נפשות יהודיות. בשנת תרפ"ב בטלה הקהלה לגמרי.

מן הרבנים אשר שמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) **הרב הגאון מו"ה יהודה ליב מונק**, בן משפחה מיוחסת למשפחת **תאומים** וחותר מגזע **בית הלוי איש הורוויץ**. אביו הרב הגאון מו"ה צבי הירש מונק אבד"ק פלאָצק היה בנו של הרב הגאון מו"ה נתן פייטיל מונק מווינא, אשר אביו של זה האחרון, הנגיד הקצין ר' שמואל פייביש תאומים מווינא היה בנו של הרב הגדול החסיד מו"ה אהרן משה תאומים למשפחת לעמלין מפרג. ושם אשת אהרן משה רבקה שטערין, בת זקיני הנגיד הקצין ר' ישראל הלוי איש הורוויץ מפרג, שנפטר שם בשנת של"ג (ראה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמ' נ"ח). בשחרותו שמש ברבנות בעיר גרידיץ ואחרי כן בעיר קראָטשין, וכנראה שם מנ"כ.

מתולדותיו ידענו כי בן היה לו ושמו ר' בער מונק מעיר מעזריטש בפולניא הגדולה, אשר זכה לבן גדול והוא הרה"ג ר' צבי הירש מונק, אשר היה עד שנת תצ"ה אבד"ק שווערין, ובשנת תצ"ו נתמנה שוב לאב"ד בעיר מולדתו מעזריטש, ושם מנ"כ. לזה האחרון היו בן ובת: בתו מיכלא היתה אשת הרה"ג מו"ה אליה אבד"ק לאנצבורג, בנו של הרב הקדוש מו"ה אריה ליב דרשן בעיר פוזנא, אשר על ידי עלילת דם שהיתה בפוזנא בערב ר"ה שנת תצ"ו נתנו אותו ועוד כמה אנשים לבית הסוהר (רוב אנשי העיר הזאת ברחו משם למלט את נפשם), והיו מענים אותם בענויים קשים מאד עד אשר יצאה

נשמתם, ונח נפשיה דרב הקדוש הלזה בשנת תצ"ז, הי"ד. ה"ר אליה נולד בשנת ת"ע בעיר פוזנא. בשנת תע"ו, כאשר היה הרג רב ורדיפה גדולה על היהודים, נמלטו הרבה מהם לבית הכנסת להתחבא שם מן האויבים, ובתוכם גם כן הנער אליה בהיותו בן שש שנים. הוא התחבא תחת הפרוכת אצל ארון הקודש, וכאשר זרקו הנכרים אבנים וחיצים מול תריסי הברזל הנסגרים בעד החלונות, נפלו חתיכות זכוכית על ראשו ופצעו את מוחו, אבל ברחמי ד' נתרפא והיה לנס. אח"כ נשא לאשה את בת הרה"ג מו"ה צבי הירש אבד"ק שווערין, ושוב נסע לאמ"ד ולמד שם בחברת ידיד נעוריו הרב הנגיד מו"ה אליה גאַרדאַן, והתמהמה שם שתי שנים. שם ראה את הגאון בעל שאגת אריה אשר בא לשם בהתנכרות, ולקח עמו דברים בהליכות התלמוד, ועל ידי פלפולו הכיר הוא כי הוא הגאון בעל שאגת אריה. אח"כ שב לארץ מולדתו ובמשך הזמן נתקבל לאבד"ק וורעשנא. אך על ידי עלילות דם שנתעוררו בימיו פעם כה ופעם כה במדינה זאת מאס לשבת עוד בארץ פולניא, ונתקבל משם לאבד"ק לאנצבורג אשר במדינת מרק. שם הסכים בשנת תקמ"ו על הטורים שנדפסו בדיהרנפורט, וחתם „הצעיר אליה מפוזן חונה בק' לנצבורג יע"א". ונח נפשיה בהיותו זקן ושבע ימים כבן תשעים שנה, ושם מנ"כ. בנו ר' יוסף לאנדסבערג שנולד בפוזנא בשנת תק"י היה חתן ר' יצחק, ואביו של זה האחרון הרב הגדול מו"ה יעקב אבד"ק מייזלינג היה בנו של הרב הקדוש מו"ה אריה ליב הי"ד דרשן ודיינא בפוזנא הנזכר למעלה. ונח נפשיה דרב יוסף בשנת תקפ"ה בעיר מולדתו פוזנא, והוא אבי הגביר המפורסם בעל בעמיו והוא על נדיבות יקום ר' שלמה זלמן פוזנר מלובאראנץ שנפטר ביום ח' אייר שנת תרכ"ג, הנודע למשגב בצדקת פזרונו בישראל (ראה כל זה בס' תואר פני שלמה).

בנו (של ה"ר צבי הירש מונק) היה הגאון המפורסם מו"ה מאיר, הנודע למשגב על ידי ספרו „בית מאיר" על ש"ע אה"ע. בהיותו בן י"ג שנה נשא אשה מעיר פוזנא, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' מאיר פוזנר. בשנת עשרים לימי חייו, לערך שנת תק"ט, מתה עליו אשתו. אחריה נשא את בת הרב הדיין מו"ה חיים ווינר מר"ץ בעיר ליסא לו לאשה. שמה למד ולימד בפלפול התלמידים ובדיבוק חברים (בתוכם היה הרב הגאון מו"ה מאיר ווייל, שהיה בסוף ימיו ראש ב"ד בעיר ברלין, בעת אשר שמש שם ברבנות דו"ז הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין) י"ד שנים שלימות בשקידה רבה ובהתמדה מופלאת, עד שנת תקכ"ג, כי בשנה ההיא נתקבל לאבד"ק מעזריטש בפולניא הגדולה, במקום אשר לפנים שמש שם ברבנות אביו הרה"ג זצ"ל. משם יצא טבעו בעולם כי הוא מרבני גדולי הדור, ולא נעשה דבר גדול או קטן בעולם היהדות אשר לא שאלו את חוות דעתו כאשר ישאל איש בדבר אלקים. אף הוא עמד לימין המדפיס ר' זלמן פרענקיל מזולצבאך אודות הדפסת הש"ס

שהחרימו אותו הגאונים גדולי הדור ובראשם זקיני הגאון מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמ' ק"ך הערה ב'), וחתם שם י"א לחודש כסלו שנת תקכ"ג. הסכמתו האחרונה משם היא ע"ס גנת ורדים מבעל פרי מגדים מיום ל' מרחשון תקכ"ז. בשנה ההיא נתמנה שוב לאבד"ק קעניגסבערג. בשנת תקל"ו כתב משם תשובתו אודות הגט הניתן בעיר פין הסמוכה לליסא (ראה בנוב"י קמא אה"ע סי' ס"ו), אשר נתנה לרבני גדולי הדור ענין לענות בו. ביום צום גדליה שנת תקמ"ב נתקבל שוב לאבד"ק דנציג ושו"ב (ר"ת: שאָטלנד, לאַנגפור, ווינבערג) למלאות מקום הגאון מו"ה אלחנן, בעל „סדרי טהרה" על הלכות נדה (ברלין תקמ"ג). ביום י"ט אלול שנת תקמ"ג הסכים שם על הדפסת החומשים בפפד"א, ובשנת תקמ"ז הו"ל את ספרו בית מאיר חלק אה"ע (פפד"א תקמ"ז), ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ג' כ"ה שבט שנת תקס"ו. הספידו הגאון בעל מחנה לוי, בנו יחידו של ר' מאיר הרה"ג מו"ה חיים מילא מקומו בעיר דנציג, וימת שם בלא בנים זכרים. בזמן האחרון נדפס ספרו בית מאיר חלק או"ח (יוזעפוף תרל"ו) וחלק יו"ד (וואַרשא תר"ל) וחדושיו על מסכתות (שם ת"ר).

אחד מחתניו של הגאון בעל בית מאיר היה הרה"ג מו"ה יהודה ליב נוימבורג ראש ב"ד דק' ראוויטש. וימת שם יהודה ביום א' לחודש אדר שנת תקצ"א. ושם אשתו פריידיל, מתה שמה ביום א' שבט תקפ"ח. ולהם בן אחד והוא הרב הגאון מו"ה יחזקאל אבד"ק לאָדז, וגם שלש בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהן. ואלה הם חתניו לוקחי בנות יהודה. חתנו האחד היה הרה"ג יעקב יהודה פאלק שהיה לפנים אבד"ק דיהרנפורט, ואח"כ נתקבל לדיין ומו"ץ בעיר ברעסלא, חותן הרב הגדול ר' יעקב יהודה קראָך מח"ס חזקה רבה ט"ח. חתנו השני היה הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפמן ב"ר אביגדור מעיר ראוויטש, אשר הגאון המפורסם מו"ה עקיבא איגר אבד"ק פוזנא אמר עליו שהוא צנא מלא ספרי. ולאליעזר היו לו בנין וחתנין רבנן. האחד הוא הרב הדיין מו"ה משה מו"ץ דק' ברעסלא. השני הרב ר' מענדיל אבד"ק דונסקע וואָלא. וחתניו לוקחי בנותיו של הרה"ג מו"ה יעקב יהודה פאלק אבד"ק דיהרנפורט היו: האחד הרב הדיין ר' יהושע ושם אשתו גיטל. השני הוא הרב הגדול מו"ה צבי הירש אויערבאך אבד"ק קאָנין. השלישי הוא הרב הגדול ר' צבי הירש לעווענטהאל אבד"ק זאַקראָטשין. חתנו השלישי (של הג"מ יהודה ליב נוימבורג) היה הרה"ג מו"ה בנימין שרייבער אבד"ק גרידץ, ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. כל אלה בית מאיר, מצאצאי הרב הגאון מו"ה יהודה ליב מונק, הרב הראשון בעיר גרידץ.

ב) **הרב הגאון מו"ה שמעון ב"ר ישראל אשכנזי.** הסכים שם

בשנת תל"ז ע"ס בשרתי צדק עה"ת מאת ה"ר משה ב"ר אליעזר מאַרפטשיק מליסא (אמ"ד תמ"ו), ונח נפשיה דרב שמעון בעיר קראַטשין לערך שנת תנ"ד.

ג) **הרב הגאון מו"ה אברהם בנימין וואַלף ב"ר יוסף יאסקא.** הסכים שם ביום כ"ד ניסן שנת תמ"ט ע"ס בית אהרן מ"מ בתנ"ך (פפד"א ת"ן), וחתום שם בשמו ושם אביו ועירו „אברהם בנימין וואַלף ב"ר יוסף יאסקא אבד"ק גרידץ".

ד) **הרב הגאון מו"ה זעליג,** [חתן ר' מאיר ריפש מפוזנא,] אחי הרב הגאון מו"ה מונא אבד"ק שווערזענץ. מוזכר בהקדמת ספר נצוצי זהר (תקכ"א) מאת ה"ר אליעזר ליזר „נכד הגאון מ' מונא ז"ל אב"ד דק"ק סווערזענץ". נפטר בפוזנא יום כ"ה כסלו תנ"ה לפ"ק.

ה) **הרב הגאון מו"ה יהודה ליב ב"ר שלמה,** יליד עיר פרג. בשחרותו היה דרשן בעיר מולדתו פרג, ואח"כ שמש ברבנות בעיר שטרים. אף הוא עמד לימין הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד, כשקמו שם איזה אנשים וערערו עליו שהוא מכת ש"ץ שר"י. הגאון מו"ה דוד לידא הציע הדבר הזה לפני רבני וגדולי הדור ומנהיגי הארצות של מדינת פולניא, והם הטילו חרם חמור וגזירת נח"ש על כל הדוברים על צדיק זה עתק, וחתמו בשנת תמ"ד על שמתא זו. בתוכם מצאנו גם חתימתו „יהודה ליב במו"ה שלמה חונה בק"ק שטרים". בשנת תנ"א נתמנה שוב לאבד"ק פילא הנקראת שנייד‌עמיהל, ובשנת תנ"ט לאבד"ק גרידץ. בחודש תמוז שנת תס"ז הסכים שם ע"ס משנת ר' אליעזר, דרושים עה"ת מאת ה"ר אליעזר ב"ר יוסף יוזפא טרילינגר (פפד"א תס"ח) וכן ע"ס רפדוני בתפוחים מאת הג"מ אליקים געץ על מאמרי רבה בב"ח (ברלין תע"ב). כן חתום בהסכמה על הדפסת מד"ר (פפד"א תצ"ב) ביום ועש"ק ל"ו למבנ"י שנת תע"ב לפ"ק וחתום שם „הצעיר יהודה ליב מפראג החונה בק"ק גרידיץ". וכן על ס' לקט הקמח על ש"ע יו"ד מאת הג"מ משה חגיז (אמ"ד תס"ח), אך הסכמתו נאבדה לפי שעה מן המחבר, ע"כ כתב שם את אלה הדברים: „הסכמת הישיש הגאון אב"ד ור"מ של ק"ק ברלין מו"ה שמעיה נרו, והרבנים המופלגים מחותניו מהור"ר יהודה נרו החונה בק"ק גרידץ ובנו הרבני החסיד המופלא מוהר"ר יחיאל מיכל נרו. ... תורף כתב ידם נאבד לפי שעה". מכאן סתירה למה שמצאתי כתוב כי אשת הג"מ יהודה ליב היה שמה הענדיל בת הג"מ שמעיה ב"ר אברהם יששכר בער אבד"ק ברלין, ואחרי מות יהודה בעלה שבה היא עירה ברלין לגור אצל בנה הג"מ מיכל חסיד, ותמת שם ביום ד' ניסן שנת תצ"א אחרי מות בנה הג"מ מיכל חסיד.

אח"כ התפטר הג"מ יהודה ליב ממשרתו ועזב את גרידץ וקבע דירתו בעיר פפד"א, בעת אשר שמש שם ברבנות הרב הגאון מו"ה אהרן גיסו של

בנו הגאון מו"ה יחיאל מיכל חסיד. בשבתו בעיר פפד"א הסכים שם בשנת תע"ד ע"ס אורי וישעי מאת ה"ר אברהם ב"ר אליעזר בעניני מוסר (ברלין תע"ד) וחתום שם „יהודה ליב ב"ר שלמה מפראג שהיה אבד"ק גרידץ וכעת בפ"פ דאדר". גם הסכים שם ביום ג' י"א אייר תע"ה על הדפסת הש"ס דפוס פפד"א, והיא נדפסה בראש מס' עירובין. לעת זקנתו קבע דירתו בעיר מולדתו פרג, וימת שם יהודה בשנת תפ"א או בראשית תפ"ב, כנראה מחתימת בנו הגאון מו"ה יחיאל מיכל חסיד בהסכמתו ע"ס אורח מישור על מס' נזיר, והיא מיום כ"א חשון תפ"ב, וחתום שם „גאם יחיאל מיכל בלא"א מוה"ר... יהודה ליב זצ"ל הכ"מ".

מתולדותיו ידענו כי בן ובת היה לו. כאמור היה בנו הרב הגאון המפורסם מו"ה יחיאל מיכל, שהיה נקרא בשם ר' מיכל חסיד, כי מופלג בחסידות היה וגם בחכמת הקבלה ידו הדה. הוא נשא אשה את הינדא בת הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואָלף בעל נחלת בנימין[1]). בשחרותו שמש ברבנות בעיר זלאָטאווי

---

1) הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואָלף בעל נחלת בנימין, דרושים על טעמי המצוות (אמ"ד תמ"ב) היה בנו של הקצין „המנהיג הגדול כמו"ה אליעזר ז"ל ממשפחת בן עם רם, מיחוס אשכנזים" (לשון הרב הדיין מו"ה יוסף ב"ר שלמה מפוזנא, בהסכמתו ע"ס נחלת בנימין) הידוע בשם ר' אליעזר ליפמן געטינגען, על שם עיר מולדתו גיטינגין אשר בארץ אשכנז. — לאליעזר ליפמן יולד שני בנים וגם בנות שתים. בנו האחד הוא הרב הגאון מו"ה יצחק בנימין וואָלף מח"ס נחלת בנימין, ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. בנו השני היה הנגיד הקצין בעל בעמיו ר' יהודה, פרנס ומנהיג בעיר ברלין וממיסדי הקהלה החדשה שמה, ועל שם העיר ההיא היה נקרא בשם ר' יהודה ברלין, אשר מצא חן בעיני הקורפירסט, ודבריו היו נשמעים אצלו. בכתבי הרשות הישנים הוא מכונה בשם „יאָסט ליעבמן".

הקהלה החדשה של עדת בני ישראל בעיר ברלין נתיסדה בשנת תל"א ע"י איזו משפחות של גולי ווינא, אשר גורשו משם בשנת ת"ל לפ"ק. הקורפירסט הגדול נתן להם רשיון לגור שם משך עשרים שנה, וכולם היו עשירים ואמידים בעלי הון אשר עמדו תחת חסותו. עבור חסותו היתה כל משפחה צריכה לשלם שמונה טהלר לשנה, עבור רשיון לנשואין גולדען אחד זהב, וסכום כזה מכל הלוית המת (סכום עצום לפי מושגי הימים ההם).

הקורפירסט הגדול למלכות פרוסאית ברנדנבורגית פרידריך וילהעלם, אשר הניח את היסוד האיתן לגדלה של הממלכה הפרוסית בימים ההם ודאג מאד להרמת מצב ארצו, הכיר לדעת כי הכסף יעגה את הכל, וכי הוא ערך גדול להתפתחותה של המדינה. ויען היהודים היו נודעים כמומחים גדולים לנהל עניני כספים ולהרים את המסחר, הניע דבר זה את לבו לסבול יהודים אחדים במדינתו, נגד המשפט הקדום אשר אסר על היהודים לשבת שם זה כמאה שנה. בשנת ת"ל גרשו את היהודים מעיר ווינא בירת אוסטריא, אשר רובם שמו פניהם למדינת ביהם ומעהרין, ושנים עשר איש מהם הלכו לברלין לנהל משא ומתן עם הקורפירסט בדבר התישבות היהודים בארצו. הוא בא לידי החלטה כי נכון הוא לתת רשות לחמשים משפחות יהודיות עשירות להתישב במדינת ברנדנבורג ולסחור את הארץ בכל מקום כרצונם באין מפריע. התנאים היו קשים מאד, בכל זאת היו נוחים משאר המדינות אשר בארץ אשכנז. כל אחד קבל כתב הגנה כי הוא עומד תחת חסותו, ומעתה יהיו הם נקראים בשם „יהודי־הגנה" (שוץ־יודן). על כל משפחה ומשפחה חובה לשלם כסף הגנה כנזכר לעיל. מותר להם לקנות ולבנות בתים, אך בתנאי כי כעבור זמן ידוע ימכרו אותם לנוצרים, אבל נאסר להם להחזיק בית הכנסת וכל שכן לבנותו, אך מותר להם להתפלל בחדרים מיוחדים במושבותם ולהחזיק רב ושו"ב ומלמד. כתב

(Flatow) ועוד איזו קהלות שבמדינת פולניא. בשנת תע"ג, כאשר גיסו אחי אשתו הרב הגאון מו"ה אהרן שהיה אבד"ק ברלין וק"ק פפד"א נאלץ היה לעזוב את ברלין מטעם המלך, וקבע דירתו בעיר פפד"א, שם שמש ג"כ ברבנות, אז נתמנה הגאון מו"ה מיכל חסיד על מקומו בעיר ברלין, ונתאשרה בחירתו גם מאת המלך ביום כ"ח לחודש מאי תע"ד. אולם הוא היה רק רב ואב"ד בעיר ברלין בלבד, אבל הרבנות דק"ק פפד"א היתה עומדת עוד תחת יד גיסו הרב הגאון מו"ה אהרן אשר שמש לפנים בשתי הקהלות גם יחד. בכתב הניתן לו מאת המלך נמצא כתוב כי אחרי מות גיסו הרב אהרן אבד"ק פפד"א, יחזירו לו ג"כ את רבנות דקהל פ"פ דאדר, וישמש ברבנות בשתי הקהלות גם יחד כמו שהיה לפנים. בשנת תפ"א, אחרי מות אהרן גיסו, נתמנה הוא ג"כ לאבד"ק פפד"א, שהיתה שייכת גם לפנים לתחום הרבנות הברלינית. בשנת תפ"ו ישב ראש באספת הרבנים אשר היתה בפפד"א להחרים ולנדות את כת מאמיני ש"ץ שר"י, ולבער את כל ספרי הקבלה שנדפסו אחרי שנת תכ"ו מן הארץ, יען חשודים המה כי נתערבו בהם דעות נפסדות של אותה הכת.

הגנה הלזה יהיה כחו יפה על זמן עשרים שנה, ואחרי כלות הזמן הזה יכול לגרשם מן הארץ. היהודים האומללים הסכימו לכל זה, ואיזו משפחות מווינא אשר היו עשירים ואמידים בעלי הון, רובם סוחרי אבנים טובות, קבעו דירתם בברלין. כשבע משפחות יהודיות התישבו בברלין ובתוכם המשפחות ריז־ריס, לאצרוס ופייט. אבי משפחת פייט בברלין היה הנגיד ר' אפרים המכונה פייטל הייגע, אשר אשתו עלקא היתה אחות הג"מ זלמן מירלש אבד"ק אה"ו, בן הג"מ דוד יעקב קאַפּל מירלש מווינא. כמו גיסו הג"מ זלמן מירלש קבע הוא ג"כ דירתו בברלין והיה מגדולי היהודים האמידים שמה. הוא נעשה אח"כ סוכן להמלך פרידריך הגדול בברלין, וניתן לו רשות לקנות כסף בכל מקום שהוא, ולמכרו לאוצר הממשלה לעשות מטבעות. ועל שמו בניו וזרעו אחריו היו נקראים בשם פייט ונעשה שם משפחתם עד היום. אף הוא היה אחד ממיסדי הקהלה החדשה בברלין בשנת תל"א. — אבי משפחת ריז בברלין היה הרה"ג מו"ה מרדכי מודל הלוי איטינגין, שהיה נקרא אצל הרשות בווינא בשם „ריז". בשחרותו שמש ברבנות בעיר שנייטוך ואח"כ היה דיין ומו"ץ בווינא בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה גרשון אשכנזי בעל עבודת הגרשוני. בשנת ת"ל היה הוא ג"כ מאלו הן הגולין אשר קבעו דירתם בעיר ברלין. ע"י שכלו החריף והמהיר מצא חן בעיני הקורפירסט. הוא היה נכה רגלים, והמושל הנזכר אמר עליו: אילו היו לו רגלים ישרות וטובות כמו שיש לו שכל חד וטוב ומהיר לא היה נמצא דוגמתו בארצו. אף הוא היה ממיסדי הקהלה. בשנת תל"ב קבל רשיון לקנות כברת ארץ עבור בית הקברות ליהודים, והוא אבי משפחת ריז בברלין. גם איזו משפחות יהודיות משאר המדינות אשר בארץ אשכנז, עשירים מערי האמבורג וגלוגא באו לגור שמה. וכן נתיסדה בברלין קהלה חדשה, אשר אסור היה ליהודים לשבת שם זה כמאה שנה. ונתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. ואלה המשפחות היו היסוד להקהלה הברלינית, אשר בימים הבאים עלתה כפורחת וגדלה והצליחה בגוי ועושר וכבוד ושגשגה ככה כי תפשה את המקום הראשי בין יתר הקהלות אשר בארץ הזאת. צעד אחר צעד הכניס הקורפירסט לתוך ארצו יהודים עשירים משאר מדינות אשר בארץ אשכנז, וכן קמו עוד איזו קהלות במדינתו, בלנדסבערג ובפפד"א. במשך שלשים שנה, דהיינו מן שנת ת"ל עד שנת ת"ס, נתרבתה קהלת ברלין עד אלף נפשות.

היו שם שתי משפחות חשובות ונכבדות ביותר אשר היו יוצאות ובאות בחצר המלכות, והיו צוררות אשה את אחותה. האחת של בני יהודה ברלין שהיה נקרא בשם „יאסט ליעבמאן", והשניה של מרקוס מאגנוס. העשיר ר' יהודה ברלין המכונה „יאסט

ליעבמן" פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת ר' שמואל הלוי מהילדעסהיים, חתן הג"מ משולם אשכנזי אבד"ק לבוב, שמתה בשנת תל"ה. אחריה לקח לו לאשה את אסתר בת ר' שמואל שולהויף מפרג. היא היתה אשה גדולה וחכמה אשר מצאה חן בעיני המלך פרידריך הראשון. שנאה פרטית וכבושה היתה שוררת בין שתי המשפחות, כי כל אחת היתה רוצה לקבל רשיון מאת הרשות לבנות בית הכנסת חדש. ר' יהודה ברלין היה מופלג בעשירות יותר מכל היהודים אשר בארץ אשכנז, כעדות האשה גליקל העמלין בזכרונותיה. בשנת תע"ג, אחרי מות יהודה רצתה אשתו האלמנה לקבל רשיון מאת המלך להקים בית כנסת חדש, למען יוכל חתנה הג"מ אהרן בן הג"מ יצחק בנימין וואלף לדרוש שמה בכל עת שירצה ואש המחלוקת בעיר ההיא הגיע למרום קצה, נתן פרידריך ווילהעלם הראשון צו, כי אסתר אלמנת יהודה עם חתנה הרב ר' אהרן צריכים לעזוב את ברלין בזמן קרוב, יען על ידיהם הבערה ללהב יצאה בעיר הזאת, ונחלקו היהודים לשתי מפלגות צוררות זו את זו. אלמנת יהודה יחד עם חתנה הרב ר' אהרן אשר כבר שמש ברבנות בברלין משנת תס"ט, היו נאלצים לעזוב את העיר וקבעו דירתם בעיר פפד"א הסמוכה לה, בהיות הג"מ אהרן אב"ד ור"מ גם בעיר ההיא.

בעת המחלוקת של שתי המפלגות האלו בא הנוכל נחמיה חיון מכת שבתי צבי מארצות המזרח עירה ברלין, והוא התיצב על צד המפלגה של משפחת ליעבמאן, בהיותה עשירה וגם יותר נדיבה, ובפרט כי האב"ד בעת ההיא היה הג"מ אהרן חתנה של אלמנת יהודה ליעבמן. הוא נחל שם כבוד רב מן המשפחה הנדיבה הלזו, והרב אב"ד כיבד אותו עד מאד. על ידי הכסף הרב אשר קיבץ שמה היה ביכלתו להדפיס בברלין את ספרו „מהימנותא דכלא", אשר ע"י ספרו זה פרצה מריבה גדולה בעיר אמ"ד, כי זקיני הגאון הח"ץ אשר היה אבד"ק אשכנזים בעיר אמ"ד בעת ההיא, ואתו עמו הג"מ משה חגיז, העבירו קול באמ"ד כי הספר טעון גניזה, ומחברו הוא כופר ומין, כי נמצאים בספרו דברי מינות שדומה לאמונת הנוצרים, שצריך להאמין בדבר שילוש־המאוחד. הרב דקהל הפורטוגיזים בעת ההיא ה"ר שלמה אאילון ואתו עמו פרנסי ומנהיגי קהלתו עמדו לימין חיון בהיותו איש ספרדי, וע"י המצה והמריבה הלזו היה נאלץ זקיני הח"ץ לעזוב את העיר אמ"ד ולוותר על כס הרבנות שמה, והלך בגולה עד אשר בא ארצה פולניא. זמן מה ישב בעיר אפטא ואח"כ בכפר אחד סמוך לעיר יערסלאב, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק לבוב והגליל. שם שמש ברבנות רק שלשה חדשים, ונח נפשיה דרב האי גאון במבחר שנותיו בהיותו בן ג"ו שנים, ושם חלקת מחוקק ספון.

בנו של ר' יהודה ברלין הרה"ג מו"ה אברהם ברלין שמש בשחרותו כאבד"ק הלברשטאדט, ומשם נתמנה שוב לאבד"ק אמ"ד קהל אשכנזים, וימת שם אברהם בשנת ת"ץ.

לאה בת ה"ר אליעזר ליפמן היתה אשת הנגיד ונדיב בעל בעמיו קצין עם, השתדלן הידוע, העשיר המפורסם רחים ומוקיר רבנן ר' אליעזר ליפמן בן ה"ר ישכר הכהן ראש, מנהיג ופרנס הדור בעיר הנובר, שנפטר שם בכתר ש"ט בהיותו בן שמונים שנה ביום ג' י"ד שבט תע"ד. ולו בת ושמה גועגדיל, אשת נעוריו של הגאון המפורסם מו"ה דוד אופנהיים אבד"ק פרג, אשר בתה שרה היתה אשת נעוריו של הרה"ג מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא (ראה למעלה אצל אפטא הערה 24).

ומה שנוגע לתולדות הגאון מו"ה יצחק בנימין וואלף, בעל נחלת בנימין, דע כי הוא היה מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה יצחק הגדול אבד"ק פוזנא (שהיה ג"כ רבו של בעל מגן אברהם). לו היה שכל חד וחריף והיה גדול בהליכות התלמוד. כבר בילדותו בהיותו יוצק מים על ידי רבו הנזכר, „היו הויות דאביי ורבא זקוקין דגורא, וכידורי אש ולהבה יצאו מפיו כחריפי דפומבדיתא" (לשון רבו בהסכמת ספרו שם). בהיותו צעיר לימים ורך בשנים נתמנה לאבד"ק סמטור. בשנת תמ"א, אחרי מות שלמה, הוא הרה"ג מו"ה שלמה קים קדיש, הרב הראשון בעיר לאנדסבערג, וימת שם שלמה בשנת ת"מ או בראשית תמ"א, אחרי אשר שמש שם ברבנות הרבה שנים, אז נתקבל הוא למלאות מקומו להיות אב"ד ור"מ שם ועל כל מדינת מרק (נייאמארק). בשנת תמ"ב הדפיס את ספרו נחלת בנימין, דרושים על טעמי המצות (אמ"ד תמ"ב), „ומרגלא בפומייהו דרבנן קשישאי, דהקדמות המחבר צריכים חקירה דזמנין דמשכחת דאין דמיונו עולה יפה כל כך" (לשון הגאון אזולאי בספרו שה"ג ח"ב

אות ט׳ סי׳ כ״ו). בהיות הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ גינצבורג אבד״ק סלוצק זקן ושבע ימים ותש כוחו ולא היה יכול להנהיג את הישיבה הגדולה שם, אז נמנו ראשי ומנהיגי העדה דעיר סלוצק לתת את משרת הר״מ על איש צעיר לימים אשר יכול להנהיג את הישיבה והקהלה ברוב עוז ותעצומות, ונתנו עיניהם בהגאון בעל נחלת בנימין אשר עשה לו שם גדול בעולם בחריפותו. אך הוא מיאן בדבר עד אשר ישיג מכתב רשיון מן הרב הזקן אב״ד בעירם. אישי ומנהיגי העדה דק״ק סלוצק השתדלו להשיג מכתב רשיון מן האב״ד שלהם הוא הג״מ נפתלי הירץ גינצבורג, ויעתר להם בעל נחלת בנימין לקבל משרת הרבנות בעירם. בבואו עירה סלוצק, כאשר ביקר את הרב אב״ד אמר אליו כי רק על מכתב הרשיון שלו בא הנה לקבל המשרה הזאת, כי בלתי הסכמתו לא היה בא לכאן. אז השיב לו הרב הזקן: אם למכתבי התבוננתם, הלא ראיתם כי נקוד היה, למעט את הכתב. ויענהו בעל נחלת בנימין כי לא שת לבו אל הנקודים. ובכן נתקבל שם לר״מ ואב״ד בעוד הרב הזקן היה חי. הקפדה גדולה היתה לו להגאון מו״ה נפתלי הירץ ג״ב על בעל נחלת בנימין כי בא בגבולו ולא הבין הרמז שלו. לשניהם לא עלתה שמה שנה תמימה, ומתו בשנה אחת, הגאון בעל נחלת בנימין ביום ועש״ק כ״ח מרחשון, והגאון מו״ה נפתלי הירץ ג״ב ביום כ״ב תמוז היא שנת תמ״ז, ונקברו שניהם אצל הגאון מו״ה נחום קאצינלבויגין, הג״מ נפתלי הירץ ג״ב לימינו, והג״מ יצחק בנימין בעל נחלת בנימין לשמאלו (ד״ק עמ׳ מ״ז).

מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים יושבי על מדין ושני חתנים רבנים מובהקים היו לו. ואלה תולדות יצחק בנימין: בנו האחד היה הרב הגאון מו״ה אליעזר ליפמן אבד״ק קובלענץ והמדינה. כרב ואב״ד בעיר הזאת הסכים ביום ט״ז לחודש אלול שנת תפ״ה ע״ס יפה מראה על אגדות הירושלמי עם הוספות יופי מכלל שחיבר גיסו בעל אחותו הגאון מו״ה יחיאל מיכל חסיד אבד״ק ברלין (ברלין תרפ״ה־ו). וכן הסכים שם ביום י״ז לחודש מרחשון תפ״ז על הדפסת ספר יד כל בו, שחיבר הג״מ דוד לידא (פפד״מ תפ״ז). וכן בא בהסכמה ע״ס משנת חיים (אמ״ד תצ״א), ובכולם חתם עצמו בשמו ושם אביו ועירו „אליעזר ליפמן בה״ה מו׳ יצחק בנימין ווֶאלף זצללה״ה, בעל נחלת בנימין החונה בק״ק קובלענץ״. בנו השני היה הג״ר אהרן. ואהרן נשא את רייזיל בת דודו אחי אביו, הנגיד הקציו המפורסם ר׳ יהודה ברלין. בשחרותו היה ר״מ בביהמ״ד בברלין. כר״מ שמה הסכים על הדפסת ס׳ מהרש״א (ברלין תס״ו). העשיר ר׳ יהודה ברלין יסד שם בית המדרש לתורה ולעבודה, והושיב שם את חתנו לר״מ להרביץ תורה ברבים. בשנת תס״ט נתמנה לאבד״ק ברלין והמדינה. אז כנראה נתמנה על מקומו להיות ר״מ בבית המדרש שם גיסו הגאון החסיד ר׳ יחיאל מיכל חסיד. כאשר גורשו הג״מ אהרן וחותנתו אסתר בפקודת המלך פרידריך הראשון מברלין, וישבו בפפד״א, אז נתקבל הג״מ יחיאל מיכל חסיד לאבד״ק ברלין בלבד, ורבנות פפד״א נשארה תחת יד גיסו הג״מ אהרן. בחודש מאי שנת תע״ד, יצאה פקודה מאת המלך, שאם ימות הרב ר׳ אהרן בחיי גיסו ה״ר יחיאל מיכל, אז תחזור אליו גם הרבנות של העיר פפד״א ויהיה משמש בשתי הקהלות גם יחד, כמו שהיה לפנים. בשנת תפ״א מת אהרן בעיר פפד״א, ואז חזרה העטרה ליושנה, ונתאחדו שוב שתי הקהלות יחד, ורב אחד בראשם הוא הג״מ יחיאל מיכל חסיד שנפטר בברלין ביום י״א אדר שנת תפ״ח (לאנדסהוט, תולדות אנשי שם).

לפני הג״מ ר׳ אהרן שימש אב״ד בברלין הרב הגאון מו״ה שמעיה ב״ר אברהם יששכר בער. בשנת תמ״ז, כאשר הרב הגאון מו״ה שמעיה היה כבר זקן ולא יכול עוד לצאת ולבוא, ודגלו פרוסה גם על עיר פפד״א (ביום ג׳ ר״ח אדר שנת תס״ה הסכים על המד״ר עם פי׳ ידי משה, וחתום שם „שמעיה בלא״א הר״ר אברהם יששכר בער ז״ל חונה פה ק״ק ברלין והמדינה יצ״ו״), אשר שימש שם בתור אב״ד ור״מ, ולא היה יכול עוד לנהל את שתי הקהלות גם יחד, אז ויתר הוא מרצונו הטוב על הרבנות דק״ק פפד״א, ועל מקומו שם נתמנה הג״מ אהרן לאבד״ק פפד״א, והוא נשאר לאבד״ק ברלין בלבד. ביום ד׳ כ״ג ניסן שנת תס״ט, כי נח נפשיה של הרב הגאון מו״ה שמעיה בעיר ברלין, אז נתמנה הוא על מקומו שם, ושמש ברבנות בשתי קהלות (ברלין ופפד״א) גם יחד, כמו שהיה לפנים. בשנת תע״ב הסכים ע״ס רפדוני

חדושיו על מס׳ מגילה נדפסו בברלין (תע״ד), וכן הובאו ממנו איזה חדושים ופלפולים בספרי בעלי האסופות, בס׳ קול יהודה (אמ״ד תפ״ט) ואסיפת חכמים (אופינבאך תפ״ב). הוא הדפיס מחדש את הס׳ יפה מראה על אגדות הירושלמי שחיבר הגאון מו״ה שמואל יפה בעל יפה תואר, עם הוספות משלו שנקראים בשם יופי מכלל (ברלין תפ״ה־ו׳), ולקח הסכמות מן רבני גדולי הדור וגם מן הגאבד״ק ספרדים אשר באמ״ד עוד בשנת תפ״א, אשר הטילו גודא רבה שאסור לשום אדם להדפיס ספר הלזה במשך עשר שנים. והנה באותו זמן עלה בדעת הרה״ג מו״ה אברהם ראש ב״ד בעיר גלוגא רבתי להדפיס הספר יפה מראה עם הוספותיו, אך בינתים הלך לו לעולמו, והתחילו להדפיסו בנו של הג״מ אברהם הנזכר וחד דעימיה האלוף ה״ר יצחק בן בנו של הגאון מו״ה יצחק חריף אבד״ק קראקא. אז יצא הגאון מו״ה מיכל חסיד לעורר עליהם כי המה משיגים גבולו, והרעיש את כל העולם כולו ע״ז. אך המה לא השגיחו עליו באמרם בהקדמתם שם, כי הצדק אתם והוא אשם בדבר, יען המה היו המתחילים בראשונה להדפיס את היפה מראה מחדש. ובכן נדפס היפה מראה באותו זמן שתי פעמים, בברלין בהוצאת הג״מ מיכל חסיד עם הוספותיו בשם מכלל יופי (תפ״ה־ו׳) ובאמ״ד עם הוספות כבוד חכמים (תפ״ז). מה היה אחרית הדבר לא נודע לנו. בטח התפשרו שניהם אודות מכירות הספרים. בראש חודש מנ״א שנת תפ״ו הסכים על הדפסת מד״ר עם ידי משה (פפד״א תצ״ב) וחתום שם „נאם יחיאל מיכל חונה פה ק״ק ברלין וק״ק פפד״א עם כל המדינות״,

---

בתפוחים (ברלין תע״ב) שחיבר הג״מ אליקים געץ אבד״ק הילדעסהיים ועליו רשום „הסכמת הרב המאור הגדול מו״ה אהרן נ״י, אב״ד ור״מ דכל קהלות וגלילות החונים במדינת ניימארק ומיטלמארק ופאמרין יע״א״. גם הסכים שם ביום ועש״ק ל״ו למבנ״י שנת תע״ב על הדפסת מד״ר (פפד״א תצ״ב) וחתום שם „נאם אהרן בה״ה מוהר״ר יצחק בנימין וואלף זלה״ה החונה תוך עדת ישורון קהילות וגלילות ניי מרק ומיטל מרק ופאמרין״. לאחר שגורש, כאמור, מברלין היה רב ואב״ד בפפד״א בלבד, ורבנות דעיר הבירה ברלין ניתנה לגיסו בעל אחותו, הוא הגאון מו״ה יחיאל מיכל חסיד, ובכן נתפרדה שוב החבילה של שתי הקהלות עם שני רבנים מיוחדים. בשנת תע״ט הסכים ר׳ אהרן בפפד״א ע״ס אהל יעקב (פפד״א תע״ט) וחתום „אהרן אבד״ק פפד״א והגלילות״ ואינו מזכיר עוד את עיר הבירה ברלין. וימת אהרן בר״ח מנחם אב שנת תפ״א, וכנראה שם מנ״כ. אחרי מותו שבה אשתו עירה ברלין, ותמת שם בשנת תק״ז.

ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג״מ יצחק בנימין בעל נחלת בנימין. חתנו האחד הוא הרב הגאון החסיד מו״ה יחיאל מיכל חסיד אבד״ק ברלין, ושם אשתו הינדא. חתנו השני היה הרב הגאון מו״ה יעקב אבד״ק אַליק, אחי הרב הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק אַליק מחבר ספר בית לחם יהודה על יו״ד (זאלקווא, תצ״ג), וזה האחרון מזכירו בספרו (סי׳ פ״ז סק״ח) וזה יכתוב ידו שם: „אחי המ׳ הג׳ מוהר״ר יעקב ז״ל חתן הגאון הגדול מו״ה בנימין בעל המחבר נחלת בנימין, אב״ד דק״ק אַליק״. וליעקב נולדה בת ושמה אסתר אשת פרנס המדינה של רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב, ר׳ יששכר בעריש מבראַדי, בנו של הרב הגאון מו״ה זאב וואלף אבד״ק סקאליט (ראה מ״ש אודותיו בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״, עמ׳ כ״ח בהערה שם). כל אלה בני בנימין בעל נחלת בנימין.

ועליה נרשם: „הסכמת הרב הגאון הגדול המופלא אב״ד ור״מ דק״ק ברלין ופדד״א וגלילות דמדינות נייאמארק ומיטלמרק ופאמרין״. ונח נפשיה דרב חסידא הגאון מו״ה יחיאל מיכל ביום י״א אדר שנת תפ״ח בעיר ברלין, ושם מנ״כ. — בתו (של הג״מ יהודה ליב אבד״ק גרידץ) ושמה לאה היתה אשת הרב הנגיד ר׳ נפתלי הירש מירלש־ניימרק, מגדולי נכבדי עיר ברלין, בנו של זקיני הגאון המפורסם מו״ה משולם זלמן מירלש אבד״ק אה״ו[2]. וימת שם נפתלי ביום ו׳ לחודש אייר שנת ת״פ, ואשתו לאה האריכה כי״ד שנים אחריו, ותמת גם היא שמה ביום י״א לחודש אדר שני שנת תצ״ד (לאנדסהוט ע׳ 21).

---

2) משפחת מירלש או מירלש־נייאמארק היתה אחת המשפחות החשובות בארץ אשכנז בכלל ובעיר ווינא הבירה בפרט. היא העמידה מקרבה אנשים מצוינים אנשי השם, ומהם גם רבנים גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. משפחה זו היתה נקראת „מירלש״ ע״ש אשה גדולה וחשובה, אשר שמה היה מירל, ממשפחת בית העליר־וואלרשטיין. מקור משפחת העליר־וולרשטיין היא העיר וואלערשטיין במדינת בייערן אשר בארץ אשכנז. הראשון הנודע לנו מן המשפחה הכבודה הלזו הוא ה״ר אהרן העליר מעיר וואללערשטיין [במגיו״ח כתב עליו: הגאון העליר וואלערשטיין]. ולו בן והוא [הגאון מו״ה קאַפּיל, כ״כ במגיוח״ס] ה״ר יעקב קאַפּיל (העליר־וואלערשטיין), אבי הנגיד ר׳ אהרן מירלש מווינא [במגיו״ח כתב עליו: הגאון מו״ה אהרן מירעלש מווינא]. וזה האחרון היה נקרא בשם מירלש על שם אשתו מירל בת החסיד מו״ה אברהם הלוי העליר־וואלערשטיין, בן חכם ושלם מו״ה יעקב קאַפּיל סג״ל העליר וואלערשטיין מפראג (מג״י אשר סידר הג״מ אהרן מירלש אבד״ק וורעשנא, מח״ס בית דיני סת״מ, ברלין תקפ״ח, ונדפס בזמננו אלה בלי שום סדר ומישור). משער אני כי זה האחרון הוא הנגיד „הקצין והנדיב אשר ביתו היה פתוח לרוחה״, ר׳ יעקב הלוי זצ״ל המכונה קאַפּא וואלרשטיין, בן הגאון מוהר״ר משה לוי העלר וואלרשטיין״ (לשון הכתוב בראש ספר „פסקים בדבר חליצה פסולה״, פרג שס״ט). והאיש משה הוא „האלוף המרומם שמו נודע בישראל וביהודה מוהר״ר משה וואלערשטיין לוי העליר זלה״ה״ (לשון נכדו הגאון בעל תוס׳ יו״ט בהקדמת ספרו מעדני יו״ט ודברי חמודות על הרא״ש). והוא „הגאון האשל הגדול כמוהר״ר משה הלוי העליר ווילירשטיין זצ״ל מנוחתו כבוד בק״ק ווילירשטיין, וכתוב על מצבתו שהיה רב על כל מדינת אשכנז״ (לשון נכדו ה״ר אברהם ישראל הלוי מירלש העליר בהקדמתו לילקוט השמעוני, פפד״א תס״ט, הנדפס על ידו). ובהקדמתו למד״ר עם פי׳ ידי משה משנת תע״א הוסיף שם לאמר, כי מסורת היא בידם, כי משפחה כבודה הלזו מבני הקהתי, וז״ל שם „שקדושי אבותי כי בטחו הם מבני הקהתי עבודת... בכתף ישאו״. לר׳ אהרן מירלש מווינא היה לו בן ושמו נפתלי הירש, אשר לפי עדות הג״מ אהרן מירלש במג״י הנזכרת, שמש ברבנות בעיר פולדא, אבי „הרב המאה״ג החריף״ (לשון נכדו הגאון מו״ה דוד פרענקיל בהקדמת ספרו קרבן העדה על ירושלמי מועד), ראש ומנהיג ודיין מצוין בעיר ווינא מו״ה יעקב דוד מירלש־נייטרק מווינא. וימת שם דוד ביום א׳ כ״ח שבט שנת תי״ז. ושם אשתו רחל הנקראת רעכלא (במגיוח״ס כתב: רעכלא בת הרב מהו׳ יעקב קאַפּיל הלוי מפראג, והיא היתה אחות של הרב מהו׳ אהרן חתן תיו״ט, ושל הרב הקצין מהו׳ משה מירלש מווינא, ואחות של הרבנית דבעריל, אשת הגאון מהו׳ משה ר׳ מענדלס אב״ד דק״ק פוזנא וק״ק פראג) מתה שמה ביום כ״ח טבת תכ״ד, בת האלוף הקצין החסיד (במגיו״ח כ׳: הרב יעקב קאַפּיל מפראג) מו״ה יעקב קאַפּיל הלוי העליר וואלרשטיין מווינא. וימת שם יעקב קאַפּיל הלוי ביום ו׳ י״ז אלול שנת שע״ב. ושם אשת יעקב מרים שרה מירל [מתה בווינא בשנת שצ״ט] בת הרב הגדול מו״ה משולם זלמן תאומים, בן בתו של זקיני הקצין ר׳ ישראל הלוי איש הורוויץ מפרג (ראה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ עמ׳ נ״ד). ובפנקס הזכרות נשמות דעיר ווינא נרשמו עליהם „ואת נשמת החסיד האלוף הח״ר יעקב קאַפּל במהר״ר אברהם הלוי, בעבור שאשתו מרת מירל ובניו נתנו צדקה בעדו״. „ואת נשמת הרבנית

הצנועה וחסידה מרת מרים שרה מירל בת מהר"ר משולם זלמן ז"ל, אלמנת כהר"ר קאפל סג"ל ז"ל ווילרשטיין". — להרה"ג מו"ה יעקב דוד מירלש־ניימרק דיין מווינא היו לו שלשה בנים ובנות שתים. שם האחת אסתר (מתה בשנת תנ"ב), היתה אשת הרה"ג מו"ה שמואל זנוויל אולמא מעיר פפערשויא, אשר בתו מרת רעכלא (מתה בשנת תק"ז) היתה אשת הגאון המפורסם מו"ה אברהם ברודא אבד"ק פפד"מ, שנפטר שם לפתע פתאום אור ליום א' דר"ח אייר שנת תע"ז (ראה מ"ש אודותיו בארוכה בירחון רבני „אוצר החיים" תרצ"ז עמ' מ"ד־מ"ז), ושם השנית פעסיל אשת הרה"ג מו"ה מרדכי מודל הלוי איטינגא דיין ומו"ץ בעיר ווינא (ראה מ"ש אודותיו למעלה אצל אפטא הערה 31).

ואלה בני יעקב דוד מירלש ניימארק מווינא. בנו הראשון היה זקיני הגאון המפורסם בדורו מו"ה משולם זלמן מירלש שהיה בסוף ימיו אבד"ק אה"ו ויבואר אודותיו להלאה בהמשך דברינו אלה. בנו השני היה הרב החסיד ר' אברהם מירלש. והשלישי היה הרב החסיד ר' בנימין מירלש פרענקיל מברלין. לזה האחרון בן ובת: בתו נחמה (מתה בהורדנא ביום כ"ד אדר ראשון ... תאריך השנה נמחק במצבה. עיין עיר גבורים עמ' 43) היתה אשת הרה"ג הגדול מו"ה משה מגזע צבי אבד"ק הורדנא, מח"ס תפארת למשה על יו"ד. וימת משה ביום י' אייר שנת תמ"א, ושב מנ"כ. בנו (של ה"ר בנימין פרענקיל) היה הנגיד ר' נפתלי הירש מברלין, וימת שם נפתלי בשנת תק"ב, אשר זכה לבן גדול בתורה והוא הגאון המפורסם מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין מח"ס קרבן העדה על הירושלמי. בסוף הקדמתו השלישית לספרו שם חתם עצמו בשמו ושם אביו וזקיניו, ביום י"ג תשרי תק"ג, „הקטן דוד בהרב מהר"ר נפתלי הירש זצ"ל הכ"מ, בהחסיד מהר"ר בנימין, בהרב המאה"ג החריף מהר"ר דוד מירלש זצלה"ה". ויוסף, בנו השני של הג"מ נפתלי הירש מירלש־פרענקיל, היה חתן הרה"ג מו"ה גרשון לנדסבערג אבד"ק פפד"א (ד"ק עמ' ג"ב). ובתו (של ה"ר נפתלי הירש מירלש־פרענקיל) רייזיל היתה אשתו השניה של הרה"ג מו"ה חיים יונה תאומים אבד"ק ברעסלא (כמבואר למעלה אצל אפטא הערה 24).

ועתה שוב נשוב לדבר מתולדות בנו הגדול של הרה"ג החריף הגדול ראש חריפי ווינא מו"ה יעקב דוד מירלש ניימארק ז"ל, הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה משולם זלמן מירלש שהיה בסוף ימיו אבד"ק אה"ו. כאמור משפחת מירלש נגזר משם אשה מרים (מירל). המשפחה הלזו היתה „מגזע היחס ממשפחת רם שבמשפחות המיוחסות שבאשכנז" (לשון זקיני הגאון בעל חכם צבי בהקדמת ספרו) „מחסידי ווינא הישנה המלאה לה אנשים נכבדים נכבדי ארץ, אנשי מעשה חסידים גדולים ובעלי תורה מופלגים", „וגדלה מאד מעלתם בתורה וביראה ובמעשים טובים בעושר וגדולה בשם טוב וביוחסים" (לשון דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר, עמ' י). בעיר הלזו נולד הגאון מו"ה משולם זלמן מירלש בשנת שפ"ד, ונתגדל שמה על ברכי התורה והיראה וחסידות מופלאת, עד אשר יצא טבעו בעולם כאחד מגדולי הדור. בשנת ת"ל לפ"ק, בצאת ישראל בגולה מעיר ווינא, היה הוא ג"כ בתוך אלו הן הגולין, וקבע גם הוא עם יתר המשפחות העשירות מווינא את דירתו בעיר ברלין, ויסדו שמה קהלה חדשה, ונתמלאה ברלין מחורבנה של ווינא. שמה עסק במסחר אבנים טובות ומרגליות, כי הון ועושר היה בביתו וזכה לשתי שלחנות. גם עסק הרבה בעסקי הלואות להרשות בכלל ולהנסיך מן בראנדענבורג בפרט. בשנת תל"ח השתדל עבורו הנסיך מן ברלין אצל הרשות בווינא, ליתן להג"מ משולם זלמן מירלש רשות לבוא ולהתעכב שמה איזה ירחים, למען יוכל להביא את ההלואה אשר הבטיח להנסיך לידי גמר. גם עסק שם הרבה בצרכי ציבור ליסד הקהלה החדשה. בשנת תל"ו יסד שם חברת קברנים והיה להם לראש. הוא היה מרבני גדולי הדור, אדם „גדול בענקים דברו ווותיקין, עתיק יומין, הישיש כאבני שיש טהור" (לשון הגאון מו"ה משה רוטנבורג, בשו"ת מהר"ם זיסקינד סי' י"ז) „חריף ובקי בים התלמוד והפוסקים" (לשון הכתובה בצמח דוד בסוף ח"א). נוסף על זה היה ג"כ מופלג בחסידות צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. יסופר ממנו, כי פעם אחת כאשר הלך בבוקר להתפלל לבית הכנסת מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין כדרכו, פגע בו איש אחד אשר היה רוצה למכור לו אבנים טובות ומרגליות במחיר מצער מאד. וענהו הגאון מו"ה משולם זלמן, כי נכון הוא לתת לו את הסך אשר הוא מבקש עבורם, רק ימתין עד שובו מבית הכנסת אחרי התפלה לביתו. האיש היה נאלץ לדרכו ולא

רצה להמתין עליו רק מכר אותם לאיש אחר שהרויח בהם כמה אלפים טאליר. כששמע זאת שמח מאד ואמר: „כדי הסך שאבדתי למען אבי שבשמים שעבדתי" (בהקדמת ס' שם יעקב, דרושים, מאת ה"ר יעקב מזלאָטאָווע. פפד"א תע"ו). ויהי בנסוע הרב הגאון מו"ה הלל בעל בית הלל בשנת ת"מ, מערי אה"ו לשבת על כס הרבנות בעיר קידאן אשר במדינת ליטא (ראה שו"ת באר יצחק סי' ז'), אז ביום ו' לחודש אייר שנת ת"מ נתמנה הוא על מקומו להיות אב"ד ור"מ בשלש קהלות אה"ו. ואף כי בשנת תנ"ב רצו לקבלו לאבד"ק זאָלקווא וכן אח"כ לאבד"ק טיקטין, קהלות גדולות וחשובות במדינת פולניא, לא רצה לעזוב את ערי אה"ו כי נתן היתרון להם על מדינת פולניא, כי בימיו עלו ערי אה"ו למרום קץ ההשתלמות, „כי רבו למעלה ראש בעשירות ובכבוד" (לשון הגאון יעב"ץ בספרו הגזכר, עמ' י'). ונשאר במקומו עד יום פקודתו, ונח נפשיה דרב האי גאון חסידא וקדישא בהיותו בן פ"ד שנים ביום א' כ"ב כסלו שנת תס"ז בעיר אלטונא, ושם חלקת מחוקק ספון. במגיו"ח אשר כתב ר' חיים מירלש בן הג"מ אהרן מירלש אבד"ק וורשנא מח"ס „בית אהרן" (אשר ראיתי אצל אחד מנכדיו) כתוב, כי היו לו כ"ה בנים, וקודם מותו היו לו ד' מאות יוצאי חלציו. [„קודם מותו זכה לראות מאה וחמשים יוצאי חלציו, וגם דור חמישי יולדו לו במדינת ליטא, ומהם אנשים גדולים בתורה ובמעשים טובים מהם רבנים ומהם קצינים במדינת פולין וליטא, אשר מלאו פני תבל, והארץ האירה מכבודם"] (לשון הגאון יעב"ץ בספרו שם).

והוא שלש פעמים נשא אשה. אשת נעוריו, כנראה, היתה בת יעקב, הוא הרב הגאון המקובל מו"ה יעקב טעמירלש מווינא מחבר ספרא צניעותא דיעקב עה"ת בדרך הקבלה (אמ"ד תכ"ט), אחות אברהם הוא הרב הגאון מו"ה אברהם אבא מרי אשר שמש ברבנות בכמה קהלות במדינת ליטא ובסוף ימיו היה אבד"ק נאָווהרדאָק והגליל (ראה בהקדמת ספר שו"ת קדושת יו"ט (וילנא תרכ"ה) שחיבר הג"מ יו"ט ליפמאן אבד"ק קאפוליא, שכתב שם כי הג"מ זלמן מירלש היה גיסו של הג"מ אברהם אבא מרי, ע"כ משער אני כי אשת נעוריו היתה אחות אברהם ובת יעקב). אחריה לקח לו לאשה את מרים בת הגגיד ר' נתן פריעדלנדער (מתה באלטונא בשנת תמ"ח) והיא ילדה לו רוב בניו. אחרי מותה בהיותו כבר זקן וישיש בן ס"ד שנים לקח לו לאשה את גנענדל בת הגגיד המפורסם ר' ברוך קרפלס ראש ומנהיג בגלוגא רבתי. מנשואיו אלה נודעו לנו שמונה בנים ושש בנות נשואות למרנן ורבנן ותלמידיהם ואלה הם: האחד הוא אברהם דיין ומו"ץ בפוזנא, אבי הרה"ג מו"ה משולם זלמן אבד"ק חסלאָוויץ. בנו השני היה הגגיד ה"ר זאב וואָלף מנכבדי עיר ברלין, אשר התקשר עם זקיני הגאון הח"ץ לתת לו את אחותו שרה לאשה. בשנת תס"ג הדפיס מחדש את ספרי הטורים עם הב"י ודרכי משה ובדק הבית. גם הו"ל יחד עם אחיו ה"ר דובער, ספרי המשניות עם פי' עץ חיים שחיבר הגאון מו"ה יעקב חגיז, מח"ס שו"ת הלכות קטנות. ולר' דובער בת אשת הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק אבד"ק טארנא (עיר הצדק עמ' ק"ס), אשר אביו הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק קראקא היה בנו של הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק מו"ץ דק"ק פרעמישלא. וזה האחרון היה חתן הגאון מו"ה יהושע חריף ר"מ בקראקא בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. (ודע כי הג"מ יצחק אייזיק נתמנה לאבד"ק טארנא אחרי מות הרב הגאון מו"ה אריה יהודה ליב שנפטר שם ביום ד' ר"ח אלול שנת תע"ב. בשנת תפ"ז כבר ישב על כס הרבנות בטארנא וחתם שם על פסק דין עם בית דינו הצדק ביום ד' ערב ר"ח שבט תפ"ז (כלילת יופי ח"ב דף ל"א). ונח נפשיה דרב יצחק שם ביום י' לחודש תמוז שנת תקט"ז. אחריו נתקבל שם לאב"ד הרב הגאון מו"ה אלעזר, הבא בהסכמה ע"ס לשון הזהב על מסכת ברכות שחיבר הגאון מו"ה זאב וואָלף אבד"ק ליזענסק, שנפטר שמה בהיותו בן ק"ג שנים, ושם מנ"כ. ונח נפשיה דרב אלעזר בעיר טארנא ביום כ"ד אדר תקע"א). בנו הרביעי היה הרב הגאון מו"ה אריה ליב אבד"ק וואלפא בגליל הורדנא, אחד מרבני גאוני הועד של מדינת ליטא. בועד חאָמסק אשר היה בשנת תנ"א נמצאת חתימתו בפנקס הורדנא. בשנת ת"פ נבחר להיות לשליש בין נבחרי עיר בריסק ובין נבחרי עיר ראָזינאי בנידון דין ודברים שהיה ביניהם (ד"ק, עמ' מ"ט). בנו החמישי היה ה"ר נפתלי הירש מירלש־ניימרק, חתן הגאון מו"ה יהודה ליב אבד"ק גרידיץ כמבואר בפנים. בנו הששי היה הרב המופלג ר' משה, חתן הרה"ג מו"ה פתחיה בן הגאון מו"ה דוד לידא אבד"ק אמ"ד. חותנו

הדפיס ממנו דבר חדוש בספר עיר דוד שחיבר אביו הגאון מו"ה דוד לידא, אשר הוא הוציא אותו לאור, בדרוש בית ישראל חדר ג' (דף ע"ד ע"א) "מפי חתני חביבי הנחמד התורני המופלג מו"ה משה נרו בהרב הגאון הגדול המנוח מו"ה זלמן מירלש אב"ד ור"מ בק"ק האמבורג ואלטונא". ואף הוא הי' לעזר להוציא לאור את הס' יד כל בו (פפד"מ תפ"ז) מאת אבי חותנו הגאון מו"ה דוד לידא, ככתוב בשער הספר "הובא לבית הדפוס ע"י הרב הגדול ה"ה מוהר"ר פתחיה נרו בהרב הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר דוד לידא ז"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק אמשטרדם יצ"ו וע"י חתנו הרב המופלא מוהר"ר משה יצ"ו בהרב הגאון הגדול המפורסם מוה"ר זלמן מירלש זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק אה"ו יע"א וע"י בנו הרב המופלג מו"ה דוד יצ"ו חתן הרב הגאון הגדול מוהר"ר ישראל נרו בהגאון הגדול מוה"ר ליפמאן היילפרין זצ"ל. בנו השביעי היה ה"ר בנימין מעיר הורדנא, ומזכירו דו"ז הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר עמ' ק"ח בזה"ל "בא אלי דודי אחי אמי הרבנית ע"ה מאב, והי' מארץ ליטא מן הורודני שמו ר' בנימין". בנו השמיני היה הרב מו"ה אהרן מירלש מלונדון, אשר אשתו מרים היתה בת ה"ר שלמה הלוי (מג"י של הג"מ אהרן מירלש מח"ס בית אהרן), ואותו ילדה לו אשתו השלישית מרת גנעגדל, והוא אבי הרה"ג מו"ה צבי הירש מירלש מח"ס מספר צבאם חדושים על מסכתות (ברלין תקמ"ט), אשר בשנה ההיא כבר היה אבד"ק שוערין, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק וורעשנא, שנפטר בשנת תקע"ד, והוא אבי הרה"ג מו"ה אהרן מירלש אשר שמש ברבנות בערי חענטשין, אָזרוב, קאָרוב, ובסוף ימיו בעיר וורעשנא, מח"ס בית אהרן על דיני סת"ם (ברלין תקפ"ט).

ואלה הם חתניו לוקחי בנות הגאון מו"ה משולם זלמן מירלש זצ"ל. הראשון במעלה ובזמן הוא זקיני הגאון המפורסם "חכם צבי", אשר לקח את בתו שרה לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו בעיר שעריי"א (סאַריעוואָ) אשר במדינת באָסניען והיא ילדה לו עשרה בנים, כנודע. חתנו השני היה הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק גינצבורג, בנו של הרב הגאון מו"ה שאול ג"ב אבד"ק פינסק. בשחרותו נתמנה הג"מ יצחק אייזיק ג"ב לאבד"ק דובנא רבתי, ושמש שם ברבנות שלש שנים מן שנת תע"ב עד שנת תע"ה. משם נתקבל שוב לאבד"ק מאָהליב על נהר דגיעפר, שם חתם בפנקס הקהל ביום י"ד סיון תפ"ז על פסק דין "הק' יצחק אייזיק החופ"ק מאָהליב" (ד"ק עמ' ק"ב). ערך שנת ת"ץ נתמנה לאב"ד דמדינת רוסיא דהיינו רוסיא הלבנה, ואיתן מושבו היה בעיר דריבין בגליל מאָהליב אשר בין מטשיסלאב ובין האָרקי. שם הסכים ע"ס אלף המגן מאת ה"ר יצחק שפירא על ש"ע (זאָלקווא תצ"ב) וחתום "יום ג' לחודש טבת תצ"א, פה דריבין במדינת רוסיא המהוללה והמעטירה יצ"ו, יצחק אייזיק בלאאמ"ו הרב הגדול כמוהר"ר שאול גינצבורג זלה"ה, החונה במדינות רוסי"א". בשנת תצ"ה היה עוד בחיים כי נמצאת חתימתו בשנה ההיא בפנקס עיר פּעטראָוויץ מחוז מאָהליב. אולם בשנת תק"א כבר הלך לו לעולמו כי בשנה ההיא הסכים בנו הגאון מו"ה משולם זלמן ג"ב ע"ס קבוצת כסף על דקדוק (זאָלקווא תק"א) וכותב על אביו ז"ל. איזה ח"ת נדפסו ממנו בספר תקנתא דמשה עה"ת (אלעקסניץ תקכ"ח) שחיבר בן גיסו ה"ר משה ב"ר אלחנן ברלינר, וקורא אותו "בעל דודתי", יען אביו הג"מ אלחנן ברלינר וכן הג"מ יצחק אייזיק ג"ב, שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הגאון מו"ה זלמן מירלש אבד"ק אה"ו. גם נדפס שמה קונטרס שביל היושר, דברי אגדה מן זקיני הגאון הח"ץ, וקורא אותו "בעל דודתי", יען גם הוא היה חתן הג"מ זלמן מירלש. בעבור זה קורא הרב הגאון מו"ה מאיר ג"ב, בנו של הג"מ יצחק אייזיק ג"ב, בהסכמתו ע"ס תקנתא דמשה הנזכר את הח"ץ בשם "בעל דודתי". — חתנו השלישי היה הרב הגאון מו"ה אלחנן ברלינר ראש ב"ד בעיר הורדנא, ויען כי הוא בא מעיר ברלין, במקום אשר חותנו היה דר שם בעת ההיא, ונשא משם אשה, היה נקרא בארץ ליטא בשם ברלינר. גם היה נקרא בשם ר' אלחנן בעל התוספות, יען מסורת היתה בידו כי הוא חוטר מגזע רבנו אלחנן בעל התוספות. משם ערך שאלה לגיסו הגאון הח"ץ בנידון מינוי הרב אב"ד בעירו, והיא נדפסה בתשובות הח"ץ הנדפסים בסוף ספר בית אהרן בסי' א'. הח"ץ המליץ עליו בתשובתו שם "גיסי האלוף הראש החכם המופלג רבא דעמיה כמהר"ר אלחנן נ"י. אני איני כדאי ששלחת אלי אודות דברי ריבות בשעריכם, כי מר לא לגמרא דידי ולא לסברא דידי צריך". מתולדותיו ידענו כי שני בנים

ו) **הרב הגאון מו"ה ישראל**, שנפטר בפוזנא. מתי גוע ישראל והלך לו לעולמו אין אנו יודעים בדיוק, אך זאת נודע לנו כי בחודש אדר שנת תע"ח כבר לא היה בין החיים (פנקס פוזנא ח"ב). מתי שמש ברבנות בגרידץ לא נודע בדיוק.

ז) **הרב הגאון מו"ה שמואל זנוויל כ"ץ שפירא**, מילידי עיר לבוב. מיחוסי כהונה מבני בניו של הגאון מו"ה יצחק ב"ר דוד שפירא אבד"ק קראקא, חותן הגאון מהר"ם מלובלין המתימר בכבוד חותנו ברוב תעודותיו „חתן המלך". כאב"ד בעיר גרידץ הסכים ביום א' טבת שנת תע"ו ע"ס אהל יעקב, שחיבר ה"ר יעקב כ"ץ שפירא ב"ר דוד אבד"ק טיטשין על אגדות עין יעקב (פפד"א תע"ט) וחתם „שמואל זנוויל כהן שפירא מלבוב חונה ק"ק גרידץ". מחתימתו זאת נראה כי בעת ההיא שמש שם ברבנות. בפנים הספר בדף פ"ה ע"א הביא בן המחבר שם קצת חדושי תורה ממנו. משם נתמנה שוב לאבד"ק זלאטאַווי. שם הסכים ביום ט"ו מנחם אב תפ"ג ע"ס נחמות ציון, פי' על ישעיה עד סוף סימן מ' (ברלין תקל"ב), ובשנת ת"ץ ע"ס פני יצחק זוטא, חדושים על סדר זרעים ומועד (אמ"ד תצ"א) ובכולם חתום „שמואל זנוויל הכהן שפירא מלבוב חונה בק"ק זלאטאווי".

ח) **הרב הגאון מו"ה גרשון ב"ר יחיאל לנדסבערגער**. שימש שם ברבנות מן לערך שנת תפ"ו עד לערך שנת ת"ק, כי בשנה ההיא מצאנו אותו שוב משמש ברבנות בעיר פרידבערג. ביום כ"ב לחודש מנחם אב שנת

רבנים היו לו. בנו האחד הוא הרה"ג מו"ה אברהם נתן ברלין אבד"ק סמילא, אבי הרה"ג מו"ה יעקב ברלין אבד"ק ראמאנוב. בנו השני היה הרה"ג מו"ה משה ברלין אבד"ק רודניא מח"ס תקנתא דמשה, דרושים עה"ת, אשר הו"ל בנו הרה"ג מו"ה שמריה ברלין עם הוספותיו הנקראות בשם „תקנתא לתקנתא" (אלעקסניץ תקכ"ח). והג"מ אלחנן ברלינר הוא אבי משפחת „ברלין" במדינת ליטא עד היום. ונין ונכד לו הוא הגאון המפורסם מו"ה נפתלי צבי ברלין, מח"ס העמק שאלה על השאילתות ושו"ת משיב דבר. — חתנו הרביעי היה הגאון מו"ה שלום ז"ק (זרע קודש), בנו של הקדוש ה"ר ישראל אשר מסר עצמו על קידוש השם על ידי עלילת דם, ונהרג על ידי זדים ארורים ביום ו' ב' דר"ה שנת ת"ך בעיר ראַגנאי יחד עם רעו הקדוש ה"ר טוביה הי"ד. הגאון מו"ה שלום ז"ק היה מרבני גדולי הדור והגאון מו"ה יחזקאל קאצינלפויגין בספרו שו"ת כנסת יחזקאל סי' ס"ז המליץ עליו „אשרי יולדתו". איזו מתשובותיו נדפסו בספרי חכמי זמנו, בשו"ת כנסת יחזקאל סי' ס"ד, וכן הוא מוזכר איזו פעמים בשו"ת מקום שמואל מאת ה"ר שמואל מאלטונא (אלטונא תצ"ח). ונח נפשיה בשנת תפ"ה בערך (ד"ק עמ' ט'). — חתנו החמישי היה הרה"ג מו"ה יהודה ליב כ"ץ, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יעקב הכהן פאַפרש אבד"ק פפד"מ מח"ס שו"ת שב יעקב. ושם אשתו פעסיל (מתה בפפד"מ ביום ח' כסלו שנת תקט"ו), ונח נפשיה דרב יהודה שמה ביום י"ח מנחם אב שנת תקי"ד. — חתנו הששי היה ה"ר שמואל זנוויל מקראקא (ראה בהקדמת ספר שאגת אריה על מס' מכות (ביאליסטאַק תקס"ה) שחיבר הג"מ אריה ליב ב"ר ברוך בענדיט). כל אלה בית משולם זלמן מירלש אבד"ק אה"ו.

ת"ק הסכים כבר שם על הדפסת ספרי הרמב"ם ז"ל, וביום כ"ד אדר תק"ב הסכים ע"ס קרבן העדה, פירוש על הירושלמי שחיבר הגאון מו"ה דוד פרענקיל אבד"ק ברלין. כאשר עזב הגאון בעל קרבן העדה הנזכר את פפד"א וקבע דירתו בעיר ברלין, כי היה משמש ברבנות בשתי הקהלות פפד"א וברלין גם יחד, אז נתמנה הג"מ גרשון לראש ב"ד העיר פפד"א, כי כתר הרבנות דק"ק פפד"א היה שייך עוד להג"מ דוד פרענקיל אף בהיותו שוכן בעיר ברלין. בתור ראש ב"ד דק' פפד"א הסכים שם בשנת תק"ה ע"ס משחת אהרן, חדושים על מסכתות (פפד"א תק"ו) וכן ע"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם (פפד"א תקי"א) שחיבר הגאון מו"ה שלמה אבד"ק חעלמא, וחתום שם „יום ו' עש"ק י"ג תמוז תק"י לפ"ק, נאום הק' גרשון רב"ד פ"ק פפד"א יע"א". וכן רשום עליה „הסכמת הרב המאור הגדול המופלא רב"ד ומ"צ דק"ק פפד"א". ויהי אחרי מות דוד הוא הגאון מו"ה דוד פרענקיל בעיר ברלין ביום ב' כ"ב סיון שנת תקכ"ב, אז נפרדה העיר מן קהל עדת ישראל ברלין, ושמו את כתר הרבנות דעירם על ראש הרה"ג מו"ה גרשון שהיה עד עתה רק רב"ד בעירם, ונעשה הוא לאבד"ק פפד"א והגליל. בתור אבד"ק פפד"א הסכים שם ביום ו' עש"ק י"ז טבת תקכ"ז ע"ס גנת ורדים שחיבר הגאון מו"ה יוסף תאומים בעל פרי מגדים, וחתום „נאום הקטן גרשון חופק"ק פפד"א והמדינה יע"א", ועליה רשום: „הסכמת הרב הגאון המפורסם בדורו זקן ויושב בישיבה אב"ד דק"ק פפ"ד והמדינה". ונח נפשיה שמה בשנה ההיא בהיותו זקן ושבע ימים כי הגיע לגבורות, והספידו הרב הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט אבד"ק פיורדא ביום ד' כ"ז לחודש סיון שנת תקכ"ז, כמבואר בספרו משביר בר דף נ"ג ע"א. וכן נתחמם עליו בהספידו דו"ז הגאון מו"ה אברהם משלם זלמן אבד"ק אוסטרא (בן זקיני הח"צ), כמבואר בספרו שו"ת דברי רב משלם דף ל"ח ע"ב.

ט) **הרה"ג מו"ה שלמה זלמן ב"ר אברהם מקרעמניץ.** (בעיר תהלה על רבני בריסק עמודים 118, 155, 195, וכן בפנקס ליטא הוצאת דובנאב, ברלין תרפ"ה, עמודים 81, 140, 280, 355, נזכר רב ואב"ד בעיר גרידץ בשם שלמה זלמן ב"ר אברהם יעקבש, והוא הוא הנזכר בערך זה, ואביו אברהם היה בנו של הג"מ יעקב אבד"ק פוזנא, בנו של הג"מ יצחק הגדול אבד"ק הנ"ל.) אביו של זה האחרון היה הרב הגאון מו"ה יעקב אבד"ק פוזנא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק אבד"ק פוזנא הידוע בשם ר' יצחק הגדול. בערך שנת תפ"ג כבר שמש ברבנות בעיר שטרים, ואח"כ נתמנה לאבד"ק גרידץ. בשנת ת"ק הוציא באלטונא את הספר ים של שלמה על יבמות. בהקדמתו לספר הוא חותם „הצופה לק"ק גרידץ ואגפיה". הכת"י היה בירושה מאבותיו והיה מונח אצל הגאון מו"ה יצחק הגדול זקינו. כנודע היה זקינו אבי אביו הגאון מו"ה יעקב אבד"ק

פוזנא חתן הגאון המקובל מו"ה נפתלי הכהן אבד"ק פוזנא מח"ס סמיכת חכמים על מס' ברכות (וראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד מ"ט בהערה ג', וע"ע בייטרעגע צור געשיכטע דער יודען אין קאַליש עמ' 148 הערה א', נדפס בס' היובל לכבוד אברהם הרכבי).

י) **הרב הגאון מו"ה משה יהושע בן הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לויצק,** מח"ס כוכבי יעקב (ע"ע בספר „כתבי הגאונים" עמ' מ"ז הערה ב' ועמ' ס"ב), ושם אשתו אידל בת הרב הגאון מו"ה צבי הלוי איש הורוויץ אבד"ק טשאַרטקוב (יכבד אב דף כ"א). בשחרותו נתמנה לאבד"ק טוטשין. משם נתקבל שוב לאבד"ק שטרים, ואח"כ שמש ברבנות בעיר גרידץ, אך לא נודע לנו בדיוק מתי היה שמה אב"ד. בסוף ימיו היה רב"ד בעיר ראוויטש, וכנראה שם מנ"כ. ולמשה יולד שני בנים, שם האחד הוא הרה"ג מו"ה נתן נטע אבד"ק שטרים, ואח"כ שמש ברבנות בק' ליטימירסק, אשר חתם עצמו בהרי"ר (ר"ת בן הרב ר' יהושע ראוויטשער) והוא אבי משפחת בהריער במדינת פולניא עד היום. ושם השני הרב החסיד ר' זכריה מענדיל מיערסלאב, תלמידו של הה"צ מו"ה אלימלך בעל נועם אלימלך. נדפס ממנו ספר דרכי צדק, הנהגות טובות של ר' זכריה מענדיל תלמיד ר' אלימלך מליזענסק (לבוב תקנ"ו). גם מכתב אחד נדפס ממנו בסוף ס' נועם אלימלך מרבו הנזכר (יכבד אב דף כ"א).

יא) **הרב הגאון מו"ה יעקב המכונה יאקב בן הקדוש מו"ה צבי הירש מפינטשוב.** בהיותו אבד"ק גרידץ הסכים ביום כ"ט סיון שנת תק"ג ע"ס טוב טעם מאת המדקדק ר' אליהו בחור (דיהרנפורט תק"ג). אח"כ נתמנה לראש ב"ד בעיר גלוגא רבתי. ביום א' ט"ו לחודש סיון שנת תקי"ג הסכים שם ע"ס זבח שמואל, דיני שו"ב (פפד"א תקי"ג) וחתום „הקטן יעקב בהקדוש מו"ה צבי הירש ז"ל הי"ד מפינטשוב, שהיה חונה בק"ק גרידץ ולע"ע על עבודת עם ד' פה ק"ק גלוגא רבתי", ועליה רשום: „מהרב המאה"ג מוהר"ר יאקב נרו, שהיה איתן מושבו בק"ק גרידץ ואגפיה לאב"ד, וכעת תקע אהלו בק"ק גלוגא רבתי לרב"ד". בעת תבערת המחלוקת בין דו"ז הגאון יעב"ץ ובין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, ודו"ז הגאון מו"ה צבי הירש שהיה בסוף ימיו אבד"ק ברלין היה דר בעת ההיא בעיר גלוגא רבתי סמוך על שלחן חותנו הנגיד הקציז ר' דוד טעבלי הכהן ראש ומנהיג בגלוגא. וימת שם דוד בערב יוה"כ שנת תקי"א. אז אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ זצ"ל שהיה בעת ההיא אבד"ק גלוגא וכן הג"מ יעקב יאקב הנזכר בקשו ושחרו את פני הג"מ צבי שיכתוב לאביו הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד, להשקיט את המדורה, כי כבוד לאיש שבת מריב ולעשות שלום בארץ (ראה עדות ביעקב לדו"ז הגאון יעקב דף נ"ט ע"ב).

תשובה אחת נדפסה ממנו בשו"ת שתי הלחם (וואנזבעק תצ"ג) מאת הג"מ משה חגיז סי' ל"א, ועליה רשום: „וזה מ"ש הרב הגדול בקי וחריף המאור הגדול אב"ד מוהר"ר יעקב נרו, בן הקדוש מהר"ר צבי הירש זצוק"ל הי"ד מפינטשוב". גם שתי תשובות בעצם כתב ידו נמצאות אתי חתום באוצרותי (ע"ע לנדסהוט, תולדות אנשי שם ופעולתם בברלין ע' ע"ה, קי"ט).

יב) **הרב הגאון מו"ה יהודה ליב הלוי**, יליד עיר אלטונא, נתמנה לאב"ד שם בשנת תקי"ז. הסכים ע"ס מנחת יהודה, חדושים על מסכתות (אלטונא תקכ"ח), וכן על הדפסת הש"ס בזולצבאך בשנת תקכ"ד. אחרי אשר עזב את כס הרבנות אשר בעיר גרידץ תקע אהלו בעיר ברלין, וישב בבית מדרשו של הקצין ר' דניאל יפה, ונח נפשיה דרב יהודה בשנת תקכ"ז, ונתחמם עליו בהספידו הג"מ אריה ליב אבד"ק הנובר (קרית ספר שנה ט', ע' תק"א).

יג) **הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש בן הנגיד ר' בנימין בושקא מזאמושטש** (ונח נפשיה דר' ישראל בנימין בושקא שם י"ט טבת תקמ"א). מח"ס שו"ת תפארת צבי (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים" עמ' ס"ה). הוא ז"ל נולד בשנת ת"ק בעיר זאמושטש. שמה הקשיב לקח מפי גדולי חכמי העיר ההיא, אשר היתה בעת הזאת עיר מלאה חכמים וסופרים אין דוגמתה. גם היה הוא מגדולי תלמידיו של זקיני הגאון המפורסם החריף העצום מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטעער אשר היה אב"ד בזאמושטש בעת ההיא. בהיותו עוד צעיר לימים בעוד טל ילדות עליו כבר נשא אשה את בת הרה"ג מו"ה אריה ליב אבד"ק דובענקא, בנו של הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאדט. בהיותו בן שבע עשרה שנה נדפס ממנו דבר חדוש בספר זרע אהרן, חדושים על ש"ס שחיבר ה"ר עזריאל ז"ל (זאלקווא תקי"ז), ורשום עליו: „מן האברך המופלג החריף וכו' מו"ה צבי הירש בהרבני הנגיד וכו' מו"ה בנימין בושקא, חתן המאוה"ג מו"ה אריה ליב אבד"ק דובענקי". אולם לא נשא אותם הארץ לשבת יחד. בעבור זה נתן לה גט פטורין ושלחה לביתה. אחרי כן נשא אשה אחרת מעיר ליסא ושמה שרה רחל, אשר מתה בעיר אלטונא ביום ט"ז ניסן תק"ץ בהיותה בת פ"ז שנים. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר טישוויץ. בשנת תקכ"ו כתב משם תשובותיו אודות הגט הניתן בע"כ על ידי שליח אשר רבו עליו אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו והגאון בעל נודע ביהודה (ראה מ"ש ע"ז בארוכה בתולדות אא"ז הנזכר, שנדפסו בסוף ספר ברכה משולשת עה"ת, בילגורייא תרצ"ה, עמ' ק"ו־ק"ח), אשר מצאו חן בעיני הגאון בעל נודע ביהודה, והדפיסם בספרו מהדו"ק חאה"ע סי' ע"ח, פ"א, והוא חתם שם: „יום ג' כ"ג אדר שנת תקכ"ז לפ"ק, נאם צבי הירש בה"ה מ' בנימין בישקא יצ"ו, אב"ד דק"ק טישוויץ".

בעת ההיא אף בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, בן כ״ו שנים, כבר יצאו לו שם גדול וכבוד בעולם היהדות בין רבני גדולי הדור לגאון ולתפארת. משם נתמנה שוב לאבד״ק גרידץ. שמה הסכים ע״ס ארבע שיטות, חדושי מס׳ פסחים (פפד״א תקל״א) וחתום שם ביום א׳ ד׳ תמוז תקכ״ט פה ק״ק גרידץ, ״הק׳ צבי הירש בהרבני הנגיד מוהר״ר בנימין בישקא מזאמושטש, חונה לע״ע פה ק״ק הנ״ל ואגפיה ומצודתו פרושה לק״ק האָצינפלאָץ״[3]. כאמור נתמנה בעת ההיא שוב לאבד״ק האָצינפלאָץ, ותשובה אליו נדפסה לשם בגודע ביהודה קמא אבן העזר סי נ״ז. אחרי מות יוסף הוא הגאון מו״ה יוסף שצקס אבד״ק בראָדי שנפטר שם בשנת תקל״ב. אז נתקבל הוא לאבד״ק בראָדי. ביום ג׳ כ״ב תמוז תקל״ג הסכים שם ע״ס תפארת ישראל זוטא (פפד״א תקל״ד) וחתם: ״הק׳ צבי הירש מזאמושטש החונה פה ק״ק בראָד יע״א״. ותשובות אליו נדפסו בהיותו שמה בגודע ביהודה תניינא חיו״ד סי׳ קפ״ו וחאה״ע סי׳ קל״ד.

---

3) העיר האָצינפלאָץ היתה אחת מן הקהלות העתיקות אשר במדינת שלעזיא. ראשית התישבות היהודים בתוכה משוקע בערפל. כנודע, גורשו היהודים בימי הבינים מן מדינת שלעזיא הרבה פעמים, וכן עברה כוס התרעלה גם על קהלת האצינפלאץ לא פעם אחת ושתים רק הרבה פעמים. ביום כ״ד לחודש מארץ שנת שמ״ב יצאה פקודה מעיר ווינא הבירה לגרש את כל היהודים משלעזיא בכלל ומן ערי האצינפלאץ וצילץ בפרט. הגראף פראָסקויא, שר ומושל העיר צילץ, היה איש טוב וישר, אליו פנו היהודים כי ישתדל בכל עז ובחמימות הלב אצל הממשלה בווינא. שתבטל את הגזירה הרעה הלזו, ולקחת מהם עול גליות ויתנום שם לשבת כלפנים. הוא הבטיח להם למלאות בקשתם בעד שני אלפים גולדען, והשתדל בכל מאמצי כחו שישארו במקומם כמו עד עתה. הקהלות האלו היו דלים ורשים ואין ידם משגת לקבץ הסכום הלזה מן קהלתם. בעבור זה פנו להועד של שלש ארצות של מדינות פולניא, וכן לראשי הקהלות של מדינות ביהם ומעהרין שיעמדו לימינם בעת צרה לשלוח להם הסך הנדרש, לשכך כעס חמה ולבטל מהם עול גליות. הועד של ג׳ הארצות של מדינת פולניא התחייב לתת להם חומש מן הסך הנצרך. גם הקהלות של מדינות ביהם ומעהרין התחייבו לתת כל אחת מהן חומש מן הכסף הנצרך להן, ושאר שני החומשים היו נאלצים שתי קהלות האצינפלאץ וצילץ לשלם מכיסם. אודות שני החומשים איך לחלק אותם בין שתי קהלות האלו, מי מהן צריכה לשלם יותר מחברתה, ומי צריכה לשאת בעול יותר מהשניה, פנו ראשי העדה של הקהלות האלו אל הגאון מהר״ם מלובלין שהיה בעת ההיא אבד״ק קראקא והמדינה, שיחוה דעתו וכאשר יגזור כן יקום (שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ מ׳). על ידי השתדלותו העצומה של הגראף פראָסקויא ביטלה הממשלה את הגירוש לעת עתה, אך כעבור שתי שנים היינו בשנת ד׳ש״ם׳ גורשו היהודים מכל מדינת שלעזיא. מן הרבנים ששמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) הרב הגאון מו״ה יעקב, אשר תשובה אליו נדפסה בשו״ת משאת בנימין (סי׳ ג׳) שחיבר הגאון מו״ה בנימין אהרן סלניק אבד״ק פאָדהייץ, ראה מ״ש אודות זה האחרון אצל אפטא הערה 21.

ב) ה״ר יששכר בער ב״ר עובדיה (ע״ע אצל גלוגא סי׳ ג׳).

ג) הרה״ג מו״ה יהודה אריה ליב בן המקובל הגדול בדורו מו״ה אלחנן (אודות זה האחרון כתבתי בהאשכול, אנציקלופדיא ישראלית ח״ב). כאב״ד בעיר הזאת הסכים בשנת תס״א על ספר שלשה שריגים (ווינציאה תס״א) מאת אחיו המקובל מו״ה ישכר בער אבד״ק פפד״א. משם נתמנה שוב לדיין ומו״ץ בעיר ניקאלשפורג. ביום י״ג אייר תס״ז בא שם בהסכמה ע״ס מאזני צדק פי׳ על תהלים (דיהרנפורט תס״ז) ועליה חקוק ״הסכמת הרב הגדול הישיש מוהר״ר ליב אב״ד ור״מ דק״ק האצינפלאץ, ולע״ע דיין בק׳ נ״ש״. והוא חתום שם בשמו ובשם אביו ״הצעיר

ויהי אחרי מות שלמה הוא הגאון המפורסם מו"ה שלמה דובעריש אבד"ק גלוגא רבתי, וימת שם שלמה ביום ג' לחודש תמוז שנת תקמ"ה (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמ' ט"ו הערה ו') נתקבל הוא על מקומו שמה להיות אב"ד ור"מ בעיר הזאת. שם הסכים ע"ס מעיני הישועה (ווארשא תרנ"ב) שחיבר הגאון מו"ה יצחק הלוי אבד"ק פּרעשבורג, וחתום שם: "יום ד' טו"ב מנחם אב תקמ"ז לפ"ק פה גלוגא יע"א, הק' צבי הירש מזאמושט". בשנת תקס"ב עלה לשבת עלי גפי מרומי קרת ערי אה"ו, וימת שם ביום ב' ח"י לחודש אלול שנת תקס"ז, בהיותו בן ס"ז שנים, ומנ"כ בקבורת הרבנים בעיר אלטונא. והניח אחריו שלשה בנים ובת תחילה מרת גיטל (שילדה לו אשתו

באלפי יהודה אריה ליב בן ה"ה המקובל האלקי כמוהר"ר אלחנן זלה"ה". הניח אחריו בן ושמו חננאל אבי ר' אריה ליב אשר בנו ר' מנחם מענדיל היה אבי הרה"ג ר' משה קוניץ מח"ס בן יוחאי (ראה בהקדמת ספרו).

ד) הרב הגאון מו"ה ברוך בענדיט בן ר' שלמה. כרב ואב"ד בעיר הזאת הסכים ביום ד' סיון שנת תע"ב ע"ס פרח לבנון (ברלין תע"ב). כנראה הוא הג"מ ברוך בענדיט וויזיל אשר היה אח"כ אבד"ק ברעסלא והמדינה מח"ס מקור ברוך.

ה) הרה"ג מו"ה נתן פייטיל ב"ר אברהם מונק, יליד עיר ווינא. הוא נשא אשה את בת הרב הגאון מו"ה בנימין זאב המכונה ר' וואלף פישהויף אשר בסוף ימיו היה ראש ב"ד בעיר נ"ש (ראה מ"ש אצל אפטא הערה 27). בשחרותו שמש ברבנות בעיר אויסטיליץ אשר במדינת מעהרין דהיינו מן שנת תמ"ו עד שנת תע"ג. כנראה, אחרי נסיעת הגאון מו"ה ברוך בענדיט נתמנה הוא על מקומו ושם שמש ברבנות י"א שנים, דהיינו מן שנת תע"ג עד יום מותו הוא יום ט' לחודש אלול שנת תפ"ד לפ"ק.

ו) הרב הגאון מו"ה גרשון ב"ר אברהם חיות. בשנת תקי"א כבר שמש ברבנות האציפלאץ. בעת תבערת המחלוקת בנידון הקמיעות אשר ההבערה ללהב יוצאת ותאחז את כל הקהלות אשר בארצות איראפא, אז עמד הוא עם אנשי קהלתו לימין הגאון מו"ה יהונתן אייבשיץ, וביום ב' ז' מרחשון שנת תקי"ב נתן שם חרם גמור על כל הדוברים על צדיק עתק בנידון הקמיעות, וחתום שם בראש בי דינו וחכמי עירו "הק' גרשון במוהר"ר אברהם חיות חפ"ק האציפלאץ יע"א" (לוחות העדות). משם נתקבל שוב לאבד"ק מאטערסדאָרף. בחורף שנת תקל"ה, כאשר היתה בחירה לרב המדינה של כל מדינת מעהרין, אז עמדו על המנין אל הבחירה הזאת שלשה רבנים, הגאון מו"ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ, אשר כבר היה בעת ההיא אבד"ק נ"ש, הג"מ גרשון חיות אבד"ק מאטערסדאָרף, והג"מ יצחק הכהן ר"פ אבד"ק לייפניק. הראשון אשר היו לו רוב דעות נבחר לרב המדינה. בשנת תקל"ח, כי נח נפשיה דרב שמואל שמעלקא הלוי בעיר נ"ש, נתמנה הוא למלאות מקומו שמה להיות אב"ד ור"מ דק"ק נ"ש וכל מדינת מעהרין, ותהי המשרה הזאת עליו עד יום פקודתו.

ז) הגאון מו"ה צבי הירש מזאמושטש מח"ס שו"ת תפארת צבי.

ח) הרה"ג מו"ה אריה ליב בן ר' דוד. כרב ואב"ד בעיר הזאת הסכים ביום כ"ד סיון תקמ"ו ע"ס בגין שלמה.

ט) הרה"ג מו"ה בעריש מרקברייטער בן ר' גבריאל מרקברייטער, אשר אביו של זה האחרון היה הג"מ פנחס קאצנלנבויגן אבד"ק לייפניק, באָסקוויץ, שנפטר בשנת תקכ"ו, היה בנו של הג"מ משה ק"ב אבד"ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך. הוא נולד בשנת תקכ"א לאביו ר' גבריאל ז"ל. בשנת תקנ"ג נתקבל לאבד"ק האצעפלאץ, שם שמש ברבנות ארבעים שנה, ונח נפשיה בהיותו בן ע"ב שנים ביום כ"ד תמוז תקצ"ג. תשובות אליו נדפסו בשו"ת הר המור (סי' י"ג), עטרת לחכמים (סי' ח'), שמן רוקח (סי' נ"ה).

הראשונה), שהיתה אשת הרב הגאון מו"ה אליעזר ליפמן ב"ר שמשון מליסא שהיה אבד"ק צילץ, הבא בהסכמה על הספרי עם פי' זרע אברהם (דיהרנפורט תקע"א), ותשובות אליו נדפסו בשו"ת תפארת צבי חיו"ד סי' ס"ח, וכן מוזכר שם בחאו"ח סי' ז', ובחאה"ע סי' י' ובשו"ת בגדי כהונה חו"מ סי' ג'. ותמת גיטל בשנת תר"ו בעיר טיסמניץ וקבורתה אצל קבורת אמי זקינתי אם אבי הגאון זצ"ל מרת רבקה, בת הנגיד ר' נפתלי הירץ לונדן מבראָדי, אשר אשתו מרת הינדא סאטנובר היתה נכד הגאון המפורסם מו"ה אלכסנדר סענדר מרגליות אבד"ק סאטנוב זצ"ל. ושלשת בניו (של בעל תפארת צבי) היו הרה"ג משה אבד"ק טאָמשוב, חתן זקיני הגאון המפורסם מו"ה יוסף אבד"ק זאמושטש, מח"ס משנת חכמים על הרמ"ם, והרב הגדול מו"ה אריה ליב וואהל אבד"ק קאָמארנא [4], ור' בנימין בושקא סוחר בעיר האמבורג. כל אלה בני הגאון מהר"צ אבד"ק אה"ו.

יד) **הרה"ג מו"ה ישראל בן הרב הגאון מו"ה זלמן.** בשחרותו שמש ברבנות בעיר שטרים ואח"כ בגרידץ. וימת ישראל ביום י"ז אלול שנת תק"מ בעיר קראָטשין, ושם נקבר (פנקס הקהל משם).

---

4) קאמרני, עיירה במדינת פולניא בגליל לבוב, עתיקה וקדמוניה היא. במאה הרביעית לאלף הששי כבר היתה שמה קהלה עם כל צרכי ציבור ורב אב"ד בראשה. בשנת ת"ח ות"ט, כאשר הגיעו גייסות חמיל קרוב אליה, אז "כרתו היהודים עם העירונים ברית נאמנה, ויקומו להלחם באויביהם מכל פנה. ויהי כאשר באו המורדים יצאו לקראתם העירונים והיהודים ויכום ויכתום עד חרמה, וינוסו יון וקדר קשי הערף ופנו ליושבי העיר את הערף. ברוך ד' שלא נתנם לשניהם טרף" (לשון בעל צוק העתים). מן הרבנים אשר שמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) הרב הגאון מו"ה יונה בן ה"ר פנחס. כרב ואב"ד בעיר קאָמרני נמצאת חתימתו בפנקס הקהל בעיר לבוב משנת שצ"ה (אנשי שם סי' רי"ג).

ב) הרב הגאון מו"ה ישעיה הלוי בן הגאון בעל "טורי זהב". כנודע אותו ואת בנו חורגו הרב הגאון מו"ה אריה ליב מח"ס שו"ת שאגת אריה וקול שחל, שלח רבנו בעל הט"ז בשנת תכ"ו עירה קאנסטנטינא לתהות על קנקנו של משיח השקר ש"ץ שר"י. ובשובם למדינת פולניא שלח זה האחרון דורון על ידם להגאון בעל הטו"ז עם אגרת שלומים, כי בזמן קצר ינקום את נקמתם מיד אויביהם אשר סבלו שמה בשנות ת"ח ות"ט, ותט"ז ותי"ז, כמבואר הכל בארוכה בספר "ציצת נובל צבי" מאת הג"מ יעקב ששפורטש, והדברים עתיקים (וראה בס' תורת הקנאות להגאון יעב"ץ דפוס לבוב עמוד י"ד). מתי מת ונקבר אין אנו יודעין. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. בנו ה"ר נפתלי הירץ היה חתן הג"מ מנחם מענדיל בעל "צנצנת מנחם" (דור ישרים, דור ז' סי' ב' אות א', וראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" הערה מ"ד). — בתו היתה אשת הג"מ משה בן ה"ר יצחק בן ר' עוזר מקרעמניץ שהיה נקרא בשם ר' משה בהרא"ש (ר"ת: בן ה"ר איציק שפרינצעס) על שם אביו ה"ר יצחק שהיה נקרא ר' איציק שפרינצעס. — ויהי אחרי מות ישעיה באו כל כתבי ידו של רבנו בעל הטו"ז, דהיינו ספר טו"ז על ש"ע או"ח חו"מ ואה"ע, וספר דברי דוד עה"ת, לחתגו הג"מ משה בהרא"ש. בשנת תמ"ט, בהיותו כבר אבד"ק שינאווי, נסע עירה דיהרנפורט, להדפיס שם את הטו"ז על או"ח, אך לא עלה בידו להדפיסו בשנה ההיא, ונדפס אח"כ שם בשנת תנ"ב יחד עם ס' מגן אברהם, והמה נדפסו יחד מן העת ההיא עד ימינו אלה סביב הש"ע או"ח. — ולמשה יולד בן ושמו יהודה ליב, אשר זכה לשני בנים גדולים בתורה, שם האחד משה, הוא הרה"ג מו"ה משה אבד"ק טאמשוב, ובסוף ימיו היה דיין ומו"ץ בעיר לבוב בחוץ לעיר. כדיין נמצאת חתימתו בפנקס

שם מן שנת תק״ח עד שנת תקי״ד. והוא אבי הרה״ג מו״ה יהודה ליב אבד״ק סקאלי, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר זורונא, מח״ס שבט מיהודה (זאַלקווא תקס״ב) שהו״ל בנו הרה״ג מו״ה משה אבד״ק סקאלי והוסיף הרבה חדושים משלו בסוף הספר הנקראים בשם „פני משה״. וימת משה ביום א׳ מרחשון שנת תקס״ה בעיר טאמשוב ושם נקבר. — ושם הבן השני (של ה״ר יהודה ליב) היה שמו יעקב, הוא הרב הגדול מו״ה יעקב, אשר אחרי מות אחיו משה נתמנה הוא על מקומו להיות דיין ומו״ץ בלבוב בחוץ לעיר. וימת שם יעקב ביום י״ט אדר שנת (ת״ל) [תק״ל] לפ״ק (אנ״ש סי רמ״ד).

ג) הרב הגאון מו״ה אריה ליב, אשר אביו הגאון מו״ה שמואל צבי הירץ אבד״ק פינטשוב היה בנו של הגאון בעל הב״ח. בשחרותו שמש ברבנות בעיר סווירז. בשנת תכ״ג כתב שם תשובתו בנידון עגונה אחת שנדפסה בספרו שו״ת שאגת אריה (סי׳ ג׳). בשנת תכ״ו שלח אותו אבי חורגו הגאון בעל הטו״ז עם בנו הג״מ ר׳ ישעיה הלוי לתהות על קנקנו של הש״ץ שר״י, כנזכר למעלה. בשנת תכ״ח מצאנו אותו יושב על כס הרבנות בעיר קאמרני (ראה בספרו סי׳ י״ט). ערך שנת תל״ז נתמנה לאבד״ק סטאבניץ. בשנת תמ״ב שמש ברבנות בעיר זאמושטש. בשנת תמ״ט נתקבל שוב לאבד״ק טיקטין, ובשנת תנ״ו לאבד״ק קראקא, ובשנת ת״ס לאבד״ק בריסק דליטא, ושם מנ״כ.

אודות תולדות הגאון בעל הב״ח כבר נכבדות מדובר בו בס׳ עיר הצדק, מפלת עיר הצדק, אוצר ישראל ערך סירקיש. ואני באתי בזה לדבר רק אודות תולדות בניו ובנותיו וזרעו אחריו הנודעים לנו עד היום. להגאון בעל הב״ח היו לו שני בנים רבנים יושבי על מדין בקהלות שונות, וגם שתי בנות נשואות לרבני גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה, אשר יצא מהם דור ישרים יבורך בנים ובני בנים אדירי התורה גאוני ארץ משך איזה דורות. חתנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה יהודה זעלקיל מזי״א אשכנזי, אשר נתן לו את בתו הבכירה אסתר לו לאשה (ע״ע בכל״י ח״א ובאנ״ש בערכו). הוא היה דיין ומו״ץ בעיר קראקא, וכנראה גח נפשיה דרב יהודה שם. כדיין נמצאה חתימתו על גביית עדות ביום א׳ מ״ג בספירה שנת ת״ג (שו״ת פנ״י ח״ב סי׳ מ׳). הסכמה נמצאה ממנו ע״ס נחלת צבי על אבות מאת ה״ר צבי הירש ב״ר שמשון הכהן טוכפירר מקראקא תלמיד הב״ח (ווינציא ת״ך) והיא מן שנת תי״א, וחתום שם בשמו ושם אביו „נאם יודא בן הר״ר יצחק ז״ל המכונה זעלקיל מזי״א אשכנזי״ (ראה אצל אפטא הערה 15). — מתולדותיו ידענו כי בן היה לו אנוש כערכו הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ דיין ומורה צדק בלבוב, שנפטר שם בשנת תכ״ט (עיין עוד באנ״ש בערכו). ולזה האחרון בן ושמו יוסף הוא הרב הגאון מו״ה יוסף יאַסקי מלבוב אשר שמש ברבנות בעיר וואַדיסלאב בשנת תמ״ג, כי בשנה ההיא הסכים על הדפסת ספר מגן אברהם על שו״ע או״ח (דיהרנפורט תנ״ב). גם נמצאו ממנו הסכמות על ספרים שונים. ובועד יערסלאב אשר היה ביום ד׳ כ״ה אלול שנת תמ״ז, הסכים ג״כ בין רבני הועד ע״ס נחלת חיים מאת ה״ר חיים בר׳ יהושע סג״ל הורוויץ (ווילמהרשדאַרף), וחתם שם „יוסף יאסקה מלבוב חונה ע״ד [עלי דרך] שידלוב ואגפיה״. מחתימתו נראה כי בעת ההיא נתמנה שוב לאבד״ק שידלוב והגליל, וכנראה שם מת ונקבר. והוא אבי הנגיד ר׳ מנחם מענדיל מאפטא שהיה נקרא בשם ר׳ מעני פרנס כי היה פרנס הועד של מדינת פולניא הקטנה הנקראת גליל קראקא. כפרנס (כיושב בראש ועד) המדינה והארצות הסכים בועד יערסלאב, ביום כ׳ תשרי שנת תנ״ג ע״ס שו״ת בית יעקב מאת הרב הגאון מו״ה יעקב אבד״ק צוויזמיר (דיהרנפורט תנ״ו) וחתם בראש מנהיגי הארצות „אהרן מנחם מענדל מאפטא״. ולזה האחרון בן ובת: בנו היה הרב הגדול ומופלג בעשירות ר׳ יוסף יוזפ מענדלסבורג מעיר קאזמיר. — בתו היתה אשת הרב הגאון החסיד מו״ה אהרן אשר בשחרותו שמש ברבנות בעיר טרעמבולי ואח״כ בעיר זלאטשוב, אבי אמו של בעל המחבר ספר הלכה אדם מישראל (זאַלקווא תצ״ט).

חתנו השני של הגאון בעל הב״ח, כנודע, היה הגאון בעל „טורי זהב״ (ע״ע בס׳ כל״י ח״א, ובס׳ אנ״ש בערכו, ועיין להלן הערה זו). — ואלה תולדות שני בניו של הגאון בעל הב״ח ז״ל. בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה שמואל צבי הירץ אבד״ק פינטשוב. וכי נח נפשיה דרב שמואל צבי ותנשא אשתו לגיסה הגאון בעל טו״ז אשר לקח אותה לו לאשה אחרי מות אשת

נעוריו בת הגאון בעל הב״ח. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו״ת ב״ח החדשות (סי׳ מ״ד). — מתולדותיו ידענו כי בן גדול בתורה היה לו, והוא הרב הגאון מו״ה אריה ליב מחס שו״ת שאגת אריה וקול שחל (נאוויט תצ״ו). הוא היה עדיין נער במות עליו אביו, ונתגדל ונתחנך על ברכי אבי חורגו הגאון בעל הטו״ז והיה מגדולי תלמידיו המובהקים. גם למד בשחרותו בישיבתו של הגאון האדיר רבי ר׳ העשיל ושאב מי בארו. (על מקומות רבנותו עיין למעלה בהערה זו. ועיין בהקדמת ס׳ נאם יהודה). — בנו השני של הגאון הב״ח היה הגאון מו״ה אריה יהודה ליב אבד״ק חענטשין אשר היה בסוף ימיו ר״מ בקראקא.

מתולדותיו של הטו״ז ידענו, כי שלשה בנים ושלש בנות היו לו, ואלה הם: הרב הקדוש מו״ה מרדכי הלוי הי״ד, אשר נהרג יחד עם אחיו הרב הקדוש מו״ה שלמה הי״ד ביום ש״ק ח׳ לחודש אייר שנת תכ״ד, ביום הרג רב אשר היה בלבוב ע״י תלמידי הישועים שנקרא שיהלר־ געלויף. אחד מהם הניח אחריו בת ושמה אסתר, אשר נתגדלה אצל זקינה הטו״ז ז״ל. בעלה היה נין ונכד להגאון מהר״ם פדואה, והיא ילדה לו בן אשר היה נקרא בשם דוד, והוא היה הראשון מנכדי הטו״ז הנקרא דוד על שמו. ודוד הוא הקטן אשר שמש ברבנות בעיר דראהביטש. ולדוד יולד בן, הוא ניהו הרה״ג מו״ה חיים דוד קלוגער לישב על כסא אבותיו, וימת שם ביום י״ד טבת תר״י. אחריו נתמנה בנו הרה״ג מו״ה יצחק יהושע קלוגער חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מרא דכולא תלמודא מרן משולם ישששכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב, כי לקח את דינה בתו לו לאשה. ויהושע שמש שם ברבנות חמשים וחמש שנים, מן יום י״ד טבת תר״י עד יום פקודתו יום כ״ד אייר תרס״ה, ולו שני בנים רבנים, האחד הרב ר׳ מאיר אבד״ק קראקאָוויץ, והשני הרב הגדול ר׳ יוסף קלוגער אשר נתמנה אחרי מות אביו למלאות מקומו בעיר גריידינג.

בנו השלישי (של הגאון הטו״ז) היה הרה״ג מו״ה ישעיה הלוי (עיין עליו למעלה בהערה זו).

ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הגאון הטו״ז: הראשון במעלה הוא הגאון המפורסם מו״ה מאיר מן משפחת היילפרין אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר לובלין. ונח נפשיה דרב מאיר שם ביום ה׳ לחודש מרחשון תפ״ג. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הגאון בעל טו״ז, והיא ילדה לו בן ובת: בנו ה״ר דוד מלובלין היה חתן הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק האלברשטאדט. ובתו היתה אשת הרה״ג מו״ה יחזקאל סג״ל לנדא מגהיג המדינה מעיר אפטא (ראה מ״ש אצל אפטא ע׳ 15־16 וע׳ 54). — חתנו השני היה ה״ר גד (ע״ע בכלילת יופי ח״א דף נ״ט ע״ב). — השלישי היה הרב הנגיד ר׳ אברהם פרנס מדובנא, בנו של הרה״ג מו״ה זאב וואָלף אבד״ק אַליק (חתן הגאון מו״ה שלמה ב״ר יהודה אבד״ק פוזנא ור״מ בקראקא), בן הגאון מו״ה זאב וואָלף חתן מהרש״ל (מג״י היילפרין 57, קריה נשגבה סי׳ קס״ג, עיר דובנא עמ׳ 31). הג״מ זאב וואָלף חתן מהרש״ל היה בשחרותו ר״מ בלובלין, ואח״כ שמש ברבנות בעיר פרג, ובסוף ימיו היה אבד״ק פוזנא. — להפרנס ר׳ אברהם מדובנא היה לו בן ושמו דוד פרנס בעיר דובנא, ולזה האחרון שני בנים גדולים אנשי שם. שם האחד ר׳ משה פרנס המדינה בוואָלהלין אבי העשיר ר׳ דוד פרנס בדובנא. וימת שם דוד ביום י״ג אדר ראשון שנת תקפ״א, ושם אשת דוד אסתר בת הרה״ג ר׳ צדוק [חריף] הידוע בשם „ר׳ צדוק דער רייבער״, בנו של הגאון המפורסם מו״ה פנחס משה חריף אבד״ק לבוב, והיא ילדה לדוד בנים ובנות. בנו האחד היה הנגיד הקצין בעל בעמיו ר׳ צדוק מרשלקוביץ בדובנא. הוא היה נקרא כן יען הוא ואביו ואבי אביו היו פרנסי המדינה במדינת וואָלהלין, בעבור זה היו הפולנים קוראים אותו בשם „מאָרשאַלעק״, ובכן היה הוא נקרא אצלם מרשלקוביץ, והוא אבי משפחת ברץ (בני ר׳ צדוק) בעיר דובנא עד היום. הוא היה חתנא דבי נשיאה כי אשתו נעכע בריינדיל (מתה בדובנא ביום א׳ ו׳ אדר ראשון שנת תר״ט) היתה בת הרב הגאון החריף מו״ה מרדכי צבי הלוי איש הורוויץ אבד״ק הורחוב, בנו

הראשון של הגאון המפורסם מו"ה יצחק הלוי אבד"ק אה"ו. וימת הגדיב ר' צדוק מרשלקוביץ בעיר דובנא ביום ג' י"ט סיון שנת תקצ"ח, ושם מנ"כ.

ד) הרב הגאון מו"ה יצחק ב"ר יהודה, בתור אבד"ק קאמרני חתום בשנת תמ"ז בפנקס הקהל בעיר לבוב (אנ"ש סי' רפ"ו).

ה) זקיני הגאון מו"ה משה חיים בן ה"ר אליעזר ליזר, ושם אשתו שרה גיטה בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב. משער אני כי הוא הג"מ יהודה ליב סג"ל איטינגא, אשר בסוף ימיו היה אבד"ק לבוב, וימת יהודה בעיר יארטשוב בשנת ת"ק לפ"ק. כאמור, שמש הג"מ משה חיים בשחרותו בעיר קאַמרני. ביום כ"ג אדר תע"ט הסכים שם ע"ס מאמר מרדכי עה"ת, וחתם „גאום הק' משה חיים בן המנוח הקצין המפורסם מו"ה אלעזר מלבוב, חונה בק"ק קמארני ומצ"פ לק"ק זלאטשוב". כאמור, נתקבל בעת ההיא לאבד"ק זלאטשוב, ובשנת תפ"ד נתמנה שוב לאבד"ק לבוב, ועל ידו נדחה הגאון בעל „פני יהושע" מעל כסא רבנותו בלבוב, ושמש שם ברבנות כארבע שנים. בשנת תפ"ח היה נאלץ לעזוב את מקומו ולנוס משם למען הציל את נפשו ממות, וברח לו עירה חאָטין אשר במדינת בעסרביה, וימת שם משה בין שנות תק"א — תקכ"ו ושם נקבר (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד כ"ח).

ו) הרב הגאון החריף מו"ה אהרן. נדפס ממנו דבר אגדה בס' שפתי דעת עה"ת (פיורדא תק"י) בפ' לך, וירא, חיי שרה „בשם הרב החריף הגדול מוהר"ר אהרן זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק קמארני". וכן נדפס ממנו דבר אגדה בס' שכל טוב (דיהרנפורט תצ"ה) בפרשת וירא.

ז) הרה"ג מאיר חז"ק, בנו של זקיני הקצין המפורסם הרופא מומחה לרבים ר' אברהם יצחק חז"ק, הידוע בשם „פורטיז דאָקטיר". בשנת תע"ח בועד הארצות אשר היה בעיר יערסלאב, ישב שם בתור מבורר מגליל פרעמישלא. וכן בועד יערסלאב אשר היה ביום כ"ט אלול ת"ץ חתום שם „הק' מאיר חז"ק חונה בק"ק קמארני מבורר מפרעמישלא". משם נתקבל שוב לאבד"ק מאשטשיסק. בועד יערסלאב בשנת תקי"ב, אשר שם החזיקו בימין הג"מ יהונתן אייבשיץ בנידון הקמיעות, היה הוא ג"כ בתוך אותו המנין, וחתם שם בתור מבורר מן מדינת פולניא הגדולה. בשנה ההיא הסכים על הדפסת הש"ס דפוס אמ"ד. איפה מת ונקבר נעלם מאתנו. בנו הרה"ג מו"ה צבי הירש היה אבד"ק דאָברמיל (ראה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" ע' פ"ב בהערה).

ח) הרה"ג מו"ה יעקב משה צבי בן הרה"ג מו"ה נתן הכהן ראב"ד בעיר קמארני. הסכים ביום ר"ח טבת תקט"ו ע"ס פורת יוסף שחיבר הגאון בעל פרי מגדים, וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ועירו „יעקב משה צבי באמ"ו הרב המאוה"ג מו"ה נתן כ"ץ חו"ק קאמארנא". ונח נפשיה דרב יעקב בעיר לבוב (אנ"ש סי' תפ"ח, וראה שם בעמוד רמ"ח).

ט) הגאון הגדול מו"ה שאול בן הגאון המפורסם מו"ה מאיר מרגליות בעל מחבר ספר שו"ת מאיר נתיבים. בשחרותו שמש ברבנות בעיר זבאריז. בשנת תקי"ב כבר ישב על כסא שם (שו"ת מאיר נתיבים סי' ל"ו). משם נתקבל שוב לאבד"ק קמארני, ובשנת תקי"ח כבר שמש שם ברבנות (שם סי' ע"ט). שם הסכים ע"ס גנת ורדים מאת הגאון בעל פרי מגדים (פפד"א תקכ"ז), וגם נדפס ממנו שם דבר חדוש בכלל נ"ט. בסוף ימיו נתקבל שוב לאבד"ק לובלין, וימת שם שאול, ומילא מקומו אחריו בנו הגאון מו"ה צבי הירש מרגליות (ע"ע בספרי „כתבי הגאונים" עמוד צ"ה).

י) הרה"ג אריה יהודה ליבש וואהל, בן הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש מזאמושטש, מח"ס שו"ת תפארת צבי, כמבואר בפנים.

יא) הרב הגאון מו"ה מרדכי הלברשטאם בן הגאון מו"ה שמחה אבד"ק דעסויא (ראה מ"ש אודותיו במאמרי „עיר דעסויא ורבניה", הנדפס בירחון אוצר החיים שנה ו'). ואביו של זה האחרון היה הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש חריף אבד"ק הלברשטאדט כנודע. למרדכי יולד בן והוא הרב הגדול מו"ה חיים הלברשטאם מעיר קמארני, חתנא דבי נשיאה של אא"ז הגאון המפורסם מו"ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד"ק סטאניסלאב, ולו בן הוא ניהו הרב הגדול הנגיד מו"ה יצחק הלברשטאם מקראקא, גיסו של הג"מ דובערש מייזעלש אבד"ק קראקא.

טו) **הרה"ג מו"ה יוסף בן ה"ר ברוך מארץ יון.** שמש ברבנות בעיר מעזריטש וכן בעיר בומסט[5]) שלכל צרכי ציבור היתה שייכת העיר הזאת בעת ההיא לעיר מעזריטש. ובעת אשר בעיר גרידץ לא היה אב"ד קבוע, דהיינו בין מלכא למלכא, שמש הוא ג"כ ברבנות בעיר הזאת. בעת אשר שמש בשלש קהלות הנזכרות יחד, הסכים בחודש מרחשון שנת תקנ"ח ע"ס זרע קודש, שחיבר ה"ר משה ב"ר אליעזר פייביש מזלאָטווא (ברלין תקנ"ח), וחתום שם: „יוסף בה"ר ברוך ז"ל מארץ יון אבד"ק מעזריטש, בומסט וגרידץ ואגפיה". אביו הוא הקצין הידוע הגביר ר' ברוך בן הרב המאוה"ג מו"ה דוד, אשר היה דר בעיר ביאלי. בשחרותו למד ר' ברוך בישיבתו של הגאון בעל פני יהושע בהיותו אבד"ק ברלין. כאשר נתעשר היה חשוב גדול אצל שר האוצרות של מלכות פולניא האדון שידלוניצקי וכן אצל המיניסטר ברילל של מלכות זאכסן. בעת המחלוקת הידועה אודות הקמיעות אשר נתן הגאון מו"ה יהונתן אייבשיץ

יב) הרב הגדול מו"ה אלעזר בן הרה"ג מו"ה משה ישראל איסר אבד"ק פרעמישלאן, וזה האחרון היה בנו של אותו צדיק הגאון המפורסם מו"ה יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא, חתן הגאון בעל נוב"י כידוע.

יג) הרה"ג מו"ה יעקב בן הרב הגאון מו"ה עקיבא. שאלה אחת נדפסה ממנו בשו"ת השיב משה (חאו"ח סי' י"ט), וחתם עצמו שם בשמו ושם אביו ועירו „עקיבא בהרב הגאון האמתי אור עולם מו"ה יעקב ז"ל האב"ד דק"ק קאמרני ואגפיה".

יד) הרה"ג מו"ה יהושע העשיל תאומים בן הגאון המפורסם מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק. הוא הו"ל את הס' ברוך טעם מאת אביו הגאון זצ"ל.

5) בומסט הנקראת בשפה פולנית בַּאבי־מאָסט היא עיירה במחוז פוזנא אשר בפולניא הגדולה. בסוף מאה החמישית לאלף הששי כבר גרו שם יהודים. בשנת תקנ"ג היה מספרם מאה וחמישים נפש. בשנת תקנ"ט חיו בה מאתים וחמשה. בשנת תקפ"ז עלה מספרם על ארבע מאות נפש. אך מן העת ההיא היה מספרם הלוך וחסור. בשנת תרי"ז היו שם רק שלש מאות נפש יהודים, ובשנת תרס"ג נתמעטו עד כדי חמישים ושבעה נפש. בתחילה, כאשר היתה רק עדה קטנה, היתה שייכת לכל צרכי ציבור לעיר מעזריטש הסמוכה לה, והרב אבד"ק מעזריטש היה ג"כ רב הקהלה הלזו. ובכן תבין מה שחותם עצמו הרב ר' יוסף ב"ר ברוך מארץ יון בשנת תקנ"ח „אבד"ק מעזריטש ובומסט וגרידץ ואגפיה". אולם אח"כ כאשר נתרבו היהודים בתוכה, עד כי בשנת תקפ"ז עלה מספרם על ארבע מאות נפש, אז קבלו עליהם רב ואב"ד מיוחד אשר היה משמש ברבנות בעיר זו בלבד, ומן העת ההיא לא היתה עוד מצודתו של האבד"ק מעזריטש פרוסה על קהל ישראל אשר בעיר בַּאבי־מאָסט. הרב הראשון אשר שמש שם ברבנות היה הרב הגדול מו"ה יצחק לעווי מתלמידי הגאון ר' אברהם טיקטין (ראה עליו אצל גרידץ סימן י"ז) אשר למד אצלו בשנות תקע"א־תקע"ב, בעת אשר שמש ברבנות בעיר גלוגא רבתי. הר' יצחק לעווי היה יליד עיר קראָטשין. בשנת תקפ"ו כבר שמש שם ברבנות, משם נתמנה שוב לאבד"ק דברזיצה, ואח"כ בעיר פין, ובסוף ימיו נתקבל לאבד"ק שילדבערג, וימת שם בשנת תרי"ח. אחריו נתמנה שם לאב"ד הרב ר' יהודה ליבש אשר תשובה אליו נדפסה בספר שו"ת מהר"ם יפה (האמבורג תרי"ב) בסי' צ"ח. הרב השלישי וגם האחרון אשר שמש שם ברבנות היה הרב מו"ה יוסף לאבאָשינסקי מתלמידי הגאון רעק"א זצ"ל, אשר תשובה אליו נדפסה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' ק' בהיותו עוד אבד"ק בַּאריק. הוא היה יליד עיר גנעזין, ומעיר בומסט נתמנה שוב לאבד"ק צירקא, ארנסוואלדע, ובַּאריק, וימת שם בשנת תרנ"ד. אלה הם רבני בומסט מזמן ראשון עד זמן אחרון.

זצ״ל, עמד הוא לימין רבו בעל פני יהושע. כאשר החרים זקיני הגאון מו״ה יעקב חיים אבד״ק לובלין ואתו עמו אביו הרב הגדול הפרנס ויושב בראש ועד ד״א של מלכות פולניא הגביר ר׳ אברהם ר׳ חיים מלובלין, השתדל הוא אצל הרשות לשים את זקיני ה״ר אברהם ר׳ חיימש בבית הסוהר ולהדיח את בנו הוא זקיני הג״מ יעקב חיים ממשרתו בתור אב״ד בעיר לובלין על זמן מה, כעדות עצמו במכתבו מן יום י״ז אלול תקי״א, אשר כתב לזקיני הגאון המפורסם מו״ה אריה ליב אבד״ק אמ״ד (תורת קנאות לדו״ז הגאון יעב״ץ עמ׳ קכ״ג, קכ״ו). בשנת תקי״ט עשו שני האנשים המצוינים האלו שלום ביניהם, וזקיני הפרנס הועד דד״א ה״ר אברהם ר׳ חיימש מלובלין[6]) כרת עמו ברית להחרים, לנדות ולרדוף את הכת ש״ץ שר״י עם יעקב פראנק בראשם ועדתו. ויען ששניהם היו חשובים מאד אצל הממשלה השתדלו אצלם, שהכת הלזו היתה נאלצת להתנצר ולהפרד מתוך קהל עדת בני ישראל, ולא יהיו עוד אבן נגף לבית ישראל (ראה בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ קכ״ד בהערה שם). מלבד בנו הנזכר היה לו לה״ר ברוך מארץ יון עוד בן אחר ושמו אלעזר אשר לקח לו לאשה את נחמה בת דו״ז הגאון יעב״ץ, אשר ילדה לו אשתו השניה שרה בת הראש ומנהיג ר׳ נפתלי הירץ מעיר הלברשטאדט. ותמת נחמה בחיי אביה ביום ג׳ י׳ לחודש אלול שנת תקל״ה בעיר אלטונא.

---

6) זקיני „הרב הגדול המופלג המפורסם, שר וגדול ליהודים, פרנס (היינו יושב ראש) ורועה נאמן דד״א״ (לשון החרות על לוח מצבתו) הר״ר אברהם בן „האלוף הגדול ר׳ חיים, בן האלוף מוהר״ר שמואל ז״ל. בהאלוף מו״ה ואַלף ז״ל״ (לשון החרות על מצבת אביו ה״ר חיים בלובלין), הנודע בשם ר׳ אברהם ר׳ חיימש מלובלין, היה חוסה בצל החכמה ובצל הכסף, וזכה לבנין וחתנין רבנן מהם גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה עד ימינו אלה, כי יצא ממנו דור ישרים יבורך, בנים ובני בנים רבנים גדולים יושבי על מדין בקהלות חשובות ונכבדות במדינת פולניא משך איזה דורות. אביו „האלוף הגדול״ מוהר״ר חיים נפטר בלובלין ביום ש״ק עשרה ימים לחודש שבט שנת תס״ז לפ״ק, ושם מנ״כ. — ושם אשת האלוף ה״ר חיים מלובלין, הדסה בת הפרנס ומנהיג המדינה ה״ר בנימין וואַלף היילפרין מלובלין. כפרנס הסכים בין מנהיגי הארצות בשנת תנ״ג בועד יערסלאב ע״ס בית יעקב, שחיבר הרב הגאון מו״ה יעקב ב״ר שמואל אבד״ק צויזמר (דיהרנפורט תנ״ו) וחתם „בנימין וואַלף ב״מ אברהם ר״ל (ר׳ ליפמנש) זצ״ל היילפרין מלובלין״. ואברהם היה חתנא דבי נשיאה של הגאון מהר״ם מלובלין, ובעבור זה כותב הגאון בעל בית שמואל אחרון בשער ספרו, שהוא „דור שביעי להגאון מהר״ם מלובלין״, יען אם אביו מרת הדסה היתה בת ה״ר בנימין וואַלף בן ה״ר אברהם חתן מהר״ם מלובלין. כאמור, היה הפרנס ה״ר אברהם ר׳ חיימש מופלג בעשירות, נגיד ונדיב, אוהב צדקות, אשר צדקת פזרונו נודעה בשער בת רבים, רחים ומוקיר רבנן ועסקן צבורי במדינת פולניא בימים ההם ובזמן ההוא. הוא יסד בעיר לובלין בית המדרש לתורה ולתפלה, בית אולפנא רבתי, שם ישבו ת״ח מובהקים ללמוד תורה יומם ולילה, והוא היה מחזיק אותם למען יוכלו להגות בתורה באין מפריע. גם הרה״ג מו״ה צבי הירש אבד״ק אַליק ואח״כ ראש ב״ד בעיר לובלין, היה ג״כ מלומדי בית מדרשו, כעדות עצמו בשער ספרו „בית לחם יהודה״ על יו״ד (זאַלקווא תצ״ג) שהיה „אחד המיוחד בבית מותבא רבא של הראש והטפסר הנגיד הקצין מוהר״ר אברהם בהקצין מוהר״ר חיים יצ״ו״. הבית המדרש הזה גם היום על תלו בנוי, ונקרא בשם „פרנס בית המדרש״. — ושם אשת אברהם פיגלא בת הרה״ג מו״ה יוסף אבד״ק אַפּאַטשנאַ. וימת יוסף

בעיר לובלין בשנת תצ"ו. אביו של ר' יוסף ר' צבי הירש מזאָלקווא היה מנהיג העיר, החתום בין ראשי העדה ביום ב' ט' תמוז שנת תי"ט בפנקס הקהל שם, "ונאום הקטן צבי הירש ר' פישלש מלבוב" (קריה נשגבה סי' רס"ג). וזה האחרון הוא הרה"ג מו"ה אפרים פישל אבד"ק לוקאָב ופרנס המדינה דגליל לבוב (דור ישרים, מאת החכם יוסף כהן צדק, עמוד כ"ז. וראה ספרי "כתבי הגאונים" עמ' נ"ז). ומשער אני כי אשת הרה"ג מו"ה יוסף אבד"ק אַפּאָטשנאָ או אשת ר' צבי הירש מזאָלקווא היתה נכדת הגאון מו"ה אריה ליב הגבוה אבד"ק קראקא. ובעבור זה תבין מה שקורא הגאון בעל בית שמואל אחרון בספרו עה"ת פרשת שמות את הגאון מו' אריה ליב בשם "מורי זקיני".

כמו אביו הקצין ה"ר חיים אשר היה פרנס הועד דד"א בפולניא, נתמנה הוא ג"כ לאחד ממנהיגי הוע"ד דד"א. בשנת תצ"ב השתתף באספת הקהלות של מחוז לובלין, ובשנת תצ"ט היה אחד מן מנהיגי הועד ביערסלאב בא כח עיר מולדתו לובלין. כאמור, היה הוא עסקן צבורי במשך רוב ימי חייו, ובהיותו מופלג בעשירות, רבה השפעתו איצל שרי המדינה בכלל והרשות בפרט. הוא היה מתאמץ למאחז פני כסא של היושב ראש בועד ד' ארצות של מדינת פולניא, אבל כל זמן שידו של הפרנס דגליל פוזנא דהיינו פולניא הגדולה הוא ה"ר אברהם בן הרה"ג מו"ה יוסף יאָסקא אבד"ק זלאָטוי, מליסא, היתה תקיפה אצל הממשלה, לא עלה בידו לקבל המשרה החשובה היותר גדולה אצל היהודים בפולניא, להיות נשיא ישראל, היינו יושב ראש בועד ארבע הארצות אשר בפולניא, כי הפרנס ה"ר אברהם ב"ר יאָסקי מליסא התנגד לו בדבר זה בגלל נטיתו אחר הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ בשעת המחלוקת בנידון הקמיעות. וכן הקצין ה"ר ברוך מארץ יון סוכן החצר של המיניסטר ברייל של מלכות זאכסן אשר היה מחותנו של דו"ז הגאון יעב"ץ (ראה בפנים ובספרי "כתבי הגאונים" עמ' קכ"ד) התנגד בדבר הזה אודות הסכסוך שבין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ ובין הגאון יעב"ץ, שהוא עמד לימין מחותנו הגאון יעב"ץ, ואחד היה אברהם אשר עמד לימין הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ זצ"ל. כי בר"ח אייר שנת תק"א הוכרז חרם חמור על הדוברים על הגאון מו"ה יונתן עתק, מאת הגאון הוא זקיני מו"ה יעקב חיים אבד"ק לובלין, ואתו עמו אביו הפרנס ה"ר אברהם ר' חיימש. אודות הדבר הזה ואודות החרם אשר הוטל על הגאון יעב"ץ ואתו עמו הרב הגדול מו"ה נחמיה רישר ור' משה מאי ממיץ, השתדלו מגדיו הנזכרים אצל הרשות להדיח אותו ממשרתו ושמו אותו בבית הסוהר על כמה ימים, וכן את בנו הג"מ מו"ה חיים הדיחו מן כסא רבנותו בלובלין (ראה בספרי שם). אולם כעבור שנתים ימים היתה ידו על העליונה אצל הרשות, ותפס המשרה הכבודה הלזו להיות נשיא ישראל ולישוב ראש בועד ד"א במדינת פולניא. בהיותו היושב ראש בועד הארצות פעל בועד יערסלאב, אשר היה ביום ב' מרחשון שנת תק"ד, להחרים ולנדות את כל האנשים הדוברים על הג"מ יונתן אייבשיץ עתק, וגזר לשרוף בפומבי את כל כתבי מתנגדיו בדבר הזה. והסכימו לדבריו ראשי ומנהיגי הועד דד"א, ובאו שם עה"ח "כ"ד רוזני נגידים רבנים מפורסמים ראשי ב"י ומנהיגי ד"א יצ"ו בצירוף כבוד הרב התייר הגדול הנגיד והנדיב הקצין המפורסם אביר הרועים, פ"ה (פרנס הועד) דד"א יצ"ו", והוא חתום שם ראשון "נאום הק' אברהם ר"ח מלובלין פ"ה דד"א יצ"ו" (לוחות העדות).

בשעת נשיאותו בתור פרנס הועד דד"א חלה תקופה קשה ליהודי פולניא. בשנת תקי"ג היתה עלילת דם בעיר זיטומיר, בשנת תקט"ז שוב בעיר יאמפלא, וצמיחת כת יעקב פראנק שר"י, הם כת מאמיני ש"ץ אשר עשו את כל הקהלות אשר בפולניא כמרקחה ונחלק העם לשני מחנות, אשר קצתם נטו אחרי כת ש"ץ שר"י, ובזדון לבם הרע התחילו בשאט נפש לעבור על כל מצות התורה, ומעמד ומצב היהדות היה ברעה. אז היו ידיו של ה"ר אברהם ר' חיימש מלאות עבודה, לעמוד בפני הרעה הנשקפה על היהודים אשר בפולניא. בעת ההיא עשה שלום עם הקצין ר' ברוך מארץ יון אשר היה מנגדו לפנים, ושניהם יחד השתדלו אצל הממשלה לדרוש מאת יעקב פראנק ועדתו שימירו את דתם, כי דת וכת חדשה לא תתן הרשות להיות עוד בארץ. ובכן היו המה נאלצים להמיר דתם בדת השולטת, דת הנוצרים, למען לא יהיו עוד לנגף ולמכשול לבית ישראל. אחרי הדברים האלה משך ה"ר אברהם ר"ח את ידו מעבודת הציבור, והקדיש את שארית ימיו לתורה ולתעודה בבית המדרש אשר יסד בלובלין שקיים עד היום. ויגוע אברהם

וימת זקן ושבע ימים ובשם טוב העולה על כולנה ביום ב׳ ט״ו מרחשון שנת תקכ״ג בעיר מולדתו לובלין. כשלש שנים לפניו מתה עליו אשתו בשנת תק״ך. על מצבתו חקוקה צורת אשה, מחזיקה חץ וקשת, סמל כי כל ימיו יצא בחרב ובחנית ובחץ וקשת לקראת אויבי ישראל ולהגן בעד עמו בכל עת ושעה. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו בלובלין:

„עטרת מלך וקשת בראשה! ט״ו מרחשון תקכ״ג ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה לפ״ק. היום הזה נפל שר וגדול ליהודים, כל מרי נפש ישבעו נדודים, שמו נודע בשער בת רבים, שם ושבח אחודים. הוא אברהם בצדקו הלך למנוחה, יעמוד בגורלו לקץ הימין בין העומדים. ה״ה הרב הגדול המופלג המפורסם מוהר״ר א ב ר ה ם בן האלוף ר׳ חיים, ר״ש ר״ו, ד״א פרנס רועה נאמן, צדקת ד׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. וד׳ ברך את אברהם בכל נפטר ונקבר ביום ה׳ תנצב״ה (דעת קדושים „אבני קודש״ סי׳ 38).

כאמור, וד׳ ברך את אברהם בכל, בעושר וכבוד ובבנים גדולים אדירי התורה יושבי על מדין וחתנין רבנן אשר שמשו ברבנות בקהלות היותר גדולות והיותר חשובות בישראל. כפי המסורת היו לו שמונה בנים, ואנכי מצאתי שהיו לו ששה בנים ושלשה חתנים לוקחי בנותיו, ואולי אחת מבנותיו היתה נשואה פעמיים לאנשים נפרדים, בעבור זה היו לו ג׳ חתנים לוקחי בנותיו. ואלה תולדות אברהם: בנו הראשון היה הרב הגאון הגדול בדורו מו״ה (יעקב) חיים אבד״ק לובלין. הוא היה נקרא חיים על שם אבי אביו הקצין הפרנס ר׳ חיים מלובלין שנפטר בשנת תס״ז. בהיותו עדיין נער ניכר כי לגדולות נוצר כי חונן היה מאת ההשגחה בכשרונות נעלים בשכל כביר חד וחריף ויודע היה להשיב על אתר על דבר קשה בלי שום עמל ויגיעה כלל. בהיותו ילד בן תשע שנים כבר נכבדות מדובר בו עם בת הגאון המפורסם מו״ה יונתן אייבשיץ אשר היה בעת ההיא דרשן בפרג, וכן עם בת הקצין הרופא המומחה פרנס הועד דד״א ר׳ אברהם יצחק חז״ק שהיה נקרא בשם „פורטיז דאַקטיר״. אביו ואמו לא היו יכולים לשית עצה בנפשם מה לרחק ומה לקרב. בעבור זה נמנו וגמרו לשאול את פי הנער, ואת אשר יבחר בו הוא יהיה לו לחותן. המה שאלו את בנם הקטן למי יותן היתרון להתחתן עמו? והוא השיב כי חפץ בבת אברהם יצחק הוא פורטיז דאַקטיר. וכאשר שאל אותו אביו, וכי עינך נתת בממון? כלום חסר לך בבית אביך כסף או זהב! הלא הרב ר׳ יונתן אייבשיץ הוא אחד מן הגאונים האדירים ואביר החריפים בדור הזה! ואצלו תוכל להשתלם עצמך ביתר שאת ויתר עז בהליכות התלמוד. אז השיב לו בנו הקטן תוך כדי דיבור תשובה נצחת: ר׳ פורטיז דאַקטיר הוא מופלג כל כך בעשירות, כי יוכל לשכור לי את ר׳ יונתן פרענגיר (אייבשיץ) למלמד עבורי. ובכן נתחתן עם הקצין ר׳ פורטיז דאַקטיר אשר נתן לו את בתו חיה לאשה. חותנו שלח אותו עירה פרג ללמוד בישיבתו של הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ, אצלו השתלם בהליכות התלמוד איזו שנים והיה מגדולי תלמידיו המובהקים, עד אשר נעשה לאחר מרבני גדולי הזמן. בשחרותו נתמנה לאבד״ק יערסלאב, במקום אשר היה דר שם לפנים חותנו הקצין ר׳ פורטיז דאַקטיר (ראה מ״ש בזה בספרי „תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים״ עמ׳ ע״ט), שהיתה לו שמה השפעה גדולה אצל הרשות, בעבור זה נתקבל שמה לאב״ד אף בהיות טל ילדות עליו, והוא שמש שם ברבנות עד שנת תצ״ז. כי נח נפשיה דרב יצחק הוא פורטיז דאַקטיר, אַז אביו הקצין אשר כבר היה בעת ההיא פרנס הועד דארבע הארצות של מדינת פולניא, השתדל עבורו להשיבו על כס הרבנות של עיר המהוללה קהלה הראשית שבמדינה עיר לובלין. בשנת תקי״א, כאשר יצא דו״ז הגאון יעב״ץ לערער על הקמיעות שנתן הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ שנמצא בהם שמץ פסול, וכן הרה״ג מו״ה נחמיה רישר אב״ד דמדינת לוטרינגען ודיין בעיר מיץ, ואתו עמו הגיד ר׳ משה מאי פו״מ דק׳ מיץ, אשר הוציאו ג״כ קמיעות שנתן הגאון מו״ה יונתן בהיותו אב״ד שמה, והמה מצאו בהם שמץ פסול. אז קם הגאון מו״ה (יעקב) חיים אבד״ק לובלין לקנאות קנאת רבו, והוא עם בית דינו הצדק יחד עם גדולי וחכמי העיר ההיא ובראשם אביו הפרנס ר׳ אברהם ר״ח, הטילו חרם חמור על דו״ז הג׳ יעב״ץ וה״ר נחמיה רישר ור׳ משה מאי, יען הוציאו לעז על גאון ישראל וחשדוהו על דבר מה שאין בו. הדבר הזה עשה רושם גדול במחנה העברים, ואוהבי ומעריצי הגאון יעב״ץ, ומגדי הגאון מו״ה יונתן יצאו לריב

טז) הרב הגאון מו"ה מאיר בן ה"ר אהרן.

יז) „הרב הגאון הצדיק האמתי" (לשון גיסו הגאון בהקדמת ספרו פתח הבית על חו"מ, דיהרנפורט תק"פ) **מו"ה יצחק מרדכי בן הרב מו"ה ברוך ז"ל.** הוא היה מילידי עיר קראַטשין. בשחרותו למד בישיבת הגאון האדיר מו"ה יהונתן אייבשיץ זצ"ל, ונשא אשה את יוטא בת הגאון ר' גדליה טיקטין אבד"ק לונטשיץ. בראשית שנת תקנ"ה נתמנה לאבד"ק גרידץ, ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו הוא יום ו' לחודש אלול שנת תקע"ג. באסיפה אשר היתה ביום ד' ח' אלול תקנ"ז, הוא היה ג"כ באותו הועד בעיר קלעטשאווא, וחתום שם: „יצחק מרדכי חונה בק"ק גרידיץ" (ירחון 1915 ע' 296). נמצא אתי פסק דין בכת"י מן שנת תקנ"ט והוא חתום שם יחד עם בית דינו „נאם יצחק

עמו, וגם הגאון המפורסם מו"ה יהושע העשיל לבוב אבד"ק שוואבאך וכל מדינת אנשבאך וכתב לאחיו הצעיר הוא זקיני הגאון מו"ה משה לבוב שהיה בעת ההיא משנה לרב המדינה היינו במקום אב"ד דמדינת מעהרין ואיתן מושבו היה בעיר ניקולשפורק, להזהיר את קרובו הגאון מו"ה יעקב חיים לבטל החרם ויחזור מדיבורו ולבקש מחילה מהם, ואם לאו יצאו עליו ביד רמה להחרימו ולנדותו. גם הפרנס דד"א ה"ר אברהם בן ה"ר יוסף יאַסקי השתדל אצל הרשות לדחות לפי שעה את הג"מ חיים מן רבנותו מעיר לובלין, וגם שמו את אביו בבית הסוהר על ימים אחדים. ויעקב חיים הלך לדרכו בדרך כל הארץ ביום א' ר"ח אלול שנת תקכ"ט בעיר לובלין, ושם מנ"כ. וזה נוסח מצבתו שם:

> צנצנת המן פה נטמן. על זה יבכו כל בית ישראל, שנפל הכותרת, שר גדול הדור בישראל, ראש גולת אריאל שהרביץ תורה בישראל, שמו נודע ומפורסם ערוגת הבושם, לשבח בכל תפוצות ישראל מו"ר הרב הגאון מו"ה יעקב חיים זצלה"ה אב"ד ור"מ דק"ק לובלין והגליל יצ"ו, בהרב הטפסר פני הדור מו"ר אברהם זצ"ל, ושבק חיים לנו, ונפטר ביום א' ר"ח אלול תקכ"ט לפ"ק.
>
> (מעבר השני) פה נטמן הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יעקב חיים אב"ד ור"מ דק"ק לובלין, בהרב הפרנס דד"א מוהר"ר אברהם ר"ח, נפטר ר"ח אלול, תקכ"ט.

והוא פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הרופא פורטיז דאַקטיר, והיא ילדה לו בן ובנות שתים, ותמת היא ביום ט"ו אייר תקי"ב בלובלין. אחריה לקח את בת אחותו בת גיסו הוא זקיני הגאון מו"ה יעקב יצחק הויכגעלעהרטער אבד"ק זאמושטש, ושמה חיה, אבל היא לא ילדה לו בנים. אחרי מותו ותלקח חיה ביתה שאול הוא זקיני הגאון מופת הדור מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד, ותהי לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו הינדא בת הגאון ר' אברהם כהנא אבד"ק אוסטרא, והיא ילדה לשאול בת ושמה נחמה אשת הרה"ג מו"ה יעקב מאיר הלוי איש הורוויץ בנו של הגאון מו"ה פינחס הלוי אבד"ק ספד"מ בעל הפלאה. וימת יעקב מאיר בהיותו עוד רך בשנים בשנת תקמ"ב בהיותו בן כ"ו שנים. — ואלה תולדות יעקב חיים אבד"ק לובלין. בנו הרב הגאון מו"ה יצחק אבד"ק טאַרנא, היה חתן הרב הגאון מו"ה משה לבוב רב המדינה של מדינת מעהרין. וליצחק בת ושמה פיגלא אשת זקיני הרב הגאון מו"ה חיים הויכגעלעהרטער ז"ל אבד"ק הרובשוב, ומתו שניהם בירח אחד הוא חודש אדר שנת תקס"ט בעיר גראבאַוויץ (תולדתו כתבתי בארוכה במאמרי „עיר הרובשוב ורבניה" הנדפס בהצופה לחכמת ישראל שנה ט"ו סי' י"א עמ' צ"ו), והניחו אחריהם בן יחיד והוא הרב הגדול מו"ה משה יעקב הויכגעלעהרטער מקראקא, אשר בתו הבכירה מרת אסתר פיגל ציפרעס היתה אם אמי הרבנית מרת צפורה ע"ה

מרדכי חופ״ק גרידץ יע״א, ונאום הצעיר יששכר בער ממעזריטש, ונאום הק׳ אריה ליב בהרב הגאון מו״ה אהרן זצ״ל, ונאום הק׳ יעקב שמואל מליסא״. אצלו נתחנך גיסו אחי אשתו הגאון המפורסם מו״ה אברהם בן הגאון מו״ה גדליה טיקטין, שהיה ילד קטן בן שבע שנים במות עליו אביו הגאון זצ״ל, וזה האחרון ביקש מאתו קודם מותו לקבל את בנו יחידו לביתו ולשים עין פקוחה עליו, לגדלו ולחנכו על ברכי התורה והיראה. הוא קיים את צוואת חותנו ולקח אותו לביתו והושיב אותו בין ברכיו עד אשר נעשה לגפן אדרת לכבוד ולתפארת מגדולי הרבנים בזמנו. בשחרותו נתמנה אברהם לאבד״ק לונטשיץ במקום אשר שמש לפנים אביו הגאון זצ״ל. לאחר מכן נתמנה שוב לאבד״ק גלוגא רבתי, ובשנת תקע״ו לאבד״ק ברעסלא והמדינה. ונח נפשיה דרב האי גאון שמה ביום ד׳ כ״ב טבת שנת תקפ״א, ושם חלקת מחוקק ספון. חיבר ספר פתח הבית, חלק אחד נדפס בדירהנפורט בשנת תק״פ ועל חיו״ד בקראקא בשנת תרנ״א. הספידו הגאון מו״ה יעקב מליסא ושאר גדולי הדור.

שמתה בקראקא ביום ש״ק א׳ דר״ח טבת שנת תרפ״ח לפ״ק. חתניו לוקחי בנותיו (של הג״מ יעקב חיים אבד״ק לובלין) היו: זקיני הגאון המפורסם מו״ה יוסף הוכגעלעהרטצער אבד״ק זאמושטש מח״ס משנת חכמים על הרמב״ם, ושם אשתו צפורה. — הרב הגאון מו״ה אברהם הכהן מזאמושטש אבד״ק טארלא. מח״ס שו״ת בית אברהם (ברלין תקנ״ג) אשר לקח את בתו לו לאשה אחרי מות אשת נעוריו שינדל בת הרב הנגיד רחים ומוקיר רבנן ר׳ משה מזאמושטש (אבי הגאון מו״ה שלמה אבד״ק חעלמא־לבוב, מח״ס מרכבת המשנה על הרמב״ם). אם ילדה לו בנים או בנות לא נודע לי. כל אלה בית יעקב חיים אבד״ק לובלין זצ״ל.

בנו השני (של הפרנס ר׳ אברהם ר״ח מלובלין) היה הרב הגאון מו״ה משה פנחס אבד״ק סוירז. הוא נשא אשה את רבקה בת פרנס המדינה היינו היושב ראש בועד דגליל לבוב, מו״ה ישראל איסרל מזאלקווא, אשר אביו הרב הנגיד ר׳ מרדכי (הי׳ נקרא ר׳ מרדכי ר׳ ליבשס, ע״ש חותנו ר׳ אריה ליב הכהן) היה בנו של הרב הגאון מו״ה ישראל איסרל אבד״ק לובלין, בן הגאון מו״ה משה בעל מהדורא בתרא חתן מהרש״א. כאמור, שמש בשחרותו ברבנות בעיר סוירז. שמה הסכים ביום ב׳ י״ד אייר שנת תק״ז ע״ס ברכת יוסף ואליהו רבה עה״ת (זאלקווא תק״ז) וחתם „הצעיר משה פנחס החונה בק״ק סוירז ואגפיה״. ביום ה׳ טבת תק״ח נתמנה שוב לראש ב״ד בעיר זאלקווא. בתור ראש ב״ד בזאלקווא הסכים שם ביום ב׳ ט׳ אלול תק״ח ע״ס נטע שעשועים על מסכתות (זאלקווא תק״ח) ועוד על ספרים שונים. אחרי מות חותנו הפרנס דגליל לבוב ה״ר ישראל איסרל שנפטר בשנת תק״ט בערך, אז נתמנה על מקומו לפרנס המדינה היינו ליושב ראש בועד המדינה של גליל לבוב ה״ר ישכר בעריש מבראדי, והוא נתמנה לנאמן דבית ישראל בגליל לבוב. בתור כזה חתום על החרם הניתן בעיר זאלקווא בשנת תקי״א על הדוברים על צדיק עתק הוא הגאון מו״ה יונתן אייבשיץ אודות הקמיעות, וחתם שם „נאם הק׳ משה פנחס בר״א ר״ח מלובלין נדב״י דד״א״ (לוחות העדות). ביום י״ח חשון תקי״ז הסכים ע״ס מצנפת בד (זאלקווא תקי״ז) וחתם „משה פנחס מלובלין אבד״ק סוירז ונב״י דד״א ופרנס הועד דגליל לבוב״. והנה בשנת תקי״ד, כאשר נתמנה הגאון מו״ה יצחק סג״ל לאבד״ק קראקא, אשר היה לפנים רב המדינה על חצי גליל לבוב (ראה מ״ש בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ ע״ב) ועל החצי השני היה הגאון מו״ה חיים כהן ראפאפורט אבד״ק לבוב, אז ראשי ומנהיגי קהל לבוב ערכו בקשה לפני הרשות למנות את רב עירם לרב המדינה ג״כ ולאחד את שתי המשרות גם יחד כמו שהיה לפנים טרם נתפרדה החבילה ונחלק הגליל לשנים. אולם הפרנס ה״ר יששכר בעריש וכן הג״מ משה פנחס הנאמן דבית ישראל לא הסכימו לזאת, רק נתנו (חסר).

בנו הרב הגאון מו"ה שלמה זלמן טיקטין נתמנה אחריו בשנת תקפ"ד לאבד"ק ברעסלא והמדינה. תשובה אליו נדפסה בשאלות ותשובות חתם סופר. הסכים שם בשנת תר"ב על ספר מאור ושמש עה"ת שחיבר הה"צ מו"ה קלונימוס קלמן עפשטיין זצ"ל. וימת שם שלמה ביום ח"י אדר שני שנת תר"ג. בנו הרה"ג מו"ה גדליה הנולד בשנת תקס"ח נתמנה אחרי אביו לאבד"ק ברעסלא והמדינה, וימת שם ביום ז' לחודש מנחם אב שנת תרמ"ו לפ"ק.

יח) **הרה"ג מו"ה בנימין בן ה"ר משה שרייבער.** תשובה אליו נדפסה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' ל"ה. הוא היה חתן הרה"ג מו"ה יהודה ליב נוימבורג ראש ב"ד בעיר ראוויטש, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה מאיר פוזנר בעל בית מאיר (ראה למעלה סי' א'). נדפס ממנו ספר אם לבינה (ווארשא תרל"ב) על דיני טריפות. בשחרותו שמש ברבנות בעיר שטרים. משם נתקבל לאבד"ק גרידץ, וימת שם ביום כ"ט לחודש שבט תקצ"ט בהיותו בן נ"ז שנים. הניח אחריו בן והוא הרב הגדול מו"ה שלמה שרייבער אבד"ק שילדבערג.

יט) **הרה"ג מו"ה יקותיאל לאזיל בן ה"ר משה אריה.** תשובה אליו נדפסה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' מ"ג.

כ) **הרב הגאון הצדיק המקובל מו"ה אליהו ב"ר שלמה גוט־מאכער.** נולד בשנת תקנ"ו בעיר באָריק מחוז פוזנא. בילדותו למד בישיבתו של הגאון מו"ה יעקב, בעל חוות דעת, בהיותו אבד"ק ליסא, והיה מגדולי תלמידיו אשר העמיד לעת זקנתו. נסמך להוראה מאת הגאון רעק"א, ועל ידי השתדלותו נתמנה ונתקבל לאבד"ק פלעשא היא פלעשען. תשובה אליו נדפסה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' ל"ז. שם שמש ברבנות עשרים שנה. אח"כ נתקבל שוב לאבד"ק גרידץ. בשנת תרי"ח כבר שמש שם ברבנות. משם יצא טבעו בעולם היהדות לצדיק כביר ופועל ישועות ועושה נפלאות, ונהרו אליו כל יודע חולי ומדוה וכל מרי נפש, להתפלל בעדם. בסוף ימיו היה נודע למשגב ונקרא בשם „הצדיק מגרידץ". הוא היה מן הרבנים הראשונים — כמו הרב הגאון מו"ה צבי הירש קאלישער אבד"ק טהאָרן — אשר ראה גאולת ישראל רק בשוב עם ישראל לארצו לעבוד אדמתו כימי קדם. בצדק נוכל לאמר כי הוא היה מן הראשונים אשר חיבת הארץ היתה נוגעת עד לבם הרבה מאד. בועד הרבנים אשר היה בשנת תר"ך בעיר טהאָרן אודות ישוב א"י לקח חבל גדול בדבר הזה ליסד מושבות בא"י על ידי היהודים. הגהותיו על הש"ס נדפסו בש"ס דפוס ווילנא. ואליהו נפטר ועלה השמימה שם בחודש תשרי שנת תרל"ד.

העיר דאָברמיל ורבניה

דאָברמיל הסמוכה לפרעמישלא היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת מן שש קהלות הראשיות שבגליל פרעמישלא, אשר זו האחרונה היתה עיר מרכזית העומדת בראש הגליל, אשר קהלות גדולות וקטנות וישובים הרבה היו שייכים וכפופים לה. ואלה הם שש קהלות הראשיות שבגליל ההוא: דאָברמיל, דראָהביטש, יערסלאב, סטריא, רישא, שינאווע. באמצע מאה הרביעית היתה שם קהלה חשובה עם כל צרכי ציבור. בשנת שפ"ט לפ"ק נבנה שם בית הכנסת בנין של אבנים, אשר היום על תלה בנויה. בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים אלף ומאה וחמשים ושלש נפש.

מן הרבנים אשר שמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) הרב הגאון מו"ה יהושע הלוי, אשר אביו הרב הגאון מו"ה שמואל הלוי אבד"ק רישא, שנפטר שם בער"ח טבת שנת תע"ט, היה בנו של הפרנס דד' ארצות ר' אברהם ב"ר נתן הלוי מעיר קראקא, חתן הגאון המפורסם מו"ה יהושע חריף, מח"ס מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע (עי' בס' „כתבי הגאונים" עמ' ח' הע' ח'). כרב ואב"ד בדאָברימל הסכים בועד יערסלאב ביום כ"ד תשרי שנת תע"ג ע"ס ברית שלום עה"ת (פפד"מ תע"ח). משם נתמנה שוב לאבד"ק טשעכנאווצי ודק"ק סעמייטש ושמש ברבנות בשתי הקהלות גם יחד. ביום ט"ו שבט שנת תפ"ח הסכים ע"ס חקי דרך, וחתום שם „יהושע הלוי מקראקא אבד"ק סעמייטש ובק"ק טשעכנאווצי נאמן ב"י (בית ישראל) דד"א". כאמור, כבר היה בעת ההיא נאמן דד"א ואב"ד בערים סעמייטש וטשעכנאווצי. ביום ו' לחודש אלול שנת תצ"ב הסכים ע"ס יזמרך כבוד, וחתם עצמו בשמו ושם אביו ועיריו „יהושע בהרב שמואל סג"ל זצ"ל מקראקא, החוב"ק טשעכנאווצי וק"ק שעמייטץ, ונאמן ב"י דד"א". וימת יהושע הלוי סמוך לעת ההיא. הוא היה חתנא דבי ריש גלותא, כי לקח לו לאשה את בת הפרנס דד"א הרב הגדול ר' ישכר בעריש מקראקא, בנו של רבנו הגדול רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא. ואלה תולדות יהושע הלוי: בנו הראשון היה הרב הגאון מו"ה ישכר בעריש אבד"ק טשעכנאווצי ונאמן דב"י דד"א. ביום כ"ו לחודש אייר שנת תקט"ז, בהתאסף ראשי עם יחד רבני גדולי הדור ביומא דשוקא בעיר בראדי להחרים ולנדות את יעקב פראנק ועדתו, כת מאמיני ש"ץ, ולהפרישם מקהל הגולה, הוא היה ג"כ בתוך אותה האסיפה וחתום עשירי „הק' בעריש בן הג"מ יהושע אבד"ק טשעכנאב". גם נמצא אתי מכתב אשר כתב לזקני הגאון המפורסם מו"ה שאול אבד"ק אמ"ד והוא מן ר"ח אדר שני שנת

תקט״ז, וחתום שם „הכ״ד נכ״ז (נכד זקנו) המעתיר בעדו הד״ש כל הימים, הק׳ ישכר בעריש סג״ל החופ״ק טשעכנאווצי נב״י דד״א יצ״ו״. גם חתום בהסכמה על הש״ס ד׳ אמ״ד. — בנו השני היה הרה״ג מו״ה שאול הלוי שנתמנה אחרי מות יהושע אביו לאבד״ק סעמייטש. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה אברהם הלוי אבד״ק אליק, ואף הוא היה בתוך המנין אשר החרימו את יעקב פראנק ביומא דשוקא בעיר בראדי וחתום שם „הק׳ אברהם הלוי מקראקא חוב״ק אליק והגלילי״. — בנו הרביעי היה הרב הגאון מו״ה יצחק הלוי אבד״ק דאָברמיל. — ואלה הם חתניו לוקחי בנות יהושע הלוי. הראשון היה הרב הגאון מו״ה צבי הירש אבד״ק קארלסבורג (קאטלבורג). — השני היה הרב הגאון מו״ה זאב וואלף אבד״ק הוסקוב, בנו של הגאון מנחם מענדל אבד״ק פרעמישלא (מגלת יוחסין בראש ס׳ שפתי צדיקים עה״ת, ובספרי „כתבי הגאונים״ עמוד מ״ט).

ב) הרב הגאון החסיד מו״ה יצחק הלוי. נתמנה לאב״ד שם אחרי נסיעת אביו הגאון מו״ה יהושע סג״ל. כנראה נח נפשיה דרב יצחק שם ערך שנת ת״ק לפ״ק. הניח אחריו שני בנים רבנים יושבים על מדין: בנו הראשון היה הרב הגאון הגדול המופלג בחסידות מו״ה שאול הלוי, חתנא דבי נשיאה כי לקח לו לאשה את דינה, בת זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה אריה ליב אבד״ק אמ״ד, בעת אשר היה משמש ברבנות בעיר רישא (ראה מ״ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ח׳ הערה ח׳). — בנו השני היה הרה״ג מו״ה אהרן הלוי אבד״ק הובנוב. וימת אהרן על פני שאול אחיו, וזה האחרון הספידו (שם עמ׳ י״א).

ג) הרב הגאון מו״ה משה מאיר הלוי בן הרב הגאון מו״ה יקותיאל זלמן סג״ל אבד״ק דראָהביטש למשפחת „סג״ל חריף״ (ע״ע אצל אפטא הערה 29 סמוך לסוף). כרב ואב״ד בעיר דאָברמיל הסכים ע״ס באר היטב על ש״ע יו״ד מאת ה״ר משה ב״ר ברוך (זאלקווא תק״ב). בחזרתו מן הועד אשר היה בעיר קאנסטנטין בשנת תק״ו, נהרג ע״י שודדים עלי דרך סמוך לעיר לוקאווי ביום ה׳ כ״ג אלול שנת תק״ו ושם נקבר (עטרת יהושע, תולדות הגאון בעל פנ״י, עמוד ל׳).

ד) הרב הגאון מו״ה נתן בן הגאון המפורסם מו״ה יעקב יהושע מקראקא בעל פני יהושע, וחתנו של הגאון מו״ה מאיר הלוי הי״ד. אחרי מות משה חותנו נתמנה הוא למלאות מקומו שם. הוא הביא לדפוס הס׳ פני יהושע ח״ד (פפד״מ תקט״ז). בזמננו אלה נדפסו ממנו איזה תשובות הנקראים בשם שארית נתן (ווארשא תרנ״ז). בעת אשר שמש ברבנות בעיר דאָברמיל הסכים ביום ט״ו לחודש מנ״א שנת תקי״ב ע״ס שו״ת בית אברהם, ביום י״ב ניסן תקט״ז ע״ס המצות להרמב״ם ז״ל, בשנת תקכ״א ע״ס עמוד העבודה מאת ה״ר ברוך קאסובר. זנח נפשיה דרב נתן בעיר דאָברמיל ביום שמחת תורה שנת תקכ״ב, ושם מנוחתו כבוד (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ עמוד ס״ט הערה ב׳).

ה) הרב הגאון מו"ה אברהם, אשר בתו מרת בילא היתה אשת הרב הגאון מו"ה צבי הירש, מח"ס גאון צבי על מס' ב"מ. זה האחרון בשחרותו שמש ברבנות בעיר ראדמישלא, ואח"כ היה ר"מ בעיר רישא, ונח נפשיה שמה בשנת תק"ס בערך.

ו) הרה"ג מו"ה צבי הירש, אשר אביו הרב הגאון מו"ה מאיר חז"ק אבד"ק קאמרני ואח"כ מאשטשיסק היה בנו של זקני הפרנס דד"א ר' אברהם יצחק חז"ק הידוע בשם פורטיז דוקטיר (ע"ע בספרי „תולדות משפחת הורוויץ" עמוד ע"ט הערה א').

ז) זקני הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה אלכסנדר סנדר מרגליות. ראשית משרת הרבנות שלו היתה בעיר דאָברמיל. שם שמש ברבנות רק ג' שנים, ואח"כ עזב את העיר וכס הרבנות אשר היה לו שם, יען מתה עליו שמה אשת נעוריו בדמי ימיה. משם נתקבל שוב לאבד"ק פּשעווארסק, ואח"כ לאבד"ק זבאריז. בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר סאטנוב, ונח נפשיה דרב האי גאון ביום א' ערב ר"ח שבט שנת תקס"ב במבחר שנותיו, ושם חלקת מחוקק ספון (ראה מ"ש אודותיו בארוכה אצל אפטא הערה 29).

ח) הרה"ג מו"ה צבי הירש ראבנער. אחרי נסיעת הג"מ סנדר מרגליות, נתמנה הוא לאבד"ק שם, והרה"ג שמעון ב"ר אברהם אשכנזי [דייטש] היה דיין ומו"ץ אצלו. אחרי מותו נתמנה לאב"ד שם.

ט) הרב הה"ג מו"ה שמעון [דייטש] ב"ר אברהם אשכנזי. כרב ואבד"ק דאָברמיל הסכים ביום כ"ז אב שנת תקנ"ג על ספר אהבת דודים (לבוב תקנ"ג), וביום ט"ז שבט תק"ס ע"ס שלשלת הקבלה, ונח נפשיה דרב שמעון בשנת תקס"ב. אחרי מותו נדפס ממנו ס' נחלת שמעון עה"ת על פי קבלה (זאלקווא תקע"ה).

י) הרה"ג מו"ה יצחק בן ה"ר צבי הירש. הסכים שם ביום ו' לחודש טבת שנת תקע"ה ע"ס נחלת שמעון הנזכר, וכנראה הוא ר' יצחק הערצאג שהיה נקרא בשם ר' איציקל קיניעניטשער.

יא) הרה"ג מו"ה אברהם מרדכי רימאלט. אביו הרב המגיד ר' צבי הירש היה מ"מ בעיר חירוב, ואמו רחל היתה בת הרב הגאון החסיד מו"ה מנחם מענדיל אבד"ק לינסק. וימת שם אברהם בשנת תרי"ד ושם נקבר.

יב) הרה"ג מו"ה ברוך בן הרה"ג מו"ה יעקב אבד"ק הרובשוב. ונח נפשיה דרב ברוך ביום ו' לחודש שבט שנת תר"א בעיר לבוב, ושם מנוחתו כבוד (אנ"ש סי' קכ"ד).

יג) הרה״ג מו״ה אלימלך מנחם רימאלט. נתמנה לאב״ד אחרי מות אברהם מרדכי אביו בשנת תרי״ד. וימת שם אלימלך בשנת תרכ״ז.

יד) הרה״ג מו״ה יהושע העשיל גראסספעלד. נתמנה לאב״ד אחרי מות אלימלך בשנת תרכ״ז. תשובה אליו נדפסה בשו״ת רמ״ץ (פרעמישלא תרל״ב) חיו״ד (סימן ע״ב). ונח נפשיה דרב יהושע שם בשנת תרמ״ה.

טו) הרב הגדול מו״ה אברהם מרדכי רימאלט, בן הגאון מו״ה אלימלך מנחם הנזכר באות יג. וימת שם אברהם בשנת תרפ״ב. אחרי מותו נתקבל חתנו הרב ר׳ שלמה טייטלבוים למלאות מקומו כרב ואב״ד, אשר בשנת תרצ״ב היה עוד בחיים.

העיר דוקלא ורבניה

דוקלא, עיירה בין קראָסנא ובין רימאנוב במדינת פולניא הקטנה, היתה במאה הרביעית לאלף הששי אחת מן השבע עשרה עיירות השייכות לגליל שידלוב, אשר זו האחרונה היתה בעת ההיא עיר מרכזית העומדת בראש הגליל של הערים האלו, ואלה הן הערים אשר היו שייכות וכפופות לה: אָלישניצא, בילגורייא, דאָמבראָווי, דוקלא, ווישליצא, זאָבני, זמיגראָד, חמעלניק, טארנא, סטאָבניץ, סטאָשוב, פאטשנוב, פאָליניץ, קאָרטשין, קראָסטענקי, ראָקוב, רימנוב. באמצע מאה החמישית היתה דוקלא עוד קהלה קטנה, אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכה לעיר זמיגראָד הסמוכה לה, וזו האחרונה כבר היתה בעת ההיא קהלה חשובה ורב ואב"ד בראשה. הרב אבד"ק זמיגראָד היה רודה ומושל גם על קהל עיר דוקלא, אשר היתה כפופה לה.

כנודע, היו בעת ההיא למדינת פולניא הקטנה הנקראת "גליל קראקא" שש קהלות ראשיות במדינה, אשר לכל אחת היו שייכים וכפופים קהלות קטנות וישובים מסביב (ראה למעלה אצל אפטא בהתחלה). הרב אבד"ק קראקא היה ג"כ רב הכולל על כל המדינה כולה, דהיינו על "גליל קראקא", וממשלתו הגיעה עד קצה מדינת פולניא הקטנה, היינו על הקהלות והישובים של ערי רימנוב, דוקלא, זמיגראָד וכדומה. בזה תבין מ"ש זקיני הגאון מהר"ם מלובלין, בהיותו אבד"ק קראקא והמדינה "ועל פי הדברים האלה שלחתי פתקא דהזמנתא ליושבי ק"ק רימנוב, שהיא אחת מן הקהלות השייכות לאגפנו, שיבואו לכאן ק"ק קראקא להזהיר על ככה" (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' נ'). כי העיר רימנוב היתה אחת מן י"ז הקהלות של גליל שידלוב, אשר זו האחרונה היתה אחת מן שש הקהלות הראשיות של מדינת פולניא הקטנה.

דוקלא היתה לפנים עיר מן הערים הפרטיות שאחוזתה היתה שייכת לאחת המשפחות של אצילי פולניא. כנודע, היו להם להאצילים אחוזות ונחלאות, כפרים ויערות הרבה מאד, והאיכרים אשר ישבו בכפרים ההם היו כמו עבדי עולם לאדוניהם, והיו נאלצים לעבוד לחרוש ולזרוע בשדותיהם של האצילים האלו חנם אין כסף, כי גם גופם הם ונשיהם ובניהם היו משועבדים לאדוניהם. האציל היה ג"כ מקום משפט הגבוה בכל המחוזות אשר היו שייכים לו והיו קנין כספו. יוצא מן הכלל היו היהודים. הם עמדו תחת חסות המלך ובכל דבר משפט וסכסוך אשר היה ביניהם ובין שכניהם הנוצרים היו נתונים רק ברשות היוריסדיקציא של המלך או פקידיו, ורק המלך או פקידיו היו יכולים לדון אותם, ורק בידו היה לתת להם זכויות או לשלול אותן מהם, והרשות המקומית

או של האצילים לא היו יכולים להתערב בדבר הזה. אולם לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד (סיים) מדינת פלניא משנת רצ"ט לפ"ק נחלקו הערים אשר בפולניא לשני סוגים נפרדים: למלכותיים ולפרטיים, וממילא גם קהלות היהודים נחלקו לשני סוגים אלו. והקהלות אשר עמדו עד עתה תחת המלך והיוריסדיקציא שלו לבד, אלו הקהלות אשר היו שייכות להאצילים, נכנסו גם בעניני דין ומשפט תחת היוריסדיקציא של אדוניהם, ובידם היה הכח לשלול מהיהודים גם את זכויותיהם שהיו להם לפנים מאת המלך ופקידיו.

מן העת ההיא היו גם המלכים מוגבלים בשלטונם מצד האצילים ולא יכלו להגן על היהודים מפני זדון לבם של בעלי זרוע האלו, גם אם היו רוצים זאת בכל לבבם. בעבור זה הרבה ישובים וישובים באו בלחץ זה הדחק אשר האדונים היו לוחצים אותם ומצצו את דמיהם, דמים תרתי משמע, במסים וארנונות שונים אשר לא היו יכולים נשוא. הערים והישובים אשר היו קנין כספם של האצילים ממשפחת פוטוצקי ופוניאטובסקי חיו בטוב ובנעימים, כי המה היו אנשים טובים וישרים, אשר נתנו ליהודים שנמצאו תחת חסותם זכויותיהם, למען יוכלו לפרנס עצמם עם בני ביתם כראוי להם. רובם של היהודים שהיו יושבים בערים הפרטיות היו עוסקים בחליבה או ביערנות אשר שכרו מאת אדוניהם, וביבול הארץ אשר קנו מאת האיכרים, להביא אותם לערים הגדולות, וגם במסחר שלחו ידם להביא סחורות ממינים שונים אשר הביאו מחוץ למדינה עבור העירונים ואדוני הארץ. על פי רוב היה מושב היהודים בערים הפרטיות לא רחוק מארמון של שר ומושל העיר, להיות חוסים בצילו, למען לא יבואו העירונים ושכניהם הנוצרים לקצץ בהם ולשלול שלל ולבוז בז.

כאמור, היתה דוקלא אחת מן הקהלות הפרטיות שהיתה שייכת למשפחת האצילים של מדינת פולניא. מתי התישבו שמה שקוע בערפל. בראשית מאה הרביעית חיתה שם עדה קטנה, אשר משכנה היתה עומדת ברחוב אחד תחת הארמון סמוך לכפר צערגאָווי, וכעת הוא נקרא „רחוב צערגאָווי". שם היה להם בית הכנסת בנין של עץ, בית המדרש, וההקדש שהיה מקום ללון עבור עניים הנעים והנדים מעיר לעיר שנקראו אורחי ופרחי, ועבור חולים עניים. לא הרחק מרחוב היהודים היה נמצא גן של האדון וסמוך לו בית הקברות של היהודים. באמצע מאה החמישית, בעת אשר היתה דוקלא קנין כספה של איזה אדונית, ורצתה להרחיב גינה, אז צותה להרוס את בית קברות היהודים, לספח אותו לגן שלה. היהודים באו לפניה בבכיה שלא תעשה כן, ותניח את המתים בשלום על משכבם, אבל היא החזירה את בקשתם ריקם וכל הפצרותיהם היו ללא הועיל. האגדה מספרת לנו כי מן העת ההיא נחלתה האדונית במחלה אנושה, והיתה חולה שנים הרבה ביסורים גדולים וענויים קשים עד מאד. היהודים ראו בזה ענשה, יען השליכה את עצמות המתים מקבריהם. את בית הקברות

העבירו היהודים לקצה העיר השני סמוך לדרך העולה למדינת הגר (אונגארן) ובמשך הזמן הרחיבו אותו ג"כ, כי קנו הרבה שדות אשר סביב לו, והוא בית הקברות שמשתמשים בו עוד היום.

רוב מסחר היהודים בעיר ההיא היה עם יין אשר הביאו ממדינת הגר למדינת פוליניא עבור אציליה, כמו יהודי עיר רימנוב הסמוכה לה (ראה זכרונות של דובער באַליחובר עמוד 58). סוחרי עיר רימנוב קנו יין נסך במדינת הגר, והיה מסחרם גם עם סתם יינם, ולא שעו שדבר זה אסור ע"פ דין. בעבור זה כתב הגאון מהר"ם מלובלין, שהיה בעת ההיא אבד"ק קראקא וכל מדינת פולניא הקטנה, פתקא דהזמנתא להיהודים סוחרי היין שבעיר רימנוב לבוא לפניו להזהיר ככה, כי אסור לבר ישראל לסחור עם יי"נ, היינו סתם יינם, אם לא רק באקראי בעלמא (שו"ת מהר"ם מלובלין סי' נ').

באמצע מאה החמישית התפתחה הקהלה בכמות ובאיכות ונפרדה מן קהל עיר זמיגראָד הסמוך לה, בעניני צרכי ציבור. בעת ההיא כבר היה לה בית קברות מיוחד, וחברא קדישא בשם „חבורת קברנים". בשנת תע"ח נדבו אנשי החבורה הלזו יד של כסף לס"ת לבית הכנסת. בשנת תע"ו כבר היה להם רב ואב"ד אשר שמש ברבנות שם, הוא זקיני הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב (חתן החכם צבי) ששימש בסוף ימיו ברבנות בעיר אמ"ד, כנודע. כנראה, היה הוא הרב הראשון אשר ישב על כס הרבנות שמה. בשנת תקל"ב, כאשר נתחלקה מלכות פוליניא לשלשה חלקים, ומלכות אוסטריא קיבלה את מדינת גאליציא, עשתה מלכות אוסטריא דרך המלך מן מדינת גאליציא למדינת הגר (אונגארן) שהיתה שייכה לה מכבר, לצרף שתי המדינות האלו יחד במסילה העולה דרך עיר דוקלא. מני אז עלתה עיר דוקלא כפורחת והתפתחה במלוא מובן המלה בעושר, כי כל הסחורות והיבול שהביאו מן מדינת הגר לגאליציא, וכן להיפך, עברו דרך דוקלא, והשיירות הגדולות אשר הלכו בעגלות רבות טעונות עם סחורות ממינים שונים מהגר לגאליציא או להיפך, עמדו בכל פעם לפוש בעיר דוקלא שעמדה על הגבול, ולכן היו שם בתי מרזח, מלונים ובתי תבשיל הרבה מאד שאיפשרו להנוסעם דרך שם להנפש מדרך העמלה ולהחיות את נפשם מרעב. שפע רב היה ליושבי העיר הזאת מן העוברים והשבים דרך עירם והיתה להם פרנסה בנקל. הרבה מיהודי העיר ההיא היו אנשים אמידים בעלי הון ועשירים, ועל ידי זה הלך וגדל שם מספר היהודים. בשנת תקכ"ה, בהיותה עוד תחת ממשלת הפולנים, היה מספר היהודים רק שלש מאות וארבעים ושבע נפשות. בשנת תר"ס היה מספרם שני אלפים ושלש מאות וחמשים ותשע, בין שלשת אלפים ושתי מאות ושלשה עשר תושבים, זאת אומרת שמספר היהודים עלה יותר משני שלישי התושבים. ע"י מלחמת העולם ירד מספר היהודים, ובשנת תרפ"א גרו בדוקלא רק אלף וחמש מאות נפשות יהודיות.

בראשית מאה השביעית לאלף הששי, כאשר התחילה מלכות אוסטריא לבנות מסילת הברזל בכל מדינת גאליציא שתחבר את שתי המדינות הגר וגאליציא יחד, וכל הסחורות והיבול שהובאו עד הנה בעגלות דרך עיר דוקלא היו מובילים ע"י מסילת הברזל, התחילה העיר להתמוטט וללכת אחורנית, ופרנסת היהודים לא היתה עוד בנקל ותדירה כימי קדם. אבל מיד צמח לה ספיח וענף של פרנסה ממקום אחר, כי מצאו בארות של נפט סביבות העיר, ועל ידי זה נתעשרו הרבה יהודים, בפרט ע"י שהעמידו בתי חרושת לזקק את הנפט. וארבעה בתי זקוק של בישול הנפט היו להם שם. גם היו ליהודים שם בתי חרושת לגפרורים ונרות, ובתי בישול לשכר, ורוב מסחרם היה כמקדם ביין שהביאו ממדינת הגר, ורוב יין כשר בגאליציא קנו אותו בדוקלא. גם היו שם סוחרים גדולים, אשר קנו יערות סביבות העיר. ועל ידי שהרבה מהיהודים היו אמידים ובעלי הון, היו ג"כ מלוי בריבית אף חוץ לגבול קהלתם, ודוקלא היתה נודעת כעיר עשירה לפי ערכה בכל מדינת גאליציא.

בשנת תרכ"ט, כאשר אש המחלוקת יצאה מעיר צאנז ולהבה מקרית סאדיגורא, ותאחז את כל קהלות ישראל בכלל ומדינת גאליציא בפרט, עמד גם קהל עדת ישראל בעיר דוקלא בתוך אש המתלקחת ע"י מחלוקת זו. זה דבר המחלוקת: אחד מבניו של הה"צ המפורסם הנערץ ונקדש בקהל חסידים מו"ה ישראל מריזין ושמו דובער, אשר היה לפנים ג"כ צדיק לחסידים בעיר לעווי במדינת רומניא, הוריד את עדיו מעליו והתחיל להתנהג כפורק עול התורה והיראה, בחילול שבת ובמאכלות אסורות וכדומה, וגם היה רוצה להתנצר וישב זמן רב במנזר, אז קם הרב הגאון המפורסם מו"ה חיים האלברשטאם אבד"ק צאנז, אשר היה ג"כ צדיק לחסידיו הרבים, ושלח קול קורא במחנה העברים נגד כל בניו של הה"צ מריזין, ה"ה הצדיקים מסאדיגורא, פאָטיק (אח"כ היה משכנו בטשורטקוב) והוסיאטין, שלא ליתן להם שום אימון, ובקצפו כתב עליהם ג"כ מרורות (ככתוב בספר כנסת הגדולה, לבוב תרכ"ט, אשר לא ניתן לכתוב, ואסר את כל השוביי"ם שנסעו אליהם בתור חסידים לצדיקים, כי אסור לאכול משחיטתם, והאוכל מזבחם כאילו אוכל מזבחי מתים, ואסור להשתמש בס"ת מזוזות ותפילין שכתבו סופרים שלהם, וכן אסור לאיש יהודי לתת את בניו ללמוד אצל מלמד אשר הוא מחסידי ה'פ'ס'ל (ר"ת: הוסיאטין, פאָטיק, סאדיגורא, לעווי), וצריך לגרשם ולהדפם בכל עוז אף בכח הרשות, ולהבדל מתוך אהליהם, ושלא לדבר עמהם מטוב ועד רע, ולגלות קלונם ברבים. כאמור, פרש את חרמו עליהם ועל כל החסידים הנוסעים אליהם. הדבר הזה עשה רושם גדול במחנה העברים בכלל ובקהלות מדינת גאליציא בפרט. הקהלות הגדולות והחשובות, אשר רובם ככולם היו מתנגדים לחסידות ושיטת הבעש"ט היתה להם לזרה, שם לא נגע אש המחלוקת הלזו, כי מזמן צמיחת החסידות ורביים צחקו הם עליהם

וראו את אמונתם במוריהם ורועיהם כדבר הבל וטפשות ואמונה טפילה אשר היא זרה לרוח היהדות ולדעת התורה, ע"כ ראו את כל מחלוקתם ודברי ריבם באדישות ושחקו על משבתם. אח"כ כאשר פנה הגאון מצאנז לרבני גדולי הדור לעמוד לימינו ולבטל את החרם אשר הטילו עליו חסידי ס"ג בא"י, אז רובם ככולם קמו כאיש אחד נגדם וכתבו מרורות נגד חסידי ס"ג ומוריהם. לא כן בקהלות הקטנות, שם היו החסידים מרובים וידם על העליונה, ורוב מנין ובנין של אנשי הקהלה ואנשי העיר היו נוטים לשיטת הבעש"ט, והיו מתקיפי העיר ומנהיגיה, שמה ההבערה ללהב יצאת ותאכל את העיר וסביבותיה, וכל קהלה נחלקה לשני מחנות: לקהל עדת חסידי צאנז וקהל עדת חסידי סאדיגורא. הרבה חסידים גרשו את נשיהם, כי חותניהם היו מחסידי סאדיגורא או להיפך. בכל עיר ועיר בה גרו חסידי צאנז וסאדיגורא היה ריב ומדון עד לאין קץ, הכאות ומלשינות לפני הרשות עד בלי מכביר. לכל מפלגה היו שובי"ם ומקולין בפ"ע, ולא אכל איש אצל חבירו, כאילו הוא נבילות וטריפות ממש. גם בעיר דוקלא, אף כי אנשי העיר ההיא היו חסידי צאנז, ורק עדה קטנה כמו עשרים משפחות היו חסידי סאדיגורא, בכל זאת נחלקה גם שמה הקהלה לשני מחנות. הרב אב"ד בעיר ההיא היה הרה"ג מו"ה אביגדור האלברשטאם, אחיו של הגאון אבד"ק צאנז. הוא הרחיק שו"ב אחד ממשרתו, יען חתניו לוקחי בנותיו היו חסידי סאדיגורא. בעלי הבתים — הם האנשים העומדים בתוך — אשר לא היו חסידים ולא היו נוטים לשום מפלגה, לא היו יכולים להבין מדוע נדחה השו"ב שלהם ששמש שם בתור שו"ב הרבה שנים, וכל אנשי העיר היו שבעי רצון ממנו. וכי מפני חתניו, שהיו חסידי סאדיגורא, יכולים לקפח את פרנסתו על לא דבר? המה עם החסידים של סאדיגורא עשו להם עדה מיוחדת וקבלו עליהם את השו"ב אשר נאסר מן הרב על לא חמס בכפו, ונמנו וגמרו שלא לאכול משחיטת שו"ב אחר רק משחיטתו, וגם קבלו עליהם רב ומו"ץ לעדתם את הרב ר' מנחם מענדל (תשובה אליו נדפסה בשו"ת ברכת רצ"ה, מאת הגאון מו"ה צבי הירש אורינשטיין אבד"ק לבוב, סי' צ"ח) לדון ולהורות לעדתם. ובכן נפלגה העדה לשני מחנות, קהל חסידי צאנז והאב"ד בראשם, וקהל חסידי סאדיגורא עם רוב בעלי הבתים של העיר ההיא עם ה"ר מנחם מענדל בראשם. כן נחלקו הרבה קהלות במדינת גאליציא ע"י מחלוקת זו לשני מחנות. אחרי מות הגאון מצאנז רפו ידי חסידי צאנז ונתאחדו שוב הקהלות, ולא היתה עוד מחלוקת כמקדם, רק באיזו קהלות קטנות ובפרט בעיר ליסקא (לינסק), שאנשיה היו מרי נפש ועקשים ואין אף אחד מהם שרצה לוותר מול חבירו כמלא נימה, כי היו אנשים העומדים על דעתם ולא היה ברצונם אף מפני השלום לבטל רצונם מפני רצון אחרים אף זיז כל שהוא. בעיר זו נמשכו שתי מפלגות עם שובי"ם מיוחדים ובתי תפילה מיוחדים של חסידי צאנז וסאדיגורא, וכל מפלגה

לא אכלה אצל האחרת כאילו היה זבחי מתים, עד מלחמת העולם (תרע"ד־ע"ח). כאשר נכנסו גייסות הרוסים בשנת תרע"ד לעיר ליסקא, נסעו וברחו היהודים למקומות שונים, אחר כן כאשר שבו אחרי תרועת המלחמה לגבולם, נתבטלו המפלגות האלו ונתאחדו שוב יחד ונעשה שלום בעיר הזאת.

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו, אשר שמשו ברבנות בעיר דוקלא מזמן ראשון עד זמן אחרון.

א) זקיני הגאון המפורסם, מאור הגולה, מו"ה אריה ליב (חתן החכם צבי), אשר שמש ברבנות בסוף ימיו בקהל אשכנזים בעיר אמסטרדאם. הוא היה דור שלישי להגאון הגדול בדורו אשר שמו בקרבו מו"ה אריה ליב [הגבוה] אבד"ק קראקא. זה האחרון היה מצד אמו נכד הגאון מהר"ל מפרג (כן ראיתי במגיוח"ס של משפחת מירלש שכתב ר' חיים מירלש מפי אביו) ונקרא על שמו ר' ליב הגבוה. ורביעי בקודש להגאון המפורסם החריף העצום מו"ה יעקב אבד"ק לובלין, אשר בדורו אמרו עליו מיעקב (פולק) עד יעקב (מלובלין) לא קם כיעקב בחריפות נשגבה בהליכות התלמוד. אביו הגאון מו"ה שאול אבד"ק קראקא (ע"ע למעלה אצל עיר אפטא בסי' י') היה בנו של רבנו רבי ר' העשיל אבד"ק קראקא, ובן בנו של הג"מ יעקב מלובלין, מבני בניו של הגאון רבנו יעקב ווייל הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו [1]). הג"מ אריה ליב נולד לאביו הג"מ

---

1) ע"פ שנים או שלשה עדים יקום דבר, כי הגאון רבי ר' העשיל מקראקא היה נכד הגאון ר' יעקב בר' יהודה ווייל, הנודע בספרי הפוסקים בשם מהרי"ו. הראשון הוא הגאון מו"ה טיאה ווייל אבד"ק קארלסרוהע. במגילת יוחסין אשר התיחס עצמו עד הגאון מהרי"ו כתב שם ג"כ בזה"ל: „ואגב אזכיר כי הגאון מו"ה (הירש) [הירץ] היה נכד של מהרי"ו, אבל נשכח היחוס אם מצד אב או מצד אם. ובנו של הגאון הנ"ל הוא הגאון מהר"ר יעקב אב"ד דק"ק לובלין. ובנו הגאון ממלא מקום אבותיו הוא החריף המפורסם מו"ה העשיל אב"ד דק"ק לובלין בימי הב"ח, ורבו של הש"ך. ובנו היה הגאון מהר"ר שאול אב"ד דק"ק קראקא, ובנו הגאון מו"ה ליב אב"ד דק"ק אמשטרדם. והניח אחריו ברכה זרע קודש, הראשון ממלא מקום אבותיו הגאון מו"ה שאול נר"ו, ואחיו הגאון המושלם מו"ה צבי הירש נר"ו אב"ד דק"ק ברלין". — השני הוא אא"ז הג"מ ליב אבד"ק אמ"ד, שקורא להגאון מהרי"ו בשם „זקיני הגאון מהרי"ו" בתשובותיו בכת"י סי' ד'. ואחריו בנו הוא הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין, אשר רשם על ספר גופי הלכות שהיה באוצר ספריו את אלה הדברים: „שייך לה"ה מ' צבי הירש בהגאון מהור"ר אריה ליב נרו אב"ד דק"ק אמשטרדם יע"א, בן הגאון מהור"ר שאול אב"ד דק"ק קארקא, בן הגאון מו' העשיל ז"ל אב"ד דק"ק קראקא, בן הגאון מו' יעקב אב"ד דק"ק לובלין, בן המאור הגדול מהור"ר הירש ז"ל שהיה ראש ב"ד בק"ק לובלין בימי מהר"ם ז"ל, נכד הגאון מהרי"ו". — ועוד עד הוא הרה"ג זכריה מענדיל מפאדהייץ, אשר כתב בהקדמת ספרו זכריה משלם (בפד"א תקל"ו) את אלה הדברים: „הגאון הגדול מו"ה יעקב מלובלין (אביו של הגאון מו"ה העשיל), בן הרב הגדול מו"ה צבי הירש מלודמיר, מבני בניו של הגאון מהרי"ו". אך שלשלת יחוסו של הג"מ העשיל עד מהר"י ווייל דור אחר דור נעלם מן הג"מ טיאה ווייל, ואיך נדע אנחנו. וראיתי לכותבי מג"י שמשלשלים כן יחוסו של הג"מ העשיל עד מהרי"ו בלא הפסק כלל, אבל זיוף פשוט ניכר מתוכם, ואין לסמוך על דבריהם כלל. גם כתב שם כי מסורת היא בידו כי הגאון מהרי"ו וייל היה מבני בניו של הגאון מהר"ם מרוטנבורג, רבו של הרא"ש, דעת מהר"ם, לפי שהיה מתיחס אחריו שהיה קרובו", ע"כ.

שאול ולאמו אסתר (ראה בספרי „כתבי הגאונים" עמוד נ"ח), בת הגאון מו"ה אריה ליב [הגבוה] בשנת ת"ן לפ"ק, בעת אשר שמש אביו ברבנות בעיר בריסק דליטא. כאשר הגיע לפרק הנשואין בא בקשר החיתון עם בתו הבכירה של הגאון בעל חכם צבי, אשר פיזר לו שבע מאות רייכסטאהלער לנדוניא ומזונות על שלחנו איזו שנים. ואביו הגר"ש לא התחייב לתת לבנו הצעיר הלזה רק כמבואר בשו"ת מהר"ם פדואה (סי' ט"ו) שכתב בזה"ל: „שמעתי שמהרי"ו ז"ל הלך אחר מלבושים לבנו ומתנות להכלה. זמן החתונה הגבילו על ימות הקיץ שנת תס"ז. ויהי בהיותם בדרך לבוא על הנשואין, וימת שאול בחיר ד' ביום ה' י"ז לחודש אייר שנת תס"ז, במבחר שנותיו, בטרם הגיע לימי ששים שנה בעיר גלוגא, ושם מנ"כ. הג"מ אריה ליב בא על הנשואין רק עם אמו ועם אחיו הגדול

והנה אמרתי בל אמנע מלהציג פה את תולדות הגאון מהרי"ו וביתו אחריו כפי אשר ידי משגת. הגאון מו"ה יעקב ב"ר יהודה ווייל היה מן הרבנים גדולי הדור, יחיד בזמנו ורבן של ישראל, אשר כל חכמי דורו היו כפופים לו ועמדו לפניו ביראת הכבוד ושאלו ממנו דבר הלכה כאשר ישאל איש בדבר אלקים. הגאון מו"ה ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן אשר היה אחריו ראש גאוני דורו, כאשר שאלו ממנו דבר בענין עגונא דאיתתא בעוד אשר הגאון מהרי"ו היה בחיים, השיב אל שואלו: „מה מאד תמיהני עליכון שבאתם להטיל עלי שריותא דחומרת עריות, מדוע לא שלחתם אל הגאון מהר"ר יעקב יצ"ו אשר עמו תושיה וגמרא וסברא, ואנכי איש בער בחכמה ודעת מנוער" (שו"ת מהר"י ברונא סי' נ"ג). גם המליץ עליו שהוא „מופת הדור" (פסקים וכתבים סי' קכ"ח). במקום אחר הוא כותב עליו: „כל זמן שהוא קיים אין הדור יתום" (שו"ת מהר"י ברונא סי' ל"ג). הגאון מו"ה ישראל מברונא כותב פעם: „ושלחתי הדברים לאדוננו גאוננו ר"ג מהו' מהר"י ווייל יצ"ו" (שם). ופעם אחרת מכנה אותו בשם „אשלי רברבי" (בסי' כ"ח). הגאון מו"ה דוד טעבלי שפרינץ אבד"ק נירענבערג מכנה אותו „גאוננו מהר"י וויילא" (פו"כ סי' קכ"ז). מהרש"ל בספרו ים של שלמה על גיטין (פ"ב סי' כ"ד) כותב עליו שהוא „היה ראש בין האחרנים ומימיו שתו כל הבאים אחריו". גם אחד מגאוני חכמי הספרדיים הוא הגאון מהרשד"ם נותן לו כבוד ויקר וכותב עליו: „כיון שיש ראיה מפי קדוש מהר"י ווייל ז"ל, ששמענו עליו שהיה גברא רבא" (שו"ת הרשד"ם חיו"ד סוף סי' קט"ו).

הגאון מהרי"ו נולד ערך שנת ק"מ לאלף הששי, והיה מגדולי תלמידיו של הגאון מהרי"ל ז"ל, אשר יצק מים על ידו בעיר מגנצא (שו"ת מהרי"ו סי' קע"ב). אח"כ למד בישיבתו של הגאון ר' זלמן רונקיל אשר שמש שם ברבנות אחרי מהרי"ל יחד עם הגאון ר' תודרוס (שם סי' קנ"א, ובתרומת הדשן, פו"כ סי' קכ"ו). אח"כ נשא אשה בעיר נירענבערג. ואף כי היה עוד צעיר לימים ורך בשנים סמך רבו הגאון מהרי"ל את ידו עליו והתיר לו להתנהג ברבנות ולהיות תופס ישיבה, אך הוא מענות צדקתו סירב בדבר, יען כי זה ימים רבים ישב שם הגאון מו"ה שלמה זלמן כ"ץ (מהר"ז כהן), ונהג שם ברבנות והרביץ שמה תורה ברבים והורה הוראות לאנשי העיר ההיא (שם). אולם הגאון מהרז"ך צירף אותו הרבה פעמים להוראה וישב עמו בדין (שם סי' קכ"ו, קס"ג). ערך שנת קע"ב נתמנה בעיר אויגשפורג ושמש שם ברבנות עד ערך שנת קצ"ח (שו"ת מהרי"ו סי' פ"ה, קכ"ח. פו"כ סי קמ"ב. מהרי"ל הלכות גיטין). משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רבן של ישראל וראש גאוני זמנו אשר בית ישראל נשען עליו. וכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא גם ענותנותו, ולא היה משתרר על עם קודש ולא היה מתקנא בירך חבירו. ומאד חרה אפו על אותם הרבנים אשר דימו בנפשם אם באו לאיזו עיר והתנהגו ברבנות אז אין רשאי איש אחר לבוא שמה לתפוס ישיבה ולסדר גיטין וחליצות ולהשיג גבולם. הוא היה אומר כי רשות נתונה לכל ת"ח הבא לעיר להתנהג ברבנות לסדר גיטין וחליצות ולהושיב ישיבה ולהרביץ תורה ברבים, ואין בזה שום הסגת גבול לחבירו

הקודם לו, יען התורה לכל נתונה וכל מי שירצה יוכל ללמד (פסקים וכתבים סי׳ קכ״ו). והביא ראיה לדבריו כי גם לפנים מצאנו שני ת״ח משמשים ברבנות בעיר אחת ואין מוחה בידם. בזמנינו שמש ברבנות מהר״ם הלוי יחד עם מהר״י קלויזנר, בקרימוא ה״ר יהושע איגרא עם ה״ר נחליפא, בנירעגבערג ה״ר ישראל עם ה״ר קופילמן, במגנצא היה מהר״ז רונקיל עם מהר״ר תודרוס, וגם לו התיר רבו הרב מהרי״ל להתנהג ברבנות בנירעגבערג בעת אשר כבר שמש שם ברבנות ימים רבים ה״ר שלמה זלמן כ״ץ, אך הוא מיאן בדבר ולא רצה לקבל עליו המשרה הזאת (פו״כ סי׳ קכ״ו). שם למד אצלו הגאון מו״ה אברהם קאצינלבוגין, ושם נסמך ממנו להוראה הגאון מו״ה ישראל מברונא (פו״כ סי׳ קכ״ח). מאויגשפורג הלך שוב לעיר באמבערג, ומשם נתמנה שוב לרב ור״מ בעיר ערפורט אשר בשנת ר״ד כבר היתה דירתו שמה. עיר ערפורט היתה בימיו קהלה גדולה וחשובה, אשר אנשיה היו עשירים ובעלי הון. לכל עשיר היו אומדין את רכושו ע״ס מאת אלפים זהובים. גם לר׳ יעקב וויל היו לו שמונים אלפים זהובים (ירחון 1898 עמ׳ 428). שם יצק מים על ידו הגאון מו״ה אייזיק סג״ל, ונח נפשיה דרב יעקב שם ערך שנת ר״י לפ״ק. חיבר ספר שו״ת מהרי״ו ובסופו ספר שחיטות ובדיקות (ויניציאה ר״פ). וספרו האחרון היה איזו מאות שנים לספר הדינים בעניני שו״ב לכל רב ושו״ב אשר הורו ממנו כמו מספרי פסקי הגאונים הקדמונים.

מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו, שם האחד ה״ר (יוסף) יוזל אשר העיד הרבה פעמים לפני הגאון מהר״י מברונא מפסקי אביו הגאון זצ״ל ומזכירו הרבה פעמים בתשובותיו (סי׳ י״ב, י״ג, קי״ד). — שם השני הוא הגאון מהר״ם וויל אשר היה אבד״ק אולמא והמדינה. ולו בן והוא הרב הגאון מו״ה יעקב יוקיל וויל אבד״ק דונא־וועהרט וכל מדינת באיירען. והוא אבי הרב הגאון מו״ה יונה וויל אבד״ק נירלינגין. אשר בנו הגאון מו״ה יעקב וויל היה אבד״ק בורגה ושוואבין וכל מדינת שווייץ. ולזה האחרון בן ושמו שמואל אורי שרגא מבורגה, אבי ה״ר משה מאיר וויל הידוע בשם מהר״ם משטעלינגען, אשר בשחרותו למד אצל הגאון מהר״ם מלובלין ומרוב חביבותו היה קורא אותו „מר ינוקא״. אח״כ שב לארצו ולמולדתו וקבע דירתו בעיר שטעלינגען. שמה בנה בית הכנסת מהונו, ויען כי עשיר היה צוה לגבל את הסיד ביין. ולו שלשה בנים: א) הרב הקדוש מו״ה נפתלי הירש וויל הי״ד. ב) הקדוש ה״ר אייזיק אשר נהרג יחד עם אחיו הנזכר בשנת תנ״ב. ג) הרה״ג מו״ה אליעזר ליפמן וויל מפרג אשר היה מופלג בתורה ובחסידות ובקי בש״ס ובפרט בסדר קדשים, ונח נפשיה שמה בהיותו זקן ושבע ימים ביום ט״ז אדר ראשון שנת תפ״ז בהיותו בן שמונים ושלש שנים.

הרב הקדוש ר׳ נפתלי הירש וויל הי״ד (הנהרג יחד עם אחיו בשנת תנ״ב), פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו שני בנים ובת, את מהר״ם ואת אחיו ר׳ אליעזר וויל מקיפנהיים, ואת אחותם ברייגדיל. אחר מותה נשא את אחותה הצעירה ממנה לימים וגם היא ילדה לו שני בנים ובת: את הגאון מו״ה נתנאל וויל בעל קרבן נתנאל מפרג, ואת אחיו הקצין ר׳ משה מזלצבורג, ואחותם פעסלי מראַפשוויר. — והנה הגאון מו״ה נתנאל וויל בעל קרבן נתנאל היה בן חמש שנים כאשר נהרג אביו בשנת תנ״ב. בן תשע שנים היה כאשר הביאה אותו אמו עירה פרג, שמה נתגדל ונתחנך אצל דודו אחי אביו ה״ר ליפמן. אח״כ למד שם בישיבתו של הגאון האדיר מו״ה אברהם ברודא אשר היה ר״מ בעיר פרג בעת ההיא והיה מגדולי תלמידיו המובהקים והיה חביב עליו מאד ונתן לו את אחותו לאשה. כאשר נתמנה הג״מ אברהם ברודא לאבד״ק מיץ הלך הוא אחריו ושמש גם שם לפניו, וגם אח״כ כאשר נתקבל הג״מ אברהם ברודא לאבד״ק פפד״מ הלך אחריו ג״כ שמה ולמד בישיבה לפניו גם שמה, כי נפשו היתה קשורה בנפשו. כי נח נפשיה דרב האי גאון מו״ה אברהם ברודא ביום א׳ דר״ח אייר שנת תע״ז אז חזר ושב לו לארץ מולדתו עיר פרג וקבע דירתו שמה. שמה הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה ונעשה דיין ומו״ש בפרג. משם יצא טבעו בעולם היהדות כי הוא רב וגאון מן רבני גדולי הדור. בשנת תק״ה נתמנה לאבד״ק מיהרינגען וכל המחוז שוואַרצוואלד. בשנת תק״י נתמנה שוב לאבד״ק קארלסרוהע והמדינה. שמה שמש ברבנות כעשרים שנה. ביום אסרו חג של פסח שנת תקכ״ט היתה אסיפה בעיר ראַסשטאדט הסמוכה אשר שמה נקבצו מנהיגי וראשי הקהלות של כל המדינה להתיעץ בצרכי ציבור, שמה חלה את חליו

ונפטר שם ביום א׳ א׳ דר״ח אייר שנת תקכ״ט בהיותו בן שמונים ושתים שנה, והובילוהו עירה קארלסרוהע ושם נקבר בכבוד גדול ובמספד רב. כנודע הדפיס בחייו את ספרו קרבן נתנאל פי׳ על הרא״ש (קארלסרוהע תקט״ו), ואחר מותו נדפס ממנו ספר נתיב חיים על ש״ע או״ח (פיורדא תקל״ט) וספר תורת נתנאל, ב״ח, כולל שו״ת וחדושים עה״ת (שם תקנ״ה). ספרו קרבן נתנאל נתקבל באהבה ובחיבה יתירה בכל תפוצות הגולה, ונדפס אח״כ עם פסקי הרא״ש בכל הוצאות הש״ס עד ימינו אלה.

מתולדותיו ידענו כי הניח אחריו ארבעה בנים חכמים בתורה ושלש בנות: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה ידידיה המכונה טיאה וויל אשר מילא מקומו ברבנות בקארלסרוהע. הוא נולד בליל יום הכפורים שחל להיות ביום ד׳ אחר חצות הלילה בשנת תפ״ב בעיר פרג. בשנת תק״ה נשא אשה את גיטל בת הנגיד ר׳ יעקב איגר מפרג. בחודש סיון תקי״ד נתמנה לאבד״ק אוטיץ והגליל אשר במדינת ביהם, ואחרי מות אביו נתקבל ביום א׳ לחודש סיון שנת תק״ל למלאות מקום אביו בעיר קארלסרוהע, ושמש שם ברבנות שלשים ושבע שנים, ונח נפשיה שם אור ליום א׳ דחוהמ״ס שנת תקס״ז. תשובה אחת נדפסה ממנו בשו״ת נוב״י קמא חלק או״ח. הניח אחריו שלשה בנים ושתי בנות: בנו ה״ר אריה ליב היה דר בקארלסרוהע. בנו השני היה הרה״ג מו״ה אברהם ווייל הנולד בשנת תקי״ד בפרג. נתמנה בשנת תקל״ח לאבד״ק מיהרינגען, במקום אשר ישב שם לפנים זקינו בעל קרבן נתנאל. תשובה אליו נדפסה בהיותו אב״ד שמה בשו״ת בגדי כהונה סי׳ ה׳. בשנת תקנ״ח נתקבל שוב לאבד״ק זולצבורג, וימת שם בשנת תקצ״ב בן שבעים ושבע שנים. בנו השלישי של הג״מ טיאה וויל היה ר׳ נתנאל וויל מקארלסרוהע.

בנו השני של הגאון בעל קרבן נתנאל היה הרה״ג מו״ה שמעון נפתלי הירש. נולד בפרג ערך שנת תפ״ט. בשנת תקי״ז נשא אשה מעיר פיורדא וקבע דירתו שמה. בשנת תקל״ט הו״ל שם את הספר נתיב חיים מאת אביו, וכן בשנת תקנ״ה את ספרו של אביו הנקוב בשם תורת נתנאל. הניח אחריו הרבה חדושים בפלפול ובסברא, שבילדותי ראיתי אותם אצל איש אחד מלבוב. — בנו השלישי היה ה״ר אליעזר ליפמן מפרג. — בנו הרביעי היה הרה״ג אברהם דיין ומו״ץ בליסא. וימת שם אברהם בשנת תקי״ח. — מן שלש בנותיו של בעל קרבן נתנאל היתה רק הראשונה אשת רב יושב על מדין, והוא הרה״ג מו״ה שלמה קאסויץ אבד״ק שמיהיים. אלה בני הגאון בעל קרבן נתנאל לתולדותם ולמשפחותם.

כאמור, היה הג״מ אפרים נפתלי הירש מלודמיר גם כן מיוצאי חלציו של הגאון מהרי״ו, אך לא נודע אם מצד אב או מצד אם (לשון הג״מ טיאה וויל במגיוח״ס שלו). בימי חורפו היה ראש ב״ד בלובלין בימי הגאון מהר״ם (הג״מ מאיר ב״ר גדליה) אשר היה אב״ד שמה. אח״כ הרביץ תורה בעיר בריסק, ואח״כ היה שוב דר בעיר לודמיר והיה ג״כ פרנס המדינה. וימת שם נפתלי ביום א׳ כ״ה תמוז שנת שפ״ב. ולו שני בנים גדולים: בנו הראשון הוא הגאון המפורסם מו״ה יעקב, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר לובלין, אבי רבנו רבי ר׳ העשיל אבד״ק קראקא. ושם השני אליעזר, הוא הרב הגדול ר׳ אליעזר מלודמיר אשר בנו הרב הגאון מו״ה יצחק אבד״ק לודמיר היה אבי האשה מ׳ אסתר אשת הפרנס ומנהיג הדור ר׳ יצחק מיברוב אשר אביו ה״ר אלעזר היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה אריה ליב הגבוה אבד״ק קראקא (ראה בהקדמת ספר זכריה משלם). ליצחק מיברוב יולד שני בנים, שם האחד ה״ר אריה ליבש מבוטשאטש שהיה נקרא בשם ר׳ ליבוש ראש מדינה, יען היה ראש מדינה דגליל לבוב, היא מדינת רוסיא הנקראת רייסין (ראה מש״כ אודותיו בארוכה בספרי „כתבי הגאונים", עמ׳ ס״ו). וימת שם בשנת תקל״ה בהגיעו לגבורות. — ושם השני ר׳ מרדכי מפאַדהייץ שנפטר שם בשנת תק״ה, אשר בנו ר׳ זכריה מענדיל נפטר ג״כ שמה בשנת תקל״ח. ולו בת ושמה לאה, אשת ר׳ ישכר בער חזן דק״ק פאַדהייץ. וימת שם ישכר ביום ח׳ לחודש מרחשון שנת תקע״א, ואשתו לאה מתה כשנה לפניו בשנת תק״ע לפ״ק בעיר פאַדהייץ. ר׳ ישכר בער היה בנו של ר׳ אברהם ובן בנו של המקובל הרב המגיד דק״ק פאַדהייץ ה״ר ישכר בער שנפטר שם בשנת תפ״ט, המובא בספר מגחת קנאות להגאון יעב״ץ (דפוס לבוב, עמ׳ קכ״ז). כל אלה צאצאי הגאון מהרי״ו הגודעים לנו, מלבד אשר נעלם מאתנו כי לא בא זכרם בספרים הנדפסים, אשר בטח היו כהנה רבות.

בשנים מר"ה יהושע העשיל וגיסו בעל אחותו. בהיותו בן שבע עשרה שנה בא לבית חותנו הגאון „חכם צבי" [2], ונתגדל ונתחנך על ברכיו ויצק מים על ידיו. חותנו העניק לו מכל חכמתו לא רק בהליכות התלמוד לבד, כי למד עמו ג"כ לשון וספר ודקדוק שפת עבר, „בכל זאת לא עלתה בידו להיות בעל צח לשון ומליצה טובה בעברית, אך בסברא ובהוראה הרויח אצלו דבר מה. שמה למד בשקידה גדולה מתוך רחבת הלב ומתוך טובה הרבה, מתוקף חבת הורי, לפי שהיה חתנם הראשון לבתם האהובה" (לשון גיסו הגאון יעב"ץ בספרו „מגילת ספר" עמוד ס"ה). ויען כי היתה לו כתיבה תמה יפה ונהדרה, בעבור זה לקח אותו חותנו „להיות סופרו", והיה כותב חדושיו עלי ספר. כאמור, היה סמוך על שלחן חותנו ימים רבים, וגם אח"כ כאשר נתמנה החכם צבי להיות אב"ד בקהל אשכנזים בעיר אמ"ד, וילך אתו חתנו לקבוע דירתו שמה. בשנת תע"ד הדפיס שם מחדש את הס' שו"ת הרמ"א והוסיף מדיליה קונטרס אחרון בפלפול ובסברא והערות על דברי רבנו הרמ"א בתשובות אלו.

---

2) כעדות ביעקב, הוא הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר, היו לו לאביו הגאון „חכם צבי" חמשה בנים וחמש בנות אשר ילדה לו אשתו השניה שרה בת הגאון מו"ה משולם זלמן ניימרק־מירלש אבד"ק אה"ו. ואלה הם חמשת בניו: בנו הראשון היה הגאון הנודע למשגב בשם יעב"ץ, נולד ביום ט"ו סיון שנת תנ"ח, אחרי שקדמו לו שלש בנות. ונח נפשיה דרב יעקב זקן ושבע רוגז ביום ועש"ק א' דר"ח אייר שנת תקל"ו בעיר אלטונא, ושם מנ"כ. ואלה בני יעקב: בנו בכורו היה הגאון מו"ה מאיר אבד"ק קאסטאנטין שנולד בשנת תע"ז בעיר ברודא, בעת היות אביו הגאון סמוך על שלחן חותנו הג"מ יעקב מרדכי כ"ץ אבד"ק ברודא במדינת מעהרין, אשר כבר נכתב אודותיו בארוכה בספרי „כתבי הגאונים" סי' י"ד הערה ג', ולא באתי בזה רק להוסיף ולתקן איזה דברים הכתובים שמה ללא נכון. דע כי הג"מ מאיר בשחרותו היה תופס ישיבה במדינת פולניא (עדות ביעקב דף לט). בשנת תק"ג נתמנה לאבד"ק קאַנסטנטין, וימת שם ביום י"ג אדר תקנ"ח. לחתנו הגאון מו"ה דובעריש הכהן ר"פ אבד"ק מעזיבוז היו לו ארבעה בנים ובנות שתים, ואלה הם: א) הג"מ צבי אריה הכהן אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר מעזיבוז. וכי גח נפשיה דרב צבי אריה הכהן נתמנה אחריו חתנו הג"מ מו"ה ישכר שאול ביק (בנו של הרה"ג מנחם מענדיל ביק, מח"ס חקת הפסח). ב) ה"ר מאיר הכהן ר"פ. ג) הגאון מו"ה חיים הכהן ר"פ אבד"ק אוסטרהא, מח"ס שו"ת מים חיים. ד) הנגיד ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב, שהיה נקרא בשם ר' שמחה הקטן, כי לבן דודו הקציז ר' שמחה הכהן ר"פ מלבוב בנו של הג"מ משה הכהן ר"פ אבד"ק יארטשוב (אחי הג"מ דובעריש אבד"ק מעזיבוז הנ"ל) היו קורין בשם ר' שמחה הגדול, למען דעת מי המה. ודע כי זה האחרון, הוא ר' שמחה הגדול, היה חותנו של הרב הנגיד ר' שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ מלבוב, בנו של הגאון מו"ה צבי הלוי אב"ד דק"ק פפד"מ, מח"ס מחנה לוי, כי לקח את בתו מרים לו לאשה. ותלד לו ארבעה בנים מהם נגידים וקצינים אנשי השם בעיר לבוב, וגם אחד מהם היה רב וגאון הוא הרב הגאון מו"ה מאיר הלוי אשר בימי חורפו היה אבד"ק לעברטוב ואח"כ אוה למושב לו את עיר מולדתו לבוב בהיותו עשיר. ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תר"א. — ושתי בנותיו של הג"מ דובעריש הכהן ר"פ היו: א) גיטל אשת ה"ר יעקב הכהן ר"פ מבראדי, שהיה נקרא בשם ר' יעקב ברז"פ על שם אביו הרב הגדול הקצין המפורסם מו"ה אברהם יקותיאל הכהן ר"פ מבראַדי, הידוע בשם ר' זלמן פערילש. ב) אשת הגביר המפורסם ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרהא, אבי משפחת זוסמן בארץ רוסיא עד היום. להגביר המפורסם המופלג בעשירות ר' שלמה זלמן הכהן מאוסטרהא היו לו שני בנים ובת, נגידים וקצינים פארי עדת ישורון, ואלה

תולדות שלמה הכהן: בנו הראשון היה הגביר הנודע בשערים ר' מאיר הכהן זוסמן באוסטרהא, ונדפסה ממנו הקדמה קטנה על ספר שאלות ותשובות מים חיים שחיבר דודו הגאון ר' חיים כהן ר"פ אבד"ק אוסטרהא (זיטאָמיר תרי"ז), ולו ארבעה בנים נגידים וקצינים באוסטרהא: א) הגביר ר' יונה זוסמן הכהן, אשר בתו פייגל היתה בת הרב הגאון הגביר יקותיאל זיסל הכהן ר"פ ממינסק בנו של הג"מ חיים הכהן ר"פ אבד"ק אוסטרהא. ב) הגביר ר' בעריש זוסמן הכהן חתן הנגיד ר' שמעון זיסל הלוי עפשטיין מווארשא. ג) הגביר ר' אברהם אבא. ד) הגביר ר' שלמה זלמן הכהן (ד"ק עמ' 178). — אודות חתנו השני של הג"מ מאיר אבד"ק קאָסטנטין, אשר כתבתי שמה שהיה הג"מ צבי הירש בן הג"מ משה אבד"ק סאטנוב, ונמשכתי בזה אחרי מג"י שנדפסה בראש ספר שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת (לבוב תרנ"ח), הנה הודיעני ה"ר יחזקאל שרגא פֿאָפּרש חתן הרב הג' אבד"ק פּודוואָלאָטשיסק נרו, כי לא כן הדבר, רק חתנו הי' הג"מ משה בערנבלום, אשר מילא אחריו שמה לאב"ד ור"מ בעיר קאָסטנטין והוא בא בהסכמה על הדפסת ספר היראים, ובסוף ימיו היתה דירתו בעיר בראָדי, כי לקח משם את אשתו השניה בת הרב דמוכרי הקמח מבראָדי. — בנו השני של הגאון יעב"ץ היה הג"מ משולם זלמן אשר בשחרותו ישב על כס הוראה בעיר פֿאָדהייץ, ובשנת תקכ"ה נתמנה לאבד"ק לונדון בבית הכנסת של אנשי עיר האמבורג, בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה דוד טעבלי שיף הכהן אבד"ק אשכנזים בעיר לונדון. לעת זקנתו חלה במחלת המרה שחורה, והובא לעיר האמבורג לבית החפשית, וימת באלטונא במוצש"ק כ"ח לחודש כסלו שנת תקנ"ח, ושם מנ"כ, בלי השאיר אחריו בנים. — בנו השלישי של הגאון יעב"ץ היה הרב ר' אריה יהודה ליב (שנולד בטח אחרי שנת תקט"ו והיה נקרא על שם דודו הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד), והובא בספר מור וקציעה בסוף ח"ב שחיבר אביו הגאון זצ"ל.

בנו השני של החכם צבי היה הרה"ג החסיד המפורסם מו"ה אפרים אשכנזי מלבוב, אשר נדפס ממנו דבר אגדה בספר שכל טוב (דיהרנפורט תצ"ה) בפרשת פקודי. וימת אפרים ביום ב' ג' לחודש ניסן שנת תקל"ב (אנ"ש סי' פ"ז) בעיר לבוב. מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו: בנו הג"מ צבי הירש אבד"ק רימנוב היה חתן הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק סאניק שנהרג על קידוש השם ויצאה נשמתו באחד (בהקדמת ספר סמיכת משה). בתו היה שמה צביה, אשתו השלישית של דודה הג' יעב"ץ, ומנוחתה כבוד אצל בעלה בעיר אלטונא. — עוד בן היה לו ושמו נפתלי צבי, אשר בתו אסתר עטל היתה אשת הרב ר' יעקב הכהן קאנגער, תלמיד מהר"ש איגרא, אבי ה"ר מיכל הכהן קאנגער מטיסמניץ (עיין גרם המעלות עמ' 16).

בנו השלישי של החכם צבי היה הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי אשר „נשתדך לבת רב מופלג" (לשון הגאון יעב"ץ בספרו מגילת ספר עמ' ס"ט) ושמו מרדכי מבראָדי בן הרב הגדול מו"ה מן מגזע הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים (מג"י שנדפסה בראש ס' שו"ת דבר משה מהדו"ת). ונח נפשיה דרב נתן בעיר בראָדי ביום י' לחודש שבט שנת תקל"ח בהיותו זקן ושבע ימים כבן שמונים שנה (יאהרבוך י"ג עמ' 132). מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים גדולים היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרה"ג מו"ה אפרים מגיד מישרים בעיר בראָדי, הסכים על ספר עמוד העבודה שחיבר המקובל ר' ברוך קאָסובר. וימת אפרים ביום ועש"ק ד' אייר שנת תקס"ה בעיר בראָדי. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

„כתר שם טוב. נפטר עש"ק ד' אייר תקס"ה לפ"ק. היום ההוא יום עברה וחשכו בו המאורות, שניטל בו חמדת ועטרת ישראל ע"ר, הרב הגדול ומופלג בתורה וביראה, הרב הג' החסיד המקובל, נ"י, ע"ה, פ"ה, איש אלקי, שר התורה מופת הדור, בנש"ק מחצב סנפירין מו"ה אפרים ז"ל בן הרב הג' הקדוש מו"ה נתן ז"ל, בן הגאון הגדול חכם צבי ז"ל".

בנו השני של הג"מ נתן מבראָדי היה הרה"ג מו"ה צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטין. חתן מי היה לא נודע לי בבירור. בהקדמת ספר דבר משה מהדו"ת (זאָלקווא תרל"ב) כתב כי הג"מ צבי הירש אבד"ק בורשטין היה חתן הג"מ משה אבד"ק זוראוני, בנו של הג"מ שאול אבד"ק קאליש אשר אשתו רוזא היתה בת הגאון מו"ה יצחק אבד"ק בראָדי (ע"ע בספרי „כתבי הגאונים" עמ' ל"ז). אולם בס' דורש שלום (עמ' 171) כתב, כי הג"מ צבי הירש היה חתן דודו אחי

אביו הגאון מו"ה משולם זלמן אבד"ק אוסטרהא. ואולי פעמיים נשא אשה. ונח נפשיה דר' צבי הירש בעיר בורשטין ביום י"ז לחודש טבת שנת תקל"ו, ושם מנ"כ. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו שמה:

„זרע קודש מצבתו. עטרת צבי. שנת תקל"ו.
מכנף הארץ שמענו צבי לצדיק, צבי חמיד ורגיג ולעי באורייתא, ה"ה
החריף הגדול מו"ה צבי בהרב מו"ה משה נתן. נפטר י"ז טבת. היה
אב"ד ומו"ץ ט"ו שנים פ"ק".

מתולדותיו ידענו כי בת היתה לו ושמה שינדיל אשת הרב הגאון מו"ה יוסף תאומים, בנו של הרב הגאון מו"ה יהודה אריה ליבש תאומים אבד"ק טשאַרטקוב, אשר אביו ה"ר יצחק פרענקיל היה בנו של ר' אברהם פרענקיל, בן הגאון מו"ה יצחק מאיר פרענקיל תאומים, בנו של בעל קיקיון דיונה (ע"ע לעיל הערה 24). ותמת שינדל ביום ש"ק ח"י לחודש אדר שנת תק"ס בעיר בורשטין. וזה נוסח מצבתה שמה:

„יום ש"ק ח"י אדר תק"ס.
זרע קודש מצבתה של חכמה וצדיקת הרבנית מ' שיינדיל בת הרב
הגאון מו"ה צבי הירש ז"ל, נכד להגאון חכם צבי ז"ל. תנצב"ה".

כנראה פעמיים נשא אשה. כאמור היתה אשת נעוריו בת הג"מ צבי הירש אשכנזי אבד"ק בורשטין. אחרי מותה נשא את מאלטשא בת הג"מ פנחס משה אבד"ק סווירז. ותמת גם היא שמה בחיי בעלה ביום ט"ז לחודש כסלו שנת תקפ"ב. וזה נוסח מצבתה שמה:

„פ"נ האשה הצדיקת הרבנית מאלטשה בת הרב מו"ה משה פנחס זצ"ל.
נפטרה ט"ז כסלו שנת תקפ"ב".

וימת שם יוסף בש"ק ב' לחודש תמוז שנת תקפ"ה. ואלה הטורים חרותים על לוח מצבתו:

„פ"נ הרב דפה מו"ה אברהם יוסף בהרב מו"ה אריה יהודה תאומים, תנצב"ה".

(ומעבר השני חרות:) „נפטר ביום שבת קודש בית תמוז שנת תקפ"ה לפ"ק".

מתולדותיו ידענו כי שני בנים ובת היו לו להג"מ יוסף תאומים. הבן האחד היה שמו ישכר והוא אבי הרה"ג מו"ה צבי הירש תאומים אבד"ק וולאַדאווי (יכבד אב סי' ס'). בנו השני היה הרב הנגיד ר' צבי הירש תאומים מקאליש, חתן הגאון מו"ה יעקב מליסא בעל חוות דעת. ועתה נדבר פה מתולדות חתנו הוא הרב הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד לנדא הלוי, אשר כנראה אחרי מות חותנו נתמנה שמה לאב"ד למלאות מקום חותנו, ואח"כ נתקבל לראש ב"ד בעיר סטריא, ושם מנ"כ. תשובות אליו נדפסו בשו"ת מהריא"ז ענזיל מסטריא (סי' ע"ד, ע"ה). ולבי אומר לי כי הוא היה בנו של הרב הגאון מו"ה נפתלי הירץ אבד"ק זוואַלין במדינת פולין, בנו של הג"מ יעקב סג"ל אבד"ק לעברטוב, חתן הגאון מו"ה משה אבד"ק האמבורג, ובן בנו של הקציו הרב הנגיד מו"ה אברהם סג"ל לנדא מאפטא אשר שמו וזכרו נמצא בפנקס קהל אפטא מן שנת תע"א עד שנת תק"ז (דעת קדושים, עמ' 111).

ה"ר ישראל לנדא ז"ל בן בעל יד יהודה כתב לי בשנת תר"ס כי ר' מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא רבד"ץ סטרי היה בנו של הג"מ יואל משה סג"ל לנדא אבד"ק גאליגורא בן הג"מ נפתלי הירץ סג"ל אבד"ק זוואַלין, בן הג"מ יעקב סג"ל אבד"ק לעברטוב, בן הפרנס ר' אברהם סג"ל מאפטא, בנו של ר' הירש וויטיז משם. ושם אשת הג"מ נפתלי הירץ אבד"ק זוואַלין פעסיל בת הג"מ מרדכי הלוי שנפטר על פני יעקב אביו הוא הג"מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד"ק גלוגא, והיא נתגדלה על ברכי זקינה הנ"ל והשיאה להג"מ נפתלי הירץ סג"ל הנ"ל והיה מאוכלי שלחנו. וכך כתב גם בס' דור דעה דף קע"ו-קע"ז כי הג"מ מרדכי זיסקינד רבד"ק סטרי היה בנו של הג"מ יואל משה סגל לנדא אבד"ק גאליגורא שמנ"כ בעיר לינסק. ונח נפשיה דרב מרדכי ביום ש"ק י"ב ניסן תרט"ו בסטרי ושמנ"כ. ומלבד בנו הג"מ יואל משה הנ"ל היתה לו להג"מ נפתלי הירץ עוד בת ושמה סאַשי אשת הג"מ יהודה ליבש אבד"ק לעברטוב. והנה הרבנית סאַשי נפטרה בבורשטין יום ועש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח, ועל לוח מצבתה חרותים אלה הדברים:

„פ"נ יום ו' עש"ק כ"א אדר ראשון תקע"ח הרבנית מלעווערטוב מ' סאַשי בת הרב מו"ה נפתלי

הירץ הלוי...״ א״כ לפ״ז כנים הדברים הנ״ל. ובאבני בית היוצר סוף סי׳ ג׳ כתב, כי הג״מ מרדכי זיסקינד אבד״ק בורשטין היה אבי הג״מ יונה לנדא אבד״ק גראבאוויץ אבי בעל המחבר סי׳ יד יהודה. ולהנ״ל נראה שזה טעות, רק הג״מ יונה לנדא אבד״ק גראבאוויץ היה בן הג״מ יהודה ליבש אבד״ק לעברטוב הנ״ל אשר אשתו סאַשי היתה בת הג״מ נפתלי הירץ הלוי לנדא אבד״ק זוואַלין, וע״ש משפחת אמם הם נקראים לנדא ואינם לוים מן בית הלוי לנדא מבית אב רק מבית אם. הוא, הג״מ מרדכי היה מגדולי תלמידיו של בעל חוות דעת.

להגאון מו״ה מרדכי זיסקינד היו לו ג׳ או ד׳ בנים גדולים: בנו אחד, אולי היה, כנ״ל, הרה״ג מו״ה יונה סג״ל לנדא אבד״ק גראבאַוויץ. בן שני היה הרה״ג מו״ה מאיר שמה סג״ל לנדא, אשר בשנת תרכ״ד נתמנה לאבד״ק בורשטין, ונח נפשיה דרב מאיר שמה בשנת תרס״ז. הוא היה חתנא דבי נשיאה כי לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו״ה מרדכי אשכנזי שהיה בשחרותו אבד״ק פוסטין, ואח״כ נתמנה לראש ב״ד בעיר סטאניסלאב בעת אשר שמש שמה ברבנות הגאון המפורסם מו״ה אריה ליבש הלוי איש הורוויץ זצ״ל. בסוף ימיו נסע לארץ ישראל ושם נפטר. ובנו של הג״מ מרדכי היה הרב הגדול מ׳ אשר אנשיל אשכנזי רבד״ק סטאניסלאב, מח״ס שו״ת שמן ראש. וימת שם אשר ביום ג׳ שבט תרס״ב (זכרון לראשונים עמ׳ 44). וכן עלה לא״י אביו של הג״מ מרדכי הרה״ג מו״ה משה דוד אשכנזי אשר היה אבד״ק טאַלטשווא מח״ס תולדות אדם (ירושלים תר״ה). הוא שמש ברבנות בעיר טאַלטשווא ערך ארבעים שנה, ומשם עלה לארץ הקדושה וקבע דירתו בעיר צפת תובב״א ונפטר שם ביום י״ח לחודש תמוז שנת תרט״ז. אביו של הג״ר משה דוד היה אבד״ק ראזדיל (שה״ג הגר אות מ׳ סי׳ ק״ץ). וכי נח נפשיה דרב מאיר הלוי נתמנה למלאות מקומו שמה בנו הרה״ג מו״ה משה דוד הלוי, אשר שמש ברבנות כעשרים שנה, וימת שם משה בשנת תרפ״ז. והוא פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הרב הגאון מו״ה יהודה לנדא הנ״ל אבד״ק סאדיגורא, מחבר ספר יד יהודה על יורה דעה ד׳ חלקים. אחרי מותה לקח לו לאשה את בת הרב הגאון החריף מו״ה נפתלי הירץ סג״ל לנדא (בן דודו) אבד״ק סטרעליסק, מח״ס חקר הלכה ב״ח על סוגיות הש״ס. — בנו השלישי היה הרב הגאון מו״ה יואל משה סג״ל לנדא אבד״ק יאברוב, אבי הרב הגאון מו״ה נפתלי הירץ אבד״ק סטרעליסק זצ״ל. (ויען כי הגאונים הנזכרים בני לוי לנדא מיחסים עצמם לנכדי הגאון מו״ה מאיר הלוי איש הורוויץ אבד״ק טיקטין, בעבור זה אני דן כי זקינם הג״מ מרדכי זיסקינד סג״ל לנדא הנ״ל היה בן (או נכד) הג״מ נפתלי הירץ אבד״ק זוואַלין, יען אשת זה האחרון היתה בת הגאון מו״ה מרדכי הלוי איש הורוויץ אבד״ק באַליחוב שנפטר שמה בשנת תצ״ז עוד בחיי אביו הגאון מו״ה יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ אבד״ק גלוגא בנו של הגאון מהר״ם מטיקטין הנ״ל). — בנו הרביעי היה הרב הדיין מו״ה נפתלי הלוי לנדא, וימת נפתלי הלוי כ״ב חשון תקפ״ז בלובלין (לקורות היהודים בלובלין עמ׳ קכג).

בנו השלישי של הג״מ נתן אשכנזי מבראַדי (בן החכם צבי) היה הרב הגאון מו״ה יעקב משה אשכנזי אבד״ק זבאַרוב. וימת שם משה בשנת תק״ל לפ״ק. והוא היה גיסו של הגאון המפורסם מו״ה מרדכי זאב אבד״ק לבוב, יען שניהם היו חתניו לוקחי בנותיו של הנגיד הקציץ המפורסם ״בצדקתו ובכשרון מעשיו״ (לשון הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראַדי בספרו מעלות היוחסין סי׳ ל״ו) אליקים געציל מעיר לעברטוב. — ודע כי הגאון ר׳ יעקב משה השאיר אחריו הרבה חדושים על כמה מסכתות, ורק סנסן אחד מחדושיו על מס׳ כריתות נדפס בסוף ספר מקור חיים על הלכות פסח שחיבר בנו הגאון המפורסם מופת הדור מו״ה יעקב אבד״ק ליסא. (ובעבור זה תבין מה שקורא הגאון מליסא את הגאון בעל הים התלמוד בספרו ״בן דודתי״, יען אמותיהם אחיות היו בנות הנגיד ר׳ אליקים געציל מלעברטוב.

כאמור, היה הג״מ יעקב מליסא (ראה תולדותיו בדור דעה ע׳ קפ״א) בן בנו של הג״מ נתן אשכנזי מבראַדי ורביעי בקודש להגאון החכם צבי. ואלה תולדות יעקב: הוא ז״ל נולד בשנת תק״ח לפ״ק. אשת נעוריו היתה בת הנגיד הגביר מו״ה נפתלי הירץ מגדולי נכבדי ועשירי עיר סטאניסלאב (כתבי הגאונים עמ׳ ס״ז). חותנו העניק לו מכל טוב ולמד שמה מתוך רחבת הדעת כי זכה לשני שלחנות, כי הון ועושר בביתו, והיה מגדולי חכמי העיר ההיא. בשנת תקכ״ז, כאשר נתמנה הגאון האדיר רבנו משולם איגרא לאבד״ק טיסמניץ, אשר היא רק פרסה אחת מעיר

סטאניסלאב, אז פעמים בשבוע בא לו עירה טיסמניץ להגות מנועם זיו תורתו של רב האי גאון האדיר הלזה, ולשאוב מי בארו באר מים חיים של תורה, אף כי היה גדול מרבו הלזה איזו שנים. כל פלפוליו וחדושיו ושאלותיו וספיקותיו אשר היו לו במשך השבוע הציע בכל פעם לפני רבו הנזכר להורות לו את הדרך ילך בו. ורבו זיכך וליבן את חדושיו, ואת כל אשר לא מצא חן בעיני רבו זרה הלאה. וכן יצאו חדושיו ופלפוליו מזוקקים מתחת יד רבו הגאון מהר"ם איגרא. ככה נהג עצמו כל הימים בעת אשר היה רבו מתנהג ברבנות בעיר טיסמניץ. כאשר אבד הג"מ יעקב את הונו ורכושו, בא לו עירה טיסמניץ וביקש מרבו שיתן לו הורמנא ורשותא — היתר הוראה — לדון ולהורות כדת של תורה. רבו הגאון אשר מעודו לא נתן שום הורמנא יצא בזה חוץ מגדרו, ואמר אליו בטח כבר אבדת את רכושך כי רוצה אתה להיות רב ואב"ד בישראל. הוא כתב לו הורמנא ביתר שאת ויתר עז ופיזר לו מלא חפנים כבוד, וככה נתמנה לאבד"ק קאליש, אשר היתה בעת ההיא אחת מערי הגליל של עיר טיסמניץ. בשנת תקנ"ב כבר ישב על כסא שם (ראה שו"ת רבנו משולם איגרא חלק אה"ע סי' ח'). ויהי בנסוע רבו הגאון עירה פרעשבורג בשנת תקנ"ז, אז הו"ל את ספרו חוות דעת בעילום שמו (לבוב תקנ"ט), אשר הרבה מחכמי הדור חשבו שמחברו הוא הגאון מהר"ם איגרא, אשר היה נודע בין גדולי הדור ע"י עומק שכלו ופלפולו החרוץ. ובאמת ההעמקה הנפלאה הנמצאת בספרו חוות דעת, המה הפרורים אשר דלה מתורת משה רבו הגאון רבנו משה משולם איגרא ז"ל. שתים עשרה שנים עבד עבודת אב"ד בעיר קאליש. אח"כ הדפיס את ספרו מקור חיים על הלכות פסח (זאלקווא תקס"ז), ובראשית שנת תקס"ט הו"ל את ספרו נתיבות המשפט ח"א (שם תקס"ט). שלשת הספרים האלו עשו רושם גדול בעולם היהדות ונתקבלו באהבה רבה וחיבה יתירה בכל תפוצות ישראל, ולא זזו מעל שלחן חכמי ישראל ואדירי התורה עד ימינו אלה. ביום כ"ז לחודש סיון נתמנה לאבד"ק ליסא, ועל שם העיר ההיא הוא נקרא בשם ר' יעקב מליסא. שתים עשרה שנה שמש שם ברבנות, ובשנת תקפ"א עזב את העיר ואת כל המונה ואת כס הרבנות שמה, בראותו כי הדור החדש צעדו צעדי ענק לפרוק מעליהם את עול התורה והיראה, ובפרט כי נתמעטו שמה השאלות בהוראות או"ה בכלל ובשאלות דיני נדה בפרט. בעבור זה גמר בדעתו, ולא הודיע לשום אדם שרש דבר, לעזוב את העיר בכלל ואת מדינת אשכנז בפרט. כאמור, עזב בשנת תקפ"א את מדינת אשכנז והלך ושב לו למדינת גאליציא, מקום שהיה לו שם בתחילה היא עיר קאליש אשר שמש שם ברבנות בתחילה, ושמש שם שוב ברבנות ערך שמונה שנים. ביום ג' י"ד מנחם אב שנת תקפ"ז הסכים שם על הדפסת ספר הים התלמוד שחיבר בן דודתו הגאון מו"ה משה יהושע העשיל אבד"ק ראַהטין (לבוב תקפ"ז). ערך תקפ"ח, בהיותו כבר בן שמונים שנה בשמעו כי העיר סטרי מבקשים להם רב ואב"ד בעירם, אז נסע עירה סטרי, ושלח לקרוא לראשי העיר ההיא ומנהיגיה, וביקש מאתם שיקבלו אותו לאב"ד בעירם, אף בהיותו כבר זקן ושבע ימים. אנשי העיר ההיא לא יכלו להעיז פניו, כתבו לו כתב רבנות ונתנו את כתר הרבנות של עירם על ראשו, ובכן נתמנה שוב לאב"ד סטרי בהיותו כבן שמונים שנה. ביום כ"ז לחודש סיון שנת תקפ"ט הסכים שם ע"ס אהל יעקב (יוזעפוף תק"ץ), וביום כ"ו לחודש תשרי שנת תקצ"ב על ספר בית אריה (זאַלקווא תקצ"ד). ויגוע יעקב ויאסף אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים ביום ועש"ק כ"ה לחודש אייר שנת תקצ"ב בעיר סטרי, ובן פ"ד שנים היה במותו, ושם חלקת מחוקק ספון. — מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היו לו. בנו ר' נתן נטע מת בלא בנים. והשני ה"ר מרדכי ליבש מקאליש, אשר בסוף ימיו נסע לא"י וימת שם בעיר צפת בחודש תמוז שנת תרל"ד, היה אבי הדיין ר' קלמן לאַרבערבוים מזאַלקווא. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: חתנו הראשון ה"ר צבי הירש תאומים מקאליש לקח את בתו חיה לו לאשה (בהקדמת ספר שו"ת דבר משה מהדו"ת, זאַלקווא תרל"ב), ותלד לו בנים ובני בנים רבנים מובהקים מהם מחברי ספרים יקרים. חתנו השני היה הרה"ג מו"ה אלעזר הכהן בן הגגיד ר' זאב וואַלף בר"מ הכהן מווארשא שהיה נקרא בשם ר' וואַלף לייפציגער (אבות עטרה לבנים, הוספה דף ז' בהערה שם). והג"מ אלעזר הכהן היה בשחרותו אבד"ק מאקאוו, ובשנת תקצ"ז כתב משם שאלותיו להגאון מו"ה שמואל בערנשטיין אבד"ק אמ"ד והמה תחת ידי. משם נתקבל שוב לאבד"ק פולטוסק. שמה הסכים ביום א' י"ט לחודש מנחם אב שנת תרכ"ד ע"ס שם הגדולים החדש. לעת זקנתו נתמנה שוב לאבד"ק

סאַכאטשוב, ושם מנ״כ. חיבר ספר מספד תמרורים, הספד על הגאון מו״ה שלמה זלמן מוארשא (ווארשא תקצ״ט) וס׳ זכר צדיק ויסוד עולם, הספד על הגאון מו״ה יצחק מאיר אלטר מגור, וספר זכרון נפלאות, פי׳ על הגדה של פסח, וס׳ נחל בכי, הספד על הג׳ מו״ה אברהם אבד״ק טשעכנוב. ולו שני בנים ובת: בנו הראשון הרה״ג מו״ה (חסר) הכהן, היה דיין ומו״ץ בעיר ווארשא, אבי ה״ר יחיאל מיכל אבד״ק זאקראַטשין. בנו השני הי׳ ה״ר צבי הירש הכהן אבד״ק פּוּלטוסק ואח״כ בעיר זגיערז. וחתנו היה הרה״ג מו״ה דוד דובעריש מייזעלש אבד״ק לאסק, מח״ס אהבת דוד (ב״ח) על קונטרס הספיקות, בנו של הרב הגאון מו״ה אריה יהודה יעקב מייזעלש אבד״ק פּיעטרקוב, ובן בנו של הרב הגאון הגדול מו״ה נפתלי הירץ אבד״ק ראווי המובא בישועות יעקב (או״ח סי׳ י״ד סק״ח), בן הגאון מו״ה חנניא ליפא מייזעלש. — להג״מ דוד דובעריש מייזעלש היו לו שני בנים רבנים: הראשון הוא הרב הגאון מו״ה צבי אריה יהודה יעקב מייזעלש אשר ישב על כסא אביו בעיר לאסק, מח״ס שו״ת חדות יעקב (פּיעטרקוב תרס״ג). והשני ה״ר פנחס מאיר מייזעלש אבד״ק וויערושוב במדינת פולין.

ועוד נין ונכד היה לו להגאון מו״ה יעקב משה אבד״ק זבאַרוב בן הג״מ נתן מבראַדי בן החכם צבי, והוא הרב הגאון מו״ה נתן יהודה ליב אשכנזי, יען אמו היתה בתה של אחות הגאון מליסא (דור דעה קפ״ו). (בעבור זה תבין מה שקורא בספרו מאורות נתן, דף ו׳ ע״ג, את הגאון מו״ה יעקב מליסא בשם „דודי זקיני״, יען אם אמו היתה אחות הגאון מהר״י מליסא). ואף הוא היה בשחרותו מגדולי תלמידיו של דו״ז הגאון מליסא. במשך הזמן נתמנה לאבד״ק פּאַטיק. משם נשא ונתן עם הרבנים גאוני זמנו וכולם נתנו כבוד לשמו כי הוא מגדולי הדור (ראה בשו״ת חת״ס, שו״ת יד יוסף סי׳ קט״ו, סיגעט תרל״ד, ושו״ת מהר״י הכהן מהדו״ק חיו״ד סי׳ ח׳, ובשנת תר״ה שלח שאלותיו לפני הגאון מו״ה אברהם יקותיאל זלמן ענזיל צוזמר מסטרי, כמבואר בשו״ת סי׳ כ״ח, כ״ט). אח״כ נתמנה שוב לאבד״ק דוקלא, אך שמה לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה, כי שמה נתפשטה החסידות אשר היתה לו למורת רוח, והמה מררוהו את חייו וישטמוהו החסידים שמה והיה לומד שם מתוך הדחק מתוך עוני והיה חי חיי צער, עד אשר הרחיב ד׳ גבולו ונתקבל שוב לאבד״ק טיסמניץ, ושם ישב בכבוד ובמנוחה עד אשר עלתה נשמתו הטהורה ביום כ״ט לחודש טבת שנת תר״ך לפ״ק. בזמננו אלה נדפס ממנו ספר מאורות נתן עה״ת (דראַהביטש תרס״ד).

בנו הרביעי של הגאון החכם צבי היה הרה״ג מו״ה דוד, אשר היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. וגיסו הגאון מו״ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד הקצין ר׳ גרשון נתן מזאַלקווא (מגילת ספר להגאון יעב״ץ עמ׳ ס״ג, ס״ד) וזה האחרון היה איזה זמן רב ואבד״ק בעיר יארטשוב (מג״י להגאון מו״ה שלמה יצחק היילפרין אבד״ק טרניפול עמוד 54). ובשחרותו היה הג״מ דוד ג״כ אבד״ק יארטשוב במקום אשר שמש שם לפנים חותנו הקצין הנ״ל. וימת דוד ויגוע אל עמיו בשנת תקי״ז בעיר לעשנוב (ראה אודותיו בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ ל״ד).

בנו החמישי של החכם צבי היה הרב הגאון מו״ה אברהם משולם זלמן אשכנזי אבד״ק אוסטרהא אשר במדינת וואַהלין. גם הוא היה עוד ילד קטן במות עליו אביו. גיסו הגאון מו״ה אריה ליב עשה עמו שידוך עם הנגיד ר׳ אהרן בן הקצין המפורסם מו״ה יוזפּ מעיר אוסטרהא אשר היה פרנס דמדינת וואַהלין, אשר נתן את בתו יוטא לו לאשה. בשנת תצ״ה נתמנה שמה לר״מ ולאב״ד בקלויז רבתי בעיר אוסטרהא בעת אשר שמש שמה ברבנות הגאון מו״ה דוד היילפרין בן הגאון מו״ה ישראל חריף. אולם לא נשא אותם העיר לשבת יחד, כי הג״מ דוד היה נוטה לחסידות היא שיטת הבעש״ט אשר התפשטה שמה בעת ההיא, והגאון מו״ה זלמן לא היתה דעתו נוחה מזה, כי מטבעו היה שונא חדשות ומתנגד גדול לחסידות, בעבור זה נעשה איש ריבו להאב״ד בעירו ונטר לו שנאה על זאת עד אשר הגאון מו״ה דוד היה נאלץ לעזוב את העיר ולהתפטר ממשרתו ולהניח את כתר הרבנות אשר היה לו שמה. ויהי בנסוע הגאון מו״ה דוד מעיר אוסטרהא נתמנה על מקומו הג״מ זלמן אשכנזי לאבד״ק אוסטרהא ושמש שם ברבנות ארבעים שנה, והנהיג את קהל עדתו בחכמה ובתבונה ודעת ועשה תקנות רבות ומועילות במנהגי בית הכנסת ועסק בצרכי ציבור באמונה כרצון איש ואיש. בשנת תקל״ז, כאשר עבר את ערי הגליל לפקח על עסקיה ולעשות בהם תקנות ישרות על פי חוקי הדת והתורה להעמיד

הדת על תלה, ובא לו עירה פאסטבה אשר במחוז קיעב, חלה שם את חליו אשר מת בו, וימת שם אברהם ביום ר״ח שבט שנת תקל״ז, ושם מנ״כ. הספידו חתן גיסו הוא הגאון החסיד מו״ה שאול הלוי אבד״ק האג. הספדו עוד בכתובים ונמצא תחת ידי. אשתו האריכה כעשר שנים אחריו, ותמת גם היא ביום י״ז לחודש ניסן שנת תקמ״ז בעיר אוסטרהא. — מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ושתי בנות היו לו, ואלה הם: בנו הראשון היה הרב הגאון מו״ה צבי הירש אשכנזי אשר בערך שנת תקכ״ה נתמנה לאבד״ק ברדיטשוב, ואחרי מות אביו נתמנה שוב לאב״ד ור״מ בהקלויז רבתי של עיר מולדתו אוסטרהא במקום אשר שמש לפנים אביו הגאון זצ״ל. בשנת תקמ״ג הו״ל את ספרו של אביו הנקוב בשם שו״ת דברי רב משולם (קאָריץ תקמ״ג), והוסיף שמה גם איזה חדושיו ואיזו תשובותיו בדבר הלכה. השני היה ה״ר אהרן ראש ומנהיג באוסטרהא. והשלישי ר׳ חיים אשכנזי מנכבדי עיר אוסטרהא (מזכרת גדולי אוסטרהא). ושתי בנותיו היו: הראשונה אשת הרה״ג אברהם צבי אבד״ק הוסטין, חותן הנגיד ר׳ משה מאָשיל וואהל מלבוב. לזה האחרון היתה בת ושמה מירל אשת הנגיד ר׳ שמואל שמעלקא מלבוב אבות הגאון מו״ה יצחק יהודה שמעלקיס אשר שמש ברבנות בשחרותו בעיר זוראוונא ואח״כ בברעזאן, ומשם נתקבל שוב לאבד״ק פרעמישלא. ובסוף ימיו נתמנה שוב לעיר מולדתו לבוב, אשר בילדותו היה מגדולי תלמידי הרב הגאון מו״ה נתן שטערין אבד״ק ראוי, בנו של הגאון מו״ה יוסף יוזפא שטערין מזאָלקווא, מח״ס יד יוסף על ב״מ ועל ש״ע יו״ד, וגם מגדולי תלמידיו של הגאון מו״ה מרדכי זאב איטינגא מלבוב. ונח נפשיה דרב יצחק בהיותו זקן ושבע ימים בליל יוהכ״פ בעת אמירת כל נדרי בשנת תרס״ו, מח״ס שו״ת בית יצחק על ד״ח הש״ע בששה כרכים (בהקדמת ספרו חלק או״ח). והשניה היתה רבקה, אשת הג״מ נפתלי הירץ רוקח מבראָדי, בנו של הרב הגאון מו״ה משה רוקח אבד״ק זלאָטשוב אשר ילדה לו אשתו השניה לאה בת הגאון החכם צבי, והוא היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד.

ועתה נחזור לדבר מתולדות חמשת בנותיו של הגאון החכם צבי. בתו הבכירה מרת מרים היתה אשת הגאון המפורסם מו״ה אריה ליב אבד״ק אמ״ד, אשר לקח אותה לו לאשה בשנת תס״ז אחרי מות אביו. בתו השניה רחל היתה אשת הרב הגאון מו״ה יצחק בן הגאון בעל פנים מאירות. בשחרותו שמש ברבנות בעיר נעשוויז. בהיותו אב״ד שמה כתב את תשובתו שנדפסה בסוף ספר שו״ת ר״ח כהן ראפאפורט בשם קונטרס שאלת חכם. משם נתמנה שוב לאבד״ק סלאָוויטץ ובאחרונה בק״ק ביאלי. תשובה אליו נדפסה בשו״ת ר״ח ראפאפורט חלק יו״ד סי׳ י״ב ואה״ע סי׳ ס״ט, ובשו״ת פנים מאירות למר אביו הגאון בסי׳ קכ״ב ובחלק השלישי סי׳ י״ד. השלישית מרת נחמה היתה אשת הרה״ג הקדוש מו״ה נפתלי הירץ סג״ל לנדא (עמה עשה שידוך זה החכם צבי בהיותו דר באפטא (מגילת ספר) מאפטא שהיה אבד״ק פשעדבורז, ונהרג בהיותו עוד רך בשנים וצעיר לימים בהיותו עלי דרך בין עיר פשעדבורז ובין חענטשין בלי השאיר אחריו בנים. הוא היה בנו של הנגיד ר׳ אברהם הלוי לנדא מאפטא, בנו של הקצין הידוע הפרנס ר׳ צבי הלוי לנדא הידוע בשם ר׳ הירש וויטש מאפטא. אחרי אשר נתאלמנה מאישה זה לא רצתה להיות עוד לאיש ובחרה להיות אלמנה כל ימי חייה, אף שכמה רבנים ומהם גדולי הדור רצו לקחת אותה לאשה. היא ישבה באלמנותה בית גיסה הגאון מו״ה אריה ליב, ותמת היא בעיר אמ״ד ביום ה׳ ו׳ לחודש ניסן שנת תקל״א, במקום אשר שמשו שמה ברבנות גיסה ובן אחותה הגאון מו״ה שאול בעל בנין אריאל. — הרביעית מרת לאה נשתדכה לבנו של הרב הקצין ר״ח ליזרל (מלבוב) שהיה לו בן נחמד והפריז לו ג״כ איזה סך ממון. (והח״צ) הפריז לה נדן אלף ר״ט. והנשואין היו אחרי מות החכם צבי. היא ילדה לו בן נחמד, אך בעלה לא האריך ימים (מגילת ספר עמ׳ ס״ז, ס״ט). אח״כ לקח אותה לו לאשה הרה״ג מו״ה משה רוקח אבד״ק זלאָטשוב (בנו של הגאון מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד שנפטר בצפת בשבת חוהמ״ס שנת תק״ב) אחרי מות אשת נעוריו בת הגאון וחסיד מו״ה נפתלי הכהן. וגם לאה ילדה לו בן יקר נטע שעשועים מו״ה נפתלי הירץ רוקח. והנה לעת זקנתו קבע משה את דירתו בעיר בראָדי, וימת שם משה ביום כ״ב לחודש כסלו שנת תקי״ד, ושם מנ״כ. הוא לא ישב עמה הרבה שנים כי הלך לו לעולמו בהיותה עודנה רכה בשנים. ותמת גם לאה שם ביום ג׳ לחודש אד״ש שנת תקמ״ו. כאמור, ילדה היא למשה בן אחד והוא

ויהי בנסוע הגאון חכם צבי למדינת פולין, וילך אתו חתנו הג״מ אריה ליב עם אשתו וילדיו. הגאון ר׳ אריה ליב נתמנה לאבד״ק דוקלא, „וכל הימים שהיה יושב ברבנות ראשונה שלו בק״ק דוקלא עיר קטנה היה שוקד על למודו ומצליח״. בשנת תע״ט, כאשר מתה חותנתו, כבר ישב על כסא שם (שם, עמ׳ ס״ה). ולאחר מכן רצה לשבת על כסא הרבנות בק״ק לבוב. רבים היו נותנים עיניהם

הרה״ג מו״ה נפתלי הירץ רוקח אשר הו״ל את הספר ארבעה טורי אבן (לבוב תקמ״ט), ועל שער הספר כתוב לאמר: „הובא לדפוס ע״י הרב המאה״ג המופלג המפורׂ מו״ה נפתלי הירץ נ״י מבראָדי״. ובסוף הקדמתו חתם עצמו שם בשמו ושם אביו וזקינו „נפתלי הירץ רוקח בהגאון המנוח מו״ה משה זלה״ה בהגאון החסיד האמתי המנוח מו״ה אלעזר זלה״ה בעלי מחברים ספר הנ״ל״. כאמור, לקח לו הג״מ נפתלי הירץ את רבקה בת דודו אחי אמו לו לאשה, ותלד לו שני בנים: א) הרב הגאון מו״ה שלום צבי רוקח אבד״ק קרעמניץ, והוא אבי האחים המופלגים מו״ה אפרים רוקח אשר לקח לו לאשה את בת הנגיד ר׳ מיכל הכהן קאנגער מטיסמניץ (עיין עליו גרם המעלות עמ׳ 16). בשחרותו נתמנה לאבד״ק אלעקסניץ, משם נתקבל שוב לאבד״ק ראדוויל. ויהי אחרי מות ישראל הוא הרה״ג מו״ה ישראל איסר אבד״ק וויניצא, מח״ס שער המשפט על חו״מ, אז הוא נתמנה על מקומו שמה להיות אב״ד ור״מ. וימת שם אפרים בהיותו זקן ושבע ימים בן שבעים ושמונה שנים. ומו״ה יהושע העשיל רוקח אשר הוא ואחיו הרה״ג אפרים מסרו להדפיס את מעשה רוקח עה״ת (לבוב ת״ר) שחיבר זקינם הגאון מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד. והרב הגדול מו״ה יהודה ליבש רוקח אשר סנסן אחד מחדושיו נדפס בסוף ס׳ חוות דעת על יו״ד (לבוב תקנ״ז), והוא היה חתן הרה״ג מו״ה משה אבד״ק קאָנסטנטין ישן שישב על כסא חותנו הגאון המפורסם מו״ה מאיר בן הגאון יעב״ץ, הסכים על ספר יראים (זאָלקווא תקע״ג), אשר בסוף ימיו אוה למושב לו את עיר בראָדי המעטירה אחרי אשר מתה עליו אשתו ולקח משם אשה בת הרב דחבורה של מוכרי קמח (מיטשניקער רב) ושם משפחתו של הג״מ משה היה „בערבלום״. ב) ה״ר משה רוקח אשר אשתו עטקא היתה בת ר׳ אליעזר ב״ר חיים שבתיל״ס מוילנא (תמ״ג, עמ׳ 163).

בתו החמישית של החכם צבי היתה שמה פריידא, אשת הרב הגאון מו״ה יעקב חריף אבד״ק לעשנוב, בנו של הגאון המפורסם מו״ה פנחס משה חריף אבד״ק לבוב. — עוד בת אחת היתה לו להגאון החכם צבי והיא הצעירה בבנות ושמה דבורה אשר היתה נשאת לנכד הרב הגאון מו״ה יואל אבד״ק אוסטרהא (הוא הג״מ יואל היילפרין אבד״ק אוסטרהא), אשר בעלה וכן חמיה היו רבנים יושבי על מדין במדינת וואָהלין (מגילת ספר עמ׳ ס״ט). וביום ג׳ כ׳ לחודש תמוז שנת תק״מ שלח בן אחותה הוא הג״מ צבי הירש אבד״ק ברלין ליד בנו ה״ר דוד טעבלי מפיעטרקוב סך שמונה ושבעים ר״ט וט״ו גדולים קוראנט, על מנת שישלח לדודתו הרבנית מ׳ דבורה בת מרן זקיני הגאון חכם צבי ז״ל, סך ששים וששה ר״ט וט״ו גדולים ליד הרב הגדול אב״ד דק״ק פּאָדקאמין אשר הוא בבראָד (כוונתו על הג״מ חיים לנדא שהיה אבד״ק פּאָדקאמין ולעת זקנתו היה דר בבראָד). מזה אנו רואים כי בשנת תק״מ היתה עוד בחיים, אולי אחרי מות בעלה הרב ז״ל (ראה במכתב הג״מ צבי הירש אבד״ק ברלין שנדפס בס׳ יכבד אב דף כ״ח סי׳ ט״ו). מי היה בעלה וחמיה לא אוכל עוד לברר כעת.

עוד נין ונכד היה לו להגאון החכם צבי והוא הרב הגאון המפורסם מו״ה דובעריש אשכנזי, אשר בשחרותו היה אבד״ק סלאָנים, ובשנת תר״ד נתמנה שוב לאבד״ק לובלין, וימת שם על פני משה אביו בהיותו בן חמשים שנה ביום י״ד לחודש אדר שנת תרי״ב. על לוח מצבתו חרות „בן הרב הגדול מו״ה משה נ״י, נין ונכד להרב הגאון בעל מחבר ס׳ חכם צבי״. לפי דעת בעל דור ישרים (32) היה נכד הרב הגאון מו״ה משולם זלמן אשכנזי אבד״ק פּאָמרין (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ נ״ו). אחרי מותו נדפסו תשובותיו בשם „נודע בשערים״ (וואַרשא תרי״ט) וספרו „שערי ירושלים״ על הירושלמי (שם תרכ״ו). כל אלה הם צאצאי הגאון בעל חכם צבי כפי אשר נודע לנו מפי סופרים וספרים עד ימינו אלה.

בו להושיבו על כס הרבנות בעיר לבוב למלאות מקום חותנו החכם צבי, אבל גבר הצד שכנגדו, אוהביו ומעריציו של הגאון מו"ה יעקב יהושע בעל פנ"י, ובפרט משפחת חותנו אשר היו מגדולי העיר ונכבדיה וגם כי פיזר ממון הרבה לפני הרשות. ובכן נתמנה הגאון בעל פנ"י בשנת תע"ט לאבד"ק לבוב והגליל, היינו על מדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב. הג"מ אריה ליב התאמץ להיות "רב ואב"ד בעיר טרנפול, שהיה יושב שם רב אחד מקרוביו [הוא הג"מ יהושע העשיל [3]) בן הג"מ יצחק אבד"ק בראדי] ונדחה מפניו בהשתדלות מחו' ר' נתן מזאלקווא [4]) שהיתה ידו תקיפה שם באותו מקום אצל השררה, ולכן הועבר הרב הקודם" והושב הוא במקומו. "דבר זה סיבב לו שונאים הרבה, אשר לא נחו ולא שקטו עד שהוציאו אותו גם כן מן הרבנות הנזכר" (לשון יעב"ץ שם עמ' ס"ח). אח"כ נתקבל לאבד"ק רישא. משם יצא טבעו בעולם היהדות לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור, והיה תופש מקום חשוב בועד דד"א. ביום ד' אלול תפ"ד הסכים שם על הדפסת ספר יפה מראה (אמ"ד תפ"ז) וחתום "הק' אריה ליב חונה בק"ק רישא". גם שם לא מצא מנוחה שלימה שהיה רוצה בה "ולא ישב בשלוה" (עדות ביעקב גיסו הגאון יעב"ץ בספרו עמ' ס"ח). ביום י"ד אלול תפ"ח הסכים שם על ספר חקי דרך (דיהרנפורט תק"ז).

בשנת ת"ץ בערך נתמנה לאבד"ק גלוגא רבתי. ביום ועש"ק י"ז סיון תצ"ד הסכים שם על הדפסת הש"ס דפוס ברלין שנדפסה בראש מס' שבת וחתום שם: אריה ליב חונה בק"ק גלוגא רבתי ואגפיה יצ"ו ומצ"פ בק"ק לבוב והגליל, חתן הגאון האמיתי המפורסם "חכם צבי" אשכנזי זצ"ל. מן חתימתו זאת אנו רואים כי בעת הזאת נתמנה לאבד"ק לבוב והגליל. אבל ערי הגליל לא נחה דעתם מזה ולא הסכימו על בחירתו להיות רב המדינה על "גליל לבוב", ויפרדו ערי הגליל מעיר הבירה לבוב, וקבלו עליהם רב בפ"ע על ערי הגליל, היינו על גליל לבוב, את הרב הגאון מו"ה יצחק סג"ל לנדא שהיה אבד"ק זאלקווא. ומן העת ההיא חתם האחרון עצמו בכל הסכמותיו "אבד"ק דגליל לבוב" או "חונה בגליל לבוב". ובכן נתפרדה החבילה, הג"מ יצחק סג"ל לנדא נתמנה "לאב"ד דגליל לבוב" והג"מ אריה ליב לאבד"ק לבוב בלבד. ראשי ומנהיגי העדה של קהלת לבוב ערכו מחאה לפני המלך על הדבר הזה, והמלך אויגוסט השלישי כתב פקודה אל מושל מדינת רייסין, הוא הנסיך אויגוסט טשארטוריסקי ונתן צו לבל יהינו ראשי ומנהיגי המדינה להפרד עצמם מעיר הבירה לבוב ולעשות ציבור חלוק, רק המה מחויבים להיות כפופים תחת הרב אבד"ק לבוב, אשר הוא ולא אחר צריך להיות רב המדינה, וממשלתו לא רק על עיר לבוב בלבד, כי גם על כל המדינה כולה. פקודת המלך היתה ללא הועיל ודבריו לא עשו

---

3) ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים", עמוד ל"ז.
4) ראה מ"ש אודותיו בספרי הנזכר עמוד ל"ג.

שליחותם, כי הנסיך טשארטוריסקי עמד לימין מנהיגי המדינה, ואישר וקיים את בחירת הג״מ יצחק סג״ל לנדא לרב המדינה דגליל לבוב, וממשלת המלך היתה מוגבלת בדבר הזה, כי מדינת רייסין היתה אחוזתו של האציל טשאַרטאַריסקי בעת ההיא, והוא היה אדון בדבר הזה ולא המלך, כי לפי חוקי הקונסטיטוציא של ועד המדינה (סיים) משנת רצ״ט לאלף הששי היו מלכי פולניא מוגבלים בשלטונם מצד האצילים והערים, וכן הערים והמחוזות שהיו שייכים להם, רק להם לבד היה הכח והעוז לשלוט בהם, ולא היתה ביד המלך או פקידיו רשות להתערב במה שנעשה בחלק אחוזתם, וכל שכן לבטל החלטתם ומשפטם. וכן נשאר הג״מ יצחק הלוי לנדא לאב״ד דגליל לבוב, דהיינו לרב המדינה על כל מדינת רייסין היא רוסיא האדומה, ובכל הסכמותיו אשר נתן מן העת ההיא עד שנת תקי״ד, כי בשנה הזאת נתמנה שוב לאב״ד קראקא והמדינה, הוא חותם „אב״ד דגליל לבוב״ או „החונה בגליל לבוב״. בראות הג״מ אריה ליב כי לא יעלה בידו להיות אב״ד גליל לבוב, על כן לא בא עירה לבוב לישב על כס הרבנות דשם, רק נשאר במקומו בעיר גלוגא רבתי. בכל זאת לא ויתר על כס הרבנות של קהל לבוב והגליל. הסכמותיו מן העת ההיא הוא חותם „נאם אריה ליב חונה בק״ק גלוגא ומצודתו פרוסה בק״ק לבוב והגליל יצ״ו״. ראה לדוגמא בהסכמתו על ספר בית שמואל עה״ת (זאלקווא תצ״ט) והיא מיום ג׳ י״ב טבת שנת תצ״ט. כעדות ביעקב, גיסו הגאון יעב״ץ, לא מצא גם שם את המנוחה שלימה שהיה רוצה בה, „אבל לעת זקנתו הצליח נתקבל לרב דק״ק אשכנזים באמ״ד בלי קטרוג״ (מגילת ספר עמ׳ ס״ח), כי בחודש תמוז שנת ת״ק נתמנה לאבד״ק אמסטרדם ברוב פאר והדר ובכבוד גדול כראוי לו. טרם נסע שמה הסכים על הדפסת „עין יעקב״ (אמ״ד ת״ק), והיא מיום כ״ד תמוז שנת ת״ק וחתום שם „אריה ליב חוב״ק גלוגא ומצ״פ בלבוב ועומד לשרת בק״ק אמסטרדם״. בשנה הראשונה לשבתו שם כתב ביום ו׳ ח׳ מנחם אב שנת תק״א את תשובתו אודות הדג הנקרא תרבוט אם הוא טהור, וחתם שם „הק׳ אריה ליב חונה בק״ק אמ״ד יע״א, ושאנן כזית רענן״, כי רק שם נתקבל לאב״ד בלי חולק עליו. בבואו עירה אמ״ד שם עינו ולבו להרמת קרן התורה, ויסד שם בית המדרש לתורה ולתעודה ללמוד שם תמידין כסדרן בכל יום איזו שעות עם בעלי בתים טור וב״י, הושיב שמה כמה ת״ח הנקראים „חכמי בית המדרש״ ללמוד שם ליל ויום, ודאג עבורם שיתנו להם פרס קצוב מדי שבוע בשבוע די מחסורם למען יוכלו ללמוד בלי מעצור בעיון רב ובשקידה עצומה בהליכות התלמוד והפוסקים. ובכן נתרבתה הדעת בעיר הזאת בתבונה ובחכמה, ויבקע כשחר אור התלמוד במלוא רוחב העיר, והתפתחה והשתלמה עד מאד לעיר שכולה בני אוריין בעלי תריסין במשנה ובגמרא, לעיר כלילת יופי משוש כל הארץ. בתחילה הוא בעצמו למד עמהם השיעורים בטור עם הב״י,

אולם אח"כ מסר הדבר לאחד מחובשי בית המדרש, "כי נחלש היה בסוף ימיו והוכח במכאובים", ולא היה יכול להרביץ תורה הרבה (לשון גיסו יעב"ץ במגילת ספר, עמ' ס"ח).

מן העת אשר עלה על גפי מרומי קרת לישב על כס הרבנות של קהלת עיר אמ"ד המעטירה, לא נעשה דבר גדול או קטן בישראל, שלא לשאול את פיו ולחוות דעתו. הוא היה ג"כ עסקן ציבורי וטרח ועמל עבור בנ"י בכל מקום שהם. בשנת תק"ה, כאשר גזרה הקיסרית של מלכות אוסטריא מאריא טהערעזא, לגרש את היהודים ממדינת ביהם ומעהרין בכלל ומעיר הגדולה פרג בפרט, אז פנו ראשי ומנהיגי העיר הזאת אל הקהלות הגדולות בישראל שבמדינות אחרות להפיל תחינתם לפני שרי הרשות שבמדינתם, להשתדל אצל הקיסרית להשיב את הספרים אשר בהם נגזרה הגזירה האיומה לגרש את היהודים ממדינתם. גם להג"מ אריה ליב כתבו כדברים האלה, והוא ומנהיגי עיר אמ"ד השתדלו במרץ גדול אצל שרי המדינה ורבי המלוכה, שיבקשו מאת הקיסרית לבטל גזירתה. מלכות הולנדיא נתנה צו לציר שלה היושב בווינא, במדינת אוסטריא, להשתדל בכל עוז אצל המלכה מטעם מלכות הולנדיא לטובת היהודים, להשיב מחשבת הרעה אשר חשבה לגרש היהודים מארצה. מלכות הולנדיא נתנה לראשי ומנהיגי קהלת אמ"ד כתבי מליצה אל שרי המדינה של מלכות אנגליא, לדבר על לב המלך שם, להיות סניגור עבור האומללים יהודי ביהם אצל הקיסרית שתתן להם רחמים. הג"מ אריה ליב עם ראשי ומנהיגי עירו שלחו אגרות ג"כ לראשי קהל עדת ווינציאה, שישתדלו אצל הרשות של מדינתם וכן אצל האפיפיור שברומי לטובת אחיהם האומללים. על ידי השתדלותם של צירי הולנדיא ואנגליא וממלכות אחרות נתבטלה הגזירה וניתן להם רשיון לשבת בארץ משך עשר שנים, ובכן נשארו על מקומם עד היום (ראה כ"ז בירחון שנת 1885, עמ' 49 — 62).

בשנת תקי"א דבר נפל ביעקב אשר שם קהלות ישראל בכל מקומות מושבותיהם כמרקחה, כי אש המחלוקת יצאה מעיר אלטונא ולהבה מקרית הארץ ותאחז בכל קצווי קהלות ישראל, אודות הקמיעות אשר נתן הגאון מו"ה יונתן אייבשיץ, ודו"ז הגאון יעב"ץ בדק אחריהם ומצא בהם שמץ פסול, כי ריח מאמיני ש"ץ שר"י נודף מהם. הוא שלח העתקות רבות מהם לרבני גדולי הדור ובתוכם גם לגיסו הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד, וזה האחרון וכן הג"מ יהושע בעל "פני יהושע" והג"מ שמואל הלמן אבד"ק מץ, והג"מ יהושע העשיל לבוב אבד"ק שוואבך וכל מדינת אנשבאך וכן הג"מ יצחק זעליג קרא אבד"ק הנובר הסכימו על ידו כי כנים דבריו כי הכותבם הוא מאמין בש"ץ שר"י כי היה משיח אלקי יעקב. הדבר הזה רגזה מנוחתו, כי היה נטרד במי מריבה הזאת שנים הרבה, והרבה אוהביו מלפנים נעשו לו לשונאים, הם מעריציו ומקדישיו של הג"מ יונתן אייבשיץ זצ"ל, ולא היתה עוד מנוחה שלימה שהיה

רוצה בהעיר הזאת כלפנים. בשנת תקי״ז כאשר נתעוררה שאלת הרבנות בעיר פרג המעטירה, הרבה ראשי ומנהיגי העדה רצו לתת את כתר הרבנות דעירם עלי ראשו, ולהקימו לאב ב״ד ופטרון בעיר הזאת. אך אוהבי ומעריצי הג״מ יונתן אייבשיץ חתרו חתירה תחת כסא כבודו זה, והשתדלו בכל עוז שלא יבחרו אותו לאב״ד בעיר, ובכן נתמנה הגאון בעל נודע ביהודה לאב״ד שמה ולא הוא.

כאמור מי המריבה הזאת הרגיזו אותו מן מנוחתו, ואוהבי ומעריצי הג״מ יונתן אייבשיץ אשר היו מעריצים ומקדישים ומנשאים אותו לכל עד למעלה ראש, דקרו אותו בחרב לשונם בכל עת ובכל שעה, כי הג״מ יונתן אייבשיץ הוא רבן של ישראל בתורה ושמעתתא מתבדרין בעלמא ע״י פלפוליו החריפים והשנונים וגדל מאד מספר תלמידיו משנה לשנה, צעירים לאלפים נוהרים אליו וצעירים אחרים לאלפים יוצאים מתחת ידיו, ואור תורתו זורח בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים, לא כן שמו לא נודע בשערים בשער התורה כמוהו, ואיך הרהיב בנפשו עוז לדמות אליו וכ״ש להיות חולק עליו. וישא משלו ויאמר בנועם מליצתו מדוגמת משלו: דעו אם מדליקין ומאחיזין את האור בקש ובגבבא, אז ההבערה ללהב יצאת ותאחז אותם מיד, והלהב מהר הולך וגדול עד לב השמים, אבל מיד תשקע האש ונעשה אפר ולא יודע עוד ברגעים אחדים אם היה בזה להב. לא כן אם מאחיזין אור בעצים עבים וגדולים מאד ובקורות גדולות, אף כי האש אוחז בכולם, מ״מ לא נראה אורם למרחוק וההבערה אינה יוצאת ללהב גדול הרבה מאד, אבל ההבערה מתקיימת זמן רב. כן חילוק הזה ביני ובינו. אור תורתו דומה להעברת קש וגבבא הנראית למרחוק לאור גדול הרבה מאד וההבערה ללהב יצאת, אבל ברגעים אחדים תשקע האש ולא יזכר עוד. אצלו תשקע אור התורה ומשרת הרבנות מיד אחר מותו, ואצל בניו ובני בניו לא תהיה התורה חוזרת על אכסניה שלה, לא כן אצלי וכן אצל הגאון בעל פני יהושע, כי כוונתנו לשם שמים בלי שום פניה, יעמוד עמוד האש של התורה, ולא יסור שבט הרבנות ומחוקק מבין זרעינו אחרינו משך זמן רב, דור אחר דור, ואור התורה שלהם יאיר לבני ישראל בכל מקומות מושבותיהם ימים רבים.

כמו נבואה נזרקה מפיו של אותו צדיק, כי דבריו נתקיימו אצל כולם. הג״מ יונתן אייבשיץ לא זכה כי בניו וזרעו אחריו יהיו משמשים ברבנות יושבי על מדין וגדולים בתורה, רק אחד מהם הוא בן בנו הג״מ ישראל אייבשיץ אשר זכה להיות משמש ברבנות בקהלה קטנה ליכטענשטאדט אצל קרלסבאד במדינת ביהם, מחבר ספר תפארת ישראל. לא כן הג״מ אריה ליב זכה לדור ישרים יבורך בנים ובני בנים וזרעם אחריו, רבנים גדולים, גאונים מצויינים אדירי התורה אשר ישבו כסאות למשפט בקהלות הגדולות והראשיות בישראל ונודעים לשם ולתהלה בקרב כל ישראל עד ימינו אלה.

ואלה שמות בניו ובני בניו וחתניו לוקחי בנותיו ניניו ונכדיו, אשר שמשו ברבנות בקהלות שונות, עד ימינו אלה:

הדור הראשון: א) הג״מ שאול אבד״ק אמ״ד בעל בנין אריאל. ב) הג״מ צבי הירש אבד״ק ברלין. — חתניו ג) ה״ר משה מזאלקווא. ד) הג״מ שאול הלוי אבד״ק האג. ה) הג״מ יצחק הלוי אב״ד דק״ק קראקא והגליל.

הדור השני: ו) הג״מ יעקב משה אבד״ק אמ״ד (בן סי׳ א׳). ז) הג״מ אברהם כהנא אבד״ק ברעסטיץ (חתן סי׳ א׳). ח) הג״מ אלעזר הלוי איש הורוויץ אבד״ק זלאזיץ (חתן סי׳ א׳). ט) הג״מ יעקב מאיר הלוי בן הג״מ בעל הפלאה (חתן סי׳ א׳). י) הג״מ שאול אבד״ק פפד״א בעל כסא דהרסנא (בן סי׳ ב׳). יא) הג״מ שלמה אבד״ק לונדון (בן סי׳ ב׳). יג) הג״מ מרדכי זאב אורינשטיין אבד״ק לבוב (בן סי׳ ג׳). יד) הג״מ משולם זלמן אשכנזי אבד״ק פאמרין (בן סי׳ ג׳). טו) הג״מ מרדכי הלוי אבד״ק טיקטין (בן סי׳ ה׳). טז) הג״מ צבי הירש דוד אבד״ק קראקא (בן סי׳ ה׳).

הדור השלישי: יז) הג״מ יחיאל אריה ליב אבד״ק לעווארדען (בן סי׳ ו׳). יח) הג״מ שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד (חתן סי׳ ו׳). יט) הג״מ נפתלי צבי אבד״ק שוואל (חתן סי׳ ו׳). כ) הג״מ יעקב כהנא מווילנא, מח״ס גאון יעקב (בן סי׳ ז׳). כא) הג״מ אריה ליבש הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב (בן סי׳ ח׳). כב) הג״מ שאול הלוי איש הורוויץ (בן סי׳ ח׳). כג) הג״מ אברהם יעקב יוקיל הלוי אבד״ק זלאזיץ (בן סי׳ ח׳). כד) הג״מ יעקב משולם אריגשטיין אבד״ק לבוב, בעל ישועות יעקב (בן סי׳ י״ג). כה) הג״מ משה יהושע העשיל אבד״ק ראהטין, מח״ס הים התלמוד (בן סי׳ י״ג). כו) הג״מ אריה ליב קאצינלבוגין אבד״ק בריסק דליטא (חתן סי׳ י״ג). כז) הג״מ יהודה יודל ברודא, מח״ס זכרון יהודה (חתן סי׳ י״ג). כח) ה״ר יצחק אהרן הלוי איטינגא מלבוב (חתן סי׳ י״ג). כט) ה״ר דובעריש היילפרין מברעזאן (חתן סי׳ י״ג). ל) הג״מ משולם זלמן אשכנזי אבד״ק לובלין (בן סי׳ י״ד). לא) הג״מ אריה ליב הלוי אבד״ק טיקטין (בן סי׳ ט״ו).

הדור הרביעי: לב) הג״מ יששכר בער בערנשטיין אבד״ק האג (בן סי׳ י״ח). לג) ה״ר צבי הירש הלוי איש הורוויץ מעיר שקלאב (בן סי׳ כ״א). לד) הג״מ יעקב יוקיל הלוי איש הורוויץ דיין ומו״ץ בעיר בראדי (בן סי׳ כ״א). לה) הג״מ משולם יששכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס בר ליואי (בן סי׳ כ״א). לו) הג״מ מרדכי זאב אורינשטיין מלבוב (בן סי׳ כ״ד). לז) הג״מ מרדכי זאב הלוי איטינגא מלבוב, בעל מפרשי הים (בן סי׳ כ״ח). לח) הג״מ יוסף שאול הלוי נ״ז אבד״ק לבוב, בעל שואל ומשיב (חתן סי׳ כ״ח). לט) הג״מ אריה ליבש הלוי נ״ז מברעזאן, מח״ס בית אל (חתן סי׳ כ״ט).

הדור החמישי: מ) הג״מ אלעזר משה הלוי איש הורוויץ אבד״ק פינסק (בן סי׳ ל״ג). מא) הג״מ יהושע הלוי איש הורוויץ אבד״ק שקלאב (בן סי׳ ל״ג). מב) הג״מ אברהם ישכר הלוי איש הורוויץ אבד״ק צעשינוב (בן סי׳ ל״ד). מג) הג״מ ברוך הלוי אבד״ק שעברשין (בן סי׳ ל״ד). מד) הג״מ אלעזר הלוי דיין ומו״ץ דק׳ זלאזיץ (בן סי׳ ל״ד). מה) הג״מ אלעזר הלוי אבד״ק ראהטין, מח״ס דבר הלכה (בן סי׳ ל״ה). מו) הג״מ יצחק הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס מאה שערים (בן סי׳ ל״ה). מז) הג״מ שאול הלוי אבד״ק טיסמניץ, מח״ס שו״ת בשמים ראש (בן סי׳ ל״ה). מח) הג״מ יעקב יוקיל הלוי אבד״ק דעלאטין, מח״ס שו״ת ריב״ם וס׳ אבני שהם (בן סי׳ ל״ה). מט) הג״מ יוסף הלוי אבד״ק אוסציא (בן סי׳ ל״ה). נ) הג״מ יהושע קלוגער אבד״ק גריידינג (חתן סי׳ ל״ה). נא) הג״מ צבי הירש אורינשטיין אבד״ק לבוב, מח״ס ברכת רצ״ה (בן סי׳ ל״ו). נב) הג״מ יצחק אהרן הלוי איטינגא אבד״ק לבוב (בן סי׳ ל״ז). נג) הג״מ יוסף שאול הלוי נ״ז אבד״ק לבוב, בעל שואל ומשיב, המוזכר בסי׳ ל״ח (בן סי׳ ל״ט).

הדור הששי: נד) הג״מ ברוך הלוי עפשטיין, מח״ס תורה תמימה (חתן סי׳ מ׳). נה) הג״מ מאיר שווארץ אבד״ק שקלאב (חתן סי׳ מא). נו) הג״מ שלום אלטר הלוי איש הורוויץ אבד״ק טויסט (בן סי׳ מ״ה). נז) הג״מ דוד הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס שו״ת אמרי דוד (בן סי׳ מ״ה). נח) הג״מ אפרים פישל הלוי אבד״ק מראמפוליע (בן סי׳ מ״ה). נט) הג״מ יהושע העשיל תאומים־פרענקיל אבד״ק לובטשוב (חתן סי׳ מ״ה). ס) הג״מ אריה ליבש הלוי אבד״ק סטאניסלאב, מח״ס הרי בשמים (בן סי׳ מ״ו). סא) הג״מ פנחס הלוי איש הורוויץ אבד״ק זורוונא (חתן סי׳ מ״ו). סב) הג״מ לוי לעמבסקי אבד״ק סמילע (חתן סי׳ מ״ו). סג) אאמו״ר הג״מ אריה הלוי אבד״ק קראקא והגליל, מח״ס חיי אריה (בן סי׳ מ״ז). סד) הג״מ פינחס הלוי אבד״ק בראדשין (בן סי׳ מ״ח). סה) ה״ר יוסף קלוגער אבד״ק גריידינג (בן סי׳ נ׳). סו) ה״ר מאיר קלוגער אבד״ק קראקווויץ (בן סי׳ נ׳). סז) הג״מ אריה ליב ברודא אבד״ק לבוב, מח״ס מצפה אריה (חתן סי׳ נ״א).

הדור השביעי: סח) הג״מ אליהו פרענקיל אבד״ק פשעווארסק (בן סי׳ נ״ט). סט) הרב ר׳ נחמן הלוי אבד״ק העליטש (בן סי׳ נ״ז). ע) הרב ר׳ משה הלוי אבד״ק סטאניסלאב (בן סי׳ נ״ז). עא) הרב אבד״ק ליסעץ (בן סי׳ נ״ז). עב) אחי הבכור הג״מ מיכאל הלוי מקראקא, מח״ס עבודת הלוים. עג) אחי הגדול הג״מ משה הלוי, מח״ס טוב עין. עד) אני הצעיר שבאחים, צבי הלוי איש הורוויץ אבד״ק דרזדן (בניו של סי׳ ס״ג).

כל אלה הם בניו ניניו ויוצאי חלציו של הג״מ אריה ליב אבד״ק אמ״ד, והא לך שבעה דורות, למעלה משבעים זקנים אשר שמשו ברבנות וישבו על מדין בקהלות שונות, ומהם מחברי ספרים. אשרי האיש שככה לו וזכה לכך,

לשבעה קני המנורה (ז׳ דורות) יוצאי ירכו, אשר יאירו באור תורתם וחכמתם על שמי הליכות התלמוד, והיו לבנ״י בתוך הגולה נר לרגלם ואור לנתיבתם עד ימינו אלה.

גם הגאון בעל פנ״י זכה לדור ישרים יבורך, לבנים ולבני בנים רבנים גדולים וגאונים מצוינים יושבי על מדין בקהלות הראשיות בישראל משך ארבעה דורות. ואלה שמות בניו ובני בניו וזרעו אחריו של הגאון בעל פנ״י אשר שמשו ברבנות במדינות שונות.

הדור הראשון: א) הג״מ ישכר בעריש אבד״ק פאדהייץ. ב) הג״מ אריה ליב אבד״ק הנובר והמדינה, מח״ס פני אריה. ג) הג״מ נתן אבד״ק דאברמיל, מח״ס מאורות נתן. — חתניו ד) שלמה דובעריש אבד״ק גלוגא דבתי. ה) הג״מ נפתלי הירץ הייליפרין בן הג״מ משה אלחנן הייליפרין אבד״ק זלאטשוב.

הדור השני: ו) הג״מ צבי הירש רוזניש אבד״ק לבוב, מח״ס תשע שיטות (בן סי׳ א׳). ז) הג״מ צבי הירש אבד״ק בוסק (חתן סי׳ א׳) ושם אשתו שרה. ח) הג״מ ישכר דובעריש אבד״ק הנובר והמדינה (בן סי׳ ב׳). ט) ה״ר שמחה הלוי מדאברמיל (חתן סי׳ ג׳). י) הג״מ משה אבד״ק טשארטקוב (בן סי׳ ד׳). יא) הג״מ שלמה אבד״ק ראוויטש (בן סי׳ ד׳). יב) הג״מ נתן אריה דיין ומו״ץ בעיר הרובשוב (בן סי׳ ד׳). יג) הג״מ אהרן יהושע אליהו אבד״ק ראוויטש (בן סי׳ ד׳) וחתן הג״מ שלמה אבד״ק לבוב, מח״ס מרכבת המשנה על הרמב״ם.

הדור השלישי: יד) ה״ר שרגא פייביש הכהן (חתן סי׳ ז׳) ושם אשתו טאבא רייזיל. טו) הג״מ שמואל בערנשטיין אבד״ק אמ״ד (בן סי׳ ח׳). טז) הג״מ נתן לעווינשטיין (בן סי׳ ח׳). יז) הג״מ אפרים באמבאך אבד״ק ליזענסק (חתן סי׳ ט׳). יח) הג״מ יהושע יהודה אבד״ק טשארטקוב (בן סי׳ י׳). יט) הג״מ שאול אבד״ק טאמשוב (בן סי׳ י״ג). כ) נפתלי צבי הירש אבד״ק שוואל היא זוואלע אשר במדינת הולנד (בן סי׳ י״ג).

הדור הרביעי: כא) הרב הגדול מו״ה מרדכי צבי הכהן יאללעס מלבוב (בן סי׳ י״ד) אבי הרה״ג מו״ה זכריה ישעיה יאללעס ממינסק, מח״ס זכר ישעיהו ב״ח. כב) הג״מ יששכר בעריש אבד״ק האג (בן סי׳ ט״ו). כג) הג״מ יעקב אבד״ק ניימעגען במדינת הולנד (חתן סי׳ ט״ו). כד) ה״ר אברהם אביש לעווינשטיין מלובלין (בן סי׳ ט״ז) אבי הג״מ יוסף לעווינשטיין אבד״ק סעראצק. כה) הג״מ יצחק אליהו הייליפרין אבד״ק זלאזיץ (בן סי׳ י״ח).

אלה הם ארבעה הדורות, אשר הניח אחריו הגאון בעל פנ״י, במספר כ״ה תברכו את בני ישראל, מהם רבנים גדולים אדירי התורה, אשר ישבו כסאות למשפט בקהלות גדולות ושמשו ברבנות בערי יהודה במדינות שונות, ומהם

מחברי חבורים יקרים, אשר עמדו לנס עמם ולתפארת עדתם. כל אלה הם יו"ח של הג"מ יעקב יהושע הוא הגאון בעל פנ"י. והמחפש ימצא עוד כמה מהם.

***

כאמור, על ידי המחלוקת הגדולה ופירוד הלבבות שהיה שורר בעולם היהדות אודות הקמיעות, לא היה לו להג"מ אריה ליב לעת זקנתו מנוחה שלימה ושלום ושלוה כרצונו, ועל ידי זה נחלש מאד ורפה כחו והיה מדוכא ביסורים הרבה שנים. בראותו כי הגיע זמן קצו כתב את צוואתו בשנת תקי"ד, ה"ה נדפסה ע"י בראש ס' פינות הבית, ויגוע הארי החי ויאסף אל עמיו, ונפשו הטהורה עלתה השמימה ביום שביעי של פסח, ונקבר למחרתו ביום אחרון של חג הפסח שנת תקט"ו, בהיותו בן ששים וחמש שנים, ושם חלקת מחוקק ספון.

ב) הרב הגאון מו"ה צבי הירש בן הנגיד ר' אליעזר ליפמן, ראש ומנהיג בעיר זאלקווא. ונח נפשיה דר' אליעזר שם ביום ג' י"ט סיון שנת תע"ו. על לוח מצבתו המליצו בשבחיו, "הפרנס הגדול רישא דעמא מדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא" (ק"נ סי' ל"ב). זה האחרון היה חתן הנגיד ר' מרדכי, מגדולי עיר זאלקווא, שהיה נקרא ע"ש חותנו ה"ר אריה הכהן בשם "ר' מרדכי ר' ליבשס" (במגיוח"ס שנדפסה בראש ס' שפתי צדיקים). ר' מרדכי היה בן משפחה של רבנים מצוינים גדולי הדור אנשי השם. אביו הרב הגדול מו"ה ישראל איסרל פרנס דד"א מעיר לובלין, היה בנו של הגאון מו"ה משה ר' יצחק ר' בונמש בעל מהדורא בתרא, חתן הגאון מהרש"א ונכד הגאון רבנו הרמ"א זצ"ל. (בזה תבין מה שמייחס עצמו בעל ספר "דבר המלך" (עיין עליו להלן) לנכד הגאון בעל מהדורא בתרא והמהרש"א ז"ל.

להג"מ צבי הירש היתה לו בת אשת הנגיד המופלג ר' יוסף ישראל מבאליחוב, אשר ילדה לו בן גדול בתורה ומופלג בחסידות, הוא הרב הגאון המקובל מו"ה אברהם מבראדי, אשר לקח לו לאשה את בת הרב הגאון מו"ה מרדכי מארדיש אבד"ק פאריצק אשר כתב ביאור על הספר מהר"ם שיף ונדפס יחד במקומו בכל הוצאות הש"ס. ונח נפשיה דרב מרדכי בעיר פאריצק בשנת תקע"ז, ושם מנ"כ. — עוד בשחרות ימיו ויסע אברהם מבראדי ארץ מולדתו הלוך ונסוע הנגבה למדינת איטליא וקבע דירתו בעיר ליוורנא. שמה הדפיס את ספרו דבר המלך, ב"ח על תרי"ג מצוות בדרך פרד"ס ורובו ע"פ קבלה וגם איזה פלפולים בלשונות הרמב"ם להבין פסקיו (ליוורנא תקס"ה). אח"כ קבע דירתו בעיר פירארא וישב שם ערך שלשים שנה על התורה ועל העבודה יומם ולילה, והיה מתענה כל ימי השבוע הרבה שנים רצופות, והיה מופלג בזקנה

ובחכמת הקבלה. וימת שם אברהם זקן ושבע ימים בהיותו בן שמונים ושמונה שנים סמוך לימי חנוכה בשנת תקצ"ז, ושם מנ"כ (כנ"י פין עמ' ח').

ג) הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה (יעקב) יצחק בן הרה"ג מו"ה יקותיאל זלמן הלוי, למשפחת סג"ל חריף (עיין למעלה אצל אפטא הערה 29), אשר העמידה לישראל הרבה רבנים ומהם גדולי הדור הנודעים לשם ולתהלה. ואלה תולדות יצחק: יצחק נולד בשנת תע"ה בערך, כנראה בעיר דראָהביטש, במקום אשר שמש שם אביו ברבנות, ונקרא יצחק ע"ש אבי אמו הקצין ר' יצחק איצק מזאלקווא, בן הנגיד ר' שמואל זנוויל, בן הקצין ר' יצחק מזאלקווא, בן הגאון אבד"ק ווין[5]. בהיות עוד הנער נער ניכר כי לגדולות נוצר, כי חונן היה מאת ההשגחה בכשרונות נעלים, בשכל חד וחריף ותפיסה מהירה עד מאד. בהיותו מופלא הסמוך לאיש נשא אשה את בת הרב הגאון מו"ה יהודה ליב סג"ל איטינגא אבד"ק לבוב (עי' למעלה אצל אפטא הערה 31). בן י"ז שנה היה בעת אשר נתקבל לאבד"ק דוקלא, ושם יצא טבעו בעולם לגאון ולתפארת כי הוא מרבני גדולי הדור. ויהי אחרי מות הכהן הגאון מו"ה ברוך כהנא ר"פ אבד"ק פיורדא, ובשנת תק"ז כאשר עלתה שאלת הרבנות של עיר זו על הפרק, אז היה הוא ג"כ בין העומדים להבחר בתור רב ואציל, בין הגאונים מו"ה יהונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו, מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק הורחוב, ומו"ה דוד הלוי שטרויס. רוב דעות מכולם היו לו להג"מ יהונתן אייבשיץ, אבל יען כי הוא מיאן בדבר ולא רצה לעזוב את כס הרבנות של ערי אה"ו, בעבור זה נבחר הג"מ דוד שטרויס אב"ד שהיה השני לו במנין רוב דעות. וכן אחרי מות הגאון בעל פנ"י בעיר פפד"מ היה ג"כ בתוך מנין הרבנים אשר עמדו להבחר בתור אב בית דין ור"מ שם. בעת המחלוקת הגדולה בין הגאון יעב"ץ ובין הגאון מהר"י אייבשיץ אודות הקמיעות, עמד בתחילה לימין הגאון יעב"ץ, כי ריח של ש"ץ היה נודף מן הקמיעות. אולם אח"כ כאשר כתב אליו הגאון מהר"י אייבשיץ ארוכות בהתנצלות כי היה כותבם, ונתן פירוש עליהם, אז חזר מדעתו ועמד לימין צדקו, ואדרבה, הטיל חרם חמור על הדוברים על הצדיק מהר"י אייבשיץ עתק, כאשר נדפס בלוחות העדות, ועליו נרשם „הרב הגאון המובהק בחכמה מהר"י אב"ד דק"ק דוקלא". בשנת תקי"ט נתמנה לאבד"ק צילץ אשר במדינת שלעזיא, ומשם נתקבל שוב לאבד"ק פרעשבורג. ונח נפשיה דרב יצחק שם במבחר שנותיו בהיותו כבן חמשים שנה בשנת תקכ"ה לפ"ק, ושם חלקת מחוקק ספון. הניח אחריו חדושים על ג' בבות בשם אמרי רבבי, וספר מעיני ישועה דרושים בדרך פלפול חריף ועצום מאד. סידר אותם בן בתו

5) משער אני כי הוא הג"מ מרדכי גומפרך, ולא הג"מ יעקב טעמרילש, בעבור קרא הקצין ר' יצחק מזאַלקווא לבנו בשם גומפרך ע"ש אביו ז"ל (ראה מגיו"ח אודות משפחת היילפרין, מאת הג"מ שלמה יצחק היילפרין אבד"ק טרניפול).

הרה"ג מו"ה שמואל שמעלקא יהודה ליב אבד"ק דעמביץ, בומסלא, והוא הוסיף חדושים ודרושים מדיליה. נדפסו ספרים אלה רק בזמננו אלה (עיין למעלה אצל אפטא הערה 29 ובספרי כתבי הגאונים עמ' מ"ח).

ד) הרב הגאון מו"ה יהודה ליב הלוי, בן ה"ר זאב וואלף העליר מדאברין, למשפחה המיוחסה „סג"ל העליר וואלירשטיין", נין ונכד להגאון מו"ה יום טוב ליפמן העליר בעל תיו"ט. מתי נתמנה לאבד"ק דוקלא וכמה שנים שמש שם ברבנות אין אנו יודעים. משם נתקבל שוב לאבד"ק יערסלאב. בשנת תקל"ח, בשבתו על כס הרבנות שמה, נשא ונתן עם הרב הגאון מו"ה אהרן הלוי איטינגא אבד"ק רישא, ותשובותיו אלו נדפסו בזמנינו אלה בס' שדה יהושע סי' ס"ג, שחיבר אחד מנכדיו הרה"ג ר' יהושע העשיל וואלרשטיין ראש ב"ד בעיר רישא (ראה במגיוח"ס שנדפס בראש ס' כרם יהושע מאת הנ"ל, אות א').

ה) הרב הגאון מו"ה חיים יעקב שטרום, בן הרה"ג מו"ה אברהם אבד"ק טיטשין. לזה האחרון היו לו שני אחים רבנים, ה"ה הרה"ג מו"ה שמואל אבד"ק דינוב, ומו"ה מאיר אבד"ק חירוב, והם היו מיוצאי חלציו של הגאון מו"ה יוסף כ"ץ מקראקא, מח"ס שו"ת שארית יוסף, ונצר משרשי הגאון בעל תוס' יו"ט ושל רבנו בעל „טורי זהב". ונח נפשיה דרב חיים יעקב בשנת תקל"ו (תקע"ג ?) בעיר דוקלא, ושם מנ"כ. מתולדותיו ידענו כי ארבע בנות היו לו, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: האחד הוא ה"ר פנחס מעיר סטאָבניץ. השני ה"ר מרדכי מהרניספאָלי. השלישי ה"ר יצחק מאיר בן הרב הגאון הנערץ והנקדש בקהל חסידים מו"ה אברהם יהושע העשיל אבד"ק אפטא (ע"ע אצל אפטא סי' י"ח). הרביעי הנגיד ר' מרדכי יהושע ווינבערג מדוקלא, אשר אביו ר' משה ווינבערג מעיר פלאנטשע [וימת משה ביום כ' אדר ראשון שנת תר"ה בעיר דוקלא, ושם נקבר] היה בנו של ר' מאיר ווינבערג למשפחת תאומים־פרענקיל, אשר אביו שינה שם משפחת תאומים על שם ווינבערג (ראה למעלה אצל אפטא הערה 17). ה"ר מרדכי יהושע זכה לבן גדול בתורה, הוא הרב הגאון מו"ה אברהם יצחק ווינבערג, שנולד בשנת תקס"ה בעיר דוקלא, מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה צבי הירש העליר אבד"ק אובין ישן, מח"ס טיב גיטין, אשר מצא חן בעיניו. בעבור זה נתן לו את בתו לאשה. אחרי מות חותנו נתמנה בהשתדלות הגאון בעל חת"ס לאבד"ק פריישטאדט. בשנת תר"ד נתמנה שוב לאבד"ק קליינוואַרדיין. ונח נפשיה שמה ביום י"ב חשון שנת תרמ"ה לפ"ק. אחרי מותו נדפס ממנו ס' פני יצחק, חדושים על הש"ס (מונקאטש תרנ"ב).

ו) הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק הלוי ווייסמאן, בן הרב הגאון מו"ה יעקב הלוי ברייטבארט אבד"ק מיץ, נין ונכד להגאון מהר"ל מפראג, יען דודו של הג"מ יעקב היה הרב הגאון מו"ה משה הלוי חריף למשפחת ברנדיס (ראה

מ״ש אודותיו במאמרי „עיר בומסלא ורבניה״ שנדפס באוצר החיים, שנה ח, עמ׳ כ״ד), בנו של הרב הגאון מו״ה יעקב הלוי אבד״ק זאריק במדינת פולין, וזה האחרון היה בנו של הרב הגדול מו״ה שמעון הלוי ברנדס מפרג בן ה״ר שמואל הלוי ברנדס ראש ומנהיג בפרג, אשר אביו הקציז ר׳ שמעון הלוי ברנדס פרימוס בעיר פרג לקח לו לאשה את גיטל בת הגאון מהר״ל מפראג (מגיוח״ס שנדפס בראש ס׳ עורה שחר, ובהקדמת ספר אגרת מחלת, ומג״י למהר״ל מפרג). הג״מ יצחק אייזיק הלוי לקח לו לאשה את בת ה״ר בנימין זאב הכהן מעיר אפטא (ע״ע אצל עיר אפטא ורבניה הערה 14). ויען אשתו היתה ממשפחת „לנדא״, בעבור זה חתמו עצמם בניו ע״ש משפחת אמם בשם „לנדא״. בשנת תקמ״ב כבר ישב על כסא הרבנות בעיר דוקלא, כי בשנה ההיא ביום ז׳ לחודש שבט שנת תקמ״ב הסכים שם ע״ס נעימה קדושה הנהגות ישרות שחיבר הרב הגאון מו״ה יוסף יאסקי אבד״ק דובנא (לבוב תק״ס), וביום ה׳ תשרי תקנ״ה ע״ס פני יצחק (לבוב תקנ״ה). וימת שם יצחק אייזיק הלוי בשנת תקס״ד בעיר דוקלא, ושם מנ״כ.

ז) הרב הגאון מו״ה יהושע יצחק יאיר־הורוויץ. אביו ה״ר יעקב מבראדי היה בנו של ה״ר שאול משם (בן הגאון מו״ה זאב וואלף אבד״ק הרובשוב), אשר לקח לו לאשה את טאבא בת אא״ז הגאון המפורסם מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד״ק אה״ו, ועל שם משפחת זקינו זה היה חותם שם משפחתו „הורוויץ״. בשחרותו שמש ברבנות זמן מה בעיר דוקלא. אח״כ נתמנה לאבד״ק לבוב תוך העיר. ובסוף ימיו נתקבל שוב לאבד״ק זוראוונא. וימת שם יהושע ביום ה׳ ט״ז לחודש כסלו שנת תרי״א. אחרי מותו נדפס ממנו ספר אמונות ודעות (לבוב תרי״ח).

ח) הרב הגאון החריף מו״ה יעקב הכהן גוטווירט, מיחוסי כהונה. אביו ה״ר אליעזר ליזר הכהן, מנכבדי עיר מאָשטשיסק הסמוכה לפרעמישלא, היה בן הרב הגדול מו״ה משה רפאל כ״ץ אבד״ק באָבוב, ואביו של זה האחרון היה ה״ר מרדכי כ״ץ מעיר קראקא, בנו של ה״ר יקותיאל זלמן כ״ץ מטרניגראד, בן ה״ר משה זאב כ״ץ מעיר סטריא, אשר אביו הרב הגאון „חסיד שבכהונה״ (לשון אזולאי בשה״ג אות ל׳ סי׳ ט״ז) מו״ה יהודה ליב כ״ץ היה בנו של הגאון המפורסם מו״ה אפרים כ״ץ, מח״ס שו״ת „שער אפרים״, אבי אמו של זקיני הגאון בעל „חכם צבי״. — הג״מ יעקב כ״ץ היה מגדולי תלמידיו של הגאון מו״ה יעקב מליסא בעל „חוות דעת״ אשר האציל מחכמתו עליו, ונתן לו הורמן ורשותא לדון ולהורות כדת של תורה, ולשמש ברבנות באחת הקהלות. ונח נפשיה דרב יעקב במבחר שנותיו בשנת תר״ח בעיר דוקלא, ושם מנ״כ. הספידו הגאון מו״ה אברהם יקותיאל ענזיל אבד״ק סטריא, ונדפס בספרו „שו״ת מהרי״א ענזיל״ (לבוב תרמ״ב) דף צ״ט. דבר חדוש מובא ממנו בשו״ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה (ראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 29).

ט) הרב הגאון מו"ה נתן יהודה ליב אשכנזי, מנכדי הגאון בעל „חכם צבי". אביו ה"ר גרשון אשכנזי לקח לו לאשה את בת בתו של הרב הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק זברוב (אבי הגאון מליסא בעל „חוות דעת"), אשר אביו הרה"ג מו"ה נתן אשכנזי מבראדי היה בנו של זקיני הגאון „חכם צבי"[6]. ה"ר גרשון אשכנזי גירש את אשת נעוריו אחרי אשר ילדה לו את הג"מ נתן יהודה ליב, והוא נשאר אצל אמו, ואחרי אשר הלכה והיתה לאיש אחר נתגדל בנה הג"מ נתן יהודה ליב אצל דודו זקינו הגאון בעל חוות דעת, והיה מתלמידיו המובהקים אשר העמיד בילדותו, והאציל מחכמתו עליו וסמך את ידיו עליו כי ראוי לדון ולהורות ולסמיכת חכמים ולהשתמש ברבנות באחת מערי יהודה במדינות שונות. בשחרותו נתמנה הג"מ נתן יהודה ליב לאבד"ק פאָטיק אשר במדינת גאליציא בהשתדלות דו"ז הגאון מליסא, והוא נסע עמו בפעם ראשונה לחנכו ברבנות שם. משם נשא ונתן עם רבני גדולי הדור בענינים הנוגעים להלכה למעשה, ותשובות אליו נדפסו בשו"ת חת"ס ובשו"ת מהר"י ענזיל אבד"ק סטריא (לבוב תרמ"ד, סי' כ"ח, כ"ט), בשו"ת מהר"י כהן ח"א (חיו"ד סי' ח'), ובשו"ת יד יוסף (סיגעט תרל"ד, סי' קט"ז). בשנת תר"ה כבר ישב על כסאו שם, כי בשנה ההיא החליף משם שו"ת עם הג"מ ענזיל אבד"ק סטריא. ואחרי אשר שמש ברבנות זמן מה נתקבל שוב לאבד"ק דוקלא. אולם שם לא מצא המנוחה שהיה רוצה בה, כי בעת ההיא נתפשטה שמה החסידות שהיתה למורת רוחו, כי חדשות שנאה נפשו, והם מררוהו את חייו, ויריבו אתו כל זמן שבתו שם. וכאשר היתה כס הרבנות של עיר טיסמניץ פנוי נתמנה שם לאבד"ק ור"מ, ושם ישב בהשקט ובבטח עד יום פקודתו הוא יום כ"ט לחודש טבת שנת תר"ך. אחרי מותו נדפס ממנו ס' מאורות נתן, דרושים על תנ"ך (דראָהביטש תרס"ד) (ראה מ"ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 29 שם).

י) אחרי נסיעתו, בהיות כס הרבנות בעיר דוקלא פנוי בלי רב ואב"ד, אז בא הגאון המפורסם מו"ה חיים הלברשטאם אבד"ק צאנז עם אחיו הרה"ג מו"ה אביגדור אשר היה בעת ההיא אבד"ק באבוב, וצוה לחסידיו אנשי בריתו שיקבלו את אחיו לאב"ד בעירם. אף שרוב אנשי העיר ההיא לא נחה דעתם מזה, כי בדעתם היה לקבל עליהם את הרה"ג מו"ה בנימין וואָלף אבד"ק זמיגראָד לאב"ד בעירם, אבל מי הקשה אליו וישלם, ולא יהין שום איש להעיז פניו ולעשות איזה דבר נגד רצונו. ובכן נתקבל הג"מ אביגדור לאבד"ק דוקלא בפקודת אחיו הגאון מצאנז. וימת שם אביגדור בשנת תרל"ז, שנה אחת אחרי מות אחיו הנזכר. לו היתה בת אחת יחידה אשר היתה לאשה לבן הרב ר' דוד ה"ש אבד"ק קשאנוב, בנו של דודה הגאון מצאנז, ובהשתדלות בן דודה הה"צ מו"ה יחזקאל שרגא

---

6) ראה למעלה בהערה 2.

ה"ש אבד"ק שינאווי נתמנה בעלה לאבד"ק דוקלא, למרות רצון רוב אנשי אנשי העיר ההיא, רק בכפיה של דודו משינאָווי. ויען כי לא היה ראוי לאותה איצטלא, בעבור זה נתמנה הרב הגאון מו"ה שמואל ענגיל, אשר היה לפנים אבד"ק בילגורייא, לראש מתא דיין ומו"ץ שמה לדון ולהורות כדת של תורה. וכאשר נתקבל לאבד"ק ראדאמישלא, אז גדלו את הרב הגאון מו"ה דוד טעבלי זעהמאן לריש מתא לדיין ומו"ץ במקומו עד היום הזה. אלה הם רבני עיר דוקלא הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות מזמן ראשון עד זמן אחרון.

העיר הרובשוב ורבניה

הרובשוב [1], עיר במדינת פולניא הקטנה במחוז לובלין, היא אחת הקהלות העתיקות אשר בפולניא הקטנה. כבר בראשית המאה השלישית לאלף הששי היו יהודים גרים שם, וכנראה, כבר היתה להם בעת ההיא קהלה מיוחדת עם כל צרכי ציבור. בשנת רט"ז נתן המלך קאזמירז רשות ליהודי מיכאל מהרובשוב לסחור עם יין ושאר מיני סחורות, ופטרו מן מס הגבול. בשנת רנ"ג השכיר המלך יאן אלברעכט להיהודי שכנא שכנאוויץ את מס הגבול (צאָלל) מן העיר הזאת על משך שלש שנים. המומר והעוכר ישראל (יוסף) יאָהאַן פּפּעפּערקאָרן [2], הנודע על ידי ספריו בהם כתב שטנה על היהודים במלשינות ועלילות שונות, כותב

---

1) אודות עיר הרובשוב ורבניה כבר נדפס ממני ברבעון „הצופה לחכמת ישראל" שנה ט"ו (תרצ"א) עמוד פ"ז־ק"י, אבל פה בא בהוספות רבות ותיקונים וגם באיזו השמטות עם שנויים גדולים ופנים חדשות באו לכאן.

2) משפחת פּפּעפּערקאָרן היתה משפחה נכבדה ומיוחסת במדינת ביהם ומעהרין בכלל ובעיר פרג בפרט. על לוח מצבתו של ר' יונה ב"ר מאיר פוריא פּפּעפּערקאָרן חרות שהוא „ממשפחה מיוחסת" (גל עד סי' ע'). המומר העוכר ישראל, אשר בגיותו היה נקרא בשם יאָהאַן פּפּעפּערקאָרן, היה בן אחיו או בן דודו של הרב הגאון מו"ה מאיר פּפּעפּערקאָרן, מגדולי חכמי פרג באמצע מאה השלישית לאלף הששי. כעדות עצמו בספרו הנזכר (דף י"ז) כתב, כי בילדותו נתגדל ונתחנך ולמד אצל דודו או בן דודו הגאון שר התורה בהליכות התלמוד אין דוגמתו בישראל מו"ה מאיר פּפּעפּערקאָרן. הגאון מו"ה מאיר פּפּעפּערקאָרן היה מגדולי תלמידיו של הגאון מו"ה יוסף קולון (מהרי"ק) ז"ל באמצע המאה השלישית, ואח"כ היה מגדולי חכמי פרג, בעת אשר הגאון הנודע מו"ה יעקב פּולק, בעל החילוקים, ראש החריפים בזמנו, היה ר"מ שמה. בשנת רנ"ב אירע דבר בפרג אשר שם את כל חכמי העיר הזאת וגם רבני גדולי הדור כמרקחה, אודות המיאון אשר התיר הגאון ר' יעקב פּולק לאחות אשתו סול"ק, ונחלקו עליו כל חכמי עירו ורבני גדולי הדור. וזה הדבר: הרב הגאון ר' דוד סענדרש מפרג אירס לו לאשה ע"י חופה וקידושין ילדה קטנה יתומה מאב, בטרם מלאו לה י"ב שנים כדת משה וישראל. חותנתו אם היתומה התחרטה אח"כ על הדבר הזה, ורצתה לנתק את האירוסין והנשואין לתת את בתה לאיש אחר. אך ה"ר דוד לא רצה לפוטרה בגט כריתות, ע"כ התחכם הגאון ר' יעקב פּולק ולימד את היתומה שהיתה אחות אשתו שתמאן בבעלה זה, יען בעת האירוסין היתה עוד ילדה קטנה ויתומה, ועל ידי מיאון הלזה התיר הגאון ר' יעקב פּולק לאחות אשתו להינשא לעלמא בלי גט כריתות. הדבר הזה עשה רושם גדול אצל כל גדולי חכמי עיר פרג, ובראשם הגאון הגדול מו"ה פנחס מפרג (הגאון מהר"י מינץ בתשובותיו סי' י"ב המליץ עליו „פטיש החזק עמוד הימיני, ה"ה ר"ג מהר"ר פינחס יצ"ו... אחר מי רודף מלך ישראל אחר פרעוש אחד, אחר כלב המת". ונח נפשיה דרב פנחס שם ביום ועש"ק ט' לחודש תשרי שנת רנ"ה) אשר יצא לעורר על פסקו, כי היא אשת איש לכל דבריה, יען זה כמה גזר הגאון מו"ה מנחם ממרזרבורג הידוע בשם „מעיל צדק" שלא למאן בזמן הזה, ובכן המיאון הוא בטל, ואם לא תתגרש מבעלה זה בגט פטורין ובספר כריתות כראוי כדת משה וישראל אסורה היא להינשא לאיש אחר. הדבר הובא לפני רבני גדולי הדור, לפני הגאון הגדול רבן של ישראל במדינת אשכנז בעת ההיא, הוא ניהו הגאון המפורסם מו"ה יעקב מרגליות מנירנבערג (רבו של הגאון ר' יעקב פּולק) ולפני הגאון הנודע מו"ה יהודה מינץ מפאדואה, והם פסקו נגד הג"מ יעקב

בספרו „האַנדשפּיעגעל" (נדפס בשנת ר"ע) את אלה הדברים: כומר אחד וכן הד"ר טאַמאַש עם נשיהם וילדיהם ברחו (מן מדינת אשכנז) לפרג להתיהד, יען שמה נמצא קהלה גדולה וחשובה עד מאד. רב אחד מפרג נסע עם הכומר משם לעיר ריבישאַב (הרובשוב) אשר במדינת רייסין[3], ושם מלו אותו ונתגייר, כי רק במדינה הלזו פולין יכולין להתיהד כמו במדינת טירקייא (ראה בדף ב' ע"א, ודף ט"ז ע"ב). בשנת של"ח נתן המלך סטעפּאַן באַטאַרי ליהודים אשר בהרובשוב רשיון כי יכולים לגור בכל מרחבי העיר הזאת בלי שום הבדל ופדות ובלי שום גבול, ולסחור בכל מיני סחורות בלי שום מעצור וגם יכולים לבנות להם בית הכנסת. היהודים בעיר הזאת היו בעת ההיא אמידים ועשירים, וגם בחמשים כפרים וישובים אשר היו שייכים לעיר הזאת היו יהודים דרים שם ומצאו את פרנסתם ומחיתם בנקל. רובם היו בעלי הון. הכומרים נתקנאו בהם על זאת. בעבור זה היו היהודים נאלצים לתת להם מדי שנה בשנה סכום קצוב מלבד מתנות ומנות מדי פעם בפעם, שלא יבואו הנכרים לקצץ בהם ולבזז הונם ורכושם.

בשנת ת"ח ות"ט היה מספרם כשתי מאות בעלי בתים (משפחות), אשר נהרגו כמעט כולם ע"י גייסות חמיל שר"י (טיט היון). בשנת תצ"ו הבערה ללהב יוצאת ותאכל עשרים ושבעה בתי יהודים. גם בית הכנסת עם המרחץ עלו על המוקד. הרובשוב היתה אחת מארבע קהלות הראשיות של גליל חעלמא, ואח"כ נתרבו הקהלות הראשיות שבגליל ההוא על תשע (שו"ת חוות יאיר סי' צ"ב בסופו). בתור קהלה הראשית שבגליל חעלמא בחרה מקרבה מנהיג אחד לועד הגליל לטכס עצה בענינים הפנימיים מה שהיה נוגע לגליל חעלמא. במאה החמישית

פּולק כי האשה ההיא אסורה להינשא במיאון הלזה, ואם לא יחזור מהוראתו יפרשו עליו גזירת נח"ש. הגאון מו"ה יעקב פּולק היה מבקש לו עזר מאת הרבנים חכמי דורו שיעמדו לימינו, אבל לא מצא, רק רב אחד הוא ניהו הגאון מו"ה מאיר פּפּעפּערקאָרן מפרג אשר הסכים לפסקו. וכאשר שאלו אותו על ככה, מדוע הוא עבר על דברי חביריו והסכים לפסקו של הג"מ יעקב פּולק נגד דעת כל רבני וחכמי הדור, השיב כי ההכרח לא יגונה, כי נאלץ היה לעשות זאת, יען אשתו ובניו היו אסורים בבית הסוהר, ולא היה יכול להוציאם לחפשי כי אם בהשתדלות חותנתו של הגאון מו"ה יעקב פּולק אשר היא קרובה למלכות ודבריה נשמעים אצל הרשות, והיא אינה מתרצית להשתדל עבורם אצל הרשות בדבר הזה, רק בתנאי שיסכים לפסקו של חתנה שהמיאון עומד בתקפו, ומותר לה לבחה לקחת איש אחר בלי גט פטורין מאישה זה (ראה מ"ש אודות הדבר הזה בארוכה בירחון רבני „אוצר החיים" שנה שביעית עמוד ע"ח). את יתר דברי ימי חיי הג"מ מו"ה מאיר פּפּעפּערקאָרן נעלמו מאתנו, וגם מתי הלך לעולמו אין אנו יודעים. כנראה נח נפשיה דר' מאיר בפרג ושם נקבר.

3) לפנים, דהיינו בשנת 1440, היתה הרובשוב שייכת למדינת רייסין היא רוסיא האדומה הנקראת גליל לבוב. ואלה שמות הקהלות אשר במאה הט"ו למספרם, דהיינו בשנת ר' לאלף הששי היו שייכות למדינת רייסין: בוסק, בעלזא, גלינא, גאליגורא, גריידינג, דאַלינא, דרוהביטש, האליטש, הרובשוב, וויסלאָוויץ, זידיטשוב, חעלם, יערסלאב, לובאטשוב, לבוב, פרעמישלא, קאמינקא (בלבן, היהודים בקראקא ח"א עמוד ע').

התחברו שני הגלילות חעלמא ובעלזא למדינה אחת, והיה להם ועד בפני עצמם, אשר על פי רוב היה באחת מערי המדינה, כמו: טישוויץ, לאשצוב, קראסניסטאב ועוד. מנהיגי המדינה של גלילות חעלמא ובעלזא קבלו פרס מדי שנה בשנה סך שתי מאות זהובים עבור הוצאות, ורבני הועד של ארבע קהלות הראשיות קבלו פרס מן שלש מאות עד ארבע מאות וחמשים זהובים לשנה, הסופר והמזכיר הוא „הנאמן דבית ישראל" קיבל סך מאה וחמשים זהובים לשנה. כסף הגולגולת שלמו היהודים אשר בהרובשוב להרשות: בשנת תפ"ה שני אלפים ושתי מאות וששים זהובים; בשנת תפ"ח שלשת אלפים זהובים לשנה, ובשנת תקי"ח רק שמונה מאות ושבעים ושנים זהובים. בשנת תקכ"ח היה מספר היהודים בעיר שבע מאות ותשעה, ובגליל שלה היינו בחמשים כפרים וישובים סביב לה שלש מאות וארבעה עשר, ס"ה אלף ועשרים ושלשה. בשנת תרט"ז היה מספרם שמה שלשת אלפים ושתי מאות ושבעים ושש, ובשנת תרנ"ז חמשת אלפים ושלש מאות וחמשים ושתים נפש. בשנת תרפ"א היה מספרם חמשת אלפים ושש מאות ושבעים ותשע בין תשעה אלפים וחמש מאות וששים ושמונה נפש[4].

במאה הששית לאלף הששי נתפשטה החסידות דהיינו שיטת הבעש"ט גם שמה ע"י הרב הצדיק מו"ה יוסף קאצינלבוגין בן הצדיק המפורסם מו"ה מרדכי שפירא הנודע בשם ר' מרדכי מנישחיז[5], אשר בא לגור שם באמצע המאה הששית לאלף הששי. במאה ההיא נתיסד שמה בית דפוס עברי ונדפסו שמה הרבה ספרים בתכלית היופי, ובפרט ספרי „עין יעקב" עם המפרשים. אך לא

---

4) אנציקלופדיא יודאיקא, כרך ח', עמוד רס"ב.

5) הה"צ מו"ה מרדכי אבד"ק נישחיז שנפטר שם ביום ה' לחודש ניסן שנת תק"ס, בהיותו בן נ"ד שנים, היה חתן הרה"ג מו"ה יוסף קאצנלבוגין אבד"ק לעשנוב ועל שם משפחת חותנו חתם עצמו בנו הה"צ מו"ה יוסף בשם משפחתו ק"ב. באמת היה שם משפחתו שפירא, כי היה חוטר מגזע הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא ר"מ מקראקא בעל „מגלה עמוקות". אחרי מות חותנו הנ"מ יוסף ק"ב, נתמנה הוא למלאות מקומו בעיר לעשנוב. משם נתקבל שוב לאבד"ק נישחיז ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו שנת תק"ס לפ"ק. הוא היה מגדולי רועי החסידים אשר גם על ידו נתפשטה החסידות היא שיטת הבעש"ט בעירו ובגליל. אביו הרב ר' דובער היה „ספרא ודיינא דארבע ארצות" (לשון החרות על לוח מצבתו), וימת הוא במבחר שנותיו בעיר נישחיז ושם נקבר. וזה האחרון היה בנו של הרב „הגאון מופת הדור" (לשון החרות על לוח מצבתו) מו"ה אריה ליב אבד"ק נישחיז הידוע בשם ר' ליבש הזקן, ושם מנ"כ. הוא היה חתן הרב הגאון מו"ה ישעיה מהילדסהיים אבד"ק קאָוולע, חתנו של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא מקראקא, בעל „מגלה עמוקות", ועל שם משפחתו נקראים הם „שפירא" עד היום. — ואלה תולדות הה"צ מו"ה מרדכי מנישחיז. בנו האחד היה הה"צ מו"ה יוסף ק"ב, אבד"ק הרובשוב. בנו השני הרב הגדול מו"ה יעקב אריה אבד"ק קאָוולע. וימת יעקב ביום כ"ז אלול תקצ"ז בעיר נישחיז, ולו שתי בנות, ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו: א) הרב הגדול מו"ה מנחם מאניש מרגליות אבד"ק הורחוב, בנו של הרב הגאון מו"ה חיים מרדכי מרגליות (מעלות היוחסין) אב"ד דובנא, בעל שערי תשובה על או"ח. ב) הה"צ מו"ה אברהם הרב המגיד מטריסק. — בנו השלישי הרב ר' יצחק היה חתן הה"צ ר' לוי יצחק מברדיטשוב. וימת יצחק ביום כ"א שבט תרכ"ח לפ"ק.

עמד שם רק שנים אחדות ושבתה המלאכה. כנודע היתה הרובשוב עיר מולדת של התוכן הגדול והחכם בחכמת השעורים ר' אברהם יעקב שטערן (נולד שם בשנת תקכ"ב ומת בשנת תר"ב) אשר המציא מכונה למלאכת החשבון אשר נתפשטה בכל העולם כולו עד היום הזה. הה"צ מו"ה יוסף ק"ב הסכים בשנת תקמ"ה על ספר הלכה פסוקה (טורקא תקמ"ז), ובשנת תקע"ה ע"ס מאור עינים. בשחרותו שמש ברבנות בעיר לוצק, ואח"כ בהרובשוב ובסוף ימיו בעיר אוסטילא. כאשר בא עירה אוסטרהא על הנישואין של בנו ר' ברוך אשר לקח לו לאשה את בת הה"צ ר' יעקב יוסף נכדו של הרה"צ ר' ייב"י, חלה שם את חוליו אשר מת בו, וימת שם יוסף בי"ח לחודש אלול שנת תק"ץ, ושם מנ"כ (ביבר, מזכרת גדולי אוסטרהא, סי' רמ"ו).

(חסר)

העיר ווישניצא ורבניה

העיר ווישניצא הסמוכה לבוכניא (בשפת יידיש היתה בוכניא נקראת בשם „בוך", ועל שם העיר ההיא היו הרבה מתושביה נקראים בשם „בוך" כמו הג"מ שמשון ב"ר יצחק בוך אבד"ק אוסטרהא, או בוכנער כמו בעל אור חדש על ברכת הנהנין), היתה בראשית המאה הרביעית אחת מערי הגליל של עיר קראקא, העומדת בראש הגליל של קהלות שונות וישובים, ואלה הם: אלקוש, קשאנוב, ווישניצא עם בריגיל, צאנז עם גריבוב, באבוב, פילץ, בענדין, אושפצין, וואלברום [1]. בשנת שס"ה, כאשר העלילו הנוצרים אשר בעיר בוכניא על היהודים אשר בתוכה, כי ביזו לחם קדשם, אז נגרשו היהודים מהעיר, וגזרו שאסור לו לשום איש מבני ישראל לגור שם כל הימים. המלך ופקידיו אישרו וקיימו הגזירה הלזו, ומן העת ההיא היתה בוכניא עיר סוגרת ומסוגרת לפני בני ישראל, עד שנת תרכ"ח לאלף הששי, כי אז נתן פראנץ יוסף הראשון, קיסר למלכות אוסטריא, שווי זכויות וזכות אזרח לכל היהודים אשר בכל מדינות מלכותו. מן העת ההיא התחילו היהודים להשתקע בעיר הזאת ונעשית לקהלה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכה לעיר ווישניצא הסמוכה, כי לא היה לה רק דיין ומו"ץ העומד בראש הקהלה עד זמנינו אלה.

בצאת ישראל בגולה מעיר בוכניא, בשנת שס"ה, אז קצתם שמו פניהם לעיר קראקא ורובם קבעו דירתם בעיר ווישניצא הסמוכה לה, ובכן נתמלא ווישניצא מחורבנה של בוכניא. כנודע, היתה למדינת פולניא הקטנה, הנקראת גליל קראקא, במאה השלישית וכן במאה הרביעית רק שש קהלות ראשיות העומדות בראש הגליל שלהם, ואלו הן: קראקא, אפטא, שידלוב, חענטשין, פינטשוב, וואדיסלוב. בראשית מאה החמישית לאלף הששי נתוספו להן עוד שלש קהלות אחרות העומדות בראש הגליל שלהן, והן קהלות: ווישניצא, צויזמיר [2] ושעברשין. מן העת ההיא היתה מדינת פולניא הקטנה מחזקת תשע קהלות ראשיות, העומדות בראש הגליל שלהן. ובזה תבין מה שהרב אבד"ק

---

1) בלבן, דברי ימי היהודים בעיר קראקא וקאזמירז (בפולנית), ח"א עמוד ע', רס"ד.

2) צויזמיר, עירה במדינת פולניא הקטנה מחוז קראקא, היא אחת מן הקהלות הכי יותר עתיקות שבמדינת פולניא. במאה השניה כבר היו יהודים דרים שם (בלבן ח"א עמוד רס"ד). בראשית המאה השלישית לאלף הששי כבר היתה שם קהלה עם כל צרכי ציבור. בכתבי הרשות הישנים נזכרת כבר בשנת ר"ה לאלף הששי (שם עמוד רס"ד). היהודים אשר בתוכה שלמו מס למלך מדי שנה בשנה סך י"ב Grzywień (שם עמוד פ"ג). אשה אחת ושמה בת שבע, אשר בעלה היה איש יהודי ספרדי ומת בלי בנים, היתה רוצה להינשא לגיסה מהר"י הכהן אשר היה רוצה ליבמה, אבל ליבמה זה היתה אשה אחרת בציצילייא (ציצילין). רבנו יעקב פולק, אשר היה אבד"ק קראקא בעת ההיא ושמש שם ברבנות מן ערך שנת רנ"ה עד יום מותו שמה בשנת ר"ץ

שעברשין חתם עצמו בהסכמתו ע"ס עמודיה שבעה (פרג תל"ד) "ונאום הצעיר באלפי יהודה חונה בק"ק שעברשין, מבורר תשע קהלות". כאמור, נתרבה מספר היהודים בעיר ווישניצא ע"י פליטי עיר בוכניא, ונעשית לקהלה גדולה וחשובה ולעיר מרכזית העומדת בראש הגליל.

בערך (ראה מ"ש אודותיו ב"אוצר החיים" שנה ז', עמ' 77-80), גזר עליה גזירת נח"ש (נידוי חרם ושמתא) שלא תנשא אליו מפני שהיא עוברת על חרם דרגמ"ה באיסור שתי נשים. יבמה מהר"י הכהן אשר היה למדן לקח את יבמתו בת שבע לו לאשה בתקון שרי המדינה (הגאון מו"ה יחיאל ב"ר משה זכש מקשטלץ אשכנזי, מח"ס היכל ד', ווינציא שס"ה, בתשובתו משנת שכ"ה, בעת אשר היה כבר דר בירושלים, ונדפסה בזמננו בס' היובל "מנחה לדוד", עמוד רל"ד).

צויזמיר, הקטנה עתה, היתה לפנים קהלה גדולה וחשובה, עיר מרכזית העומדת בראש הגליל. במאה הרביעית תופיע לפנינו גם למדינה בפני עצמה עם ועד שלה. ראשית התישבות היהודים בעיר הזאת שקועה באופל. הפנקסאות של גליל צויזמיר היו מונחים בעיר פינטשוב. מנהיגי המדינה של העיר צויזמיר קבלו בכל פעם על הוצאות הדרך לועד המדינה סך מאה זהובים (ירחון משנת 1912 עמוד תס"ט). מגדולי נכבדי העיר הזאת היה הרב הגביר הנגיד המפורסם מו"ה נחום מצויזמיר אשר זכה לבנין וחתנין רבנן, והוא אבי משפחת "צויזמיר" עד היום (ראה מה שכתבתי אצל אפטא הערה 26). בעת מלחמות השוועדין (תט"ד-"ז) היה שם הרג רב, ונהרגו הרבה יהודים ע"י גייסות של צורר היהודים טשארניעצקי. בפנקסי הקהלות של ערי קראקא ופינטשוב חקקו א"ל מלא רחמים על היהודים שנהרגו בעת ההיא בערי פולניא הקטנה, ה"ה: אפטא, ווישניצא, זוואלין, חמעלניק, חענטשין, טרלא, לובלין, לונטשיץ, פינטשוב, צויזמיר, קורב, קלימנטוב, ראקוב (המאסף, תרס"ב, במאמרו של וועטשטיין עמוד ט"ו; לקורות היהודים בלובלין, עמוד קמ"א).

מן הרבנים ששמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) הרה"ג מו"ה יעקב בן הקדוש מו"ה יצחק הי"ד, תלמידו של הרב הגאון מו"ה עקיבא מפפד"א. חיבר שני ספרים על המסורה, "פי' המסורה" ו"טעמי המסורה".

ב) הרב הגאון המקובל מו"ה שלמה שפירא, בן הגאון הידוע בעל "מגלה עמוקות" מקראקא. בשחרותו הו"ל יחד עם אחיו הג"מ משה שפירא את הס' מגלה עמוקות מאת אביהם על פ' ואתחנן (קראקא שצ"ו) ועשה הקדמה בראשו, וחתם שם "חתן החסיד הקצין והראש כמהר"ר פייבש מק"ק ווינא". ראשית משרת הרבנות שלו היה בעיר צויזמיר. משם נתמנה שוב לאבד"ק לקאטש במדינת וואַהלין, ובסוף ימיו שמש ברבנות בעיר סאטנוב. וימת שם שלמה במבחר שנותיו בהיותו בן ל"ג שנים בשנת ת"ט, ושם חלקת מחוקק ספון. הספידו הגאון בעל הש"ך אשר עשה מספד רב על הרוגי אלפי ישראל שנהרגו ונשחטו בשנות ת"ח ות"ט במדינת פולניא. וכה דבריו עליו שמה: "ושארי הגאון הגדול ה' שלמה אב"ד דק"ק סטנאווה, יניק וחכים, דבריו בוקעים רקיע ותהום נוקבות, בן הגאון מ' נתן שפירא איש אלקים" (ראה למעלה אצל אפטא הערה 14 ובסימן ה').

ג) הרב הגאון מו"ה יעקב בן מוה"ר שמואל צויזמיר, וחתן הרב הגאון מו"ה יצחק אייזיק אבד"ק טיקטין. חיבר ס' שו"ת בית יעקב (דיהרנפורט תנ"ו) בהסכמות רבני גאוני ומנהיגי הועד דד"א מן יום ג' כ' תשרי תנ"ג (ע"ע באנשי שם סי' קמ"ט). חתנו הג"מ יהושע העשיל היה אבד"ק אפטא (ע"ע אצל אפטא סי' ח').

ד) הרב הגאון החריף מו"ה דובעריש הכהן מיחוסי כהונה למשפחת ר"פ, דור ששי להגאון רבנו בעל הש"ך. שמש ברבנות בערי: ראקוב, פאטשנוב, צויזמיר, פינטשוב בזה אחר זה, ונח נפשיה בחצי ימיו בעיר קראקא ביום ג' ב' אדר תקע"ח, ושם מנ"כ (ע"ע למעלה אצל אפטא הערה 33).

בימי מלחמות השוועדין (בשנות תט"ז-י"ז)[3] היו שם כשתי מאות משפחות, אשר הרבה מהם נהרגו ונשחטו ע"י גייסות של צורר היהודים טשארניעצקי, והנמלטים מחרב מרצחיהם קבעו דירתם בעיר קראקא הבירה. בפנקסי קהלות קראקא (המאסף, תרס"ב, במאמרו של וועטשטיין עמוד ט"ו) ופינטשוב (לקורות היהודים בלובלין, עמוד קמ"א) חקקו א־ל מלא רחמים על הרוגי ערי מדינת פולניא הקטנה בעת ההיא, הלא המה: לובלין, קורב, ווישניצא, חענטשין, זוואלין, צויזמר, אפטא, טרלא, קלימנטוב, פינטשוב, ראקוב, חמעלניק[4], לונטשיץ".

ה) הרב הגאון מו"ה נחום (ע"ע בשם ושארית בהערותיו ובהקדמת ס' מעון אריה), ועל שם העיר ההיא אשר שמש בה ברבנות היה נקרא הוא בשם ה"ר נחום מצויזמיר, ושם משפחתו של זרעו אחריו היה בשם צויזמיר. הוא נפטר שם בהיותו צעיר לימים ורך בשנים בהיותו בן כ"ה שנים, ונולד לו בן אחרי מותו שהיה נקרא בשמו, והוא ה"ר נחום מנכבדי עיר סטריא, אבי הג"מ יקותיאל אשר ענזיל אבד"ק סטריא (שם ושארית הערה כ"ב).

ו) הרב הגאון מו"ה יצחק מייזעלש, אשר אחרי מות אחיו הג"מ עוזיאל מייזעלש שהיה בסוף ימיו אבד"ק עיר חדש בגליל קראקא, ונח נפשיה שמה בשנת תקמ"ו, אז נתמנה למלאות מקומו בתור אב"ד שם.

3) בשנות תט"ו־י"ז ע"י מלחמות השוועדין בימי קארל העשירי שתו ומצו את כוס התרעלה עד הטיפה האחרונה, גם הקהלות אשר בפולניא הגדולה והקטנה, אשר לא נגעה בהם יד הקוזקים לרעה וגייסות חמיל ע"י חמיל שר"י, וזאת היתה ע"י שר צבא למלכות פולניא צורר היהודים טשארנעיצקי, אשר עשה את כל הקהלות שבמדינת פולניא הגדולה והקטנה לשדה קטל ושפוך דם היהודים כנהר שוטף. כדי לעשקם ולבוז ממונם ורכושם ולרצחם נפש מצא לו תואנה, כי הם בגדו במולדת ארצם ובאו בדברי בגידה עם השוועדין וחיו עמהם בשלום. הרג רב עשה טשארנעיצקי במדינות אלו, כמו לפנים גייסות חמיל אשר היו צמאים לדם היהודים.

4) חמעלניק, עירה במדינת פולניא הקטנה, אשר במאה הרביעית לאלף הששי היתה אחת מן השבע עשרה קהלות הקטנות אשר היתה שייכה לגליל שידלוב אשר עמדה בראש הגליל בתור עיר מרכזית (ראה אנציקלופדיא יודאיקא בערכה). בעיר הזאת היה הרבה פעמים ועד המדינה של מדינת פולניא הקטנה הנקראת גליל קראקא. במלחמות השוועדין בשנות תט"ז־י"ז היו שם כמו מאה משפחות אשר נהרגו כמעט כולם ע"י גייסות טשארניעצקי (טיט היון).

מן הרבנים אשר שמשו שם ברבנות נודעים לנו אלה:

א) הג"מ אליעזר ב"ר יהודה, מח"ס דמשק אליעזר, פשטים על המסורה (יעסניץ תפ"ג), שמש בשחרותו בעיר חמעלניק. הסכים שם ביום י' לחודש שבט שנת תס"ה על הדפסת מדרש רבה עם פי' ידי משה, וחתום שם „ונאום הק' אליעזר במוהר"ר יודא חונה בק"ק חמעלניק, חתן אחות בעל המחבר ידי משה ז"ל". בשנת תפ"ג כבר שמש ברבנות בעיר פינטשוב.

ב) הג"מ שמעון ווֶאלף מפינטשוב, מח"ס כבוד חכמים. בשחרותו היה דיין בעיר פינטשוב, ומזכירו לשבח הגאון בעל בית שמואל באה"ע סי' ט"ז. אח"כ שמש ברבנות בעיר חמעלניק, והגאון בעל שו"ת ברית אברהם מתיחס אחריו (ראה בהקדמת אבי המחבר).

ג) הג"מ דוד שמואל שמעלקא בן הג"מ יהודה ליב אבד"ק קראקא, רביעי בקודש להג"מ יהושע חריף ר"מ בקראקא, מח"ס מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע. בשחרותו שמש ברבנות בעיר חמעלניק. שם הסכים בר"ח חשון תפ"ט ע"ס זרע בירך שלישי, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר. וימת דוד ביום ג' מנחם אב תקי"א בעיר זַאלַאשיץ, ושם מנ"כ (ראה מ"ש אודותיו בספרי „כתבי הגאונים", עמוד מ"ח, ע"ג).

ד) הג"מ יוסף הלוי לנדא, בן הגאון המפורסם מו"ה חיים יהודה הלוי איטינגא אבד"ק לבוב, וחתן הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא, ועל שם חותנו הוא נקרא

כקהלה גדולה וחשובה לעיר מרכזית העומדת בראש הגליל ואחת מתשע הקהלות שבמדינה, בחרה ווישניצא מקרבה מנהיג מדינה אחד שנשלח למקום הועד לטכס עצה על עסקי הקהלות והישובים שבמדינה ולעשות הערכה ושומא בעניני המס וכסף הגלגולת. ועדי המדינה היו באחת הערים של מדינת פולניא הקטנה. ע״פ רוב היו בערי סטאבניץ, וואדיסלאב, חענטשין. בשנת תקי״ד היה פעם אחת בעיר פינטשוב ואחר זה בעיר דאמבראוע, ובחודש אלול שנה זו שוב בעיר סטאבניץ, ובשנת תקי״ח בעיר ראדום (ירחון משנת תרע״ב, עמוד תס״א). מן מנהיגי המדינה אשר בחרה ווישניצא מקרבה ושלחה למקום הועד, נודעים לנו רק איזה מהם: א) מנהיג המדינה ה״ר אברהם סג״ל איטינגא בן הרה״ג מו״ה אליהו הלוי איטינגא, מח״ס ברית הלוי (לובלין ת״ה), אשר אצלו היו נמצאים תוספות על מס׳ הוריות בכת״י והדפיסו אותן בפעם ראשונה בעיר דיהרנפורט במס׳ סוכה אחרי הלכות הרא״ש, ואח״כ בכל הוצאות הש״ס במקומם (ראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 31, ובמגילת יוחסין של משפחת איטינגא שנדפסה בסוף ס׳ תולדות משפחות גינצבורג). ב) המנהיג ה״ר ברוך

בשם לנדא. בתחילה נתמנה לאבד״ק ראהאטין, הסכים שם ביום י״א לחודש מרחשון שנת תק״א ע״ס תורה אור (ברלין תק״ה), ובשנת תקט״ו ע״ס אמרי צדופה (ברלין תקט״ז). משם נתקבל שוב לאבד״ק חמעלניק, וימת שם יוסף ביום י״ז חשון תקמ״ג (?), ושם נקבר. מתולדותיו ידענו כי שני בנים רבנים יושבי על מדין היו לו. בנו האחד היה הרב הגאון מו״ה שמחה הלוי לנדא אבד״ק אפטא (ראה מ״ש אודותיו למעלה אצל אפטא ס׳ ט״ז). בנו השני היה הרב הגאון מו״ה ישראל יונה הלוי לנדא אבד״ק קעמפנא, מח״ס מעון הברכות על ברכות (דיהרנפורט תקע״ו), ושם אשתו גיטל (מתה ביום כ״ה אב תקפ״ח) בת ה״ר שמואל פרץ מלברטוב, הי״ד, שנהרג יחד עם אשתו בנסעם עלי דרך ביער סמוך לעיר חמעלניק, ונקברו שמה. אביו הנגיד הקציז בעל בעמיו נודע בשערים פעלו ה״ר פרץ היה מגדולי ונכבדי עיר אפטא, והוא אבי משפחת פרץ במדינת פולניא עד היום. וזה האחרון היה בנו של ה״ר אריה ליבש מעיר אפטא, אשר אביו הה״ג יונה אבד״ק טרלא, מח״ס עלה דיונה, חדושים על מס׳ (פיורדא תנ״ד) היה בנו של ה״ר משה בנימין זאב, אשר אביו ה״ר יונה מעיר קראקא, שנזכר שם בפנקס הקהל בשנת שצ״ח, היה בנו של ה״ר חיים ז״ל. — הגאון בעל מעון הברכות נתמנה בשנת תקמ״ו לאבד״ק קעמפנא, ויגוע שם ישראל ויאסף אל עמיו ביום ש״ק י״ז שבט תקפ״ד. הניח אחריו שלשה בנים ושלש בנות. בנו הראשון היה ה״ר אריה ליב סג״ל לנדא, חתן הרה״ג מו״ה יצחק מייזעלש אבד״ק קאמניץ, מח״ס חוסן ישועות על מס׳ ב״ק, שבועות, יבמות, ב״ב (ב״ח), ומנ״כ בעיר קראקא. בנו השני היה הרה״ג מו״ה יוסף שמואל הלוי לנדא, מח״ס משכן שילה, אשר אחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו בעיר קעמפנא. הוא היה חתן דודו אחי אמו הנגיד ר׳ יהושע יונה פרץ מלברטוב. בנו השלישי היה ה״ר אברהם אהרן משה הלוי לנדא. ואלה הם שלשה חתניו לוקחי בנותיו: ה״ר אברהם אריה מעיר קעמפנא, הרה״ג מו״ה יצחק נתן ליפשיץ אבד״ק סאנטוב במדינת הגר, וה״ר מרדכי זאב אשכנזי בן הגאון מו״ה משולם זלמן אשכנזי אבד״ק לובלין, ושם אשתו חנה שנולדה יחד תאומים עם אחיה הגאון בעל משכן שילה (וראה מ״ש בתולדות אא״ז הגאון מו״ה יצחק הלוי איש הורוויץ שנדפסו בסוף ס׳ ברכה משולשת עמוד קכ״ג בהערה שם).

ה) הג״מ אברהם בן ה״ר דובער אויערבאך (?). בתחילה שמש ברבנות בעיר פולנאה. בהיותו אב״ד שמה נמצאו ממנו הסכמות על ספרים שונים מן שנת תקנ״ד עד תק״ס. משם נתקבל שוב לאבד״ק חמעלניק. שם הסכים ביום י׳ לחודש מנחם אב שנת תקע״ז ע״ס לבוש התכלת.

פרנס, חתנא דבי נשיאה של הגאון המפורסם מו"ה יצחק סג"ל לנדא אבד"ק קראקא (ראה מ"ש אודותיו אצל עיר אפטא סי' י"ב, ובתולדות אא"ז הגאון מו"ה יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק אה"ו, בהערה שם). ג) המנהיג ה"ר יהודה פרנס, בנו של הנזכר, וחותנו של מאור הגולה הגאון המפורסם, החריף והמפולפל הנפלא מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק, בעל "ברוך טעם" (יכבד אב).

ווישניצא היתה מקום תורה, ויצאו מקרבה רבנים גדולים וגאונים מצוינים ומהם מחברי ספרים הנודעים לשם ולתהלה, כמו, לדוגמה: הרב הגאון מו"ה אליהו בן ה"ר יהודה ליב מעיר ווישניצא, אשר שמש ברבנות בעיר פולדא, הנודע בשם "מהר"א פולדא", אשר עשה לו שם גדול וכבוד בפי' על הירושלמי שנדפס על כל סדר זרעים (אמ"ד ת"ע) ועל מס' שקלים ((פפד"א תמ"ט) ועל שלש בבות מסדר נזיקין. בסוף הקדמתו לסדר זרעים הוא חותם שם בשמו ושם אביו ועירו "אליהו בן לא"א מהור"ר יהודה ליב ז"ל מק"ק ווישניצא, מתגורר בארץ אשכנז במדינת פולדא".

כמו לכל הקהלות הגדולות והחשובות היה גם לעיר ווישניצא דרשן ומגיד מישרים מיוחד, מלבד המרא דאתרא הרב אב"ד, אשר דרש בכל עת בתוכחת מוסר ובדברי אגדה. מן המגידים האלו נודע לנו רק אחד מהם, והוא הרב החסיד המקובל מו"ה משה בן ה"ר ישראל [בן] ר' משה ליברלש מקראקא. זקינו ה"ר משה ליברלש היה ספרא דמתא בעיר קראקא, וימת שם משה בן ה"ר משולם שור ביום ב' כ"ט אדר שנת שצ"ט, ועל שמו היה נקרא בן בנו שנולד בשנת ת"ד בשם משה ליברלש [השני], שהיה ג"כ כמו זקינו ספרא דמתא בעיר מולדתו קראקא. בשנת תס"ז, כאשר שררה מגפה בעיר הזאת, עזב הוא אותה, והלך לו לכפר קאשטשלניק לשאוף אויר צח, ומשם קבלו אותו אנשי קהל עדת ווישניצא להיות דרשן ומגיד מישרים בעירם. הוא קבל את ההצעה הזאת. ותהי המשרה הזאת עליו עד יום פקודתו, וימת שם משה בליל ג' י"ט לחודש סיון שנת תע"ט ונקבר שם בלילה ההוא. כשהגיעה השמועה לעיר קראקא כי מת משה, חקק עליו בן אחותו בפנקס ח"ק בקראקא את אלה הדברים: "ע"ז דוה לבי וחשכו עיני על עטרת שנפלה מעל ראשי, על החסיד שאבד מן הארץ, האיש המקובל איש קדוש, שלא הניח כמותו בישראל, המפורסם, דודי אחי אמי המופלג בתורה ובחסידות מוהר"ר משה בן ר' ישראל [בן] ר' משה ליברלש, ספרא רבה דישראל, היה סופר דמתא דקהלתנו ק"ק קראקא יצ"ו, ופיזר רגליו בשעת המגפה שהיתה בכאן בשנת תס"ז לכפר קאשטשלניק, ומשם קבלו אותו אנשי ק"ק ווישניצא בכבוד גדול, להיות להם למגן ולמחסה לשמוע תורתו הקדושה מפי קדוש. ומת שם בק"ק ווישניצא בן ע"ה שנים, בליל ג' י"ט סיון תע"ט לפ"ק, ונקבר תיכף בלילה" (לתולדות גדולי ישראל, עמוד י"ז הערה ה').

ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות מזמן ראשון עד סוף המאה הששית לאלף הששי:

א) הרב הגאון מו"ה פנחס תאומים, אשר אביו הגאון מו"ה יצחק מאיר תאומים־פרענקיל היה בנו של הגאון המפורסם מו"ה יונה תאומים, מח"ס "קיקיון דיונה" (ראה מ"ש למעלה אצל עיר אפטא בהערה 24). בשנת תע"ז כבר ישב על כס הרבנות שם, כי ביום ג' כ"ד אלול תע"ז חתום בנו מאיר בפנקס הקהל בעיר קראקא "בהרב המופלג מו"ה פנחס תאומים נ"י האבד"ק ווישניצא" (כלילת יופי ח"ב דף ל' ע"ב). בועד הארצות אשר היה ביום ה' ג' לחודש תשרי שנת תצ"א, נמצאת חתימתו בתור מבורר של ארבע ארצות, וחתום שם "הצעיר פנחס תאומים הח' בק"ק ווישניצא, מבורר ד"א יצ"ו" (קריה נשגבה סי' קע"ג). מתי מת ואיפה נקבר אין אנו יודעים. מתולדותיו ידענו כי שני בנים היו לו. שם האחד מאיר, החתום בפנקס הקהל בקראקא כנזכר למעלה. ושם השני יצחק, שהיה נקרא "יצחק הקטן", והוא היה חתנא דבי נשיאה של הרב הגאון מו"ה שמואל כהנא (רש"ך) אבד"ק דובנא. וליצחק הקטן בת, אשת הרה"ג מו"ה בנימין זאב וואלף, אשר שמש ברבנות בתחילה בעיר פיאסק (מגיו"ח שנדפסה בראש ספר שפתי צדיקים), ואח"כ בעיר ראחמנוב, והיא ילדה לו בן ובת. בנם היה הרב הגאון החריף מו"ה אריה ליבש אבד"ק אפטא (ראה מ"ש למעלה אצל עיר אפטא, סוף סי' י"א וסי' י"ז), ובתם פעסיא מתה בדובנא ביום י"ט לחודש שבט שנת תקע"ה (מרגליות, עיר דובנא).

ב) הגאון המפורסם החריף הגדול מו"ה נפתלי הירץ [לנדא], מרבני גדולי הדור וחוטר מגזע היחס בישראל למשפחת מרגליות הכבודה. אביו הרב הגאון מו"ה אביגדור מרגליות היה אבד"ק חענטשין (ראה מ"ש אודותיו אצל עיר חענטשין סי' ז'), ואמו רעכלה היתה בת הנגיד המפורסם בעל בעמיו רחים ומוקיר רבנן מו"ה צבי הירש סג"ל לנדא מאפטא, הידוע בשם ר' הירש וויטיש (ראה מ"ש אודותיו למעלה אצל עיר אפטא), ועל שם משפחת אמו היה נקרא שם משפחתו לנדא. עוד בשחרותו היה נמנה בין רבני ומנהיגי הועד דארבע ארצות. בועד יערסלאב אשר היה ביום ג' ב' מרחשון שנת תקי"ד, אשר שם דנו את כל כתבי פלסתר שנדפסו נגד הגאון מהר"י אייבשיץ אודות הקמיעות, היה הוא ג"כ בתוך אותו הועד, וחתום שם "ונאום הק' נפתלי מכונה הירץ בהרב הגאון מהור"ר אביגדור ז"ל" (לוחות העדות). אח"כ נתמנה לאבד"ק זעלחוב. בשנת תקי"ט הסכים שם על ספר בית פרץ (זאלקווא תקי"ט), ומשם נתקבל שוב לאבד"ק ווישניצא. ביום כ"ד אדר תקכ"ג הסכים שם ע"ס הלכה פסוקה (טורקא תקכ"ה), וביום א' ל"ג בעומר שנת תקכ"ז ע"ס אבן השהם, דרושים מאת הדרשן ר' משה ב"ר יהודה ממינסק (לונדון תקל"ד), ונדפסה הסכמתו בראש הסכמות רבני דורו. ביום י"א לחודש אלול תקל"ג הסכים שם

ע"ס מכלל יופי (ברלין תקל"ה), ובר"ח שבט תקל"ז ע"ס שו"ת הר הכרמל (פפד"א תקמ"ב) מאת בן אחיו הרה"ג מו"ה אליהו ז"ל. נשא ונתן בהליכות התלמוד ובענינים הנוגעים להלכה ולמעשה עם בן דודו הגאון המפורסם מו"ה יחזקאל סג"ל אבד"ק פרג, וזה האחרון פיזר לו מלא חפנים כבוד ויקר, וזה יכתוב ידו שם: „נשאלתי מכבוד בן דודתי הרב הגאון המפורסם מוהר"ר הירץ אב"ד ור"מ דק"ק ווישניצא. ידעתי דרכו רעותא דיליה באורחא חריפתא, בצירוף בקיאותו הרבה, ולעומק המושג הייתי צריך לזה זמן מה", „ולכן הנחתי קונטריסו הנחמד אתי עמי עד אקח מועד, ולא עיינתי בדבריו החריפים, ועיינתי רק בפוסקים" (נוב"י קמא אה"ע סי' ס"א). חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. ונח נפשיה דרב האי גאון בשנת תקל"ח. הספידו אותו בכל תפוצות ישראל, וגם ה"ר צבי הירש אבד"ק א' סאנטוו נשא עליו ועל הגאון החסיד מו"ה שמואל שמעלקי הלוי איש הורוויץ אבד"ק ניקלשפורג קינה ונהי ועשה להם מספד רב, כמבואר בספרו „ארץ צבי" (מונקאטש תרמ"ז), דף מ"ג.

כנראה פעמיים נשא אשה. אשת נעוריו ילדה לו את הרה"ג מו"ה אביגדור אבד"ק חוואסטוב, ואח"כ נשא אשה את בת הרב הגאון המקובל החסיד המפורסם מו"ה חיים צאנזיר מגדולי חכמי הקלויז בעיר בראדי[5], והיא ילדה לו את ה"ר יוסף (מעלות היוחסין ס"ד), וימת יוסף ביום ועש"ק ז' אייר תקס"ו בעיר זאלאַשיץ, ושם נקבר (לוח"ז עמוד פ"ט). בזמננו אלה נדפסו איזו מתשובותיו של הג"מ נפתלי הירץ ז"ל, הנקראים בשם „אמרי שפר" (לבוב תרמ"ג).

ג) הגאון המפורסם מופת הדור מו"ה ברוך פרענקיל, למשפחת תאומים המיוחסה. אחרי מות הגאון מו"ה נפתלי הירץ, רצה ה"ר יהודה פרנס, ראש ומנהיג בעירו במדינה, להושיב את חתנו הגאון הנזכר על כס הרבנות בעיר ווישניצא, בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, בטרם מלאו לו תשע עשרה שנים. גדולי חכמי העיר ההיא יצאו לריב עמו, כי הוא אינו ראוי עוד לאותה איצטלא, כי עדיין לא הגיע לגדולי חקרי לב, אשר ראוי לישב על כסא כבוד מרום מראשון כזה כעיר ווישניצא אשר היא קהלה מפוארה, מקום תורה כקהלות הגדולות והחשובות בישראל. הם שלחו וקראו להגאון מו"ה אלעזר הקאליר שיבוא לכהן פאר בעירם לשמש ברבנות. כבוא אלעזר עירה ווישניצא לחון את פני העיר, בראותו כי נחלק העם לשני מחנות, ובפרט כי ראש ומנהיג העיר הוא תקיף בעירו ובעל זרוע גדול ולא יוותר אף זיז כ"ש מכל אשר עולה על רוחו, ולא ישקוט ולא ינוח עד אשר יעלה בידו להרבות רעים וידידים לחתנו הג"מ ברוך פרענקיל, אז אחרי עבור כמשלש חדשים עזב את העיר וכל המונה וחזר ושב לו עירה רעכניץ מקום אשר היה שם אהלו בתחילה, והניח את הרבנות

---

5) ראה מ"ש אודותיו באנציקלופדיא יודאיקא בערכו (כרך 5, עמ' 179).

להג״מ ברוך פרענקיל להיות שם לאב״ד ור״מ בלי צרתו בצדו. וזוהי כוונתו שכתב בספרו חקר הלכה (סי׳ י״ד): „בסוף חורף תקל״ט, בין גאולה לגאולה, שלחו אלי אלופי ורוזני קציני מנהיגים דעיר ווישניצא וקבלו אותי לאב״ד נרצה״. אחרי נסיעת הגאון בעל אור חדש לביתו, שמש הג״מ ברוך פרענקיל שם ברבנות באין מוחה בידו, וגם שונאיו השלימו אתו. משם יצא טבעו בעולם היהדות לאחד מרבני גדולי הדור ע״י פלפוליו החריפים והשנונים, ונהרו אליו תלמידים הגונים להנות מנועם זיו תורתו הגדולה וחריפותו הנפלאה בהליכות התלמוד, והרביץ שם תורה ברבים, וישיבתו הגדולה היתה נודעת למרחוק אף חוץ לגבולי ארצו. בשנת תקנ״ה הסכים שם ע״ס צמח לאברהם (וואַרשא תקנ״ה), ואח״כ נתמנה לאבד״ק לייפניק אשר במדינת מעהרין, ושם יסד ישיבה גדולה עם בחורי חמד אשר עטרו את שלחנו הטהור הנודע לשם ולתהלה בקרב כל ישראל. ונח נפשיה דרב הגאון שם ביום ג׳ לחודש תמוז שנת תקפ״ח, ושם חלקת מחוקק ספון (וראה מ״ש למעלה אצל עיר אפטא הערה 17).

ד) הרה״ג מו״ה [בנימין זאב] וואַלף, בן הרה״ג החסיד מו״ה משה אבד״ק בענדין. וזה האחרון היה בן אחיו של הגאון המפורסם מו״ה אלעזר רוקח אבד״ק אמ״ד, כעדות בעל נוצר חסד על פרקי אבות (פ״ד מ״ז) שכתב שם: „והצדיק החסיד מ׳ משה אבד״ק בענדין בן אחיו של הגאון מו״ה אלעזר אבד״ק אמ״ד, גיסו של ה״ר אלימלך מליזענסק״. ויען כי חותנו של הה״צ מו״ה אלימלך מליזענסק היה ה״ר אהרן רוקח מלבוב (ראה בשהגה״ח ובס׳ דובר שלום), לפ״ז ע״כ היה אביו של הג״מ משה אבד״ק בענדין ה״ר אהרן רוקח מלבוב. — להרב ר׳ בנימין זאב וואַלף היה בן, והוא הרב החסיד המפורסם מו״ה יוסף מגיד מישרים בעיר זמיגראַד, ולעת זקנתו נסע לארץ הקדושה וקבע דירתו בעיר חברון ת״ו, ושם מנ״כ.

ה) הרה״ג מו״ה צבי הירש הורוויץ. אביו הרב הגאון מו״ה יעקב היה אבד״ק קאטעלבורג (קארלסבורג), ואמו טויבא היתה בת הגאון המפורסם אשר קדוש יאמר לו, מו״ה שמואל שמעלקא הלוי איש הורוויץ אבד״ק נ״ש, הידוע בשם „רבי ר׳ שמעלקא״. וע״ש משפחת אמו היה מכנה עצמו בשם „הורוויץ״. אף הוא חתנא דבי נשיאה, כי לקח את בת הגאון המפורסם מו״ה שמואל פאלקנפעלד אבד״ק פוזנא לו לאשה. בילדותו נתגדל ונתחנך על ברכי זקנו אבי אמו הגאון הקדוש רבי ר׳ שמעלקא. מתי נתקבל לאבד״ק ווישניצא ומתי הלך לעולמו אין אנו יודעים, רק נודע לנו כי שם נקבר. — מתולדותיו ידענו כי בן ובת היו לו. שם בנו ר׳ אברהם אבלי הורוויץ מעיר סאמבור, חתן הגאון המפורסם מו״ה יצחק חריף אבד״ק סאמבור (ע״ע בספרי „כתבי הגאונים״ עמ׳ ק״ד, ק״ט). בתו היתה אשת הנגיד ר׳ יונה מעיר יערסלאב, אשר אביו הרב הנגיד ר׳ יהודה ליבש מעיר זאוויכוואָסט היה בנו של הרה״ג מו״ה שאול פייביל

תאומים־פרענקיל אבד"ק אָסטראָווצי (ע"ע למעלה אצל עיר אפטא הערה 17). לה"ר יונה מיערסלאב היתה בת, אשת הרב הגדול מו"ה דוב בעריש ת"פ, אבד"ק צעשנוב, אשר אביו הרה"ג מו"ה יהושע העשיל ת"פ מעיר קאמרנא היה בנו של הגאון מו"ה ברוך פרענקיל אבד"ק לייפניק הנזכר למעלה באות ג' (יכבד אב סי' ג').

ו) הרב הגאון הגדול חסידא ופרישא מו"ה אריה ליבש ליפשיץ בן הרב החסיד מו"ה חיים, מילידי עיר יערסלאב. בשחרותו היה מגדולי תלמידיו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק חריף אבד"ק סאמבור, כעדות עצמו בהסכמתו ע"ס תולדות אברהם (פרעמישלא תרמ"א). אח"כ ישב בין ברכי הגאון מו"ה אריה ליב הכהן בעל „קצות החשן" ושאב מי בארו. הוא היה חתנא דבי נשיאה, כי לקח את בת הגאון מו"ה משה טייטלבוים לו לאשה. ראשית משרת הרבנות שלו היה בעיר קרעשוב. ויהי בנסוע משה חותנו מעיר שינאווי לשבת על כס הרבנות בעיר אוהעלי אשר במדינת הגר, אז נתמנה הוא למלאות מקומו להיות אבד"ק שינאַווי. ביום ב' פרשת שמות שנת תק"ע כתב שם תשובתו שנדפסה בספר „הר סיני" (פרעמישלא תרמ"ג). וביום ג' י"ד מרחשון שנת תקפ"ג הסכים שם ע"ס תולדות אברהם (פרעמישלא תרמ"א) שחיבר הג"מ אברהם אבד"ק אולינוב, בן רבו הג"מ יצחק חריף ז"ל. בשנת תק"ץ בערך נתמנה שוב לאבד"ק ווישניצא, שם הסכים ביום י"ט אייר תקצ"ה ע"ס אמרות טהורות על תהלים (ווארשא תקצ"ט) שחיבר הג"מ אליעזר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טארניגראַד, וביום כ"ט אדר ראשון שנת ת"ר על ספר מאור ושמש עה"ת (תר"ב) מאת הה"צ מו"ה קלונימוס קלמן הלוי. לעת זקנתו תקע אהלו בעיר בריגיל [6]) הסמוכה, אחת מערי הגליל שלו, ושמש שם ברבנות עד יום פקודתו, הוא יום י"ז טבת שנת תר"ו, ויגוע ויאסף שם אל עמיו בהיותו זקן ושבע ימים. וזה נוסח מצבתו שם:

פ"נ כבוד אדמו"ר הרב הגאון האמיתי בנגלה ונסתר, אריה דבי עילאי, רבה דעמא מדברנא דאומתא, בוצינא דנהורא, רשכבה"ג, איש אלקים צדיק יסוד עולם, באור חכמתו הופיע כל נעלם, מו"ה אריה ליבש בן הצדיק מו"ה חיים זצ"ל. עלה למרום יום ה' טו"ב טבת תר"ו לפ"ק.

מתולדותיו ידענו כי שלשה בנים ובת היו לו. האחד היה הרב הגדול מו"ה אשר. אחרי מותו מילא מקומו כאבד"ק בריגיל, וימת שם ביום ב' דר"ח אלול

---

6) כבר במאה השלישית לאלף הששי היתה בעיר בריגיל עדה קטנה אשר לכל צרכי ציבור היתה שייכה לעיר ווישניצא הסמוכה לה. האבד"ק ווישניצא היה רודה ומושל גם על העדה הקטנה הלזו. באמצע מאה הששית, כאשר נתרבה מספר תושביה ויכלה לקבל רב ואב"ד מיוחד שינהל את עדתה, אז נפרדה מקהלת עיר ווישניצא ונעשית לקהלה בפני עצמה עם אלוף בראשה. בשנת תקכ"ה היה מספר היהודים שם קפ"א נפש, בשנת תר"ם — 1974 נפש.
ואלה שמות הרבנים הנודעים לנו אשר שמשו שם ברבנות:

תרט"ו. השני ה"ר אהרן היה דר בעיר ווישניצא, והוא הביא לבית הדפוס ספרי אביו אשר הניח אחריו בכתובים. ואלה שמות הספרים שנדפסו ממנו: ספר „ארי שבחבורה", חדושים על מס' כתובות (לבוב תרי"ב), שו"ת אריה דבי עילאי (פרעמישלא תרל"ד), ספר אריה דבי עילאי, חדושים על איזה מסכתות (שם תר"ם). וחתנו היה הרב הגאון מו"ה צבי הירש הכהן גלאנץ אשר מילא מקום חותנו בעיר שינאווי אחרי נסיעתו לעיר ווישניצא בשנת תק"ץ בערך. תשובה אליו נדפסה משנת תקצ"ג, בהיותו כבר אבד"ק שינאווי, בשו"ת אריה דבי עילאי (אהע"ז סי' י"ד). ביום כ"ט ניסן תקצ"ד הסכים שם ע"ס „אמרות טהורות" על תהלים (ווארשא תקצ"ט) מאת הרב הגאון מו"ה אליעזר הלוי איש הורוויץ אבד"ק טרניגראָד. — עוד בן אחד היה לו לבעל אריה דבי עילאי, והוא הרב הגדול מו"ה דוד אבד"ק יאנוב, חתן הרה"ג מו"ה אריה ליבש נייהויז אבד"ק חעלמא. משם נתקבל שוב לאבד"ק טאמאשוב, ונח נפשיה שם ביום שמחת תורה שנת תר"י, ושם מנ"כ. זה האחרון היה חתן הרה"ג מו"ה מאיר אבד"ק אפטא, מח"ס אור לשמים (ע"ע למעלה אצל אפטא סי' י"ט), ובנו של הרה"ג מו"ה יוסף קעזיס אבד"ק יאנוב ואבד"ק טאמאשוב, אשר אביו הרה"ג מו"ה ישראל קעזיס אבד"ק פשעווארסק היה חתן הרב הגאון מו"ה זכריה פרענקיל אבד"ק יערסלאב (ראה מ"ש במאמרי עיר יערסלאב ורבניה, שנדפס באוצר החיים שנה ה').

א) הגאון המפורסם מו"ה צבי הירש העליר, מח"ס „טיב גיטין" על מס' גיטין, מילידי עיר זאמושטש. בהשתדלות הרב הגדול החכם הכולל מו"ה זאב דוד שיף אשר היה ידידו מנעוריו בעיר מולדתם זאמושטש, נתמנה הוא לאבד"ק בריגיל, בעת אשר שמש ברבנות בעיר ווישניצא הגאון מופת הדור מו"ה ברוך פרענקיל, בעל „ברוך טעם" (בהקדמת ס' מנחת זכרון על עירובין).

ב) הגאון הגדול מו"ה אריה ליב, מח"ס „שו"ת אריה דבי עילאי". בעת אשר נתמנה לאבד"ק ווישניצא, נתחברה שוב עיר בריגיל לעיר ווישניצא, והוא שמש ברבנות בשתי הקהלות גם יחד. בשנת תקצ"ה הסכים על ס' אמרות טהורות על תהלים (ווארשא תקצ"ט), וחתם עצמו שם „אריה ליב ליפשיץ מיערסלאב, אבד"ק ווישניצא ובריגיל". לעת זקנתו קבע דירתו שם, וימת האריי החי ביום י"ז טבת תר"ו, ושם מנ"כ.

ג) אחרי מותו נתמנה בנו הרה"ג מו"ה אשר למלאות מקומו שמה. וימת ביום ב' דר"ח אלול תרט"ו, ושם נקבר.

לקורות הקהלות בפולניא

אשר היו מתפללים שמה מקדם, ואף כי המיסד של השטיבל אשר נדב מהונו אותו עם כלי הקודש וס"ת ושאר ספרים הנדפסים, ביקש מאתם להיות מתפללים שם כלפנים ולא להניח את הבית ריקם, אבל כל דבריו היו ללא הועיל. וכאשר מת המיסד הבית המדרש הלזה בלא זרע של קיימא מצאו צוואה בתוך כתביו איך הוא

סחלק

עד מלאות לו חמש שנים, ואז התחייבו הם עצמם לקחת את הילדה לביתם לגדלה עד שתגיע לאיש, וגם התחייבו עצמם לתת חמש מאות זהובים על דוחים לטובת הילדה והתומה (כלילת יופי ח"א דף פ"ה). בשנת ת"ת ות"ט כאשר נחרבה עיר אוסטרהא ע"י גייסות חמיל שר"י, וגם בית המדרש הגדול הקלויז נהרס, אז אחרי שנים מעוטות נבנתה מחדש הגאון מו"ח שמואל שמעלקא ז"ל, ומשז הוא נקראת על שמו. הוא היה אב"ד מ"ת שמה עד יום מקוותו הוא יום ג' י' לחודש ניסן שנת ת"מ לפ"ק (בקונטרס אותיות חיים הנדפס בשי"ת סדר שו"ת כים חיים, שחיבר הגאון מו"ח חיים כהן ראפאפורט אב"ד אוסטרהא (וויטאמיר תרי"ז). מתולדותיו ידעתי כי שני בניו אשר שם האחד ה"ר מאיר ושם השני ה"ר נפתלי הירץ היו לו אשר מב"ב בעיר אוסטרהא, וגם שלש בנות נשואות לרבנים מובהקים ומהם גדולי הדור. ואלה הם החתני לוקחי בנותיו: תחתי הראשון הוא הגאון המקובל המפורסם מו"ה נפתלי כ"ץ מחבר "סמיכת חכמים" אשר אחרי מות שמואל חותנו נתמנה הוא אחריו שמה להיות אב"ד ור"מ בהקלויז דק"ק אוסטרהא, כנודע בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר מפר"ם והב"ח בעיר קאנסטנטינא, בהיותו עלי דרך לארץ הקדושה. שני חתני הגאון המפורסם מו"ה שמחה מכהן ז"ל, אבד"ק הורדנא. וזכות לטוב בספר זכר החיים דרושים (לבוב הרכ"ג) לבן אחיו הגאון הנודע מו"ה חיים כהן ר"ם, אבד"ק לבוב בדרוש ר' ע"ש. שם אשתו בת הגאון מו"ה יוסף גינצבורג בן ק"ק הגאון מו"ה מרדכי מרדכי גינצבורג אבד"ק בריסק דליטא. (מב"י למשפחת הייללפרין הנדפס בשלמי אמוני ישראל ח"ב עמוד ס"ח). בשתותו חיבר ספר עקידת יוסף דרושים על מאמרים שונים (פרג תמ"ם) וס' חזוקן תורה על מכתות (אמ"ד תס"ג). וגם נפשטי ערב יוסף בתורף כלת תע"ג בעיר אוסטרהא. ויוסף יולד כשנת [illegible] האחד (דוד הוא הקטן) אבד"ק אלויק מכלים ע"ס עולת אהרן (אויפינבאך תצ"ג) הדושים על אגדות הס"ט. שחיבר ה"ר אהרן זצ"ל בר אהרן מאל פאליש מאוסטרהא, (ושם השני ר' מרדכי ר' אייזיקש מובאריו. ולזה האחרון היו לו בן ובת. בתו היתה אשת הרה"ג מו"ה זאב וולף אבד"ק מאדליבאוזיש (הסמוכה לקראסניק מהם לובלין). ובנו הי הגדיד ר' יוסף קרעסליש ר' חיים גינצבורג מבראדי. וימת חיים ביום ב' כסלו שנת תקנ"ג בעיר בראדי ושם נקבר. בפנקס ח"ק דק"ק בראדי נרשם עליו "הרבני הטוב, שלשלת היוחסין מ' חיים ב' המופלג מ' מרדכי גינצבורג, נכד בעמ"ח לקט יוסף". משער אנוכי הוא הי אבי הרב הגאון מו"ה יוסף גינצבורג אבד"ק סטוקוש אשר תשובתו נדפסה בסו"ת וקיני הסופרים. ויבנו מטולם איגרא (חלק אח"ע סי' ל"ב) והוי נקרא יוסף על שם זקינו הגדיד ר' יוסף קרעסליש מבראדי. הסכים ע"ס אהבת דודים על שיר השירים (לבוב תקנ"ח) שחיבר הרב המגיד דק' זאלוין הי' בימין ב"מ אהרן ז"ל, וחתום שם ביום אי' י"א לחודש תמוז שנת תקנ"ב. יוסף גינצבורג מזאלקווא דמיתקרי דן אבד"ק

בנו השלישי (של הגאון מהר"ם ז"ל) היה הרב הגאון כהר"ר מרדכי ז"ק אבד"ק ברעזאן, חתנו דבי עילאי של הרב הגאון מו"ה מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק פרעמישלא, כי נתן לו לאשה את בתו, אשר ילדה לו אשתו השניה בת זקיני הגאון מו"ה משה חריף מקרעמניץ (ויהי מת שכתבתי אודותיו בספרי "תולדות גדולי הגרוויץ: בספרות הגרוויץ, הדורות הראשונים" הערה מ"א). בהיותו אבד"ק ברעזאן חיבר יחד עם חבירו ועמיתו הרב הגאון מו"ה חיים טור בעל תורת חיים, את הספר "מאן קדמיתם" על סדר קדשים כמבואר בשער הקטן הנמצא בסוף ספרו הנזכר. [illegible]

צילום של כת"י המחבר.